DESPRE DIVERSITATEA STRUCTURALĂ A LIMBILOR ȘI INFLUENȚA EI ASUPRA DEZVOLTĂRII SPIRITUALE A UMANITĂȚII

Friedrich Wilhelm Christian Karl Ferdinand von Humboldt s-a născut la Potsdam, la 22 iunie 1767. Este fratele naturalistului și exploratorului Alexander von Humboldt (1769–1859). Primește o educație de factură enciclopedică. Din 1785 frecventează cercurile iluministe de la Berlin, coagulate în jurul unor personalități precum Christoph Friedrich Nicolai și Moses Mendelssohn, familiarizându-se apoi cu ideile Romantismului german. Din 1787, studii de filozofie, istorie și filologie clasică la Göttingen. În 1791 se căsătorește la Erfurt cu Caroline von Dachroeden (1766–1829). În 1794 începe o fecundă și trainică prietenie cu Friedrich Schiller. Din 1797 întreține relații de strânsă prietenie cu Goethe. Între 1802 și 1808 deține titlul de ambasador al Prusiei pe lângă Sfântul Scaun de la Roma. Întors la Berlin în 1809, este numit consilier de stat. Acceptă postul de director al Secțiunii pentru culte și învățământ public din cadrul Ministerului de Interne al Prusiei. În *Propuneri pentru întemeierea Universității din Berlin*, prezentate la 12 mai 1809, Humboldt schițează programul care a asigurat excelența universității germane vreme de mai bine de un secol. În 1810 primește titlul de trimis plenipotențiar al Prusiei la Viena. În 1814 este numit delegat plenipotențiar al Prusiei la Conferința de pace de la Praga. În 1815 face parte din delegația Prusiei la tratativele de pace de la Paris, militând pentru o Germanie unită. În 1817 este trimis în calitate de ministru plenipotențiar al Prusiei la Londra, unde îl întâlnește pe Franz Bopp. În 1819 Humboldt este numit ministru pentru probleme constituționale. În 1820 se retrage în liniștea castelului familial de la Tegel, pentru a se dedica exclusiv studiului limbilor și reflecțiilor teoretice despre limbaj. În 1830 își publică ampla corespondență personală cu Friedrich Schiller, material documentar de însemnătate majoră pentru înțelegerea Clasicismului german. Moare la 8 aprilie 1835, la Tegel. Opere importante: *Ideen zu einem Versuch, die Gränzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen* (1791), *Ästhetische Versuche I.: Über Goethe's* Hermann und Dorothea (1799), *Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung* (1820), *Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers* (1821), *Über die Entstehung der grammatischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung* (1822), *Über Schiller und den Gang seiner Geistesentwicklung* (1830), *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaus und seinen Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* (1836).

Traducătorul, Eugen Munteanu (n. 1953), profesor la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași și profesor invitat (2006–2008) la Institutul de Romanistică al Universității din Viena, are preocupări sistematice de filozofia limbajului și teoria limbii, istoria ideilor lingvistice, semantică, onomastică, lexicografie, filologie românească și studii biblice. Colaborator la proiecte de cercetare naționale (*Dicționarul Academiei Române – DLR*, *Septuaginta* în limba română etc.) și internaționale (*Dictionnaire Étymologique Roman* – DÉRom, Nancy/Saarbrücken ș.a.). Printre lucrările publicate se numără: *Aeterna Latinitas. Mică enciclopedie a gândirii europene în expresie latină*, 1997; *Introducere în lingvistică*, 2005; *Lexicologie biblică românească*, 2008. A tradus și a realizat ediții comentate ale unor texte de filozofie sau filozofia limbajului de Sf. Augustin (*Confesiuni*, *Despre învățător*, *Despre dialectică*), Toma din Aquino (*Despre ființă și esență*), Jean-Jacques Rousseau, Jacob Grimm, Emmanuel Swedenborg ș.a.

WILHELM VON HUMBOLDT

Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității

Versiune românească, introducere, notă asupra traducerii,
tabel cronologic, bibliografie și indici
de
EUGEN MUNTEANU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
HUMBOLDT, WILHELM von
Despre diversitatea structurală a limbilor omeneşti şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii / Wilhelm von Humboldt; trad., pref.: Eugen Munteanu. – Bucureşti: Humanitas, 2008
Bibliogr.
Index.
ISBN 978-973-50-2013-2

I. Munteanu, Eugen (trad.; ed.)

81

WILHELM VON HUMBOLDT
ÜBER DIE VERSCHIEDENHEIT DES MENSCHLICHEN SPRACHBAUES UND IHREN EINFLUSS AUF DIE GEISTIGE ENTWICKLUNG DES MENSCHENGESCHLECHTS,

Herausgegeben von Eduard Buschmann, Königliche Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1836

© HUMANITAS, 2008, pentru prezenta versiune românească

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POŞTĂ: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. — CP 14, Bucureşti
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.librariilehumanitas.ro

Introducere
Humboldt și humboldtianismul

Om de cultură complex, una dintre figurile de prim rang ale culturii germane, prieten apropiat al lui Schiller, întreținând strânse relații cu Goethe și cu ceilalți participanți la mișcarea de idei a „clasicismului weimarez", poet, filolog clasic și filozof, estetician, antropolog și traducător, om politic reformator, gânditor politic și diplomat implicat direct în reconstrucția europeană care a urmat Revoluției Franceze și epocii napoleoniene, creator al modelului modern de universitate întemeiat pe principiul complementarității între cercetarea științifică și practica didactică (*Forschung und Lehre*), figură simbolică greu de încadrat într-un curent ideologic sau într-o mișcare de idei (sunt în personalitatea lui fațete iluministe, dar și unele romantice, iar cultul pentru Antichitatea greco-latină îl definește drept un clasic), revendicat, în posteritate, de specialiștii în teoria politică, de antropologi și de esteticieni, de pedagogi și de istorici, Wilhelm von Humboldt (22 iunie 1767–8 aprilie 1835) este recunoscut pe plan universal mai ales ca fondator al concepției moderne referitoare la problemele limbajului uman.

Moștenirea lui Humboldt ca filozof al limbajului și lingvist constă în numeroase studii și articole, cele mai multe dintre ele concepute pentru a fi expuse în public, la Academia Regală de la Berlin. De menționat că majoritatea titlurilor reprezintă contribuții de dimensiuni relativ reduse, dar, împreună, toate alcătuiesc un ansamblu relativ coerent și de o mare bogăție de idei. Textul cel mai amplu și cel mai important pentru ilustrarea concepției humboldtiene despre limbaj se intitulează *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* (*Despre diversitatea structurală a limbilor și influența acesteia asupra dezvoltării spirituale a umanității*)*. De dimensiuni considerabile, lucrarea

* Voi cita în continuare după ediția publicată separat în 1836, care a servit și ca text de bază pentru traducerea de față. Pentru fragmentele din celelalte lucrări ale lui Humboldt, menționate cu titlul complet în *Bibliografie*, am folosit ediția Wilhelm von Humboldt, *Über die Sprache…* (Trabant 1994).

a fost publicată postum de Alexander von Humboldt, de trei ori în același an (1836): mai întâi așa cum fusese concepută de autorul ei, ca introducere la un tratat în trei volume despre limba kawi (*Über die Kawi-Sprache auf der Insel Jawa*, 3 vol., Berlin, 1836–1839), apoi ca studiu științific autonom, în volumele II–IV, pentru anul 1832, ale publicației oficiale a Academiei de la Berlin (*Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*) și, a treia oară, ca *separatum*, cu titlul de mai sus.

Citând foarte scrupulos atunci când era vorba despre lucrări cu caracter lingvistic și cu conținut concret (monografii, studii, articole, gramatici, dicționare etc.), Humboldt menționează totuși extrem de rar (cu excepția lui Aristotel și a lui Kant) în mod expres numele filozofilor pe care i-a citit și care, eventual, l-au influențat. De aceea, în încercarea de a preciza sursele de inspirație ale gândirii filozofico-lingvistice humboldtiene, exegeții au apelat la bogata sa corespondență sau au procedat în mod deductiv. Pe lângă gândirea greacă antică (Platon și Aristotel cu precădere), istoricii ideilor lingvistice fac referiri, în acest sens, la filozofia lui Gottlieb Wilhelm Leibniz (1646–1714) și a lui Giambattista Vico (1668–1744), a lui Immanuel Kant (1724–1804) și a lui Johann Gottlieb Fichte (1762–1814), dar și la ideile inovatoare ale unora dintre contemporanii săi, gânditori precum Johann Georg Hamann (1730–1788), Johann Gottfried Herder (1744–1803), Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768–1834) și Friedrich Schlegel (1772–1829) sau lingviști precum James Harris (1709–1780) și Johann Christoph Adelung (1732–1806), ca să nu-i amintesc decât pe cei mai proeminenți. După cum stă mărturie vasta sa corespondență, Humboldt a întreținut relații personale cu mari spirite ale epocii sale (între alții Goethe și Schiller), ca și cu specialiști în diferite domenii ale cunoașterii din întreaga Europă a vremii, participând astfel în mod direct la dezbaterile majore de idei. Acest fapt i-a permis nu doar acumularea de cunoștințe dintre cele mai diverse, dar și precizarea propriilor idei. Pe de altă parte, interesat în mod constant de problematica limbajului, situată întotdeauna într-un context filozofic și antropologic mai amplu, Humboldt s-a preocupat cu asiduitate, întreaga viață, de colecționarea de material lingvistic din cele mai diverse limbi, unele dintre ele exotice și necunoscute, din ținuturi neexplorate sau insuficient explorate din Asia, cele două Americi și Oceania, devenind cu timpul unul dintre cei mai mari poligloți ai vremii. În sejururile sale din Italia și Franța, a reușit să adune numeroase gramatici și dicționare ale unor limbi deloc sau foarte puțin cunoscute. Vedem astfel cum cele două componente principale ale tipului de cercetare

pe care îl practica, fundamentul critic-speculativ și o bază material-empirică largă, au fost alimentate sistematic și constant.

Cu privire la această viziune tradițională asupra „surselor" gândirii și concepției humboldtiene, cercetătorul american Hans Aarsleff a emis ipoteza că nu mediul intelectual de acasă, din Germania (transcendentalismul kantian, istorismul leibnizian, organicismul herderian etc.), ar fi fost determinant pentru configurarea tezelor centrale ale teoriei sale, ci influența directă și decisivă a „ideologilor francezi", membri ai nou-(re)întemeiatului (1795) Institut National des Sciences et Arts, erudiți și filozofi precum Destutt de Tracy (1754–1836), Emmanuel Joseph Sieyès (1748–1836) sau Pierre Jean Georges Cabanis (1757–1808), cu ale căror scrieri și idei Humboldt ar fi luat contact direct în timpul perioadei pariziene (1797–1801). Potrivit lui Aarsleff, în cei aproape patru ani ai sejurului său parizian, Humboldt ar fi urmărit cu mare atenție dezbaterile filozofice și antropologice purtate de „ideologi", asumându-și astfel unele idei filozofico-lingvistice de primordială importanță, formulate inițial de Étienne Bonnot de Condillac (1715–1780) și Denis Diderot (1713–1784), autori care ar fi avut o influență directă și asupra lui Johann Gottfried Herder. Deși susținută în mod consecvent (vezi Aarsleff 1977, 1985, 1988), ipoteza este contrazisă de numeroase fapte istorice concrete (însemnări în jurnale, mențiuni în corespondență, unde Humboldt se arată mai degrabă dezamăgit de nivelul intelectual al discuțiilor cu „ideologii"), ca și de raționamentul elementar potrivit căruia o personalitate atât de puternică precum cea a lui Humboldt nu putea aștepta treizeci de ani (vârsta pe care o avea venind la Paris!) pentru a-și preciza convingerile teoretice majore!* Mai interesante din punctul de vedere al „influențelor" sunt doar relațiile prietenești dintre Humboldt și Joseph Marie Degérando (1772–1842), cel mai tânăr din grupul academicienilor „ideologi" parizieni, autor între altele al unui masiv tratat de semiologie în patru volume (*Des signes et de l'art de penser, considérés dans leurs rapports mutuels*, Paris, 1800), învățat cunoscut mai ales pentru memoriul *Considérations sur les diverses méthodes à suivre dans l'observation des peuples sauvages*, redactat în 1800, pentru a servi ca fundament teoretic și metodologic pentru o proximă explorare antropologică și etnologică printre popoarele „sălbatice" din America și Oceania. Ideea lui Degérando de a se crea o antropologie comparată pe fundamente empirice

* Ipoteza lui Hans Aarsleff a fost combătută, între alții, de Gipper/Schmitter 1979: 99 și urm., Oesterreicher 1981 și, mai recent și cu argumente absolut convingătoare, de Trabant 1990: 222 și urm.

era în consens cu orientarea decisivă a lui Humboldt către abordarea comparativă și empirică a studiului limbilor. Numai că, după cum observă cu sagacitate Trabant 1990: 229, mult mai plauzibilă este presupunerea că „influențatul" a fost mai degrabă Degérando (mai tânăr cu aproape cinci ani decât prietenul său german!), care ar fi putut primi spre lectură de la Humboldt texte precum *Planul pentru o antropologie comparată* (scris în 1795).

Oricât de pasionantă ar fi, ca joc intelectual, investigarea „surselor" din care s-a inspirat și a „influențelor" suferite de un mare gânditor, aceasta rămâne totuși o problematică de importanță secundară, atâta vreme cât, ca și în cazul lui Humboldt, reformularea ideilor și îmbinarea lor într-un ansamblu nou le conferă o nouă strălucire.

*
* *

Humboldt nu a fost „creator de școală" în sensul propriu al cuvântului, nu a ocupat niciodată un post de profesor și nu a practicat în nici un fel profesiunea didactică. Dincolo de obligațiile sale politice și diplomatice, el s-a imaginat pe sine ca erudit independent (*freier Gelehrter*). De aceea și modul său de a gândi și de a se exprima, stilul și tipul său de discurs nu se supun rigorilor didactice. Wilhelm von Humboldt aparține acelei categorii de autori care scriu din pasiune, și nu din obligație profesională. Așa se explică de ce, pentru clarificarea unei idei sau a unei tematici, el prefera să scrie un nou text în loc să reia și să adâncească unul mai vechi. Ansamblul scrierilor lui Humboldt despre limbaj și despre limbi se prezintă nu ca un discurs progresiv, vectorial, ci mai degrabă ca o nebuloasă în permanentă căutare de puncte de coagulare. În centrul acestei nebuloase se situează ideea despre caracterul „energetic" al limbajului uman, ca formă supremă de manifestare creatoare a forțelor spirituale ale omului, care se exprimă în istorie prin limbile proprii fiecărei comunități. În jurul acestei idei-pivot gravitează axiome, teorii și ipoteze de mare relevanță și putere de convingere. Dată fiind această caracteristică a personalității lui Humboldt și a felului său de a scrie, lectura textelor sale nu poate fi decât una circulară: coerența internă o obținem abia după ce revenim asupra unor pasaje, completându-le semnificațiile prin confruntare și reflecție proprie. Din lunga listă a scrierilor lui Humboldt le-am reținut aici doar pe cele orientate exclusiv către problemele teoretice ale limbajului: *Über Denken und Sprechen* (1795–1796), *Einleitung in das*

gesamte Sprachstudium (1810–1811), *Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung* (1820), *Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers* (1821), *Über den Einfluss des verscheidenen Charakters der Sprachen auf Literatur und Geistesbildung* (1821), *Über das Entstehen der grammatischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung* (1822), *Über den Nationalcharakter der Sprachen* (1822), *Über das Verbum in den Amerikanischen Sprachen* (1823), *Über die Buchstabenschrift und ihren Zusammenhang mit dem Sprachbau* (1824), *Grundzüge des allgemeinen Sprachtypus* (1824–1826), *Über den grammatischen Bau der Chinesischen Sprache* (1826), *Über den Dualis* (1827), *Von dem grammatischen Baue der Sprachen* (1827–1829), *Lettre à M. Abel-Rémusat sur la nature des formes grammaticales en général, et sur le génie de la langue chinoise en particulier* (Paris, 1827), *Über die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues* (1827–1829), *Über die Verwandtschaft der Ortsadverbien mit dem Pronomen in einigen Sprachen* (1829), *Charakter der Sprachen* (1829), *Poesie und Prosa* (1835).

Textul *Despre diversitatea structurală a limbilor* pare să fi fost, în concepția autorului, o sinteză a reflecțiilor sale de o viață întreagă, dar unele dintre ideile importante se găsesc formulate totuși mai clar în scrieri anterioare. În cele ce urmează, voi expune succint câteva dintre temele majore ale gândirii filozofico-lingvistice humboldtiene, apelând și la alte scrieri decât textul pe care îl edităm acum.*

De menționat mai întâi este faptul că Humboldt a încetat să mai trateze originea limbajului ca pe o problemă în sine, mulțumindu-se să constate că esența faptului-de-a-fi-om include în mod necesar limbajul:

> Omul este om doar prin limbaj, însă, pentru a inventa limbajul, el trebuia să fie deja om. Deoarece ne închipuim că, în mod treptat și succesiv, dar în același timp alternativ, s-a întâmplat ca omul să devină mai om pe măsură ce și-a asumat o parte mai mare din limbajul inventat de el și astfel, prin această creștere, a putut să inventeze în continuare mai mult limbaj, nu mai putem să ne dăm seama corect de inseparabilitatea conștiinței umane și a limbajului uman și nici de natura procesului de înțelegere necesar pentru priceperea unui singur cuvânt, proces care este însă suficient ulterior pentru a putea concepe limbajul în ansamblul său. De aceea, nu ne este permis să gândim limbajul ca pe ceva dat dinainte, căci altfel ar fi la fel de greu de înțeles cum ar putea

* În paragrafele următoare am preluat ideile expuse în capitolul *Wilhelm von Humboldt: limba ca organ configurator al gândirii și ca activitate creatoare*, dintr-o recent publicată *Introducere în lingvistică* (Munteanu 2005: 83–96).

> omul să priceapă și să se servească de ceva dat dinainte. Limbajul izvorăște în chip necesar din omul însuși, cu siguranță încetul cu încetul, dar în așa fel încât organismul limbajului nu zace în întunericul sufletului ca o masă inertă, ci, asemenea unei legi, face posibile funcțiile forței mentale umane și, astfel, cel dintâi cuvânt presupune limbajul și îi dă glas în ansamblul său. (*Über das vergleichende…*, p. 20)*.

Afirmând mereu că „omul este om doar prin limbaj", gânditorul german subliniază că, în încercarea de a explica originea limbajului, nu putem de fapt ieși din istorie pentru a reconstitui o fază din existența umanității care să fi precedat istoria însăși! Delimitându-se astfel atât de contemporani precum J. G. Herder sau J. Grimm, cât și de înaintași precum G. W. Leibniz, Humboldt modifică radical datele discuției. Renunțând să mai caute un moment în istorie în care limbajul ar fi apărut sau ar fi fost inventat, Humboldt este de părere că, în principiu, sunt valabile ambele ipoteze de bază referitoare la limbaj, atât cea a monogenezei, cât și cea a poligenezei, dar că nu există nici un criteriu care să ne ajute să distingem între ele. Problema originii limbajului nu poate fi separată, așadar, de problema naturii sau a esenței sale. Întrucât nu se poate concepe o altă formă de comunicare anterioară limbajului și care să fi condus la crearea acestuia, problema referitoare la modul în care omul și-a însușit limbajul este de fapt o falsă problemă. În loc să imaginăm un loc și un moment în istorie (sau în afara istoriei!) în care să fi apărut limbajul, Humboldt ne propune să ne concentrăm asupra întrebării ce este limbajul și cum se manifestă el în formele specifice care ne stau la dispoziție ca limbi istorice. Aici se află punctul nodal al concepției humboldtiene: mutarea accentului dinspre funcția reflexiv-designativă către cea creatoare a limbajului.

Definită din perspectivă genetică, limba nu mai este un obiect pe care îl descoperi sau pe care, eventual, îl inventezi, ci o „energie" la care participi ca individ în cadrul unei colectivități. De asemenea, în raportul ei cu gândirea, limba nu mai este privită, cum fusese privită de majoritatea înaintașilor, ca un mediu în care se reflectă gândirea, ci ca însuși factorul formator al gândirii. Într-o perspectivă organic-integratoare, limba și activitatea intelectului

---

* Mulți interpreți au recunoscut în acest pasaj o aporie insolubilă cu mijloacele lingvisticii. De menționat în treacăt că acest pasaj este citat de Whitney 1875: 306 ca exemplu de afirmație sibilinică pe care ar fi ridicol să o luăm drept bază a cercetării lingvistice. Versiunea pe care savantul american o dă primei secvențe a citatului este următoarea: „Man could not become man except by language; but in order to possess language, he needed already to be man."

constituie pentru Humboldt fațete inseparabile ale aceluiași ansamblu originar, care definește însăși esența omului:

> Limba este organul formator al gândului. Integral spirituală, integral interioară, dispărând oarecum fără să lase urme, activitatea intelectuală se exteriorizează în vorbire prin intermediul sunetului și devine astfel perceptibilă pentru simțuri. Activitatea intelectuală și limba constituie o unitate și sunt inseparabile una de alta. Chiar privită în sine, activitatea intelectuală este legată de necesitatea de a intra în relație cu sunetele verbale, căci altfel nici gândirea nu ar putea să obțină claritate, nici reprezentarea nu ar putea deveni concept. Legătura indestructibilă care unește gândirea, organele vocale și auzul cu limba rezidă irevocabil în alcătuirea originară, cu neputință de explicat altfel, a naturii umane (*Über die Verschiedenheit…*, p. 50).

Mutarea accentului de pe latura mecanică și statică a limbii pe cea dinamică și creatoare reprezintă așadar, după părerea majorității exegeților, contribuția poate cea mai importantă a lui Humboldt la dinamica istorică a teoriei limbajului, o veritabilă schimbare revoluționară a perspectivei de cercetare și, implicit, a conceptului filozofic de limbaj. Celebra propoziție „Limba însăși nu este un act (*ergon*), ci o activitate (*energeia*)“ va constitui nu doar fundamentul teoretic al interesului pentru dinamica vie și concretă a limbilor, ci și principiul unui nou tip de dezbatere, în care este pus sub semnul întrebării modelul tradițional al limbii ca mecanism mai mult sau mai puțin static, funcționând după reguli prestabilite de natură logică. Primordial în existența ca atare a limbajului este faptul de a vorbi ca atare (*das Sprechen*) sau discursul propriu-zis (*die Rede*), și nu ansamblul de cuvinte și reguli pe care îl numim limbă (*Sprache*). Limba nu mai este privită, așadar, ca un instrument mai mult sau mai puțin inert și definitiv, fabricat anterior și aflat la îndemâna subiecților vorbitori, ci ca o activitate continuă* sau o forță activă care, ca organ al „ființei interioare“ (*das innere Sein*) a omului, reprezintă în mod necesar și inevitabil mediul însuși în care omul ca individ, dar și comunitatea în ansamblul ei își configurează o concepție proprie despre lume (*Weltansicht*). Prezentându-se ca un continuum fluid, ca activitate specifică implicând ființa umană în ansamblul ei, limba poate fi segmentată în cuvinte și reguli, dar toate aceste operații de segmentare țin de specificul analizei științifice și nu fac parte din esența limbii. Iată acest pasaj *in extenso*:

* Humboldt împrumută cuplul de termeni aristotelici *ἐνέργεια* și *ἔργον* pentru a sugera mai nuanțat conținutul acestor două concepte-cheie, pe care le desemnează, de regulă, prin germ. *Tätigkeit* și *Werk*.

> Considerată în esența sa reală, limba este ceva în mod continuu și în fiecare clipă trecător. Chiar și conservarea ei prin scriere este întotdeauna doar o păstrare incompletă și mumificată, care reclamă mereu, la rândul ei, ca rostirea vie să fie făcută sensibilă. Limba însăși nu este un act (*ergon*), ci o activitate (*energeia*). De aceea, adevărata sa definiție nu poate fi decât una genetică. Limba este, cu alte cuvinte, efortul veșnic reluat al spiritului de a face sunetul articulat capabil să exprime ideea. Într-o accepție strictă și nemijlocită, aceasta este definiția actului individual de vorbire; într-o accepție adevărată și esențială putem însă considera limba ca fiind doar, ca să spunem așa, totalitatea actelor de vorbire. Căci, în haosul dispersat de cuvinte și reguli pe care obișnuim să îl numim limbă, ceea ce există este doar elementul particular produs prin vorbire, iar acesta nu este niciodată complet, necesitând și el o nouă prelucrare pentru a recunoaște natura actului viu al vorbirii și pentru a da o imagine adevărată a limbii vii. Tocmai ceea ce este mai elevat și mai rafinat nu se lasă recunoscut în aceste elemente separate și poate fi perceput sau intuit doar în înlănțuirea discursului, fapt care dovedește o dată în plus că limba propriu-zisă rezidă în actul producerii sale efective. În toate cercetările care încearcă să pătrundă esența vie a limbii, vorbirea ca atare este singura care trebuie gândită întotdeauna drept ceva adevărat și primar. Fărâmițarea în cuvinte și reguli este doar o cârpăceală lipsită de viață a analizei științifice (*Über die Verschiedenheit…*, p. 41).

Caracterul „energetic“ al limbajului uman exprimă faptul că fiecare limbă este creată și recreată permanent atât de fiecare individ în parte, cât și de ansamblul comunității căreia îi aparține acesta. Vorbitor și con-locutor (emițător și destinatar, am spune astăzi) participă simultan și plenar la această activitate creatoare, deoarece, subliniază Humboldt în repetate rânduri, a vorbi și a înțelege sunt efecte ale aceleiași facultăți creatoare a limbajului. Cu totul noi în contextul evoluției ideilor despre limbaj sunt, așadar, și interpretarea pe care o dă Humboldt raportului limbă–individ–colectivitate și, în legătură cu aceasta, ipoteza sa referitoare la originea limbajului uman. O limbă este în mod permanent creată și re-creată de către individul vorbitor, dar deopotrivă și de către ansamblul comunității căreia îi aparține individul respectiv. Dezvoltându-se într-un context istoric, actul individual de vorbire nu creează singur o limbă, ci doar noi forme lingvistice, pornind de la cele pre-existente. În acest context, diversitatea limbilor se explică deci prin libertatea creatoare pe care individul și-o exersează în activitatea vorbirii. Diferitele limbi nu pot fi, așadar, înțelese altfel decât ca expresie a individualității fiecărui popor, orice limbă identificându-se cu însăși manifestarea fenomenală a spiritului comunității respective:

> Limba nu este însă un produs liber al omului ca individ, ci aparține întotdeauna întregii națiuni. Chiar și în sânul națiunii, generațiile ulterioare preiau una și aceeași limbă de la cele care le-au precedat. Prin faptul că în ea se amestecă, se limpezește și se preface modalitatea de reprezentare a tuturor diferențelor de vârstă, sex, stare, caracter și spirit existente în cadrul unui grup etnic, iar apoi, prin transferul de cuvinte și limbi în cadrul diferitelor națiuni și, în fine, prin intensificarea relațiilor inter-comunitare în cadrul întregii umanități, limba devine marele punct de trecere de la subiectivitate la obiectivitate, de la individualitatea limitată la existența umană plenară, care cuprinde în sine ansamblul. Inventarea unor semne verbale care nu au mai fost auzite anterior poate fi gândită doar în cadrul originii limbilor, moment situat deasupra tuturor experiențelor umane. Acolo unde omul a moștenit oarecare sunete dotate cu sens, el își construiește limba cu ajutorul acestora și, prin analogie cu aceasta din urmă, își desăvârșește un grai propriu. Acest proces se bazează pe nevoia de a se face înțeles, pe relația obișnuită dintre toate părțile și elementele fiecărei limbi și a tuturor limbilor între ele, precum și în caracterul uniform al facultății limbajului (*Über das vergleichende…*, p. 26).

O altă contribuție semnificativă a lui Humboldt la o înțelegere modernă, integratoare, a limbajului uman constă în mutarea accentului dinspre explicațiile cauzaliste către o interpretare nu doar organicistă, ci și finalistă. Distingând în mod net și constant între conceptele de „facultate a limbajului" (*Sprachvermögen*) și cel de „limbă" (*Sprache*), Humboldt înscrie evoluția „organismului lingvistic" într-un cadru istoric, care asigură fundalul realizării de sine a umanului:

> Organismul limbii izvorăște din capacitatea și din nevoia generală a omului de a vorbi și provine de la întreaga națiune; cultivarea fiecărei limbi depinde de predispoziții și de predeterminări speciale și se sprijină în mare parte pe indivizi care se ridică treptat din sânul națiunii. Organismul lingvistic aparține fiziologiei omului intelectiv, perfecționarea sa ține de succesiunea dezvoltărilor istorice. Analiza acestui organism în părțile lui componente conduce către evaluarea și verificarea domeniului limbii și al facultății umane a limbajului; cercetarea stadiului de cultivare superioară a limbii conduce la recunoașterea îndeplinirii de către oameni a tuturor scopurilor pe care și le-au propus prin limbă (*Über das vergleichende…*, p. 17).

În problema raportului dintre subiectiv și obiectiv în limbaj, Humboldt privește limba ca spațiu de convergență în cadrul căruia individul, ca un *unicum*, își regăsește esența originară, printr-o confruntare permanentă cu ceea ce, în mod obiectiv, i se oferă ca experiență a generațiilor trecute stocată în structurile limbii:

> În interiorul a ceea ce izvorăşte din ceea ce formează cu mine o unitate, conceptele de subiect şi de obiect, de dependenţă şi de independenţă se convertesc unul într-altul. Limba îmi aparţine prin chiar modul în care o rostesc şi o produc; şi, fiindcă fundamentul acestui fapt rezidă în simultaneitatea vorbirii prezente şi trecute a tuturor generaţiilor umane, în măsura în care între acestea a putut exista o comunicare lingvistică neîntreruptă, tot aşa şi limba este, în acest sens, o limitare a vorbirii. Doar ceea ce, în limbă, mă limitează şi mă determină provine din natura umană, strâns legată de intimitatea fiinţei mele, iar ceea ce, în limbă, îmi este străin este astfel doar pentru natura mea individuală şi trecătoare, nu şi pentru natura mea cu adevărat originară (*Über die Verschiedenheit*…, p. 63).

Limbajul este, pentru Humboldt, un dat necesar şi indispensabil al înseşi existenţei umane, doar el fiind capabil să funcţioneze ca spaţiu de rezonanţă şi condiţie necesară a situării individului uman în raport cu lumea şi cu celălalt. Doar prin limbaj este posibilă obiectivarea individului prin confruntare dialogală cu semenul său şi cu ansamblul semenilor săi. Departe de a fi distrusă, subiectivitatea individului vorbitor iese întărită din participarea la dinamica activităţii „langajiere". Prin asemenea disocieri, Humboldt accentuează prioritatea funcţiunii ontic-dialogale şi a celei cognitive a limbajului faţă de cea reprezentativ-comunicativă. Dialectica internă a jocului între subiectiv şi obiectiv defineşte şansa individului de a participa activ la un eu supraindividual, al comunităţii naţionale căreia îi aparţine şi, până la urmă, al umanităţii în ansamblul ei:

> Activitatea subiectivă este aceea care construieşte în gândire un obiect. Căci nici un fel de reprezentare nu poate fi considerată o simplă contemplare pasivă a unui obiect deja dat. Activitatea simţurilor trebuie să se îmbine în mod sintetic cu acţiunea internă a spiritului, iar din această îmbinare se desprinde reprezentarea, care devine obiect în raport cu forţa subiectivităţii, întorcându-se spre aceasta, pentru a fi concepută ca atare într-un chip nou. Pentru un asemenea scop, limba este însă indispensabilă. Căci, în măsura în care efortul spiritual îşi croieşte cale cu ajutorul buzelor, produsul acestuia se întoarce către urechea vorbitorului. Reprezentarea este preschimbată astfel în obiectivitate efectivă, fără ca prin aceasta să fie privată de subiectivitate. Doar limbajul este capabil de aşa ceva; şi fără această transpunere într-o obiectivitate care se întoarce către subiect, transpunere care se petrece constant cu ajutorul limbajului chiar şi atunci când tăcem, formarea conceptului ar fi imposibilă, cum imposibilă ar fi şi orice gândire efectivă. Aşadar, chiar dacă facem abstracţie de comunicarea între un om şi celălalt, vorbirea este o condiţie necesară a gândirii fiecărui individ în cercul închis al izolării sale. În fenomenalitatea sa, limba se dezvoltă totuşi doar într-un cadru social, iar omul se înţelege pe sine numai în măsura

> în care a verificat, prin încercări, cât de inteligibile sunt cuvintele sale pentru ceilalți. Obiectivitatea sporește când cuvântul plăsmuit de către un subiect este rostit din nou de gura altcuiva. Prin aceasta nu i se răpește nimic subiectivității, căci un om se simte mereu una cu alt om; dimpotrivă, subiectivitatea este întărită, dat fiind că, preschimbată în limbă, reprezentarea nu mai aparține exclusiv unui unic subiect. Transferându-se în alții, subiectivitatea se unește cu ceea ce este comun întregii specii umane și din care fiecare individ deține o specificare ce poartă în sine aspirația de a găsi o întregire în ceilalți (*Über die Verschiedenheit*…, pp. 52–53).

O componentă centrală a concepției humboldtiene este primatul acordat formei în înțelegerea limbajului. Noțiunea de „formă internă a limbii" (*innere Sprachform*) este menționată de exegeți ca una dintre contribuțiile capitale ale lui Humboldt la istoria ideilor lingvistice și, implicit, la conturarea conceptului modern de limbaj. Dată fiind recunoscuta lipsă de sistematicitate a discursului humboldtian, exegeților le-a fost greu să se pună de acord asupra tuturor înțelesurilor acestui atât de des invocat concept. Deși termenul *formă* (*Form*) este des întrebuințat în *Über die Verschiedenheit*…, sintagma ca atare, *innere Sprachform*, apare extrem de rar. În înțelegerea acestui concept vom acorda credit rezultatelor la care a ajuns unul dintre cunoscătorii cei mai autorizați ai operei humboldtiene, Eugenio Coseriu*, care arată că termenul *Form* este întrebuințat de Humboldt cu trei înțelesuri distincte: 1) cu referire la limbaj în general, desemnând o modalitate tipică de comprehensiune a realității, 2) cu referire la o limbă istorică dată, desemnând raportul particular al acestei limbi cu lumea extralingvistică, și 3) cu referire la principiul formativ unic și irepetabil, specific fiecărei limbi în parte. Această din urmă valoare conceptual-terminologică a fost cea mai des citată și interpretată de comentatori. E vorba de faptul că fiecare limbă deține un principiu ordonator intern, care îi este specific doar ei, determinându-i identitatea formală și unicitatea. Materialul brut al expresiei sonore este configurat și organizat formal deopotrivă la nivel semantic și gramatical. Principiu configurator al fiecărei limbi în parte, forma primează asupra materiei, întrucât numai astfel se poate explica funcția organizatoare a limbii în raport cu fluiditatea lumii fenomenale:

> Esența limbii constă în faptul de a turna materia lumii fenomenale în forma ideilor; efortul ei este în întregime formal și, întrucât cuvintele țin locul obiectelor, și lor, ca materie, trebuie să li se opună o formă căreia să i se supună limba (*Über das Studium*…, pp. 21–22).

* Coseriu 1970: 177–186.

Există în principalul text teoretic al lui Humboldt un pasaj interesant, unde conceptul de formă este integrat într-un complex ideatic în care se propune concilierea a ceea ce este, din punct de vedere formal, particular în fiecare limbă cu câteva constante universale ale limbajului ca atare. Între aceste constante, Humboldt face referire la raporturile de desemnare dintre cuvinte și concepte (*Bezeichnung der Begriffe*), la caracterul universal al expresiei fonice, concretizat în identitatea „aparatului fonator" la toți oamenii (*Gleicheit der Lautorgane*), și la simbolismul fonetic (*Beziehungen… zwischen einzelnen Consonant- und Vocallauten und gewissen sinnlichen Eindrücken*), adică evocarea unor atribute ale obiectelor desemnate prin calitățile intrinseci ale unor sunete. Prin aceste disocieri, Humboldt pare să sugereze că unitatea de ansamblu a limbajului uman transcende diferențele dintre limbi sau, cu alte cuvinte, că un principiu formativ universal se supra-ordonează configurărilor particulare ale limbilor concrete:

> Formele mai multor limbi se pot reuni într-o formă și mai generală, iar acest lucru se întâmplă cu formele tuturor limbilor, în măsura în care în toate se pornește doar de la ceea ce este cel mai general, și anume de la raporturile și de la relațiile necesare pentru desemnarea conceptelor și pentru alcătuirea discursului, de la similitudinea organelor fonatoare care, prin amploarea și natura lor, nu permit decât un anumit număr de sunete articulate și, în fine, de la relațiile existente între fiecare sunet consonantic sau vocalic și anumite impresii sensibile, de unde izvorăște apoi similitudinea de desemnare în limbi neînrudite genetic. Căci atât de admirabilă este în limbă individualizarea în interiorul concordanței universale, încât se poate spune cu egală îndreptățire și că întreaga specie umană deține o singură limbă, dar și că fiecare om deține o limbă proprie (*Über die Verschiedenheit*…, p. 47).

Renunțând la proiecția himerică a unei limbi inițiale (perfecte), Humboldt privește ca pe un dat necesar diversitatea limbilor și a popoarelor (*Sprachverschiedenheit und Völkervertheilung*), pusă în relație directă cu producerea forței spirituale a omului (*die Erzeugung menschlicher Geisteskraft*), care este privită ca „țelul cel mai înalt al oricărei mișcări spirituale". Inițial același pentru toți oamenii, limbajul s-a diversificat în limbi diferite datorită configurării diverse a forței spirituale specifice fiecărei națiuni. Limbile reprezintă exteriorizarea și mijlocul de formare a „specificității spirituale a națiunilor" (*Geisteseigentümlichkeit der Nationen*). Doar luarea în considerare a diversității spirituale poate, așadar, explica diversitatea de structură a limbilor, reclamând deopotrivă procedeul comparativ drept metoda cea mai adecvată a studiului și cercetării limbilor:

> Însă înțelegerea esenței proprii a unei națiuni și a coerenței interne a unei limbi particulare, precum și, mai ales, a relației acesteia din urmă cu cerințele limbajului în general, depinde și ea, în întregime, de luarea în calcul a ansamblului specificității spirituale. Căci doar prin intermediul acestei specificități spirituale, așa cum a lăsat-o natura și cum au dezvoltat-o împrejurările, se configurează caracterul unitar al națiunii, singurul pe care se întemeiază aceasta în privința faptelor, realizărilor și ideilor pe care le produce și prin care se mențin forța și demnitatea ei, transmise ereditar de la individ la individ. Limba este, pe de altă parte, organul ființei interioare, este chiar acea ființă care ajunge treptat la recunoașterea interioară de sine și la exteriorizare. Prin aceasta, limba își înfige fibrele cele mai fine ale rădăcinilor sale în forța spirituală națională; și, cu cât aceasta din urmă acționează mai corespunzător asupra limbajului, cu atât dezvoltarea acestuia este mai regulată și mai bogată. Întrucât limba este, în coerența țesăturii sale, doar efectul simțului lingvistic al națiunii, atunci tocmai întrebările care se referă la formarea limbilor în viața lor cea mai intimă și deopotrivă la cauzele celor mai importante deosebiri dintre ele nu pot primi un răspuns întemeiat dacă nu accedem la acest punct de vedere. Totuși acolo nu putem găsi material pentru cercetarea lingvistică, care, potrivit naturii sale, nu poate fi decât istorică și comparativă; putem însă obține o scrutare a coerenței originare a faptelor și o înțelegere a limbii ca organism coerent în interiorul său, ceea ce până la urmă reclamă din nou corecta evaluare a amănuntului individual (*Über die Verschiedenheit*…, p. 2).

Decurgând din tezele centrale ale doctrinei sale, poziția lui Humboldt față de posibilitatea inventării unei limbi universale este una de respingere totală. Calificând drept „prezumție nebunească" (*ein thörichter Wahn*) iluzia de a crede că ne putem situa în afara limbilor naturale imaginând o limbă perfect logică și rațională, Humboldt subliniază încă o dată că gândirea nu există în afara unei limbi date, fiind determinată de însăși forma internă a respectivei limbi. Se afirmă explicit că doar o parte relativ neînsemnată din semnele limbajului sunt constructe pure ale rațiunii și pot fi puse deci în relație univocă cu semne non-verbale, universal valabile. Alcătuiri artificiale ale rațiunii ele însele, asemenea „limbi artificiale" nu reprezintă altceva decât simple „metode de traducere prescurtate" (*abgekürtzte Übersetzungsmethoden*), eficiente doar atunci când sunt aplicate la enunțurile de tip logic dintr-o limbă naturală:

> Gândirea nu este însă deloc dependentă de limbă ci, până la un anumit punct, este determinată de fiecare limbă, în parte. Unii au dorit chiar să înlocuiască cuvintele din diferite limbi cu semne general valabile, asemenea celor pe care le găsim în matematică, prin linii, cifre și notație algebrică. Numai că, prin aceasta, dăm de capăt doar unei mici părți din masa a ceea ce poate fi gândit,

> căci, potrivit naturii lor, astfel de semne se potrivesc doar acelor concepte care pot fi produse printr-o simplă construcție sau care sunt configurate, de regulă, exclusiv de către rațiune. Când însă în concepte trebuie configurată substanța percepției și a senzației interioare, aceasta depinde de capacitatea de reprezentare individuală a omului, de care este inseparabilă limba sa. Toate încercările de a institui, în mijlocul diferitelor limbi particulare, semne generale pentru văz sau pentru auz nu sunt decât metode de traducere prescurtate și ar fi o prezumție nebunească să ne închipuim că astfel am putea să ne situăm, nu spun în afara oricărei limbi, însă fie și numai în afara cercului precis și limitat al propriei limbi (*Über das vergleichende…*, pp. 24–25).

Nu lipsită de interes este acum, după ce am expus câteva dintre temele sale centrale, plasarea devenirii gândirii humboldtiene în contextul general al ideilor dominante în epoca sa, cu alte cuvinte încercarea de a schița programul său de studiu. Constatăm mai întâi că, pe de o parte, ideile sale se precizează în prelungirea și în opoziție față de vechea tradiție logicistă pe calea deschisă de un John Locke (1632–1704) și reprezentată cu strălucire în epocă de un Étienne Bonnot de Condillac și că, pe de altă parte, ele se afirmă în întâmpinarea ideilor noi, de esență romantică, privitoare la unicitatea și caracterul irepetabil al fiecărei limbi în parte. În consecință, Humboldt va încerca în mod constant să concilieze ideea universalității limbajului ca facultate general umană cu evidența schimbărilor lingvistice și a diversității limbilor istorice. Învățatul german constată că, dincolo de diversitatea lor constitutivă, toate limbile au ceva în comun, iar aceste elemente comune rezultă din identitatea naturii umane, pe de o parte, și din identitatea aparatului fonator al oamenilor, pe de altă parte. Pentru a aborda limbajul uman la un nivel de maximă generalitate, este nevoie de studiul sistematic și aprofundat al cât mai multor limbi istorice sau cel puțin al celor mai importante. De aceea, Humboldt a schițat un program de studiu comparativ al limbilor, pe care a încercat mai întâi să îl pună el însuși în practică. Acest studiu comparativ ar fi trebuit să se concretizeze în 1) monografii asupra tuturor limbilor cunoscute și 2) monografii tematice asupra unei chestiuni particulare (de exemplu, aspectul sau modalitatea verbelor) în toate limbile cunoscute. Abia ulterior, prin însumarea critică a rezultatelor, se va fi putut ajunge la construirea unei perspective generale și universale asupra limbajului uman. Viziunea organicistă asupra limbajului l-a condus pe Humboldt la formularea unei cerințe noi, menită să corijeze deficiențele epistemologice ale gramaticilor clasice. Este vorba de studiul fiecărei limbi în specificitatea și unicitatea ei,

și nu de aplicarea mecanică a criteriilor și a regulilor descriptive ale gramaticii latine. În acest sens, în *Über das Enstehen…*, pp. 55–56, citim următoarele:

> Dat fiind că, de regulă, abordăm studiul unei limbi necunoscute din punctul de vedere al unei limbi cunoscute, fie că aceasta este limba noastră maternă sau latina, avem tendința de a vedea relațiile gramaticale ale acestei limbi exprimate în cea nouă […]. Pentru a evita această eroare, trebuie să studiem fiecare limbă în specificitatea sa, în așa fel încât să putem recunoaște, prin intermediul corectei segmentări a elementelor sale, care sunt formele particulare de care ea se servește, conform propriei structuri, pentru a indica relațiile gramaticale.

Novatoare în atât de numeroase și de importante privințe, concepția lui Humboldt a avut un ecou persistent mai ales printre lingviștii din vremea sa. De reținut că, în parte și datorită împrejurării că, în calitate de întemeietor și mentor al Universității din Berlin, W. von Humboldt a impus studiul sistematic și comparativ al limbilor ca materie universitară, abordarea istorică și comparativă a limbilor a cunoscut, mai ales în Germania secolului al XIX-lea, o înflorire excepțională, conducând chiar la convingerea, împărtășită de mulți cercetători, că abia prin metoda comparativ-istorică s-a reușit autonomizarea lingvisticii ca știință. După modelul și pe urmele lui Franz Bopp (1791–1867), fondator al indo-europenisticii și primul profesor de lingvistică la Universitatea din Berlin, și ale lui Jacob Grimm (1785–1892), întemeietor al germanisticii, noua disciplină științifică își consolidează rapid prestigiul prin crearea romanisticii, a slavisticii, celtisticii, semitisticii, fino-ugristicii etc., eforturi care par să confirme și să pună în practică idealul humboldtian al studiului empiric exhaustiv, pe baze istorice și comparative, al limbilor.

*
* *

Cât privește, acum, receptarea de către posteritate a ideilor teoretice ale lui Humboldt, în succinta prezentare care urmează voi aminti doar momentele cele mai importante. Amprenta gândirii istorist-comparatiste humboldtiene este vizibilă mai întâi în cele două tratate despre originea limbajului publicate, la mică distanță unul de altul, în 1856 și 1858, de Ernest Renan (1823–1892) și, respectiv, de Jacob Grimm. Între lingviști, primul care a încercat o valorificare integratoare a doctrinei lui Humboldt a fost Heymann Steinthal (1823–1899), profesor la Berlin. Încercând pe de o parte să îl asocieze pe Humboldt dialecticii hegeliene, Steinthal a formulat la adresa

lingviștilor avertismentul că cercetarea lingvistică ar putea să devină o disciplină aridă și mecanică (Steinthal 1848). Oferind ulterior o lectură a lui Humboldt prin prisma psihologiei herbartiene, Steinthal a contribuit decisiv la răspândirea și impunerea ipotezei că psihologia ar putea constitui baza teoretică și empirică cea mai solidă pentru cercetarea lingvistică. Această orientare psihologistă devine dominantă la a doua generație de lingviști, ilustrată mai ales de așa-numita „școală a neogramaticilor" (*Junggrammatiker*). Cei mai cunoscuți dintre neogramatici, Hermann Paul (1846–1921), Hermann Osthoff (1847–1909), Karl Brugmann (1849–1919), au dat un conținut fiziologic și psihologic concret ideii humboldtiene despre caracterul organic al limbii, afirmând că factorul primordial în dinamica evolutivă a limbilor este „legea fonetică", acționând fără excepție și inevitabil, asemenea legilor naturii fizice.

Secolul al XX-lea pare să se depărteze, în lingvistica teoretică, de moștenirea humboldtiană, întrucât accentul pus pe descrierea sincronică a limbilor de învățați precum Ferdinand de Saussure (1857–1913) sau Leonard Bloomfield (1887–1949) a părut multor cercetători mai convenabil ca punct de plecare decât abordarea istoric-comparatistă. Această idee, destul de larg răspândită, este însă o prejudecată, căci Humboldt este și în această privință un precursor, conceptele centrale ale structuralismului, cel de „sistem" și cel de „structură", fiind ele însele de sorginte humboldtiană. Cel mai aproape de înțelesul originar humboldtian al acestor concepte, care trebuie neapărat corelate cu noțiunea humboldtiană de „formă internă", s-a situat marele lingvist danez Louis Hjelmslev (1899–1965), atunci când a situat în centrul teoriei sale „glosematice" ideea că primordială pentru înțelegerea funcționării limbajului este relația unică și specifică fiecărei limbi în parte dintre forma expresiei și forma conținutului.

O veritabilă nouă vitalitate manifestă ideile lui Humboldt în anii '30 ai secolului al XX-lea, când în Germania s-a conturat un curent de gândire neohumboldtian, reprezentat de savanți precum Jost Trier (1894–1970), Gunther Ipsen (1899–1984), Walter Porzig (1895–1961) și Leo Weisgerber (1899–1985), care actualizează de această dată alte două componente centrale ale doctrinei lui Humboldt, și anume locul central conferit semanticii în descrierea lingvistică și ideea caracterului specific al fiecărei limbi. Ideea că fiecare limbă istorică posedă o anumită *Weltansicht*, reflectată în structurile sale semantice, a generat teoria câmpurilor semantice în jurul căreia s-a dezvoltat semantica funcțională modernă, ilustrată între alții de Stephen Ullmann (1914–1976), Kurt Baldinger (1919–2007), Algirdas Julien Greimas

(1917–1992), Bernard Pottier (n. 1924) și Eugenio Coseriu (1921–2002). Această idee centrală că forțele limbii materne sunt recognoscibile în toate producțiile culturale ale unei națiuni a încercat să o aplice, cu referire la limba germană, în numeroase studii și volume, Leo Weisgerber (cea mai importantă scriere: *Von den Kräften der deutschen Sprache*, 4. vol., 1949–1950).

Un pasaj din Porzig 1950: 366 rezumă excelent acest fundament teoretic humboldtian redescoperit în secolul al XX-lea de lingviști:

> În ansamblul lor, cuvintele unei limbi determină, prin segmentarea și prin relațiile lor reciproce, posibilitățile de stabilire a unei imagini asupra lumii, așadar ceea ce poate fi conceput în sânul realității și cum poate fi acest ceva conceput. Numim acest fapt *imaginea asupra lumii* proprie limbii respective. Trebuie să adăugăm imediat că imaginea asupra lumii nu este rigidă. Lexicul limbii se schimbă, după cum știm, de la o zi la alta. De fapt, domeniul cuvintelor implicate și funcția care determină regulile de îmbinare se transformă odată cu fiecare act de vorbire, cu fiecare nouă formulare. Schimbările pe care imaginea asupra lumii le suferă în cadrul acestui proces se mișcă însă într-un cadru care este trasat prin structura de ansamblu a limbii. Astfel, fiecare dintre numeroasele limbi ale umanității își construiește o imagine diferită, însă fiecare în parte concepe deopotrivă și în mod nemijlocit realitatea. Caracterul diferit al fiecărei limbi nu este însă o opțiune întâmplătoare, ci este determinat de forțele spirituale active care trăiesc în orice comunitate lingvistică. Prin limbile lor, popoarele conturează nu doar o imagine a lumii, ci și o imagine a propriei existențe spirituale – ele devin popoare chiar în virtutea acestui fapt. Însă numai totalitatea limbilor umanității, în viața lor de-a lungul istoriei, deschid accesul către întreaga abundență a realității și către bogăția spiritului obiectiv.

Recunoscute în mod explicit sau nu, influențe clare ale gândirii humboldtiene se pot recunoaște și la specialiști din afara spațiului germanofon. Între aceștia trebuie amintiți mai întâi învățații americani Edward Sapir (1884–1939) și B. L. Whorf (1897–1941), cărora li se atribuie în mod frecvent impunerea principiului potrivit căruia fiecare dintre noi analizează și percepe realitatea în modalități ce sunt predeterminate de limbile pe care le vorbim („ipoteza Sapir-Whorf")*, idee aparținând de fapt moștenirii humboldtiene. Și Benedetto Croce (1866–1952), promotor al „esteticii ca știință a expresiei și lingvistică generală", ca și Karl Vossler (1872–1949), inventator al „idealismului lingvistic" își pot revendica o parte din ideile lor de bază din moștenirea humboldtiană. Pe lângă alte surse recunoscute, gramaticienii de la Port Royal și René Descartes (1596–1650), N. Chomsky (n. 1928) vede

* Vezi Mounin 1999: 214–215.

și el în Humboldt un precursor al propriului generativism transformațional. Încă din primele sale lucrări, *Current Issues in Linguistic Theory* (1964) și *Aspects of the Theory of Syntax* (1965), controversatul lingvist american se referă explicit la Humboldt ca la o sursă a propriei gândiri, recunoscând un paralelism între conceptele humboldtiene de „legi de producere" (*Gesetze der Erzeugung*) și de „formă internă a limbii" (*innere Sprachform*) și cele de „reguli generative", respectiv „structură de adâncime" din propria teorie.

Cel care a contribuit masiv la reactualizarea moștenirii „înțeleptului de la Tegel", apropiindu-se cel mai mult de realizarea proiectului humboldtian inițial, a fost însă Eugenio Coseriu. Asumându-și o nouă lectură a textelor lui Humboldt, Coseriu a rearticulat elementele doctrinei acestuia într-o teorie lingvistică modernă, poate cea mai coerentă dintre cele emise în a doua jumătate a secolului al XX-lea. În ultimii ani ai vieții, Coseriu a indicat în repetate rânduri sursele humboldtiene ale gândirii sale, propunând pentru doctrina sa lingvistică denumirea de „lingvistică integrală". Înțelegerea „energetică" a limbii, alături de corolarul ei, primatul acordat vorbirii ca tehnică și creație continuă, definirea tripartită a nivelurilor formei lingvistice (normă, sistem, tip lingvistic), stabilirea unei juste proporții între structură și funcțiune, între întrebuințarea limbii și transformarea ei, între istorie și descriere, între sistem și schimbarea lingvistică, distingerea corectă a tipurilor de conținut lingvistic (desemnare, semnificație, sens) ca premise ale unei semantici funcționale coerente și eficiente – iată componentele centrale ale acestei „lingvistici integrale" al căror „filigran" humboldtian este recognoscibil.

În câmpul de interes al filozofiei, Ernst Cassirer (1874–1945) este cel care a readus în atenție, în secolul al XX-lea, însemnătatea primordială a gândirii lui Humboldt. În primul volum, dedicat limbajului, din trilogia sa *Philosophie der symbolischen Formen* (1923–1929) gânditorul neokantian german propune ca teză centrală ideea că limbajul este o formă de cunoaștere care creează pentru om realitatea. Limbajul este însă forma supremă, căci celelalte „forme simbolice", mitul, religia și arta sunt de neconceput fără limbaj. Printre precursorii săi direcți, Cassirer îl desemnează pe primul loc pe Humboldt, menționând apoi numele lui Vico, Hamann și Herder. Referindu-se la textul pe care îl propunem acum cititorului român, Martin Heidegger se pronunța și el cât se poate de tranșant, arătând că, „indiscutabil, acest tratat determină până în zilele noastre întreaga lingvistică și întreaga filozofie a limbajului, fie că recunoaștem explicit acest lucru, fie că îl trecem sub tăcere" (Heidegger 1959: 246). O mărturie similară găsim la un alt filozof

important, Hans-Georg Gadamer (1900–2002): „Diversitatea constructului lingvistic uman a constituit câmpul de cercetare al lui W. von Humboldt […], devenit ulterior, prin opera sa de bătrâneţe, întemeietorul lingvisticii moderne“ (Gadamer 1993: 47).

*
* *

În cei doar şaizeci şi opt de ani de viaţă, Wilhelm von Humboldt a reuşit să creeze o operă cu consecinţe adânci nu doar în istoria culturală a ţării sale, ci şi în cea universală. În ciuda caracterului relativ nesistematic şi pe alocuri obscur al scrierilor sale, ca şi a stilului adesea greoi şi lipsit de strălucire – factori care îngreunează receptarea facilă a ideilor sale –, cei mai mulţi specialişti văd în Humboldt pe marele deschizător de drum în domeniul ştiinţelor limbajului. Accentul pus de Humboldt pe factorul creativ al activităţii lingvistice a permis modernităţii să identifice o alternativă (eventual complementară) la conceperea limbajului natural, în mod prioritar, ca factor de reflectare a realităţii şi ca instrument de comunicare, şi anume un concept de limbaj mai larg şi mai flexibil, văzut ca expresie a individualităţii omului, şi nu ca o realitate obiectivă, exterioară fiinţei umane. La scară istorică, dată fiind impunerea în ultimul secol a modelului descriptiv saussurian, s-a putut spune că proiectul lui Humboldt a fost, parţial, un eşec.* Propunerea lui de a se crea, pe baze antropologice şi istorice, o hermeneutică a limbajului care să îmbine reflecţia filozofică transcendentală cu cercetarea empirică a faptelor de limbă concrete rămâne încă un deziderat. Ideile sale îşi păstrează valabilitatea şi pot sugera oricând, la o lectură atentă a textelor (e drept, nu întotdeauna foarte facilă), noi ipoteze pentru o mai adecvată înţelegere a limbajului şi a limbilor umane.

EUGEN MUNTEANU

* După cum se pronunţă, într-un mod paradoxal, Di Cesare 1998: 11: *Scheitern als Erfolg. Über ein unzeitgemäßes Projekt* – „Eşecul ca succes. Despre un proiect aflat în neconcordanţă cu timpul“.

Viața și activitatea lui Wilhelm von Humboldt
Tabel cronologic

1767 La 22 iunie se naște la Potsdam Wilhelm von Humboldt (numele complet: Friedrich Wilhelm Christian Karl Ferdinand), ca prim fiu al lui Alexander Georg von Humboldt (1720–1779) și al Mariei Elisabeth Humboldt (1741–1796). Originară din Pomerania, familia Humboldt a primit titlul nobiliar în anul 1738. După ce a servit ca ofițer în armata prusacă, tatăl, Alexander Georg, a devenit în 1765 șambelan (*Kammerherr*) la curtea regelui Frederic II al Prusiei. Născută Colomb, mama, Maria Elisabeth, aparținea unei vechi familii de francezi hughenoți emigrați din Languedoc în Prusia din pricina persecuțiilor suferite în Franța ca urmare a Edictului de la Nantes (1695). Pe lângă o avere considerabilă primită ca zestre (incluzând castelul familial de la Tegel, în apropiere de Berlin), Maria Elisabeth va aduce în familie tradiția unei deschideri explicite spre cultura franceză și cea europeană.

1769 La 14 septembrie se naște Alexander, fratele lui Wilhelm. Între cei doi frați vor exista constant relații de prietenie și de intensă colaborare intelectuală.

1772 Johann Friedrich Herder (1744–1803) publică tratatul său despre originea limbajului (*Abhandlung über den Ursprung der Sprache*).

1777 Începe educația sistematică a fraților Wilhelm și Alexander, organizată de familie în cadru privat. Primul educator a fost Joachim Heinrich Campe (1746–1818), personalitate cu vederi liberale, autor al enciclopediei pedagogice *Allgemeine Revision des gesamten Schul- und Erziehungswsens* (1785–1792). Acestuia îi succedă Gottlob Johann Christian Kunth (1757–1829), care va organiza și supraveghea timp de peste zece ani educația tinerilor Humboldt, exercitând asupra lor o puternică influență. Instrucția oferită avea caracter enciclopedic, cuprinzând limbile clasice, latină și greacă, franceza, istoria, geografia, matematica și germana.

1779 Moartea la Berlin a tatălui, Alexander Georg von Humboldt.

1781 Immanuel Kant (1724–1804) publică prima versiune a lucrării *Kritik der reinen Vernunft* (*Critica rațiunii pure*).

Este publicat eseul despre originea limbilor (*Essai sur l'origine des langues, où il est parlé de la Mélodie et de l'Imitation musicale*) al lui Jean-Jacques Rousseau (1712–1778).

1784 Antoine de Rivarol (1753–1801) câștigă premiul Academiei Regale din Berlin pentru lucrarea sa despre universalitatea limbii franceze (*Discours sur l'universalité de la langue française*).

1785–1786 Tânărul Wilhelm își adâncește formația cu ajutorul unor reputați eruditi ai vremii. Iluministul Johann Jakob Engel (1741–1802) îl inițiază în filozofia greacă și în gândirea lui Leibniz, Ernst Ferdinand Klein (1744–1810) în dreptul natural, iar de la Wilhelm von Dohm (1751–1820) primește lecții particulare de teorie a statului și de științe politice.

1785 Wilhelm și Alexander von Humboldt frecventează cercurile iluministe din Berlin, coagulate în jurul unor personalități precum Christoph Friedrich Nicolai (1733–1811), Moses Mendelssohn (1729–1786) și Johann Erich Biester (1749–1816). În același timp, cei doi tineri iau contact cu ideile Romantismului – care tocmai începeau să se afirme –, între altele și în saloanele deschise de Henriette Herz (1764–1847) și Rahel Varnhagen (1771–1833). Între alți contemporani proeminenți, Humboldt îl cunoaște acum pe F. D. E. Schleiermacher (1768–1834).

1786 Lui Frederic II (1712–1786) îi succedă la tronul Prusiei nepotul său, Frederic Wilhelm II (1744–1797).

Sir William Jones (1746–1794) susține în cadrul Asiatic Society din Calcutta comunicarea *The Sanscrit Language*, în care afirmă că limba sanscrită manifestă evidente asemănări cu limbile greacă și latină, dar și cu alte limbi vechi precum gotica, celtica și persana, ceea ce duce la ipoteza unei origini comune. Mulți istorici ai ideilor lingvistice văd în această conferință actul de naștere al lingvisticii comparativ-istorice, datorită unor afirmații precum următoarea: „Limba sanscrită, oricare ar fi vechimea ei, prezintă o structură admirabilă; mai perfectă decât greaca, mai bogată decât latina și infinit mai rafinată decât amândouă, păstrând încă, față de fiecare dintre acestea – atât în privința radicalilor verbali, cât și a formelor gramaticale –, o înrudire mai puternică decât cea care s-ar fi putut produce din întâmplare; o înrudire într-adevăr atât de puternică, încât nici un filolog nu le-ar putea examina pe toate trei fără să creadă că au provenit din aceeași sursă, care, probabil, nu mai există."

1787 Wilhelm și Alexander Humboldt își încep studiile la Universitatea din Frankfurt/Oder.

1788 Wilhelm se transferă la Universitatea din Göttingen, concentrându-se asupra studiului filozofiei (în special al celei kantiene), al istoriei și al filologiei clasice. Între profesori se numără Christian Gottlob Heyne (1729–1812), filolog clasic și arheolog recunoscut ca precursor al neoclasicismului în Germania.

O întâlnește pe Caroline Friederike von Dachroeden (1766–1829), care îi va deveni soție.

În toamna acestui an, Wilhelm întreprinde o călătorie în Prusia. La Mainz îl vizitează pe Georg Forster (1754–1794), etnolog, scriitor și jurnalist cu vederi revoluționare, iar la Pempelfort, lângă Düsseldorf, se întâlnește cu filozoful, eseistul și jurnalistul Friedrich Heinrich Jacobi (1743–1819), cu care dezbate în special teme ale filozofiei kantiene.

Apare scrierea postumă *Metacritica purismului rațiunii* (*Metakritik über den Purismus der Vernunft*) a teologului german Johann Georg Hamann (1730–1788), gânditor care a exercitat o puternică influență în coagularea ideilor romantismului german.

Immanuel Kant publică *Kritik der praktischen Vernunft* (*Critica rațiunii practice*).

1789 La trei săptămâni de la căderea Bastiliei (14 iulie), Humboldt se află la Paris, continuându-și apoi călătoria prin sudul Germaniei și prin Elveția. La Zürich se întâlnește cu Johann Kaspar Lavater (1741–1801), cunoscut teolog și filozof elvețian.

1790 Humboldt primește un post de funcționar stagiar (*Referendar*) la Camera de Justiție (*Hof- und Kammergericht*), post la care renunță un an mai târziu.

Immanuel Kant publică *Kritik der Urteilskraft* (*Critica puterii de judecată*).

Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) publică prima variantă a dramei *Faust* (*Faust. Ein Fragment*).

1791 La 27 iunie, Wilhelm se căsătorește la Erfurt cu Caroline von Dachroeden. Este începutul unei relații social-afective îndelungate și zbuciumate, înțeleasă de cei doi soți prin prisma principiilor iluministe ale libertății individuale, autodeterminării personale și emancipării femeii. O intensă și vastă corespondență (peste 3000 de pagini de manuscris) atestă intensitatea neobișnuită a acestei relații. Vor avea împreună patru copii.

Johann Gottfried Herder publică *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (*Idei pentru o filozofie a istoriei umanității*).

1792 Citindu-i împreună cu Caroline pe Homer și pe Pindar în original, întreținând o corespondență regulată cu celebrul filolog clasic Friedrich August Wolf (1759–1824), Humboldt își dedică eforturile intelectuale înțelegerii clasicismului greco-latin, ajungând în cele din urmă la convingerea că lumea greacă reprezintă forma supremă pe care a cunoscut-o în istorie creativitatea umană. În această perioadă Humboldt își formulează explicit primele întrebări de natură filozofică asupra limbajului.

Scrie lucrarea *Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen* (*Idei pentru o încercare de a defini granițele acțiunii statului*), text socotit drept manifestul fondator al liberalismului german, în care se pronunță pentru restrângerea intervenției statului și eliberarea forțelor creatoare ale

indivizilor: „Adevăratul scop al omului, nu acela pe care i-l prescrie o înclinație inconstantă, ci acela prescris de rațiunea permanent statornică, este suprema și cea mai bine proporționată configurare a puterilor sale în cadrul unui ansamblu. Pentru această configurare, libertatea este condiția primă și indispensabilă. […] Tocmai diversitatea rezultată din reunirea mai multor individualități reprezintă bunul suprem pe care îl oferă societatea, iar această diversitate se pierde cu siguranță întotdeauna pe măsura gradului de intervenție a statului. În acest caz, nu membrii unei națiuni care trăiesc într-o comunitate, ci fiecare supus în parte intră în relație cu statul, adică cu spiritul care predomină în conducerea acestuia, și anume într-o relație în care puterea superioară a statului frânează jocul liber al forțelor. Cauze asemănătoare duc la efecte asemănătoare. Cu cât statul se implică deci mai mult, cu atât mai asemănător este nu doar factorul care acționează, ci și elementul asupra căruia se acționează. […] Cine gândește în acest mod despre ceilalți poate fi pe bună dreptate bănuit că de fapt nu îi prețuiește pe oameni și că vrea să facă din ei niște mașini."

1793 La sugestia lui Friedrich August Wolf, Humboldt redactează lucrarea *Über das Studium des Altertums und des Griechischen insbesondre* (*Despre studiul Antichității și al limbii grecești în special*).

1794 Humboldt se mută împreună cu familia la Jena. În acest mic oraș cu o seculară tradiție universitară, el se implică în vasta mișcare de idei care va fi denumită ulterior „epoca de aur a Clasicismului german". Începutul unei fecunde și trainice prietenii cu marele poet Friedrich Schiller (1759–1805), cu care împărtășea aceleași idealuri filozofice și estetice și aceeași admirație pentru Antichitatea clasică.

Friedrich Schiller publică eseul *Über die ästhetische Erziehung in einer Reihe von Briefen* (*Despre educația estetică într-o serie de scrisori*).

Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) publică *Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre* (*Principiile unei doctrine complete a științei*).

1795 Humboldt publică eseurile *Über den Geschlechtsunterschied und dessen Einfluß auf die organische Natur* (*Despre deosebirea între sexe și influența acesteia asupra naturii organice*) și *Über die männliche und weibliche Form* (*Despre forma masculină și cea feminină*) în revista *Die Horen*, editată de Friedrich Schiller.

1795–1796 Se instalează la castelul familiei de la Tegel.

Întreprinde o călătorie prin nordul Germaniei. Moartea mamei, Maria Elisabeth Humboldt.

1797 Reîntors la Jena, Humboldt întreține relații de strânsă prietenie cu Johann Wolfgang Goethe (1749–1832), a cărui puternică personalitate îl impresionează profund, ajungând să vadă în ea configurarea celei mai înalte forme individuale a umanității. Influențat de cercetările de filozofie a naturii realizate de marele

poet, Humboldt își schițează proiectul unei antropologii comparate, care situează în centru ideea infinitei multiplicități și varietăți a speciei umane.

Noul rege al Prusiei devine Frederic Wilhelm III (1770–1840).

1799 Johann Gottfried Herder publică lucrarea *O metacritică a criticii rațiunii pure* (*Eine Metakritik zur Kritik der reinen Vernunft*)

1797–1801 Amânându-și o proiectată călătorie în Italia, se stabilește cu familia la Paris. În atmosfera tulbure a capitalei Franței revoluționare, își deschide casa întrunirilor mondene și literar-științifice. Pe lângă intelectuali germani rezidenți la Paris, precum contele Gustav von Schlabrendorf (1750–1824), simpatizant al Revoluției Franceze și preocupat de problematica filozofică a limbajului, sau filologul și arheologul Gottfried Schweighäuser (1776–1844), este vizitat de somități ale zilei, precum pictorul Jacques Louis David (1748–1825), Doamna de Staël (1775–1817), principele Klemens von Metternich (1773–1859) și Napoleon Bonaparte (1769–1821). În contextul dezbaterilor despre *l'esprit de nations*, Humboldt își precizează propriul concept filozofic de „națiune", în care vede dimensiunea mediatoare între „individ" și „umanitate". Dintre învățații francezi ai zilei, Humboldt întreține o relație mai strânsă cu Joseph Marie Degérando (1772–1842), tânăr antropolog și filozof al limbajului, căruia se pare că i-a comunicat principalele sale idei privitoare la perspectiva antropologică în studiul limbilor.

În această perioadă, Humboldt elaborează cea mai importantă dintre scrierile sale de estetică: *Ästhetische Versuche. Theil I. Über Goethe's Hermann und Dorothea* (*Eseuri de estetică. Partea I. Despre* Hermann și Dorothea *de Goethe*).

În septembrie 1797 face o călătorie împreună cu familia în Spania, iar în primăvara lui 1801 o altă călătorie, de data aceasta singur, prin Țara Bascilor. Contactul cu limba specială a poporului basc pare să fi influențat decisiv reflecțiile sale teoretice asupra limbilor. Acest fapt se reflectă în următorul pasaj dintr-o scrisoare către F. A. Wolf, din 20 decembrie 1799: „Simt că în viitor mă voi dedica încă și mai exclusiv studiului limbilor și că a compara pe temeiuri sigure și filozofice mai multe limbi este o activitate pentru care, după câțiva ani de studiu serios, voi fi poate bine pregătit." Cu aceste noi convingeri, Humboldt va redacta lucrarea *Die Vasken, oder Bemerkungen auf einer Reise durch Biskaya und das französische Baskenland im Frühling des Jahres 1810, nebst Untersuchungen über die vaskische Sprache und Nation und einer kurzen Darstellung ihrer Grammatik und ihres Wortschatzes* (*Bascii sau Observații asupra unei călătorii prin Biscaya și prin provincia franceză Țara Bascilor, în primăvara anului 1801, împreună cu Cercetări asupra națiunii și a limbii basce și o scurtă Prezentare a gramaticii și a vocabularului acesteia*).

1801 Vara, Humboldt se întoarce cu familia în Germania, la Berlin.

1802–1808 Primirea titlului de ambasador al Prusiei pe lângă Sfântul Scaun de la Roma îi permite lui Humboldt să își îndeplinească vechea dorință de a cunoaște Italia. Roma devine pentru el un fel de patrie ideală, imaginea perfectă a Antichității clasice, după cum transpare dintr-o scrisoare către un prieten, din 22 octombrie 1803: „Roma este un deșert, dragă Brinckmann, însă cel mai frumos, cel mai grandios și cel mai fascinant deșert pe care l-am văzut vreodată. Roma este făcută doar pentru puțini și pentru cei mai buni, dar cel care ajunge să o îndrăgească își găsește aici o lume."

1803 Humboldt este profund afectat de moartea la vârsta de nouă ani a fiului său Karl Wilhelm.

1804 Încoronarea lui Napoleon ca împărat al francezilor.

1805 Moartea prietenului Friedrich Schiller îi provoacă lui Humboldt o adâncă și lungă stare de depresie.

Întors din lunga sa expediție științifică în America, Alexander von Humboldt face o escală de câteva luni la Roma, oferindu-i fratelui său un bogat material despre limbile indigene din America.

1806 Humboldt se adâncește în studiul sistematic al unor limbi diferite, a căror cunoaștere empirică îi aduce unele clarificări teoretice importante în sfera tematică a creativității umane. Importantă în acest sens este întâlnirea cu eruditul Lorenzo Hervás y Panduro (1735–1809), custodele bibliotecii papale de pe colina Quirinal, care îi pune la dispoziție imensul material lingvistic de care dispunea. Cu privire la această întâlnire fecundă, Humboldt avea să scrie despre sine, în textul cu caracter autobiografic *Lebenslauf 1767–1827*: „La Roma, datorită legăturilor sale cu abatele Hervás, a adunat importante materiale auxiliare pentru studiul limbilor americane; Hervás i-a îngăduit să realizeze copii după gramatici manuscrise ale mai multor limbi, gramatici alcătuite, la inițiativa sa bine-venită, de foștii iezuiți care fuseseră, în calitate de misionari, în America spaniolă și care s-au stabilit ulterior în Italia. În felul acesta, deoarece după moartea lui Hervás hârtiile acestuia s-au pierdut sau au fost distruse, s-au putut păstra descrieri ale unor limbi despre care nu avem alte informații."

Elaborează textul *Latium und Hellas, oder Betrachtungen über das classische Altertum* (*Latium și Hellas sau Considerații despre antichitatea clasică*), o primă prefigurare a ideilor sale despre originea și caracterul dinamic-creativ al limbajului.

Odată cu înfrângerile de la Jena și Auerstadt în fața armatelor napoleoniene, Prusia se prăbușește. După o existență milenară, Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germanică este dizolvat de Napoleon Bonaparte. Se constituie uniunea politică efemeră „Confederația Rinului".

1807 Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) publică *Phänomenologie des Geistes* (*Fenomenologia spiritului*).

După încheierea păcii de la Tilsit (7–9 iulie), în Prusia sunt introduse o serie de reforme de natură liberală la inițiativa oamenilor politici Heinrich Friedrich Karl von Stein (1757–1831) și Gerhardt von Scharnhorst (1755–1813).

1808 Părăsește cu regret Roma, ca urmare a înrăutățirii situației politice locale.

Friedrich Schlegel publică *Über die Sprache und Weisheit der Indier* (*Despre limba și înțelepciunea indienilor*).

Johann Gottlieb Fichte publică în volum *Cuvântări către națiunea germană* (*Reden an die deutsche Nation*).

1809 Întors la Berlin, Humboldt se implică în procesul de înnoire a structurilor statului prusac. Numit consilier de stat, acceptă postul de director al „Secțiunii pentru culte și învățământ public" din cadrul Ministerului de Interne al Prusiei. În cele șase luni cât a ocupat acest post executiv, a reușit să impună o serie de idei și de măsuri care au așezat pe un drum solid și inconfundabil învățământul german. Convins că un sistem de învățământ modern trebuie să urmărească formarea completă a personalității umane, Humboldt proiectează un învățământ de stat pe trei niveluri, cel elementar, cel gimnazial și cel universitar, concepute ca un ansamblu unitar. Unul dintre pilonii centrali al reformei radicale propuse de Humboldt a fost învățământul gimnazial de tip umanist, orientat spre educarea armonioasă a individului în spiritul valorilor clasicității greco-latine. Cel de-al doilea element central al reformei humboldtiene a fost redefinirea în spirit modern a sarcinilor Universității; potrivit principiului „Cercetare și învățare" (*Forschung und Lehre*), Universitatea trebuie să devină spațiul în care cercetarea de performanță premerge și condiționează procesul educativ. Modelul noului tip de universitate a devenit Universitatea din Berlin, întemeiată de Humboldt. În *Propuneri pentru întemeierea Universității din Berlin* (*Antrag auf Errichtung der Universität Berlin*), prezentate la 12 mai, Humboldt schițează programul care a asigurat excelența universității germane pentru mai bine de un secol. În corpul profesoral inițial al noii universități au fost chemate personalități însemnate, precum filozofii J. G. Fichte, F. D. E. Schleiermacher, filologul clasic și arheologul Friedrich August Wolf, istoricul B. G. Niebuhr, juristul F. K. von Savigny și lingvistul M. H. Klaproth.

Pentru cealaltă responsabilitate asumată, cea a cultelor, Humboldt schițează un „proiect de nouă constituție pentru evrei", în care propune acordarea de drepturi cetățenești depline evreilor.

1810 Humboldt demisionează din postul guvernamental deținut, cu speranța că reforma politică generală propusă de Heinrich Friedrich Karl von Stein (care prevedea și înființarea unui minister al cultelor și învățământului public) va fi în curând introdusă. Previziunea sa este greșită, căci reformele sunt încetinite

de noul cancelar, Karl August von Hardenberg (1750–1822). Humboldt primește titlul de trimis plenipotențiar al Prusiei la Viena, în calitate de ministru.

1812 Urmat la Viena de soția Caroline și de cei trei copii, Humboldt se reîntoarce la cercetările sale sistematice privitoare la limbile amerindiene, asupra cărora i-a atras atenția și fratele său Alexander, oferindu-i și material faptic.

În revista *Deutsches Museum*, editată de Friedrich Schlegel (1772–1829), Humboldt anunță publicarea unei lucrări despre limba și națiunea bascilor (*Ankündigung einer Schrift über die vaskische Sprache und Nation*).

Dezastrul armatelor napoleoniene în Rusia.

1813 Prusia se alătură coaliției antinapoleoniene și participă la „bătălia popoarelor" de la Leipzig. Reprezentant al Prusiei la Conferința de pace de la Praga, Humboldt primește distincția „Crucea de Fier" pentru serviciile aduse patriei.

1814 Humboldt este numit delegat plenipotențiar al Prusiei la Conferința de pace de la Praga. Va continua această activitate diplomatică, ca delegat al Prusiei, alături de ministrul de externe von Hardenberg, la Congresul de la Viena.

1815 În urma bătăliei de la Waterloo, Napoleon dispare definitiv din orizontul politicii europene. Puterile câștigătoare, Austria, Rusia și Prusia, alcătuiesc „Sfânta Alianță".

Humboldt face parte din delegația Prusiei la tratativele de pace de la Paris. Militează pentru realizarea unei Germanii unite, acțiune căreia încearcă să îi fundamenteze principiile în scrierea *Bases qui pourraient servir de norme au comité qui sera chargé de la rédaction de la constitution germanique.* Planul său eșuează din cauza opoziției marilor puteri ale momentului.

1816 Humboldt tipărește traducerea în versuri a tragediei *Agamemnon* a lui Eschil (*Aeschylos' Agamemnon, metrisch übersetzt von W. v. Humboldt*), la care lucrase aproape 20 de ani.

Apare scrierea de însemnătate epocală *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit der grieschischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache* a lui Franz Bopp (1791–1867), în care se pun bazele teoretice și practice ale metodei comparativ-istorice.

1817 Numit în noul Consiliu de Stat de la Berlin, Humboldt continuă să militeze, inclusiv în scris, pentru introducerea în stat a unor măsuri reformiste. Scrierea sa *Über die Stellung und die Befugnisse der Oberpräsidenten* (*Despre poziția și atribuțiile președintelui de consiliu*), în care pledează pentru principiul colegialității în interiorul Guvernului, conduce la o ruptură definitivă cu ministrul von Hardenberg, un reformist moderat.

Este trimis în calitate de ministru plenipotențiar al Prusiei la Londra, unde îl întâlnește pe Franz Bopp.

1818 Participă în calitate de observator la Congresul de la Aachen al marilor puteri europene și este reprezentantul Prusiei în Comisia teritorială de la Frankfurt.

Eruditul danez Rasmus Kristian Rask (1787–1832) publică în limba daneză lucrarea *Undersøgelse over det Gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse* (*Cercetări asupra originii vechii limbi nordice sau originea limbii islandeze*), în care sunt expuse cu precizie cele mai multe dintre principiile lingvisticii comparativ-istorice.

1819 Humboldt este numit ministru pentru probleme constituționale și redactează un memoriu despre organizarea parlamentară în Prusia (*Über Einrichtung landständischer Verfassungen in den preußischen Staaten*). În permanent conflict cu von Hardenberg, demisionează din acest post peste câteva luni, părăsind definitiv viața politică.

Jacob Ludwig Karl Grimm (1785–1863) publică prima ediție din *Deutsche Grammatik* (*Gramatica germană*).

1820 Retras în liniștea castelului familial de la Tegel, Humboldt se dedică exclusiv studiului limbilor și reflecțiilor teoretice despre limbaj. Bun cunoscător al limbilor greacă, latină, bască, franceză, italiană, spaniolă, provensală, engleză, maghiară, lituaniană, cehă, colecționează numeroase gramatici și dicționare și studiază cu interes științific și alte limbi, precum sanscrita, japoneza, chineza, egipteana veche, limbile malaeziene și cele polineziene, precum și limbile amerindiene.

Susține la Academia de Științe din Berlin conferința *Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung* (*Despre studiul comparat al limbilor, în relație cu diferitele epoci ale dezvoltării limbajului*), în care argumentează teza importanței capitale a comparației limbilor pentru înțelegerea filozofică a limbajului.

1821 Humboldt susține la Academia de Științe din Berlin conferința *Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers* (*Despre sarcina istoriografului*).

1822 În lucrarea *Über das Entstehen der grammatischen Formen, und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung* (*Despre originea formelor gramaticale și influența acestora asupra dezvoltării ideilor*), formulează și argumentează teza despre specificitatea fiecărei limbi la nivel semantic.

Jean-François Champollion (1790–1832) descifrează hieroglifele egiptene.

1822–1826 Aprofundează studiul limbii sanscrite, publicând un eseu despre *Bhagavad-gita* (*Über die unter dem namen Bhagavad-Gîtâ bekannte Episode des Maha-Bharata*),

prilejuit de tipărirea acestui text indian clasic în ediția oferită de August Wilhelm Schlegel (1767–1845).

1829 Încetează din viață Caroline, soția lui Humboldt.

Humboldt este numit președinte al unei comisii însărcinate cu organizarea unui muzeu de stat.

1830 Este numit din nou membru al Consiliului de Stat.

Publică ampla corespondență personală cu Friedrich Schiller, material documentar de însemnătate majoră pentru înțelegerea Clasicismului german.

Prusia recunoaște independența Greciei.

1830–1835 Ultimii ani din viață sunt dedicați de Humboldt elaborării sintezei întregii sale gândiri filozofico-lingvistice, tratatul despre limba kawi (*Über die Kawi-Sprache auf der Insel Jawa, nebst einer Einleitung über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*).

1835 Wilhelm von Humboldt moare la Tegel, la 8 aprilie.

Notă asupra traducerii

Orice traducător al unui text filozofic de relevanța și dificultatea celui de față știe că faptul de a transpune în altă limbă este, în astfel de cazuri, o lucrare mai grea decât a scrie o carte originală, propria-ți carte. Când „scrii", ești absolut liber să spui numai ceea ce *vrei* să spui și ceea ce știi cel mai bine, ai la îndemână tot felul de trucuri spre a evita să numești ceea ce nu stăpânești perfect și, dacă greșești, ești responsabil doar față de tine însuți. Când traduci, îți asumi de bunăvoie o sarcină anevoioasă și plină de riscuri, iar libertatea îți este limitată de responsabilitatea implicită față de gândurile *celuilalt*, ale căror autenticitate și exactitate (ți-)ai promis să le re-creezi în propria ta limbă. Concepută ca o sinteză a experienței câștigate de-a lungul unei vieți întregi de studiu empiric asupra unei mari diversități de limbi și prezentându-se ca o reflecție asupra temelor centrale ale limbajului uman, opera cea mai cunoscută și cea mai des citată a lui Wilhelm von Humboldt nu are caracterul unui text finit și „construit" de autor cu maximă acribie. Receptarea extraordinarei bogății de idei și de disocieri adesea surprinzătoare este uneori îngreunată de pasaje obscure, propoziții sau enunțuri eliptice, repetiții sau întreruperi bruște ale fluxului discursului, la care se adaugă o relativă instabilitate a terminologiei specifice.

Înainte de a alege calea pe care aveam s-o urmez, am căutat să aflu cum înțelege Humboldt însuși actul traducerii. Ca traducător exersat, Humboldt recomanda respectarea „spiritului" sau a „caracterului" originalului, și nu a „literei" acestuia. Textul tradus nu va putea niciodată înlocui originalul și va purta tot timpul în sine ceva ciudat, ceva care trezește în cititor dorința de a consulta originalul. În același loc unde traducătorul din grecește al lui Eschil își exprimă gândurile de mai sus (*Aeschylos' Agamemnon, metrisch übersetzt*, 1816, în «Akademieausgabe» VIII: 134) citim: „O traducere nu poate și nu trebuie să fie un comentariu. Nu se cuvine ca într-o traducere să existe lucruri obscure provenind din întrebuințarea nesigură a cuvintelor sau dintr-o îmbinare învechită. Dar, dacă originalul se mulțumește să facă doar aluzie în loc să exprime ceva în mod clar, dacă apar în el metafore a

căror referință este greu de identificat, dacă sunt sugerate idei intermediare, traducătorul ar săvârși o greșeală introducând în text, cu de la sine putere, o claritate care schimbă caracterul textului original.“ Însușindu-mi aceste „directive“ humboldtiene, am căutat să mă menținîntotdeauna cât se poate de aproape de text, dar numai până acolo unde fidelitatea față de „literă“ ar fi trădat „spiritul“. Am „re-scris“, așadar, textul în limba română actuală, evitând mai întâi tentația oricărei arhaizări, care ar fi dat poate o anumită „culoare a epocii“. M-am ferit deopotrivă și de tentația de a „clarifica“ ideile autorului acolo unde ele sunt doar tangențial formulate sau metaforic exprimate. Am evitat de asemenea să „unific“ sau să modernizez terminologia originalului în sensul transpunerii sale în terminologia actuală, curentă în lucrările de lingvistică.

Iată câteva exemple elementare pentru tipul de traducere pentru care am optat. Tributar unei străvechi confuzii, Humboldt folosește în mod alternativ și indistinct termenii *sunet* (*Laut*) și *literă* (*Buchstabe*) pentru a opera distincții dintre cele mai diferite, intuind uneori în mod genial și ceea ce mai târziu s-a definit drept opoziția dintre ‘sunet’ ca realitate fizică și ‘fonem’ ca unitate funcțională. Avea oare dreptul traducătorul să întrebuințeze termenul modern *fonem* fie și în acele contexte în care, în mod evident, chiar despre ‘fonem’ este vorba? Sau, pentru mai multă precizie, putea traducătorul întrebuința banalul termen actual *desinență* acolo unde Humboldt întrebuința tradiționalul *terminație* (*Endung*)? Ar fi fost oare potrivit ca, în loc de *suflet*, termen prin care am tradus germ. *Seele*, să fi vorbit sistematic despre ‘psihic’? Firește că nu! Nu aș mai fi produs în acest caz o traducere în sensul încercării de „re-scriere“ în română a originalului, ci un fel de abuzivă interpretare istorică *à rebours**! În fața unei astfel de transpuneri, cititorul interesat de forma genuină a gândirii humboldtiene ar fi fost privat de orice șansă de a-și fundamenta el însuși o interpretare adecvată. Humboldt este uluitor de „actual“ în toate privințele, inclusiv în direcția conceptual-terminologică. El vorbește explicit despre ‘sistem lingvistic’ (*Sprachsystem*), despre ‘tehnică a limbii’ (*Sprachtechnik*) și despre ‘structura limbii’ (*Struktur der Sprache*,

* Pentru acest tip de modernizare a discursului humboldtian au optat George C. Buck și Frithjof A. Raven în versiunea lor engleză din 1971, precum și Pierre Caussat în versiunea sa franceză din 1974. Lingviști de profesie, acești traducători s-au îndepărtat adesea foarte mult de textul original, reformulând, schimbând uneori chiar ordinea secvențelor și a paragrafelor, unificând terminologia și transpunând-o în echivalențe moderne.

Sprachbau). Mai mult încă, în cadrul problematicii centrale a semnificativității, Humboldt distinge cu destulă precizie între 'semnificație' (*bedeuten* = a semnifica; a deține un conținut semantic; *Bedeutung* = semnificație; conținut semantic) și 'desemnare' (*bezeichnen* = a desemna; a marca; *Bezeichnung* = desemnare; *Bezeichnungsmittel* = mijloc de desemnare), cu aceiași termeni cărora ulterior semantica funcțională coseriană le-a conferit o circulație universală! A fi „actualizat" mai mult și cu orice preț terminologia ar fi însemnat fără doar și poate, mai mult decât o eroare de traducere, o fraudă științifică!

Probleme mai delicate de echivalare mi-au pus termeni-cheie din repertoriul terminologic humboldtian, polisemantici prin natura lor și întrebuințați de autor cu valori conceptuale nuanțate și sensibil diferite în contexte diferite. Este vorba mai întâi de germ. *Sprache*, termen pe care l-am transpus, potrivit determinărilor contextuale, fie prin 'limbă', fie prin 'limbaj'. Un alt exemplu de acest tip este germ. *Beschaffenheit*, pe care l-am interpretat, în funcție de context, prin 'caracter', 'constituție', 'natură', 'alcătuire' sau 'caracteristică', 'particularitate', 'specificitate'.

Lăsând, așadar, discursul humboldtian să se prezinte ca atare, cu toate „impreciziile" și „fluctuațiile" terminologice originare, am alcătuit un indice conceptual-terminologic german–român cuprinzător, în care cititorul avizat poate găsi toate opțiunile de echivalare. Pentru pasajele mai obscure sau mai dificile, de folos mi-a fost consultarea versiunilor Peter Heath (1988) și Donatella di Cesare (1993).

*
* *

Textul pe care îl prezint aici cititorilor români a fost conceput de Humboldt pentru a fi publicat drept introducere (*Einleitung*) la un tratat despre limba kawi, la care lucrase intens în ultimii ani ai vieții. Sarcina editării și tipăririi acestei scrieri și-a asumat-o Alexander von Humboldt, care, ajutat de Eduard Buschmann, secretarul lui Wilhelm von Humboldt începând cu 1829, a decis să publice textul, aproape simultan, de trei ori în același an. După cercetările bibliografice cele mai recente (Mueller-Vollmer 1993: 74 și urm.), editorii menționați au dat publicității, imediat după moartea autorului, următoarele trei variante tipărite:

A. Respectând întocmai voința autorului, textul a fost tipărit ca introducere (*Einleitung*) la vol. I al tratatului despre limba kawi (*Über die*

Kawi-Sprache auf der Insel Jawa, nebst einer Einleitung über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts), la editura Dümmler din Berlin, în 1836 (următoarele două volume: 1838 și 1839).

B. În același an, 1836, întregul tratat, împreună cu *Introducerea*, a fost publicat în volumele al II-lea și al III-lea ale seriei pentru anul 1829 a analelor Academiei Regale din Berlin (*Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*).

C. În fine, a treia oară, tot în 1836, textul *Introducerii* a fost publicat în volum separat, pentru marele public, cu titlul *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*.

Primele două variante sunt identice ca structură și prezentare a materialului. Varianta a treia (C) diferă în multe privințe de celelalte două în succesiunea capitolelor și a paragrafelor, dar și în formulări și în structura discursului. Editorii (Alexander von Humboldt și Eduard Buschmann) au prelucrat textul publicat ca *separatum*, eliminând orice mărci stilistice sau redacționale specifice unei introduceri și renunțând la un prim capitol în care, în *Introducerea* propriu-zisă la tratatul despre limba kawi (variantele A și B), se vorbea despre repartiția teritorială a populațiilor malaeziene.

În cadrul larg răspândităi serii a operelor humboldtiene, alcătuită între 1903 și 1936 de Albert Leitzmann («Akademieausgabe»), în vol. VII/1 (1907), editorul publică, sub titlul cunoscut, o a patra versiune a textului *Introducerii*, reconstituită după o metodă socotită de cercetători mai recenți ca fiind greșită. Acuzând intervențiile masive ale lui Eduard Buschmann în textul humboldtian originar, Albert Leitzmann a încercat o reconstituire a textului primar, combinând arbitrar și fără criterii critice ferme și explicite elemente din variantele A, B și C, rezultatul fiind o versiune „hermafroditǎ“ („Zwitterversion“, cf. Mueller-Vollmer 1993: 76). O astfel de operație de „purificare“ a textului primar pare, până la urmă, himerică, întrucât se știe astăzi precis că, bolnav fiind, Humboldt nu a mai scris cu mâna sa, ci a dictat secretarului Buschmann cea mai mare parte a lucrării.

Ca bază a traducerii mele am folosit textul tipărit la 1836 ca *separatum* (versiunea C), care, deși nu corespunde intenției lui Humboldt de a-l prezenta drept „introducere“, a devenit în timp, ca scriere autonomă, textul de referință cel mai frecvent întrebuințat și citat în posteritate. La acest statut a contribuit reeditarea, în 1876, a *acestei* variante de către August Friedrich Pott, urmat

ulterior de alți numeroși editori (vezi „Bibliografia"). Am confruntat textul ediției princeps de la 1836 cu cea mai recentă ediție modernă (Di Cesare 1998), ținând seama de micile îmbunătățiri redacționale propuse de ultima editoare (punctuație, segmentarea alineatelor, ortografierea modernă a numelor proprii etc.).

Pentru că sunt lucrări autonome în raport cu textul de bază despre diversitatea structurală a limbilor, nu am reținut pentru prezentul volum, asemenea majorității editorilor moderni, două lucrări mai vechi ale lui Humboldt, tipărite la finalul ediției de la 1836 (varianta C): *Über den Zusammenhang der Schrift mit der Sprache* (pp. 415–491, ediția originală) și *Lettre à Mr. Jacquet sur les alphabets de la Polynésie Asiatique* (pp. 492–511, ediția originală). Am socotit interesant însă pentru cititorul de azi conținutul capitolului despre *Repartiția teritorială și relațiile culturale ale semințiilor malaeziene*, pe care, deși nu apare în versiunea C folosită ca bază, l-am tradus la sfârșit, ca anexă.

În paranteze drepte, pe marginea textului, am inserat numărul paginii din ediția originală (cu cifre romane în „Cuvântul înainte" al lui Alexander von Humboldt și în paginile din „Anexă" preluate din *Tratatul despre limba kawi* și cu cifre arabe în textul propriu-zis). Toate trimiterile lui Humboldt la propriul text le-am identificat și pus între paranteze obișnuite, trimițând la pagina originalului.

Notele de subsol ale autorului au fost păstrate ca atare, dar, din motive tehnice, echivalența numerică exactă, pagină pe pagină, nu a putut fi păstrată. Notele traducătorului sunt marcate cu mențiunea (*n. trad.*). Acestea din urmă au caracter elementar-enciclopedic și sunt concepute spre a ușura lectura. Discursul humboldtian este atât de dens, încât redactarea unor comentarii și a unor note de specialitate, cu caracter filozofic sau lingvistic, nu ar fi făcut altceva decât să distragă atenția cititorului, diminuând satisfacția unei relații directe cu textul. Tot pentru a facilita lectura și pentru a-l scuti pe cititor de consultarea unor enciclopedii sau a unor lucrări speciale, am socotit utilă prezentarea succintă a limbilor discutate sau menționate de Humboldt.

Wilhelm von Humboldt era reputat printre contemporani pentru erudiție și pentru onestitatea cu care își indica sursele. Sunt folosiți și citați, în *Despre diversitatea structurală a limbilor*, numeroși autori și texte dintre cele mai diverse, unele tipărituri rare sau manuscrise, toate vădind interesul lui ieșit din comun pentru limbi rare și nestudiate, ca și efortul constant de documentare și înțelegere. Metoda sa de lucru presupunea și frecvente autoreferințe, adesea la lucrări inedite sau la prelegeri ținute la Academia din Berlin.

Toate aceste bogate referințe bibliografice ale lui Humboldt, adesea indicate sumar în original, au fost completate peste tot în text pe baza bibliografiei reconstituite, oferită în capitolul bibliografic cuvenit. Această bibliografie a fost alcătuită folosind informațiile oferite de Moeller-Vollmer (1993), Donatella di Cesare (1993) și Donatella di Cesare (1998), completate, pentru unele titluri, cu cercetări de bibliotecă personale.

Foarte rar, am pus între paranteze drepte [ ] câte un cuvânt subînțeles în logica frazei, dar inexistent în original.

Am păstrat transcrierea, propusă de Humboldt, a cuvintelor sanscrite, diferită uneori de cea standardizată azi.

Am renunțat la spațierea unor cuvinte-cheie din original, procedeu larg răspândit în epocă, și am aplicat convențiile curente: cu caractere italice am marcat cuvintele, sintagmele sau secvențele date sau discutate de autor ca exemple, iar între ghilimele simple (‘ ’) am notat sensul sau conținutul semantic al cuvântului, sintagmei sau secvenței respective.

Bibliografia secundară este selectivă și cuprinde doar titlurile lucrărilor pe care le-am consultat efectiv.

*
* *

N-aș dori să închei fără să mulțumesc tuturor celor care m-au ajutat într-un fel sau altul. Memoriei lui Eugenio Coseriu, principalul pilon al humboldtianismului modern, îi sunt dator un gest de pioasă reverență și aducere-aminte. Când, într-o după-amiază din vara anului 1994, i-am mărturisit intenția de a traduce în românește *Über die Verschiedenheit*…, după câteva clipe de tăcere, maestrul mi-a răspuns în felul lui franc, abrupt și descumpănitor: „Nu știi la ce treabă te înhami! Humboldt este greu de tradus din nemțește în nemțește, iar mata vrei să o faci în brudia noastră limbă?“ Remarca m-a înfiorat, căci am înțeles că nu era vorba despre o simplă figură de stil, ci realmente despre un avertisment serios asupra dificultăților majore care mă așteptau. Am interpretat totuși această provocare coseriană ca pe un îndemn implicit, dar cuvintele de mai sus mi-au venit în minte ori de câte ori simțeam că, prizonier al limbii mele materne, sunt pe cale de a trăda spiritul autentic al gândirii humboldtiene fie păstrându-mă prea aproape de litera textului, fie depărtându-mă primejdios de mult de ea.

Gratitudinea mea se îndreaptă apoi către Donatella di Cesare, strălucită discipolă a lui Eugenio Coseriu, profundă cunoscătoare a operei lui Humboldt

și a filozofiei moderne a limbajului. Fără cele două admirabile ediții pe care distinsa profesoară italiană le-a dat textului humboldtian, cea germană din 1998 și cea italiană din 1991, munca mea de traducere ar fi fost mult mai grea și, în orice caz, versiunea finală ar fi arătat probabil cu totul altfel.

Le adresez mulțumiri călduroase prietenilor Wolfgang Dahmen și Michael Metzeltin, care, ca „șefi“ ai mei temporari la institutele de romanistică ale universităților din Jena (1999–2001) și, respectiv, Viena (2006–2008), mi-au asigurat cu discreție și îngăduință liniștea și confortul sufletesc necesare unei munci încordate.

Mulțumiri i se cuvin și profesorului Jürgen Trabant de la Berlin, la rândul lui discipol al lui Coseriu; aflând „pe ultima sută de metri“ de inițiativa mea, expertul nr. 1 în problematica moștenirii humboldtiene m-a încurajat cu căldură, prevenindu-mă asupra principalelor „capcane“ presărate pe drumul interpretării lui Humboldt, oferindu-mi indicații bibliografice precise și confirmându-mi deciziile strategice generale.

Colegilor de la DAAD („Deutscher Akademischer Austauschdienst“) le adresez și de data aceasta mulțumiri pentru sprijinul financiar acordat în stagiile mele de cercetare la universitățile din Freiburg, Heidelberg, Münster și Jena.

Le datorez de asemenea mulțumiri soției mele Lucia-Gabriela și fiului meu Dinu-Gabriel, atât pentru ajutorul dat la culegerea textului de pe manuscris, cât mai ales pentru sprijinul lor moral în momente de descurajare sau derută, pe parcursul unui drum dificil. Îi mulțumesc de asemenea prietenului și colegului Mircea Ciubotaru pentru lectura finală atentă a textului și pentru sugestiile de îmbunătățire oferite.

Doamnei Lidia Bodea de la Editura Humanitas îi rămân recunoscător pentru implicarea sa în acest proiect, a cărui însemnătate a știut să o recunoască.

Jena, iunie 2000 – Viena, iunie 2007

EUGEN MUNTEANU

Wilhelm von Humboldt
Desen de J. Schmeller (1932) – Goethe-Nationalmuseum Weimar

Wilhelm von Humboldt

Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității

Über

die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues

und

ihren Einfluſs auf die geistige Entwickelung des Menschengeschlechts.

Von

WILHELM VON HUMBOLDT.

Berlin.

Gedruckt in der Druckerei der Königlichen Akademie der Wissenschaften.

1836.

In Commission bei F. Dümmler.

Cuvânt înainte [*III*]

Îmi îndeplinesc aici o datorie gravă și tristă. Întrucât, la nici un an de la moartea sa, din moștenirea literară a fratelui meu va fi dată publicității această lucrare, am datoria să spun câteva cuvinte despre pregătirea și alcătuirea ei. Dată fiind direcția specială a propriilor mele preocupări științifice, aș dovedi o ușuratică siguranță de sine dacă m-aș referi la mai mult decât la forma exterioară a operei și m-aș aventura pe urmele răposatului, pe calea trasată de el în necuprinsul imperiu al limbajului.

Lucrarea apare ca atare, într-o formă oarecum finalizată; totuși, dacă ar fi ieșit direct de sub pana autorului, ea ar fi cunoscut, în anumite părți ale ei, unele completări și o mai bună finisare. Inițial, fundamentele teoretice care, fiind de un interes general și prezentând influența limbajului asupra dezvoltării spirituale a umanității, sunt publicate acum separat, nu trebuiau desprinse de lucrarea mai mare intitulată *Despre limba kawi din insula Java*. Această publicare separată a lucrării de față s-a făcut într-un număr redus de exemplare. Editarea în întregime a lucrării, în forma ei actuală, o datorăm hărniciei și pregătirii științifice a unui tânăr învățat care, de-a lungul mai [*IV*] multor ani, a răspuns printr-un devotament admirabil încrederii desăvârșite care i-a fost acordată. Domnul dr. Buschmann, custode al Bibliotecii Regale, recomandat răposatului de un apropiat prieten al său, profesorul Bopp, s-a dovedit extrem de potrivit să ofere un astfel de ajutor, date fiind diversitatea cunoștințelor sale și pasiunea pentru limbile Asiei de Sud-Est și ale Lumii Noi.

În tot ceea ce privește filozofia științei limbii și, în particular, organismul limbii sanscrite, fratele meu s-a consultat constant și cu o încredere desăvârșită, până la moartea sa, cu un bărbat de care era strâns legat printr-o prietenie durabilă și printr-un respect reciproc și care, prin sagacitatea și neobosita lui activitate, a exercitat o influență crescândă asupra direcției de dezvoltare a studiului comparativ și general al limbilor. Profesorul Bopp a primit de la răposat fiecare fragment redactat al lucrării, cu rugămintea de a-l examina cu o maximă atenție critică. Influenței spirituale stimulatoare a unui astfel de prieten i se cuvine aici o recunoaștere deschisă și publică.

Dacă celui a cărui pierdere o regretăm i-a fost îngăduit ca, prin forța inteligenței și prin nu mai puțin însemnata forță a voinței sale, prin împrejurări exterioare favorabile și prin cercetări pe care frecventa schimbare a domiciliului și viața sa publică nu le-au putut perturba, să pătrundă adânc în structura unor limbi mai numeroase decât au fost până acum cuprinse de un singur spirit, e cazul să ne bucurăm cu atât mai mult că putem vedea, dezvoltate în prezenta lucrare, ultimele (aș putea spune, cele mai prețioase) rezultate
[*V*] ale acestor cercetări care privesc întregul domeniu al limbajului. Ar trebui să parcurgem întreg cercul legăturilor științifice pe care le-a înnodat fratele meu prin călătorii în Germania, Anglia, Franța, Italia și Spania dacă ar fi să numim fiecare persoană care i-a fost de folos în investigațiile cu caracter general sau la întocmirea marii colecții de material lingvistic care, potrivit ultimei sale dorințe, a fost pusă la dispoziția publicului, împreună cu manuscrisele sale, în cadrul Bibliotecii Regale.

Nu pot să menționez această instituție, atât de generos înzestrată în ultima vreme prin bunăvoința suveranului nostru, fără să adresez cele mai cordiale mulțumiri, ca un fel de datorie de onoare din partea urmașilor răposatului, directorului Bibliotecii, domnul consilier guvernamental Wilken, cercetător apreciat deopotrivă în domeniul lingvisticii și al istoriei, pentru amabila generozitate cu care a pus la dispoziție tot ceea ce a fost necesar pentru pregătirea și editarea acestei opere lingvistice. Accesul permanent la această colecție publică i-a fost înlesnit autorului de mica distanță care o separă de moșia sa, în a cărei senină atmosferă, retras în vecinătatea unui mormânt, mângâiat de adierea artei antice*, el și-a continuat profundele studii, lăsând amintirea unei epoci dinamice familiei sale, de care a fost atașat cu un suflet delicat până în ultima clipă a vieții.

Potrivit cuvintelor unuia dintre cele mai nobile spirite ale timpului nostru,
[*VI*] „există o prejudecată răspândită, aceea de a aprecia valoarea unui om după conținutul temei de care se ocupă, și nu după felul în care o tratează“**. Când însă conținutul domină asupra formei și chiar îi dă naștere, când farmecul limbii se desfășoară din idee ca din floarea cea mai delicată a spiritului, atunci scindarea indicată de prejudecata menționată mai sus este

* Este vorba despre mormântul soției sale, Caroline, pe care Humboldt l-a construit în parcul castelului de la Tegel. Conceput de arhitectul von Schinkel, monumentul era împodobit cu o statuie simbolizând speranța, operă a sculptorului Thorwaldsen (*n. trad.*).

** F. Schiller, în *Philosophische Briefe* (*Werke*, XI, 336) (*n. trad.*).

ușor de depășit. Dacă nu mă amăgesc în toate speranțele mele, atunci, în măsura în care extinde atât de mult sfera ideilor și identifică destinul popoarelor în organismul limbii, lucrarea de față trebuie să îl impresioneze pe cititor, dăruindu-i o credință constructivă, care onorează umanitatea. Aceasta trebuie să ne întărească în convingerea că o anumită măreție în tratarea unei teme izvorăște nu doar din aptitudini intelectuale, ci mai ales din tărie de caracter, dintr-o înțelegere liberă a lucrurilor, care nu se restrânge la limitele prezentului, și dintr-o insondabilă adâncime a trăirilor.

Berlin, martie 1836

ALEXANDER VON HUMBOLDT

Metoda
după care, în această lucrare, sunt transcrise cu litere latine alfabetele străine

[*VII*]

1.
Alfabetul sanscrit

Vocalele lungi și diftongii *e* și *o* îi indic printr-un accent circumflex (*ê* și *ô*);

– *r*-ul vocalic printr-un punct sub *r* și prin adăugarea unui *i* (*ṛi*);

– consoana palatală surdă (*c*) prin *ch*;

– consoana palatală sonoră (*j*) prin *j*;

– toate consoanele linguale prin consoanele dentale corespondente, cu un punct marcat dedesubt;

– prima semivocală prin *y*, ultima semivocală prin *w*;

– șuierătoarea palatală prin *s* cu un *spiritus lenis* marcat deasupra (*s̓*);

– șuierătoarea lingvală prin *sh*;

– toate consoanele aspirate prin corespondentele neaspirate, cu adăugarea unui *h*;

– semnul *anuswâra* și toate consoanele nazale, cu excepția dentalelor *n* și *m*, printr-un *n* cu un punct așezat dedesubt (*ṇ*). O diferențiere suplimentară a acestor sunete nu este necesară, căci cititorul știe ce semne sanscrite trebuie puse în locul unui *ṇ*, potrivit specificului literelor imediat următoare;

– semnul *wisarga* îl indic prin *h* cu un punct dedesubt (*ḥ*). Acest lucru se întâmplă totuși rar, căci acolo unde *wisarga* se află la nominativul cuvintelor sanscrite acest nominativ este indicat mai corect printr-un *s*.

[*VIII*]

2.
Limba birmană

Dintre vocale, pe primele șase, *a*, *i*, *u*, scurte și lungi, le scriu ca în sanscrită;

– pe a șaptea o transcriu cu *ê*;

– pe a opta o transcriu cu *ai*;

– pe a noua o transcriu cu *au*;

– pe a zecea o transcriu cu *aû*;

– iar triftongii alcătuiți din *a*, *i*, *u* îi transcriu cu *ô*.

Literele surde sau sonore neaspirate din cele cinci clase consonantice le transcriu întocmai ca în sanscrită.

În cazul aspiratelor surde sau sonore, procedez pur și simplu invers, în sensul că îl pun pe *h* nu după consoane, ca în transcrierea sanscritei, ci înaintea consoanelor, scriind așadar *hk*, *hch*, *ht* ș.a.m.d. Această inversiune, care nu are nimic nenatural, întrucât consoana nu primește pur și simplu aspirația, ci este emisă împreună cu aspirația, nu are altă justificare decât aceea că ne ajută să distingem aceste litere de cea de a treizecea consoană birmană. Aceasta din urmă se rostește întocmai ca englezescul *th*, și de aceea nu văd de ce aș nota-o în alt fel.

Sunetele nazale din primele trei clase, pe lângă *anuswâra*, au putut fi indicate în sanscrită prin același semn, întrucât întrebuințarea lor se supune unor reguli precise. În birmană lucrurile nu stau la fel. De aceea, notez sunetul gutural printr-un *n con tilde* spaniol (*ñ*), sunetul palatal prin *ng*, nazalele din celelalte trei clase le transliterez ca în sanscrită, iar *anuswâra* prin *n* cu punct deasupra (*ṅ*).

Cele patru semivocale le notez ca în sanscrită, iar consoana care le urmează, cu *th*. Acest sunet se încadrează în birmană în seria șuierătoarelor. Scrierea birmană nu a preluat nici o șuierătoare din alfabetul sanscrit. În limba vorbită se întâlnește însă *sh*-ul lingual englezesc. Acest sunet se notează în scris printr-un *h* adăugat la una din primele trei semivocale și la *th*. Acest *h* îl voi scrie deci înaintea respectivelor litere, așa încât *hy*, *hr*, *hl* și *hth* corespund
[***IX***] rostirii *sh*-ului englezesc. În ce-l privește pe *l*, pronunțarea de acest tip nu pare totuși constantă. Căci Hough scrie de exemplu *hlyâ* 'limbă', care se rostește *shyâ*, dar scrie, dimpotrivă, *hlên·* 'a zbura', care se rostește *hlen·*.

A treizeci și una consoană birmană o notez *h*, ca în sanscrită.

Accentul grav îl notez, întocmai cum se procedează în birmană, prin două puncte așezate unul peste altul la sfârșitul cuvintelor (:); punctul simplu, prin care se notează accentul ascuțit, nu îl pun sub ultima literă, așa cum se procedează în birmană, ci după aceasta, la o înălțime medie (*an·*).

3.

Pentru celelalte limbi, pe care nu pot să le menționez aici pe larg, mă folosesc de transcrierea preluată, în fiecare caz în parte, de la scriitorii reprezentativi, care urmează de regulă scrierea limbii lor materne, așa încât,

de exemplu, trebuie să avem în fața ochilor sistemul fonetic englez atunci când e vorba despre limbi nord-americane, câteva limbi asiatice și cele mai multe limbi din Mările Sudului*, pe cel franțuzesc în cazul limbii chineze și al celei malgașe, pe cel spaniol în cazul limbii tagaleze și al limbilor din Noua Spanie** și din America de Sud.

* Vechiul nume al Oceanului Pacific (*n. trad.*).

** Vechiul nume al Mexicului (*n. trad.*).

Tablă de materii*

§ 1. Obiectul acestei scrieri 1
§ 2. și 3. Abordare generală a procesului evoluției umane 3, 6
§ 4. Acțiunea forței excepționale a spiritului. Civilizație, cultură și educație 12
§ 5. și 6. Conlucrarea dintre indivizi și națiuni 23, 29
§ 7. Trecere către o abordare mai concretă a limbii 36
§ 8. Forma limbilor 39
§ 9. Natura și caracterul limbii în general 48
§ 10. Sistemul fonetic al limbilor. Natura sunetului articulat 65
– item. Schimbările fonetice 72
– item. Distribuția sunetelor între concepte 74
– item. Desemnarea relațiilor generale 81
– item. Simțul articulării 82
Sistemul fonetic al limbilor 84
– item. Tehnica limbilor 89
§ 11. Forma internă a limbii 90
§ 12. Legătura dintre sunet și forma internă a limbii 101
§ 13. Expunere mai exactă a procedeului lingvistic 104
Afinitatea lexicală și forma cuvântului 106
§ 14. Izolarea cuvintelor, flexiunea și aglutinarea 119
§ 15. Examinare mai precisă a unității cuvântului. Sistemul de încorporare al limbilor 132
Mijloacele de desemnare a unității cuvântului. Pauza 135
– item. Schimbarea literelor 138
§ 16. – item. Accentul 158
§ 17. Sistemul de încorporare al limbilor. Articularea propoziției 162
§ 18. Congruența dintre formele fonetice ale limbilor și cerințele gramaticale 180
§ 19. Principala deosebire dintre limbi pe baza purității principiului formativ 184
§ 20. Caracterul limbilor 190
– item. Poezia și proza 225

* Această tablă de materii se referă la paginația din original, menționată pe margine în text (*n. red.*).

§ 21. Capacitatea limbilor de a se dezvolta în mod favorabil una din alta . . 245
Actul instituirii spontane în limbi 249
– item. Verbul 251
[*XI*] – item. Conjuncția 275
– item. Pronumele relativ 277
Cercetare a limbilor flexionare în evoluția lor 279
Limbile provenite din latină 286
§ 22. Retrospectivă asupra parcursului de până acum al cercetării 297
Limbile care se abat de la forma pur legitimă 301
§ 23. Caracterul și originea structurii lingvistice mai puțin perfecte 306
Structura lingvistică mai puțin perfectă. Limbile semitice 307
– item. Limba delaware 316
§ 24. – item. Limba chineză 322
Caracterul și originea structurii lingvistice mai puțin perfecte 326
Structura lingvistică mai puțin perfectă 333
§ 25. Dacă structura lingvistică plurisilabică provine sau nu
din monosilabism 373
Anexă I
Repartiția teritorială și relațiile culturale ale semințiilor malaeziene

§ 1

Împărțirea umanității în popoare și grupuri de popoare, diversitatea [*1*]
limbilor și a dialectelor acestora sunt fenomene aflate într-o strânsă corelație;
aceste fenomene se află însă, la rândul lor, în relație și sunt dependente și
față de un al treilea fenomen, superior, acela al producerii de forță spirituală
umană, într-o configurație mereu nouă și adesea mai elevată. Aceste fenomene
își găsesc astfel nu doar confirmarea, ci și explicația în măsura în care cerce-
tarea este capabilă să le pătrundă și să cuprindă relația dintre ele. Revelarea
forței spirituale umane, diferită ca tip și ca intensitate pe parcursul mileniilor
și pe întreg cuprinsul pământului, este țelul cel mai înalt al oricărei mișcări
spirituale, ideea ultimă pe care istoria universală trebuie să o ajute să se
manifeste cu claritate. Căci această creștere sau extindere a existenței interioare
este singura pe care individul, în măsura în care participă la ea, poate să o
privească ca pe un bun al său indestructibil, iar în cadrul unei națiuni este sursa
din care se dezvoltă negreșit și în mod continuu mari individualități. Studiul
comparativ al limbilor, scrutarea atentă a diversității modalităților prin care
numeroase popoare rezolvă sarcina configurării limbajului, inițial același
pentru toți în calitate de oameni, își pierde orice interes superior dacă nu [*2*]
este pusă în relație cu punctul în care limba se află în legătură cu plăsmuirea
forței spirituale naționale. Însă înțelegerea esenței proprii unei națiuni și a
coerenței interne a unei limbi particulare, precum și, mai ales, a relației acesteia
din urmă cu cerințele limbajului în general, depinde și ea, în întregime, de
luarea în calcul a ansamblului specificității spirituale. Căci doar prin inter-
mediul acestei specificități spirituale, așa cum a lăsat-o natura și cum au
dezvoltat-o împrejurările, se configurează caracterul unitar al națiunii, singurul
pe care se întemeiază aceasta în privința faptelor, realizărilor și ideilor pe care
le produce, și prin care se menține forța și demnitatea ei, transmise ereditar
de la individ la individ. Limba este, pe de altă parte, organul ființei interioare,
este chiar acea ființă care ajunge treptat la recunoașterea interioară de sine
și la exteriorizare. Prin aceasta, limba își înfige fibrele cele mai fine ale rădă-
cinilor sale în forța spirituală națională; și, cu cât aceasta din urmă acționează

mai corespunzător asupra limbajului, cu atât dezvoltarea acestuia este mai regulată și mai bogată. Întrucât limba este, în coerența țesăturii sale, doar efectul simțului lingvistic al națiunii, atunci tocmai întrebările care se referă la formarea limbilor în viața lor cea mai intimă și deopotrivă la cauzele celor mai importante deosebiri dintre ele nu pot primi un răspuns întemeiat dacă nu accedem la acest punct de vedere. Totuși acolo nu putem găsi material pentru cercetarea lingvistică, care, potrivit naturii sale, nu poate fi decât istorică și comparativă; putem însă obține o scrutare a coerenței originare a faptelor și o înțelegere a limbii ca organism coerent în interiorul său, ceea ce până la urmă reclamă din nou corecta evaluare a amănuntului individual.

În măsura în care aceste două fenomene se pot clarifica reciproc, mă voi ocupa în această scriere de cercetarea interdependenței dintre diferența între limbi și diviziunea etnică, pe de o parte, și producerea forței spirituale
[*3*] umane, pe de altă parte, interdependență care se dezvoltă treptat prin noi forme și pe trepte diferite.

§ 2

O examinare mai atentă a stadiului actual al culturii politice, artistice și științifice ne conduce către o lungă înlănțuire de cauze și efecte care, de-a lungul secolelor, s-au condiționat reciproc. Urmărind această înlănțuire, ne dăm însă în curând seama că în ea predomină două elemente diferite cu care cercetarea nu o scoate la capăt în aceeași măsură. Căci, pe măsură ce ajungem să lămurim, unele cu ajutorul celorlalte și suficient de bine, o parte din cauze și efecte, ne confruntăm din când în când, după cum o dovedește orice încercare de a alcătui o istorie culturală a umanității, cu noduri care se opun unei dezlegări ulterioare. Acestea constau tocmai în forța spirituală de care vorbeam, forță care nu ne permite nici să o pătrundem pe deplin în esența sa, nici să îi anticipăm efectele. Forța spirituală se asociază cu ceea ce se formează cu ajutorul ei și în jurul ei, dar abordează acest ceva conferindu-i o formă potrivit specificității ei inerente. Am putea începe să urmărim dezvoltarea istorică universală pornind de la orice individ important al unei epoci, indicând care este baza pe care a apărut el și cum acțiunea secolelor trecute a construit treptat această bază. Felul în care un asemenea individ și-a dus până la capăt activitatea astfel condiționată și susținută de secolele anterioare, transformând-o în ceva care poartă amprenta sa proprie,

este singurul care poate fi indicat, dar mai mult intuit decât reprezentat cu certitudine și cu atât mai puțin derivat din altceva. Acesta este fenomenul [4] natural și pretutindeni repetabil al activității umane. Inițial, totul se află în interiorul acestei activități: sentimentul, dorința, gândul, hotărârea, limbajul și fapta. Însă, îndată ce vine în contact cu lumea, interioritatea continuă să-și exercite efectul și determină, printr-o configurație care îi este proprie, o altă activitate, internă sau externă. Odată cu înaintarea în timp, se constituie mijloace de conservare a produsului care inițial fusese instabil și, din activitatea secolului scurs, se pierde din ce în ce mai puțin pentru secolele care urmează. Acesta este deci domeniul în care cercetarea poate urmări, treaptă cu treaptă, procesul de dezvoltare. Acest domeniu este însă traversat mereu și în mod constant de acțiunea unor forțe interne noi și greu de evaluat, iar fără o corectă separare și cumpănire a acestor două elemente, în care substanța unuia poate deveni atât de puternică, încât amenință să copleșească puterea celuilalt, nu este posibilă o justă apreciere a ceea ce este mai nobil în istoria tuturor epocilor.

Cu cât înaintăm mai adânc în preistorie, cu atât se micșorează, firește, masa substanței purtate cu sine de generațiile succesive. Întâlnim însă și în acest caz un alt fenomen, care, într-o anumită măsură, orientează cercetarea către un nou câmp. Personalitățile neîndoielnice din punct de vedere istoric, cunoscute prin împrejurările externe ale vieții lor, ne apar din ce în ce mai rar și mai nesigur; destinele lor, înseși numele lor, se clatină, și devine chiar improbabil dacă ceea ce li se atribuie este exclusiv opera lor sau dacă nu cumva numele lor este doar punctul de întâlnire al operei mai multora! Ei se pierd oarecum într-un grup de figuri aflate în umbră. Acesta este cazul în Grecia cu Orfeu și cu Homer, în India cu Manu, Wyâsa, Wâlmiki, ca și cu celelalte nume celebre ale Antichității. Claritatea profilului unei individualități descrește și mai mult atunci când coborâm mai adânc în trecut. [5] O limbă atât de cizelată precum cea a lui Homer trebuie să fi fost deja multă vreme purtată încolo și încoace de valurile cântului, în epoci anterioare despre care nu ne-a rămas nici o mărturie. Încă și mai clar se prezintă acest fapt când este vorba despre forma originară a limbilor. Limbajul este adânc implicat în dezvoltarea spirituală a umanității, o însoțește pe fiecare treaptă a progresului sau a regresului local și fiecare stadiu cultural, din fiecare epocă, este recognoscibil și în limbaj. Există însă o epocă în care limbajul este tot ceea ce întrezărim, o epocă în care limbajul nu însoțește pur și simplu dezvoltarea spirituală, ci îi preia în întregime locul. Limbajul izvorăște într-adevăr

dintr-un adânc al umanității atât de misterios, încât ne împiedică să îl tratăm ca pe o operă veritabilă și ca pe o creație a popoarelor. El posedă un fel de spontaneitate care, deși inexplicabilă în esența ei, ni se dezvăluie în mod evident și nu este, din acest punct de vedere, un produs al activității, ci o emanație involuntară a spiritului, nu o operă a națiunilor, ci un dar care le revine acestora grație propriului destin. Națiunile se folosesc de limbile lor fără să știe ele însele cum le-au creat. Totuși, dezvoltându-se întotdeauna împreună și alături de grupurile etnice aflate în ascensiune, limbile trebuie să se fi desfășurat din proprietățile spirituale ale acestora, care le-au impus anumite restricții. Nu este un joc de cuvinte gratuit dacă ne reprezentăm limbajul în spontaneitatea lui ca fiind dumnezeiesc de liber și izvorând din sine însuși, iar limbile ca fiind dependente de națiunile cărora le aparțin. Căci limbile sunt încadrate în anumite restricții.[1] În timp ce vorbirea și
[*6*] cântecul curgeau de la început libere, limbajul s-a constituit potrivit gradului de entuziasm și de libertate și potrivit intensității forțelor spirituale care cooperau în acest proces. Acesta nu putea însă porni decât de la toți indivizii simultan, fiecare în parte trebuia să fie purtat mai departe de către celălalt, căci entuziasmul nu capătă un nou avânt decât din siguranța că ai fost receptat și înțeles de ceilalți. În acest moment, în fața noastră se deschide, deși încă întunecată și firavă, o perspectivă către o epocă în care indivizii se pierd pentru noi în masa popoarelor și în care limbajul însuși este opera forței intelectuale creatoare.

§ 3

În orice privire de ansamblu asupra istoriei universale se observă un progres, evident și în cazul nostru. Nu am însă nicidecum intenția să construiesc un sistem al finalităților sau să dezvolt la infinit un proces al desăvârșirii; dimpotrivă, mă aflu, în cercetarea mea, pe un cu totul alt drum. Popoarele și indivizii se înmulțesc, ca să spunem așa, vegetativ, răspândindu-se asemenea plantelor pe suprafața pământului, și se bucură de existența lor în fericire și activitate. Această viață, care moare odată cu fiecare individ, își continuă totuși netulburată calea, fără să ia deloc în seamă efectele pe care le produce pentru secolele viitoare; decizia naturii ca tot ceea ce respiră să-și împlinească

[1] *Cf.* mai jos, § 6, 7, 22.

soarta până la ultima suflare, scopul bunăvoinței binefăcătoare a divinității ca fiecare făptură să ajungă să se bucure de viața ei vor fi îndeplinite și fiecare nouă generație va traversa același cerc al existenței fericite sau dureroase, al înfăptuirilor reușite sau eșuate. Oriunde pășește, omul acționează în chip uman, se asociază, instituie organizații, își impune legi; iar acolo unde acest proces s-a petrecut într-un chip incomplet vin și îl instituie pe al lor indivizi sau grupuri etnice cărora le-a mers mai bine în altă parte. Astfel, odată cu [7]
apariția omului, a fost sădit și germenele comportamentului civilizat, care crește odată cu dezvoltarea existenței umane. Această umanizare o putem urmări în dezvoltarea ei progresivă, căci faptul că împlinirea ei ulterioară nu poate fi în principiu distrusă ține pe de o parte de propria ei natură, iar pe de altă parte de împrejurările în care s-a desfășurat.

În ambele puncte menționate aici se află o conformitate cu scopul, care nu poate fi neglijată și care există și în alte părți, unde nu se prezintă totuși în același mod. Nu ne este însă îngăduit să o presupunem, dacă nu vrem ca investigarea ei să trimită cercetarea aprofundată a faptelor pe un drum greșit. Obiectul propriu-zis al discuției noastre se subordonează cel mai puțin acestei conformități. Fenomenul forței spirituale a omului, în configurația lui diversă, nu se leagă de progresele timpului și de acumularea de date. Originea forței spirituale este tot atât de inexplicabilă pe cât de puțin justificabil este efectul ei, iar manifestările cele mai elevate ale acestui gen nu sunt în mod necesar cele care se pun în evidență ultimele. Dacă dorim totuși să pătrundem mai aproape de secretele plăsmuirilor naturii creatoare, nu trebuie să îi aplicăm idei preconcepute, ci să o luăm așa cum se prezintă. În toate creațiile sale, natura produce un anumit număr de forme prin care se exprimă ceea ce a fost dezvoltat în sânul realității de către fiecare gen și ceea ce este de ajuns pentru împlinirea ideii sale. Nu ne putem oare întreba de ce nu există mai multe forme sau altele decât cele existente? Singurul răspuns firesc ar fi următorul: până una-alta, nu există alte forme! Potrivit acestui punct de vedere, ceea ce trăiește în natura spirituală și în cea corporală poate fi privit ca efect al unei forțe care îi stă la bază și care s-a dezvoltat în condiții care ne sunt necunoscute. Dacă nu vrem să renunțăm la orice șansă de a descoperi o corelație internă între fenomenele care se petrec în cadrul speciei umane, trebuie să ne întoarcem totuși la o cauză oarecare, [***8***]
autonomă și originară, care să nu fie însă la rândul ei ceva condiționat și nici să apară doar în mod efemer. Prin aceasta, ne orientăm însă în modul cel mai natural către un principiu implicit al vieții, ce se dezvoltă liber în

plenitudinea sa și ale cărui manifestări particulare nu sunt în sine desprinse de context numai pentru că aparențele sale exterioare se prezintă în formă izolată. Acest punct de vedere este complet diferit de unul finalist, căci nu este orientat către un scop prestabilit și derivă mai degrabă dintr-o cauză recunoscută ca insondabilă. Punctul de vedere adoptat este singurul care mi se pare utilizabil în abordarea diverselor configurări ale forței spirituale umane, căci, dacă ne este permisă o astfel de distincție, prin puterile naturii și prin perfecționarea mecanică a activității umane, vor fi satisfăcute mulțumitor cerințele obișnuite ale umanității; în schimb, ivirea – care nu se poate explica mulțumitor prin nici o cauză – a unei individualități mai importante la o singură persoană sau în sânul popoarelor se înscrie brusc și neprevăzut pe un traiect determinat în mod vizibil de succesiunea cauză–efect.

Același mod de a vedea lucrurile este, firește, în egală măsură aplicabil și principalelor manifestări ale forței spirituale umane și în special limbajului, asupra căruia vrem să stăruim în continuare. Diversitatea limbajului se impune a fi considerată drept aspirația prin care forța vorbirii, existentă în mod universal la toți oamenii, izbucnește mai mult sau mai puțin favorabil, impulsionată sau, dimpotrivă, inhibată de forța spirituală inerentă popoarelor.

Căci dacă abordăm limbile din punct de vedere genetic ca pe niște activități spirituale îndreptate spre un anumit scop ne apare de la sine, ca fiind evident, faptul că acest scop poate fi atins într-o măsură mai mică sau mai mare; se pun în evidență chiar și punctele principale în care constă această
[***9***] disparitate în realizarea scopului. Cel mai mare succes se poate observa mai ales în intensitatea și plenitudinea forței spirituale care acționează asupra limbii, dar și în adecvarea specifică a respectivei forțe spirituale în cadrul formării limbii, de exemplu în claritatea și expresivitatea reprezentărilor, în profunzimea pătrunderii în esența unui concept pentru a scoate din el imediat trăsătura cea mai caracteristică, în eficacitatea și vigoarea creatoare a fanteziei, în justețea plăcerii cu care sunt percepute armonia și ritmul tonurilor, de care țin de asemenea supleța și agilitatea organelor vocale, ca și acuitatea și finețea auzului. Trebuie avută în vedere de asemenea configurația materialului moștenit și a situației istorice în care, între un trecut ale cărui efecte le resimte și nucleul dezvoltărilor viitoare pe care îl conține în sine, o națiune se găsește în epoca unei importante prefaceri lingvistice. Există de asemenea în limbi aspecte care, de fapt, nu pot fi judecate decât în funcție de efortul care a condus la formarea lor, și nu în funcție de rezultatele acestui efort. Căci limbile nu reușesc întotdeauna să finalizeze în mod complet o anumită tendință

internă, fie aceasta și foarte clar prefigurată. Aici se încadrează de exemplu întreaga problemă a flexiunii și a aglutinării, în privința căreia s-au manifestat și continuă să se manifeste multe neînțelegeri. Faptul că unele națiuni, mai fericit înzestrate și aflate în împrejurări mai favorabile, ajung să dețină limbi superioare celor ale altor națiuni se explică prin însăși natura lucrurilor. Ne vom orienta însă și spre cauza mai profundă pe care tocmai am menționat-o. Producerea limbajului este o necesitate internă a umanității, nu ceva pur și simplu extern și necesar întreținerii unei comunicări comunitare; ea este o necesitate ancorată în propria natură a umanității, ceva indispensabil dezvoltării forțelor spirituale ale acesteia și dobândirii unei concepții despre [***10***] lume, la care omul poate ajunge numai în măsura în care își pune în acord, cu claritate și precizie, propria gândire cu gândirea comună a celorlalți. Dacă privim acum (și suntem obligați să o facem!) fiecare limbă ca pe o tentativă și dacă socotim întreaga serie a limbilor ca pe o contribuție la satisfacerea acestei necesități, atunci putem admite că forța de creație lingvistică, inerentă umanității, nu își încetează acțiunea până nu a produs, fie în interiorul unei limbi date, fie în ansamblul limbajului, ceea ce corespunde cel mai bine și cel mai complet cerințelor care trebuie îndeplinite. În sensul acestei ipoteze, chiar și în cazul limbilor și al familiilor de limbi care nu atestă nici o relație istorică între ele, putem constata o implicare progresivă a principiului formării lor. Dacă se întâmplă așa, atunci această conexiune între fenomene care nu sunt legate în exterior trebuie să se bazeze pe o cauză internă generală, care nu poate fi alta decât dezvoltarea forței active. Limbajul este unul dintre aspectele prin care forța spirituală general umană se manifestă cu o eficacitate constantă. Altfel spus, recunoaștem aici aspirația de a conferi existență reală ideii desăvârșirii limbajului. A urmări îndeaproape această aspirație și a o descrie – aceasta este preocuparea lingvistului, în forma ei finală și elementară.[1] De altfel, cercetarea lingvistică nu are neapărată nevoie, ca bază, de această perspectivă, poate, aparent, prea ipotetică. Putem și trebuie să o folosim ca pe un impuls doar pentru a încerca să vedem dacă putem descoperi în limbi o astfel de abordare progresivă a desăvârșirii formării lor. E posibil [***11***] să existe o serie de limbi cu o structură mai simplă sau mai complexă care, comparate între ele, să evidențieze în principiile formării lor o apropiere treptată de realizarea celei mai izbutite structuri lingvistice. Organismul acestor limbi ar trebui atunci, chiar în privința unor forme mai complicate, să poarte

[1] *Cf.* articolul meu „Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers", în *Abhandlungen der historisch-philologischen Classe der Berliner Akademie*, 1820–1821, p. 322.

cu sine, mai ușor recognoscibilă decât în cazul altor limbi, prin consecințe și simplitate, modalitatea tendinței lor spre desăvârșire lingvistică. Progresul pe această cale ar trebui să se întâmple, în aceste limbi, mai întâi prin diferențierea și perfecta articulare a sunetelor lor, apoi prin formarea silabelor, dependentă de etapa anterioară, prin segmentarea clară a acestora în elementele lor componente și prin construcția celor mai simple cuvinte; ar urma întrebuințarea cuvintelor ca ansambluri fonetice, pentru ca prin ele să se obțină unitatea reală a cuvântului, corespunzătoare unei unități conceptuale; în cele din urmă, progresul s-ar realiza prin distincția corespunzătoare între ceea ce în limbă este autonom și ceea ce trebuie să apară doar ca formă inerentă a ceea ce este autonom, scop în care este firește necesar un procedeu care să diferențieze în limbă elementele ce se leagă pur și simplu unul de altul de elementele ce dobândesc o valoare simbolică luate împreună. În cadrul unei astfel de abordări a limbilor, fac o distincție netă între schimbările care pot fi dezvoltate unele din altele, potrivit soartei lor, și schimbările formei care pentru noi este primară și originară. Cercul acestor forme primare pare să fie închis și să nu se mai poată repeta în faza în care se găsește astăzi dezvoltarea forțelor umane. Limba, în întregime interiorizată, are totuși, în același timp, o existență independentă, exterioară, care exercită asupra omului însuși o anumită constrângere. Apariția unor asemenea forme primare ar presupune o diferențiere a popoarelor care, fie și legată în mod excepțional de o forță spi-
[*12*] rituală mai activă, nu mai poate fi gândită, chiar dacă – ceea ce este totuși cel mai probabil – apariției spontane de noi limbi nu i-ar fi fost rezervată o anumită epocă, atât în privința speciei umane, cât și în privința individului uman.

§ 4

Forța spirituală care, din profunzimea și deplinătatea ei, pătrunde în fluxul evenimentelor mondiale este veritabilul principiu creator pe drumul misterios și ascuns al umanității, despre care am vorbit mai sus, în opoziție cu calea explicită, evident implicată în lanțul cauzelor și al efectelor. Excepționala specificitate intelectuală este aceea care extinde conceptul de intelectualitate umană și apare în chip inexplicabil, neașteptat și în profunzimea fenomenalității sale. Ea se distinge în special prin faptul că produsele sale nu devin pur și simplu temeiuri pe care să se poată construi în continuare, ci poartă în ele deopotrivă scânteia care le produce. Aceste produse perpetuează

viața, deoarece provin din plenitudinea vieții. Căci forța care le produce acționează cu intensitatea întregii sale năzuințe și în deplina sa unitate, însă deopotrivă și cu adevărat creator, tratându-și propriul act de producere ca pe o natură pentru ea însăși inexplicabilă; ea nu și-a asumat pur și simplu la întâmplare ceva nou sau nu a intrat pur și simplu în legătură cu ceva cunoscut dinainte. Așa a apărut arta plastică egipteană, care a reușit să scoată figura umană din centrul organic al proporțiilor sale și care astfel a imprimat pentru prima dată în operele sale amprenta artei autentice. În acest mod, dincolo de o strânsă înrudire originară, poezia și filozofia indiană, pe de o parte, și Antichitatea clasică, pe de altă parte, poartă în ele un caracter diferit, la fel cum, în cadrul acesteia din urmă, modul de gândire și de reprezentare [*13*]
grecesc și cel roman prezintă caractere diferite. Tot așa, mai târziu, componenta principală a culturii moderne s-a ivit din poezia romană și din viața spirituală care, odată cu declinul limbii romane, s-a dezvoltat spontan, devenind Occidentul european, astăzi autonom în sine. Acolo unde asemenea fenomene nu se produc sau sunt înăbușite de împrejurări neprielnice se poate întâmpla ca și poporul cel mai nobil, oprit din drumul său natural, să nu mai zămislească ceva nou, cum vedem că se întâmplă cu limba greacă și cu rămășițele artei grecești, într-o Grecie menținută, secole de-a rândul și fără vina ei, în stare de barbarie. Vechea formă a limbii este distrusă și amestecată cu forme străine, organismul ei autentic se prăbușește și forțele care o asaltează nu îi mai permit să o ia de la capăt pe un drum nou și nu îi mai inspiră un nou suflu de viață. Pentru clarificarea tuturor fenomenelor de acest fel pot fi puse în evidență împrejurări care le favorizează sau le blochează, le pregătesc sau le amână. Omul stabilește întotdeauna relații strânse cu ceea ce i se oferă. Cu privire la orice idee, a cărei descoperire sau adoptare a dat un nou impuls efortului uman, se poate pune în evidență, printr-o cercetare atentă și perspicace, în ce fel aceasta a existat anterior în mintea oamenilor, dezvoltându-se apoi treptat. Dacă lipsește însă suflul stimulator al geniului la indivizi sau la popoare, atunci lumina slabă emanată de acest cărbune mocnit nu va izbucni niciodată în flăcări strălucitoare. Oricât de puțin ne-ar permite natura acestor forțe creatoare să le privim în interior, totuși ne apare destul de clar că în ele există întotdeauna o capacitate de a domina din interior spre exterior o materie dată, de a o transforma în idei sau de a o subordona ideilor. Încă din stadiile sale cele mai timpurii, omul trece întotdeauna dincolo de clipa prezentului și nu se mulțumește doar să savureze cu ajutorul simțu- [*14*]
rilor realitatea. Chiar și la cele mai primitive triburi, găsim înclinația spre

podoabe, dansul, muzica și cântul, apoi și presimțirea unui viitor suprapământesc, speranțe și griji legate de acest viitor, datini și povești care coboară de obicei până la apariția omului și a teritoriului în care locuiește. Cu cât forța spirituală, acționând automat după propriile legi și concepții, își răspândește mai viguros și mai intens în lumea preistoriei și în cea a viitorului lumina, în care omul își scaldă existența momentană, cu atât mai pur și în același timp mai divers își găsește mulțimea [gândurilor umane] o formă. Astfel se nasc știința și arta, iar scopul constant al progresului continuu al neamului omenesc devine contopirea a ceea ce este în mod autonom produs din interior cu ceea ce este dat din afară, fiecare element fiind conceput în puritatea și în deplinătatea sa și fiind implicat în raportul de subordonare pe care îl reclamă, potrivit naturii fiecăruia, de fiecare dată, tendința concretă.

Întrucât până acum am prezentat individualitatea spirituală ca pe ceva superior și excelent, este acum cazul să adăugăm că aceasta poate și trebuie să fie concepută totuși, chiar și atunci când și-a atins nivelul maxim, deopotrivă ca o restrângere a naturii generale, un traiect pe care individul este constrâns să îl urmeze, căci orice specificitate este capabilă să existe ca atare doar prin intermediul unui principiu predominant și exclusiv. Dar tocmai prin această restrângere forța sporește și se tensionează, iar excluderea poate fi totuși reprezentată ca fiind orientată de un principiu al totalității, așa încât mai multe asemenea specificități se îmbină într-un nou întreg. Pe aceasta se bazează, în cel mai intim temei al ei, orice relație umană mai înaltă de prie-
[*15*] tenie sau de iubire și grandiosul efort comun dedicat binelui patriei și al omenirii. Ca să nu mergem mai departe cu examinarea felului în care tocmai limitarea individualității îi deschide omului singura cale de a se apropia din ce în ce mai mult de totalitatea inaccesibilă, mi se pare de ajuns să atrag atenția asupra faptului că forța care îl face pe om să devină om și care este astfel definiția elementară a esenței sale, în contactul ei cu lumea, în viața – dacă ne este permisă această expresie – vegetativă și desfășurată oarecum mecanic pe un drum predestinat a speciei umane, se relevă pe sine în fenomene particulare și își dă la iveală variatele eforturi în noi configurații, prin care conceptul său se extinde. De exemplu, descoperirea algebrei a fost o asemenea nouă configurare în direcția matematică a spiritului uman, iar exemple asemănătoare se pot găsi în orice știință sau în orice artă. În ce privește limbajul, vom căuta în continuare asemenea exemple cu o atenție specială.

Aceste exemple nu se limitează însă la modalitățile de gândire și de reprezentare, ci se întâlnesc cu deosebire în formarea caracterului. Căci ceea ce

se ivește din întregul forței umane nu își poate găsi liniștea până nu se reîntoarce în sânul întregului; iar ansamblul format din înfățișarea internă, din simțire și din ținută morală, legat de aspectele exterioare pe care le luminează, trebuie să ne permită să constatăm că, străbătut de influența fiecăruia dintre eforturile individuale, pune în evidență întreaga natură umană, într-o configurație mai largă. Tocmai de aici izvorăște efectul cel mai general și cel mai înălțător pentru specia umană. Însă tocmai limbajul, punctul central în care se reunesc cele mai diferite individualități prin comunicarea eforturilor externe și a percepțiilor interne, se află față de caracter în cea mai strânsă și mai [*16*] dinamică interacțiune. Cele mai intense și mai ușor accesibile, cele mai pătrunzătoare și mai fecunde trăiri își varsă în această interacțiune tăria și gingășia, profunzimea și interioritatea, iar ea adaugă din sine, pentru evoluția acelorași dispoziții sufletești, ecouri înrudite din propriul avânt. Pe măsură ce se înnobilează și se rafinează, caracterul șlefuiește și unifică aspectele disparate ale simțirii și le conferă, asemenea artei plastice, o formă care trebuie privită în unitatea ei, dar care configurează din interior, din ce în ce mai pur, conturul concret. Limbajul este apt să sprijine și să reprezinte această configurare printr-o rafinată armonie, adesea imperceptibilă la o limbă particulară, dar care este împletită în ansamblul minunatei sale țesături simbolice. Efectele formării caracterului pot fi evaluate comparativ mai greu decât cele ale progreselor pur intelectuale, fiindcă ele se bazează în mare măsură pe influențele misterioase prin care o generație se corelează cu cealaltă.

Există, așadar, în procesul evoluției speciei umane progrese care sunt realizate numai pentru că o forță neobișnuită le susține în mod neașteptat avântul, cazuri în care, în locul obișnuitei explicații a efectului produs, trebuie să admitem ipoteza existenței unei manifestări a forței care corespunde acestui efect. Orice progres spiritual poate porni doar dintr-o manifestare internă a forței și are întotdeauna un temei ascuns și, fiindcă este spontan, inexplicabil. Când însă această forță internă izbucnește din sine brusc și atât de puternic, încât nu mai poate fi canalizată pe traiectul de până acum, atunci, prin chiar acest fapt, orice posibilitate de explicație încetează de la sine. Doresc ca aceste propoziții să fi fost formulate clar și convingător, deoarece sunt importante în aplicațiile care urmează. Rezultă de la sine că, acolo unde [*17*] pot fi percepute fenomene intense ale aceleiași tendințe, dacă faptele nu o cer în mod imperios, nu poate fi presupus nici un progres treptat, căci orice intensificare semnificativă aparține mai degrabă unei forțe creatoare specifice. Un exemplu în acest sens ne pot oferi structurile limbilor chineză și sanscrită.

Ne putem gândi în acest caz în mod legitim la o evoluție treptată de la una către cealaltă. Dacă înțelegem însă cu adevărat esența limbajului în genere și a acestor două limbi în special, dacă pătrundem până în punctul în care, în amândouă, gândul se contopește cu sunetul, descoperim în acest punct principiul creator, pornit din interior spre exterior, al organismului diferit al celor două limbi. Renunțând la ideea evoluției posibile a uneia dintre cele două limbi din cealaltă, vom identifica pentru fiecare din ele un temei propriu în spiritul familiei etnice respective și le vom trata ca trepte ale unei configurări reușite a limbajului doar în cadrul general al instinctului dezvoltării lingvistice, așadar doar la modul ideal. Prin omiterea distincției, pe care am stabilit-o aici cu mare atenție, între progresul care trebuie evaluat treptat și cel care nu trebuie considerat a fi nemijlocit creator al forței spirituale umane, excludem total din istoria universală tocmai efectele geniului, care se revelează în anumite momente atât la popoare, cât și la indivizi.

Ne mai întâlnim însă și cu primejdia de a evalua incorect diferitele stadii ale societății umane. Astfel, civilizației și culturii li se atribuie adesea ceva care nu poate porni nicidecum de la ele, ci este produs grație acelei forțe căreia ele însele îi datorează existența.

Cu privire la limbi există o părere foarte răspândită, aceea de a li se atribui toate calitățile și orice extindere a domeniului lor ca și cum ar fi vorba numai
[***18***] despre deosebirea dintre limbile cultivate și cele necultivate. Dacă examinăm cu atenție experiența istorică, vedem că o asemenea putere a civilizației și a culturii asupra limbii nu se confirmă nicidecum. Java, de exemplu, a preluat în mod evident de la India o cultură și o civilizație superioare, pe amândouă într-o proporție însemnată, dar limba locală nu și-a schimbat nicidecum din acest motiv forma imperfectă și mai puțin adaptată nevoilor gândirii, ci mai degrabă a văduvit de formă incomparabil mai nobila limbă sanscrită, pentru a o sili să intre în forma propriei limbi. India însăși, chiar dacă s-a civilizat atât de timpuriu și nu prin aport străin, nu și-a dobândit limba pe această cale; ci, dimpotrivă, principiul ei, izvorât din profunzimea simțului lingvistic, s-a revărsat, precum civilizația însăși, din geniala orientare spirituală a poporului. De aceea, limba și civilizația nu se află într-un raport constant una față de alta. La oricare dintre direcțiile sale de organizare ne-am referi, Peru a fost pe vremea incașilor, în mod limpede, cea mai civilizată țară din America; cu siguranță însă că nici un cunoscător al limbii peruane comune nu va acorda prioritate, în fața altor limbi din Lumea Nouă, acestei limbi pe care au încercat să o impună prin războaie și cuceriri. Nutresc convingerea

că această limbă a rămas, în mod semnificativ, în urma limbii mexicane. Chiar și limbi presupus grosolane și necultivate pot deține în structura lor perfecțiuni remarcabile, ba chiar le și dețin, și n-ar fi deloc imposibil să depășească în această privință limbi mult mai cultivate. Deja compararea dintre limba birmană, în care, prin intermediul limbii pali, s-a întrețesut o parte a culturii indiene, și limba delaware, ca să nu mai vorbim de mexicană, ar trebui să spulbere orice îndoială cu privire la superioritatea celei din urmă.

Problema este însă prea importantă ca să nu o abordăm mai îndeaproape și în temeiurile ei mai profunde. În măsura în care civilizația și cultura le [*19*] procură națiunilor concepte preluate de la străini, care le erau necunoscute până atunci, sau le dezvoltă din interiorul lor, opinia pe care am respins-o anterior este, sub acest aspect, incontestabil corectă. Nevoia unui concept și clarificarea sa, care apare în urma acestuia, trebuie să preceadă întotdeauna cuvântul, care nu este altceva decât expresia clarității realizate a conceptului. Dacă însă rămânem cantonați într-o perspectivă parțială și credem că doar pe această cale descoperim deosebirile în privința calităților limbilor, atunci comitem o greșeală fatală pentru o justă evaluare a limbajului. Este oricum primejdios să dorim să evaluăm pe baza dicționarului sfera conceptelor unui popor într-o anumită epocă. Fără a vrea să criticăm neapărat evidenta inoportunitate de a încerca această evaluare pe baza colecțiilor de cuvinte incomplete și întâmplătoare pe care le deținem de la atâtea națiuni extra-europene, se impune de la sine constatarea că un mare număr de concepte, în special cele non-senzoriale, la care se raportează cu precădere asemenea aserțiuni, pot fi exprimate prin metafore neobișnuite pentru noi și deci necunoscute sau chiar prin perifraze. Există însă, și acest lucru este decisiv, atât în conceptele, cât și în limba oricărui popor, oricât ar fi el de necultivat, o totalitate corespunzătoare cuprinderii nelimitate a închipuirii omenești, iar din această totalitate poate fi scos la iveală, fără sprijin din afară, orice fapt particular cuprins în sfera umanității; și nu putem socoti că limbii îi este străin ceea ce, în sânul ei, întâlnește indubitabil atenția orientată spre acest punct. O dovadă concretă în acest sens ne oferă acele limbi aparținând unor națiuni necultivate, cum ar fi cea filipineză sau cea americană, care au fost studiate multă vreme de către misionari. În astfel de limbi găsim desemnate, fără intervenția unor expresii străine, chiar și concepte foarte abstracte. Ar fi de [*20*] altfel interesant de știut cum înțeleg băștinașii aceste cuvinte. Întrucât sunt construite din elemente ale limbii lor, ei ar trebui în mod necesar să le coreleze cu un sens analog. Perspectiva menționată mai sus se află în eroare mai ales

atunci când consideră limba drept o sferă spațială care se extinde prin cuceriri exterioare și astfel îi ignoră adevărata natură, în particularitatea ei esențială. Nu este deloc relevant câte concepte desemnează o limbă cu cuvinte proprii. Aceasta se întâmplă de la sine, cu condiția ca limba respectivă să își urmeze drumul adevărat, prefigurat de natură, și nu acesta este aspectul pe baza căruia o limbă trebuie evaluată în primul rând. Eficacitatea proprie și esențială a limbii se bazează, la om, pe însăși forța gândirii creatoare a acestuia și este, într-un sens mult mai adânc, imanentă și constitutivă. Ne putem întreba dacă și în ce măsură limba favorizează claritatea și organizarea corectă a conceptelor sau, dimpotrivă, le creează acestora greutăți pe calea pe care a apucat-o claritatea senzorială, pornind dinspre viziunea asupra lumii către reprezentările care o transpun în limbaj; dacă și în ce măsură, prin eufonia tonurilor sale, limba influențează simțirea și convingerile, când armonic și liniștitor, când energic și înălțător. În acestea și în numeroase alte asemenea dispoziții generale ale ansamblului concepțiilor și mentalităților constă ceea ce îi conferă adevăratele ei calități și îi definește influența asupra dezvoltării spirituale. Acest fapt se întemeiază însă pe integralitatea predispozițiilor originare ale limbii, pe structura ei organică, pe forma ei individuală. Nici pe lângă aceasta nu trec fără să lase urme civilizația și cultura, care apar însă mai târziu. Datorită folosirii unor idei lărgite și înnobilate prin faptul că acced la expresie, precizia și claritatea limbii sporesc, caracterul ei intuitiv
[*21*] se limpezește înlăuntrul unei fantezii situate pe o treaptă mai înaltă, iar eufonia sporește și ea în fața judecăților și a pretențiilor stricte ale unui auz exersat. Doar acum acest progres de ansamblu al procesului de formare a limbii poate să se miște în granițele pe care i le-a prescris facultatea originară a limbajului. O națiune poate să facă dintr-o limbă imperfectă un instrument de producere a ideilor spre care ea nu și-ar fi îndreptat impulsul originar, dar nu poate să depășească limitările interne care sunt definitiv și adânc consolidate în ea. Pentru aceasta, chiar și cea mai bună educație rămâne ineficace. Limbajul originar își însușește și modifică potrivit propriilor legi chiar și ceea ce adaugă din exterior viitorul apropiat.

Din punctul de vedere al aprecierii interne a valorilor spirituale, nu putem privi civilizația și cultura ca pe o culme către care spiritul uman este în stare să se înalțe. Amândouă s-au dezvoltat în vremurile mai recente către cel mai înalt punct și spre cea mai amplă generalitate. E greu de spus însă dacă, pentru aceasta, înfățișarea internă a naturii umane, așa cum o vedem de exemplu în câteva epoci ale Antichității, s-a reîntors frecvent și cu intensitate sau

chiar într-o măsură sporită; și încă și mai puțin putem afirma că aceasta s-a petrecut la națiunile cărora răspândirea civilizației și a unei anumite culturi le datorează cel mai mult.

Civilizația înseamnă umanizarea popoarelor în instituțiile și în datinile lor exterioare, ca și în convingerile interioare legate de acestea. La această înnobilare a situației sociale cultura adaugă știința și arta. Când vorbim însă în limba noastră despre „cultură" [*Bildung*], prin aceasta înțelegem ceva deopotrivă mai înalt și mai lăuntric, și anume un mod de a simți care, izvorând [***22***] din cunoașterea și din trăirea ansamblului năzuințelor spirituale și etice, se revarsă armonios asupra simțirii și a caracterului.

Civilizația poate apărea din interiorul unui popor și atestă acea înălțare spirituală care nu poate fi întotdeauna explicată. Dacă însă civilizația este sădită într-o națiune din afară, atunci ea se răspândește mai repede, traversează toate faliile structurii sociale, dar nu acționează prea energic asupra spiritului și a caracterului. Este un frumos privilegiu al epocii actuale acela de a duce civilizația în cele mai îndepărtate colțuri ale pământului, de a corela acest efort cu orice oportunitate și, pentru aceasta, chiar dincolo de alte scopuri, de a întrebuința multe mijloace și forțe. Principiul umanității universale, dominant în această privință, reprezintă un pas înainte pe care abia epoca noastră l-a făcut cu adevărat; iar toate descoperirile ultimelor secole se străduiesc împreună să confere realitate acestui principiu. Coloniile grecilor și ale romanilor au fost în această privință mult mai puțin eficiente. Aceasta se explică prin sărăcia mijloacelor exterioare de comunicare între țări, ca și a mijloacelor de civilizare. Le lipsea însă grecilor și romanilor și principiul interior, singurul din al cărui efort poate să se dezvolte adevărata viață. Ei dețineau conceptul clar al unei mai înalte și mai nobile individualități umane adânc înrădăcinat în simțirea și în mentalitatea lor, însă ideea că omul trebuie respectat pur și simplu doar pentru că este om nu avea la ei nici o trecere, și cu atât mai puțin sentimentul drepturilor și al obligațiilor care izvorăsc de aici. Această importantă componentă a comportamentului civilizat în general a rămas străină traiectului lor de dezvoltare națională. Chiar și în coloniile lor, grecii și romanii se amestecau foarte puțin cu băștinașii, preferând să îi izgonească dincolo de granițele lor; dar coloniștii implantați de [***23***] ei s-au configurat în mod diferit în împrejurări schimbate și astfel au luat naștere, în țări îndepărtate, așa cum vedem în Graecia Magna*, în Sicilia

* Spațiu politic și cultural grecesc dezvoltat în Antichitate în sudul Italiei actuale (*n. trad.*).

și în Iberia*, configurații etnice noi, diferite prin caracter, prin concepții politice și prin nivelul de dezvoltare a științei. Într-un mod cu totul excepțional înțeleg indienii să stimuleze forța proprie a popoarelor cărora li se asociau și să o facă să dea roade. Arhipelagul indian și în special Java ne oferă în această privință o remarcabilă dovadă. Căci, dacă avem în vedere cultura indiană, vedem cum localnicii și-au însușit-o și au construit mai departe pe baza ei. Cu instituțiile lor mai perfecționate, cu marea lor bogăție de mijloace pentru un nivel de viață ridicat, cu arta și cu știința lor, coloniștii indieni au purtat cu ei peste tot și suflul lor vital, prin a cărui forță însuflețitoare s-au realizat mai întâi la ei acasă toate acestea. Toate eforturile sociale individuale nu erau încă, la cei vechi, atât de scindate cum sunt la noi; din ceea ce dețineau, ei puteau comunica mult mai puțin fără ca spiritul care crease toate acestea să fie prezent. Fiindcă aceste lucruri se petrec la noi cu totul altfel și fiindcă o forță aflată chiar în interiorul civilizației noastre ne împinge din ce în ce mai hotărât în această direcție, popoarele primesc, sub influența noastră, o configurație mult mai uniformă, iar formarea particularității etnice originale este înăbușită adesea în germene chiar și acolo unde s-ar fi putut dezvolta.

§ 5

În privirea de ansamblu asupra dezvoltării spirituale a speciei umane, am abordat până acum această dezvoltare în desfășurarea ei de-a lungul diferitelor generații și am desemnat patru momente care, în principiu, o
[24] determină: traiul liniștit al popoarelor potrivit condițiilor naturale ale existenței lor pe pământ; implicarea lor în migrații, războaie etc., când impusă cu forța din afară, când promovată cu intenție sau izvorâtă din porniri interioare ori din pasiune; seria de progrese spirituale care se îmbină reciproc în lanțul cauzelor și al efectelor; în fine, fenomenele spirituale care nu își găsesc explicația decât în forța care se manifestă în ele. Ne rămâne acum o a doua abordare – și anume să vedem cum se realizează în cadrul fiecărei generații respectiva dezvoltare, care conține în sine principiul progresului realizat de fiecare dată.

* Numele antic al actualei Peninsule Iberice (*n. trad.*).

Activitatea individului este întotdeauna discontinuă, însă, în aparență, și până într-un anumit punct chiar în realitate, se mișcă în aceeași direcție împreună cu cea a întregii specii, întrucât, fiind ceva condiționat și la rândul ei condiționând, se află în indisociabilă corelație cu timpul trecut și cu cel viitor. Din alt unghi de vedere însă, văzută în esența sa mai profundă, orientarea individului este totuși una divergentă față de cea a întregii specii umane, așa încât țesătura istoriei universale, în măsura în care privește omul interior, este alcătuită din aceste două direcții care, încrucișându-se, nu încetează să rămână deopotrivă și strâns înlănțuite. Divergența este nemijlocit vizibilă în faptul că destinul speciei își urmează neîntrerupt cursul, independent de dispariția succesivă a generațiilor, schimbându-se însă, după cum am putut aprecia, în ansamblul său, în sensul unei perfecționări progresive, pe când individul, dimpotrivă, întrerupe pur și simplu, adesea pe neașteptate și în mijlocul celei mai importante activități, participarea sa la destinul speciei, fără să creadă totuși, potrivit conștiinței sale interioare, presimțirilor și convingerilor sale, că se află la sfârșitul cursului vieții sale. Individul privește, așadar, acest curs propriu ca pe ceva separat de traiectul destinului colectiv și în el [***25***] se naște, încă în viață fiind, o opoziție între propria auto-formare și acea configurație a lumii prin care fiecare persoană, în cercul ei, se angrenează în realitate. Organizarea naturii umane este un garant că această opoziție nu este dăunătoare nici dezvoltării speciei, nici formării individului. Auto-formarea individului poate progresa doar în cadrul configurării lumii și, chiar și dincolo de viața omului, cerințele inimii și imaginile fanteziei, legăturile familiale, năzuința spre glorie, speranța senină că în viitor se vor dezvolta germenii semănați acum – toate continuă să îl țină legat de destinul pe care el îl părăsește. Prin intermediul acestei opoziții se constituie și chiar se află, la origini, la baza ei, o interioritate a sufletului pe care se sprijină sentimentele cele mai puternice și mai sfinte. Această interioritate acționează cu atât mai eficace cu cât omul consideră că nu doar el însuși, ci toți semenii săi au fost destinați deopotrivă unei auto-dezvoltări proprii în cadrul unui proces desfășurat dincolo de limitele vieții și cu cât toate legăturile care înlănțuie sufletele unul cu altul dobândesc prin aceasta o altă semnificație, mai înaltă. Din diferitele grade la care se înalță această interioritate care detașează, din sânul realității, eul, cuplându-se cu el, și din predominanța ei mai mult sau mai puțin exclusivă izvorăsc nuanțe importante pentru orice dezvoltare umană. India ne oferă un admirabil exemplu pentru puritatea pe care această interioritate o poate atinge, dar și pentru contrastele stridente în care poate

degenera, iar Antichitatea indiană poate fi explicată în primul rând din acest punct de vedere. Această dispoziție sufletească exercită asupra limbii o influență specială. Limba capătă o altă configurație la un popor care urmează căile singuratice ale gândirii abstracte decât la națiuni care au nevoie de o
[*26*] înțelegere reciprocă mai ales pentru activități practice exterioare. Elementul simbolic este conceput cu totul altfel de către primii, în timp ce la cei din urmă întregi segmente ale domeniului limbii rămân nestructurate. Căci limba trebuie introdusă mai întâi, printr-un sentiment încă obscur și nedezvoltat, în cercul asupra căruia urmează să își reverse lumina. Rămâne un secret de nepătruns modul în care existența scindată a individului în această lume se unește, poate într-o regiune care ne este necunoscută, cu dezvoltarea neîntreruptă a speciei. Însă efectul produs de această impenetrabilitate constituie cu deosebire un moment important în formarea internă a individului, deoarece trezește acel sentiment de sfială plină de venerație față de ceva necunoscut, sentiment care persistă și după dispariția a tot ceea ce este recognoscibil. Un astfel de efect este comparabil cu impresia pe care ne-o lasă noaptea, când orice scânteiere difuză ne dă la iveală corpuri necunoscute în locul celor pe care suntem obișnuiți să le vedem.

Un efect foarte semnificativ produce de asemenea continuitatea destinului speciei și întreruperea care se petrece cu fiecare generație în parte, prin valorizarea diferită pe care o primește trecutul de la fiecare dintre generațiile care se succedă. Datorită mai ales perfecționării mijloacelor de păstrare a știrilor despre trecut, generațiile mai târzii se găsesc așezate ca în fața unei scene pe care se desfășoară o dramă mai bogată și mai bine pusă în lumină. Fluxul nestăvilit al evenimentelor plasează de asemenea, în aparență la întâmplare, unele generații în perioade mai întunecoase și mai bătute de soartă, pe altele, dimpotrivă, în perioade mai luminoase și în care viața este mai ușor de îndurat. Pentru perspectiva individuală vie și reală, această diferență este mai mică decât apare ea în cazul abordării istorice. În prezentul individual ne lipsesc multe elemente ale comparației, trăim în fiecare moment doar o parte a dezvoltării în care ne implicăm cu plăcere și cu eficiență, iar virtuțile
[*27*] prezentului îi netezesc asperitățile. Asemenea unui nor conturându-se din ceață, doar văzută din depărtare o epocă își asumă o formă cu contururi precise. Doar din influența pe care fiecare epocă o exercită asupra celei care îi succedă devine clar ceea ce ea însăși a preluat de la epoca precedentă. Cultura noastră modernă, de exemplu, se întemeiază în mare parte pe opoziția în care se află în raport cu noi Antichitatea clasică. Ar fi apăsător și dezolant

să spunem ce ar mai rămâne din cultura noastră dacă ne-am separa de tot ceea ce aparține acestei Antichități. Dacă cercetăm în toate amănuntele ei istorice situația popoarelor care au construit în istorie Antichitatea clasică, vom constata că nici acestea nu corespund de fapt cu imaginea despre ele pe care o purtăm în suflet. Ceea ce exercită asupra noastră efectul cel mai puternic este interpretarea pe care o dăm noi înșine, pornind din punctul central al celor mai înalte și mai pure aspirații ale acelor popoare, scoțând în evidență mai degrabă spiritul decât realitatea instituțiilor lor, trecând cu vederea punctele contrastante și nereținând nici una dintre tendințele care nu concordă cu ideea pe care ne-am făcut-o despre ele. O asemenea interpretare a caracterului lor specific nu are însă nimic arbitrar. Anticii înșiși o justifică, iar acest fapt nu ar fi fost posibil pentru nici o altă epocă. Sentimentul adânc al naturii lor ne insuflă puterea de a ne înălța până la ei. Deoarece la antici realitatea se transfera cu o ușurință favorabilă în idee și în fantezie, prin intermediul cărora ei acționau din nou asupra realității, suntem îndreptățiți să îi așezăm exclusiv în acest orizont ideal. Căci, potrivit spiritului pe care se sprijină scrierile, operele de artă și aspirațiile lor de a înfăptui, anticii descriu, cu deplină puritate, totalitate și armonie – chiar dacă în cazul lor realitatea nu-i corespunde întotdeauna – cercul destinat umanității în evoluțiile ei cele mai libere, lăsând astfel în urmă imaginea [***28***] unei naturi umane elevate, care acționează asupra noastră într-un mod ideal. Ca între un cer luminat de soare și un cer acoperit de nori, superioritatea lor față de noi constă nu atât în formele de viață ca atare, cât mai degrabă în lumina minunată care, la ei, se revarsă peste acestea. Grecii înșiși, oricât de mare a fost influența pe care au exercitat-o asupra lor popoarele care i-au precedat, nu au cunoscut, în mod evident, deloc fenomenul unei asemenea revărsări de lumină care să vină din afara lor. Ceva asemănător au avut grecii în ei înșiși când au creat epopeile homerice și poemele care au urmat acestora. După cum ei ne apar nouă drept natura însăși, inexplicabili în temeiurile ultime ale configurației lor, și devin pentru noi model demn de imitat și izvor al unei uriașe îmbogățiri spirituale, tot așa a fost și pentru ei acea epocă obscură, care emana totuși către ei lumina atâtor precursori excepționali. Pentru romani, grecii nu au fost ceea ce sunt pentru noi. Asupra romanilor grecii au exercitat doar influența pe care o poate exercita o națiune contemporană superioară din punct de vedere cultural, care posedă o literatură mai veche. India urcă înspre noi dintr-un timp mult prea depărtat și obscur ca să putem face o judecată corectă asupra trecutului ei. În timpurile cele mai vechi, India

a influențat Occidentul nu prin forma specifică a operelor sale spirituale, de vreme ce o asemenea influență nu ar fi putut trece fără să lase nici o urmă, ci doar prin răspândirea unor anumite idei, născociri sau legende. Cât de importante sunt diferențele între influența spirituală pe care o exercită popoarele unele asupra altora am avut prilejul să detaliez în lucrarea mea despre limba kawi (Cartea I, pp. 1–2). Propria lor antichitate le apare indienilor într-o formă asemănătoare cu aceea în care le apare grecilor a lor. În China acest fapt este însă mult mai clar, datorită influenței și opoziției operelor redactate în vechiul stil și datorită doctrinelor filozofice conținute în acestea.

[***29***] Deoarece limbile sau cel puțin elementele lor alcătuitoare (o deosebire deloc neglijabilă) se transmit de la o epocă la alta în așa fel, încât putem vorbi de limbi care încep din nou doar depășind total limitele experienței noastre, relația dintre trecut și prezent se cufundă în adâncimile ultime ale formării lor. Situația diferită în care se găsește o anumită epocă datorită locului pe care îl ocupă în seria epocilor care ne sunt cunoscute are o importanță decisivă și în cazul limbilor deja complet formate, deoarece limba este deopotrivă o sinteză a tuturor modurilor de a gândi și de a simți, iar această sinteză, care se prezintă unui popor ca provenind din vremuri îndepărtate, nu poate avea asupra acestuia un efect oarecare fără să exercite o mare influență și asupra limbii sale. Astfel, limbile noastre actuale ar fi dobândit în multe dintre componentele lor o cu totul altă configurație dacă, în locul Antichității clasice, asupra noastră ar fi acționat, cu aceeași persistență și continuitate, influența Antichității indiene.

§ 6

Omul ca individ este integrat întotdeauna într-un tot, într-o națiune, în familia etnică căreia îi aparține națiunea respectivă, în ansamblul speciei umane. Viața sa, sub orice aspect am considera-o, este în mod necesar legată de traiul în comun și, după cum am văzut mai sus într-un caz asemănător, către aceeași opinie converg atât abordarea inferioară, care pornește din exterior, cât și cea interioară, mai elevată. În existența, într-o anumită măsură pur vegetativă, a omului pe pământ, nevoia de întrajutorare îl împinge pe individ către relația cu celălalt și reclamă înțelegerea cu ajutorul limbajului,

[***30***] în scopul împlinirii unor proiecte comune. Chiar și în cea mai adâncă izolare a sufletului, dezvoltarea spirituală nu este posibilă decât prin limbaj, care

cere să fie orientat către o ființă exterioară, capabilă să îl înțeleagă. Sunetul articulat pornește din piept pentru a trezi în celălalt individ un ecou, care se întoarce către auz. În același timp, omul descoperă prin aceasta că în jurul său există ființe care au aceleași nevoi interioare și care sunt, din această cauză, capabile să vină în întâmpinarea multiplelor sale dorințe și sentimente. Presentimentul unei totalități și aspirația către aceasta sunt date în mod nemijlocit împreună cu sentimentul individualității și se consolidează în aceeași măsură în care acesta din urmă devine mai acut, căci orice om, ca individ, poartă în sine întreaga esență a umanității, chiar dacă limitată la un singur traseu de dezvoltare. Nu avem nici cel mai mic presentiment al celuilalt care să nu fie cel al unei conștiințe individuale. Dar acea aspirație, împreună cu grăuntele unei dorințe de nestins semănat în noi prin însuși conceptul de umanitate nu pot infirma convingerea noastră că individualitatea distinctă nu reprezintă altceva decât modul în care se manifestă existența condiționată a ființelor spirituale.

Legătura individului cu un întreg care fortifică și stimulează energia reprezintă un punct mult prea important în economia spirituală a speciei umane (dacă îmi este îngăduită această expresie), pentru a nu trebui să fie indicat cu precizie. Legătura dintre națiuni și între familiile etnice, care provoacă de fiecare dată și o separare, depinde fără îndoială în primul rând de evenimentele istorice, dar și, în mare parte, de configurația locurilor în care sălășluiesc sau spre care emigrează națiunile. Dar chiar dacă am voi să separăm de aceasta orice influență pe care o pot exercita simpatia sau antipatia lăuntrice, fie acestea și pur instinctive – punct de vedere pe care nu îl găsesc nicidecum justificabil –, orice națiune poate și trebuie totuși să fie considerată, indiferent de condiționările sale exterioare, ca o individualitate umană care [***31***] urmează un traiect spiritual intim și propriu. Cu cât ne dăm mai mult seama că eficacitatea indivizilor, pe orice treaptă i-ar fi așezat geniul propriu fiecăruia, este pătrunzătoare și durabilă doar în raport cu nivelul la care au fost ridicați de spiritul imanent al națiunii lor și în măsura în care, la rândul lor, din punctul în care au ajuns, știu să dea un nou avânt acestui spirit, cu atât mai limpede se impune necesitatea de a căuta principiul explicativ al nivelului nostru actual de cultură în aceste individualități spirituale naționale. Istoria ni le oferă peste tot, clar conturate, acolo unde ni s-au transmis date suficiente pentru evaluarea conformației interne a popoarelor. Cultura și civilizația atenuează, puțin câte puțin, contrastele mai acute dintre popoare, iar o configurație spirituală mai nobilă și mai pătrunzătoare stimulează încă și mai

mult aspirația către o formă etică universală. În aceeași direcție ne călăuzesc și progresele științei și ale artei, care tind mereu către idealuri mai universale, desprinse de concepțiile naționale. Chiar dacă urmărim același scop, acesta nu se poate atinge decât în forme spirituale diverse, iar diversitatea în care specificitatea umană reușește să se exprime fără să eșueze într-o unilateralitate imperfectă este infinită. Tocmai de această diversitate depinde integral reușita aspirațiilor universale. Căci aceste aspirații reclamă unitatea totală și indivizibilă a acelei forțe care nu poate fi explicată în integralitatea ei, dar care acționează în mod necesar prin individualitatea ei cea mai acută. De aici rezultă că, pentru a se putea înscrie în mod fecund și viguros în procesul universal de configurare spirituală, pentru o națiune este important nu atât să izbutească în direcții științifice precise, cât mai ales să se concentreze în
[***32***] întregime asupra a ceea ce, constituind punctul central al esenței umane, își află cea mai clară și cea mai completă expresie în filozofie, în poezie și în artă, revărsându-se apoi asupra modului de reprezentare și a felului de a gândi al poporului.

În virtutea legăturii, pe care am prezentat-o aici, dintre individ și masa care îl înconjoară, orice activitate spirituală semnificativă a acestuia aparține în mod simultan și masei, chiar dacă doar în chip mijlocit și doar într-o anumită măsură. Existența limbilor dovedește însă că există și creații spirituale care nu se transmit pur și simplu de la un individ la ceilalți, ci pot să izvorască doar din activitatea spontană și simultană a tuturor. Așadar, în limbile lor, care au întotdeauna o formă națională, națiunile ca atare sunt, în mod real și nemijlocit, creatoare.

Trebuie totuși să ne ferim să acceptăm această opinie fără delimitările cuvenite. Întrucât limbile sunt legate indisolubil de natura cea mai lăuntrică a omului și, departe de a fi produse în mod arbitrar, izvorăsc în mod spontan din aceasta, putem să definim foarte bine specificitatea intelectuală a popoarelor drept efectul pe care limbile îl exercită asupra lor. Adevărul este că amândouă, atât specificitatea intelectuală a popoarelor, cât și limbile lor, provin simultan și într-un acord reciproc din profunzimea inaccesibilă a sufletului. O asemenea creare a limbii nu o putem cunoaște prin experiență și nu putem găsi nicăieri vreo analogie cu ajutorul căreia să ne facem o idee despre ea. Când vorbim despre limbi originare, le înțelegem ca atare doar fiindcă nu cunoaștem componentele lor anterioare. Un lanț neîntrerupt de limbi s-au succedat pe parcursul secolelor până să ajungă la acel punct pe care cunoștințele noastre precare îl indică drept cel mai vechi. Inexplicabilă pentru

noi nu este doar configurația primară a limbii cu adevărat originare; inexplicabile pentru noi sunt, tocmai în punctul producerii lor, și configurațiile secundare ale limbilor posterioare, pe care știm să le descompunem în părțile componente. Orice devenire din natură, și mai ales cea organică și vie, se sustrage observației noastre. Oricât de minuțios am cerceta stadiile preliminare, între fenomenul însuși și ultimul său stadiu va persista întotdeauna prăpastia care separă ceva de nimic; ceea ce se întâmplă în momentul originar se întâmplă și în cel final. Orice înțelegere umană se situează doar la mijloc între aceste două momente. În sfera limbilor, un exemplu remarcabil ne oferă o perioadă de formare, dintr-o epocă istorică la care putem avea acces. Putem urmări îndeaproape multiplele schimbări pe care le-a suferit limba latină pe parcursul decadenței și al dispariției ei, la care putem adăuga amestecurile produse de cetele popoarelor migratoare; prin aceasta nu vom reuși să explicăm însă mai bine nașterea acelui nucleu viu din care, în forme multiple, s-a dezvoltat la rândul lui organismul viguros al noilor limbi. Un principiu intern nou constituit a recompus, într-un mod propriu fiecărei limbi, structura destrămată a latinei, iar noi, care ne situăm în câmpul efectelor acestui principiu, percepem schimbările doar în momentul acumulării lor. Se pare de aceea că ar fi mai bine să lăsăm cu totul deoparte acest punct. Aceasta nu este însă cu putință dacă dorim să conturăm, fie și în linii mari, procesul de dezvoltare a spiritului uman, deoarece formarea limbilor, chiar și a fiecăreia dintre ele, în toate felurile de derivare și de compunere, este un fapt care determină respectivul proces de dezvoltare într-un mod esențial, iar în acesta se evidențiază acțiunea conjugată a indivizilor într-o formă pe care nu o întâlnim altundeva. Așadar, recunoscând că ne aflăm în fața unei limite dincolo de care nu ne pot ajuta să trecem nici cercetarea istorică, nici gândirea liberă, va trebui atunci să descriem cu fidelitate starea de fapt și consecințele sale nemijlocite. [33] [34]

Prima și cea mai naturală dintre aceste consecințe este faptul că acea legătură a individului cu națiunea își are temeiul tocmai în punctul central de la care pornește forța spirituală în întreaga sa complexitate, determinând orice gândire, simțire și voință. Căci limba este puternic implicată în forța spirituală, atât în ansamblu, cât și în părțile ei componente, și nimic din ceea ce aparține acesteia nu îi este sau nu îi rămâne străin. În același timp, limba nu este pur și simplu pasivă, capabilă doar să primească impresii, ci, din infinita varietate a posibilelor direcții intelectuale, ea urmează o anumită direcție, modificând, prin intermediul propriei activități interioare, orice

influență exercitată asupra ei din afară. Limba nu poate fi însă considerată ceva exterior și separat de specificitatea spiritului, și de aceea, chiar dacă la prima vedere poate părea altfel, nu se lasă propriu-zis predată de cineva, ci doar trezită în spirit; putem doar să îi întindem un fir, după care ea se desfășoară de la sine. Fiind, în sensul cel mai puțin echivoc al cuvântului[1], creații ale națiunilor, limbile rămân totuși creații spontane ale indivizilor, în măsura în care se pot produce doar în fiecare individ, iar aceasta doar în așa fel încât fiecare cere înțelegere din partea tuturor celorlalți, iar ceilalți îi îndeplinesc această cerință. Dacă acceptăm ideea că limba reprezintă o concepție despre lume sau un complex de idei (dat fiind că limba reunește în sine aceste două direcții), trebuie să adăugăm imediat că ea se sprijină întotdeauna și în mod necesar pe forța colectivă a omului; nimic nu poate fi exclus din limbă, pentru că ea conține totul.

[*35*] În sânul națiunilor, atât în general, cât și în diferite epoci, această forță este individual diferită, potrivit intensității sale și originalității posibilului ei traiect înlăuntrul tendinței universale comune. Diversitatea trebuie să devină însă vizibilă în rezultat, adică în limbă, și aceasta se va petrece desigur mai ales prin preponderența influenței exterioare sau a activității interioare spontane. Și în acest caz se verifică faptul că, dacă urmărim o serie de limbi comparându-le între ele, lămurirea structurii uneia dintre ele pornind de la structura celeilalte progresează cu mai mare sau mai mică ușurință, numai că întâlnim și unele limbi care ne apar separate de celelalte printr-o adevărată prăpastie. După cum anumiți indivizi, prin forța specificității lor, imprimă spiritului uman un nou impuls într-o direcție rămasă până la ei neexplorată, tot așa pot face și națiunile în configurarea limbajului. Între structura limbii și reușita tuturor celorlalte feluri de activitate intelectuală există însă o legătură de netăgăduit. Această legătură consistă în primul rând – și noi o tratăm aici sub acest unic aspect – în duhul însuflețitor pe care forța configuratoare a limbajului îl revarsă asupra limbii în actul de convertire a lumii în idei, în așa fel încât acest duh se răspândește în chip armonios în toate părțile componente ale limbii. Dacă gândim ca posibil faptul că o limbă se naște în sânul unei națiuni în același fel în care cuvântul se dezvoltă încărcat de înțeles și de expresivitate din viziunea asupra lumii, pentru a reprezenta la rândul ei acea viziune asupra lumii cu cea mai mare puritate și pentru a se configura ea însăși în așa fel încât să poată pătrunde cât mai ușor și cât mai corporal în orice articulație a ideilor, atunci o asemenea limbă, atâta

[1] *Cf. supra*, pp. 5–7, și *infra*, § 22.

timp cât principiul său vital se conservă, ar trebui să suscite în fiecare individ aceeași forță, îndreptată cu un succes egal în aceeași direcție. Intrarea în istoria universală a unei limbi astfel formate sau a uneia doar asemănătoare acesteia ar trebui să pună bazele unei epoci importante în procesul de dezvoltare a [*36*] omului – mai ales în ceea ce privește înfăptuirile sale cele mai elevate. Anumite traiecte ale spiritului și un anumit elan care împinge spiritul pe aceste căi nu pot fi gândite până când asemenea limbi nu au apărut. Limbile astfel apărute constituie de aceea un veritabil moment de cotitură în istoria internă a speciei umane; dacă trebuie să le privim ca pe niște culmi în formarea limbajului, limbile noi sunt, pe de altă parte, treapta inițială a unei configurări spirituale bogate în sentimente și pline de fantezie, și în acest sens este absolut legitim să considerăm că opera națiunilor trebuie să preceadă operele indivizilor, chiar dacă cele spuse până acum dovedesc incontestabil cât de mult se întrepătrund în mod simultan, în creațiile spirituale, activitatea națiunii și cea a indivizilor.

§ 7

Am ajuns acum la punctul în care, în cadrul configurării spirituale primare a speciei umane, recunoaștem limbile drept prim stadiu necesar, singurul de la care pornind națiunile sunt în stare să urmeze orice direcție mai elevată din evoluția umanității. Limbile cresc supunându-se acelorași condiții ca și forța spirituală, pentru care ele constituie deopotrivă principiul vital și stimulator. Amândouă însă, limba și forța spirituală, nu progresează succesiv și separat una de cealaltă, ci sunt mai degrabă unul și același act, absolut indivizibil, al facultății intelectuale. Dacă un popor acționează în interiorul său în așa fel încât limba sa, instrument al oricărei activități umane, să se poată dezvolta liber, putem spune că acel popor caută și obține în același timp lucrul însuși, adică ceva diferit și mai elevat; iar când reușește aceasta pe calea creației poetice și a intuiției meditative, acțiunea sa se repercutează simultan și asupra limbii înseși. Când desemnăm cu numele de literatură [*37*] primele încercări ale efortului intelectual, chiar dacă acestea sunt rudimentare și necizelate, înțelegem deopotrivă că limba urmează aceeași cale ca literatura și că ele sunt legate indisolubil una de cealaltă.

Specificitatea spiritului și configurația limbii sunt atât de contopite la un popor, încât, dacă una dintre ele ar fi dată, cealaltă ar trebui să fie dedusă

în întregime din prima. Specificitatea intelectuală și limba permit și favorizează numai forme care-și corespund. Limba este, într-un fel, manifestarea exterioară a spiritului popoarelor; limba lor este spiritul lor, iar spiritul lor este limba lor. Oricât am vrea, nu le putem gândi niciodată îndeajuns de identice! Modul în care limba și spiritul popoarelor izvorăsc într-adevăr din una și aceeași fântână, inaccesibilă înțelegerii noastre, ne rămâne ascuns și inexplicabil. Fără să dorim să decidem însă prioritatea uneia sau a alteia, în forța spirituală a națiunilor trebuie să vedem totuși principiul explicativ real și adevărata cauză care determină diversitatea limbilor, pentru că doar ea ni se oferă privirilor vie și autonomă, pe când limba doar i se conformează. În măsura în care ni se descoperă în autonomia sa creatoare, limba dispare și se pierde dincolo de sfera fenomenală, într-o esență ideală. Din punct de vedere istoric, avem de-a face întotdeauna doar cu omul care vorbește în mod real; dar nu ne este îngăduit pentru aceasta să pierdem din vedere raportul real dintre forța intelectuală și limbă. Chiar dacă am dori să le separăm, ne este clar că această separație nu există în realitate. Asemenea altor produse ale spiritului, limbajul ni se poate prezenta pe bună dreptate drept ceva mult prea elevat pentru a putea a fi socotit o creație umană; am vedea însă cu totul altfel lucrurile dacă am considera că forța spirituală a omului, chiar și dacă se manifestă în fenomene izolate, își revarsă către noi însăși esența ei, în adâncimea ei de nepătruns, iar noi reușim să pricepem
[***38***] conexiunea acesteia cu individualitățile umane, căci și limbajul depășește limitele care îi separă pe indivizi unii de alții. Din punct de vedere practic, deosebit de important este să nu rămânem la un nivel superficial al explicării limbilor, ci să ne ridicăm mai degrabă la înălțimea unui principiu suprem și să socotim drept punct stabil al întregii configurații spirituale afirmația potrivit căreia structura limbilor speciei umane este diversă, deoarece și în măsura în care specificitatea spirituală a națiunilor este ea însăși diversă.

Dacă însă – fapt care pare de neevitat – examinăm mai îndeaproape tipul de diversitate pe care îl manifestă fiecare configurare a structurii lingvistice în parte, nu mai putem pretinde că aplicăm cercetarea specificității spirituale (considerată mai întâi în sine însăși, separată) cu scopul de a cunoaște constituția internă a limbii. Națiunile din epocile timpurii, spre care ne poartă cercetarea de față, nu le cunoaștem decât prin intermediul limbilor lor și nici nu știm întotdeauna cu exactitate cărui popor trebuie să îi atribuim o limbă oarecare, pe baza originii și a relațiilor sale genealogice. Limba zend, de exemplu, este pentru noi, în realitate, limba unei națiuni pe care nu o

putem determina mai îndeaproape decât pe cale conjecturală. Dintre toate manifestările prin care spiritul și caracterul se fac cunoscute, limba este singura în stare să le exprime pe amândouă în mișcările și în cutele lor cele mai ascunse. Dacă vedem deci în limbi un principiu explicativ al dezvoltării spirituale succesive, este necesar totuși să considerăm că ele au apărut datorită specificității intelectuale și să căutăm tipul acestei specificități intelectuale exclusiv în structura internă a fiecărei limbi; așa încât, dacă distincțiile pe care le-am introdus până aici trebuie completate și unificate, avem datoria să pătrundem mai adânc în natura limbilor și în posibilele repercusiuni pe care le pot avea [***39***] diferențele dintre limbi, pentru ca în acest mod studiul comparat al limbilor să se pună în mișcare pornind de la punctul său de referință ultim și cel mai înalt.

§ 8

Pentru a urma cu succes calea conturată mai sus, este însă necesară trasarea unei direcții specifice în cercetarea limbii. Trebuie să considerăm limba nu ca pe un produs mort, ci mai degrabă ca pe o producere, deducând-o de preferință din modul în care operează ea desemnând obiectele și mediind înțelegerea, pentru a putea coborî cu mai multă atenție către originea ei, strâns împletită cu activitatea interioară a spiritului, și către relația de influență reciprocă dintre limbă și activitatea spiritului. Progresele pe care studiul limbilor le datorează eforturilor încununate de succes și rezultatelor obținute în ultimele decenii facilitează o privire de ansamblu asupra acestui domeniu de cercetare. Putem acum să ne apropiem de obiectivul de a preciza căile pe care se ajunge la împlinirea cu succes a acțiunii de producere a limbilor în mulțimea de popoare atât de diferite, separate, izolate sau strâns legate între ele. Tocmai în aceasta constau atât cauzele diversității structurale a limbilor umane, cât și influența exercitată de această diversitate asupra procesului de evoluție a spiritului, așadar obiectul de care ne ocupăm aici în integralitatea lui.

Dar chiar de la primii pași în această direcție de cercetare ne lovim de o dificultate majoră. Limba ne oferă o infinitate de fenomene particulare, cuvinte, reguli, analogii și excepții de tot felul, și ajungem până la urmă într-o mare încurcătură, întrebându-ne cum ar trebui să introducem o comparație evaluativă între această mulțime de fenomene care, în ciuda ordinii pe care

am operat-o în interiorul ei, ne apare în continuare ca un haos deconcertant,
[*40*] și imaginea unitară pe care ne-o oferă forța spiritului uman. Chiar dacă ne aflăm în posesia tuturor detaliilor necesare, lexicale și gramaticale, privitoare la două importante familii lingvistice, de exemplu cea sanscrită și cea semitică, nu suntem totuși deloc susținuți în efortul nostru de a reduce caracterul specific al fiecăreia dintre cele două familii la trăsături atât de simple, încât să facem posibilă o comparație fructuoasă între ele și să determinăm, potrivit raportului pe care îl au cu forța spirituală a națiunilor, locul care i se cuvine fiecăreia în procesul universal al producerii limbajului. Ar mai fi nevoie, în plus, de o examinare specifică a surselor comune ale elementelor particulare și de asamblarea trăsăturilor disparate într-o imagine organică unitară. Abia atunci am obține un punct de sprijin care ne-ar permite să reținem laolaltă elementele individuale disparate. Ca să comparăm în mod profitabil diferite limbi în raport cu structura lor caracteristică, este necesar să cercetăm cu grijă forma oricăreia dintre ele și, din felul în care aceasta rezolvă principalele probleme, să deducem sarcinile generale ale producerii limbajului. Dar, întrucât termenul *formă* este întrebuințat în cercetările lingvistice cu mai multe accepții, cred că este necesar să explic în mod detaliat în ce sens doresc să fie înțeles el aici. Acest fapt mi se pare cu atât mai necesar, cu cât nu vorbim aici despre limbaj în general, ci despre limbile diferitelor populații, și de aceea este important să definim cu precizie ce trebuie să înțelegem prin limbă, pe de o parte în opoziție cu o familie de limbi și pe de altă parte în opoziție cu un dialect; trebuie să definim de asemenea ce înseamnă o limbă individuală, dat fiind că aceasta suferă schimbări substanțiale pe parcursul dezvoltării sale.

[*41*] Considerată în esența sa reală, limba este ceva trecător în mod continuu și în fiecare clipă. Chiar și conservarea ei prin scriere este întotdeauna doar o păstrare incompletă și mumificată, care reclamă mereu, la rândul ei, ca rostirea vie să fie făcută sensibilă. Limba însăși nu este un act (*ergon*), ci o activitate (*energeia*)*. De aceea, adevărata definiție a limbii nu poate fi decât una genetică. Limba este, cu alte cuvinte, efortul veșnic reluat al spiritului de a face sunetul articulat capabil să exprime ideea. Într-o accepție strictă și nemijlocită, aceasta este definiția actului individual de vorbire; într-o accepție adevărată și esențială, putem însă considera limba, ca să spunem așa, drept exclusiv totalitatea actelor de vorbire. Căci, în haosul dispersat de cuvinte

* Termenii greceşti întrebuinţaţi de Humboldt se ortografiază *ἔργον* şi *ἐνέργεια*. Pentru cititorul nefamiliarizat cu limba greacă, menționez că accentul celor două cuvinte se pune în rostire pe penultima și, respectiv, antepenultima silabă (*n. trad.*).

și reguli pe care obișnuim să îl numim limbă, ceea ce există cu adevărat este doar elementul particular produs prin vorbire, iar acesta nu este niciodată complet, necesitând și el o nouă prelucrare pentru a reflecta natura actului viu al vorbirii și pentru a da o imagine adevărată a limbii vii. Tocmai ce este mai elevat și mai rafinat nu se lasă recunoscut în aceste elemente separate și poate fi perceput sau intuit doar în înlănțuirea discursului, fapt care dovedește o dată în plus că limba propriu-zisă rezidă în actul producerii sale efective. În toate cercetările care încearcă să pătrundă esența vie a limbii, vorbirea ca atare este singura care trebuie gândită ca fiind ceva adevărat și primar. Fărâmițarea în cuvinte și reguli este doar o cârpăceală lipsită de viață a analizei științifice.

A defini limbile ca activitate a spiritului este absolut corect și adecvat, deoarece existența spiritului nu poate fi gândită decât în activitate și ca acti- [*42*]
vitate. Indispensabilă pentru studierea lor, descompunerea analitică a structurii limbilor ne obligă să vedem în ele un proces care înaintează către anumite scopuri, cu anumite mijloace, și de aceea trebuie să le privim drept configurări ale națiunilor. Echivocul care ar putea apărea în această privință a fost deja preîntâmpinat mai sus[1], așa încât aceste expresii nu pot prejudicia în nici un fel înțelegerea adevărului.

Am atras deja mai sus atenția[2] că prin studierea limbajului ne aflăm – dacă îmi este îngăduit să mă exprim așa – implicați integral în centrul istoriei și că nici o națiune și nici o limbă dintre cele pe care le cunoaștem nu poate fi definită drept originară. Deoarece orice limbă și-a primit substanța proprie de la generațiile anterioare, din epoci care nouă ne sunt necunoscute, rezultă că activitatea spirituală care, potrivit explicației de mai sus, produce expresia gândirii este întotdeauna îndreptată către ceva deja dat, este o activitate nu doar pur productivă, ci mai ales transformatoare.

Această activitate se desfășoară în mod constant și uniform. Căci forța spirituală care o pune în mișcare rămâne egală cu sine însăși și se diversifică doar între anumite limite restrânse. Această activitate are drept scop înțelegerea. Nimănui nu îi este îngăduit să-i vorbească celuilalt altfel decât i-ar fi vorbit lui acesta din urmă în împrejurări similare. În fine, substanța care vine din tradiție nu numai că este identică, ci, având la rândul ei aceeași origine, este îndeaproape înrudită cu direcția spre care se îndreaptă spiritul. Acest element constant și uniform propriu activității spiritului de a aduce sunetul [*43*]

[1] *Cf. supra*, § 2 și § 6, și *infra*, § 22.
[2] *Cf. supra*, pp. 32–33.

articulat la înălțimea expresiei gândirii – element conceput în modul cel mai complet posibil, în configurația sa, și reprezentat sistematic – constituie forma limbii.

În această definiție, forma ne apare ca o abstracțiune plăsmuită de știință. Ar fi totuși absolut incorect să vedem în formă un simplu construct mental lipsit de existență reală. De fapt, forma este mai degrabă elanul individual prin intermediul căruia o națiune conferă unei idei și unei simțiri o anumită valoare în limbă. Numai că, deoarece nu ne-a fost dat niciodată să vedem acest elan în indivizibila integralitate a aspirației sale, ci doar în efectele sale de fiecare dată particulare, nu ne rămâne decât să concentrăm omogenitatea acțiunii sale într-un concept general inert. În sine însuși, acest elan înseamnă unitate și vitalitate.

Dificultatea pe care o întâmpinăm în cele mai importante și mai delicate cercetări lingvistice constă foarte adesea tocmai în faptul că ceea ce izvorăște din impresia de ansamblu asupra limbii este perceput prin cel mai limpede și mai convingător simțământ, și totuși încercările de a expune suficient de complet pentru alții roadele acestei intuiții și de a le defini prin anumite concepte eșuează. Cu această dificultate trebuie să ne confruntăm și acum. Forma caracteristică a limbilor se regăsește în toate elementele acestora, chiar și în cele mai mici; fiecare dintre aceste elemente este determinat de formă într-un anumit fel, oricât ar fi de greu de explicat acest fapt pentru fiecare element în parte. Este, dimpotrivă, cu neputință să identificăm punctele despre care să putem afirma că forma a aderat în mod definitiv la ele, privite fiecare separat. Dacă, pornind de la această constatare, cercetăm o anumită limbă dată, găsim multe lucruri care, ca esența formei lor să aibă de suferit, ar putea fi gândite foarte bine și altfel și, pentru a le surprinde în mod clar separat, ne întoarcem din nou la impresia de ansamblu. Dar aici se întâmplă imediat contrariul. Individualitatea cea mai decisă ne sare limpede în ochi
[*44*] și se impune spiritului fără putință de tăgadă. În această privință, limbile pot fi comparate fără riscul de a greși cu conformațiile chipurilor omenești. Individualitatea se impune în mod irefutabil, asemănările sunt recunoscute, dar nici o unitate de măsură și nici o descriere a părților componente luate separat și în configurația lor nu sunt în stare să reunească într-un concept unic o asemenea specificitate. Ea se întemeiază pe ansamblu și pe modalitatea întotdeauna individuală de a-l concepe; de aceea, orice fizionomie apare în mod cert ca fiind diferită la fiecare persoană. Întrucât limba, sub orice aspect am voi să o privim, este un fel de adiere spirituală a vieții individuale a unei

națiuni, cele două aspecte trebuie să se întâlnească în ea. Oricâte elemente componente am dori să îmbinăm sau să încorporăm în ea, să izolăm sau să desprindem din ea, în limbă rămâne întotdeauna ceva necunoscut, și tocmai prin acest ceva care se sustrage prelucrării limba este o ființă vie, unitară și spirituală. Dat fiind acest mod de a fi al limbilor, reprezentarea formei oricăreia dintre ele nu poate fi niciodată pe deplin realizată în sensul arătat mai sus, ci întotdeauna și exclusiv doar până la un anumit grad, suficient totuși pentru a permite o privire asupra întregului. Prin acest concept, cercetătorului limbii nu i se deschide totuși drumul pe care ar trebui să-l urmeze pentru a se putea apropia de secretele limbii și a încerca să-i dezvăluie esența. Neglijând acest drum, cercetătorul pierde însă din vedere în mod inevitabil o mulțime de puncte utile cercetării, e nevoit să lase neexplicate foarte multe lucruri de fapt explicabile și tratează ca fiind izolat ceea ce în realitate face parte dintr-o conexiune vie.

Din ceea ce am spus până acum reiese de la sine că prin forma limbii nu înțelegem aici așa-numita formă gramaticală ca atare. Distincția pe care obișnuim să o facem între gramatică și vocabular poate servi doar obiectivului practic al învățării limbilor, dar nu poate prescrie nici limite și nici reguli [45] adevăratei cercetări lingvistice. Conceptul de formă a limbilor se extinde mult mai departe decât regulile de alcătuire a discursului și chiar dincolo de regulile formării cuvintelor, în măsura în care prin acestea din urmă înțelegem aplicarea la radicali lexicali și la cuvinte de bază a anumitor categorii logice generale, cum sunt cele de acțiune, efect, substanță, proprietate etc. În sens propriu, acest concept este aplicabil la formarea cuvintelor de bază și trebuie de fapt, pe cât posibil, să-i fie aplicat dacă dorim cu adevărat să recunoaștem esența limbii.

Formei i se contrapune, evident, o substanță; ca să găsim însă substanța corespunzătoare formei unei limbi trebuie să trecem dincolo de limitele limbii. În interiorul unei limbi putem considera ceva drept substanță doar în raport cu altceva, de exemplu cuvintele de bază raportate la declinare. În alte raporturi însă, ceea ce socotim substanță este recunoscut la rândul său drept formă. O limbă poate să împrumute cuvinte dintr-o limbă străină și să le trateze drept substanță. Dar într-un asemenea caz cuvintele împrumutate sunt substanță doar în raport cu limba în care au fost împrumutate, și nu în sine. În sens absolut, în interiorul unei limbi nu poate exista nici o substanță lipsită de formă, căci totul în limbă este destinat unui scop precis – exprimarea gândirii –, iar această acțiune începe odată cu elementul său primar, sunetul articulat, care

devine articulat tocmai în virtutea impunerii unei forme. Substanța reală a limbii este pe de o parte sunetul ca atare, iar pe de altă parte totalitatea impresiilor sensibile și a mișcărilor spontane ale spiritului, care precedă formarea conceptului prin intermediul limbii.

Se înțelege de la sine că, pentru a se obține o reprezentare a formei unei limbi, trebuie avută în vedere în primul rând natura reală a sunetelor. Cercetarea formei unei limbi începe cu alfabetul*, iar acesta este tratat drept fundamentul principal al limbii, străbătând toate părțile ei componente. În general, prin conceptul de formă nu excludem nimic din ceea ce este factual și individual, ci cuprindem în el mai ales tot ceea ce reclamă o fundamentare cu adevărat istorică, împreună cu ceea ce este individual în gradul cel mai înalt. Toate particularitățile sunt cuprinse în mod sigur în câmpul cercetării numai dacă urmăm traseul indicat mai sus, căci altfel există pericolul ca ele să fie trecute ușor cu vederea! Aceasta duce desigur la o examinare elementară obositoare, care ajunge adeseori să se ocupe de aspectele cele mai banale. Există însă și particularități evident banale în sine, pe care se sprijină totuși impresia de ansamblu a limbilor, și nimic nu este mai incompatibil cu studierea lor decât a încerca să căutăm în asemenea particularități doar ceea ce este important, spiritual și dominant. Este absolut necesar să pătrundem cu precizie în fiecare subtilitate gramaticală și să analizăm cuvintele în elementele lor componente, pentru a nu greși în judecățile pe care le emitem asupra lor. Se înțelege totuși de la sine că în conceptul de formă a limbii nu este permis să includem nici o particularitate ca fapt izolat, ci doar în măsura în care în ea putem descoperi o metodă de formare a limbii. Prin reprezentarea formei trebuie să recunoaștem traseul specific pe care se înscrie o limbă și odată cu ea națiunea căreia îi aparține pentru a ajunge să exprime idei. Trebuie să fim în stare să cuprindem cu privirea modul în care o limbă se comportă față de alte limbi, fie în privința scopurilor determinate care i-au fost prescrise, fie în privința repercusiunilor pe care le-a avut asupra activității spirituale a națiunii. Prin natura ei, forma este o sinteză care conferă unitate spirituală elementelor particulare ale limbii, considerate, în opoziție cu ea, drept substanță. Căci în orice limbă subzistă o asemenea unitate atotcuprinzătoare, iar prin

[46]

* La Humboldt întâlnim încă străvechea confuzie terminologică între ceea ce numim astăzi „fonem“ sau „sunet“, pe de o parte, și „literă“ sau „grafem“, pe de altă parte. Doar contextul ne lămurește de fiecare dată dacă, vorbind despre literă, autorul are în vedere de fapt sunetul reprezentat de literă sau chiar litera ca atare. Aici, referindu-se la „alfabet“, Humboldt are evident în vedere ceea ce înțelegem astăzi prin „inventarul fonematic“ al unei limbi (*n. trad.*).

intermediul acestei unități o națiune își asumă limba transmisă de înaintași. [47]
Aceeași unitate trebuie să se regăsească în reprezentare; și doar ridicându-ne de la elementele disparate către această unitate dobândim cu adevărat un concept al limbii înseși, căci, dacă nu procedăm așa, suntem evident în pericol de a nu înțelege respectivele elemente în specificitatea lor și cu atât mai puțin în conexiunea lor reală.

Identitatea limbilor – o spunem anticipând –, ca și înrudirea dintre limbi trebuie să se bazeze pe identitatea și înrudirea dintre formele lor, căci efectul nu poate fi egal decât cu cauza sa. Forma decide în mod exclusiv cu ce alte limbi se înrudește o anumită limbă. Acest fapt se verifică în mod nemijlocit în cazul limbii kawi, limbă care, oricâte cuvinte ar fi preluat din sanscrită, nu încetează totuși să fie o limbă malaeziană. Formele mai multor limbi se pot reuni într-o formă și mai generală, iar acest lucru se întâmplă cu formele tuturor limbilor în măsura în care în cazul tuturor se pornește doar de la ceea ce este cel mai general, și anume de la raporturile și de la relațiile necesare pentru desemnarea conceptelor și pentru alcătuirea discursului, de la similitudinea organelor fonatoare care, prin amploarea și natura lor, nu permit decât un anumit număr de sunete articulate și, în fine, de la relațiile existente între fiecare sunet consonantic sau vocalic și anumite impresii sensibile, de unde izvorăște apoi similitudinea de desemnare între limbi neînrudite genetic. Căci atât de admirabilă este, în limbă, individualizarea în interiorul concordanței universale, încât se poate spune cu egală îndreptățire și că întreaga specie umană deține o singură limbă, dar și că fiecare om deține o limbă proprie. Între asemănările dintre limbi datorate unor analogii mai stricte se distinge mai ales aceea care izvorăște din înrudirea genealogică dintre națiuni. [48]
Nu este însă aici locul să examinăm cât de mare și de ce natură trebuie să fie o astfel de asemănare pentru a justifica ipoteza unei înrudiri genealogice, când aceasta nu este întemeiată pe fapte istorice. Ne ocupăm aici doar de aplicarea conceptului de formă a limbii (propus de noi mai sus) la limbi aparținând aceleiași familii. În cazul ei, rezultă în mod natural din ceea ce am spus mai sus că forma fiecăreia dintre limbile înrudite trebuie să se regăsească în cea a întregii familii genealogice. În aceste limbi nu poate exista nici un conținut care să nu fie în acord cu forma generală; de regulă, în această formă generală se găsesc explicitate, într-un fel oarecare, particularitățile fiecărei limbi. În cadrul fiecărei familii de limbi există una sau alta dintre limbi care conține în sine, într-un chip mai pur și mai complet, forma originară. În expunerea noastră este vorba de fapt despre limbi care provin una din alta, în care o „substanță“ dată în mod real (acest cuvânt este înțeles

întotdeauna într-un mod relativ, potrivit explicațiilor de mai sus) se transmite și se modifică de la un popor la altul, conform unei anumite succesiuni, care nu poate fi însă decât rareori atestată cu precizie. Transformarea însăși nu poate provoca decât schimbări înrudite – datorită asemănărilor în privința modalității de reprezentare și a direcționării ideilor, proprii forței spirituale care le pune în mișcare, datorită asemănării organelor vorbirii și a habitudinilor de rostire preluate de la înaintași și, în fine, datorită concomitenței numeroaselor influențe istorice exterioare.

§ 9

Întrucât diferențele dintre limbi se bazează pe forma lor și întrucât această formă se află în cea mai strânsă legătură cu dispozițiile spirituale ale națiunilor,
[*49*] precum și cu forța spirituală care o pătrunde în clipa în care este produsă sau transformată, ar fi necesar acum să abordăm mai îndeaproape și pe rând fiecare dintre aceste concepte.

În reflecția asupra limbajului în general și în analiza limbilor particulare ies în evidență două principii distincte: forma fonică și întrebuințarea acesteia în scopul desemnării obiectelor și al îmbinării ideilor. Ultimul principiu se întemeiază pe exigențele pe care gândirea le impune limbajului și din care izvorăsc legile generale ale limbajului; în tendința sa originară, această parte este deci aceeași la toți oamenii ca atare, în ea manifestându-se specificitatea înclinațiilor lor spirituale sau a dezvoltărilor lor succesive. Forma fonetică este, dimpotrivă, adevăratul principiu constitutiv și orientativ al diversității limbilor, atât în sine, cât și prin forța de stimulare sau de frânare pe care o opune tendinței interne a limbii. Ca parte componentă a organismului uman în ansamblul său și în strânsă legătură cu forța internă a spiritului, forma fonetică este, evident, la fel de strâns legată de ansamblul înclinațiilor unei națiuni. Natura și temeiurile acestei legături sunt totuși învăluite într-un întuneric aproape impenetrabil. Din aceste două principii, privite împreună, în intimitatea întrepătrunderii lor, izvorăște forma individuală a oricărei limbi, iar amândouă constituie punctele pe care analiza lingvistică trebuie să încerce să le cerceteze și să le descrie în conexiunea lor. Elementul cel mai indispensabil care stă la baza acestei cercetări este o viziune justă și demnă asupra limbajului, în profunzimea originii sale și în toată cuprinderea sa; până să încercăm să ajungem la o astfel de viziune asupra limbajului, va trebui totuși să mai zăbovim puțin.

Voi examina acum practicarea limbajului în extensiunea sa cea mai largă, [*50*]
și anume nu doar în relația sa cu vorbirea și cu repertoriul elementelor sale lexicale, înțeles ca produs imediat al activității sale, ci și în relația sa cu facultatea de a gândi și de a simți.

Limba este organul formator al gândului. Integral spirituală, integral interioară, trecând oarecum fără să lase urme, activitatea intelectuală se exteriorizează în vorbire prin intermediul sunetului și devine astfel perceptibilă pentru simțuri. Activitatea intelectuală și limba constituie o unitate și sunt inseparabile. Chiar și privită în sine, activitatea intelectuală este legată de necesitatea de a intra în relație cu sunetele verbale, căci altfel nici gândirea nu ar putea să obțină claritate, nici reprezentarea nu ar putea deveni concept. Legătura indestructibilă care unește gândirea, organele vocale și auzul cu limba rezidă irevocabil în alcătuirea originară, cu neputință de explicat altfel, a naturii umane. Concordanța dintre sunet și idee este, așadar, evidentă. După cum ideea, asemenea fulgerului și tunetului, reunește într-un singur punct întreaga forță de reprezentare, excluzând tot ceea ce este în plus, tot așa și sunetul răsună cu o fermă acuitate și unitate. După cum ideea cuprinde în întregime sufletul, tot așa și sunetul deține o putere pătrunzătoare, capabilă să zguduie toate fibrele umane. Această capacitate, prin care sunetul se deosebește de toate celelalte impresii sensibile, depinde evident de faptul că auzul (ceea ce nu se întâmplă în cazul celorlalte simțuri sau se întâmplă în alt mod) recepționează impresia unei mișcări sau, mai degrabă, când este perceput sunetul care emană din voce, impresia unei acțiuni efective și că această acțiune pornește din interiorul unei ființe vii, manifestându-se ca sunet articulat, dacă este produs de o ființă gânditoare, sau ca sunet nearticulat, dacă este produs de o ființă senzitivă. La fel cum gândirea, în laturile sale cele mai specific [*51*]
umane, este o aspirație de a urca din întuneric către lumină, dinspre limitare către infinitate, tot așa și sunetul izbucnește din profunzimea pieptului spre exterior și găsește o substanță adaptată admirabil propriei sale esențe, aerul, cel mai fin și mai mobil dintre toate elementele, a cărui aparentă incorporabilitate corespunde spiritului și din punct de vedere senzorial. Acuitatea pătrunzătoare a sunetului vorbirii îi este indispensabilă intelectului care interpretează obiectele. Atât lucrurile din natura exterioară, cât și activitatea suscitată de un impuls interior îl înzestrează pe om cu o mulțime de trăsături. Omul tinde să compare, să dividă și să reunească și, în vederea împlinirii scopurilor sale mai înalte, aspiră să configureze o unitate din ce în ce mai cuprinzătoare. Dorind, așadar, să reunească obiectele într-o anumită unitate, omul are nevoie

de unitatea sunetului pentru a o putea reprezenta. Sunetul nu suprimă însă nici una dintre celelalte impresii pe care obiectele sunt capabile să le producă asupra percepției interne sau a celei externe; dimpotrivă, el însuși devine purtătorul acestora și, prin natura sa individuală, care se află în acord cu natura obiectului potrivit felului în care acest obiect este simțit de perceptivitatea individuală a vorbitorului, adaugă o nouă impresie cu funcție designativă. Acuitatea sunetului permite în același timp o mulțime indefinită de modificări care, rămânând perfect distincte chiar și în raport cu reprezentările, nu se confundă atunci când se combină între ele, ceea ce nu se întâmplă în aceeași măsură cu nici un alt efect senzorial. Deoarece nu implică doar intelectul, ci stimulează omul în integralitatea lui, tensiunea intelectuală este susținută mai ales de sunetul vocal. Ca o melodie vie, vocea iese din piept asemenea suflului însuși al existenței umane, însoțește, chiar și fără
[*52*] limbaj, durerea și bucuria, aversiunea și dorința și îi insuflă viața din care a izvorât simțul care o primește, așa cum limba însăși, împreună cu obiectul reprezentat, redă în același timp senzația produsă de acesta, adunând și îmbinând în sine, prin acte repetate în mod constant, lumea împreună cu omul sau, altfel spus, spontaneitatea omului și receptivitatea lui. În fine, poziția verticală, refuzată animalelor, dar proprie omului, este propice sunetului vorbirii, de parcă sunetul l-ar chema pe om să se ridice. Căci vorbirea nu vrea să se stingă surdă spre pământ, ea cere să se reverse liberă de pe buzele vorbitorului până la cel spre care este îndreptată, să fie însoțită de expresia chipului și de gesturile mâinilor, înconjurându-se astfel, simultan, de tot ceea ce îl face pe om să fie om.

După această reflecție preliminară asupra adecvării sunetului la operațiile spiritului, putem trece acum la o examinare mai aprofundată a relației dintre gândire și limbă. Activitatea subiectivă este aceea care construiește în gândire un obiect. Căci nici un fel de reprezentare nu poate fi considerată o simplă contemplare pasivă a unui obiect deja dat. Activitatea simțurilor trebuie să se îmbine în mod sintetic cu acțiunea internă a spiritului, iar din această îmbinare se desprinde reprezentarea, care devine obiect în raport cu forța subiectivității, întorcându-se spre aceasta, pentru a fi concepută ca atare într-un chip nou. În vederea unui asemenea scop, limba este însă indispensabilă. Căci, în măsura în care efortul spiritual își croiește drum cu ajutorul buzelor, produsul acestuia se întoarce către urechea vorbitorului. Reprezentarea este preschimbată astfel în obiectivitate efectivă, fără ca prin aceasta să fie privată de subiectivitate. Doar limbajul este capabil de așa ceva; și fără această

transpunere într-o obiectivitate care se întoarce către subiect, transpunere [53]
care se petrece constant cu ajutorul limbajului chiar și atunci când tăcem, formarea conceptului ar fi imposibilă, cum imposibilă ar fi orice gândire efectivă. Așadar, chiar dacă facem abstracție de comunicarea între un om și celălalt, vorbirea este o condiție necesară a gândirii fiecărui individ în cercul închis al izolării sale. În fenomenalitatea sa, limba se dezvoltă totuși doar într-un cadru social, iar omul se înțelege pe sine numai în măsura în care a verificat, prin încercări, cât de inteligibile sunt cuvintele sale pentru ceilalți. Obiectivitatea sporește când cuvântul plăsmuit de către un subiect este rostit din nou de gura altcuiva. Prin aceasta nu i se răpește nimic subiectivității, căci un om se simte mereu una cu alt om; dimpotrivă, subiectivitatea este întărită, dat fiind că, preschimbată în limbă, reprezentarea nu mai aparține exclusiv unui unic subiect. Transferându-se în alții, subiectivitatea se unește cu ceea ce este comun întregii specii umane și din care fiecare individ deține o specificare ce poartă în sine aspirația de a găsi o întregire în ceilalți. În împrejurări asemănătoare, o limbă câștigă cu atât mai mult cu cât coeziunea membrilor comunității, care o influențează în mod direct, este mai mare și mai intensă. Ceea ce face ca limbajul să fie necesar în actul simplu al producerii ideilor se repetă neîncetat și în viața spirituală a omului; comunicarea socială cu ajutorul limbajului îi garantează acestuia capacitatea de convingere și de stimulare. Facultatea de a gândi are nevoie de ceva care să fie echivalent cu ea și totuși distinct de ea. Facultatea de a gândi este aprinsă de ceea ce îi este asemenea, iar în ceea ce este diferit de ea își găsește o piatră de încercare prin care măsoară esențialitatea producțiilor sale interioare. Deși criteriul de recunoaștere a adevărului, a ceea ce este în mod necondiționat stabil, poate să rezide doar în interiorul omului, adecvarea efortului său spiritual la adevăr este amenințată mereu de primejdia erorii. Percepând în mod clar și nemijlocit doar propria finitudine supusă schimbărilor, omul este chiar constrâns să privească adevărul ca pe ceva care rezidă undeva în exteriorul său; și unul dintre mijloacele cele mai puternice pentru a se apropia [54]
de adevăr și pentru a măsura distanța care îl separă de acesta este tocmai comunicarea socială cu ceilalți. Orice act de vorbire, începând cu cel mai simplu, presupune o raportare a percepției fiecărui individ la natura comună a umanității.

Cât privește înțelegerea, lucrurile stau la fel. Nimic nu poate exista în suflet decât prin propria activitate, iar a înțelege și a vorbi nu sunt altceva decât efecte diferite ale aceleiași facultăți a limbajului. Vorbirea între două

persoane nu este în nici un fel comparabilă cu simpla transmitere a unui conținut. Atât în cel care înțelege, cât și în cel care vorbește, acest conținut trebuie să se dezvolte din forța interioară proprie a subiectului; ceea ce primește cel care înțelege nu este altceva decât impulsul spre o consonanță armonică cu celălalt. Așadar, omul are înclinația naturală de a re-exprima imediat ceea ce tocmai a înțeles. În acest chip, limba, în întreaga sa cuprindere, este sădită în fiecare om, ceea ce nu înseamnă nimic altceva decât că fiecare om deține o tendință de a produce treptat întreaga limbă și de a înțelege ceea ce produce, potrivit unor prilejuri interioare sau exterioare, tendință regulată de o forță precis determinată, care o poate stimula sau restrânge.

După cum am văzut deja, înțelegerea nu s-ar putea fundamenta pe activitatea spontană interioară, iar vorbirea dintre mai multe persoane ar trebui să fie altceva decât simpla declanșare reciprocă a facultății vorbirii la ascultător, dacă în diversitatea indivizilor nu ar fi fost sădită unitatea naturii umane, care există doar scindându-se în individualități diferite. Perceperea cuvintelor este ceva complet diferit față de înțelegerea sunetelor nearticulate și implică mult mai mult decât simpla relație de evocare reciprocă dintre sunet și obiectul desemnat. Cuvântul poate fi luat de altfel și ca un întreg indivizibil,
[*55*] la fel cum, chiar în ceva scris, recunoaștem sensul unui grup de cuvinte fără să fim conștienți încă de alcătuirea lor alfabetică; este posibil ca sufletul copilului să procedeze în acest chip la primii pași pe care îi face pe calea înțelegerii. Dar, cum stimulată este nu doar facultatea senzitivă animală, ci și facultatea umană a limbajului (și este foarte verosimil că nici la copil nu există vreun moment în care acest fapt să nu se verifice, chiar dacă într-o formă mai slabă), și cuvântul este perceput ca entitate articulată. Articularea nu se limitează însă la simpla evocare a semnificației unui cuvânt (evocare care se petrece evident în modul cel mai complet), ci prezintă cuvântul în mod nemijlocit, în virtutea formei sale, ca parte a unui ansamblu infinit, a unei limbi. Prin articulare este oferită posibilitatea de a forma, chiar și prin cuvinte individuale, pornind de la elementele lor componente, un număr cu adevărat aproape infinit de alte cuvinte, pe baza anumitor sentimente și reguli, instituind astfel între toate cuvintele o afinitate corespunzătoare afinității dintre concepte. Sufletul omului nu ar fi deloc conștient de acest mecanism ingenios, iar articularea ar percepe-o cu atât mai puțin (după cum nu percepe orbul culorile) dacă în el nu ar exista o forță imanentă, în stare să transforme posibilitatea în realitate. Căci limba nu poate fi considerată ca o substanță deja dată, care să poată fi cuprinsă cu privirea în ansamblul

ei și să poată fi comunicată progresiv, ci trebuie văzută mai degrabă drept ceva ce se produce în permanență, ceva în care legile de producere sunt predeterminate, pe când amploarea acestui proces și, într-o anumită măsură, modalitatea de producere rămân integral nedeterminate. Felul în care copiii își însușesc limba nu se reduce la acumularea de cuvinte, la depozitarea lor în memorie și la îngânarea lor ulterioară cu ajutorul buzelor, ci este mai degrabă o creștere progresivă a facultății limbajului, odată cu vârsta și prin exercițiu. Ceea ce auzim implică mult mai mult decât o simplă comunicare; [*56*] acest fapt predispune sufletul să înțeleagă mai ușor ceea ce încă nu am auzit, clarifică ceea ce am auzit mai înainte, dar nu înțeleseserăm decât pe jumătate sau deloc, dezvăluind dintr-odată facultății limbajului, devenită astfel mai ageră, omogenitatea cu ceea ce fusese deja perceput, rafinează instinctul și capacitatea de a reține o parte din ce în ce mai mare din ceea ce am auzit, de a o fixa mai repede în memorie și de a lăsa o parte din ce în ce mai mică să se scurgă ca un simplu sunet. Progresele se accelerează în acest caz potrivit unui ritm autonom, aflat în continuă creștere, deoarece intensificarea forței creatoare și achiziția substanței limbii se consolidează și se extind în mod reciproc. Faptul că la copii se petrece nu o învățare mecanică a limbii, ci o dezvoltare a facultății limbajului se verifică prin aceea că, în măsura în care facultăților umane fundamentale le este destinată o anumită perioadă de dezvoltare din existența unui om, toți copiii, în împrejurări diferite, vorbesc și înțeleg aproximativ la aceeași vârstă, care poate prezenta unele variații în interiorul aceleiași perioade scurte de timp. Cum ar putea însă cel care ascultă, pur și simplu în virtutea dezvoltării propriei facultăți lingvistice, care se petrece în interiorul lui în mod autonom, să-și însușească ceea ce se vorbește dacă atât în cel care vorbește, cât și în cel care ascultă nu s-ar afla una și aceeași esență, numai că individualizată și separată potrivit unui principiu al complementarității, așa încât un semn atât de fin și totuși plăsmuit din natura cea mai profundă și mai intrinsecă a omului, cum este sunetul articulat, să fie totuși suficient ca să trezească în amândoi, ca mediator, aceeași consonanță?

Împotriva celor afirmate până acum s-ar putea obiecta că, dacă am strămuta niște copii aparținând unui anumit popor în sânul altui popor înainte ca ei să fi început să vorbească, aceștia își vor dezvolta facultatea limbajului pe baza limbii acestui din urmă popor. Acest fapt de netăgăduit dovedește în mod clar, s-ar putea spune, că limbajul nu este nimic altceva decât redarea a ceea ce am auzit și că depinde exclusiv de raporturile sociale, fără să aibă de-a face cu unitatea sau cu diversitatea esenței. În asemenea cazuri a fost totuși [*57*]

aproape cu neputință să se observe cu suficientă exactitate dificultățile întâmpinate în depășirea predispoziției inițiale și să se stabilească în ce măsură această predispoziție inițială a rămas totuși nedepășită poate în nuanțele ei cele mai subtile. Dincolo de toate acestea, un asemenea fenomen își găsește o explicație suficientă în faptul că un om este pretutindeni una cu alt om, așa încât dezvoltarea facultății limbajului poate porni cu ajutorul oricăruia dintre indivizi. Nu-i mai puțin adevărat că această dezvoltare își are originea în interioritatea individului; numai că, întrucât are nevoie întotdeauna de stimulul extern, ea trebuie să se dovedească analogă acelui stimul pe care tocmai îl primește, iar acest lucru îl poate realiza datorită concordanței dintre toate limbile umane. Totuși puterea exercitată de descendența limbilor asupra acestora se impune în mod evident atenției dacă avem în vedere repartiția lor pe națiuni. Această putere este și în sine însăși ușor de înțeles, dat fiind faptul că descendența unei limbi acționează puternic și prioritar asupra întregii individualități și că fiecare limbă particulară este la rândul ei intim legată de această individualitate. Dacă, întrucât își are originea în profunzimea esenței umane, limbajul nu s-ar afla într-o relație adevărată și specifică cu originea lui chiar fizică, atunci cum ar putea limba patriei noastre să posede, pentru omul cultivat, ca și pentru cel necultivat, o putere și o vibrație intimă atât de mari în comparație cu o limbă străină, încât, dacă ne răsună în auz după o îndelungată absență, pare să ne salute cu un fel de vrajă spontană, trezind în noi un fel de nostalgie pentru lucruri îndepărtate? Această trăire se întemeiază evident nu pe componenta spirituală a limbii, pe ideea sau pe sentimentul exprimate, ci tocmai pe ceea ce este în ea mai inexplicabil și mai individual, adică pe sonoritatea ei; este ca și cum prin sunetul limbii materne am percepe o parte din sinele nostru.

[***58***] Chiar și în privința produsului lingvistic, concepția potrivit căreia limba ar desemna pur și simplu obiecte percepute anterior nu se confirmă. O asemenea concepție nu ar putea da niciodată seamă de conținutul profund și deplin al limbii. Cum fără limbaj nu este posibil nici un concept, la fel și pentru suflet nu este cu putință existența nici unui obiect, căci acest obiect exterior dobândește o esențialitate completă pentru suflet doar prin intermediul conceptului. În formarea și în întrebuințarea limbii pătrunde însă în chip necesar întreaga modalitate de percepere subiectivă a obiectelor. Izvorând chiar din această percepere, cuvântul este o copie nu a obiectului în sine, ci a imaginii produse de acesta în suflet. Întrucât orice percepere obiectivă se amestecă în mod inevitabil cu subiectivitatea, putem considera că orice

individualitate umană reprezintă, chiar și independent de limbă, o perspectivă particulară a viziunii asupra lumii. Ea se realizează însă ca atare încă și mai mult prin limbă, căci, după cum vom vedea în cele ce urmează, cuvântul, la rândul lui, printr-o accentuare a auto-semnificării, se prezintă pe sine sufletului ca obiect, adăugând o nouă specificitate. În această nouă specificitate, care este cea a unui sunet vocal, în cadrul uneia și aceleiași limbi predomină în chip necesar o analogie cuprinzătoare; și pentru că asupra limbii uneia și aceleiași națiuni acționează o subiectivitate uniformă, în orice limbă este implicată o viziune specifică asupra lumii. După cum fiecare sunet se inserează între obiect și persoana umană, la fel și limba în ansamblul ei se inserează între persoana umană și natura care exercită asupra acesteia o influență interioară și una exterioară. Omul se înconjoară cu o lume de sunete, pentru a aduna în sine și a prelucra lumea obiectelor. Aceste expresii verbale nu depășesc în nici un caz dimensiunea adevărului pur. Omul trăiește în primul rând împreună cu obiectele, mai mult încă, întrucât a percepe și a acționa sunt la om operații care depind deopotrivă de reprezentările sale, el trăiește cu obiectele percepute exclusiv în chipul în care i le prezintă limba. Prin [***59***] același act în virtutea căruia urzește, pornind din interiorul său, rețeaua propriei limbi, omul se implică în aceasta și orice limbă trasează în jurul poporului căruia îi aparține un cerc din care nu se poate ieși decât trecând, în aceeași secundă, în cercul altei limbi. Învățarea unei limbi străine ar trebui de aceea să însemne dobândirea unei noi perspective în viziunea asupra lumii de până la acel moment – și, până la un punct, chiar înseamnă așa ceva, de vreme ce orice limbă conține întreaga țesătură de concepte și modul de reprezentare ale unei părți a umanității. Numai pentru că într-o limbă străină transpunem întotdeauna, într-o măsură mai mare sau mai mică, propria viziune asupra lumii, mai bine zis viziunea asupra lumii specifică limbii noastre, avem impresia că nu obținem un rezultat complet și absolut.

Nici măcar cu privire la epocile sale de început nu putem presupune că limbajul se limita la un număr neînsemnat de cuvinte, cum facem de obicei atunci când, în loc să îi căutăm originea în înclinația primară către socialitatea umană liberă, îl atribuim îndeosebi nevoii de ajutor reciproc și proiectăm umanitatea într-o imaginară stare naturală inițială. Aceste două păreri se numără printre cele mai greșite idei pe care ni le putem face despre limbaj. Pe de o parte, omul nu este chiar atât de neajutorat și, pe de altă parte, doar pentru a cere și a primi ajutor, sunetele nearticulate ar fi fost de ajuns. Chiar și în epocile sale de început limbajul este în întregime uman și, fără

a fi călăuzit de o intenție anume, se extinde asupra tuturor obiectelor care pot fi percepute cu simțurile și supuse unei prelucrări interioare. Chiar și limbile așa-numiților sălbatici, care ar trebui să se afle mai aproape de o asemenea stare naturală, vădesc o mulțime și o varietate de expresii care depășesc cu mult necesitățile. Cuvintele se revarsă în mod spontan din piept fără să fie determinate de vreo nevoie sau călăuzite de vreo intenție și probabil că
[***60***] nu există nici o pustietate în care un trib nomad să nu fi viețuit cândva și să nu-și fi avut propriile cântări. Căci omul, ca specie animală, este o creatură înclinată spre cântare, dar care își corelează gândurile cu anumite sunete.

Limbajul nu sădește însă pur și simplu în suflet o cantitate nedeterminabilă de elemente materiale din natură, ci mai adaugă ceva, și anume ceea ce rezultă, ca formă, din integralitatea lui. Natura desfășoară în fața noastră o multiplicitate bogată în forme perceptibile cu toate simțurile și învăluită într-o lumină clară. Reflecția noastră descoperă în această multiplicitate o legitate adecvată formei spiritului nostru. Abstracție făcând de existența lor corporală, contururile lucrurilor dețin o frumusețe exterioară asemenea unei vrăji destinate doar omului, prin care legitatea încheie cu substanța senzorială un pact care, pentru noi, cuprinși și absorbiți într-însul, rămâne totuși inexplicabil. Toate acestea le regăsim, cu ecouri analoage, în limbă, care este în stare să le reprezinte. Într-adevăr, atunci când, lăsându-ne călăuziți de limbă, trecem într-o lume de sunete, nu părăsim totuși lumea reală ce ne înconjoară. Legitatea naturii este înrudită cu legitatea structurii limbii; iar, în măsura în care limba, prin intermediul acestei structuri, îl stimulează pe om în exercitarea facultăților sale celor mai înalte și mai specific umane, ea îl duce de asemenea mai aproape de înțelegerea impresiei formale despre natură, căci și natura însăși poate fi considerată, în ultimă instanță, doar ca dezvoltare a unor forțe spirituale. Prin intermediul formei ritmice și muzicale ce caracterizează combinațiile de sunete, limba intensifică, transferând-o în altă sferă, impresia de frumusețe produsă de natură dar, chiar și independent de această impresie, ea influențează dispoziția sufletului prin simpla modulație a vorbirii.

Văzută ca însumare a produselor sale, limba se deosebește de actele de
[***61***] vorbire individuale; înainte de a încheia acest capitol, trebuie să mai zăbovim puțin asupra acestei deosebiri, examinând-o mai îndeaproape. În extensiunea sa completă, limba conține tot ceea ce, prin intermediul ei, a fost convertit în sunet. Dar, după cum substanța gândirii și infinitatea corelațiilor sale sunt inepuizabile, la fel de inepuizabilă este și cantitatea a ceea ce în limbă trebuie desemnat și îmbinat. Pe lângă elementele deja formate, limba constă,

înainte de toate, și în metode potrivite să asigure continuarea activității spiritului, căreia îi trasează itinerarul și îi indică forma. Elementele stabil configurate constituie, ca să zicem așa, o masă oarecum inertă; această masă poartă însă în sine germenele viu al unei determinabilități infinite. De aceea, în fiecare moment particular și în fiecare epocă istorică în parte, limba îi apare omului, exact ca natura însăși, în contradicție cu tot ceea ce a cunoscut și a gândit el, asemenea unei mine inepuizabile, în care spiritul poate descoperi ceva ce nu cunoscuse încă, iar simțirea poate percepe ceva ce nu a sesizat încă într-un asemenea mod. Acest fenomen se manifestă în realitate ori de câte ori limba este mânuită de un geniu cu adevărat mare și înnoitor. Pentru a dobândi entuziasm în efortul său intelectual activ și neîncetat și în desfășurarea progresivă și continuă a substanței vieții sale spirituale, omul are nevoie ca, dincolo de sfera a ceea ce este deja dobândit, privirea să-i rămână îndreptată spre o masă infinită, care trebuie deslușită treptat și continuu. Limba conține însă în același timp, în două direcții diferite, o profunzime obscură și tainică. Căci și din trecut ea izvorăște dintr-o bogăție neștiută, care se lasă cunoscută doar într-o anumită măsură, închizându-se în sine și lăsând în urmă doar sentimentul impenetrabilității sale. Pentru noi, care nu putem arunca în trecut decât o foarte scurtă privire, limba are în comun cu întreaga existență [***62***] a speciei umane această infinitate fără început și fără sfârșit. Simțim însă și intuim în limbă, într-un mod mai clar și mai viu, cum și cel mai îndepărtat trecut se împletește cu sentimentul prezentului, pentru că limba este străbătută de simțirile generațiilor anterioare, cărora le conservă suflul; aceste generații sunt însă înrudite cu noi în sânul națiunii și al familiei, prin intermediul acelorași sunete ale limbii materne, care devine astfel și pentru noi expresia sentimentelor noastre.

Prezența în limbă a unei părți stabile și a unei părți fluide dă naștere unei relații specifice între limbă și comunitatea care o vorbește. În interiorul limbii se produc un repertoriu de cuvinte și un sistem de reguli prin intermediul cărora, pe parcursul mileniilor, limba dobândește o putere autonomă. Într-un pasaj anterior am observat că ideea depozitată în limbă devine obiect pentru suflet și, ca atare, exercită asupra acestuia o acțiune care îi este străină. Am tratat însă obiectul mai ales ca pe ceva care provine din subiect, iar acțiunea ca pe ceva care izvorăște din obiectul asupra căruia ea se repercutează. Vom examina acum punctul de vedere contrar, potrivit căruia limba este cu adevărat un obiect străin, în timp ce acțiunea ei izvorăște de fapt din ceva diferit de obiectul asupra căruia ea se exercită. Căci limba trebuie să fie în mod necesar

în posesia a doi subiecți și este într-adevăr proprietatea întregii specii umane.[1] Întrucât, inclusiv în scriere, limba conservă pentru spirit gânduri latente care pot fi activate, ea își poate constitui o existență proprie care poate dobândi valoare doar în gândirea concretă, dar care, privită în totalitatea ei, este independentă de această gândire concretă. Cele două puncte de vedere formulate mai sus, potrivit cărora limba este pe de o parte străină sufletului, dar pe de altă parte îi și aparține, fiind și independentă, dar și dependentă de suflet,
[*63*] se conjugă în realitate în interiorul limbii, constituind specificitatea esenței ei. Această contradicție nu se poate rezolva spunând că limba este, parțial, străină și independentă față de suflet și, parțial, nici una, nici cealaltă! Limba este în mod obiectiv activă și autonomă tocmai în măsura în care este produsă de subiect și dependentă de acesta. Căci limba nu are nicăieri, nici măcar în scriere, un lăcaș stabil; partea din ea, ca să spunem așa, inertă trebuie să fie mereu și în mod repetat produsă în gândire, reanimată în vorbire și în actul înțelegerii, pentru a se transfera în cele din urmă în întregime asupra subiectului. De actul acestei produceri ține însă faptul de a transforma limba în obiect; pe această cale, limba suportă de fiecare dată întreaga acțiune a individului, dar această acțiune este legată deja de ceea ce produce sau a produs ea. Adevărata soluție la contradicția de care vorbeam rezidă în unitatea naturii umane. În interiorul a ceea ce izvorăște din ceea ce formează cu mine o unitate, conceptele de subiect și de obiect, de dependență și de independență se convertesc unul într-altul. Limba îmi aparține prin însuși modul în care o rostesc și o produc; și, fiindcă fundamentul acestui fapt rezidă în simultaneitatea vorbirii prezente și trecute a tuturor generațiilor umane, în măsura în care între acestea a putut exista o comunicare lingvistică neîntreruptă, tot așa și limba este, în acest sens, o limitare a vorbirii. Doar ceea ce în limbă mă limitează și mă determină provine din natura umană, strâns legată de intimitatea ființei mele, iar ceea ce în limbă îmi este străin este astfel doar pentru natura mea individuală și trecătoare, nu și pentru natura mea cu adevărat originară.

Dacă ne gândim câtă coeziune determină înlăuntrul fiecărei generații a unui popor tot ceea ce limba lui a acumulat pe parcursul secolelor precedente, cum cu această acumulare vine în contact doar forța fiecărei generații în parte – și aceasta nici măcar în stare pură, deoarece generația mai tânără și
[*64*] cea mai vârstnică trăiesc amestecate laolaltă –, atunci ne apare limpede cât de neînsemnată este de fapt forța fiecărui individ în parte în raport cu forța

[1] V. *supra*, pp. 52–54.

limbii. Doar datorită neobișnuitei plasticități a limbii, datorită puterii acesteia de a acumula, în modalități foarte diferite, formele care o caracterizează, fără a dăuna procesului general de înțelegere, și datorită presiunii pe care tot ceea ce este viu din punct de vedere spiritual o exercită asupra tradiției moarte, echilibrul este într-o anumită măsură restabilit. Limba este întotdeauna spațiul în interiorul căruia fiecare individ simte în modul cel mai viguros că nici el nu este nimic altceva decât o emanație a întregii specii umane. Deoarece fiecare vorbitor exercită asupra limbii o reacțiune continuă și individuală, fiecare generație produce în mod inerent o schimbare în limbă, care se sustrage cel mai adesea observației. Schimbarea nu se petrece întotdeauna în cuvinte și în forme ca atare, ci, uneori, doar în întrebuințarea modificată a acestora; iar această întrebuințare modificată este greu de perceput acolo unde lipsesc scrierea și literatura scrisă. Reacțiunea pe care fiecare vorbitor o exercită asupra limbii poate fi pusă în evidență doar dacă luăm în considerare – operație indispensabilă pentru delimitarea precisă a conceptelor – faptul că individualitatea unei limbi (în accepția obișnuită a cuvântului) trebuie înțeleasă ca atare doar în mod relativ, căci adevărata individualitate rezidă exclusiv în individul care o vorbește din când în când. Doar în individ limba își dobândește determinarea ultimă. Nimeni nu gândește printr-unul și același cuvânt întocmai același lucru pe care îl gândește altcineva, iar o astfel de diferență infinitezimală străbate întreaga limbă asemenea unui cerc tremurător suprafața apei. Orice act de înțelegere este, din această cauză, în același timp, un act de non-înțelegere, orice consens în gânduri și în sentimente este, în același timp, o divergență. În oricare dintre modurile în care limba se modifică la fiecare individ se manifestă, împotriva forței acesteia (pe care am definit-o mai sus), o violență a omului asupra ei. Forța limbii – în [***65***]
măsura în care dorim să întrebuințăm această expresie pentru a desemna o forță spirituală – poate fi văzută și ca o acțiune fiziologică; violența care emană de la individ este un act absolut dinamic. În influența exercitată asupra individului rezidă caracterul legic al limbii și al formelor sale, iar în reacțiunea pornită dinspre individ rezidă un principiu al libertății. Căci în om se poate înălța ceva căruia nici o minte nu i-ar putea desluși cauza primară pornind de la stadiile precedente; am ignora natura limbii, lezând tocmai adevărul istoric al apariției și al transformărilor sale, dacă am voi să excludem posibilitatea ca în ea să se petreacă asemenea fenomene inexplicabile. Chiar dacă și libertatea este în sine indeterminabilă și inexplicabilă, totuși limitele ei pot fi trasate probabil în interiorul unui anumit spațiu care îi este rezervat;

iar cercetarea limbii trebuie să recunoască și să acorde atenția cuvenită fenomenului libertății, intuindu-i însă cu grijă și limitele.

§ 10

Natura sunetului articulat

Prin impulsul propriului suflet, omul impune organelor sale corporale sunetul articulat, fundamentul și esența oricărui act de vorbire; și animalul ar fi în stare să facă același lucru dacă ar fi însuflețit de un impuls asemănător. În elementul său primar și indispensabil, limbajul este deja atât de total și de exclusiv înrădăcinat în natura spirituală a omului, încât pătrunderea acesteia este suficientă; necesar este însă ca sunetul animal să fie preschimbat în sunet articulat. Căci doar intenția și capacitatea de a semnifica – și anume de a semnifica nu la modul general, ci de a semnifica la modul determinat de reprezentarea unui conținut al gândirii – dau viață sunetului articulat
[***66***] și nu putem invoca nimic altceva pentru a marca diferența față de strigătul animal, pe de o parte, și față de tonalitatea muzicală, pe de altă parte. Sunetul articulat poate fi descris nu potrivit constituției sale calitative, ci potrivit modului său de producere, iar acest fapt se explică nu printr-o carență a capacității noastre; dimpotrivă, el caracterizează natura sa specifică, deoarece sunetul articulat nu este nimic altceva decât procedeul intenționat al sufletului de a-l produce, iar din dimensiunea materială conține doar cantitatea minimă de care procesul de percepere externă nu se poate dispensa.

Acest element corporal, adică sunetul perceptibil prin auz, se poate separa într-o anumită măsură de sunetul articulat și poate pune astfel în evidență încă și mai clar procesul de articulare. Acest fenomen îl putem observa la surdomuți. Aceștia nu pot intra în legătură cu alți oameni prin intermediul auzului; totuși, ei se deprind să înțeleagă ceea ce se vorbește urmărind mișcarea organelor fonatoare ale vorbitorului și recurgând la scriere, a cărei esență provine integral din capacitatea de articulare; reușesc chiar să vorbească, dacă poziția și mișcarea organelor lor fonatoare sunt dirijate din afară. Acest lucru se poate întâmpla doar în virtutea capacității de articulare pe care și ei o posedă, așa încât, datorită conexiunii dintre gândire și organele fonatoare și pornind de la unul dintre cele două elemente, și anume de la mișcarea organelor fonatoare ale vorbitorului, surdomuții învață să ghicească gândirea acestuia. Sunetul pe care noi îl auzim li se dezvăluie surdomuților prin

intermediul poziției și al mișcării organelor, la care se adaugă scrierea; cu ajutorul ochilor și prin efortul intens de a vorbi cu sine însuși, un surdomut își însușește modul de articulare a sunetului chiar și fără să perceapă corespondentul său sonor. La surdomuți se verifică, așadar, admirabila descompunere în elementele componente a sunetului articulat. Deoarece învață să citească, să scrie și chiar să vorbească cu ei înșiși pe baza alfabetului, surdomuții nu se limitează pur și simplu să recunoască în semne sau în imagini reprezentările suscitate de acestea, ci înțeleg realmente limba. Ei învață să vorbească nu prin simplul fapt că posedă rațiune ca și ceilalți oameni, ci mai ales datorită faptului că posedă de asemenea și facultatea limbajului, cu alte cuvinte [***67***] concordanța dintre gândire și organele fonatoare, împreună cu impulsul de a le determina să conlucreze, ambele elemente fiind înrădăcinate în mod esențial în natura umană, chiar dacă aceasta este parțial mutilată. Diferența dintre surdomuți și noi, ceilalți oameni, constă în aceea că organele lor fonatoare nu sunt stimulate să imite prin exemplul unui sunet articulat deja produs; ei trebuie în schimb să se deprindă să-și exteriorizeze activitatea în mod indirect, artificial și contra naturii. Cazul surdomuților dovedește încă o dată cât de profundă și de strânsă este legătura dintre scriere și limbaj, chiar și acolo unde lipsește medierea prin auz.

Articularea se bazează pe forța exercitată de spirit asupra organelor fonatoare, pentru a le constrânge la o întrebuințare a sunetului corespunzătoare formei acțiunii sale. Această formă a acțiunii spiritului se întâlnește cu articularea într-un termen mediu care le pune în legătură, prin aceea că amândouă își segmentează domeniul propriu în elemente fundamentale a căror îmbinare configurează ansambluri care la rândul lor poartă cu sine tendința de a deveni părți ale altor ansambluri. Gândirea reclamă în plus asamblarea într-o unitate a ceea ce este multiplu. De aceea, caracteristicile necesare ale sunetului articulat reprezintă o unitate precis perceptibilă și o alcătuire internă capabilă să stabilească o relație bine determinată cu toate celelalte sunete articulate posibile. Distingerea sunetului de toate celelalte zgomote secundare care îl contaminează este indispensabilă pentru ca acesta să fie perceput în mod clar și pentru ca el să poată produce o eufonie ritmică, dar derivă nemijlocit și din intenția de a face din el un element al vorbirii. Sunetul se prezintă de la sine cu claritate, cu condiția ca vorbirea să se distingă cu adevărat și în mod energic de strigătul confuz și indistinct al animalului și să se manifeste ca produs al unui impuls pur omenesc și al unei intenții a omului. Inserția într-un sistem în virtutea căruia orice sunet articulat poartă în sine o trăsătură [***68***]

în raport cu care alte sunete i se asociază sau i se opun este efectul modului în care este produs sunetul respectiv. Căci orice sunet individual este configurat în raport cu celelalte sunete, cu care se asociază în mod necesar pentru ca vorbirea să se realizeze plenar și liber. Fără să putem preciza cum se petrece acest lucru, constatăm că la fiecare popor izbucnesc exact acele sunete articulate, asamblate în exact acele relații reciproce pe care le reclamă sistemul lingvistic care îi este propriu. Primele diferențe principale se datorează diversității în privința organelor fonatoare și a locului din aparatul fonator în care este emis sunetul articulat. Se adaugă apoi unele caracteristici secundare care, fără să derive din diversitatea organelor fonatoare, pot fi proprii fiecărui sunet articulat, cum ar fi aspirația, sibilația, nazalitatea etc. Astfel de calități reprezintă totuși o amenințare și o periclitare a distinctivității clare a sunetelor; o dovadă foarte grăitoare a prevalenței unui simț corect al limbii este oferită de prezența într-un alfabet a acestor sunete, ținute în frâu cu ajutorul pronunțării în așa fel încât ele răsună complet, rămânând totuși pure și decontaminate chiar și în auzul cel mai rafinat. Aceste caracteristici secundare trebuie să se contopească deci cu modul de articulare care le stă la bază, producând o anumită modificare a sunetului principal, și trebuie complet exilate la condiția oricărei alte forme neregulate.

Sunetele articulate emise în formă de consoane nu se pot pronunța altfel decât însoțite de un curent respiratoriu care le conferă sonoritate. Acest flux de aer, în funcție de locul în care este produs și în funcție de apertura prin care se scurge, dă naștere unor sunete care, asemenea celor din seria consoanelor, prezintă o diversitate la fel de precis determinată și raporturi opozitive la fel de stabile. Prin acest procedeu sonor cu două aspecte simultane
[***69***] se formează silaba. Într-o silabă nu există însă – așa cum s-ar părea judecând după felul în care ne exprimăm de obicei – două sau mai multe sunete, ci, de fapt, un singur sunet, emis într-un anumit mod. Segmentarea silabei simple într-o consoană și într-o vocală, pe care dorim să le concepem ca elemente autonome, este doar o operație artificială. În natură, consoana și vocala se determină reciproc în așa fel încât alcătuiesc pentru auz o unitate absolut indivizibilă. Dacă ar trebui să evidențiem și prin scriere această caracteristică naturală, atunci ar fi mai corect să tratăm vocalele, așa cum o fac multe alfabete asiatice, nu ca pe niște litere propriu-zise, ci pur și simplu ca pe niște modificări ale consoanelor. Riguros vorbind, nici vocalele nu se pot pronunța singure. Fluxul de aer care le formează reclamă un obstacol care să îl facă audibil; dacă această scurtă vibrație nu este pronunțată distinct

de consoana inițială a unui cuvânt, atunci devine necesară o ușoară aspirație, care în unele limbi precedă orice vocală inițială, aspirație notată și prin scriere. Această aspirație se poate durifica treptat, până la a deveni o consoană guturală veritabilă, iar limba poate desemna diferitele stadii ale acestei durificări prin litere specifice. Vocala reclamă aceeași distinctivitate clară ca și consoana, iar silaba poartă în sine această dublă distinctivitate. În cadrul sistemului vocalic însă, deși necesară pentru realizarea completă a limbii, ea este totuși mai dificil de conservat. Vocala se combină nu doar cu sunetul care o precedă, ci deopotrivă cu cel care îi succedă, care poate fi o consoană pură, dar și o simplă aspirație, cum sunt, de exemplu, *wisarga* din sanscrită sau *elif*-ul final din arabă. Însă tocmai într-un asemenea caz, și mai ales atunci când vocala este urmată imediat nu de o consoană propriu-zisă, ci doar de o caracteristică secundară a sunetelor articulate, puritatea sunetului este mai greu de distins prin auz decât în cazul sunetului de la început de silabă; așa încât, la unele popoare, scrierea se prezintă, sub acest aspect, foarte lacunară. Din ambele [***70***] serii de sunete, atât din cea a consoanelor, cât și din cea a vocalelor, care se determină întotdeauna în mod reciproc, chiar dacă sunt clar distincte atât prin intermediul auzului, cât și prin abstractizare, se naște în alfabet nu numai o nouă varietate de raporturi, ci și un contrast între cele două serii, contrast căruia limba îi dă o multiplă întrebuințare.

În ansamblul sunetelor articulate se pot distinge, în orice alfabet, două aspecte, prin intermediul cărora acesta exercită asupra limbii o acțiune mai mult sau mai puțin benefică, și anume: în sens absolut, bogăția de sunete pe care o conține alfabetul respectiv și, în sens relativ, raportul reciproc dintre aceste sunete, împreună cu poziția lor față de caracterul complet și regulat al unui sistem de sunete perfect. Un astfel de sistem conține, în conformitate cu schema sa, modalitățile – considerate drept tot atâtea clase de litere – în care sunetele se organizează potrivit raporturilor de afinitate sau se opun unul altuia potrivit raporturilor de diferențiere; această opoziție și această afinitate sunt deduse din toate raporturile în care se pot afla sunetele. Prima întrebare care se pune în analiza unei limbi individuale este aceea dacă diversitatea sunetelor ei se distribuie complet sau lacunar în interiorul schemei în punctele indicate de afinitate sau de opoziție și dacă bogăția, adesea de netăgăduit, a sunetelor este repartizată în mod uniform, conform unei imagini a întregului sistem de sunete, adecvat, în toate componentele sale, simțului lingvistic al poporului, sau dacă nu cumva unele clase sunt deficitare, în timp ce altele sunt în exces. Adevărata regularitate, de care limba sanscrită

se apropie foarte mult, ar reclama ca orice sunet articulat și diferențiat în funcție de locul de producere să fie trecut prin toate clasele, adică prin toate variațiile de sunet pe care auzul uman este obișnuit să le distingă în limbi.
[*71*] După cum se poate vedea cu ușurință, ceea ce contează în acest aspect al limbilor este, înainte de orice, o organizare favorabilă a urechii și a organelor fonatoare. Nu sunt însă în nici un caz lipsite de relevanță bogăția sau sărăcia în sunete a limbii unui popor, cât de vorbăreț sau de tăcut este acesta, potrivit firii și sensibilității sale. Plăcerea resimțită odată cu articularea și emiterea unui sunet duce la sporirea numărului și a varietății de combinații în care acesta poate intra. Chiar și la emiterea sunetului nearticulat nu se poate tăgădui întotdeauna existența unei anumite plăceri libere și, de aceea, mai elevate. Adesea, ca în cazul senzațiilor neplăcute, scoatem un astfel de sunet împinși de nevoie; în alte împrejurări, la bază se află o intenție, ca atunci când dorim să ademenim pe cineva, să atragem atenția sau să cerem ajutor. Dar, chiar și fără a fi nevoiți sau fără a avea o anumită intenție, un astfel de sunet izvorăște și din sentimentul bucuriei de a trăi, nu neapărat dintr-o plăcere rudimentară, ci din plăcerea delicată pe care ne-o dă modularea rafinată a sunetelor. Avem acum de-a face deja cu poezia, o scânteie licărind în confuza existență animalică. Diferitele tipuri de sunete sunt răspândite inegal printre speciile de animale; dintre acestea, unele sunt cu totul lipsite de glas, altele au mai mult sau mai puțin capacitatea de a produce sunete și relativ puține sunt dotate cu putința de a emite sunete mai elevate și mai plăcute. Deși va rămâne probabil un domeniu neexplorat, ar fi totuși instructiv chiar și pentru studiul limbajului uman să știm de unde provine această diversitate. Faptul că doar păsările dețin darul cântării se poate explica probabil prin aceea că ele trăiesc mai liber decât toate celelalte animale în ambianța elementară a sunetelor și în zonele sale cele mai pure, numai că multe specii de păsări, întocmai ca animalele terestre, produc doar câteva sunete monotone.

În limbă, decisivă nu este totuși bogăția de sunete; dimpotrivă, ceea ce contează este mai degrabă o limitare parcimonioasă la sunetele necesare
[*72*] vorbirii și un just echilibru între ele. Simțul limbii trebuie de aceea să mai conțină și altceva, o componentă pe care nu suntem în stare să o explicăm detaliat, un presentiment instinctiv al întregului sistem, de care limba va avea nevoie în forma ei individuală. Se petrece și în acest caz ceea ce se repetă de fapt în întreaga producere a limbii. Limba poate fi comparată cu o imensă țesătură în care fiecare parte este legată de alta și toate împreună sunt legate

cu ansamblul, într-o rețea mai mult sau mai puțin clar recognoscibilă. Prin actul de a vorbi – din orice punct de vedere am vrea să-l privim – omul intră întotdeauna în contact doar cu o parte separată a acestei țesături, dar face întotdeauna instinctiv acest lucru, ca și cum într-una și aceeași clipă s-ar afla simultan în prezența tuturor părților cu care respectiva parte separată trebuie în mod necesar să fie în concordanță.

Schimbările fonetice

Privite individual, articulațiile constituie fundamentul tuturor îmbinărilor de sunete ale limbii. Limitele în care sunt posibile aceste combinații sunt trasate ulterior cu mai mare precizie prin intermediul transformării fonetice proprii celor mai multe dintre limbi, transformare care se fundamentează pe legi și habitudini specifice. Această transformare afectează atât seria consoanelor, cât și pe cea a vocalelor, iar unele limbi se deosebesc și prin aceea că întrebuințează în mod preferențial una sau alta dintre cele două serii sau se servesc de ele în scopuri diferite. Utilitatea esențială a acestei transformări constă în faptul că, sporind bogăția absolută a limbii și varietatea sunetelor, ea ne lasă totuși să recunoaștem proveniența elementului transformat. Limbii i se dă astfel posibilitatea de a se mișca mai liber, fără ca prin aceasta să piardă firul conducător necesar pentru a înțelege și a cerceta afinitatea dintre concepte. Căci conceptele urmăresc îndeaproape transformarea sunetelor sau o precedă impunându-i legea lor, iar limba câștigă astfel un caracter intuitiv [***73***] mai viguros. O transformare fonetică defectuoasă pune obstacole în calea recunoașterii pe baza sunetelor a conceptelor pe care acestea le desemnează, dificultate care ar fi în chineză încă și mai supărătoare dacă în această limbă, în procedeul derivării și cel al compunerii, n-ar interveni foarte adesea, în locul analogiei sunetelor, o analogie grafică. Transformarea sunetelor se supune însă unei legi care prezintă două laturi diferite ce se susțin adesea reciproc, dar care în alte cazuri se opun una alteia. Prima este o lege pur organică, determinată de organele fonatoare și de acțiunea conjugată a acestora; ea depinde de ușurința sau de dificultatea pronunțării și se subordonează afinității naturale dintre sunete. Cea de-a doua lege, care este dată de principiul spiritual al limbii, împiedică organele să cedeze înclinației lor primare sau inerției, impunându-le acele legături de sunete care, în sine, nu sunt firești pentru ele. Până la un anumit grad, aceste două legi se află în armonie una cu cealaltă. Legea spirituală trebuie, în scopul de a susține o pronunțare

mai ușoară și mai fluentă, să se subordoneze, pe cât e posibil, celeilalte legi; câteodată, pentru a se ajunge de la un sunet la altul – ori de câte ori o asemenea relație este cerută cu necesitate de procesul de desemnare – ea trebuie chiar să efectueze tranziții pur organice. Sub un anumit aspect, cele două legi se opun una alteia în așa fel încât, atunci când legea spirituală își reduce forța de influență, legea organică dobândește prioritate, așa cum în corpul animal afinitățile chimice ajung să domine atunci când dispare principiul vital. Cooperarea și conflictul dintre aceste două legi produc, atât în ceea ce ne apare ca fiind forma originară a limbii, cât și în dezvoltările ei, o multiplicitate de fenomene pe care analiza gramaticală le descoperă și le enumeră.

[74] Transformarea sunetelor, despre care vorbim aici, se petrece în primul rând în două – sau, dacă vrem, în trei – stadii ale formării limbii: în radicalii lexicali, în cuvintele care derivă din aceștia și în desăvârșirea lor ulterioară în diferitele forme generale, latente în natura limbii. Descrierea unei limbi trebuie să înceapă de la sistemul specific în care se integrează orice limbă în aceste stadii. Căci acest sistem este, ca să spunem așa, albia prin care curge, de la o epocă la alta, șuvoiul limbii; direcțiile ei generale sunt trasate de acest sistem, iar o analiză perseverentă este în măsură, pe aceste baze, să ne reorienteze către fenomenele cele mai individuale ale limbii.

Distribuția sunetelor între concepte

Prin cuvinte înțelegem semne ale conceptelor individuale. Silaba alcătuiește o unitate fonetică; ea devine însă cuvânt atunci dobândește o semnificație pentru sine, fapt care reclamă adesea combinarea mai multor silabe. Rezultă de aici că în cuvânt se combină două unități, cea a sunetului și cea a conceptului. De aceea, cuvintele devin adevăratele elemente componente ale vorbirii, căci silabele lipsite de semnificație nu pot fi în realitate definite drept cuvinte. Dacă ne reprezentăm limba ca pe o lume secundară pe care omul o obiectivează producând-o din sine pe baza impresiilor pe care le primește de la lumea reală, atunci cuvintele sunt singurele obiecte din respectiva lume secundară cărora trebuie să li se conserve individualitatea, inclusiv în privința formei. Într-adevăr, vorbirea decurge într-o continuitate constantă, iar vorbitorul, înainte de a interveni reflecția asupra limbajului, are în fața sa, în această curgere a vorbirii, doar ansamblul conținuturilor de gândire care trebuie desemnate. Nu este cu putință să gândim apariția limbajului ca pe un proces care, pornind de la desemnarea obiectelor cu

ajutorul cuvintelor, trece apoi la combinarea lor. În realitate, un act de vorbire nu este compus din cuvintele care îl precedă; dimpotrivă, cuvintele rezultă [75] din ansamblul actului de vorbire. Cuvintele sunt însă percepute, chiar și fără o reflecție propriu-zisă, până și în cel mai rudimentar și neșlefuit act de vorbire, căci formarea cuvintelor reprezintă o necesitate esențială a vorbirii. Amplitudinea cuvântului reprezintă hotarul până la care limba își exercită în mod spontan acțiunea formativă. Cuvântul simplu este floarea desăvârșită care înbobocește în limbă. Prin cuvânt, limba intră în posesia produsului ei finit. Limba nu impune frazei și discursului decât forma ce acționează prin reguli, lăsând configurarea individuală pe seama bunului-plac al vorbitorului. Cuvintele apar adesea izolat și în interiorul actului de vorbire, dar numai un simț lingvistic mai rafinat și mai subtil izbutește să le detașeze din continuumul discursului; tocmai acesta este un punct în care se pun în evidență calitățile și defectele fiecărei limbi.

Deoarece cuvintele corespund întotdeauna conceptelor, este firesc să desemnăm concepte înrudite prin sunete înrudite. Descendenței conceptelor, pe care o percepem în spirit mai mult sau mai puțin clar, trebuie să îi corespundă o descendență a sunetelor, așa încât înrudirea dintre concepte să se reflecte în înrudirea dintre sunete. Înrudirea dintre sunete, care nu trebuie să devină totuși uniformitate sonoră, nu se poate pune în evidență decât în cadrul schimbării pe care, potrivit unor reguli determinate, o suferă o parte a cuvântului, în timp ce cealaltă parte, dimpotrivă, rămâne invariabilă sau se modifică doar într-un mod ușor de recunoscut. Aceste părți stabile ale cuvintelor și ale formelor cuvântului se numesc părți radicale și, atunci când le prezentăm separat, ele constituie radicalii limbii respective. În conexiunea discursului, acești radicali se manifestă, în forma lor pură, mai rar în unele limbi, în altele deloc. Dacă utilizăm conceptele în accepția lor cea mai riguroasă, [76] ultimul caz este valabil întotdeauna. Căci, integrându-se în discurs, radicalii adoptă o categorie care, în planul conținutului, corespunde legăturii dintre ei și, de aceea, nu mai conțin conceptul-radical pur și amorf. Pe de altă parte, nu putem nici să considerăm că în toate limbile radicalii nu sunt altceva decât un produs al simplei reflecții, rezultatul final al analizei cuvântului, cu alte cuvinte doar o operație efectuată de gramaticieni. În limbi care posedă legi de derivare precise acționând asupra unei mari varietăți de sunete și expresii, este necesar ca sunetele radicale să se impună fanteziei și memoriei vorbitorilor fie în forma unor sunete realmente originare, fie în forma unor sunete care, apărând frecvent în relație cu foarte multe nuanțe conceptuale,

desemnează conținuturi generale. În cazul în care se imprimă ca atare în adâncul spiritului, radicalii se împletesc probabil, fără nici o schimbare, și în țesătura discursului, ajungând să facă parte din limbă și în calitate de formă autentică a cuvântului. Este posibil totuși ca, într-o eră străveche, în perioada în care limba începuse să se formeze, aceste elemente radicale să fi fost deja întrebuințate în mod asemănător, așa încât ele să fi existat realmente înainte de formele derivate, ca fragmente ale unei limbi care mai târziu se va amplifica și modifica. În acest fel s-ar putea explica de ce, în sanscrită de exemplu, atunci când consultăm scrieri care ne sunt cunoscute, găsim de obicei doar anumiți radicali îmbinați în discurs. În aceste privințe, este evident că și întâmplarea joacă un rol important în limbi; afirmația gramaticienilor indieni, potrivit căreia oricare dintre elementele pe care ei le consideră radicali pot fi întrebuințate ca atare, nu este un fapt dedus din limbă, ci mai degrabă o lege impusă acesteia în mod arbitrar. Și în ceea ce privește formele se pare că, în general, gramaticienii indieni nu le-au adunat pur și simplu pe cele aflate în uz, ci au pus în relație fiecare formă cu toți
[77] radicalii; acest sistem de generalizare este observabil cu ușurință și în alte părți ale gramaticii sanscrite. Pe gramaticienii indieni i-a preocupat mai ales enumerarea radicalilor, a căror clasificare completă este, incontestabil, opera lor.[1] Există însă și limbi care – cel puțin în înțelesul pe care îl dăm aici acestui termen – nu au în realitate nici un radical, deoarece le lipsesc legile de derivare și de transformare a sunetelor, începând cu cele mai simple îmbinări de sunete. În asemenea cazuri, radicalii și cuvintele coincid, ca în limba chineză, deoarece aici cuvintele nu-și dislocă și nu-și extind forma; o asemenea limbă posedă doar radicali. Am putea formula ipoteza că, pornind de la astfel de limbi, au apărut alte limbi care au adăugat cuvintelor transformări ale sunetelor astfel încât radicalii lor simpli au constituit inventarul lexical al unei limbi mai vechi, care a dispărut, nemaifiind defel sau doar parțial vorbită. Această ipoteză o prezint însă ca pe o simplă posibilitate; că lucrurile s-au petrecut realmente astfel cu o limbă oarecare s-ar putea dovedi doar pe cale istorică. Pentru a ne ridica de la complex către simplu, am distins

[1] Prin aceasta se clarifică și întrebarea de ce, în discutarea formei radicalilor din sanscrită, nu se ține deloc seama de legea eufoniei. Tabelele de radicali care ne-au parvenit poartă toate amprenta muncii gramaticienilor și un număr apreciabil de radicali își datorează probabil existența exclusiv propensiunii spre abstractizare a acestora. Meritoriile cercetări ale lui Pott (*Etymologische Forschungen*, 1833) au contribuit deja foarte mult la punerea în ordine a acestui domeniu și avem toate temeiurile să așteptăm și mai mult de la continuarea acestor cercetări.

până aici cuvintele de radicali. Dar, pentru a merge pe calea contrară, putem distinge cuvintele și de formele gramaticale propriu-zise. Pentru a fi integrate în discurs, cuvintele trebuie de fapt să indice diferite stări, a căror desemnare se poate realiza și în interiorul cuvintelor, așa încât apare o a treia formă fonetică, de regulă amplificată. Dacă distincția pe care am menționat-o mai sus este, în interiorul unei limbi, clară și precisă, cuvintele nu se pot lipsi [***78***] de desemnarea stărilor respective și deci, în măsura în care acestea sunt desemnate prin intermediul unei diferențieri sonore, cuvintele nu pot să intre în discurs fără să sufere o modificare, ci pot apărea cel mult ca părți ale altor cuvinte care poartă cu sine aceste semne. Pentru o limbă în care se întâmplă acest fenomen, asemenea cuvinte sunt numite cuvinte de bază; limba posedă în acest caz într-adevăr o formă fonică divizată în trei stadii progresive; aceasta este starea în care sistemul fonetic al limbii respective se lărgește până atinge maxima extensiune.

Calitățile unei limbi în ceea ce privește sistemul ei fonetic depind însă nu numai de finețea organelor fonatoare și a auzului și de tendința de a atribui sunetului o varietate maximă și o formă perfectă, ci și, mai ales, de raportul dintre sunet și capacitatea de semnificare. Operația exterioară de reprezentare a obiectelor care se adresează simultan tuturor simțurilor și a mișcărilor interioare ale sufletului doar prin intermediul unor impresii transmise auzului este, în ceea ce privește detaliile, în mare parte inexplicabilă. Că există o relație între sunet și semnificația lui este un fapt care ne apare drept sigur; natura exactă a acestei relații este doar rareori complet investigabilă, de multe ori poate fi doar intuită, dar încă și mai adesea nici măcar ghicită. Dacă ne referim la cuvintele simple – dat fiind că aici nu poate fi vorba despre cele compuse –, distingem trei motive care se află la baza legăturii dintre anumite sunete și anumite concepte; avem însă deopotrivă sentimentul că, prin expunerea acestor trei motive, suntem încă departe de a da, mai ales în ceea ce privește aplicațiile practice, un răspuns exhaustiv la toate problemele. Putem, așadar, distinge trei feluri de desemnare a conceptelor:

1. Desemnarea nemijlocit imitativă, prin care sunetul pe care îl emite un obiect este reprodus în cuvânt în măsura în care sunetele articulate sunt în stare să le redea pe cele nearticulate. Această desemnare este într-o anumită [***79***] privință figurativă; la fel cum o pictură reprezintă modul în care obiectul apare privirii, tot așa și limba prefigurează modul în care obiectul este perceput de auz. Deoarece în acest caz imitația se raportează întotdeauna la sunete nearticulate, articulația intră într-un fel de conflict cu desemnarea de acest

tip; și, după cum în acest conflict articulația își pune în valoare mai slab sau mai energic propria natură, în ea fie persistă un exces de sunet nearticulat, fie elementul nearticulat dispare până la a deveni de nerecunoscut. Din acest motiv, atunci când se evidențiază mai puternic, acest tip de desemnare nu poate fi desprins de o anumită rudimentaritate; ea apare mai rar acolo unde există un simț al limbii pur și viguros și se pierde încet-încet, pe măsura rafinării progresive a limbii.

2. Desemnarea mijlocit imitativă, care presupune intermedierea unei proprietăți comune sunetului și obiectului. Acest tip de desemnare se poate numi o desemnare simbolică, deși conceptul de simbol are în raport cu limbajul o extensie mult mai mare. Pentru a desemna obiectele, limba alege acele sunete care, parțial prin ele însele, parțial în comparație cu altele, produc în auz o impresie asemănătoare cu cea pe care o produce obiectul asupra sufletului. Cuvinte precum *stehen* 'a sta (în picioare)', *ständig* 'constant', *starr* 'rigid' produc impresia de stabilitate, sanscritul *lî* 'a se topi', 'a se desface' pe cea de curgere, *nicht* 'nu', *nagen* 'a roade' și *Neid* 'invidie' impresia a ceva pe cale de a fi tăiat cu finețe și precizie. Pe această cale, obiecte care produc impresii asemănătoare au parte de cuvinte care conțin sunete predominant asemănătoare, precum *wehen* 'a sufla', *Wind* 'vânt', *Wolke* 'nor', *wirren* 'a încurca', *Wunsch* 'dorință'; în toate aceste cuvinte mișcarea șovăitoare, neliniștită, agitându-se în mod confuz înaintea simțurilor, este exprimată prin *w*, care rezultă din durificarea lui *u*, sunet în sine surd și închis. Acest tip de desemnare, care se întemeiază pe o anumită capacitate de semnificare a fiecărei litere sau a unor clase întregi de litere, a exercitat, indubitabil, o
[***80***] mare, poate chiar exclusivă, predominare asupra desemnării lexicale primitive. Consecința necesară a acestui fapt ar fi trebuit să fie o anumită asemănare a desemnării în toate limbile speciei umane, dat fiind că impresiile produse de obiecte ar fi trebuit să apară peste tot, mai mult sau mai puțin, în aceeași relație cu aceleași sunete. Multe urme ale acestui tip de desemnare pot fi recunoscute încă și astăzi în unele limbi și, de aceea, trebuie să ne abținem să vedem în toate cazurile de echivalență între semnificație și sunet efectul unei origini comune a limbilor respective. Dacă însă, în loc de a încerca doar să punem limite metodei istorice deductive sau să suspendăm decizia printr-o îndoială care să nu poată fi anulată, am voi să instituim un principiu constitutiv, demonstrând că acest tip de desemnare este comun tuturor limbilor, atunci ne-am expune unor mari pericole și am apuca pe o cale lunecoasă în toate privințele. Este deja mult prea problematic – pentru a nu mai menționa

și alte motive – să știm ce s-a petrecut în limbi atât cu sunetul originar, cât și cu semnificația originară a cuvintelor; și totuși, totul depinde de această chestiune. Foarte adesea o literă ia locul alteia doar din cauza unei confuzii de natură organică sau chiar întâmplătoare, ca de exemplu *n* în loc de *l*, *d* în loc de *r*; iar în momentul de față nu este întotdeauna sigur unde s-a petrecut acest fapt. În consecință, întrucât unul și același efect poate fi pus pe seama unor cauze diferite, din acest tip de explicație nu putem exclude un mare grad de arbitrarietate.

3. Desemnarea efectuată prin intermediul unei asemănări fonetice corespunzătoare afinității dintre conceptele care trebuie desemnate. Cuvinte ale căror semnificații sunt înrudite primesc sunete la fel de asemănătoare; totuși, spre deosebire de tipul de desemnare discutat mai sus, aici nu avem de-a face cu un caracter intrinsec al respectivelor sunete. Pentru a se realiza, un astfel de tip de desemnare presupune existența în sistemul fonetic a [***81***] unui ansamblu lexical de o anumită extensiune sau, cel puțin, poate fi aplicat într-o măsură mare doar în interiorul unui astfel de sistem. Acest tip de desemnare este cea mai fecundă dintre toate și reprezintă, în modul cel mai clar și mai distinct, întregul ansamblu a tot ceea ce produce intelectul, conform unui ansamblu asemănător din interiorul limbii. Această desemnare, în care analogia conceptelor și a sunetelor se desfășoară în așa fel, încât amândouă și fiecare în propriul domeniu trebuie să mențină același pas, poate fi denumită desemnare analogică.

Desemnarea relațiilor generale

În sfera largă a ceea ce trebuie desemnat cu ajutorul limbii distingem, în esență, două categorii: cea a obiectelor sau conceptelor individuale și cea a relațiilor generale, care pot intra în legătură cu multe dintre primele elemente, în parte pentru a desemna obiecte sau concepte noi, în parte pentru realizarea conexiunilor proprii actului de vorbire. Relațiile generale aparțin în mare parte formelor înseși ale gândirii și constituie sisteme închise, în măsura în care pot fi deduse dintr-un principiu originar. În astfel de sisteme închise, fiecare element este determinat atât în raport cu celelalte elemente, cât și în raport cu forma de gândire care unifică ansamblul, în virtutea unei necesități de natură intelectuală. Dacă presupunem acum că într-o limbă apare un sistem fonetic amplu, care permite o diversitate de sunete, atunci conceptele de felul celor de care ne ocupăm aici se pot corela sistematic cu sunetele,

în cadrul unei analogii care se realizează în mod constant. Dintre cele trei tipuri de desemnare menționate în paginile anterioare, acestor relații le sunt aplicabile în special tipul simbolic și cel analogic, tipuri care pot fi recunoscute în mod clar în multe limbi. În arabă, de exemplu, un procedeu foarte obișnuit de formare a numelor colective constă în inserarea unei vocale prelungite, așa încât ideea de cantitate în ansamblul ei este reprezentată simbolic prin lungimea sunetului.

[***82***] Putem considera însă acest fapt deja drept o cale de rafinare datorată unui simț articulator mai cultivat. Unele limbi mai puțin evoluate indică de fapt conținuturi similare fie introducând o pauză reală între silabele cuvântului, fie într-o modalitate apropiată de cea a gesturilor, așa încât actul de indicare devine încă și mai asemănător cu imitația corporală.[1] De un asemenea tip este repetarea imediată a uneia și aceleiași silabe în scopuri designative multiple, de exemplu spre a indica deopotrivă pluralul, ca și timpul trecut. Limba sanscrită și, parțial, limbile din familia malaeziană ne oferă un exemplu admirabil pentru felul în care limbi nobile, introducând viguros reduplicarea silabică în sistemul lor fonetic, o modifică prin intermediul unor legi ale eufoniei și o eliberează astfel de sonoritatea ei silabică mai rudimentară, legată de imitația simbolică. Foarte rafinată și ingenioasă este desemnarea verbelor intranzitive în arabă, prin intermediul unui *i* lipsit de vigoare, dar încă incisiv, care contrastează cu *a* de la verbele active; la fel stau lucrurile și în unele limbi din ramura malaeziană, unde acest lucru se realizează prin inserarea unei nazale surde, oarecum mai în interior. În aceste limbi, nazala trebuie să fie precedată de o vocală. Selectarea acestei vocale succedă însă, din nou, analogiei de desemnare; înainte de *m* apare surda *u*, care izvorăște din profunzimea organelor vocale, cu excepția puținelor cazuri în care această vocală se asimilează cu cea din silaba următoare, așa încât silaba interpusă *um* ajunge să constituie marca intranzitivității.

Simțul articulării

Întrucât însă formarea limbii se plasează într-o sferă pur intelectuală,
[***83***] se dezvoltă aici, într-o manieră superioară, un alt principiu, mai elevat, și anume un simț al articulației pur și, dacă-mi este permis să spun așa, nud.

[1] Câteva exemple remarcabile de acest tip se găsesc în lucrarea mea „Über das Entstehen der grammatischen Formen“, în *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 1822–1823, Historisch-Philologische Classe, p. 413.

După cum efortul de a atribui sunetului o semnificație constituie natura sunetului articulat, a cărui esență constă exclusiv în această intenție, tot astfel același efort se orientează aici către o semnificație determinată. Această determinare este cu atât mai clară, cu cât domeniul a ceea ce trebuie desemnat, în măsura în care sufletul însuși îl produce, chiar dacă nu se ridică întotdeauna integral la claritatea conștiinței, se prezintă totuși în mod activ spiritului. Formarea limbii poate fi deci orientată aici aproape exclusiv de aspirația de a distinge, prin intermediul selecției și al eșalonării sunetelor, asemănările și diferențele dintre concepte, până la nuanțele lor cele mai subtile. Cu cât intuiția intelectuală cu privire la sfera a ceea ce trebuie desemnat este mai pură și mai clară, cu atât limba se simte mai impulsionată să se lase călăuzită în formarea ei de acest principiu; iar victoria ei deplină în această parte a acțiunii sale reprezintă dominația completă și evidentă a unui asemenea principiu. Dacă pe primul loc situăm finețea organelor vorbirii și ale auzului, precum și instinctul eufoniei, atunci un al doilea avantaj major al națiunilor creatoare de limbă consistă în vigoarea și puritatea simțului articulatoriu. O condiție esențială este ca semnificația să pătrundă cu adevărat sunetul și ca în auzul apt să primească limba să nu se manifeste prin sunet nimic altceva decât semnificația sa, precum și, invers, ca sunetul să apară determinat doar pentru semnificația respectivă, pe care să o cuprindă în mod simultan și inseparabil. Acest fapt presupune, firește, o delimitare foarte precisă a relațiilor respective – fiindcă mai ales despre acestea vorbim aici –, dar și una la fel de precisă a sunetelor. Cu cât sunetele sunt mai precis determinate și mai noncorporale, cu atât ele se deosebesc mai mult unele de altele. Datorită dominației simțului articulatoriu, receptivitatea, ca și activitatea spontană [***84***] a forței configuratoare a limbii nu numai că sporesc, dar se și mențin pe unica traiectorie corectă; și precum această forță – cum am observat deja mai sus (p. 72) – tratează întotdeauna fiecare element individual în limbă ca și cum, în mod instinctiv, s-ar afla totodată în prezența întregii țesături din care face parte elementul respectiv, tot așa și în acest domeniu un astfel de instinct este activ și perceptibil în raport cu vigoarea și cu puritatea simțului articulatoriu.

Sistemul fonetic al limbilor

Forma sonoră este expresia pe care limba o pune la dispoziția gândirii. Forma sonoră mai poate fi însă considerată și ca un fel de carapace în care se cuibărește limba. Despre creație în sens propriu și absolut putem vorbi

doar cu privire la inventarea originară a limbajului, cu privire, așadar, la un stadiu pe care nu îl cunoaștem, dar pe care îl presupunem doar, ca ipoteză necesară. Putem totuși gândi ca posibilă, și anume în perioadele intermediare ale formării limbii, întrebuințarea unei forme sonore deja date pentru realizarea scopurilor interne ale limbii. Călăuzit de o iluminare interioară și ajutat de împrejurări exterioare, un popor ar putea să confere limbii pe care a moștenit-o o formă atât de diferită, încât aceasta să devină o altă limbă, integral nouă. Este legitim să ne îndoim că așa ceva se poate întâmpla în cazul unor limbi cu formă total deosebită. Dimpotrivă, este de netăgăduit faptul că există limbi care, printr-o înțelegere mai clară și mai exactă a formei lor interne, ajung să configureze nuanțe mai diversificate și mai precis delimitate, și care întrebuințează în acest scop forma fonetică de care dispun, amplificând-o sau perfecționând-o. În interiorul familiilor de limbi, comparația între limbi înrudite ne arată care dintre ele este mai avansată din acest punct de vedere. Numeroase exemple de acest fel se găsesc în arabă, dacă o comparăm cu limba ebraică. O cercetare interesantă, pe care o voi realiza în lucrarea mea despre limba kawi din insula Java,* va trebui să stabilească
[***85***] dacă și în ce mod limbile din Mările Sudului pot fi considerate drept o formă originară din care s-au dezvoltat ulterior limbile malaeziene – în sens strict – din Arhipelagul Indian și din Madagascar.

Fenomenul în ansamblul său își găsește o explicație completă prin examinarea procesului natural de producere a limbajului. După cum rezultă din însăși natura lui, limbajul este prezent în suflet în totalitatea lui, în sensul că fiecare element individual se comportă în așa fel încât să corespundă atât altor elemente, încă indistincte, cât și unui ansamblu deja dat sau mai degrabă realizabil, constituit din suma fenomenelor și din legile spiritului. Dezvoltarea efectivă se produce însă treptat, iar noile elemente care apar se formează în mod analogic pe baza celor deja existente. Aceste teze de bază nu numai că reprezintă premisele indispensabile ale oricărei exegeze a limbajului, dar ele rezultă atât de clar din analiza istorică a limbii, încât putem opera cu ele în cea mai mare siguranță. Ceea ce a fost deja configurat în forma fonetică atrage spre sine cu putere un nou proces de configurare și nu îi îngăduie să se orienteze către un drum esențialmente diferit. În limbile malaeziene, diferitele clase ale verbului sunt indicate cu ajutorul unor silabe care se atașează înaintea cuvântului de bază. Asemenea silabe nu au existat niciodată în așa

* Autoreferință la lucrarea *Ueber die Kawi-Sprache auf der Insel Java*, pentru care textul de față a fost conceput de Humboldt ca introducere (*n. trad.*).

de mare număr și cu distincții atât de subtile ca acelea pe care le găsim la gramatica limbii tagaleze. Dar, pe măsură ce numărul lor sporește, silabele nou apărute păstrează mereu aceeași poziție. Așa se petrec lucrurile în acele cazuri în care araba încearcă să desemneze distincțiile rămase nemarcate în limba semitică mai veche. Pentru a forma anumite timpuri verbale, limba arabă s-a decis să recurgă la verbe auxiliare mai degrabă decât să confere cuvântului, prin adăugarea unei silabe, o fizionomie care să nu corespundă spiritului familiei de limbi din care face parte.

Din ceea ce am spus până acum, reiese foarte clar că forma fonetică este [***86***] în primul rând aceea care se află la baza diferenței dintre limbi. Acest fapt este înrădăcinat prin sine însuși în natura formei fonetice, sunetul fizic, realizat în mod concret, fiind singurul care constituie cu adevărat limbajul; sunetul admite chiar o mult mai mare varietate a diferențelor decât cele care pot fi constatate în privința formei interne a limbii, care prezintă în mod necesar o mai mare uniformitate. Însă puternica influență exercitată de forma fonetică este parțial întărită și de influența pe care ea o exercită asupra formei interne înseși. Dacă – așa cum trebuie neapărat să facem și cum vom proceda încă și mai pe larg în continuare – concepem formarea limbii ca pe o conlucrare între tensiunea spirituală orientată spre desemnarea substanței reclamate de scopul intern al limbii, pe de o parte, și emiterea sunetului articulat corespunzător, pe de altă parte, vom vedea atunci că entitățile configurate deja în mod concret și, încă și mai mult, legea pe care se bazează diversitatea lor vor dobândi în mod necesar o pondere mai mare decât cea a ideii care încearcă să iasă la lumină abia în urma unui nou proces de configurare.

Trebuie să privim formarea limbii în general ca pe o producere pe parcursul căreia ideea internă, pentru a se manifesta, are de depășit o anumită dificultate. Sunetul este acela care constituie această dificultate și depășirea ei nu reușește întotdeauna în aceeași măsură. Într-un asemenea caz este adesea mai ușor să cedăm în sfera ideilor și să aplicăm același sunet sau aceeași formă fonetică pentru a desemna idei care sunt de fapt diferite, așa cum se întâmplă în unele limbi care atribuie aceeași formă viitorului și conjunctivului, datorită semnificației de incertitudine conținută și de unul, și de celălalt (v. mai jos, § 11). La drept vorbind, în joc se află întotdeauna slăbiciunea ideilor care ajung să se exprime prin sunete, căci un simț al limbii cu adevărat puternic depășește de fiecare dată cu succes dificultatea. Forma fonetică se folosește de slăbiciunea simțului limbii și își impune dominația asupra noului proces [***87***] de configurare. În toate limbile întâlnim cazuri din care rezultă limpede că tendința internă – în care, potrivit unei perspective diferite și mai adecvate,

trebuie să căutăm adevărata esență a limbajului –, în momentul în care își însușește sunetul, este deviată, mai mult sau mai puțin, de la traiectul ei originar. Am vorbit deja mai sus (pp. 72–74) despre acele cazuri în care organele vocale își pun în valoare în mod unilateral natura lor și suprimă adevăratele sunete originare, cele care poartă semnificația cuvintelor. Este surprinzător să observăm cum, aproape peste tot, simțul limbii, a cărui acțiune interioară se orientează către exterior, suportă adesea multă vreme o asemenea situație, impunându-se apoi pe neașteptate într-un singur caz particular și, fără să cedeze tendinței sunetului, rămâne de neclintit, chiar și în privința unei singure vocale. În alte cazuri, apare o nouă configurație, reclamată de simțul limbii, configurație care este modificată totuși în același moment de tendința sunetului, stabilindu-se astfel un fel de compromis între aceasta din urmă și simțul limbii. În linii mari, forme fonetice în esență diferite exercită o influență determinantă asupra realizării complete a scopului intern al limbii. În chineză, de exemplu, nu poate apărea nici o flexiune a cuvântului care să dirijeze conexiunile din interiorul discursului, pentru că în această limbă s-a impus o structură fonetică menținând separația strictă între silabe, structură care se opune transformării și combinării acestora. Cauzele originare ale unor astfel de impedimente pot fi totuși de o natură complet diferită. În chineză, se pare că acest fapt se datorează mai ales absenței, la poporul chinez, a înclinației de a conferi sunetului o diversitate plină de fantezie și variațiile care favorizează armonia; acolo unde asemenea înclinație lipsește și spiritul nu vede posibilitatea de a îmbrăca diferitele relații ale gândirii în nuanțe de sunet adecvate și graduale, spiritul va distinge respectivele relații
[***88***] într-un mod mai puțin rafinat. Căci înclinația de a crea o varietate de articulații delimitate cu finețe și cu precizie și aspirația intelectului de a pune la dispoziția limbii acele forme suficient de numeroase și suficient de clar delimitate de care limba are nevoie pentru a înlănțui gândirea în infinita ei mobilitate și multiplicitate se stimulează întotdeauna reciproc. La origine, în invizibilele mișcări ale spiritului, nu este în nici un chip cu putință ca, în privința a ceea ce ține de sunet și în privința a ceea ce reclamă scopul intern al limbii, să gândim ca fiind separate forța care desemnează și forța care produce ceea ce urmează a fi desemnat. Aceste două forțe sunt unificate și cuprinse de facultatea generală a limbajului. Dar, pe măsură ce gândirea, sub formă de cuvânt, intră în contact cu lumea exterioară, pe măsură ce forța unei substanțe deja turnate într-o formă se contrapune omului prin intermediul transmiterii unei limbi deja existente pe care acesta trebuie totuși să o reproducă în mod spontan în interiorul său, numai astfel poate apărea acea separare care ne

îndreptățește și ne obligă să examinăm producerea limbajului din cele două puncte de vedere diferite menționate mai sus. În limbile semitice, dimpotrivă, concomitența între diferențierea organică a unor mari varietăți de sunete și un simț articulatoriu rafinat, motivat parțial prin natura acestor sunete, constituie probabil motivul pentru care asemenea limbi posedă o formă fonetică ingenioasă și rafinată, mai importantă chiar decât capacitatea de a distinge cu precizie și claritate conceptele gramaticale necesare și esențiale. În măsura în care a ales una dintre cele două direcții, simțul limbii o neglijează pe cealaltă. Întrucât nu s-a străduit cu fermitatea cuvenită să atingă scopul adevărat și natural al limbajului, simțul limbii s-a orientat către obținerea – un avantaj apărut pe parcurs – a unei forme fonetice prelucrate în mod ingenios și variat. Către acest rezultat l-a îndrumat însă o predispoziție naturală a formei înseși. Cuvintele tematice, formate de obicei din două silabe, au primit spațiul suficient pentru a transforma sunetele în interiorul lor, iar acest proces de transformare a avut nevoie în primul rând de vocale. [***89***] Fiind evident mai fine și mai imateriale decât consoanele, vocalele au stimulat simțul intern al articulării și l-au predispus la o mai mare finețe.[1]

Tehnica limbilor

Preponderența formei fonetice, înțeleasă ca atare, în măsura în care determină caracterul limbilor, poate fi concepută și în alt fel. Ansamblului însușirilor tuturor mijloacelor de care se servește limba pentru atingerea scopurilor sale îi putem atribui numele de tehnică, iar această tehnică se împarte la rândul ei într-o tehnică fonetică și o tehnică intelectuală. Prin cea dintâi înțeleg constituirea cuvintelor și a formelor, în măsura în care aceasta privește exclusiv sunetul sau este motivată de acesta. Bogăția ei depinde de amploarea și de plenitudinea sonoră a fiecărei forme, precum și de existența unor forme care, indicând același concept sau aceeași relație, nu se deosebesc între ele decât prin expresie. Cea de-a doua, și anume tehnica intelectuală, cuprinde,

[1] În lucrarea sa *Grammatik der Hebräischen Sprache* (p. 144, § 93; p. 165, § 95), Ewald nu s-a limitat să remarce în mod expres influența bisilabismului cuvintelor tematice semitice, ci a pus în evidență, în chip magistral, în întreaga sa gramatică, spiritul care îl animă. Faptul că marca specifică a limbilor semitice se datorează împrejurării că aceste limbi își construiesc automat formele cuvintelor și, parțial, flexiunile recurgând aproape exclusiv la modificări realizate în interiorul cuvintelor a fost demonstrat de Bopp (*Vergleichende Grammatik*, pp. 107–113), care a aplicat acest criteriu, într-o manieră nouă și subtilă, la clasificarea limbilor.

dimpotrivă, ceea ce, în limbă, trebuie desemnat și distins. Tehnicii intelectuale îi aparține, de exemplu, capacitatea unei limbi de a desemna genul, dualul, timpurile, prin intermediul tuturor posibilităților de legătură între conceptul de timp și cel de desfășurare a acțiunii etc.

În această privință, limba ne apare ca un instrument pentru realizarea unui scop. Dar întrucât acest instrument stimulează în mod evident forțele pur spirituale, precum și forțele senzoriale cele mai nobile, atât cu ajutorul
[*90*] ordonării ideilor, al clarității și al rigorii întipărite în el, cât și cu ajutorul eufoniei și al ritmului, construcția organică a limbii, adică limba în sine, făcând abstracție, ca să spunem așa, de scopul său, poate antrena cu sine entuziasmul națiunilor – ceea ce de fapt se și întâmplă. Tehnica ajunge atunci să coplesească premisele pentru îndeplinirea scopului și este cu putință să gândim atât existența unor limbi care depășesc în această privință premisele necesare, cât și pe cea a unor limbi care nu corespund suficient acestor premise. Dacă vom compara limba engleză, persana și malaeziana propriu-zisă cu sanscrita și cu limba tagaleză, vom constata această diversitate la care m-am referit, diversitate datorată amplitudinii și bogăției tehnicii limbii, care nu periclitează totuși scopul imediat al limbajului – cu alte cuvinte, redarea gândirii –, pentru că toate aceste trei limbi nu numai că realizează complet scopul limbajului, dar o fac, cel puțin parțial, printr-o diversitate de opere retorice și poetice. Asupra preponderenței tehnicii ca atare, abordată în ansamblul ei, îmi propun să revin mai târziu. Deocamdată, aș dori să menționez că tehnica fonetică poate avea preponderență asupra tehnicii intelectuale. Oricare ar fi calitățile sistemului fonetic, o asemenea discrepanță pune întotdeauna în evidență o carență în intensitatea forței care guvernează formarea limbii, deoarece tot ce este în sine unitar și energic păstrează neatinsă, chiar și pe parcursul acțiunii sale, armonia inerentă naturii sale. Acolo unde nu este depășită măsura, putem compara bogăția sunetului din limbi cu culorile din pictură. Impresia produsă de amândouă ne oferă o senzație similară; chiar și conținutul gândirii se repercutează în mod diferit, fie prezentându-se asemenea unei schițe, în nuditatea lui, fie apărând – dacă pot spune așa – mai colorat mulțumită limbajului.

§ 11

Toate calitățile formelor fonetice, fie ele și realizate cu iscusință, bogate
[*91*] în sonorități și aflate în conexiune cu cel mai viguros simț articulatoriu, ar rămâne totuși incapabile să producă limbi pe măsura spiritului, dacă

limpezimea pătrunzătoare a ideilor aflate în raport cu limba nu le-ar străbate cu lumina și căldura lor. Această componentă, integral lăuntrică și pur intelectuală, constituie de fapt limba; ea reprezintă uzul prin intermediul căruia producerea limbii se servește de forma fonetică și pe ea se întemeiază capacitatea limbii de a conferi expresie oricărui lucru, pe care se străduiesc – în dezvoltarea continuă a ideilor – să și-l încredințeze cele mai de seamă minți ale ultimei generații. Această prerogativă a limbii depinde de concordanța și de conlucrarea legilor care se manifestă în interiorul ei, atât în relația lor reciprocă, cât și în relația lor cu legile intuiției, ale gândirii și ale simțirii. Facultatea spirituală își manifestă însă existența exclusiv prin activitatea sa, ea reprezintă izbucnirea progresivă în integralitatea ei, orientată totuși într-o unică direcție. Legile menționate mai sus nu sunt, așadar, nimic altceva decât traseele pe care se deplasează activitatea spirituală în producerea limbii sau, ca să folosim o altă analogie, formele în care această activitate articulează sunetele. Nu există nici o forță a sufletului care să nu fie angrenată în această activitate; în interiorul omului nu există nimic atât de profund, atât de fin, atât de cuprinzător încât să nu poată fi transpus în limbă și recognoscibil în ea. Calitățile de natură intelectuală ale limbii se bazează de aceea exclusiv pe caracterul ordonat, ferm și clar al organizării spirituale a popoarelor, în epoca în care ele se formează sau se transformă, și sunt imaginea, s-ar putea spune chiar copia lor nemijlocită.

Am putea ajunge să credem că toate limbile ar trebui să fie egale în evo- [***92***]
luția lor intelectuală. În ceea ce ține de forma fonetică, este posibil să concepem o varietate infinită, incalculabilă, căci ceea ce este individual din punct de vedere senzorial și corporal este determinat de cauze atât de diferite, încât nu e cu putință să ne imaginăm o desfășurare graduală. În schimb, ceea ce, asemenea componentei intelectuale a limbii, se bazează exclusiv pe o activitate spontană a spiritului trebuie, pare-se, considerat identic la toți oamenii, dată fiind identitatea scopurilor și a mijloacelor; într-adevăr, această componentă a limbii păstrează o mai mare uniformitate. Însă și în ea izvorăște, din mai multe cauze, o diversitate semnificativă. Pe de o parte, această diversitate este produsă de multiplele trepte de intensitate în care, în funcție de nivel, este activă forța care produce limbajul, atât în integralitatea ei, cât și în raporturile reciproce dintre activitățile desfășurare în interiorul ei. Pe de altă parte, sunt însă angrenate și aici forțe ale căror creații nu se pot măsura cu ajutorul intelectului și nici pe baza unor simple concepte. Fantezia și simțirea dau viață unor configurări individuale în care se pune din nou în lumină caracterul individual al națiunii și unde, ca pentru tot ce este individual, multiplicitatea

modurilor în care ceea ce este identic poate primi determinări mereu diferite tinde spre infinit.

Totuși, chiar și în componenta pur ideală, care depinde de conexiunile intelectului, se găsesc diversități care, în acest caz, provin aproape întotdeauna din combinații incorecte sau incomplete. Pentru a înțelege acest fapt, este suficient să zăbovim puțin asupra legilor gramaticale propriu-zise. De exemplu, diferitele forme care, în conformitate cu cerințele discursului, sunt desemnate separat în structura verbului, ar trebui enumerate complet și delimitate riguros, în același fel în toate limbile, deoarece pot fi identificate printr-o simplă deducție conceptuală. Dacă însă vom compara, în privința legilor gramaticale, limbile sanscrită și greacă, vom fi surprinși să constatăm că în sanscrită conceptul de mod nu numai că a rămas nedezvoltat, dar și că, în producerea propriu-zisă a limbii, nu a fost nici realmente perceput și nici distins în mod clar de conceptul de timp. Conceptul de mod nu se află totuși, în această limbă, în conexiune reală cu cel de timp și nici nu este corelat cu acesta în mod sistematic.[1] Același lucru se întâmplă și cu infinitivul, formă care, în plus, prin ignorarea totală a naturii sale verbale, a fost inclusă în clasa verbului. Cu toată predilecția justificată pe care o avem pentru sanscrită, trebuie să recunoaștem că, în această privință, această limbă se arată inferioară

[*93*]

[1] Bopp a observat pentru prima dată (în „Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik", 1834, vol. II, p. 465) că întrebuințarea obișnuită a potențialului constă în exprimarea afirmațiilor categoriale generale în mod separat și independent de orice determinare temporală particulară. Justețea acestei observații este confirmată de o mare cantitate de exemple, excerptate în special din sentențele morale din *Hitôpadêśa*. Dacă reflectăm totuși mai temeinic asupra motivului întrebuințării, la prima vedere suprinzătoare, a acestui timp, vom constata că el este, în realitate, întrebuințat în asemenea cazuri în calitate de conjunctiv – în adevăratul sens al cuvântului –, cu singura mențiune că întreaga locuțiune trebuie interpretată ca o locuțiune eliptică. În loc să se spună „înțeleptul nu acționează niciodată altfel", se spune „înțeleptul ar acționa astfel", iar prin această formulare se subînțeleg și cuvintele omise: „în orice condiții și în orice timp". Din cauza acestui tip de întrebuințare, nu aș numi în nici un caz potențialul un mod al necesității. El îmi pare, mai degrabă, a fi conjunctivul pur și simplu, detașat de orice concept secundar de natură materială, cum ar fi conceptele de 'a putea', 'a voi', 'a trebui' etc. Specificitatea acestei întrebuințări constă în elipsa implicită și în așa-numitul potențial, dar numai în măsura în care acesta este motivat tocmai de către elipsă, de preferință înaintea unui indicativ. Nu se poate, e drept, nega faptul că întrebuințarea conjunctivului, în asemenea contexte, unde este separat de orice altă posibilitate, acționează cu mai mare vigoare decât indicativul, care rămâne doar afirmativ. Menționez acest fapt în mod expres, căci nu este lipsit de importanță să menținem și să protejăm sensul pur și obișnuit al formelor gramaticale, atâta timp cât nu suntem constrânși în mod inevitabil să facem contrariul.

limbii greceşti. Natura discursului favorizează de asemenea imprecizii de [*94*]
acest tip, în măsura în care este capabilă să le facă inofensive pentru a-şi atinge efectiv scopurile. Natura discursului permite ca o formă să substituie o altă formă[1] sau să recurgă la parafrază acolo unde nu are la îndemână o expresie proprie şi concisă. Ceea ce nu înseamnă că asemenea fenomene nu rămân imperfecţiuni datorate unui defect al limbii, şi anume chiar în componenta ei pur intelectuală. Am observat deja mai sus (p. 86) că, uneori, vina pentru o asemenea situaţie poate fi pusă pe seama formei fonetice care, odată obişnuită cu anumite configuraţii, îndrumă spiritul să atragă în procesul ei formativ şi unele concepte care cer noi tipuri de configurare. Acest fapt nu se confirmă însă întotdeauna. Ceea ce tocmai am spus cu privire la felul în care se comportă în sanscrită modul şi infinitivul nu poate fi în nici un caz aplicat formei fonetice. Eu cel puţin nu aş risca să descopăr în forma fonetică ceva asemănător. Bogăţia ei de mijloace este de altfel destul de mare pentru a oferi procesului de desemnare suficiente modalităţi de expresie. Cauza este, evident, una mai mult internă. Structura ideală a verbului, organismul său intern, compartimentat complet în diferitele sale componente, nu s-a disociat cu destulă claritate în raport cu spiritul formativ al naţiunii. Această lacună este cu atât mai surprinzătoare cu cât, de fapt, nici o altă limbă nu reprezintă natura adevărată a verbului, sinteza pură între faptul de a fi şi concept, într-un mod atât de exact şi de sublim cum o face sanscrita, limbă care nu cunoaşte pentru verb altceva decât o expresie permanent activă, care desemnează întotdeauna stări individuale precis determinate. Cuvintele tematice nu pot fi considerate cu nici un chip verbe şi nici măcar [*95*]
exclusiv concepte verbale. Cauza unei astfel de dezvoltări insuficiente sau a unei astfel de înţelegeri incorecte a unui concept lingvistic ar trebui căutată, ca să spunem aşa, în exterior, în forma fonetică, sau în interior, în interpretarea operată de intelect, aşa încât eroarea provine întotdeauna din lipsa de vigoare a facultăţii de producere a limbajului. Un proiectil aruncat cu forţa necesară nu se lasă abătut de la traiectoria lui de obstacole care acţionează în sens contrar, iar o substanţă conceptuală, prelevată şi prelucrată cu intensitatea corespunzătoare, se dezvoltă constant şi complet până în părţile ei componente cele mai subtile, disociabile doar cu ajutorul celor mai fine distincţii.

[1] Am tratat mai pe larg despre confuzia dintre o formă gramaticală şi alta în lucrarea mea *Über das Entstehen der Grammatischen Formen*, în *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 1922–1923, Historisch-Philologische Classe, pp. 404–407.

La fel cum, în privința formei fonetice, cele două puncte fundamentale de care trebuie să ținem seama ni s-au arătat a fi desemnarea conceptelor și legile alcătuirii discursului, tot așa stau lucrurile și în privința componentei interne, intelectuale, a limbii. În ceea ce privește desemnarea, ca și acolo, apare și aici deosebirea între împrejurarea în care se caută expresia unor obiecte absolut individuale și cea în care trebuie reprezentate relații care, putând fi aplicate unei întregi serii de obiecte individuale, sunt reunite, în mod omogen, într-un concept general, așa încât putem distinge de fapt trei cazuri. Desemnarea conceptelor căreia îi aparțin primele două cazuri reprezenta, în privința formei fonetice, formarea cuvintelor, căreia îi corespunde aici, în privința componentei intelectuale a limbii, formarea conceptelor. Căci orice concept trebuie fixat în interior pe baza trăsăturilor care îi sunt proprii sau a unor relații care îl leagă de alte concepte, în timp ce simțul articulatoriu identifică sunetele capabile de a desemna. Acest fapt este valabil chiar și pentru obiectele corporale exterioare, perceptibile în mod direct prin simțuri. Nici aici cuvântul nu este echivalentul obiectului care se prezintă simțurilor, ci al interpretării care se dă acestui obiect pe parcursul producerii
[***96***] limbii, în momentul precis determinat al inventării cuvântului. Aici se află extraordinara sursă a multiplicității de expresii diferite pentru aceleași obiecte; atunci când, de exemplu, în sanscrită, elefantul este denumit când „cel care bea de două ori", când „cel cu doi colți", când „cel înzestrat cu o mână", constatăm că sunt denumite tot atâtea concepte diferite, cu toate că întotdeauna este avut în vedere același obiect. Limba nu reprezintă niciodată obiectele, ci întotdeauna conceptele pe care, pornind de la ele, spiritul le configurează în mod spontan în procesul producerii limbii; despre această configurare este vorba aici, în măsura în care ea trebuie înțeleasă ca ceva absolut, interior, anterior oarecum simțului articulatoriu. Fără îndoială, această distincție este valabilă doar în cadrul analizei limbii și nu poate fi considerată ca fiind dată în natura lucrurilor. Din alt punct de vedere, dintre cele trei cazuri distinse mai sus, ultimele două prezintă o mai mare afinitate între ele. Relațiile generale, care trebuie desemnate în corelație cu obiectele individuale, ca și flexiunile gramaticale ale cuvintelor se bazează deopotrivă, în cea mai mare parte, pe formele generale ale intuiției și ale ordonării logice a conceptelor. În amândouă este prezent un sistem cuprinzător, care poate fi comparat cu sistemul dedus din fiecare limbă particulară, și în acest cadru ne apar din nou, cu evidență, cele două criterii menționate deja: caracterul complet și riguroasa delimitare a ceea ce trebuie desemnat și, pentru fiecare

dintre aceste două concepte, desemnarea însăși, rezultată în urma unei selecții ideale. Se ivește aici tocmai problema deja expusă mai sus. Întrucât este vorba însă întotdeauna despre desemnarea unor concepte non-perceptibile, ba chiar, adesea, a unor raporturi simple, conceptul trebuie considerat adesea, dacă nu întotdeauna, pentru limbă, în formă figurată; adevărata profunzime a simțului limbii se relevă aici, în conexiunea conceptelor primare care domină, de la baza ei, întreaga limbă. Persoana, așadar pronumele, precum și relațiile [***97***] spațiale joacă aici rolul cel mai important; și adesea se poate pune în evidență modul în care acestea se referă una la cealaltă și se îmbină într-o percepție încă și mai elementară. Se manifestă aici ceea ce întemeiază în spirit limbajul ca atare, în modul cel mai specific și oarecum instinctiv. Diversității individuale ar trebui să i se lase aici cel mai puțin spațiu, iar diferența între limbi ar trebui să depindă în acest punct mai mult de faptul că în unele dintre ele diversitatea individuală este întrebuințată mai fructuos, în parte desemnarea ieșită din această profunzime este indicată mai clar și mai accesibil conștiinței.

Desemnarea obiectelor individuale, interioare sau exterioare, pătrunde mai profund în intuiția senzorială, în fantezie, în simțire și, prin intermediul cooperării dintre acestea, în caracterul limbii, căci în acest punct natura se conjugă realmente cu omul, substanța – în parte efectiv materială – se conjugă cu spiritul care-i dă formă. Mai ales în acest cadru iese în evidență specificitatea națională. Căci omul, interpretând-o, se apropie de natura exterioară și își dezvoltă autonom propriile trăiri interioare în același mod în care forțele lui spirituale se delimitează, gradat și distinct, fiecare în raport cu celelalte; iar aceasta se imprimă în egală măsură în mod distinct în procesul producerii limbii, în măsura în care această producere contrapune lăuntric cuvântului conceptele corespunzătoare. Marea linie de demarcație o constituie și aici opțiunea unui popor de a pune în limba lui mai multă realitate obiectivă sau mai multă interioritate subiectivă. Cu toate că această decizie se dezvoltă cu o claritate mai mare doar puțin câte puțin pe parcursul formării progresive a limbii, germenele ei este totuși deja prezent în cea dintâi structurare, și chiar și forma fonetică poartă amprenta ei. Căci cu cât simțul limbii cere mai multă luminozitate și mai multă claritate în reprezentarea obiectelor perceptibile prin simțuri, o delimitare mai pură și mai non-corporală a [***98***] conceptelor spirituale, cu atât mai precis delimitate se prezintă și sunetele articulate – deoarece, în interiorul sufletului, ceea ce noi disociem prin reflecție este de fapt o unitate indivizibilă – și cu atât mai sonor se orânduiesc silabele una după alta spre a alcătui cuvintele. Această diferență între o obiectivitate

mai clară și mai stabilă și o subiectivitate izvorâtă din profunzime ne frapează la o privire comparativă atentă asupra limbilor greacă și germană. Influența pe care specificitatea națională o exercită asupra limbii poate fi privită sub două aspecte: pe de o parte sub aspectul formării conceptelor individuale, pe de altă parte sub aspectul relativei bogății de concepte de un anumit tip pe care o manifestă o limbă. În desemnarea individuală se integrează, în mod evident, când fantezia și simțirea îndrumate de intuiția senzorială, când intelectul operând cu distincții subtile, când spiritul care le îmbină cu îndrăzneală pe toate. Culoarea pe care o primesc în acest mod expresiile destinate să desemneze infinita multiplicitate a obiectelor este aceeași care se manifestă în specificul concepției despre natură a unei națiuni. Nu mai puțin clară este și preponderența expresiilor care aparțin unei anumite direcții spirituale. O astfel de preponderență este recognoscibilă, de exemplu, în limba sanscrită, în ceea ce privește numărul mare al termenilor filozofico-religioși; în această privință nici o altă limbă nu se poate compara, probabil, cu sanscrita. Mai trebuie să adăugăm că aceste concepte, văzute în întreaga lor nuditate posibilă, sunt alcătuite în cea mai mare parte din elementele simple și originare, așa încât simțul națiunii, capabil de o profundă abstractizare, strălucește prin acestea încă și mai puternic. Limba poartă astfel în sine aceeași amprentă care se regăsește în întreaga poezie și în întreaga Antichitate indiană, ca și în modul de viață și în obiceiurile exterioare. Limba, literatura și instituțiile atestă în mod unanim că trăsăturile caracteristice predominante ale națiunii indiene au fost, în interior, orientarea spre cunoașterea cauzelor prime și a scopului unic al existenței umane, iar în exterior poziția [de castă], orientată exclusiv către această cunoaștere, cu alte cuvinte înclinația spre meditație și
[***99***] aspirația către divinitate, pe de o parte, și funcția sacerdotală, pe de altă parte. Un corolar al tuturor acestor trei puncte constă în spiritul iscoditor – care riscă adesea să se risipească în neant sau care riscă și aspiră mai degrabă spre realizarea acestui scop – și în iluzia de a putea depăși limitele umanității prin exerciții aventuroase.

Ar însemna totuși să gândim unilateral dacă ne-am imagina că specificitatea națională a spiritului și a caracterului s-ar manifesta doar în formarea conceptelor. Ea exercită o influență la fel de intensă asupra construcției discursului și este și în aceasta la fel de recognoscibilă. Este de asemenea ușor de înțeles cum focul care arde în interior, mai puternic sau mai slab, mai scânteietor sau mai mocnit, mai vioi sau mai lent, se revarsă mai ales în expresia întregului conținut al gândirii și în tumultuoasa înlănțuire a simțurilor în

așa fel încât natura sa specifică transpare în mod nemijlocit. Și în acest punct comparația între sanscrită și greacă se dovedește interesantă și instructivă. Specificitățile din această componentă a limbii se imprimă însă doar minimal în formele particulare și în anumite legi, iar analiza limbii își asumă aici o sarcină mai dificilă și mai migăloasă. Pe de altă parte, felul în care seriile de idei se îmbină în construcții sintactice este strict legat de ceea ce am discutat mai sus, adică de constituirea formelor gramaticale. Sărăcia și indeterminarea formelor interzic conținutului gândirii să se desfășoare într-un spațiu al discursului prea cuprinzător și constrâng fraza să se construiască într-un mod elementar, mulțumindu-se cu puține puncte de sprijin. Însă chiar și acolo unde este prezentă o bogăție de forme gramaticale disociate cu finețe și desemnate cu precizie trebuie totuși să intervină, dacă construcția discursului trebuie să se dezvolte complet, și un impuls interior viguros, orientat spre o con- [***100***]
strucție a frazei mai largă, semnificativ mai complexă și mai exuberantă. În epoca în care sanscrita atinsese forma recognoscibilă în produsele care ne sunt azi cunoscute, acest impuls trebuie să fi acționat mai puțin energic, căci altfel ar fi creat, fie și numai ca presimțire, așa cum a izbutit geniul limbii grecești, posibilitatea [de formulare] care ni se relevă astăzi, uneori, efectiv în construcția discursului.

Multe aspecte în structura frazei și în alcătuirea discursului nu pot fi explicate prin legi, ci depind de fiecare dată de cel care vorbește sau scrie. Limba are, așadar, meritul de a acorda libertate și bogăție de mijloace multiplelor îmbinări frastice posibile, chiar și atunci când pune la dispoziție doar posibilitatea ca vorbitorul să creeze el însuși, în orice moment, asemenea mijloace. Fără a modifica limba în sunetele sale, și încă și mai puțin în formele și legile ei, timpul, printr-o dezvoltare progresivă a ideilor, printr-o sporită forță a gândirii și o facultate senzitivă mai penetrantă, introduce adesea în limbă ceva ce aceasta nu avusese anterior. În același lăcaș se așază atunci un alt sens, cu aceeași pecete sunt imprimate entități diferite, potrivit acelorași legi de îmbinare este exprimată o filiație de idei altfel nuanțate. Acest fapt este un fruct pe care literatura unui popor – și în interiorul acesteia în special poezia și filozofia – îl produce fără întrerupere. Elaborarea celorlalte științe furnizează limbii mai cu seamă un material specific sau disociază și delimitează mai ferm materialul deja existent. Poezia și filozofia vin însă în contact, într-un sens cu totul diferit, cu însăși intimitatea omului și acționează de aceea cu mai multă eficacitate și cu o mai mare forță formativă asupra limbii, care este atât de adânc implicată în această intimitate umană. De aceea, sunt

mai capabile de a atinge o dezvoltare deplină acele limbi în care spiritul
[***101***] poetic și filozofic a predominat cel puțin într-o anumită perioadă, și sunt încă de două ori mai capabile dacă această predominanță a izvorât dintr-un impuls propriu, și nu dintr-o imitație a ceva străin. Uneori, cum este cazul semiticei și al sanscritei, spiritul poetic este atât de viu în interiorul unei întregi familii de limbi, încât, pornind de la o limbă mai veche a familiei respective, el poate renaște într-una mai nouă. Rămâne însă greu de evaluat dacă bogăția intuiției senzoriale este, în limbi, susceptibilă de a se dezvolta pe această cale. Dar faptul că atât conceptele din sfera intelectuală, cât și cele plăsmuite pe baza percepției lăuntrice ajung, pe măsură ce sunt întrebuințate, să comunice sunetelor prin care sunt desemnate un conținut mai profund și mai bogat în trăiri este demonstrat de experiența tuturor acelor limbi care s-au desăvârșit de-a lungul secolelor. Scriitori geniali conferă cuvintelor acest conținut mai bogat și o națiune receptivă și agilă îl preia și îl duce mai departe. Dimpotrivă, metaforele care par să fi surprins în chip admirabil sensibilitatea juvenilă a epocilor străvechi, sensibilitate ale cărei urme le poartă încă în sine și limbile însele, se uzează atât de mult prin întrebuințarea zilnică, încât cu greu mai sunt percepute ca atare. În acest joc simultan al progresului și regresului, limbile își exercită, într-o dezvoltare constantă, influența care i-a fost destinată fiecăreia în marea economie spirituală a umanității.

§ 12

Legătura dintre forma fonetică și legile interne ale limbii constituie desăvârșirea limbilor; iar punctul culminant al acestei desăvârșiri se întemeiază pe faptul că, realizându-se întotdeauna în actele simultane ale spiritului care produce limbajul, legătura la care mă refer devine o veritabilă și pură între-
[***102***] pătrundere între cele două componente. Începând cu primul său element, producerea limbii este un mod de a proceda sintetic, și anume în accepția cea mai autentică a cuvântului, înțelegând prin aceasta că sinteza creează ceva care nu deținuse o existență autonomă în nici una dintre părțile componente aflate în relație. Scopul este atins doar atunci când întreaga structură a formei fonetice și întreaga structură a configurației interne se reunesc în mod ferm și simultan. Consecința benefică rezultând de aici constă în perfecta corespondență dintre cele două elemente, în măsura în care nici unul nu prevalează, ca să spunem așa, asupra celuilalt. Dacă acest scop este realizat,

nici dezvoltarea internă a limbii nu se va înscrie pe traiecte separate, pe care să evolueze eliberată de rigorile producerii formelor fonetice, nici sunetul nu va domina, cu abundență excesivă, asupra nevoilor convenabile ale gândirii. Gândirea va fi îndrumată, dimpotrivă, de tendințele interne ale sufletului, care predispune limba, în producerea ei, la eufonie și la ritm; în amândouă gândirea va găsi o contrapondere la simpla sonoritate silabică, descoperind cu ajutorul lor un nou drum pe parcursul căruia – dacă este adevărat că gândirea este cea care insuflă viață sunetului – și sunetul, la rândul său, va restitui gândirii un principiu însuflețitor dedus din propria lui natură. Legătura fermă dintre cele două principale părți constitutive ale limbii se manifestă mai ales atunci când viața plină de sensibilitate și de fantezie înflorește în ea, pe când, dimpotrivă, predominanța unilaterală a intelectului, ariditatea și prozaismul sunt consecințele inevitabile ale extinderii și rafinării intelectuale a limbii într-o epocă în care tendința formativă a sunetelor nu mai deține intensitatea necesară sau în care, de la bun început, forțele au acționat în mod unilateral. Această situație se observă, în particular, la acele limbi în care anumite timpuri se construiesc, precum în arabă, doar prin intermediul unor auxiliare separate de verb, limbi în care, prin urmare, ideea unei astfel de forme nu mai este însoțită în mod eficace de tendința formativă a sunetelor. La unele forme temporale, limba sanscrită a legat efectiv verbul [***103***] *a fi* de conceptul verbal în cadrul unei unice unități lexicale.

Dar nici acest exemplu, nici altele de același fel care ar putea fi enumerate cu ușurință, luate mai ales din domeniul formării cuvintelor, nu pun în evidență întreaga importanță a exigenței formulate aici. Sinteza perfectă la care ne referim provine nu din unități individuale, ci din caracterul și din forma complet realizate ale limbii. Această sinteză este produsul forței active în momentul producerii limbii, căreia îi indică cu precizie gradul de intensitate. Se întâmplă ceea ce se întâmplă cu o monedă rudimentar ștanțată, care redă toate contururile și detaliile formei, dar este lipsită de splendoarea izvorând din precizia și siguranța unei întipăriri corecte. În general, dar mai mult decât oriunde aici, în partea cea mai profundă și mai inexplicabilă a evoluției sale, limba se aseamănă cu arta. Pictorul și sculptorul îmbină și ei ideea cu substanța, iar în opera lor se arată limpede dacă această îmbinare, în intimitatea întrepătrunderii dintre cele două, izbucnește dintr-un geniu veritabil aflat în stare de libertate sau dacă ideea, separată în sine, este, ca să spunem așa, copiată trudnic și migălos cu dalta sau cu penelul. Dar, chiar și în această privință, ultimul aspect iese în evidență mai ales din pricina

debilității impresiei de ansamblu decât a defectelor de detaliu. Pe baza unor chestiuni gramaticale punctuale, mă voi strădui în cele ce urmează să arăt cum se evidențiază în fapt într-o limbă insuficienta realizare a sintezei necesare între forma internă și cea externă a limbii; a merge însă pe urmele unei asemenea insuficiențe până la cele mai mici detalii ale structurii limbii este o operație nu numai dificilă, ci și, până la un anumit punct, imposibilă. Încă și mai puțin este cu putință de a o descrie integral, prin cuvinte. Intuiția
[***104***] nu ne înșală însă nici în această privință, iar deficiențele sunt puse în lumină de rezultate. Adevărata sinteză izvorăște din însuflețirea pe care o cunoaște doar o forță intensă și energică. Într-o sinteză imperfectă, această însuflețire lipsește, iar o limbă apărută pe această cale activează, pe parcursul întrebuințării ei, o forță mai puțin însuflețitoare. Acest aspect se relevă în literatura scrisă în limba respectivă, care fie că este mai puțin înclinată spre genuri literare care cer o asemenea însuflețire, fie că o cunoaște într-un grad scăzut. Forța spirituală scăzută a unei națiuni care poartă vina unei astfel de imperfecțiuni perpetuează către generațiile succesive, prin intermediul influenței unei limbi imperfecte, o asemenea situație; cu alte cuvinte, lipsa de vigoare se perpetuează pe parcursul întregii vieți a unei astfel de națiuni, până în momentul în care, datorită unui impuls oarecare, se produce o nouă preschimbare spirituală.

§ 13

Scopul acestei introduceri, care este acela de a reprezenta limbile în diversitatea structurii lor ca fundament al progresului spiritului uman și de a examina mai îndeaproape influența reciprocă dintre limbă și spirit, m-a constrâns să pătrund mai adânc în natura limbajului. Păstrând cu fermitate și scrupulozitate această perspectivă, mă simt obligat să urmez această cale. În paginile precedente, am prezentat esența limbajului doar în trăsăturile sale de bază cele mai generale și nu am făcut nimic altceva decât să dezvolt mai pe larg definiția acestuia. Căutând esența limbajului în forma sunetelor și în cea a ideilor, precum și în întrepătrunderea exactă și energică a acestor două forme, lăsăm neprecizate numeroase aspecte particulare, ceea ce face ca întrebuințarea limbii să rămână neclară. Totuși, pentru a pregăti calea pentru comparația individual-istorică a limbilor prin formularea unor considerații preliminare – așa cum am intenționat de fapt –, va fi deopotrivă

necesar a descompune generalul în continuare, recompunând apoi într-o [***105***]
unitate superioară particularul care rezultă de aici. Pentru a obține o astfel de poziție de echilibru, în ajutor ne vine natura însăși a limbajului. Deoarece limba, în conexiune nemijlocită cu forța spiritului, este un organism absolut desăvârșit, putem distinge în ea nu doar părți componente, ci și legi care îi guvernează modul de a proceda sau, mai degrabă – dat fiind că în această lucrare aleg întotdeauna expresii care să nu prejudicieze nici măcar în aparență cercetarea istorică –, direcții și tendințe ale acestui mod de a proceda. Dacă vrem să comparăm limba cu organismele vii, aceste direcții și tendințe pot fi echivalate cu legile fiziologice a căror tratare științifică se deosebește, chiar și în privința esenței, de descrierea analitică a fiecărei componente în parte. De aceea, nu voi trata aici separat și unul după altul sistemul de sunete, numele, pronumele etc., așa cum se face de obicei în gramaticile noastre, ci voi lua în considerare trăsăturile specifice ale limbilor care, penetrând toate aceste elemente individuale, se determină ele însele mai îndeaproape. Acest mod de a proceda va apărea pe parcursul expunerii mai adecvat scopului urmărit decât un alt punct de vedere. Dacă vrem să atingem scopurile menționate mai sus, nu trebuie să pierdem din vedere în cercetarea noastră, înainte de orice, tocmai acea diversitate structurală a limbilor care nu se lasă redusă la unicitatea unei singure familii lingvistice. De aici rezultă că această diversitate va trebui căutată mai ales acolo unde procedeul lingvistic se află cel mai strâns legat de aspirațiile ei ultime. Această decizie metodologică ne conduce din nou, de data aceasta sub un alt aspect, către desemnarea conceptelor și către îmbinarea ideilor în propoziție. Amândouă decurg din intenția de realizare interioară completă a conținutului gândirii și de exteriorizare a înțelegerii acestuia. Oarecum independent de această intenție, în limbă se formează în același timp un principiu artistic-creativ, care îi este, de fapt, [***106***]
intrinsec. Căci în limbă conceptele sunt susținute de sunete și acordul tuturor forțelor spirituale se reunește astfel cu un element muzical care, penetrând-o, nu renunță la propria lui natură, ci doar și-o modifică. Frumusețea artistică nu se adaugă limbii asemenea unui ornament întâmplător, ci, dimpotrivă, este o consecință necesară prin sine a esenței acesteia, o infailibilă piatră de încercare în desăvârșirea internă și generală a limbii. Căci activitatea internă a spiritului se avântă către cele mai îndrăznețe înălțimi doar atunci când sentimentul frumuseții își revarsă asupra ei strălucirea.

Procedeul lingvistic nu este pur și simplu ceva în virtutea căruia se desfășoară un fenomen oarecare; el trebuie în același timp să deschidă limbii

posibilitatea de a produce o cantitate indeterminabilă de asemenea fenomene, iar aceasta în toate condițiile care îi sunt impuse de conținutul gândirii. Căci limba se contrapune realmente și integral unei sfere infinite și cu adevărat fără limite, cu alte cuvinte ansamblului a tot ceea ce poate fi gândit. Limba trebuie de aceea să-și asume o întrebuințare nelimitată a unor mijloace limitate și este în stare să facă acest lucru în virtutea identității dintre forța care produce gândirea și cea care produce limbajul. De aici rezultă însă, în mod necesar, și faptul că limbajul își exercită acțiunea simultan în două direcții, îndreptându-se mai întâi spre interiorul său, către ceea ce este exprimat prin vorbire, și întorcându-se apoi, pentru a se repercuta asupra forțelor care îl produc. Aceste două acțiuni se derulează în mod specific în fiecare limbă prin intermediul metodei respectate în interiorul acesteia și trebuie de aceea luate în considerare în prezentarea și evaluarea acestei metode.

Afinitatea lexicală și forma cuvântului

Am văzut deja în paginile precedente că inventarea cuvintelor constă exclusiv în selectarea de sunete analoage pentru concepte analoage, pe baza unei afinități deduse din ambele domenii, turnându-se apoi cuvintele într-o
[***107***] formă mai mult sau mai puțin determinată. Există, așadar, două elemente care trebuie examinate: forma cuvintelor și afinitatea lexicală. Analizat în continuare, acest ultim element ne apare de trei feluri: afinitatea sunetelor, afinitatea logică a conceptelor și afinitatea care derivă din acțiunea exercitată de cuvinte asupra sufletului. Întrucât afinitatea logică se bazează pe idee, ni se impune aici atenției mai ales acea parte a vocabularului în care cuvintele, pe baza unor concepte desemnând relații generale, se transformă în alte cuvinte, de exemplu cuvintele concrete în cuvinte abstracte, cuvintele desemnând obiecte individuale în cuvinte colective etc. Voi lăsa însă deoparte în expunerea mea acest tip de afinitate logică, deoarece modificarea proprie cuvintelor de acest tip este destul de asemănătoare cu modificarea pe care o suferă unul și același cuvânt în diferitele sale relații cu discursul. În aceste cazuri, o anumită parte, întotdeauna aceeași, a semnificației cuvântului este legată de o altă parte, care se modifică mereu. Același fenomen se petrece de altfel, dar în alte privințe, și în limbă. Foarte adesea, în conceptul care apare pe parcursul desemnării ca fiind comun unor obiecte disparate putem recunoaște un nucleu-radical al cuvântului, iar procedeul lingvistic poate să susțină sau să îngreuneze această recunoaștere, evidențiind sau, dimpotrivă, obscurizând conceptul-radical și relația acestuia cu propriile modificări. Desemnarea

conceptului prin intermediul sunetului reprezintă o conexiune de entități ale căror esențe nu se pot reuni niciodată într-una singură. Dar conceptul se poate disocia de cuvânt tot atât de puțin cât îi este omului cu putință să renunțe la trăsăturile propriului chip. Cuvântul este fizionomia individuală a conceptului și, dacă ar vrea să o părăsească, ar putea-o face doar în măsura în care s-ar regăsi pe sine în alte cuvinte. Sufletul trebuie să încerce totuși fără întrerupere să devină independent de sfera limbii, deoarece cuvântul este oricum o îngrădire a trăirilor sale interioare – al căror conținut este întotdeauna mai amplu decât ceea ce ajunge să fie exprimat – și amenință adesea să înăbușe tocmai nuanțele cele mai specifice ale acestor trăiri, din cauza [***108***] naturii lui, care este prea materială în ceea ce privește sunetul și prea generală în ceea ce privește semnificația. Sufletul trebuie să trateze cuvântul mai degrabă ca pe un punct de sprijin în activitatea sa interioară decât să se lase încătușat între limitele acestuia. Numai că sufletul încredințează din nou cuvântului ceea ce cucerește și apără pe această cale; și astfel, din această alternanță de efort și contraefort, se produce, dacă vivacitatea proprie forțelor spirituale o îngăduie, o rafinare din ce în ce mai mare a limbii, care se îmbogățește astfel progresiv cu un conținut purtând amprenta sufletului; această îmbogățire sporește exigențele limbii, ridicându-le exact până la nivelul la care pot fi satisfăcute mai bine. După cum se poate observa la toate limbile evoluate, cuvintele dobândesc o semnificație mai amplă sau mai profundă în mod proporțional cu gradul de intensitate a elanului gândirii și afectivității.

Conexiunea dintre naturile diferite ale conceptului și sunetului, chiar făcând abstracție de sonoritatea materială a celui din urmă și chiar anterior formării reprezentării, reclamă prezența unui al treilea element, care să medieze între ele și în care cele două se pot întâlni. Acest element mediator este întotdeauna de natură senzorială, așa cum, de exemplu, în *Vernunft* 'rațiune' este implicată reprezentarea lui *nehmen* 'a lua', în *Verstand* 'intelect' cea a lui *stehen* 'a sta', în *Blüthe* 'înflorire' cea a lui *hervorquellen* 'a izvorî'; acest element aparține sferei afectivității interne ori externe sau sferei activității. Dacă derivarea ne permite să îl observăm mai îndeaproape, este posibil ca, lăsând mereu deoparte componentele mai concrete, să readucem elementul mediator, fie în întregime, fie conservându-i caracteristica individuală, la categoriile de extensiune sau de intensiune ori la o variație în interiorul acestor două categorii, așa încât să ajungem la sferele generale ale spațiului, timpului și gradului de receptivitate. Dacă examinăm în acest mod cuvintele unei limbi, putem

ajunge să recunoaștem – chiar dacă exceptând multe puncte particulare –
[***109***] țesătura conexiunii lor și să schițăm, cel puțin în liniile sale principale, procedeul general, individualizat în aceste conexiuni. Vom încerca atunci să ne ridicăm de la cuvintele concrete către intuițiile și percepțiile, ca să spunem așa, radicale, în virtutea cărora orice limbă, urmând geniul care o animă, mediază prin cuvintele sale între sunet și concept. Această comparare a limbii cu domeniul ideilor – în măsura în care limba reprezintă desemnarea ideilor – pare să ne oblige să procedăm invers, coborând adică din nou de la concepte către cuvinte, deoarece doar conceptele, în calitatea lor de prototipuri, pot conține ceea ce este necesar pentru evaluarea desemnării lexicale, pe baza tipului și a ansamblului acesteia din urmă. Un obstacol intern ne împiedică totuși să urmăm această cale, căci conceptele, după ce au primit pecetea anumitor cuvinte, nu mai pot realiza reprezentarea a ceva general, susceptibil de a fi individualizat ulterior. Dacă vom încerca totuși să ne atingem scopul propus prin intermediul elaborării unor categorii, între categoria cea mai restrânsă și conceptul individualizat prin cuvânt se va produce o fisură insurmontabilă. Nu este deci în nici un fel cu putință să prezentăm în detaliu și cât de cât complet în ce măsură o limbă epuizează numărul conceptelor ce trebuie desemnate și cu câtă coerență a metodei reușește ea să coboare de la conceptele originare către cele particulare derivate, deoarece calea scindării conceptelor nu poate fi parcursă, iar calea cuvintelor indică ceea ce s-a realizat, și nu ceea ce se ceruse inițial.

Tezaurul lexical al unei limbi nu poate fi considerat nicidecum o masă deja dată. Chiar și fără să ținem seama exclusiv de neîntrerupta formare de noi cuvinte și de noi forme ale cuvintelor, atâta timp cât limba trăiește în gura poporului, vocabularul ei este un produs permanent reînnoit al capa-
[***110***] cității de a forma cuvinte, mai întâi în trunchiul genealogic originar căruia limba respectivă îi datorează forma, apoi în însușirea de către copii a putinței de a vorbi și, în cele din urmă, în întrebuințarea zilnică a vorbirii. Prezența inevitabilă a cuvântului, necesar întotdeauna în interiorul discursului, nu se datorează, cu siguranță, doar memoriei. Nici o memorie omenească nu ar fi suficientă dacă sufletul nu ar purta în sine, instinctiv și simultan, cheia de formare a cuvintelor ca atare. Chiar și o limbă străină o învățăm însușindu-ne puțin câte puțin această cheie, fie și numai prin exercițiu, dar în virtutea uniformității facultății limbajului la toți oamenii și a afinității speciale a acestei facultăți la fiecare popor. Lucrurile nu sunt cu mult diferite nici în ceea ce privește limbile moarte. Vocabularul acestora este de fapt, din punctul

nostru de vedere, un ansamblu închis, în care doar o investigație norocoasă ar fi în stare să facă descoperiri în zonele cele mai profunde. Studiul acestor limbi poate reuși doar dacă ne însușim principiul care a fost cândva viu în ele; prin aceasta, limbile așa-zis moarte sunt rechemate într-o clipă la o viață reală și adevărată. În nici un caz o limbă nu poate fi cercetată ca și cum ar fi o plantă ofilită. 'Limbă' și 'viață' sunt concepte inseparabile și, în acest context, învățarea unei limbi este întotdeauna o producere mereu reînnoită.

Din perspectiva propusă aici, unitatea vocabularului unei limbi se evidențiază în modul cel mai clar. Vocabularul unei limbi este un ansamblu unic, deoarece a fost produs de o forță unică, iar această producere s-a desfășurat în mod constant și neîntrerupt. Unitatea vocabularului se întemeiază pe coeziunea, susținută de afinitatea conceptelor, dintre intuițiile mediatoare și sunete. Tocmai această coeziune este ceea ce trebuie să examinăm în continuare în mod prioritar.

Gramaticienii indieni și-au construit sisteme – prea artificiale, desigur, [***111***] dar de o admirabilă subtilitate de ansamblu – pe ipoteza că lexicul limbii sanscrite cunoscut de ei ar fi integral explicabil prin el însuși. Ei vedeau astfel în limba lor o limbă originară și excludeau orice posibilitate ca aceasta să fi împrumutat pe parcurs cuvinte străine. Ambele ipoteze erau în mod incontestabil false. Căci, chiar trecând cu vederea toate cauzele istorice, precum și pe cele care pot fi depistate în limba însăși, este absolut improbabil ca o asemenea limbă realmente originară să se fi păstrat până în vremea noastră în forma ei primară. Este posibil ca, procedând astfel, gramaticienii indieni să nu-și fi propus alt obiectiv în afara aceluia de a conferi limbii lor o organizare sistematică, fără să se preocupe de legitimitatea istorică a unei asemenea organizări. Dar este de asemenea posibil ca și indienilor să li se fi întâmplat în această privință ceea ce li s-a întâmplat celor mai multe dintre națiunile ajunse la maxima înflorire a formării lor spirituale. Omul caută întotdeauna conexiuni, chiar între fenomenele exterioare, dar mai ales conexiunile din sfera gândirii; arta istoriei apare întotdeauna mai târziu, iar observația pură și, încă și mai mult decât aceasta, experimentul urmează abia la mare distanță în timp după sistemele ideatice sau imaginare. Omul încearcă să domine natura pornind de la idee. Acceptând acest fapt, trebuie totuși să recunoaștem că ipoteza explicabilității prin sine însăși a limbii sanscrite rămâne mărturia unei înțelegeri exacte și profunde a naturii limbajului. Căci o limbă cu adevărat originară, necontaminată de amestecul unor elemente străine, ar fi trebuit realmente să conserve în sine o coeziune demonstrabilă a ansamblului său

[***112***] lexical. A pătrunde cu o asemenea perseverență în înțelegerea formării cuvintelor, văzută ca cea mai profundă și mai misterioasă componentă a limbii, rămâne, dincolo de orice, o întreprindere demnă de stimă, fie și numai prin îndrăzneala ei.

Esența coeziunii fonetice a cuvintelor depinde de aplicarea unui număr restrâns de sunete-radicale, care se află la baza întregului vocabular, la concepte din ce în ce mai delimitate și mai complexe, prin intermediul unor adaosuri și al unor modificări. Recurența aceluiași sunet-radical sau cel puțin posibilitatea de a-l recunoaște pe baza unor reguli precise, ca și caracterul regulat al conținutului semantic al acelor adaosuri care modifică cuvântul sau al transformărilor interne ale acestuia determină acea explicabilitate prin sine însăși a limbii pe care o putem denumi mecanică sau tehnică.

În ce privește producerea lor, între cuvinte există o diferență importantă, până acum complet neglijată, care afectează cuvintele tematice. Cele mai multe dintre cuvintele tematice sunt, într-o oarecare măsură, de natură narativă sau descriptivă, ele desemnează mișcări, calități sau obiecte privite în sine, fără nici o referire la o persoană presupusă sau cunoscută în mod real; la alte cuvinte tematice, tocmai exprimarea acestei persoane sau simpla referire la aceasta constituie esența exclusivă a semnificației. Cred că am arătat corect, într-o lucrare anterioară[1], că, în orice limbă, cuvintele desemnând persoana trebuie să fie cuvinte originare și că este inexactă opinia potrivit căreia pronumele ar fi partea de vorbire care s-a format cel mai târziu într-o limbă. O interpretare strict gramaticală, prin care pronumele este privit ca un substitut
[***113***] al numelui, a luat aici locul viziunii corecte ieșite din profunzimea limbii. Elementul primordial este, firește, persoana însăși a vorbitorului, care se află în contact permanent și direct cu natura, și este imposibil să se omită exprimarea și în limbă a opoziției dintre eul persoanei și natură. În Eu este dat însă de la sine și un Tu; și astfel, prin intermediul unei noi opoziții, apare persoana a III-a, care, întrucât sfera ființelor apte să simtă și să vorbească este lăsată la urmă, se extinde și asupra obiectelor inanimate. Persoana, cu alte cuvinte Eul, făcând abstracție de orice însușire concretă, se situează în relația exterioară determinată de spațiu și în relația interioară determinată de senzație. Cuvintelor indicând persoana le urmează prin urmare prepozițiile

[1] „Über die Verwandschaft der Ortsadverbien mit dem Pronomen in eingen Sprachen", în *Abhandlungen der historisch-filologischen Classe der Berliner Akademie der Wissenschaften* din anul 1829, pp. 1–6. De comparat și cu lucrarea mea „Über den Dualis", *ibidem*, 1827, pp. 182–185.

și interjecțiile. Prepozițiile sunt relații ale spațiului sau ale timpului (văzut ca extensiune) cu un punct determinat, inseparabil de conceptul lor. Interjecțiile nu sunt altceva decât manifestări spontane ale sentimentului vital. Este de aceea probabil că acele cuvinte indicând persoana, realmente simple, își au originea într-o relație spațială sau senzorială.

Subtila distincție pe care o operez aici trebuie înțeleasă în limitele sale precise. Pe de o parte, toate cuvintele care desemnează trăiri interne, ca și cele care desemnează obiecte externe, se formează într-o manieră descriptivă și, în general, obiectivă. Distincția la care mă refer nu este valabilă decât pentru cazul în care esența desemnării este constituită efectiv de manifestarea spontană a simțirii unei anumite individualități. Pe de altă parte, în limbi pot exista – și chiar există realmente – pronume și prepoziții care provin din cuvinte desemnând calități integral concrete. Persoana poate fi desemnată prin intermediul a ceva corelat cu conceptul său și, la fel, prepoziția poate fi desemnată printr-un nume înrudit cu conceptul său, cum, de exemplu, *hinter* 'în spatele' este desemnabil prin *Rücken* 'spate', *vor* 'înaintea' prin *Brust* 'piept' etc. Cuvinte apărute efectiv în acest fel pot deveni cu timpul de nere- [***114***]
cunoscut, încât este greu să ne hotărâm dacă le vom considera cuvinte originare sau derivate. Dacă în această privință există cazuri individuale controversabile, rămâne totuși de netăgăduit faptul că orice limbă trebuie să fi avut la origine astfel de cuvinte izvorâte din simțirea imediată a persoanei. Bopp are meritul esențial de a fi distins pentru prima dată aceste două clase de cuvinte tematice și de a fi inclus în circuitul cercetării constituirii cuvintelor și a formelor lor elemente lexicale rămase până acum nediscutate. Vom vedea imediat în ce modalitate ingenioasă, sesizată pentru prima oară de Bopp în formele sanscritei, reunește limba, pentru propriile scopuri, aceste două clase de cuvinte, valorificând-o pe fiecare potrivit specificului ei.

Radicalii obiectivi și cei subiectivi ai limbii, pe care i-am distins aici, nu împărtășesc totuși – dacă îmi este îngăduit să mă servesc, pentru a fi concis, de această definiție nici pe departe exhaustivă – integral aceeași natură și nu ar putea, la drept vorbind, să fie tratați într-un mod similar cu sunetele de bază. Radicalii obiectivi își trădează originea în urma analizei: au fost separate sunetele secundare, semnificația a fost lărgită până la niște limite incerte, pentru a putea cuprinde în sfera ei toate cuvintele care i se subordonează, și au fost obținute astfel niște forme care, cu o asemenea configurație, pot fi denumite cuvinte doar într-un mod impropriu. Radicalii subiectivi poartă în mod evident amprenta limbii înseși. Conceptul care le

corespunde nu permite nici o extensiune, fiind întotdeauna expresia unei individualități precis conturate. Indispensabil subiectului vorbitor, acest concept a putut fi suficient într-o anumită măsură, până în momentul realizării depline a expansiunii progresive a limbii. Totuși, după cum vom avea imediat prilejul să arătăm în cele ce urmează, acest concept ne trimite la un stadiu primitiv al limbilor, stadiu a cărui configurație în ceea ce privește radicalii obiectivi,
[***115***] atâta timp cât ne lipsesc dovezile istorice ferme, poate fi, cu multă precauție, doar presupusă.

Numele de „radicali" poate fi atribuit doar acelor sunete de bază care se reunesc în mod direct cu conceptul care trebuie desemnat, fără intervenția altor sunete, purtătoare deja, prin sine, de semnificație. În această accepțiune riguroasă a termenului, radicalii nu aparțin în mod necesar limbii ca atare; în limbile în care forma se constituie din radicali îmbrăcați în sunete secundare, un asemenea caz se constată cu mare dificultate sau, cel mult, doar în anumite condiții. O limbă propriu-zisă este de fapt doar aceea care se manifestă în vorbire, iar invenția lingvistică nu poate fi gândită ca parcurgând retroactiv aceeași cale urmată proiectiv în cadrul analizei. Dacă într-o astfel de limbă un radical se prezintă ca un cuvânt, asemenea sanscritului *yudh* 'luptă', sau ca o componentă a unui cuvânt compus, ca în sanscritul *dharmawid* 'virtuos', avem de-a face de fapt cu excepții care nu ne îndreptățesc să presupunem existența unui stadiu în care, ca în limba chineză, în lanțul discursului sunt cuprinși și radicalii puri, necombinați cu sunete secundare. E mult mai probabil ca, pe măsură ce auzul și conștiința vorbitorilor se obișnuiesc mai mult cu sunetele radicale, în asemenea cazuri sporadice să avem de-a face cu o întrebuințare directă a acestora. Dar, în măsura în care, prin analiză, ajungem până la sunetele radicale, se ridică întotdeauna întrebarea dacă am ajuns astfel întotdeauna la elementele cu adevărat cele mai simple. În ceea ce privește sanscrita, Bopp și Pott – acesta din urmă într-o importantă lucrare pe care am amintit-o deja* și care va servi fără îndoială ca bază pentru cercetări ulterioare – au demonstrat cu o inspirată perspicacitate că mulți presupuși radicali sunt de fapt compuși sau derivați prin
[***116***] reduplicare. Iar îndoiala poate fi extinsă și asupra radicalilor care par să fie efectiv simpli. Am în vedere aici mai ales acei radicali care se depărtează de structura silabelor simple sau, încă și mai mult, de a acelora care își încadrează vocala între sunete consonantice care se sudează cu aceasta până la a deveni aproape inseparabile. Și în acești radicali se pot ascunde compuși deveniți

* Vezi *supra*, p. 77 (*n. trad.*).

de nerecunoscut, rezultați din transformări fonetice precum contragerea, dispariția unor vocale și altele asemănătoare. Spun acest lucru nu pentru a pune în locul faptelor presupuneri fără rost, nici pentru a obtura în mod arbitrar cercetării istorice accesul ulterior la stadii de limbă încă insuficient investigate, ci pentru că problematica de care ne ocupăm aici, cea a relației dintre limbi și facultatea formativă, ne impune în mod necesar să cercetăm toate căile pe care le-a parcurs apariția structurilor lingvistice.

În măsura în care se fac recognoscibile prin permanenta lor revenire, în forme foarte variabile, la ceva care rămâne constant, sunetele radicale trebuie să dobândească o claritate superioară, într-un grad proporțional cu gradul în care o limbă își dezvoltă, în interiorul ei, conceptul de verb într-un mod mai adecvat naturii acestuia. Datorită instabilității și mobilității acestei părți a discursului care, ca să spunem așa, nu are nici un moment de repaus, alături de una și aceeași silabă radicală apar în mod necesar sunete secundare aflate în permanentă transformare. Gramaticienii indieni se lăsau conduși de un sentiment absolut corect al limbii lor atunci când tratau toți radicalii drept radicali verbali, încadrându-l pe fiecare într-o anumită clasă de conjugare. În însăși natura dezvoltării limbii rezidă faptul că, inclusiv din punct de vedere istoric, conceptele de mișcare și de calitate sunt primele desemnate, deoarece aceste două concepte sunt, se înțelege, singurele care pot fi întrebuințate, într-unul și același act, cu aceeași continuitate și frecvență, pentru a desemna obiecte care corespund unor cuvinte simple. Mișcarea și calitatea sunt însă, în sine, asemănătoare, iar un simț al limbii viguros o antrenează [***117***] pe cea de-a doua către cea dintâi încă și mai frecvent decât invers. Distincția pe care o făceau între sufixele *krit* și sufixele *unâdi* dovedește faptul că gramaticienii indieni înțelegeau deosebirea esențială dintre mișcare și calitate, pe de o parte, și cuvintele indicând obiecte independente, pe de altă parte. Prin ambele categorii de sufixe erau derivate cuvinte direct din sunetele radicale. Sufixele din prima categorie formează însă numai cuvinte în care unul și același radical este prevăzut doar cu modificări generale care se potrivesc simultan mai multor concepte. Substanțe reale se găsesc în aceste cazuri rareori și numai în măsura în care desemnarea lor este de acest tip restrâns. Exact invers, sufixele de tip *unâdi* afectează doar denumiri de obiecte concrete, iar în cuvintele formate cu ajutorul lor componenta cea mai obscură este sufixul însuși, care ar trebui să conțină conceptul cel mai general, capabil să modifice sunetul-radical. Este de netăgăduit faptul că o mare parte a acestor formații sunt fabricate într-o perioadă istorică recentă. Recunoaștem la ele

cu mult prea mare evidență că au fost inventate în mod conștient pe baza principiului că toate cuvintele unei limbi, fără excepție, trebuie reduse la radicali instituiți anterior. Între aceste denumiri de obiecte concrete se pot afla, pe de o parte, cuvinte străine intrate în limbă, dar și, pe de altă parte, unele compuse devenite de nerecunoscut, între care se pot recunoaște și cuvinte derivate cu sufixe *unâdi*. Aceasta este, în mod natural, partea cea mai obscură din toate limbile și pe bună dreptate s-a încercat mai recent instituirea unei clase aparte de cuvinte cu origine obscură și incertă, incluzând o mare parte dintre cuvintele de tipul *unâdi*.

Esența coeziunii fonetice se sprijină pe recognoscibilitatea silabei radicale, care este tratată de limbi cu o atenție mai mare sau mai mică, în funcție de gradul de regularitate a organismului lor. În limbile cu o structură apropiată
[***118***] de perfecțiune, la sunetul-radical, sunet capabil să individualizeze conceptul, se adaugă sunete secundare, care indică o modificare generalizatoare. Or, după cum în rostire fiecare cuvânt poartă un singur accent principal, iar silabele neaccentuate cedează în fața celor accentuate (vezi mai jos, § 16), tot așa și în cuvintele simple formate prin derivare sunetele secundare ocupă, în interiorul limbilor riguros organizate, un spațiu mai redus, deși foarte semnificativ. Aceste sunete secundare sunt, ca să spunem așa, indicatori preciși și scurți, capabili să indice intelectului locul pe care acesta trebuie să îl atribuie conceptului corespunzător silabei radicale, a cărei realizare senzorială este mai accentuată și mai distinctă. Această lege a subordonării senzoriale, care se află în corelație și cu structura ritmică a cuvântului, pare dominantă în limbile foarte strict organizate, inclusiv din punct de vedere formal, ceea ce nu decurge totuși din cuvintele însele; iar străduința gramaticienilor indieni de a trata toate cuvintele limbii lor pe baza acestei legi este mărturia înțelegerii exacte a spiritului limbii sanscrite. Dar, întrucât sufixele *unâdi* nu se găsesc la gramaticienii mai vechi, se pare că ele au fost descoperite mai târziu. De fapt, la majoritatea cuvintelor sanscrite denumind obiecte concrete apare această structură caracterizată prin căderea unei terminații scurte în preajma unei silabe radicale predominante, iar acest fapt se potrivește perfect cu ceea ce am spus mai sus despre posibilitatea existenței unor unități compuse devenite de nerecunoscut. Aceeași presiune care a acționat asupra derivării acționează și asupra compunerii și, pentru a contrabalansa acea componentă a cărei funcție designativă este mai individualizată sau determinată în alt fel, o reduce progresiv pe cealaltă, atât în privința conceptului, cât și a sunetului. Aproape incredibilele estompări și alterări de sunete pe care le constatăm în limbi,

transformări succesive foarte rapide pricinuite de trecerea timpului, și, în plus, tendința tenace de conservare, secole de-a rândul, a unor sunete absolut [***119***] simple și izolate, toate depind în cea mai mare parte de o aspirație motivată a simțului intern al limbii sau, dimpotrivă, de o cedare a acestuia. Timpul nu șterge nimic de la sine, ci își exercită acțiunea numai în măsura în care simțul limbii a renunțat el mai întâi, intenționat sau nu, la un sunet.

§ 14

Înainte de a trece acum la relațiile reciproce pe care le stabilesc cuvintele între ele în alcătuirea discursului, trebuie să mai menționez o proprietate a limbilor care se manifestă deopotrivă în aceste relații, dar și într-o parte din procesul de formare a cuvintelor. Am amintit deja în paginile precedente (pp. 106–108; 117) asemănările între cazul în care un cuvânt este derivat de la radical prin adăugarea unui concept general, aplicabil la o întreagă clasă de cuvinte, și cazul când cuvântul este determinat în acest mod pe baza poziției pe care o ocupă în discurs. Această proprietate a limbii care are aici un efect de stimulare sau, dimpotrivă, de obstaculare poate fi cuprinsă în sfera a trei noțiuni: izolarea cuvintelor, flexiunea și aglutinarea. Această proprietate este pivotul în jurul căruia se rotește organismul limbii în perfecțiunea lui. De aceea trebuie să o examinăm discutând una după alta următoarele chestiuni: potrivit cărei cerințe interne izvorăște ea în suflet; cum se exteriorizează prin prelucrarea sunetelor; cum sunt împlinite sau, dimpotrivă, cum rămân nesatisfăcute prin această exteriorizare cerințele interne. Pe parcursul acestei examinări, vom observa constant repartiția activităților care se desfășoară în mod convergent în interiorul limbii.

Ansamblul cazurilor menționate până aici prezintă, în ceea ce ține de desemnarea internă a cuvintelor, două elemente a căror natură total diferită trebuie disociată cu atenție. Actului însuși al desemnării conceptului i se [***120***] asociază de fapt o altă activitate specifică a spiritului, care asigură conceptului transferul într-o anumită categorie a gândirii și a vorbirii; iar sensul complet al cuvântului rezultă simultan din expresia corespunzătoare conceptului și din această indicație modificatoare. Aceste două elemente se află însă în sfere total diferite. Desemnarea conceptului aparține unui mod de a proceda din ce în ce mai obiectiv al simțului limbii. Transferul conceptului într-o categorie determinată a gândirii reprezintă un nou act al conștiinței de sine a limbii,

în virtutea căruia cazul particular, cuvântul individual, se raportează la ansamblul cazurilor posibile în limbă sau în vorbire. Numai prin această operațiune, realizată cu cea mai mare precizie și profunzime și solid încorporată în limba însăși, în actul de vorbire se conjugă, topindu-se una în alta și subordonându-se una alteia după reguli proprii, activitatea autonomă ce izvorăște din gândire și cea orientată mai mult spre receptarea pură a impresiilor exterioare.

Există, desigur, grade diferite în felul în care diversele limbi satisfac această cerință, pe care nici o limbă nu o poate totuși trece cu vederea în configurația ei internă. Dar chiar și în limbile în care această cerință se extinde și la desemnarea externă, totul depinde de profunzimea și de vivacitatea cu care aceste limbi, înălțându-se cu adevărat până la categoriile originare ale gândirii, reușesc să le confere acestora o anumită valoare în interdependența lor. Căci, la rândul lor, aceste categorii constituie împreună un ansamblu coerent, al cărui caracter complet și sistematic străbate limbile cu razele sale. Tendința de a clasifica conceptele, de a le delimita pe cele individuale prin intermediul genului
[***121***] căruia îi aparțin, poate însă apărea și din nevoia de a distinge și de a desemna, care izvorăște din îmbinarea conceptului corespunzător genului cu cel corespunzător individului. Totuși această tendință de a clasifica conceptele, fie ca atare, fie în conformitate cu originea menționată sau cu o origine mai directă decurgând din nevoia spiritului de a se supune unei ordini logice clare, admite trepte diferite. Există limbi care la denumirile de ființe vii adaugă în mod regulat conceptul de gen, iar printre acestea sunt unele în care desemnarea acestui concept de gen a devenit un sufix care poate fi recunoscut doar în urma analizei. Aceste cazuri concordă pe deplin cu cel despre care am vorbit mai sus, în măsura în care și aici sunt vizibile două principii: un principiu activ al desemnării și un principiu subiectiv al diviziunii logice. Dar, pe de altă parte, aceste cazuri sunt complet divergente, deoarece nu este vorba aici de desemnarea unor forme ale gândirii și ale vorbirii, ci doar de desemnarea unor clase diferite de obiecte reale. Cuvintele formate în acest fel ajung în cele din urmă să fie întru totul asemănătoare cu cele în care două elemente alcătuiesc un concept compus. Dimpotrivă, ceea ce, în configurația internă a limbii, corespunde conceptului de flexiune se distinge tocmai prin faptul că, prin intermediul nu a două elemente, ci al unuia singur, transferat într-o anumită categorie, se constituie acele două principii de la care am pornit delimitarea acestui concept. Trăsătura caracteristică a flexiunii constă tocmai în aceea că aceste două principii ne relevă, dacă le analizăm, o natură diferită și o apartenență la sfere diferite. Numai datorită acestei

trăsături caracteristice, limbile care posedă o organizare pură pot să ajungă la o profundă și stabilă legătură între spontaneitate și receptivitate, din care se produce apoi, în interiorul lor, o infinitate de conexiuni între conținuturile gândirii, care poartă toate amprenta unor forme pure, capabile să satisfacă pe deplin și în mod absolut cerințele limbajului. Aceasta nu exclude în realitate posibilitatea ca, în cuvintele formate în acest mod, să-și găsească [***122***] loc și unele distincții reieșite din experiență. Dar, sub un aspect mai general, în limbi care se bazează, în această parte a structurii lor, pe un principiu spiritual veritabil, aceste distincții sunt situate deja, prin intermediul modului general de a proceda al limbii, pe o treaptă mai elevată. Astfel, de exemplu, conceptul diferenței între sexe n-ar fi putut apărea fără observarea realității, chiar dacă el se raliază, oarecum de la sine, prin intermediul conceptelor de spontaneitate și de receptivitate, diferențelor originare dintre forțele care pot fi imaginate. La această treaptă superioară se ridică acele limbi care preiau, integral și perfect, acest concept, desemnându-l într-un mod foarte asemănător cu cel întrebuințat în cazul cuvintelor apărute pe baza diferențelor pur logice dintre concepte. Or, aici nu îmbinăm două concepte unul cu altul, ci doar transferăm unul singur, prin intermediul unei relații interioare a spiritului, într-o clasă al cărei concept este comun mai multor ființe din natură, dar care ar putea fi înțeles, chiar și independent de o observație particulară, ca etalon al diferenței între forțe alternativ active.

În perioadele în care națiunile sunt preocupate de formarea limbilor lor, ceea ce este perceput de spirit cu vigoare își găsește de fiecare dată sunetele corespunzătoare. După cum mai întâi în interior se ivește sentimentul necesității de a atribui cuvântului, fără a afecta în nici un fel simplitatea sa, o expresie cu două fațete, în conformitate cu cerința mobilității discursului, pe de o parte, și cu cea a stabilității semnificației sale, pe de altă parte, tot așa, pornind din interiorul lor, în limbi apare flexiunea. Acolo unde particularitatea flexiunii este bine configurată, întâlnim două elemente: o desemnare a conceptului și o indicare a categoriei în care se încadrează acesta. Urmând această [***123***] cale, vom putea probabil să distingem în modul cel mai precis cele două tendințe diferite: pe de o parte tendința de a da conceptului o formă și, pe de altă parte, tendința de a-i atribui semnul distinctiv al felului în care trebuie el gândit. Diferența dintre aceste două tendințe trebuie să izvorască din însăși modalitatea în care sunt tratate sunetele.

Cuvântul poate suferi o prefacere doar pe două căi: prin intermediul unei schimbări interne și prin intermediul unei creșteri externe. Ambele căi sunt

cu neputință de urmat acolo unde limba își limitează cu stricteţe toate cuvintele la forma lor radicală, fără posibilitatea unei creșteri externe, și nu le lasă nici în interiorul lor spațiu pentru vreo transformare. Acolo unde o astfel de transformare internă este însă posibilă și este chiar cerută de structura cuvântului, distincția între indicare și desemnare – ca să păstrăm aceste expresii – este ușor de făcut și infailibilă, dacă se urmează această cale. Intenția implicată în acest mod de a proceda, care este aceea de a conserva identitatea cuvântului, prezentându-l deopotrivă în diversele sale configurații, se realizează cel mai bine urmărind modificarea internă. Cu totul altfel stau lucrurile în privința creșterii exterioare. Aceasta se prezintă ca o compunere, în sensul cel mai larg al termenului; întrucât nu trebuie să prejudiciem în nici un fel caracterul simplu și unitar al cuvântului, nu vom considera că două concepte se îmbină pentru a alcătui un al treilea, ci că un concept unic se află angrenat într-o anumită relație. Aici devine necesar un procedeu în aparență artificial, dar care totuși, datorită vivacității intenției resimțite în spirit, se evidențiază în sunete. Componenta indicativă a cuvântului trebuie să se contrapună, prin calitatea sunetelor care îi sunt rezervate, preponderenței componentei designative, evidențiindu-se la alt nivel decât aceasta din urmă. Sensul designativ originar al expansiunii, în măsura în care cuvântului i s-a adăugat așa ceva, trebuie să dispară din intenția ca acesta să fie întrebuințat doar cu rol indicativ, iar expansiunea ca atare, asociată cuvântului, trebuie tratată
[***124***] doar ca o componentă necesară, dar subordonată acestuia, și nu ca o parte capabilă prin sine de autonomie. Când se întâmplă așa ceva, apare, alături de schimbarea internă și de compunere, un al treilea tip de transformare a cuvântului, cea prin aglutinare, și am obținut astfel conceptul autentic de sufix. Acțiunea continuă exercitată de spirit asupra sunetului convertește în mod automat compunerea în aglutinare. În compunere și în aglutinare sunt active două principii opuse. Compunerea este preocupată de conservarea multiplelor silabe radicale împreună cu sunetele lor purtătoare de semnificație, pe când aglutinarea tinde spre distrugerea semnificației ca atare; supusă acestui tratament contradictoriu, limba își atinge dublul său scop, acela de a menține și, deopotrivă, de a distruge recognoscibilitatea sunetelor. Compunerea devine opacă doar atunci când limba – după cum am văzut mai sus –, urmând altă senzație, o tratează drept aglutinare. Am amintit totuși de compunere aici mai mult pentru că aceasta ar fi putut fi confundată în mod eronat cu aglutinarea, și nu pentru că ar face realmente parte amândouă din aceeași clasă. Acest fapt este doar în aparență valabil întotdeauna;

și nu ne e în nici un caz îngăduit să gândim aglutinarea în mod mecanic ca pe o asamblare intenționată a ceva ce este separat în sine și nici ca pe o ștergere a urmelor îmbinării în unitatea cuvântului. Cuvântul flexionat prin intermediul aglutinării reprezintă în sine o unitate, așa cum alcătuiesc o unitate diferitele părți ale unei flori care înflorește; ceea ce se petrece acum în limbă este de natură pur organică. Oricât de mult ar adera la persoana verbului, în limbile cu adevărat flexionare pronumele nu a fost gândit drept ceva distinct, ci s-a prezentat întotdeauna sufletului ca o formă individuală, iar sunetul corespunzător a pornit întotdeauna de pe buze ca o entitate întreagă și indivizibilă. În virtutea insondabilei spontaneități a limbii, sufixele provin [***125***] din radical, iar aceasta se petrece atâta timp cât capacitatea creativă a limbii nu se epuizează. Asamblarea mecanică poate apărea doar atunci când această capacitate nu mai este activă. Pentru a nu falsifica adevărul modului efectiv de a proceda și pentru a nu reduce limba la un simplu procedeu al intelectului, trebuie să avem constant în vedere interpretarea pe care am formulat-o în frazele anterioare. Nu ne este însă îngăduit să ascundem faptul că, tocmai pentru că este orientată către ceva inexplicabil, această interpretare nu lămurește nimic, că adevărul rezidă doar în unitatea absolută a ceea ce este gândit ca un ansamblu, în geneza simultană și în concordanța simbolică dintre reprezentarea internă și sunetul exterior, că, în fine, această interpretare ascunde sub vălul unei expresii figurate o obscuritate care nu poate fi luminată. Căci, chiar dacă sunetele radicalului modifică adesea sufixul, aceasta nu se întâmplă întotdeauna, și nu este cu putință să ne exprimăm altfel decât figurat, spunând că sufixul răsare dintr-odată din pântecele radicalului. Această metaforă nu vrea să spună nimic altceva decât că spiritul percepe radicalul și sufixul împreună, ca pe un tot inseparabil, pe când sunetul, ca o consecință a acestui mod de a fi percepute, le toarnă pe amândouă într-o unitate, prezentându-le ca atare auzului. Din această cauză am acordat prioritate expunerii mele de mai sus, a cărei perspectivă o voi menține constant și în paginile care urmează. Dacă o punem la adăpost de intruziunea oricărui procedeu mecanic, această perspectivă nu va da prilejul nici unei confuzii. Distincția teoretică între aglutinare și unitatea cuvântului se dovedește mai adecvată când o aplicăm unei limbi reale, pentru că limbajul posedă mijloace tehnice pentru amândouă, dar mai ales pentru că, în anumite limbi, aglutinarea nu se deosebește de compunere într-un mod absolut, ci doar relativ. Expresia „aglutinare“, potrivită exclusiv pentru limbi care cunosc flexiunea realizată

prin expansiune, ne asigură deja, dacă o confruntăm cu cea de „îmbinare", înțelegerea corectă a procesului organic.

[*126*] Întrucât autenticitatea aglutinării se vădește mai ales în fuziunea sufixului cu cuvântul, rezultă că limbile flexionare dispun de mijloace eficace pentru a forma unitatea cuvântului. Cele două tendințe, aceea de a conferi cuvintelor, printr-o conexiune stabilă în interiorul lor, o formă cu contururi exterioare clar delimitate, pe de o parte, și, pe de altă parte, aceea de a distinge aglutinarea de compunere, se susțin reciproc. Din cauza acestei conexiuni am vorbit până acum doar despre sufixe, expansiuni la finalul cuvântului, și nu despre afixe în general. Ceea ce determină aici unitatea cuvântului poate să provină, atât în privința sunetului, cât și în privința semnificației, exclusiv din silaba radicală, din componenta designativă a cuvântului, și își poate extinde eficacitatea în interiorul cuvântului mai ales prin intermediul părții care îi succedă. Silabele rezultate din expansiunea petrecută la începutul cuvântului fuzionează întotdeauna într-o măsură mai mică cu acesta, la fel cum silabele antepuse sunt cele mai indiferente în raport cu accentuarea și cu prelucrarea metrică; forța coercitivă a metrului începe doar cu silaba accentuată, cea care, de fapt, îl determină. Această observație mi se pare de o importanță aparte pentru evaluarea acelor limbi care anexează de regulă la începutul cuvintelor silabe provenind din expansiunea internă a acestora. Astfel de limbi întrebuințează mai mult compunerea decât aglutinarea, iar sentimentul flexiunii veritabile le rămâne străin. Redând într-un mod atât de perfect toate nuanțele legăturii dintre sunet și simțul limbii, care își dezvoltă astfel cu mare finețe funcția de desemnare, limba sanscrită stabilește reguli distincte pentru alipirea terminațiilor sufixale și a prepozițiilor prefixale. Pe acestea din urmă, sanscrita le tratează drept elemente de compunere lexicală.

[*127*] Sufixul indică raportul sub care cuvântul trebuie luat în considerare; privit în acest sens, sufixul nu este în nici un caz lipsit de conținut semantic. Același lucru este valabil și pentru modificarea internă a cuvintelor, așadar pentru flexiune în general. Între modificarea internă și sufix există totuși o deosebire importantă: în timp ce modificarea internă nu a putut avea la bază, inițial, un alt conținut semantic, silaba rezultată prin extensiune trebuie, dimpotrivă, să fi deținut un alt conținut, anterior. Modificarea internă este de aceea, de fiecare dată, simbolică, deși nu suntem întotdeauna capabili de a percepe acest caracter simbolic. Modul în care se efectuează modificarea, în trecerea de la un sunet mai clar la unul mai obscur, de la unul mai precis la unul mai difuz, constă într-o analogie cu ceea ce, în ambele cazuri, trebuie exprimat.

Și în cazul sufixului prevalează aceeași posibilitate. Sufixul poate fi deopotrivă originar sau exclusiv simbolic, iar această însușire a sa poate rezida pur și simplu în sunetele corespunzătoare. Nu este în nici un caz necesar ca lucrurile să se petreacă întotdeauna în acest mod și ar însemna să ignorăm pe nedrept libertatea și diversitatea căilor pe care merge limba în alcătuirile ei, dacă am voi să definim drept silabe flexionare doar acele silabe rezultate prin expansiune, care nu au avut anterior un conținut semantic autonom și care își datorează existența, în limbi, doar intenției orientate spre flexiune. A socoti că intenția intelectului deține în limbi o forță nemijlocit creatoare reprezintă, potrivit convingerii mele intime, o interpretare total greșită. Întrucât mobilul primar, în interiorul limbajului, trebuie căutat întotdeauna în spirit, rezultă că tot ceea ce ține de limbaj, inclusiv emiterea sunetului articulat, trebuie definit ca intenționalitate. Calea pe care limba înaintează este însă întotdeauna diferită, iar configurațiile ei izvorăsc din interacțiunea reciprocă a impresiilor exterioare și a trăirii interioare, interacțiune corelată cu finalitatea generală a limbii, care este aceea de a reuni subiectivitatea cu obiectivitatea, în crearea unei lumi ideale, care nu este însă nici integral interioară, nici [***128***] integral exterioară. Or, ceea ce nu este în sine nici pur simbolic, nici pur indicativ, fiind în schimb efectiv designativ, își pierde această ultimă însușire acolo unde o cere necesitatea limbii, din cauza modului în care este tratat în interiorul ansamblului. E de ajuns, de exemplu, să comparăm pronumele independent cu pronumele aglutinat în persoanele verbale. Simțul limbii distinge corect pronumele de persoană, înțelegând prin persoană nu substanța independentă, ci una dintre relațiile în care trebuie să apară în mod necesar conceptul de bază al verbului flexionat. Simțul limbii tratează, așadar, această substanță doar ca pe o componentă a verbului și permite timpului să o altereze și să o epuizeze cu certitudinea – datorată încrederii în sensul unor asemenea conținuturi indicative, sens consolidat prin întregul său mod de a proceda – că alterarea sunetelor nu va împiedica totuși recunoașterea conținutului indicativ. Indiferent dacă alterarea s-a petrecut efectiv sau dacă pronumele atașat a rămas în cea mai mare parte neschimbat, procesul și rezultatul lui rămân întotdeauna aceleași! Caracterul simbolic nu se bazează aici pe o analogie nemijlocită a sunetelor, ci rezultă din viziunea limbii, imprimată în ele cu mai multă artă. Dacă este indubitabil faptul că nu numai în sanscrită, ci și în alte limbi, silabele atașate prin aglutinare sunt preluate, mai mult sau mai puțin, din sfera deja menționată a temelor radicale, care se află în relație nemijlocită cu subiectul vorbitor, atunci caracterul simbolic

rezidă el însuși în această sferă. Relația cu categoriile gândirii și ale vorbirii, indicată prin silabele aglutinate, nu își poate găsi o expresie mai semnificativă altundeva decât în sunetele pentru care, în mod nemijlocit, subiectul reprezintă punctul de plecare sau de sosire al semnificației lor. Acestui proces de aglutinare a silabelor i se poate asocia ulterior analogia sunetelor, așa cum Bopp
[***129***] a demonstrat într-un mod atât de minunat pe baza terminațiilor de nominativ și acuzativ din sanscrită. E evident că, la pronumele de persoana a III-a, sunetul deschis *s* este repartizat, simbolic, ființei animate, în timp ce sunetul surd *m* este rezervat neutrului; și aceeași alternanță de litere în interiorul terminațiilor distinge subiectul acțiunii, adică nominativul, de obiectul acțiunii, adică acuzativul.

Caracterul inițial autonom al conținutului semantic al sufixelor nu constituie neapărat un impediment pentru puritatea flexiunii autentice. Cuvintele formate cu astfel de silabe flexionare sunt asemănătoare cuvintelor în care s-a petrecut o modificare internă, numai că, prezentându-se ca niște concepte simple turnate în forme diverse, ele corespund astfel în mod perfect finalității flexiunii. Această semnificativitate originar-autonomă a sufixelor reclamă însă o vigoare superioară a simțului intern al flexiunii și o stăpânire mai fermă a sunetelor de către spirit, care trebuie să frâneze în acest caz degenerarea configurării gramaticale înregistrate la compunere. O limbă care, asemenea sanscritei, se servește mai ales de astfel de silabe flexionare dotate cu conținut semantic la origine autonom își relevă prin chiar acest fapt încrederea în forța spiritului care o animă.

Și în această parte a limbii capacitatea fonetică și habitudinile fonatoare ale națiunilor, legate de aceasta, cooperează la realizarea semnificației. Înclinația de a lega elementele discursului unul de altul, de a îmbina între ele sunetele acolo unde o permite natura lor, de a le transforma în conformitate cu alcătuirea lor specifică atunci când vin în contact îi facilitează simțului flexionar sarcina de a viza unitatea, la fel cum stricta separare a sunetelor în anumite limbi nu îi compromite reușita. Dacă exigența internă este favorizată de capacitatea fonetică, simțul articulatoriu originar devine mai viguros
[***130***] și astfel se actualizează sciziunea sunetelor pe baza conținuturilor lor semantice, sciziune în virtutea căreia chiar și un singur sunet poate deveni vehiculul unui raport formal; tocmai aici, mai mult decât în orice altă parte a limbii, acest aspect este de o importanță decisivă, dat fiind că în acest caz nu trebuie desemnat un concept, ci indicată o orientare a spiritului. Rigoarea capacității

articulatorii și puritatea simțului flexionar sunt angrenate într-o relație care se consolidează datorită interacțiunii dintre ele.

Între absența oricărei indicări a categoriei cuvintelor, așa cum se prezintă lucrurile în limba chineză, și veritabila flexiune nu poate exista o a treia posibilitate compatibilă cu organizarea pură a limbilor. Unica posibilitate intermediară imaginabilă ar fi compunerea întrebuințată ca flexiune, adică un fel de flexiune embrionară, dar incomplet realizată, o joncțiune mai mult sau mai puțin mecanică, și nu o contopire pur organică. Acest fenomen hibrid, nu întotdeauna ușor de recunoscut, a fost numit recent aglutinare. Acest tip de îmbinare a conceptelor secundare, cărora le este atribuită funcția de determinare, izvorăște, pe de o parte, întotdeauna, fie din debilitatea simțului limbii în procesul de organizare internă, fie din neglijarea adevăratei orientări a acestuia, dar, pe de altă parte, el evidențiază totuși atât tendința de a atribui categoriilor conceptuale și o anumită valoare fonetică, cât și tendința de a supune, prin acest fel de a proceda, aceste categorii unui tratament nu întru totul asemănător celui rezervat desemnării efective a conceptelor. O limbă astfel construită, în măsura în care nu renunță cu totul la indicarea gramaticală, nu reușește să o realizeze în stare pură, ci o falsifică în însăși esența ei. Această limbă poate să posede în aparență – și într-o anumită măsură chiar în mod efectiv – o mare cantitate de forme gramaticale, și totuși să nu obțină nicăieri expresia adevăratului concept al acestor forme. Ea poate de altfel să conțină, în mod sporadic, și flexiuni veritabile, impuse de modificarea internă a cuvintelor, iar timpul poate converti în flexiuni aparente alcătuirile [***131***] care inițial fuseseră compuneri, așa încât evaluarea corectă a fiecărui caz în parte devine dificilă, ba chiar rămâne parțial imposibilă. Ceea ce rămâne cu adevărat decisiv pentru evaluarea ansamblului este sinteza tuturor cazurilor similare. În urma examinării generale, reiese cât de intensă sau cât de slabă a fost forța predominantă exercitată asupra structurii sunetelor de către tendința spre flexiune a simțului interior al limbii. Doar în această privință se poate constata diferența; căci limbile așa-zis aglutinante se deosebesc de cele flexionare nu prin genul lor, cum se întâmplă cu acele limbi care evită să exprime cu ajutorul flexiunii orice fel de conținut indicativ, ci doar prin gradul în care efortul lor obscur de a se îndrepta într-o unică direcție își ratează finalitatea.

Acolo unde, în perioada de formare a limbii, transparența și subtilitatea simțului lingvistic au pornit pe drumul corect – și având aceste însușiri nu puteau să apuce pe unul greșit – claritatea și exactitatea se revarsă din interior

asupra întregii structuri a limbii, iar principalele exteriorizări ale activității sale se reunesc într-o îmbinare coerentă. După cum am văzut, simțul flexiunii intră în relație indisolubilă cu tendința către unitate a cuvântului și cu capacitatea articulatorie care scindează sunetele pe baza valorii lor semantice. Efectul nu poate fi același acolo unde din spirit nu sar decât scânteile sporadice ale tendințelor pure; într-un asemenea caz, spiritul a apucat de obicei – și asupra acestui aspect voi reveni imediat – pe un drum solitar, care se abate de la cel corect, dar care dovedește adesea aceeași subtilitate și o simțire la fel de rafinată. Simțul lingvistic își exteriorizează atunci acțiunea adesea chiar și asupra unui caz izolat. Astfel, în aceste limbi, pe care nu suntem îndreptățiți să le numit flexionare, transformarea internă a cuvintelor, acolo unde ea
[***132***] există, este în mare parte astfel realizată, încât să urmeze procedeul intern indicat, ca să spunem așa, printr-o imitare rudimentară a sunetului, să desemneze, de exemplu, pluralul și preteritul printr-o întrerupere concretă a fluxului vocal sau printr-o puternică emisie de aer din laringe și să se reîntoarcă la limitele sunetului natural, părăsind aproape domeniul articulației, și aceasta tocmai acolo unde limbi complet constituite, cum sunt limbile semitice, dovedesc o subtilitate maximă a simțului articulatoriu, prin schimbarea simbolică a vocalei, dar nu tocmai în transformările gramaticale menționate, ci mai degrabă în altele. După știința mea, nici o limbă nu este integral aglutinantă, iar în cazurile concrete este adesea imposibil de stabilit cât de mare sau cât de mică este partea deținută de simțul flexionar în aparentul sufix. În toate limbile care manifestă efectiv o înclinație către fuziunea sunetelor sau cel puțin nu o resping în mod rigid, se poate observa sporadic o tendință spre flexiune. O judecată sigură asupra fenomenului în ansamblul său nu putem însă emite decât evaluând organismul întregii structuri a unei astfel de limbi.

§ 15

Sistemul de încorporare al limbilor

Orice însușire a limbii care izvorăște din concepția ei internă se angrenează în întregul organism al acesteia, iar acest lucru este valabil mai ales în cazul flexiunii. Flexiunea se află în cea mai strânsă legătură cu două aspecte în aparență opuse, dar care acționează de fapt împreună în mod organic: cu unitatea cuvântului și cu o separare adecvată între componentele discursului, care

face posibilă articularea acestuia. Corelarea flexiunii cu unitatea cuvântului este de la sine înțeleasă, întrucât tendința ei expresă da a forma o nouă unitate, nemaifiind satisfăcută de un anumit ansamblu, îi depășește limitele. Flexiunea favorizează de asemenea și articularea adecvată a propoziției și libera configu- [***133***]
rare a acesteia, în măsura în care, prin modul său de a proceda la nivel gramatical, ea dotează cuvintele cu semne distinctive, care servesc la recunoașterea cu deplină încredere și siguranță a relației acestora cu ansamblul propoziției. Flexiunea atenuează astfel grija de a menține unitatea propoziției ca și cum aceasta ar fi un singur cuvânt și încurajează analiza acestuia în părțile lui componente. Dar, ceea ce este încă și mai important, flexiunea stimulează o înțelegere mai corectă și mai clară a combinațiilor din interiorul propoziției, prin intermediul unei priviri retrospective asupra formelor gândirii, în măsura în care acestea se află în corelație cu limba. Toate cele trei caracteristici ale limbii pe care le am aici în vedere izvorăsc în realitate dintr-una și aceeași sursă, adică din concepția vie a raportului dintre vorbire sau discurs și limbă. De aceea, flexiunea, unitatea cuvântului și articularea adecvată a propoziției nu ar mai trebui tratate de acum încolo separat în cercetarea limbii. Doar prin luarea în calcul a acestor două alte aspecte, flexiunea va apărea cu forța sa reală, capabilă să exercite un efect benefic.

Discursul reclamă elemente adaptate în mod convenabil posibilității întrebuințării sale nelimitate și în nici un moment măsurabile; iar această cerință capătă o dimensiune intensivă și extensivă cu atât mai amplă cu cât nivelul la care el se situează este mai elevat. La nivelul cel mai elevat, discursul devine producere de idei și dezvoltare integratoare a gândirii. Chiar și acolo unde dezvoltarea efectivă întâmpină numeroase impedimente, discursul este întotdeauna direcționat, în interiorul omului, către această finalitate. De aceea, discursul caută întotdeauna să prelucreze acele elemente ale limbii prin care formele gândirii sunt exprimate în modul cel mai viu; din această cauză, cel mai mult îi convine flexiunea, al cărei avantaj constă tocmai în a trata întotdeauna conceptul potrivit atât relației sale interne, cât și celei externe, ceea ce facilitează progresul gândirii, datorită regularității parcursului urmat. [***134***]
Prin aceste elemente, discursul încearcă să ajungă la înălțimea nenumăratelor combinații ale gândirii înaripate, fără a-i restrânge astfel infinitatea. La baza exprimării tuturor acestor combinații se află construcția propoziției; iar acel zbor liber este posibil doar dacă părțile componente ale propoziției simple, potrivit necesității reieșite din esența acestuia, nu sunt lăsate inerte una alături de cealaltă sau separate mai mult sau mai puțin arbitrar.

Dezvoltarea ideilor implică două proceduri: reprezentarea fiecărui concept în parte și îmbinarea conceptelor într-un conținut de gândire. Ambele proceduri apar și în discurs. Un concept este integrat într-un ansamblu de sunete care nu pot fi separate unul de altul fără a se distruge semnificația și primește marca distinctivă a relației sale cu construcția frazei. Limba rostește cuvântul astfel format ca pe un întreg, separându-l de celelalte cuvinte cu care este corelat în interiorul gândirii, dar fără să anuleze astfel împletirea tuturor cuvintelor în frază. Aici se evidențiază unitatea cuvântului în sensul cel mai strict al termenului, fiecare cuvânt fiind tratat ca o unitate individuală care, fără să renunțe la autonomia sa, poate intra, în diferite grade, în contact cu alte entități. Am văzut însă mai sus că și în sfera aceluiași concept, așadar a aceluiași cuvânt, găsim câteodată o legătură între două elemente diferite; iar de aici rezultă un alt tip de unitate a cuvântului pe care, spre deosebire de prima, care este una externă, o putem defini drept internă. Unitatea internă a cuvântului deține o arie semantică mai largă sau mai restrânsă, potrivit măsurii în care elementele diferite sunt omogene și se leagă între ele pentru a alcătui un ansamblu compus sau, dimpotrivă, elementele (desemnarea și indicarea) nu sunt omogene și trebuie să reprezinte conceptul dotându-l cu o marcă distinctă.

[***135***] Unitatea cuvântului în limbă are două surse: una în simțul intern al limbii, corelat cu necesitatea dezvoltării gândirii, cealaltă în sunet. Deoarece gândirea nu constă în nimic altceva decât în diviziune și în re-asamblare, necesitatea simțului limbii de a reprezenta în mod simbolic, în discurs, toate tipurile de unitate a conceptului trebuie să se trezească de la sine și să iasă la lumină în limbă pe măsura propriei mobilități și a propriei legități instituite. Pe de altă parte, sunetul încearcă să armonizeze diferitele modificări intervenite în interiorul său la contactul cu alte sunete într-o relație convenabilă rostirii și auzului. Adesea, prin aceasta, el se limitează la a netezi dificultățile sau la a urma obișnuințe dobândite în mod organic. Sunetul merge încă și mai departe, formând segmente ritmice pe care le tratează ca pe un ansamblu pentru auz. Amândouă însă, atât simțul intern al limbii, cât și sunetul – acesta din urmă supunându-se cerințelor primului –, cooperează unul cu celălalt, iar modalitatea în care e tratată unitatea sunetelor devine astfel un simbol al acelei unități conceptuale avute în vedere. Sprijinindu-se în acest fel pe sunete, unitatea conceptului acționează ca un principiu spiritual revărsându-se asupra discursului, iar formarea sunetelor, supusă cu artă la un tratament care le insuflă acestora melodie și ritm, declanșează, prin ricoșeu,

în suflet o mai strânsă corelație între forțele ordonatoare ale intelectului și fantezia creatoare de imagini; plecând de aici, împletirea forțelor care se mișcă spre exterior și spre interior, către natură și către spirit creează o viață elevată și o mobilitate armonioasă.

Mijloacele de desemnare a unității cuvântului
Pauza

Mijloacele de desemnare a unității cuvântului în interiorul discursului sunt pauza, schimbarea literelor și accentul.

Pauza poate servi doar la indicarea unității externe; în interiorul cuvântului, dimpotrivă, pauza i-ar distruge unitatea. Pentru a evidenția elementele de conținut ale gândirii, la sfârșitul cuvintelor este naturală o scurtă suspendare a vocii, pe care doar un auz exersat o poate remarca. Cu toate acestea, [***136***] constatăm un contrast între tendința de desemnare a unității cuvântului și tendința, deopotrivă necesară, de a realiza îmbinarea propoziției, un contrast între unitatea conceptului care urmează a se concretiza în sunet și unitatea conținutului gândirii; limbile în care se manifestă un simț lingvistic precis și rafinat relevă o astfel de dublă intenție și aplanează acest contrast cu alte mijloace, adesea consolidându-l. Și în acest caz voi lua exemple ilustrative din sanscrită[1], pentru că această limbă tratează unitatea cuvântului într-un mod mai fericit și mai exhaustiv decât oricare alta și, în plus, posedă un alfabet care, mai mult decât alfabetele noastre, se străduiește să reprezinte grafic, și pentru privire, pronunția exactă oferită auzului. Or, sanscrita nu

[1] Chiar și acolo unde nu indic exact locul, detaliile privitoare la limba sanscrită menționate în continuare în lucrarea mea sunt preluate din gramatica lui Bopp; recunosc bucuros că înțelegerea mai clară a acestor fapte o datorez exclusiv acestei opere clasice, căci nici una dintre gramaticile precedente, unele dintre ele meritorii în alte privințe, nu ne oferă o prezentare la fel de bună. Atât gramatica sanscrită [Franz Bopp, *Ausführliches Lehrgebäude der Sanskrita-Sprache*, 1824 și 1827 (*n. trad.*)] în diferitele ei ediții, cât și *Vergleichende Grammatik*, publicată mai târziu [1833–1852 (*n. trad.*)], precum și studiile academice monografice care conțin o comparație atât de bogată și cu atât de mult talent expusă a limbii sanscrite cu limbile înrudite vor rămâne întotdeauna modele de evaluare profundă și inspirată, adesea de o îndrăzneață intuiție, a analogiei formelor; iar cercetarea lingvistică datorează acestor modele importantele progrese deja înregistrate pe un drum în parte neumblat. Încă din 1816, în lucrarea sa *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache*, Bopp a pus bazele unor cercetări pe care le-a continuat el însuși mai târziu, cu succes și mereu în aceeași direcție.

permite oricărei litere să apară la sfârșitul unui cuvânt, recunoscând astfel individualitatea autonomă a cuvântului, și sancționează de asemenea demarcația în interiorul cuvântului prin faptul că reglează schimbările suferite de literele care vin în contact una cu alta – într-un fel la cele care se găsesc la
[*137*] sfârșitul sau la începutul cuvântului și altfel la cele din mijlocul cuvântului. În același timp însă, în sanscrită, mai mult decât în alte limbi din trunchiul său genealogic, asamblarea conținutului gândirii este însoțită și de fuziunea sunetelor, așa încât, la prima vedere, unitatea cuvântului pare compromisă de unitatea conținutului gândirii. Atunci când vocala inițială sau cea finală se preschimbă într-o a treia vocală, este de netăgăduit că în acest fel apare o unitate sonoră a celor două cuvinte. Acolo unde consoanele finale se modifică înaintea vocalelor inițiale, nu avem, la drept vorbind, de-a face cu o consecință a faptului că vocala inițială, însoțită întotdeauna de o ușoară aspirație, nu se unește cu consoana finală, în măsura în care sanscrita tratează consoana ca formând o unitate inseparabilă cu vocala care îi succedă în interiorul silabei. Într-un fel sau în altul, această modificare a consoanei îngreunează întotdeauna marcarea delimitării cuvintelor. Acest mic impediment nu poate totuși să elimine efectiv delimitarea petrecută în spiritul ascultătorului și cu atât mai puțin să atenueze în mod semnificativ recunoașterea acestei delimitări. Căci, pe de o parte, tocmai cele două principale legi de modificare a cuvintelor care vin în contact, și anume fuziunea vocalelor și preschimbarea consoanelor surde în consoane sonore înaintea vocalelor, nu acționează în interiorul unuia și aceluiași cuvânt; dar, pe de altă parte, unitatea internă a cuvântului este reglată în sanscrită într-un mod atât de clar și de precis, încât în orice împletire de sunete, în discurs, nu se mai poate recunoaște faptul că doar unitățile fonetice independente sunt acelea care vin în contact direct una cu cealaltă. În rest, dacă împletirea de sunete în discurs atestă o fină sensibilitate a auzului și o vie pătrundere în indicarea simbolică a unității conținutului gândirii, rămâne totuși surprinzător faptul că și alte limbi indiene, cum ar fi limba telingă, cărora nu li se poate atribui o mare cultură izvorâtă din ele însele posedă această proprietate, care este în fapt corelată cu cele mai intime habitudini fonatoare ale unui popor și care, din
[*138*] această cauză, nu poate fi împrumutată ușor de la o limbă la alta. Împletirea tuturor sunetelor în discurs este propriu-zis mai naturală în stadiul necultivat al limbii, căci cuvântul nu poate apărea decât fiind desprins din discurs; în sanscrită, această particularitate a devenit un ornament intern și extern al discursului, pe care nu suntem totuși îndreptățiți să-l prețuim mai puțin

doar pentru că ne-am putea lipsi de el ca de un lux inutil gândirii. Există, evident, un efect retroactiv direct al limbii asupra spiritului care produce conținutul gândirii, efect diferit de cel exercitat de fiecare expresie în parte; iar prin acest efect nu se pierde nici una dintre virtuțile limbii, nici chiar cele care, în sine, ar părea superflue.

Schimbarea literelor

Unitatea internă a cuvântului poate apărea cu adevărat doar în limbi care, îmbrăcând conceptul în determinările sale secundare, lărgesc structura fonică a cuvântului cu mai multe silabe și acceptă ca în interiorul acesteia să se petreacă diferite schimbări de litere. Orientat spre frumusețea sunetului, simțul limbii tratează atunci această sferă internă a cuvântului după legile generale și speciale ale eufoniei și armoniei. Dar simțul articulatoriu acționează și el asupra acestor formațiuni – și mai ales asupra lor – fie transformând sunetele pentru a diferenția conținutul semantic, fie atrăgând în sfera sa – și făcându-le astfel să fie întrebuințate doar ca semne ale unor determinări secundare – acele sunete care posedă și o valoare autonomă. Semnificația corespunzătoare acestora, la origine concretă, devine acum simbolică, iar sunetul însuși, fiind subordonat unui concept principal, este adesea redus la un element simplu, căpătând totuși, chiar și acolo unde originea sa e diferită, o înfățișare asemănătoare cu cea a sunetelor pur simbolice, formate de simțul articulatoriu. Cu cât simțul articulatoriu este mai viu și mai activ în fuziunea durabilă a conceptului și a sunetului, cu atât această operație se [***139***] va realiza mai repede.

Prin intermediul acestor cauze convergente izvorăște o structură a cuvântului capabilă să satisfacă deopotrivă intelectul și sentimentul estetic, structură în care, printr-o analiză exactă, trebuie să se încerce, pornindu-se de la radicalul cuvântului, a se da seama de orice literă, adăugată, suprimată sau schimbată din motive de ordinul semnificației sau al sunetului. O astfel de analiză își poate atinge efectiv scopul, cel puțin în măsura în care reușește să pună alături de fiecare dintre aceste schimbări analogiile care le explică. Această structură a cuvântului atinge gradul maxim de extensiune și de diversitate, apt să satisfacă cel mai bine intelectul și auzul, în limbile care dau formelor originare ale cuvintelor o amprentă uniformă și care, pentru a indica determinările secundare, se servesc mai degrabă de aglutinare decât de schimbarea internă, pur simbolică, a literelor. Acest mod de a proceda, care, dacă

îl echivalăm cu simpla joncțiune mecanică, ne apare, la originea sa, mai rudimentar și mai necultivat, manifestă aici indubitabil, datorită forței simțului flexiunii, care îl ridică la un nivel mai înalt, o preeminență asupra schimbării interne, deși, în sine, aceasta este mai plină de rafinament și de artă. Se datorează, desigur, în cea mai mare parte, structurii bisilabice a radicalului și aversiunii față de compunere faptul că, în limbile semitice, structura cuvântului – chiar dacă simțul flexiunii și cel al articulației se manifestă în ea atât de minunat, de divers și de ingenios – este totuși departe de a o egala pe cea a limbii sanscrite în ceea ce privește varietatea, extensiunea și adecvarea la scopurile generale ale limbajului.

[***140***] Sanscrita marchează cu ajutorul sunetului diferitele grade de unitate a cuvântului, pe care simțul interior al limbii are tendința să le diferențieze. În acest scop, sanscrita se servește mai ales de un tratament diferențiat al silabelor care se reunesc în interiorul unuia și aceluiași cuvânt ca elemente distincte ale conceptului, pe de o parte, și, pe de alta, al sunetelor individuale din literele prin care silabele vin în contact una cu alta. Am menționat mai sus că acest tratament este diferit pentru cuvintele separate și pentru centrul cuvântului. Aceeași cale o parcurge și limba; dacă privim regulile referitoare la aceste două cazuri drept criterii de constituire a două mari clase opuse, rezultă că limba indică unitatea cuvântului la următoarele niveluri ierarhice, pornind de la relația cea mai labilă către cea mai stabilă:

– la cuvintele compuse;
– la cuvintele dotate cu prefixe, în cea mai mare parte verbe;
– la cuvintele formate cu sufixe (sufixe *taddhita*), pornindu-se de la cuvinte de bază existente în limbă;
– la cuvintele derivate (cuvinte *kridanta*) prin sufixe de la radicali, așadar de la cuvinte care se află de fapt în afara limbii;
– la formele gramaticale ale declinării și ale conjugării.

Primele două specii de cuvinte dintre cele pe care le-am distins urmează, în interiorul ansamblului, regulile de îmbinare ale cuvintelor separate, ultimele trei specii le respectă pe cele valabile pentru centrul cuvântului. Totuși, se înțelege de la sine, există și anumite excepții, iar la baza clasificării de mai sus nu există, firește, o diferență absolută în privința regulilor fiecărei clase, ci doar o apropiere mai mare sau mai mică, însă foarte sigură, de cele două specii principale. Dar chiar și în excepții se evidențiază, adesea într-un mod judicios, intenția de a se realiza o unitate mai stabilă. Astfel, la cuvintele separate, ca să ne referim la o astfel de excepție aparentă, consoanele finale

ale cuvântului precedent nu produc în realitate o schimbare a literelor inițiale ale cuvântului următor; dimpotrivă, acest fenomen se petrece la unele cuvinte [***141***] compuse și la prefixe, o influență constatându-se până la a doua consoană inițială, ca atunci când, de exemplu, cuvintele *agni* 'foc' și *stôma* 'sacrificiu' sunt reunite în *agnishṭôma* 'ardere de tot'. Prin această îndepărtare de la regulile îmbinării cuvintelor separate, limba își manifestă dispoziția de a răspunde cerinței unității cuvântului. Nu se poate nega totuși faptul că, în sanscrită, cuvintele compuse ajung în cele din urmă foarte asemănătoare cuvintelor simple, din cauza tratamentului mai general rezervat literelor finale sau inițiale, care vin în contact în interiorul cuvintelor compuse, precum și din cauza absenței sunetelor de legătură, de care limba greacă se servește întotdeauna în asemenea cazuri. Intonația, care, evident, nu ne este cunoscută, nu a putut elimina acest neajuns. Acolo unde primul membru al compusului își păstrează flexiunea gramaticală, realizarea legăturii între elemente rămâne doar pe seama întrebuințării limbii, care fie că îmbină în mod constant respectivele cuvinte, fie că nu se mai servește niciodată separat de ultimul membru. Simpla absență a flexiunilor nu mai indică unitatea acestor cuvinte decât intelectului, fără ca prin aceasta să dobândească, prin intermediul fuziunii sunetelor, valabilitate pentru auz. Acolo unde forma de bază și terminația cazuală coincid în privința sunetului, limba nu intervine printr-o desemnare explicită pentru a arăta dacă un cuvânt există pentru sine însuși sau dacă este elementul unui compus. Totuși, în sanscrită, un compus de o anumită lungime este, pe baza indicării gramaticale explicite, mai mult decât un cuvânt unic, și anume o serie de cuvinte așezate unul după altul, fără a fi flexionate. Un simț corect al limbii a făcut ca greaca să nu permită compuselor sale să degenereze din cauza unei lungimi excesive. Dar și limba sanscrită demonstrează, la rândul ei, prin alte particularități, cât de judicios înțelege uneori să indice unitatea acestor cuvinte, de exemplu atunci când [***142***] reunește două sau mai multe substantive de genuri diferite, pentru a forma un unic compus de genul neutru. Între clasele de cuvinte care urmează legile de îmbinare în centrul cuvântului, cele mai asemănătoare între ele sunt cuvintele *kridanta* și cuvintele flexionate gramatical, iar dacă între aceste două clase există urme ale unei legături încă și mai strânse, acestea sunt de găsit mai degrabă în diferența dintre terminațiile cazuale și cele verbale. Sufixele *krit* se comportă integral ca terminații verbale; căci ele prelucrează în mod nemijlocit un radical pe care ele însele l-au introdus în limbă, în timp ce terminațiile cazuale, egale în această privință cu sufixele *taddhita*,

se îmbină cu cuvinte de bază existente deja în limba însăși. Profunda fuziune a sunetelor se prezintă în forma sa cea mai stabilă, pe bună dreptate, în flexiunile verbului, deoarece conceptul verbal se lasă mai puțin decât oricare altul separat, chiar și de către intelect, de determinările sale secundare.

Am intenționat aici doar să arăt în ce mod legile eufoniei acționează divergent asupra literelor care se află în contact unele cu altele, în funcție de gradul de unitate internă a cuvintelor. Trebuie să ne ferim însă să identificăm aici ceva efectiv intențional, cum, de altfel, cuvântul *intenție*, întrebuințat cu privire la limbi, trebuie înțeles cu multă precauție. Dacă prin acest cuvânt înțelegem o convenție sau doar aspirația, emanând din voință, către un scop prestabilit, atunci intenția este străină de limbă, iar acest aspect trebuie amintit cât se poate de des. Limba se manifestă întotdeauna printr-un sentiment originar-instinctiv. Or, un asemenea sentiment al unității conceptului este, sunt convins, transferat asupra sunetului, și tocmai pentru că este un sentiment nu e transferat peste tot în aceeași măsură și cu aceeași consec-
[***143***] vență. Multe dintre cazurile particulare de abatere de la o lege de îmbinare la alta izvorăsc, pe cale fonetică, din natura însăși a literelor. Întrucât toate cuvintele formate gramatical apar întotdeauna cu aceeași îmbinare a literelor inițiale și finale ale elementelor lor, în timp ce în cuvintele separate sau chiar în cele compuse aceeași atingere se produce doar în mod variabil și sporadic, rezultă că este normal ca la cele dintâi să se constituie cu ușurință o pronunție proprie, care topește în sine mai intim toate elementele; și de aceea, în aceste cazuri, putem accepta că sentimentul unității cuvântului își are originea într-o direcție contrară căii pe care am urmat-o mai sus. Totuși, originară rămâne întotdeauna influența acelui sentiment interior al unității cuvântului, deoarece din ea derivă faptul că determinările gramaticale sunt înglobate în general în temă și nu rămân separate, cum se întâmplă în unele limbi. Pentru efectul fonetic, de o mare relevanță este faptul că atât terminațiile cazuale, cât și sufixele încep doar cu anumite consoane și de aceea se pot integra doar într-un număr limitat de construcții, număr care, în ce privește terminațiile cazuale, este extrem de restrâns, în ce privește sufixele *krit* și terminațiile verbale este mai mare, iar în ce privește sufixele *taddhita*, încă și mai mare.

În afară de varietatea legilor de îmbinare a consoanelor aflate în contact în centrul cuvântului, limbile mai dispun și de un alt tip de tratament fonetic al cuvântului, în măsură să marcheze și mai precis unitatea internă – și anume cel care permite configurației de ansamblu a cuvântului să exercite o influență asupra anumitor litere, în special vocale. Aceasta se întâmplă atunci când

anexarea unor silabe mai mult sau mai puțin importante exercită o oarecare influență asupra vocalelor deja existente în cuvânt, atunci când o extensiune la începutul cuvântului produce abrevieri sau eliziuni la sfârșitul cuvântului, atunci când vocala silabei crescute organic se asimilează cu cele ale [***144***] cuvântului sau când, dimpotrivă, acestea din urmă se asimilează cu prima, în fine, atunci când, prin intermediul unei consolidări sau al unei schimbări a sunetelor, o singură silabă câștigă o preponderență care îi permite ca, pentru auz, să domine asupra celorlalte silabe din cuvânt. Oricare dintre aceste cazuri, când nu este de natură pur fonetică, poate fi tratat ca jucând un rol nemijlocit simbolic pentru unitatea internă a cuvântului. În sanscrită, acest tratament al sunetelor apare în forme diferite, dar întotdeauna cu o remarcabilă atenție față de claritatea formei logice și față de frumusețea formei estetice. Din această cauză, limba sanscrită nu asignează terminațiilor silaba radicală, a cărei consistență trebuie păstrată; această limbă permite totuși extensiuni ale vocalei radicale și, pe baza recurenței regulate a acesteia în limbă, auzul recunoaște cu ușurință vocala radicală originară. Există o observație a lui Bopp, mărturie a rafinatului său simț lingvistic, afirmație potrivit căreia, după cum se exprimă el foarte precis, transformarea vocalei radicale, despre care vorbim aici, nu este în sanscrită calitativă, ci cantitativă.[1] Asimilarea calitativă provine dintr-o neglijență de pronunțare sau din plăcerea pentru un sunet uniform; prin inversiunea cantitativă a măsurii silabice se exprimă un simț al eufoniei mai elevat și mai rafinat. În cazul asimilării calitative, vocala radicală purtătoare de conținut semantic este sacrificată în favoarea sunetului, iar în inversiunea cantitativă vocala radicală rămâne, în cadrul extensiunii, prezentă deopotrivă pentru intelect și pentru auz. Pentru a conferi unei silabe dintr-un cuvânt predominanță în rostire asupra întregului cuvânt, sanscrita posedă, prin *guṇa* și *wriddhi*, două mijloace construite cu atâta măiestrie și atât de strâns legate de restul rețelei de afinități fonetice, încât [***145***] această măiestrie și această conexiune au rămas însușirile sale exclusive.* Nici

[1] *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik*, 1827, p. 281. Bopp face această observație doar referitor la transformările realizate prin adăugarea de elemente secundare. Dar această lege mi se pare că are o valabilitate generală. Chiar și aparenta obiecție imediată care poate fi adusă, și anume transformarea lui *r* vocalic în *ur* la flexiunea fără *guṇa* a verbului *kṛi* (*kurutas*), poate fi explicată în alt fel.

* După cum reiese din numeroasele exemple pe care le dă și le comentează în continuare, Humboldt cunoștea relativ bine terminologia gramaticală tradițională a limbii sanscrite. Ca termeni tehnici, *guṇa* și *wriddhi* desemnează două tipuri fundamentale de transformări fonetice specifice limbii sanscrite. Acestea ilustrează admirabila

o altă limbă-soră nu a primit în sine aceste transformări ale sunetelor într-un mod la fel de adecvat propriului sistem și propriului spirit; doar fragmente disparate au pătruns în unele limbi sub forma unor produse finite. Aceste *guṇa* și *wriddhi* îl lungesc pe *a*, din *i* și *u* formează diftongii *ê* și *ô*, îl transformă pe *r* vocalic în *ar* și *âr*[1] și îi consolidează pe *ê* și *ô* diftongându-i din nou în *ai* și *au*. Dacă diftongii *ê* și *ai*, *ô* și *au*, apăruți prin *guṇa* și, bineînțeles, *wriddhi*, sunt urmați de o vocală, atunci ei se descompun în *ay* și *âi*, respectiv în *aw* și *âw*.

Se constituie astfel o serie dublă de cinci tipuri de transformări fonetice care, prin intermediul unor legi precise ale limbii și în virtutea unui recurs continuu al limbii la aceste legi pe parcursul întrebuințării ei, o readuc în mod constant la același sunet originar. Limba achiziționează în acest mod o multiplicitate de îmbinări armonice de sunete, fără ca prin aceasta să se aducă fie și cel mai neînsemnat prejudiciu procesului de înțelegere. Sub acțiunea lui *guṇa* și a lui *wriddhi*, un sunet apare mereu în locul altuia. De aici nu putem însă deduce că *guṇa* și *wriddhi* reprezintă o simplă schimbare vocalică, prezentă de altfel și în multe alte limbi. Diferența esențială între aceste două tipuri constă în aceea că, în cazul schimbării vocalice, motivul înlocuirii unei vocale cu o alta este, cel puțin în parte, străin de vocala originară din silaba supusă transformării și trebuie căutat când în înclinația spre

regularitate a formelor gramaticale sanscrite și legătura funcțională dintre nivelul fonetic, cel semantic și cel morfologic. În raport cu un „grad zero" al cantității vocalice, *guṇa* (literal: 'calitate') desemnează clasa vocalelor (sau a diftongilor) cu lungime medie, iar *wriddhi* (literal: 'creștere') pe cea a vocalelor (sau a diftongilor) cu lungime maximă. Pentru a explica valorile terminologice ale celorlalți termeni din gramatica sanscrită, am considerat potrivit să apelez la lucrările de sanscritologie ale lui Franz Bopp, foarte bine cunoscute și frecvent citate de Humboldt. Astfel, din Bopp, *Kritische Grammatik…*, 1834, p. 284, aflăm că „sufixele care creează *nomina primitiva* de la radicali se numesc, la gramaticienii indieni, parțial *krit*, parțial *unâdi*, iar acelea care construiesc derivate de la alte teme lexicale se numesc sufixe *taddhita*". Despre sufixele de tip *kridanta*, Bopp ne spune în altă parte (*Ausführliches Lehrgebäude der Sanskrita-Sprache…*, III, 1827, p. 268) că sunt acele „sufixe care construiesc *nomina primitiva* de la alți radicali", spre deosebire de sufixele de tip *taddhita*, definite drept „sufixe care construiesc derivate de la alți radicali". Prin termenul *bahuwṛîhi* se desemnează, în gramatica sanscrită, acel tip de compus nominal a cărui valoare semantică de ansamblu este diferită de cea a componentelor sale luate separat (*cf.* Bopp, *Ausführliches Lehrgebäude der Sanskrita-Sprache…*, III, 1827, p. 355 și Bopp, *Kritische Grammatik…*, 1834, p. 355) (*n. trad.*).

[1] Pe baza extinderii inteligente a analogiei cu aceste transpuneri de sunete, dl dr. Lepsius explică pe *ar* și *âr* drept diftongări ale lui *r* vocalic. A se consulta pe această temă scrierea sa *Paläographie als Mittel für die Sprachforschung*, 1834, pp. 46–49, §§ 36–39.

distincții gramaticale, când în legea asimilării sau în orice altă cauză, așa [***146***]
încât noul sunet se poate schimba în funcție de diferite împrejurări, pe când, sub acțiunea lui *guṇa* și a lui *wriddhi*, sunetul nou apărut izvorăște în mod constant și uniform din una și aceeași silabă supusă transformării și căreia îi aparține în mod exclusiv. Dacă vom compara sunetul *wêdmi*, supus acțiunii lui *guṇa*, cu sunetul *tênima*, apărut, conform explicației lui Bopp, prin asimilare, vom constata că *ê* provine în prima formă dintr-un *i* normal din silaba modificată, iar în cea de-a doua formă dintr-un *i* din silaba următoare.

Guṇa și *wriddhi* sunt consolidări ale sunetului de bază, cu alte cuvinte consolidări ale consoanei simple, care se realizează potrivit unei creșteri gradate, ca între comparativ și superlativ, nu doar în raport cu sunetul de bază, ci și în raport reciproc. Această creștere gradată este evidentă în amploarea pronunțării și în sunetul perceput de auz; ea se manifestă însă deopotrivă în sfera conținutului semantic, după cum ne arată un exemplu elocvent, cel al participiului viitor pasiv, format prin adiția lui *ya*. Conceptul simplu reclamă aici doar *guṇa*, pe când conceptul consolidat și corelat cu ideea de necesitate reclamă *wriddhi*. Un exemplu: *stawya* 'un om lăudabil' versus *stâwya* 'un om care trebuie lăudat în mod necesar și absolut'. Conceptul de consolidare nu determină însă natura specifică a acestei schimbări fonetice. În acest caz, trebuie exclus *wriddhi*-ul lui *a*, care de altfel nu aparține acestei clase decât în mod relativ, în virtutea întrebuințării sale gramaticale, și nu pe baza naturii sale fonetice. La toate celelalte vocale și la toți ceilalți diftongi, caracteristica acestei consolidări constă în apariția unei inflexiuni a sunetului, produsă prin intermediul unor vocale și diftongi neomogeni. Întrucât la baza oricărui *guṇa* și a oricărui *wriddhi* se află o combinație a lui *a* cu celelalte vocale sau cu ceilalți diftongi, putem presupune fie că înaintea vocalei simple [***147***]
în *guṇa* apare un *a* scurt, iar în *wriddhi* un *a* lung, fie că întotdeauna apare un *a* scurt în *guṇa* înaintea vocalei simple și în *wriddhi* înaintea vocalei deja consolidate de *guṇa*.[1] Cu singura excepție a lui *a*, simpla apariție a unor

[1] În *Grammatica critica linguae sanscritae*, 1829 și 1832, § 33, Bopp susține prima dintre aceste două păreri. Dacă îmi este îngăduit să am o altă opinie decât acest temeinic cercetător, m-aș declara în favoarea celei de-a doua ipoteze. Dacă am accepta interpretarea lui Bopp, ne-ar fi aproape imposibil să salvăm și strânsa legătură dintre *guṇa* și *wriddhi*, pe de o parte, și legile fonetice generale ale limbii, pe de altă parte, deoarece vocalele simple neomogene, indiferent de lungimea sau scurtimea lor, s-ar converti întotdeauna în diftongi, evident mai slabi, ai lui *guṇa*. Întrucât natura diftongului constă mai ales în non-omogenitatea tonurilor, este ușor de înțeles că lungimea sau scurtimea tonurilor originare vor fi absorbite de noul sunet fără să mai rămână nimic din diferența

vocale lungi prin intermediul îmbinării unor vocale omogene nu a fost inclusă, din câte știu, nici de gramaticienii indieni printre fenomenele datorate lui *wriddhi*. Întrucât în *guṇa* și în *wriddhi* se produce întotdeauna un sunet cu efect foarte diferit asupra auzului și care își află fundamentul exclusiv în sunetul primar al silabei înseși, sunetele datorate acțiunii lui *guṇa* și a lui *wriddhi* izvorăsc, într-un mod care nu poate fi descris prin cuvinte, dar care este clar perceptibil de auz, din interioritatea profundă a silabei înseși. Dacă totuși *guṇa*, care modifică atât de frecvent silaba radicală la verb, ar fi o caracteristică a anumitor forme gramaticale, acestea din urmă ar putea fi definite literalmente, chiar în conformitate cu fenomenul sensibil, drept dezvoltări provenite din interiorul radicalului, și aceasta într-un sens mai
[***148***] pregnant decât în limbile semitice, unde se petrece o schimbare pur simbolică a vocalei.[1] Dar nu acesta este cazul aici, căci *guṇa* este doar una dintre configurațiile secundare pe care sanscrita, pe baza unor legi precise, le conferă formelor verbale în plus față de adevăratele lor caracteristici. Este vorba de un fenomen prin natura lui pur fonetic și, în măsura în care îi putem înțelege resorturile, explicabil exclusiv prin sunete; în sine, acest fenomen nu prezintă nici un aspect semantic sau simbolic. Unica excepție în interiorul limbii sanscrite este „gunizarea" vocalei supuse reduplicării la verbele intensive. Gunizarea pune cu atât mai mult în evidență expresia consolidată pe care limba, într-o modalitate de altfel neobișnuită, intenționează să o impună în aceste forme, în măsura în care reduplicarea scurtează de obicei vocala

dintre ele. O consolidare a diftongului se va produce doar când va intra în joc o nouă non-omogenitate. Nu deduc însă de aici că diftongii produși sub acțiunea lui *guṇa* provin chiar din fuziunea vocalelor scurte. Faptul că, spre deosebire de diftongii produși de *wriddhi*, diftongii *guṇa* primesc, la dizolvarea lor, un *a* scurt (*ay*, *aw* versus *ây*, *âw*) poate fi explicat în alt fel. Întrucât nu poate fi recunoscută pe baza vocalei, diferența dintre cele două tipuri de expansiune fonetică trebuie căutată în cantitatea vocalei din noua silabă. Același lucru este valabil și pentru *r* vocalic.

[1] Acest aspect a contribuit probabil în mod esențial la dezvoltarea de către Friedrich Schlegel (*Über die Sprache und Weisheit der Indier*, 1808, p. 50) a teoriei sale, la drept vorbind doar parțial acceptabilă, despre o clasificare a tuturor limbilor. Este însă remarcabil faptul, după părerea mea prea puțin recunoscut, că acest profund gânditor și genial scriitor a fost primul german care ne-a atras atenția asupra extraordinarului fenomen al limbii sanscrite și că el însuși a realizat progrese remarcabile în cercetarea acestei limbi, și a făcut-o într-o epocă în care lipseau toate numeroasele instrumente de lucru care ne stau azi la dispoziție pentru a o învăța. Chiar și gramatica lui Wilkins (*Grammar of the Sanskrita language*, 1808) a apărut în același an în care a fost publicată scrierea lui Schlegel.

lungă și în măsura în care *guṇa*, în acest caz, cum nu se întâmplă de obicei, se realizează și în vocalele mediane lungi ale radicalului.

Dimpotrivă, în multe cazuri, *guṇa* și *wriddhi* pot fi considerate simboluri ale unității interne a cuvântului, pentru că aceste schimbări de sunete, care se petrec într-o manieră gradată în sfera vocalelor, produc o fuziune a cuvântului mai puțin materială, mai fermă și mai strâns sudată decât cea produsă de schimbările consoanelor care vin în contact reciproc. În această privință, *guṇa* și *wriddhi* se aseamănă, într-o anumită măsură, cu accentul, în ambele cazuri producându-se același efect, și anume preponderența unei silabe dominante, obținută în cazul accentului prin ridicarea tonalității, iar în cazul lui *guṇa* și al lui *wriddhi* printr-o extindere a inflexiunii sunetului. [***149***] Chiar dacă însoțesc unitatea internă a cuvântului doar în anumite împrejurări, *guṇa* și *wriddhi* sunt doar una dintre expresiile de care limba, departe de a urma mereu aceleași căi, se servește pentru marcarea unei asemenea unități. De aici derivă poate faptul că *guṇa* și *wriddhi* sunt specifice mai ales formelor lungi, plurisilabice, aparținând celei de-a zecea clase verbale și clasei, înrudite cu aceasta, a verbelor cauzative. Dacă, pe de altă parte, apar și în forme foarte scurte, nu se poate totuși tăgădui că, în formele lungi, ele împiedică silabele să se fragmenteze și constrâng vocea să le mențină strâns unite. Foarte semnificativ apare și în această privință faptul că *guṇa* predomină în acele clase de cuvinte care prezintă cea mai strânsă unitate, adică la cuvintele *kridanta* și la desinențele verbale, și afectează în acestea, de obicei, silaba radicală; dimpotrivă, aceste fenomene nu se petrec niciodată nici în silaba tematică a formelor flexionare ale declinării, nici în cuvintele formate cu sufixe *taddhita*.

Wriddhi își găsește o dublă aplicație: pe de o parte, ca și *guṇa*, este un fenomen pur fonetic și îl intensifică pe acesta fie din necesitate, fie la latitudinea arbitrară a vorbitorului; pe de altă parte, posedă un conținut semantic și pur simbolic. În prima sa configurație, afectează de preferință vocalele finale, la fel cum, dintre aceste vocale finale, chiar și cele lungi primesc un *guṇa*, ceea ce nu se întâmplă de obicei. Aceasta derivă din faptul că amplificarea unei vocale finale nu întâmpină limite înaintea sa. Este vorba despre același principiu care, în condiții similare, face ca în javaneză un *a* încorporat în consoană să se preschimbe într-un *o* închis la sfârșit de cuvânt. Conținutul semantic al lui *wriddhi* se evidențiază mai ales la sufixele *taddhita* și pare să își aibă sediul originar în denumirile indicând genul, în substantivele colective și în cele abstracte. În toate aceste cazuri, avem de-a face cu o expansiune

[***150***] a conceptului simplu, care la origine fusese concret. Aceeași expansiune este însă transferată în manieră metaforică și la alte cazuri, chiar dacă nu cu aceeași regularitate. De aici derivă poate și faptul că adjectivele formate cu sufixe *taddhita* primesc uneori un *wriddhi*, alteori lasă vocala neschimbată. Adjectivul poate fi privit ca o calitate concretă, dar și drept ceva cuprinzând în sine întreaga mulțime de obiecte pe care le califică.

Prezența sau absența lui *guṇa* produc la verb, în cazuri bine precizate din punct de vedere gramatical, o opoziție între formele flexionare „gunate" și cele „non-gunate". Uneori, însă mult mai rar, apare o opoziție similară în întrebuințarea, când necesară, când facultativă, a lui *wriddhi* în contrast cu *guṇa*. Bopp a explicat pentru prima dată această opoziție într-o manieră care, chiar dacă a trebuit să neglijeze anumite cazuri, considerându-le excepții, ne apare totuși, fără îndoială, în ansamblul ei, satisfăcătoare: este vorba despre acțiunea exercitată asupra vocalei radicale de ponderea fonetică mai mare sau mai mică a terminațiilor. O pierdere fonetică mai mare împiedică extensiunea, pe care pare să o stimuleze însă o pondere fonetică mai mică, și atât una, cât și cealaltă se găsesc întotdeauna acolo unde terminația se atașează în mod nemijlocit la radical sau se întâlnește pe această cale cu o vocală capabilă să primească *guṇa*. Acolo însă unde influența silabei flexionate este frânată de o vocală sau de o consoană care se interpune între aceasta și vocala radicală, punând astfel capăt dependenței acesteia din urmă față de silaba flexionată, nu e deloc cu putință să explicăm pe baza sunetelor motivul întrebuințării sau al neîntrebuințării lui *guṇa*, cu toate că există anumite cazuri în care *guṇa* apare în mod regulat; și nu e deloc cu putință nici să facem din această diferență în transformarea silabei radicale o lege general valabilă în interiorul limbii. Adevărata explicație a întrebuințării sau non-întrebu-
[***151***] ințării lui *guṇa* mi se pare că poate fi căutată doar în istoria formelor flexionare ale verbului. Acesta este însă un domeniu încă foarte obscur, în care suntem în stare doar să ghicim în mod fragmentar fenomene disparate. Au existat probabil cândva, în funcție de deosebirile dintre dialecte și dintre epoci, două specii diferite de conjugare, una cu *guṇa* și alta fără *guṇa*, din al căror amestec a izvorât configurația actuală, pe care ne-o atestă limba. De fapt, la o asemenea ipoteză par să ne conducă unele clase de radicali susceptibili de a fi flexionați simultan cu sau fără *guṇa* și păstrând în cea mai mare parte același conținut semantic sau de a primi în toate împrejurările un *guṇa*, ori de câte ori analogia care domină în celelalte componente ale limbii ar cere opoziția menționată mai sus. Acest ultim caz nu apare decât în excepții

izolate; primul afectează în schimb toate verbele care urmează deopotrivă flexiunea primei și a celei de-a șasea clase de conjugare, ca și pe cele din prima clasă, care își construiesc preteritul multiform pe baza paradigmei clasei a șasea, copiind integral, cu excepția lui *guṇa*, preteritul augmentat. Această a șasea paradigmă, corespunzătoare celui de-al doilea aorist grecesc, nu poate fi în ansamblul ei altceva decât un veritabil preterit augmentat al unei flexiuni fără *guṇa*, pe lângă care a existat cândva și o flexiune cu *guṇa* (actualul nostru preterit augmentat al radicalilor din prima clasă). Mi se pare foarte probabil ca în sanscrită să nu existe, în adevăratul înțeles al termenului, decât două feluri de preterit, și nu trei, cum socotim de obicei, așa încât formele celui de-al treilea presupus preterit, cel multiform, nu sunt decât forme secundare, apărute în alte epoci ale limbii.

Dacă admitem astfel că în limba sanscrită ar fi existat două conjugări, una cu *guṇa* și alta fără *guṇa*, s-ar pune atunci întrebarea dacă acolo unde ponderea superioară a terminațiilor produce o opoziție *guṇa* este suprimată sau acceptată. Trebuie să ne pronunțăm fără ezitare în favoarea primei ipoteze. [***152***] Schimbări ale sunetelor cum sunt *guṇa* și *wriddhi* nu se pot pur și simplu inocula în limbă, deoarece, ca să folosim fericita expresie prin care Grimm definește alternanța vocalică din germană, aceste fenomene pătrund până în terenul ferm și intim al limbii, și este posibil să le identificăm originea în diftongii închiși sau deschiși pe care îi întâlnim și în alte limbi. Simțul eufoniei a putut să îmblânzească aceste fenomene și să le regularizeze printr-o corelare riguroasă din punct de vedere cantitativ, însă este posibil ca la o familie de popoare ideal organizată aceeași înclinație a organelor fonatoare către extensiunea vocalelor să se transforme nemijlocit într-un comportament ritmic. Căci nu este nici necesar, nici potrivit să considerăm că orice însușire prețioasă a unei limbi cultivate ar fi apărut în mod lent și treptat.

Diferența dintre sunetul natural neprelucrat și articulația regulată se evidențiază încă și mai clar la altă formă sonoră, care contribuie în mod esențial la formarea internă a cuvântului: reduplicarea. Repetarea silabei inițiale a unui cuvânt sau chiar a întregului cuvânt, fie că se datorează dorinței de a varia exprimarea pentru a consolida astfel semnificația, fie că se datorează unei simple habitudini fonatoare, reprezintă o caracteristică a multor popoare neevoluate. În alte limbi, de exemplu în unele din ramura malaeziană, reduplicarea trădează deja o influență a simțului fonetic prin aceea că nu întotdeauna este repetată vocala radicală, ci, ocazional, una înrudită. În sanscrită însă, reduplicarea este de fiecare dată adaptată atât de exact structurii cuvântului,

încât putem număra cinci sau șase configurări diferite ale acesteia, repartizate în compartimentele limbii. Toate decurg deopotrivă din legea adaptării silabei protetice la forma particulară a cuvântului și din legea favorizării unității cuvântului. Unele reduplicări servesc simultan la marcarea anumitor forme
[*153*] gramaticale. Adaptarea este uneori atât de ingenioasă, încât silaba destinată de fapt să preceadă cuvântul îl scindează, plasându-se între vocala inițială și consoana finală, ceea ce se datorează probabil faptului că aceleași forme reclamă și antepunerea unui element augmentativ și că aceste două silabe protetice nu s-ar fi putut adăuga la radicali care încep cu vocale fără a se fi confundat cu aceștia. Limba greacă, în care, în astfel de cazuri, elementul augmentativ și reduplicarea converg efectiv în așa-numitul *argumentum temporale*, a dezvoltat forme asemănătoare pentru atingerea aceluiași scop.[1] Avem aici de-a face cu un exemplu remarcabil pentru modul în care, acolo unde simțul articulatoriu este viguros și activ, procesul de formare a sunetelor își croiește căi originale și admirabile, pentru a însoți simțul limbii, preocupat de organizarea internă a acesteia, în toate direcțiile sale, conservându-i fiecăreia trăsăturile distinctive.

Intenția de a lega ferm cuvântul de vocala protetică se manifestă în sanscrită, la rădăcinile consonantice, prin intermediul vocalei repetate, care este întotdeauna scurtă, chiar și în raport cu un sunet radical lung, așa încât vocala protetică trebuie să fie, în ceea ce privește tonalitatea, dominată de cuvânt. Singurele două excepții de la această abreviere pe care le prezintă limba au la rândul lor o cauză specifică proprie, care prevalează asupra cauzei generale și se constată la verbele intensive în privința indicării intensivității și la preteritul multiform al verbelor cauzative în privința echilibrului, cerut
[*154*] de eufonie, între vocala din radical și vocala supusă reduplicării. La rădăcinile care încep cu vocală, unde reduplicarea se anunță prin intermediul alungirii vocalei inițiale, ponderea sonoră cade pe această vocală inițială, reclamând astfel, cum am văzut la *guṇa*, strânsa legătură a celorlalte silabe față de cele imediat adiacente silabei inițiale. În cele mai multe cazuri, reduplicarea este o veritabilă marcă a anumitor forme gramaticale sau cel puțin o modificare sonoră care le însoțește și le caracterizează. Doar o mică parte dintre verbe

[1] Într-o lucrare pe care am prezentat-o în 1828 la Institutul Francez, intitulată *Über die Verwandschaft des Griechischen Plusquamperfectum, der reduplicirenden Aoriste und der Attischen Perfekta mit einer Sanskritischen Tempusbildung*, am analizat în detaliu convergența și deosebirile pe care le prezintă cele două limbi în aceste forme și am încercat să le deduc din principiile lor.

(cele din clasa a treia) cunosc de fapt reduplicarea. Dar chiar și în acest caz, la fel ca la *guṇa*, putem presupune că, într-o fază anterioară a limbii, verbele puteau fi conjugate cu sau fară reduplicare, fără a suferi din acest motiv o modificare în formele de conjugare sau în conținutul lor semantic. Preteritul cu augment și preteritul multiform al unor verbe din clasa a treia se deosebesc de fapt doar prin prezența sau absența reduplicării; cu această formă fonică, reduplicarea apare încă și mai naturală decât în cazul lui *guṇa*. Căci consolidarea enunțării, realizată la nivel sonor prin intermediul repetiției, nu poate fi inițial decât efectul vivacității simțirii individuale și de aceea, chiar dacă devine mai generală și mai regulată, poate pricinui cu ușurință oscilații ale uzului.

Augmentul, înrudit cu reduplicarea prin aceea că indică timpul trecut, este folosit și el, în rădăcinile care încep cu o vocală, deopotrivă în scopul de a favoriza unitatea cuvântului și, de aceea, el prezintă o puternică opoziție față de silaba protetică, silabă care indică negația prin aceleași mijloace sonore. Căci, întrucât *alpha privativum* se așază înaintea acestor rădăcini pur și simplu prin inserarea unui *n*, augmentul se contopește cu vocala inițială a acestora, evidențiind tocmai prin acest fapt caracterul foarte intim al relației care, ca [***155***] formă verbală, îi este destinată. În această contopire, augmentul omite însă *guṇa* de aceeași origine cu respectiva formă verbală și se extinde până la a deveni *wriddhi*, evident din cauză că dorința de a păstra unitatea internă a cuvântului conferă acestei vocale inițiale, cea care asigură coeziunea cuvântului, cea mai mare pondere posibilă. Este adevărat că, la o altă formă verbală, preteritul cu reduplicare, în cazul anumitor rădăcini, întâlnim intercalarea unui *n*; dar un asemenea caz este foarte izolat în limbă, iar elementul adăugat este inclus într-o alungire a vocalei protetice.

Pe lângă cele menționate aici pe scurt, limbile bogate în sunete dețin și o serie de alte mijloace care evidențiază toate sentimentul necesității de a conferi cuvântului o structură organică, în care se combină abundența interioară și eufonia. Dintre aceste mijloace, în sanscrită se pot enumera alungirea vocalelor, schimbarea vocalică, transformarea vocalei în semivocală, expansiunea acesteia spre silabă datorită semivocalei următoare și, într-o oarecare măsură, interpunerea unei nazale, ca sa nu mai vorbim de schimbările pe care legile generale ale limbii le produc în literele care vin în contact la mijlocul cuvântului. În toate aceste cazuri, configurația finală a sunetului izvorăște simultan din structura rădăcinii și din natura îmbinărilor gramaticale. În același timp însă, autonomia și consistența, afinitatea și opoziția, ca și ponderea sonoră

a fiecărei litere se manifestă când într-un raport de armonie originară, când într-un conflict aplanat întotdeauna la timp de simțul organizator al limbii. Preocuparea constantă pentru configurarea ansamblului cuvântului se vădește încă și mai clar în legea compensării, potrivit căreia o consolidare sau o slăbire apărute într-o parte a cuvântului atrag după sine o schimbare contrară în
[***156***] altă parte, în scopul restabilirii echilibrului. Aici, în ultima fază de perfecțiune, se face abstracție de natura calitativă a literelor. Simțul limbii pune în evidență doar latura cantitativă, mai imaterială, și tratează cuvântul ca pe o serie ritmică, identificându-l aproape cu metrul poetic. Sanscrita cunoaște în această privință forme extraordinare, care cu greu pot fi întâlnite în alte limbi. Preteritul multiform al verbelor cauzative (cea de-a șaptea formațiune, potrivit lui Bopp), prevăzut simultan cu un augment și cu reduplicare, ne oferă un exemplu admirabil din toate punctele de vedere. Întrucât formele corespunzătoare acestei a șaptea formațiuni a preteritului dețin, în cazul rădăcinilor care încep cu o vocală, un augment întotdeauna scurt, urmat imediat de silaba repetată și de silaba radicală, limba se străduiește să dea vocalelor acestor două silabe o riguroasă proporție metrică. Cu puține excepții în care dau naștere unui piric (*ajagadam*, ˘ ˘ ˘ ˘ de la *gad* 'a vorbi') sau unui spondeu (*adadhrâḍam*, ˘ - - - ˘ de la *dhrâḍ* 'a cădea', 'a se ofili'), aceste două silabe primesc fie măsura ascendentă a iambului (*adudûsham*, ˘ ˘ - - ˘ de la *dush* 'a păcătui', 'a se păta'), fie, cum se întâmplă de cele mai multe ori, pe cea descendentă a troheului (*achîkalam*, ˘ - ˘ ˘ de la *kal* 'a arunca', 'a agita') și lasă rareori, la aceste rădăcini, posibilitatea de a alege între cele două măsuri vocalice. Dacă examinăm raportul cantitativ dintre aceste forme, la prima vedere destul de complicat, vom constata că limba folosește aici un procedeu foarte simplu. Efectuând o modificare în silaba radicală, limba nu face altceva decât să aplice legea compensării fonetice. După ce a efectuat o scurtare a silabei radicale, limba restabilește pur și simplu echilibrul prin intermediul unei alungiri a silabei repetate, din care derivă cursul trohaic descendent, față
[***157***] de care limba pare să arate o predilecție deosebită. Schimbarea de cantitate în silaba radicală pare să încalce o lege superioară, cea a conservării silabelor tematice. O cercetare mai atentă ne arată însă că nu se întâmplă deloc așa ceva. Aceste configurații de preterit se formează pornind nu de la o rădăcină primitivă, ci de la o rădăcină care a suferit deja o schimbare gramaticală destinată să indice cauzalitatea. Scurtarea este însă, de regulă, proprie doar rădăcinii cauzative. Dacă, pe parcursul acestor procese de configurare, limba dă peste un element lung, aparținând inițial temei, sau chiar peste un diftong

originar, atunci ea renunță la proiectul inițial, păstrează neschimbată silaba radicală și nu o lungește nici pe cea care, potrivit regulii generale, este silaba scurtă repetată. Din această dificultate, care se opune procedeului destinat propriu-zis acestor forme, provine cursul iambic ascendent, care reprezintă relația cantitativă naturală, rămasă nemodificată. În același timp, limba veghează asupra cazurilor în care lungimea silabei nu provine din natura vocalei, ci din poziția pe care aceasta o deține înaintea a două consoane succesive. Ea nu cumulează două mijloace producătoare de alungire și lasă nealungită, de asemenea, chiar în cursul trohaic descendent, inclusiv vocala de repetiție care precedă două consoane inițiale din rădăcină. Este demn de remarcat faptul că și limba malaeziană propriu-zisă vădește, la îmbinările gramaticale, o preocupare similară de a menține unitatea cuvântului și de a trata cuvântul, prin transpunerea cantitativă a silabelor radicale, ca pe un ansamblu sonor eufonic. Formele menționate ale sanscritei sunt, prin abundența lor silabică și prin eufonia lor, exemplele cele mai clare pentru ceea ce poate dezvolta o limbă pornind de la rădăcini monosilabice, atunci când unui alfabet bogat îi contrapune un sistem fonetic solid, care urmărește cu acuitatea auzului cele mai fine vibrații ale literelor, la care se adaugă aglutinarea și modificarea internă, supuse la rândul lor unor reguli precise rezultate [***158***] din motive gramaticale multiple și distinse cu finețe.[1]

§ 16

Accentul

Accentul este o altă modalitate de a marca unitatea cuvântului, comună prin natura lucrurilor tuturor limbilor, dar vizibilă în limbile moarte doar acolo unde rostirea, efemeră și nesigură, a fost notată prin semne pe care

[1] Ceea ce spun aici despre forma de preterit a verbelor cauzative am preluat dintr-o lucrare mai amplă pe care am dedicat-o în urmă cu câțiva ani acestor forme temporale. Am trecut acolo în revistă toate rădăcinile limbii sanscrite, urmărind distincțiile din gramatica lui Forster [*An Essay on the Principles of Sanscrit Grammar*, 1810; lucrarea nu s-a păstrat (*n. trad.*)], o lucrare eminentă între lucrările de acest tip, și am încercat să reduc diversele formațiuni la principiile lor, specificând și toate excepțiile. Lucrarea a rămas însă netipărită, căci mi s-a părut că o abordare atât de specializată a unor forme foarte rare nu ar fi putut interesa decât puțini cititori.

le putem înțelege. În cadrul silabei, putem distinge trei proprietăți fonetice diferite: valoarea specifică a sunetelor, cantitatea și accentuarea acestora. Primele două sunt determinate de natura specifică a silabei și alcătuiesc, ca să spunem așa, aspectul ei material; tonalitatea (mă refer aici întotdeauna la tonalitatea limbii, și nu la acea *arsis* metrică) depinde însă de libertatea vorbitorului, fiind o forță pe care acesta o transmite silabei, asemenea unui spirit care îi este insuflat din afară. Ca un principiu încă și mai viguros decât limba însăși în materialitatea ei, accentuarea plutește pe deasupra discursului și este expresia directă a valorii pe care vorbitorul dorește să o imprime acestuia, ca și fiecăreia dintre părțile sale. Orice silabă este, în sine, susceptibilă să primească accentuarea. Dacă însă, dintre mai multe silabe, doar una primește realmente accentul, cu condiția ca vorbitorul să nu rostească în mod expres mai apăsat vreo altă silabă, accentuarea silabelor care urmează după
[***159***] cea accentuată va fi anulată, iar această anulare a intonației va produce o combinație de silabe neaccentuate și de silabe accentuate, ultimele prevalând asupra primelor și dominându-le. Ambele fenomene, anularea accentului și combinarea silabelor, se condiționează reciproc și fiecare dintre ele îl implică nemijlocit și automat pe celălalt. În acest fel apare accentul într-un cuvânt, ceea ce determină caracterul unitar al cuvântului. Nu ne putem imagina nici un cuvânt de sine stătător fără accent și, pe de altă parte, nici un cuvânt nu poate avea mai mult de un singur accent principal. Dacă ar avea două accente, cuvântul s-ar scinda în două unități autonome și ar rezulta astfel două cuvinte. Dimpotrivă, într-un cuvânt pot exista accente secundare, care provin fie din alcătuirea ritmică a cuvântului, fie din nevoia de a contura nuanțele semnificației.[1]

[1] Nu mi se pare că această afirmație ar fi contrazisă de acele cuvinte ale limbii grecești despre care se spune că ar fi neaccentuate. M-aș îndepărta însă prea mult de firul principal al demonstrației mele dacă aș încerca să arăt aici cum cea mai mare parte a acestor cuvinte, în calitatea lor de silabe care precedă accentul cuvântului care urmează, se atașează părții inițiale a acestui cuvânt, iar în succesiuni de cuvinte care nu admit o astfel de explicație (de exemplu, οὐκ la Sofocle, *Oedipus Rex*, vv. 334–336, ed. Brunckii) ele dețin în rostire o accentuare slabă, însă nemarcată. Faptul că orice cuvânt deține un singur accent îl afirmă gramaticienii latini în mod expres: *cf.* Cicero, *Orator*, 18: *Natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec una plus*. Gramaticienii greci tratează accentuarea ca pe o calitate a silabei mai degrabă decât a cuvântului. Nu cunosc la ei nici un pasaj în care unitatea de accentuare a cuvântului să fie declarată canon general. Poate se lăsau înșelați de cazurile în care un cuvânt, din cauza silabelor enclitice, primește două semne de accentuare, acolo unde, de fapt, accentul de sprijin nu reprezintă decât un accent secundar. Totuși nici la gramaticienii

Mai mult decât orice altă componentă a limbii, accentuarea suportă o dublă influență, din partea semnificativității actului de vorbire și din partea alcătuirii metrice a sunetelor. La origine și în autentica ei configurare, accentuarea provine, incontestabil, din prima. Dar, cu cât simțul unei națiuni [***160***] se orientează mai mult spre frumusețea ritmică și muzicală, cu atât mai mare va fi influența acestei exigențe în privința accentuării. În impulsul accentuării se ascunde însă, dacă ne este îngăduit să ne exprimăm așa, mult mai mult decât semnificativitatea finalizată prin simpla înțelegere. În el se manifestă în mod prioritar și tendința instinctivă de a marca intensitatea intelectuală a conținutului gândirii și a componentelor sale cu mult dincolo de nivelul nevoilor elementare. În nici o altă limbă nu este mai evident acest lucru decât în engleză, limbă în care, adeseori, accentul antrenează, modificându-le, cantitatea și chiar valoarea specifică a silabelor. Ar fi o mare eroare să atribuim acest lucru absenței simțului eufoniei. Dimpotrivă, doar energia intelectuală, în conexiune cu caracterul națiunii, este aceea care, manifestându-se când prin agila fermitate a gândirii, când printr-o gravă solemnitate, tinde să marcheze și în rostire elementul pus în evidență de simțul eufoniei, acordându-i prioritate față de celelalte. Din legătura între această particularitate și legile eufoniei, interpretate adesea cu mare acuratețe și subtilitate, izvorăște structura cuvântului englezesc, cu adevărat admirabilă în privința accentuării și a pronunțării.[1] Dacă nevoia unei accentuări riguroase și a unei clare [***161***] diferențieri a nuanțelor sale nu ar fi atât de profund înrădăcinată în caracterul englez, atunci nici nevoia unei elocințe publice nu ar fi fost suficientă pentru a explica marea atenție manifestată atât de evident în Anglia față de acest aspect al limbii. Dacă toate celelalte componente ale limbii se află într-o

greci nu lipsesc indicații clare privitoare la necesitatea unității de accentuare. Astfel, Arcadius (*Περὶ τόνων*, ed. Borkeri, p. 190) spune despre Aristofan: *τὸν μὲν ὀξὺν ἐν ἅπαντι μέρει καθαρῷ τόνου ἅπαξ ἐμφαίνεσθαι δοκιμάσας.*

[1] Această interesantă și deopotrivă dificilă componentă a pronunției englezești, accentuarea, a fost tratată pe larg și în mare parte chiar rezolvată de Buschmann, în manualul său de pronunțare în limba engleză (*Lehrbuch der englischen Aussprache*, 1822). Acest autor indică în principiu trei tendințe ale pronunției în limba engleză: accentuarea silabei tematice sau a silabei inițiale (§§ 2–15, §§ 26–27, § 33), conservarea accentuării străine (§§ 16–22) și o stranie atracție exercitată de desinențe asupra accentului (§§ 23–25); după cum ni se explică și în §§ 28–32 și în nota 34, în vocabularul ei negermanic, engleza ajunge să ezite între aceste tendințe. Buschmann încearcă să stabilească, pentru limba engleză, acel accent secundar despre care vorbeam mai sus, pe baza unui interval silabic (format din două silabe și, sporadic, din motive datorate semnificației originare, din trei silabe).

relație mai strânsă cu specificitatea intelectuală a națiunilor, accentuarea este, în același timp, în mod mai nemijlocit și mai intim legată de caracterul națiunilor. Îmbinarea elementelor într-un discurs oferă și exemple în care cuvinte cu o pondere mai mică se leagă, prin intermediul accentuării, de unele cu o pondere superioară, fără a se contopi totuși cu acestea într-un cuvânt unitar. Așa se întâmplă cu așa-numitul cuvânt de sprijin, numit de greci *ἔγκλισις*. Cuvântul lipsit de accent renunță la independență, dar nu și la autonomia sa ca element separat din lanțul vorbirii. El își pierde accentul propriu și cade în aria de accentuare a cuvântului cu o pondere superioară. Dacă însă, prin acest adaos, aria de accentuare a cuvântului principal se extinde până acolo încât să încalce una dintre legile limbii, atunci cuvântul cu pondere superioară, căpătând două accente, își transformă silaba finală atonă într-o silabă cu accent ascuțit, anexându-și astfel cuvântul cu pondere mai mică.[1] Această anexiune nu trebuie să compromită delimitarea naturală a cuvintelor; acest fapt este confirmat în mod clar de procedeul accentuării enclitice, întrebuințat în unele cazuri speciale. Când avem o succesiune de două cuvinte enclitice, cel de-al doilea nu cade, potrivit accentuării sale, asemenea primului,
[***162***] în aria de accentuare a cuvântului cu pondere superioară, ci, dimpotrivă, cel dintâi preia accentul ascuțit în locul celui de-al doilea. Cuvântul enclitic nu este astfel omis, ci respectat în calitatea lui de cuvânt autonom în așa măsură, încât să-și poată anexa un alt cuvânt. Particularitatea caracteristică a unui asemenea cuvânt enclitic face în așa fel încât influența sa să se exercite asupra tipului de accentuare, ceea ce reprezintă o confirmare în plus a ceea ce tocmai a fost rostit. Dar, întrucât un accent circumflex nu se poate converti într-unul ascuțit, atunci când în cadrul succesiunii a două cuvinte enclitice primul dintre acestea poartă accentul circumflex, întregul procedeu de sprijinire este întrerupt, iar cel de-al doilea cuvânt enclitic își conservă accentuarea originară.[2] Am citat aceste cazuri particulare doar pentru a arăta cu câtă grijă națiuni pe care direcționarea spiritului lor le-a condus spre o prelucrare atât de elevată și de rafinată a limbii au marcat chiar și diferitele grade de unitate a cuvântului, ajungând la cazuri în care nici separarea și nici aglutinarea să nu mai fie perfecte și definitive.

[1] Gramaticienii greci definesc acest fenomen drept „trezire a accentului ațipit al silabei". Ei se mai servesc și de expresia „răsfrângerea accentului" (*ἀναβυβάζειν τὸν τόνον*). Această ultimă metaforă este însă mai puțin fericită. În integralitatea ei, teoria grecilor despre accent dovedește că procesul real este cel descris mai sus.

[2] De exemplu, în *Iliada*, I, 178: *θεός που σοὶ τόγ' ἔδωκεν.*

§ 17

Articularea propoziției

Cuvântul configurat din punct de vedere gramatical, pe care l-am tratat până acum ca pe un întreg în combinarea elementelor sale și deopotrivă în unitatea sa, este destinat la rândul său să intre în alcătuirea propoziției în calitate de element. Limba trebuie, așadar, să formeze o a doua unitate, mai elevată; mai elevată nu doar pentru că este de dimensiuni mai mari, ci și pentru că, în măsura în care sunetul nu o poate influența decât marginal, ea depinde exclusiv de forma internă ordonatoare a simțului limbii. Limbi care, precum sanscrita, își stabilesc deja la nivelul unității cuvântului relații cu propoziția permit ca aceasta să fie descompusă în părțile prin care, potrivit [***163***] naturii sale, se prezintă înțelegerii; pornind de la aceste părți, asemenea limbi construiesc, ca să spunem așa, unitatea propoziției. Limbi care, precum chineza, mențin cu rigiditate nemodificate toate temele lexicale procedează de fapt la fel și, întrucât cuvintele rămân absolut izolate, poate după un criteriu încă și mai riguros; în construirea unității propoziției, asemenea limbi vin în ajutorul înțelegerii doar prin mijloace non-fonetice, cum ar fi poziția în propoziție a cuvintelor, sau chiar prin cuvinte la rândul lor izolate. Dar, considerându-le laolaltă pe primele două, mai există și o altă cale, opusă amândurora, pe care o vom considera totuși, mai potrivit, a treia cale de a conserva unitatea propoziției în scopul înțelegerii. Este vorba, concret, de a trata propoziția cu toate componentele sale necesare nu ca pe un ansamblu alcătuit din cuvinte, ci, realmente, ca pe un cuvânt unic.

Dacă, așa cum este din principiu mai corect, pornim de la enunț, dat fiind faptul că orice enunțare, oricât de incompletă, reprezintă în intenția vorbitorului un gând clar conturat, vom constata că limbile care se folosesc de acest mijloc nu distrug unitatea propoziției, ci, dimpotrivă, pe măsură ce sunt cultivate, tind să o consolideze din ce în ce mai mult. Aceste limbi împing, evident, limitele unității cuvântului, transferând-o în domeniul unității propoziției. O distincție precisă între aceste două unități este operată de aceea doar de limbile flexionare propriu-zise, deoarece metoda întrebuințată de chineză transpune prea slab asupra limbii simțul unității propoziției; limbile dovedesc cum a străbătut flexiunea, cu spiritul ei, întreaga lor esență doar atunci când, pe de o parte, ele dezvoltă în mod complet unitatea cuvântului, dar, pe de altă parte, și când mențin, în același timp, o asemenea unitate în propriul domeniu, descompun propoziția în toate componentele ei necesare

[***164***] și, doar pornind de la acestea, îi refac unitatea. Flexiunea, unitatea cuvântului și articularea propoziției sunt atât de strâns corelate, încât o dezvoltare incompletă a oricăreia dintre ele dovedește fără putință de tăgadă că nici una nu a prevalat, în sensul său cel mai pur și mai clar, în formarea limbii. Or, aceste trei procedee despre care am vorbit, adică finisarea atentă a cuvântului din punct de vedere gramatical, în vederea alcătuirii propoziției, indicarea acestei alcătuiri în mod absolut indirect și în cea mai mare parte fără ajutorul sunetelor și, în fine, stricta menținere a propoziției, pe cât posibil, într-o unică formă exprimată coerent – acestea sunt singurele căi posibile prin care limbile combină cuvintele în propoziție. În cele mai multe limbi se găsesc urme mai mult sau mai puțin marcate din aceste trei metode. Acolo unde însă una dintre metode prevalează în mod decisiv asupra celorlalte, devenind punctul central al organismului, ea atrage după sine întreaga structură a limbii, cu mai multă sau mai puțină consecvență. Exemple de predominare mai puternică a uneia dintre metode ne pot oferi sanscrita, chineza și, după cum voi arăta în continuare, limba mexicană.

Această din urmă limbă[1], pentru a include propoziția simplă într-o formă
[***165***] fonetică unică, pune în evidență verbul, făcând din el un veritabil punct

[1] Îmi permit aici să fac o observație privitoare la pronunțarea numelui *Mexico*. Dacă atribuim lui *x* din acest cuvânt sunetul obișnuit în limbile noastre, aceasta ar fi evident o greșeală. Ne-am îndepărta însă și mai mult de pronunțarea indigenă autentică dacă am urma pronunțarea spaniolă, fixată iremediabil în recenta și încă mai criticabila transcriere *Mejico*, cu sunetul gutural *ch*. Potrivit pronunțării indigene, a treia literă a numelui zeului războiului *Mexitli* și a numelui orașului *Mexico,* derivat din primul, este o sibilantă forte, deși nu se poate stabili cu precizie până la ce nivel se apropie aceasta de *sch*-ul nostru. Am ajuns mai întâi la această ipoteză pornind de la observația că, în mexicană, *Castilia* se pronunță *Caxtil*, iar în limba cora, înrudită cu mexicana, cuvântul spaniol *pesar* ('a cântări') se scrie *pexuvi*. Am găsit o confirmare încă și mai clară a acestei supoziții în felul cum Gilij îl redă pe *x* întrebuințat în mexicană prin *sc* din italiană (*Saggio di storia Americana*, III, p. 343); deoarece am
[***165***] descoperit că aceeași sibilantă sau un sunet similar din multe alte limbi americane sunt transcrise de gramaticienii spanioli printr-un *x*, o explicație a acestei ciudățenii am găsit-o în absența sunetului *sch* din limba spaniolă. Deoarece nu găsesc în alfabetul lor nici un sunet corespondent pentru această sibilantă, gramaticienii spanioli aleg, pentru a o desemna, acest *x*, sunet care le apare ambiguu și străin de limba lor. Mai târziu am aflat că aceeași explicație a acestei confuzii de litere a fost dată de ex-iezuitul Camaño, care compară sunetul din limba chiquita (vorbită în interiorul Americii de Sud), pe care îl scriem cu *x*, cu sunetul *sch* din germană și cu *ch* din franceză, indicând același motiv pentru întrebuințarea lui *x*. Această părere este formulată în manuscrisul său dedicat gramaticii limbii chiquita, operă foarte sistematică și completă, pentru care îi sunt recunoscător binevoitorului consilier de stat von Schlözer, care,

central, căruia îi anexează, pe cât posibil, părțile regente și părțile subordonate ale propoziției și, prin configurare fonetică, conferă acestei îmbinări aspectul unui ansamblu omogen:

1 2 3	1 3 2
ni-naca-qua	*eu mănânc carne*

Am putea considera această legătură a substantivului cu verbul drept un verb compus, asemănător grecescului *κρεωφαγέω*; limba îl înțelege însă, în mod evident, altfel. Căci, dacă dintr-un motiv oarecare, substantivul nu este el însuși încorporat, limba îl înlocuiește cu pronumele de persoana a treia, ca dovadă evidentă a faptului că limba tinde să dețină, împreună cu verbul și în interiorul acestuia, schema completă a construcției propoziției:

1 2 3 4 5	1 2 3 4
ni-c-qua in nacatl	*eu o mănânc, carnea*

Potrivit formei sale, propoziția trebuie să apară deja inclusă în verb și doar într-un moment ulterior va fi delimitată mai îndeaproape, ca printr-un fel de opoziție. Potrivit modului de reprezentare propriu limbii mexicane, [***166***] verbul nu poate fi însă gândit deloc fără aceste determinări secundare, care îl completează. Totuși, dacă nu există un obiect determinat, limba unește cu verbul un pronume nehotărât, întrebuințat în formă dublă, pentru persoană și pentru lucruri:

1 2 3	1 3 2
ni-tla-qua	*eu mănânc ceva*
1 2 3 4	1 4 3 2
ni-te-tla-maca	*eu dau ceva cuiva*

Limba își manifestă în modul cel mai clar intenția de a face ca aceste îmbinări să apară ca un întreg. Căci, dacă un astfel de verb, care cuprinde în sine întreaga propoziție sau cel puțin schema acesteia, este pus la timpul trecut, primind astfel augmentul *o*, acest element se așază la începutul

găsind acel manuscris în biblioteca moștenită de la tatăl său, mi l-a dăruit. Pentru a rămâne aproape de pronunțarea indigenă ar trebui deci să pronunțăm numele capitalei Noii Spanii aproximativ la fel cum o fac italienii sau, mai precis, astfel încât sunetul rostit să rezulte dintr-un compromis între *Messico* și *Meschico*.

îmbinării, ceea ce arată limpede că acele determinări secundare sunt componente constante și necesare ale verbului, în timp ce augmentul i se adaugă doar ocazional, pentru a indica timpul trecut. Astfel, perfectul de la *ni-nemi* 'eu trăiesc', verb care, ca verb intranzitiv, nu poate implica nici un alt pronume, este *o-ni-nen* 'eu am trăit', iar de la *maca* 'a da' avem *o-ni-c-te-maca-c* 'eu am dat aceasta cuiva'. Încă și mai important este faptul că, la cuvintele folosite pentru încorporare, limba distinge cu multă atenție între o formă absolută și o formă încorporată, o măsură de precauție în absența căreia o astfel de metodă s-ar dovedi, în ansamblul său, foarte anevoioasă pentru procesul de înțelegere și care, în consecință, trebuie considerată fundamentul acestei metode. Ca și în cazul cuvintelor compuse, în cursul încorporării cuvintele își pierd desinențele care le însoțesc în starea lor absolută și care le caracterizează ca nume. De exemplu, 'carne', înțeles pe care l-am găsit, în discuția de mai sus, încorporat în forma *naca*, se spune în formă absolută
[***167***] *nacatl*[1]. Nici unul dintre pronumele încorporate nu își menține aceeași

[1] Sunetul final al acestui cuvânt, care, prin frecvența sa, a devenit într-o oarecare măsură sunetul caracteristic al limbii mexicane, este transcris de gramaticienii spanioli, fără excepție, prin literele *tl*. Tapia Zenteno (*Arte novissima de lengua Mexicana*, 1753, pp. 2–3) observă doar că, în realitate, la începutul și la mijlocul cuvântului, cele două
[***167***] consoane se pronunță ca în spaniolă, în timp ce la sfârșitul cuvântului formează împreună un sunet unic, foarte greu de însușit. După ce a descris acest sunet într-un mod atât de echivoc, acest autor dezaprobă în mod explicit pronunțarea *claclacolli* și *clamancli* a cuvintelor *tlatlacolli* 'păcat' și *tlamantli* 'strat'. Dar, întrebându-i în scris cu privire la acest punct, prin bunăvoința fratelui meu, pe domnii Alamán și Castorena, acesta din urmă fiind vorbitor nativ de mexicană, am primit răspunsul că pronunțarea actuală a lui *tl* este, în general și fără excepție, *cl*. Acest lucru este confirmat și de un cuvânt preluat de spaniolă, cuvânt foarte uzual în mexicană, și anume *claco*, de la mexicanul *tlaco* 'jumătate', prin care se desemnează o monedă de aramă cu valoarea unei jumătăți dintr-un *quartillo*, adică a opta parte dintr-un real. În limba cora lipsește sunetul *l* și, de aceea, în cuvintele împrumutate din mexicană, este preluată doar prima literă a sunetului *tl*. Dar chiar și în acest caz gramaticienii spanioli care s-au ocupat de această limbă pun întotdeauna un *t* (niciodată un *c*), astfel că *tlatoani* 'guvernator' se aude *tatoani*. Același *t* în locul mexicanului *tl* se găsește, după cum îmi spune Buschmann, și într-o limbă foarte înrudită cu mexicana, limba cahita, vorbită în provincia mexicană Sinaloa, limbă al cărei nume nu l-am găsit menționat nicăieri și de care am auzit doar de la Buschmann; în această limbă, cuvântul *tlatlacolli* 'păcat', menționat deja ca exemplu, prezintă forma *tatacolli* ([Diego Pablo Gonzales (*n. trad.*)] *Manual para administrar á los Indios del idioma Cahita los santos sacramentos*, Mexico, 1740, p. 63). Le-am scris din nou domnului Alamán și domnului Castorena, formulând obiecția sugerată de limba cora. Răspunsul lor a rămas același. Nu încape deci îndoială în privința pronunției actuale. Ne găsim totuși în încurcătură când trebuie să decidem dacă

formă când este folosit separat. Cele două pronume nehotărâte nu apar absolut deloc în limbă în stare absolută. Pronumele care se referă la un obiect determinat prezintă o formă mai mult sau mai puțin diferită de cea pe care [***168***] o posedă în stare autonomă. Însă metoda expusă mai sus arată deja de la sine că forma încorporată trebuie să fie dublă: una pentru pronumele regent și alta pentru cel subordonat. Pronumele personale independente pot fi, desigur, așezate înaintea formelor descrise aici, pentru a li se da un relief mai special, în schimb pronumele încorporate care se referă la respectivele forme nu sunt, prin acest fapt, absente. Subiectul exprimat într-o propoziție printr-un nume propriu nu este încorporat; prezența lui se manifestă însă la nivelul formei prin aceea că aici lipsește întotdeauna, la persoana a III-a, un pronume regent care să o indice.

Dacă evaluăm cu aproximație diferitele moduri în care chiar și propozițiile simple se pot prezenta înțelegerii, vom vedea cu ușurință că sistemul de încorporare nu poate fi realizat cu rigurozitate în toate cazurile posibile. Totuși, la anumite cuvinte, sunt cazuri în care conceptele sunt extrase din forma care nu le poate cuprinde pe toate. În această privință, limba urmează întotdeauna un traseu deja ales și, atunci când întâmpină greutăți, inventează noi mijloace artificiale pentru a le remedia. Dacă, de exemplu, un lucru trebuie să intre în relație cu un altul în favoarea sau în defavoarea acestuia, iar pronumele hotărât subordonat provoacă ambiguitate întrucât ar trebui să se refere simultan la două obiecte diferite, atunci limba își creează, prin intermediul lungirii unei desinențe, o clasă specială pentru asemenea verbe, iar cât privește restul, procedează ca de obicei. Schema propoziției se regăsește din nou, în întregime, în forma combinată, indicarea lucrului efectuat se regăsește în pronumele subordonat, relația secundară față de alt lucru se regăsește în desinență, iar limba poate acum, menținând intactă certitudinea înțelegerii, să permită ca aceste două obiecte să se succeadă în exterior fără să fie dotate cu semne distinctive ale relației dintre ele. Un exemplu: *chihua*

pronunția s-a schimbat cu timpul, trecând de la *t* la *k*, sau dacă motivul constă în faptul că sunetul care îl precedă pe *l* devine surd între *t* și *k*. Am constatat eu însumi că și în pronunția indigenilor din Tahiti și a celor din insulele Sandwich aceste sunete sunt greu de deosebit unul de altul. De aceea consider că cea de-a doua dintre ipotezele de mai sus trebuie reținută. Spaniolii, care s-au ocupat primii în mod serios de limba mexicană, trebuie să fi interpretat sunetul surd ca pe un *t* și să-l fi reprodus ca atare în scrierea lor; așa încât cred că trebuie să rămânem la această interpretare. Și din părerea exprimată de Tapia Zenteno pare să reiasă o oarecare nesiguranță în definirea acestui sunet, pe care el nu vrea să-l lase totuși să degenereze într-un *cl* spaniol.

[***169***] ‘a face’, *chihui-lia* ‘a face pentru sau împotriva cuiva’, cu schimbarea lui *a* în *i* pe baza legii asimilației:

1 2 3 4 5 6 7 8 9
ni-c-chihui-lia in no-piltzin ce calli

1 2 3 4 5 6 7 8 9
eu o fac pentru al meu fiu o casă

Metoda de încorporare a limbii mexicane dovedește astfel că deține un simț exact al formării propoziției, legând desemnarea relațiilor din interiorul acesteia direct de verb, așadar de punctul în care propoziția își îmbină părțile pentru a alcătui o unitate. Prin această metodă, mexicana se deosebește în mod esențial de chineză, care este dezavantajată de trăsătura ei specifică, absența indicării, fenomen din cauza căruia verbul nu poate fi recunoscut cu certitudine nici măcar prin poziția sa în propoziție, ci, adesea, doar din punct de vedere material, prin semnificația sa. Totuși, cât privește părțile care, în propozițiile mai complexe, se situează în afara verbului, această metodă apare absolut asemănătoare cu cea a limbii chineze; căci, concentrându-și asupra verbului întreaga disponibilitate de a indica relațiile, mexicana ajunge să lase numele absolut lipsit de flexiune. Pe de altă parte, mexicana se apropie de sanscrită în privința procedeului de a evidenția în mod clar firul care leagă între ele părțile propoziției; în toate celelalte privințe, cele două limbi se deosebesc foarte mult. Sanscrita desemnează într-o manieră foarte simplă și naturală fiecare cuvânt ca parte constitutivă a propoziției. Metoda de încorporare nu acționează în acest mod, ci, acolo unde nu reușește să asambleze totul într-o unitate, face ca din centrul propoziției să pornească, asemenea unor săgeți, semnale indicând direcțiile în care fiecare dintre părțile constitutive trebuie căutate, în conformitate cu raportul lor față de propoziție. Nu suntem scutiți de efortul de a căuta și de a ghici, ci suntem mai degrabă reținuți de respectiva modalitate specifică de indicare, în sistemul contrar din care această modalitate lipsește. Dar, chiar și dacă acest procedeu prezintă, din acest punct de vedere, ceva comun celorlalte două, îi vom recunoaște totuși natura proprie dacă îl vom considera un amestec al amândurora sau dacă am vrea să-l interpretăm drept cauză a incapacității simțului intern al limbii
[***170***] de a realiza sistemul de indicare a relațiilor în toate componentele limbii. Este mai degrabă evident faptul că la baza acestei alcătuiri a propoziției din mexicană se află un anumit mod de a vedea lumea. Propoziția nu trebuie

construită, îmbinată progresiv pornind de la părțile componente, ci expusă dintr-odată, ca și cum ar fi o formă plăsmuită spre a fi unitară.

Dacă ne-am hazarda să coborâm până la rădăcinile primare ale limbajului, am constata cu siguranță că oricărui sunet emis în formă de limbaj omul i-a atașat întotdeauna, în mod lăuntric, un înțeles deplin, adică o propoziție completă, și, din punctul lui de vedere, nu s-a limitat niciodată la simpla enunțare a unui cuvânt izolat, nici chiar atunci când, din punctul nostru de vedere, enunțul său pare să conțină un singur cuvânt. Nu ne este permis însă ca, din această cauză, să gândim raportul originar dintre propoziție și cuvânt ca și cum propoziția, deja completă și articulată în toate părțile sale, s-ar fi descompus abia ulterior în cuvinte, prin intermediul abstractizării. Dacă vom concepe formarea limbajului în modul cel mai natural, cu alte cuvinte ca pe un proces gradat, va trebui să-i atribuim, ca oricărei deveniri naturale, caracterul de sistem evolutiv. Simțirea care se exteriorizează în sunet conține totul ca într-un nucleu, dar în sunetul însuși nu este totul vizibil în mod simultan. Doar pe măsură ce, dezvoltându-se, simțirea devine mai clară, articularea câștigă în libertate și în precizie, iar primele încercări izbutite de înțelegere reciprocă fac să crească curajul; părțile componente, inițial învălmășite în chip obscur, devin treptat mai clare și se fixează prin sunete distincte. Modul de a proceda al limbii mexicane vădește o anumită similitudine cu acest proces. Ea prezintă mai întâi un ansamblu de îmbinări complet și suficient din punct de vedere formal. Ceea ce nu este încă definit în mod individual este desemnat apoi în mod expres ca indefinit, cu ajutorul pronumelui, iar într-un moment ulterior, pornindu-se de la acesta din urmă, se descrie ceea ce rămăsese nedefinit. Din acest mod de a proceda al limbii mexicane reiese de la sine faptul că, în măsura în care cuvintele încorporate sunt lipsite de terminațiile pe care le dețin în stadiul lor de autonomie, trebuie să ne gândim mai degrabă că, în procesul efectiv de inventare a limbii, aceste [***171***] cuvinte nu au renunțat la terminații în vederea realizării încorporării, ci mai degrabă și le-au anexat pe acestea în stadiul de autonomie. N-aș vrea să fiu însă înțeles greșit, ca și când aș crede că, astfel, structura limbii mexicane s-ar apropia mai mult de acele rădăcini primare ale limbajului de care vorbeam mai sus. Aplicarea unor categorii temporale la dezvoltarea unei particularități umane atât de specifice cum este limbajul, atât de adânc înrădăcinate în domeniul facultăților sufletești care se sustrag oricărui calcul, implică întotdeauna un mare risc. Alcătuirea propozițiilor în mexicană reprezintă și ea, cât se poate de evident, o combinație foarte ingenioasă și elaborată în mod repetat,

care nu a păstrat din acele formațiuni primare decât tipul general, iar cât privește restul, începând deja cu delimitarea regulată a diverselor specii de pronume, ne amintește de o epocă în care predomină un tip mai clar de reprezentare gramaticală. Aceste combinații adăugate verbului s-au rafinat deja autonom, în mod armonic și pe aceeași treaptă de dezvoltare cu unitatea cuvântului, în procesul său de consolidare, dar și cu flexiunea verbului însuși. Deosebirea constă doar în felul în care a fost tratat ceea ce, în acele epoci de început, constituia, ca să spunem așa, un mugure închis în sine, încă nedezvoltat: în limba mexicană, acesta se prezintă ca un ansamblu de corelații complet și indivizibil, în vreme ce chineza lasă cu totul pe seama ascultătorului căutarea unor combinații doar vag indicate cu ajutorul sunetului, iar sanscrita, limbă mai viguroasă și mai îndrăzneață, pune imediat în evidență partea în raport cu întregul, desemnând-o în mod stabil.

Limbile malaeziene nu cunosc, la drept vorbind, sistemul de încorporare, dar au o anumită asemănare cu acesta prin faptul că indică, prin intermediul desemnării exacte a naturii intranzitive, tranzitive și cauzative a verbului,
[*172*] direcțiile pe care le adoptă procesul de formare a propoziției și încearcă astfel, prin suplinirea absenței flexiunilor, să faciliteze înțelegerea. Unele limbi malaeziene acumulează pe această cale, adăugându-i-le verbului, determinări de toate tipurile, așa încât ajung în cele din urmă să exprime, într-un fel oarecare, și dacă verbul este la singular sau la plural. Prin intermediul desemnării anexate verbului, se efectuează întotdeauna și o semnalare a modului în care celelalte părți ale propoziției trebuie să intre în relație cu acesta. Verbul nu este nici el, în aceste limbi, cu totul lipsit de flexiune. Limbii mexicane, unde timpurile verbale sunt desemnate cu ajutorul unor litere finale separate și, parțial, într-un mod pur simbolic, nu i se poate tăgădui, în ceea ce privește verbul, prezența flexiunilor, ca și a unei anumite tendințe spre unitatea cuvântului, așa cum se realizează aceasta în sanscrită.

Un grad mai redus al procedeului încorporării se constată la limbile care nu pretind ca verbul să includă în sânul flexiunilor sale nume întregi, dar exprimă totuși în interiorul verbului nu doar pronumele regent, ci și pe cel subordonat. Dar chiar și aici există nuanțe diferite, în funcție de cât de mult sau de puțin s-a înrădăcinat în limbă această metodă și dacă această indicare este cerută și acolo unde obiectul acțiunii, exprimat explicit, apare automat după verb. Acolo unde acest tip de flexiune a verbului (cu pronumele întrețesut în interiorul său și cu un conținut semantic ce trimite în diferite direcții) și-a atins deplina dezvoltare, precum în anumite limbi din America de Nord

și în bască, se vor dezvolta forme flexionare verbale într-un număr greu de evaluat. Analogia care a stat la baza constituirii acestor forme este respectată cu o grijă atât de admirabilă, încât, urmând un fir conducător ușor de recunoscut, înțelegerea străbate cu ușurință aceste limbi. Întrucât, în ele, una și aceeași persoană pronominală apare frecvent angrenată în relații diferite, ca agent și ca obiect direct sau indirect al acțiunii, și întrucât aceste limbi sunt lipsite, în cea mai mare parte, de toate desinențele flexionare, este nevoie [*173*] fie ca în ele să existe afixe pronominale diferențiate din punct de vedere fonetic, fie să se găsească o cale oarecare de a preveni o posibilă confuzie. Pe această cale se produce adesea o structură extrem de rafinată a verbului. Ca un exemplu excelent pentru o asemenea structură a verbului poate fi citată limba massachusetts, o ramură a marii familii delaware, vorbită în Noua Anglie. Cu ajutorul acelorași afixe pronominale, între care nu face distincții fonetice precum mexicana, această limbă definește toate formele flexionare care apar în complicata sa conjugare. În acest scop, limba massachusetts se servește în primul rând de un procedeu care constă în a prefixa, în cazuri bine definite, persoana care suferă acțiunea, în așa fel încât, odată ce regula a fost înțeleasă, se identifică de obicei imediat, prin literele inițiale ale unei forme, clasa căreia aceasta îi aparține. Dar, întrucât nici acest procedeu nu este întru totul suficient, limba îi adaugă altele, introducând, de exemplu, un sunet final care, în cazul în care primele două persoane sunt cele care suferă acțiunea, desemnează cea de-a treia persoană în calitate de agent. Acest mod de a indica semnificația diferită a pronumelui prin intermediul poziției pe care o ocupă acesta în interiorul verbului mi s-a părut întotdeauna destul de ciudat, deoarece fie că presupune existența în spiritul poporului a unui anumit tip de reprezentare, fie că, pentru a ne exprima astfel, ansamblul conjugării s-a risipit confuz în simțul limbii, iar aceasta din urmă s-a folosit arbitrar de poziție ca de un mijloc instinctiv. Prima ipoteză mi se pare cea mai probabilă. E drept că, la prima vedere, ni s-ar părea arbitrar ca persoana întâi, dacă se află într-o poziție de subordonare, să fie sufixată atunci când persoana a doua este subiectul acțiunii, să preceadă în schimb verbul acolo unde persoana a treia apare ca agent, așa încât se spune întotdeauna *tu mă apuci* și *pe mine mă apucă el*, dar nu invers. Un motiv pentru aceasta poate veni din faptul că primele două persoane dețin, în fantezia populară, un grad de vitalitate mai [*174*] ridicat și că esența acestor forme – cum nu ar fi nefiresc să ne gândim – izvorăște din persoana vizată, care suferă acțiunea. Între primele două persoane, pare să aibă prioritate persoana a doua; căci, în realitate, persoana a treia, în măsura

în care suportă acțiunea, nu este niciodată prefixată, în timp ce persoana a doua, în condiții identice, nu ocupă niciodată altă poziție. Acolo unde însă persoana a doua, ca subiect al acțiunii, se întâlnește cu persoana întâi, ca obiect al aceleiași acțiuni, persoana a doua își afirmă totuși o poziție prioritară, dacă limba a prevăzut un alt mod de evitare a confuziei. Această ipoteză este confirmată și de limba principală a familiei delaware, limba lenni lenape, unde, în astfel de forme, poziția pronumelui este aceeași. Chiar și idiomul mohican (de fapt, muhhekaneew), care ne-a devenit cunoscut datorită genialului roman al lui Cooper, nu pare să se depărteze prea mult de această structură. Țesătura acestei conjugări rămâne întotdeauna atât de ingenios alcătuită, încât nu putem să nu observăm, cum am făcut-o și mai sus, când am vorbit despre limbaj în general, că fiecare parte componentă este configurată prin raportare la un întreg resimțit în mod indistinct. Gramaticile ne oferă doar paradigme și nu conțin nici o analiză a structurii. Printr-o astfel de analiză, efectuată cu acuratețe, pornind de la paradigmele lui Eliot[1], și concretizată în tabele cuprinzătoare, am ajuns eu însumi la convingerea că o anumită regularitate domnește în acest haos aparent. Insu-
[175] ficiența mijloacelor nu permite însă întotdeauna analizei să pătrundă în toate părțile fiecărei forme și mai ales să separe toate literele distinctive de cele pe care gramaticienii le consideră doar litere eufonice. Dar în cea mai mare parte a flexiunilor domină regulile recunoscute și, acolo unde mai rămân cazuri îndoielnice, semnificația formei se impune ca unică dacă se demonstrează că, din motive indicate cu precizie, nu poate exista o alta. Totuși, nu este un mare noroc pentru un popor ca organizarea sa internă, corelată cu împrejurări externe, să conducă pe acest traseu structura limbii sale. Formele gramaticale se combină, atât în privința conținutului semantic, cât și în privința sunetului, în aglomerări prea mari și prea greoaie. Libertatea discursului se simte îngrădită, deoarece, în loc să compună din elemente specifice conținutul gândirii, care variază mereu în conexiunile sale, trebuie să se servească în mare parte de expresii croite definitiv, ale căror părți componente sunt de fiecare dată indispensabile. În plus, legăturile din interiorul acestor forme

[1] John Eliot, *Massachusetts Grammar*, editată de John Pickering, Boston, 1822. De comparat, de asemenea, David Zeisberger, *Grammar of the Language of the Lenni Lenape or Delaware Indians*, tradusă de Du Ponceau, Philadelphia, 1827, și Jonathan Edwards, *Observations on the Language of the Muhhekaneew Indians*, editată de John Pickering, 1823.

compuse sunt prea slabe și prea instabile pentru ca părțile componente să se poată contopi și să confere cuvântului o veritabilă unitate.

Astfel, legăturile dintre părțile discursului au de suferit din cauza inexistenței unei demarcații organice și precise. Acest inconvenient afectează întregul procedeu al încorporării. Este adevărat că limba mexicană consolidează întotdeauna unitatea cuvântului, combinând în flexiunile verbului, prin intermediul pronumelor, un număr mai mic de determinări, fără să mai indice în acest mod două obiecte determinate aflate în relație de subordonare și plasând desemnarea relației indirecte, chiar și atunci când aceasta este în același timp și directă, în desinența verbului însuși; această limbă ajunge să îmbine astfel ceea ce ar fi fost mai bine să rămână separat. În limbi care vădesc un simț profund pentru unitatea cuvântului, indicarea pronumelui subordonat pătrunde uneori în forma verbală, de exemplu în ebraică, unde aceste pronume [*176*] subordonate sunt sufixate. Doar limba însăși lasă aici să se înțeleagă ce distincție face între aceste pronume subordonate și cele indicând persoane active, care țin în mod esențial de natura verbului însuși. Legând de temă cât se poate de strâns pronumele de ultimul tip, limba le prinde pe celelalte într-o legătură mai slabă, ajungând astfel, uneori, să le separe total de verb.

Limbile care confundă în acest mod limitele dintre structura cuvântului și structura frazei sunt de obicei lipsite de declinare; ele fie că nu dețin nici un caz, fie că, asemenea limbii basce, nu disting întotdeauna prin mijloace sonore nominativul de acuzativ. Nu putem totuși vedea în acest fapt cauza înglobării obiectului subordonat, ca și cum aceste limbi ar vrea să preîntâmpine astfel neclaritatea care se naște din absența declinării. Această absență este mai degrabă consecința respectivului procedeu. Căci motivul acestei întregi confuzii între ceea ce revine părții componente și ceea ce revine ansamblului propoziției constă în faptul că, în organizarea limbii, spiritul nu a avut la îndemână un concept exact al fiecărei părți componente a discursului. Din acest concept ar fi derivat direct și simultan declinarea numelui, pe de o parte, și limitarea formelor verbale la determinările lor esențiale, pe de altă parte. Dacă, în schimb, limba se menține din principiu pe drumul pe care, chiar și în interiorul cuvântului, este menținut în strânsă legătură ceea ce ar putea fi unificat doar la nivelul construcției propoziției, atunci rafinarea numelui apare, evident, mai puțin necesară. Imaginea sa nu a dominat, în fantezia populară, ca parte componentă a discursului, ci a jucat rolul unui simplu concept explicativ. În ceea ce o privește, limba sanscrită s-a abținut de la această includere a pronumelor cu rol subordonat în țesătura verbului.

[*177*] Nu am menționat până acum o altă conexiune a pronumelui, cea existentă în cazuri în care poziția mai naturală a acestuia ar fi mai degrabă cea separată, și anume conexiunea cu verbul a pronumelui posesiv; căci la baza acestei conexiuni se află, chiar înainte de toate, o altă motivație decât cea despre care am vorbit. Limba mexicană dispune de o prescurtare specială pentru pronumele posesiv, prin care acesta cuprinde în două forme distincte cele două părți principale ale limbii. În mexicană – și nu numai în această limbă – o astfel de conexiune are și o aplicație sintactică, încadrându-se, așadar, pe deplin în tematica pe care o dezbat aici. Se întrebuințează de fapt combinarea pronumelui de persoana a treia cu numele, pentru a se indica relația proprie cazului genitiv, așa încât, așezându-se în poziție finală numele la genitiv, se spune *a sa casă grădinarul* în loc de *casa grădinarului*. Este evident că avem de-a face aici cu același procedeu pe care îl întâlnim în cazul verbului regent al unui substantiv postpus.

Combinațiile care conțin pronumele posesiv sunt în mexicană nu doar pur și simplu mai frecvente decât ar fi necesar potrivit felului nostru de a vedea lucrurile, ci, la anumite concepte, cum ar fi de exemplu cele care descriu gradele de rudenie sau cele referitoare la membrele corpului omenesc, pronumele s-a dezvoltat în așa fel, încât a devenit indisolubil. Acolo unde nu trebuie definită o anumită persoană, la gradul de rudenie se adaugă pronumele personal nedefinit, iar la membrele corpului omenesc se adaugă pronumele de persoana întâi plural. De aceea este greu să se spună *nantli* 'mama' și se spune de obicei *te-nan* 'a cuiva mamă' și tot așa de rar *maidl* 'mâna', dar mai frecvent *to-ma* 'a noastră mână'. În multe alte limbi americane, legătura dintre aceste concepte și pronumele posesiv este atât de strânsă, încât cele
[*178*] două elemente par inseparabile. Aici motivul este, evident, nu unul sintactic; el rezidă mai degrabă în profunzimea modului în care poporul își reprezintă lumea. Acolo unde este încă prea puțin obișnuit cu abstractizarea, spiritul adună într-un concept unic elemente pe care adesea le îmbină unul cu altul; iar elementele pe care conținutul gândirii nu reușește să le distingă decât cu greutate și nu întotdeauna, limba, dacă are în general înclinații spre astfel de îmbinări, le reunește alcătuind un unic cuvânt. Cuvintele astfel constituite încep apoi să circule ca și cum ar fi fost făurite o dată pentru totdeauna, iar vorbitorii nu se mai gândesc să le separe elementele. În plus, relația constantă dintre un lucru și o persoană este implicată în felul specific de a vedea lumea al omului începuturilor, și doar într-un stadiu avansat de cultură ea se reduce la cazurile în care este realmente necesară. În toate limbile care conservă

urme mai pronunțate din acea epocă a începuturilor, pronumele personal joacă, din această cauză, un rol mai important. Sunt și alte fenomene care îmi confirmă această opinie. În mexicană, pronumele posesive pun stăpânire pe cuvânt în așa măsură, încât desinențele acestuia sunt de obicei modificate, iar combinațiile rezultate prezintă o desinență de plural proprie. O astfel de prefacere a întregului cuvânt demonstrează clar că, inclusiv în ceea ce privește structura sa internă, noua formațiune este resimțită ca un nou concept individual, și nu ca o îmbinare a două concepte diferite care apar ocazional în discurs. În limba ebraică, influența pe care îmbinarea de concepte, în diferitele sale grade de stabilitate, o exercită asupra îmbinării de cuvinte se manifestă în nuanțe deosebit de semnificative. După cum s-a observat deja mai sus, cu tema verbală se unesc mai strâns și mai stabil pronumele corespunzătoare persoanelor care desemnează subiectul acțiunii, fiindcă verbul nu poate fi conceput deloc fără acestea. Urmează, ca grad de stabilitate, legătura dintre verb și pronumele posesiv, iar cea mai slabă legătură cu tema o vădește pronumele care se referă la obiectul verbului. Din motive pur logice, între ultimele două cazuri, dacă dorim să stabilim între ele o diferență, ar [***179***] trebui să atribuim o mai mare stabilitate legăturii dintre verb și obiectul pe care acesta și-l subordonează. Este evident că acesta din urmă este mult mai necesar pentru un verb tranzitiv decât este pronumele posesiv în general pentru un nume. Faptul că limba alege aici o cale contrară logicii nu poate avea alt motiv decât acela că relația dintre pronumele posesiv și nume, în cazurile de întrebuințare mai frecventă, s-a prezentat imaginarului popular ca o unitate individuală.

Dacă, așa cum, la rigoare, ar trebui să procedăm, includem în sfera sistemului de încorporare toate acele cazuri în care elementele care pot alcătui un enunț autonom sunt îmbinate în interiorul formei unui singur cuvânt, atunci vom găsi exemple corespunzătoare și în limbi cărora, în rest, acest sistem le este străin. Asemenea cazuri apar de obicei atunci când, în fraze compuse, este nevoie să se evite propozițiile intercalate. După cum în interiorul unei propoziții simple încorporarea este corelată cu absența flexiunii numelui, tot astfel acest fenomen este corelat fie cu absența unui pronume relativ și a unor conjugări adecvate, fie cu o deprindere mai redusă de a se folosi de acești conectori. În limbile semitice, întrebuințarea lui *status constructus* este, chiar și în astfel de cazuri, mai puțin surprinzătoare, căci aceste limbi nu resping în general încorporarea. Dar chiar și pentru sanscrită nu este nevoie să amintesc, în acest sens, decât așa-numitele participii indeclinabile terminate

în *-tvâ* și în *-ya* sau chiar acele compuse care, precum așa-numitele *bahuwṛîhi*, cuprind în interiorul lor întregi propoziții relative. Din acest tip de compuse, doar un număr redus au trecut în limba greacă, limbă care întrebuințează de obicei mult mai rar acest tip de încorporare. Greaca recurge mai degrabă la conjuncțiile colective; mai mult, ea preferă să intensifice efortul spiritului
[***180***] prin construcții lipsite de conexiune decât să împovăreze structura frazei prin contrageri excesive, conferindu-i astfel o rigiditate de care nu se poate spune că sanscrita a fost cu totul cruțată. Avem aici un caz similar cu cel al limbilor care desfășoară în propoziții forme ale cuvintelor modelate anterior ca entități unitare. Cauza acestui mod de a proceda nu trebuie totuși căutată neapărat în mutilarea formelor provocată de slăbirea forței configuratoare a limbilor. Chiar și acolo unde nu poate fi presupusă o asemenea mutilare, deprinderea de a distinge cu precizie și îndrăzneală conceptele poate conduce la descompunerea a ceea ce fusese turnat într-o entitate unitară, care, în ciuda vigorii și a finețiisale, se dovedește totuși mai puțin adecvată pentru a exprima complexul semantic în întreaga sa fluență și flexibilitate. Delimitarea elementelor care pot fi combinate într-o formă unică și a numărului lor reclamă un simț gramatical fin și delicat pe care, între toate națiunile, grecii l-au posedat cu precădere și în mod originar și pe care acest popor l-a ridicat la cea mai înaltă treaptă de rafinament prin felul lui de a trăi, în care orice aspect era dominat de întrebuințarea bogată și atentă a limbii.

§ 18

Configurarea formelor gramaticale este un proces care izvorăște, prin intermediul limbajului, din legile gândirii și se fundamentează pe congruența formelor fonetice cu aceste legi. O astfel de congruență trebuie să fie prezentă, într-un fel sau altul, în orice limbă; diferența ține doar de gradul în care este prezentă, iar vina pentru actualizarea deficitară a acestui proces o poate purta fie emergența nu îndeajuns de adecvată și de clară a respectivelor legi în suflet, fie insuficienta flexibilitate a sistemului fonetic. Insuficiența existentă într-un punct oarecare se repercutează însă întotdeauna, simultan, asupra altui punct. Realizarea limbii pretinde ca orice cuvânt să
[***181***] fie modelat ca o anumită parte de vorbire și să poarte în sine acele caracteristici pe care le recunoaște în el analiza filozofică a limbii. Această realizare a limbii presupune de aceea, prin ea însăși, flexiunea. Se pune acum întrebarea

în ce mod poate fi gândit procesul de realizare, în spiritul unui popor, a părții celei mai simple din ansamblul configurării limbii, adică modelarea unui cuvânt în așa fel încât, prin flexiune, să devină parte de vorbire. Nu se poate presupune existența unei conștiințe reflexive a limbii în momentul originii sale și, chiar dacă aceasta ar fi existat, nu ar fi purtat în sine o forță creatoare în stare să determine configurarea sunetelor. Orice calitate pe care o deține o limbă în părțile cu adevărat vitale ale organismului său provine din viziunea originară asupra lumii, vie și legată de percepția senzorială. Dar, întrucât forța supremă care se abate cel mai puțin de la adevăr izvorăște din cea mai pură concordanță între toate facultățile spiritului, al căror fruct ideal este limbajul însuși, rezultă că ceea ce se naște din viziunea asupra lumii se repercutează de la sine asupra limbajului. Este ceea ce se întâmplă și în cazul de față. Obiectele intuiției externe, ca și cele ale senzației interne, se prezintă sub două aspecte: în particularitatea constituției lor calitative, care le diferențiază individual, și în universalitatea conceptului lor generic care, pentru intuiția ce acționează cum se cuvine, se manifestă întotdeauna prin intermediul a ceva imanent fenomenului și simțirii; zborul unei păsări, de exemplu, se prezintă pe de o parte drept această mișcare concretă care se efectuează prin forța aripilor și în același timp, pe de altă parte, ca o acțiune nemijlocit tranzitorie care se poate fixa exclusiv în această trecere; la fel stau lucrurile în toate celelalte cazuri. O intuiție care se naște din cel mai viguros și mai armonios efort al forțelor spiritului epuizează tot ceea ce se înfățișează în ceea ce este intuit și nu confundă elementele individuale, ci le distinge în mod clar unul de altul. Din recunoașterea celor două aspecte sub care se prezintă obiectele, din sentimentul justei proporții dintre ele și din vivacitatea oricărei [***182***] impresii produse de fiecare dintre ele izvorăște, ca de la sine, flexiunea, în calitate de expresie lingvistică a ceea ce este intuit și simțit.

Dar, în același timp, vedem cu surprindere cât de diverse sunt căile pe care spiritul ajunge la configurarea propoziției. El nu pornește de la ideea enunțului, nu îl combină cu eforturi succesive, ci ajunge la el, fără să-l presimtă încă, limitându-se să modeleze în sunet impresia pe care o primește de la obiect în mod precis și complet. Dacă aceasta se întâmplă de fiecare dată corect și potrivit aceluiași sentiment, conținutul gândirii se va organiza pe baza cuvintelor astfel constituite. În adevărata sa esență internă, această operație a spiritului este o emanație directă a vigorii și a purității facultății limbajului, existentă în om de la origini. Intuiția și simțirea sunt, ca să spunem așa, doar uneltele pe care se sprijină spiritul pentru a se manifesta în exterior;

înțelegem astfel de ce în rezultatul final găsim infinit mai mult decât pare să ofere spiritul, considerat în sine și pentru sine. Strict vorbind, prin însăși esența ei, metoda încorporării se găsește într-o reală opoziție cu flexiunea, căci încorporarea pornește de la întreg, iar flexiunea de la fiecare componentă ca atare. Metoda încorporării se poate converti doar parțial în flexiune, și anume atunci când simțul intern al limbii reușește să-și impună influența. Întotdeauna, în această metodă iese la iveală faptul că, din cauza slăbiciunii simțului limbii, obiectele nu se prezintă intuiției cu aceeași claritate și nu-i dezvăluie la fel de distinct punctele care, în obiecte, ating în mod separat percepția senzorială. Dar, ajungând astfel să se convertească în alt procedeu, metoda încorporării urmează acest nou drum și redobândește forță și prospețime în exprimarea unui complex semantic. Relația obiectelor cu conceptele lor generice cele mai generale, cărora le corespund părțile de vorbire, este [***183***] o relație ideală, iar expresia sa cea mai generală, cea mai pură și mai simbolică este dată de categoria persoanei, care se prezintă deopotrivă, chiar și din punct de vedere senzorial, drept cea mai naturală desemnare a sa. Reînnodăm astfel discuția de mai sus despre judicioasa împletire a temelor pronominale în interiorul formelor gramaticale.

Dacă într-o limbă predomină flexiunea cu adevărat, atunci sistemul flexionar al limbii respective se desfășoară de la sine, potrivit unei viziuni gramaticale complete; s-a arătat deja mai sus cum dezvoltarea ulterioară își creează uneori forme noi, alteori se insinuează în forme deja existente, dar neîntrebuințate până atunci cu semnificații diferite, chiar și în limbi din aceeași familie. E suficient să menționez aici nașterea mai mult ca perfectului grecesc dintr-o variantă formală simplă a unui aorist sanscrit. Căci, dată fiind influența irepresibilă pe care formarea sunetelor o exercită în acest punct, nu trebuie să confundăm cele două posibilități diferite – și anume, pe de o parte, posibilitatea ca forma sunetelor să exercite o acțiune limitativă asupra distincției dintre feluritele concepte gramaticale sau, pe de altă parte, posibilitatea ca forma sunetelor să fi preluat aceste concepte, dar nu în mod complet. Într-o perioadă mai timpurie a limbajului, chiar și în cazul celei mai corecte viziuni asupra limbii, poate predomina creația de forme întemeiată senzorial, în care unuia și aceluiași concept gramatical îi corespunde o multiplicitate de forme. În acele perioade timpurii, în care spiritul creator interior al omului era cufundat în limbaj, cuvintele apăreau ele însele ca niște obiecte, puneau stăpânire pe forța imaginativă prin sonoritatea lor și își valorificau cu precădere natura lor specială într-o varietate de forme. Abia mai târziu

și doar treptat conceptul gramatical a câștigat, în claritatea și generalitatea lui, forță și greutate, s-a impus cuvintelor și le-a subordonat uniformității sale. Chiar și în greacă, în special în limba homerică, s-au păstrat urme [***184***] semnificative ale acestui stadiu timpuriu. În ansamblu însă, tocmai în acest punct se vădește notabila diferență dintre limbile greacă și sanscrită. Greaca delimitează cu mai multă precizie formele pe baza conceptelor gramaticale, întrebuințând cu finețe varietatea formelor pentru a desemna nuanțele cele mai rafinate ale conceptelor, pe când sanscrita reliefează mai mult mijloacele tehnice de desemnare, aplicându-le pe de o parte într-o mai mare bogăție, dar fixându-le totuși, pe de altă parte, într-un mod mai simplu și cu un mai mic număr de excepții.

§ 19

După cum am remarcat de mai multe ori în paginile precedente, limbajul deține întotdeauna o existență ideală în minți și în sufletele oamenilor, dar niciodată una materială, fie ea și săpată în piatră sau în bronz. Chiar și forța unei limbi care nu mai este vorbită, în măsura în care o mai putem percepe, depinde în mare parte de intensitatea spirituală cu care o readucem la viață. De aceea, în limbaj nu poate exista cu adevărat un moment de odihnă, la fel de puțin ca și în gândurile oamenilor care, asemenea unor lămpi, se aprind și se sting fără încetare. Prin natura lui, limbajul este un neîntrerupt proces de dezvoltare supus influenței spirituale exercitate de fiecare dată de vorbitori. În acest proces apar în mod natural două perioade care se disting cu claritate. Prima este cea în care tendința limbii de a crea sunete este încă în creștere și în plină activitate, a doua cea în care, procesul de formare fiind încheiat cel puțin în privința formei externe a limbii, apare o stare de odihnă aparentă, urmată de o evidentă diminuare a acelui impuls creator din sfera senzorială. Dar chiar și în ultima perioadă pot apărea noi principii vitale și noi prefaceri ale limbii, care reușesc să se impună, după [***185***] cum voi arăta în cele ce urmează.

În procesul de dezvoltare a limbilor conlucrează două cauze ce se delimitează reciproc: principiul care determină direcția originară, pe de o parte, și influența materiei deja produse, a cărei forță este întotdeauna invers proporțională cu puterea, ce se afirmă treptat, a principiului menționat, pe de altă parte. Prezența în orice limbă a unui asemenea principiu e dincolo de

orice îndoială. Un popor sau, în general, o facultate intelectuală umană adună în sine elemente de limbă și trebuie să le lege într-o unitate, chiar dacă o face în mod involuntar și fără a avea o conștiință clară a acestui fapt; căci, fără această operație, nu ar fi posibile nici gândirea articulată prin limbă în individ, nici înțelegerea reciprocă. Trebuie să acceptăm acest punct de pornire dacă vrem să accedem la cea dintâi producere a unei limbi. Unitatea de care vorbeam mai sus nu poate fi decât aceea care ține de un principiu care să prevaleze în mod exclusiv. Dacă acest principiu se apropie de principiul universal care duce, în om, la formarea limbajului, până la limita pe care o îngăduie necesara sa individualizare și penetrând limba cu o forță deplină și constantă, atunci această forță va traversa toate stadiile procesului ei de dezvoltare în așa fel încât, în locul unei forțe ce se reduce treptat, survine una mereu nouă, adecvată traseului care urmează să fie parcurs în continuare. Căci oricărei dezvoltări intelectuale îi este caracteristic faptul că, în realitate, forța sa nu se atrofiază, ci își schimbă doar funcțiile sau își înlocuiește unul dintre organe cu altul. Dacă însă în primul principiu se amestecă deja ceva nemotivat de necesitatea formei limbii, dacă principiul nu penetrează cu adevărat sunetul sau dacă unei substanțe care nu e pur organică i se atașează
[***186***] ceva rău configurat, ducând la o și mai mare anomalie, atunci procesului natural de dezvoltare i se va opune o forță străină și limba nu va putea, urmărindu-și propriul drum, să dobândească o nouă vigoare, cum ar trebui să se întâmple de obicei în cazul oricărei dezvoltări corecte a facultăților intelectuale. Și aici, ca și în cazul desemnării diferitelor combinații de idei, limbajul are nevoie de libertate; și putem considera un indiciu sigur al celei mai pure și mai reușite structuri lingvistice faptul că procesul de formare a cuvintelor și a îmbinărilor de cuvinte nu suferă alte restricții în afara celor necesare pentru a lega libertatea de legitate, adică a-i asigura libertății existența impunându-i limite. Procesul dezvoltării corecte a limbajului se află în consonanță naturală cu cel al capacității intelectuale în general. Într-adevăr, după cum nevoia de a gândi suscită în om limbajul, tot așa și ceea ce decurge din conceptul pur al limbajului trebuie, de asemenea în mod necesar, să susțină gândirea în realizarea cu succes a progresului ei. Dar, chiar și atunci când o națiune dotată cu o asemenea limbă s-ar prăbuși din alte motive în indolență și debilitate, ea ar putea întotdeauna să iasă mai ușor din această stare sprijinindu-se pe propria limbă. Dimpotrivă, capacitatea intelectuală trebuie să găsească în ea însăși resurse pentru un nou avânt, dacă îi stă la dispoziție o limbă care se abate de la procesul corect și natural de dezvoltare. Ea va

acționa în acest caz asupra limbii cu mijloace create în interiorul său, ce-i drept nu în mod creator, căci creațiile limbii nu pot fi altceva decât opera propriului ei impuls vital, ci doar construind ceva în interiorul limbii, atribuind formelor ei un sens pe care nu-l dețineau și permițând o întrebuințare a acestora spre care ea nu se orientase.

În incalculabila diversitate a limbilor prezente și a celor dispărute putem [***187***] stabili acum o diferențiere care este de o importanță decisivă pentru formarea progresivă a speciei umane; e vorba de diferența dintre limbile care, pornind de la un principiu pur, s-au dezvoltat viguros și coerent, într-o libertate delimitată de legi, și limbile care nu se pot mândri cu acest privilegiu. Primele sunt fructele izbutite ale instinctului limbajului, care a proliferat în specia umană prin felurite tendințe. Limbile din a doua categorie prezintă o formă deviată, rezultată din convergența a două cauze: pe de o parte, lipsa de vigoare a simțului limbii, prezent inițial, în mod constant, imanent și în integralitatea sa în interiorul omului, și, pe de altă parte, o deformare parțială, datorată împrejurării că unei forme fonetice care nu decurge în mod necesar din limbă i-au fost anexate altele, atrase în mod forțat. Disocierile de până acum ne pun la îndemână un fir conducător în cercetarea acestei teme, delimitându-i componentele principale în sânul realității efective a limbilor, chiar dacă la început am crezut că ne întâmpină o cantitate deconcertantă de fenomene particulare. Am încercat să arătăm cât de mult contează principiile supreme și să stabilim astfel nivelul la care se poate ridica analiza lingvistică. Dincolo de faptul că această cale poate fi încă limpezită și netezită, înțelegem cum este cu putință să identificăm în orice limbă acea formă din care decurge specificitatea structurii sale și să discernem în rezultatul dezvoltării sale criteriul de evaluare a avantajelor și a defectelor care îi sunt proprii.

Dacă am reușit să descriu metoda flexiunii în mod complet, arătând cum doar ea îi conferă cuvântului care se prezintă spiritului și auzului adevărata stabilitate internă, dar în același timp disociază cu multă siguranță una de alta părțile componente ale propoziției potrivit cerințelor impuse de îmbinarea ideilor, rămâne atunci indubitabil faptul că această metodă este singura [***188***] care conservă în sine principiul pur al structurii limbii. În măsura în care preia fiecare element al discursului cu cele două valori ale sale, adică semnificația sa obiectivă și relația sa subiectivă față de gândire și față de limbă, desemnând amândouă aspectele cu ajutorul unor forme fonetice adaptate acestui scop, această metodă ridică esența cea mai originară a limbii, articularea și simbolizarea, la nivelurile lor cele mai înalte. Aici se ridică totuși o

întrebare, și anume în ce limbi și-a păstrat această metodă maxima coerență, deplinătate și libertate. Se poate ca nici o limbă să nu fi ajuns, în această privință, pe culmi. O diferență de grad am putut totuși constata în paginile precedente între limbile sanscrite și limbile semitice. În limbile semitice flexiunea apare în aspectul său cel mai veritabil și mai inconfundabil și în corelație cu cea mai fină simbolizare, dar fără a fi realizată integral în toate părțile limbii, și îngrădită de legi mai mult sau mai puțin întâmplătoare, cum ar fi forma bisilabică a cuvântului, întrebuințarea vocalelor exclusiv pentru desemnarea flexiunii, reticența față de compunere. În limbile sanscrite, datorită stabilității unității cuvântului, flexiunea este departe de a fi bănuită cumva de aglutinare și se realizează integral în toate componentele limbii, în care domină cu cea mai mare libertate.

În comparație cu procedeul încorporării sau cu cel care se bazează pe simpla alipire fără a se ajunge la adevărata unitate a cuvântului, metoda flexiunii ne apare ca un principiu genial, izvorând din autentica intuiție a limbajului. În măsura în care limbile flexionare depun mari eforturi pentru a unifica, în cadrul propoziției, elementele individuale sau pentru a prezenta propoziția ca și cum ar fi prin sine însăși unitară, metoda flexiunii modelează în mod nemijlocit partea componentă în conformitate cu complexul semantic care se produce de fiecare dată și, prin natura sa, nu poate separa, în interiorul discursului, partea componentă de raportul care o leagă de acest complex.
[***189***] Debilitatea impulsului care determină formarea limbii are drept consecință faptul că, uneori, ca în chineză, metoda flexiunii nu transpare la nivelul sunetului, iar alteori că în limbi care urmează, după caz, procedeul încorporării această metodă nu prevalează în mod exclusiv. Efectul principiului pur poate fi de asemenea obstrucționat printr-o deformare parțială, atunci când o singură formă, cum este, de exemplu, determinarea verbului în malaeziană cu ajutorul unor prefixe particularizatoare, devine predominantă, până la neglijarea tuturor celorlalte forme.

În funcție de cât de diferite ar putea fi abaterile de la principiul pur, va fi întotdeauna posibil să caracterizăm fiecare limbă, arătând în ce măsură se manifestă în ea absența unor modalități de desemnare a relațiilor, tendința de a le dobândi și de a le ridica la rangul de flexiune și soluția provizorie de a califica drept cuvânt unic ceea ce ar trebui să fie reprezentat în vorbire printr-o propoziție. Din combinarea acestor principii va rezulta esența fiecărei limbi, numai că, de regulă, în urma aplicării lor se va dezvolta o formă încă și mai individuală. Acolo unde întreaga energie a forței conducătoare nu menține un echilibru corect, una dintre componentele limbii ajunge cu ușurință, în mod injust și în dezavantajul alteia, la o rafinare disproporționată. De aici

și din alte împrejurări pot apărea uneori aspecte desăvârșite chiar și în limbi cărora, de obicei, nu li se poate recunoaște caracteristica de a fi organe adecvate ale gândirii. Nimeni nu poate nega că vechea varietate stilistică a chinezei vădește o impresionantă demnitate, datorată faptului că noțiuni cu o pondere fundamentală se succedă fără a fi legate nemijlocit între ele, și nici că dobândește o sobră măreție prin aceea că, respingând toate desemnările secundare nefolositoare, pare, ca să spunem așa, să se bizuie, prin intermediul limbii, pe sprijinul gândirii pure. Limba malaeziană propriu-zisă e reputată, pe bună dreptate, pentru combinațiile sale sprintene și de o mare simplitate. Limbile [***190***] semitice conservă o admirabilă măiestrie în disocierea subtilă a conținutului semantic al multor gradații vocalice. Basca posedă în structura cuvântului și în construcția discursului o forță specială izvorând din scurtimea și din îndrăzneala expresiei. Limba delaware, ca și alte limbi americane unesc într-un singur cuvânt un număr de concepte, pentru exprimarea cărora noi am avea nevoie de mai multe cuvinte. Toate aceste exemple nu fac decât să demonstreze că spiritul uman, pe orice drum, oricât de unilateral, ar merge, este întotdeauna în stare să creeze ceva măreț, care se va repercuta apoi asupra sa printr-o acțiune fecundă și stimulatoare. Aceste aspecte particulare nu sunt totuși decisive pentru stabilirea superiorității unei limbi în raport cu altele. Adevărata superioritate a unei limbi constă doar în posibilitatea de a se dezvolta pe baza unui principiu și într-un cadru de libertate care să o ajute să mențină active și vii toate capacitățile intelectuale ale omului, de a servi acestora drept organ adecvat și de a le stimula constant prin deplinătatea senzorială și prin legitatea spirituală pe care le conservă ea. În această specificitate formală rezidă tot ceea ce se poate dezvolta din limbaj, exercitând o acțiune binefăcătoare asupra spiritului. Această specificitate formală e albia în care spiritul își poate împinge undele cu deplina încredere că izvoarele din care aceasta se alimentează nu vor seca niciodată. Căci spiritul plutește cu adevărat deasupra ei ca peste un adânc de nepătruns din care poate sorbi mereu cu atât mai mult cu cât a primit mai mult. Putem aplica limbilor acest criteriu formal doar dacă încercăm să le examinăm pe toate printr-o comparație generală.

§ 20

Prin structura gramaticală, așa cum am tratat-o până acum în ansamblul ei și în linii mari, și prin structura sa exterioară, esența limbii este încă departe [***191***] de a fi epuizată, iar caracterul ei adevărat și specific se întemeiază în plus

pe ceva mai rafinat, mai ascuns și mai puțin accesibil analizei. Ceea ce am avut în vedere în mod prioritar până aici rămâne însă pentru totdeauna fundamentul necesar și stabil în care poate prinde rădăcini ceea ce este mai subtil și mai nobil. Pentru a pune mai clar în evidență acest fundament este nevoie, pentru o clipă, să mai aruncăm o privire retrospectivă asupra procesului general de dezvoltare a limbilor. În perioada de configurare a formelor, națiunile se preocupă mai mult de limbă decât de scopul acesteia, adică de ceea ce trebuie ele să desemneze. Națiunile se confruntă cu dificultatea de a exprima gândirea, iar această năzuință, legată de impulsul insuflat de entuziasmul față de rezultatele obținute, produce și menține forța lor creatoare. Dacă ne este îngăduită această analogie, limba se naște în același fel în care, în natura fizică, se produce fenomenul de cristalizare. Configurarea formelor se petrece progresiv, însă potrivit unei legi. Predominantă în fazele de început, această orientare mai degrabă către limbă decât către producerea vie a spiritului ține de natura lucrurilor; ea se manifestă însă și în limbile însele, a căror o bogăție de forme este cu atât mai mare cu cât sunt mai originare. În unele limbi, o astfel de bogăție depășește în mod evident nevoile gândirii și se diminuează apoi pe parcursul transformărilor pe care le suferă limbile din aceeași familie genealogică sub influența unei configurări spirituale mai mature. Când s-a încheiat această cristalizare, limba este oarecum terminată. De acum înainte, instrumentul există și se află la dispoziția spiritului, care îl poate folosi și se poate instala în el. Aceasta se și întâmplă de fapt; iar de modalitatea diferită în care spiritul se exprimă cu ajutorul acestui instrument depind culoarea și caracterul pe care le primește limba.

[***192***] Am comite o gravă eroare dacă am încerca să socotim despărțite în însăși natura lor elementele pe care eu le-am separat aici net unul de altul în intenția de a le distinge mai bine. Activitatea constantă a spiritului exercită, în desfășurarea ei, o influență determinantă și continuă asupra structurii reale a limbii și asupra construcției efective a formelor. Această influență este însă mai subtilă și se sustrage uneori unei prime abordări. Și totuși, nu putem considera că o perioadă din istoria umanității sau a unui popor ar fi dedicată exclusiv și deliberat dezvoltării limbajului. Limba se formează prin vorbire, iar vorbirea este expresia gândului sau a simțirii. Modul de a gândi și de a simți al unui popor, prin intermediul căruia, după cum am spus, limba primește culoare și caracter, acționează asupra acesteia de la începutul începuturilor. Dimpotrivă, ne apare ca sigur faptul că, cu cât o limbă este mai avansată în structura sa gramaticală, cu atât mai puține vor fi cazurile care ar avea nevoie de o

nouă decizie. De aici rezultă că dificultățile provenite din încercarea anevoioasă de a exprima gândurile se micșorează și cu cât spiritul se servește mai mult exclusiv de ceea ce a fost deja creat, cu atât impulsul său creator slăbește și, odată cu acesta, și forța sa creativă. Pe de altă parte, cantitatea de material produsă prin sunete sporește, iar această masă exterioară care se repercutează asupra spiritului își impune propriile legi și frânează acțiunea liberă și autonomă a inteligenței. Aceste două puncte constituie ceea ce, în distincția menționată mai sus, aparține nu intuiției subiective, ci esenței reale a lucrurilor. Pentru a urmări mai îndeaproape felul în care spiritul este împletit în limbă, trebuie deci să distingem structura gramaticală și lexicală a acesteia, în calitate de, ca să spunem așa, caracter stabil și exterior, de caracterul interior, care locuiește în limbă ca un suflet, producând acel efect special prin care orice limbă ne cuprinde îndată ce începem să o stăpânim. Prin [***193***] aceasta nu vrem nicidecum să spunem că acest efect ar fi străin de structura externă. Viața individuală a limbii se răspândește în toate fibrele sale și pătrunde în toate elementele sunetului. Este nevoie doar să atragem atenția asupra faptului că acel imperiu al formelor nu este singurul domeniu pe care trebuie să îl cerceteze lingvistul și că acesta nu trebuie în nici un caz să treacă cu vederea faptul că în limbă există ceva mai elevat și mai originar, despre care trebuie să avem măcar o presimțire acolo unde cunoașterea ca atare nu mai este suficientă. Ceea ce am afirmat aici poate fi ilustrat cu exemple simple din limbi aparținând unei familii genealogice destul de extinse și de ramificate. Sanscrita, greaca și latina prezintă, în ceea ce privește formarea cuvintelor și construcția discursului, o organizare strâns înrudită și în multe puncte identică. Oricine percepe însă diversitatea caracterului lor individual care, departe de a fi o simplă diversitate de caracter a națiunilor reflectată în limbă, este adânc înrădăcinată în limbile însele, determinând structura specifică a fiecăreia. Voi mai insista de aceea asupra distincției între principiul din care, pe baza a ceea ce am spus mai sus, se dezvoltă structura limbii și caracterul specific al acesteia; îmi fac iluzia de a putea fi sigur că această distincție nu va mai fi considerată prea strictă și că, pe de altă parte, nu va fi interpretată ca o ipoteză pur subiectivă.

Pentru a examina mai îndeaproape caracterul limbilor, în măsura în care îl contrapunem organismului lor, trebuie să acordăm atenția necesară stadiului atins de limbi după realizarea deplină a structurii lor. Plăcuta uimire pe care ne-o provoacă limba însăși, ca produs mereu nou al clipei prezente, se diminuează treptat. Activitatea națiunii se depărtează de limba în sine pentru a

se concentra asupra întrebuințării sale, iar limba pornește, împreună cu
[*194*] spiritul specific al poporului, pe un drum pe care nici una dintre cele două părți nu se poate defini independent de cealaltă, dar fiecare se bucură de ajutorul plin de entuziasm al celeilalte. Admirația și plăcerea se îndreaptă acum către specificitatea expresiei fericit alese. Cântecele, formulele de rugăciune, proverbele, povestirile stârnesc dorința de a scoate cuvintele din fluxul instabil al dialogului efemer. Ele sunt conservate, modificate și imitate, devenind bazele literaturii. Această configurare a spiritului și a limbii se transferă treptat de la ansamblul națiunii asupra indivizilor, iar limba ajunge să fie mânuită de poeți și de învățătorii poporului, care încet-încet începe să li se împotrivească. În acest mod, limba dobândește un dublu aspect din care, atâta timp cât contrastul dintre cele două laturi se menține într-o proporție corectă, izvorăsc, pentru ea, două surse care se completează reciproc: sursa forței și cea a limpezirii.

Alături de cei doi factori modelatori, care configurează cu vigoare limba în operele lor, apar apoi gramaticienii propriu-ziși, care dau o ultimă mână de ajutor la desăvârșirea organismului limbii. Nu este treaba gramaticienilor să creeze; prin intervenția lor, ei nu pot să împărtășească poporului nici flexiunea, nici fuziunea sunetelor inițiale și a celor finale, în caz că acestea lipsesc din limbă. Ei elimină însă ceea ce este de prisos, generalizează, netezesc neregularitățile și completează golurile rămase. Lor li se poate atribui, pe bună dreptate, meritul de a fi elaborat, în limbile flexionare, schema conjugărilor și a declinărilor, punând pentru prima oară în evidență clasificarea tuturor cazurilor distinse în cadrul acesteia. În acest domeniu, în măsura în care se hrănesc nemijlocit din nesfârșitul tezaur al limbii care le stă la dispoziție, gramaticienii devin legislatori. Deoarece ei introduc pentru prima oară în conștiință conceptul unor astfel de scheme, unele dintre formele care își pierduseră
[*195*] orice valoare de semnificare pot să o recapete prin intermediul locului pe care îl ocupă în schemă. Astfel de prelucrări într-una și aceeași limbă pot să se succeadă, în diferite epoci; dar, pentru ca limba să rămână în același timp populară și cultivată, regularitatea curgerii ei de la popor la scriitori și gramaticieni, respectiv înapoi, de la aceștia la popor, nu trebuie întreruptă.

Atât timp cât spiritul unui popor, în via sa specificitate, continuă să acționeze atât asupra lui însuși, cât și asupra propriei limbi, aceasta este rafinată și îmbogățită, exercitând la rândul ei o influență stimulatoare asupra spiritului. Dar și în acest caz, de-a lungul timpului, poate apărea o epocă în care limba ajunge aproape să covârșească spiritul, iar acesta, slăbit și incapabil

să mai fie creativ în mod spontan, este angrenat într-un joc din ce în ce mai golit de conținut cu locuțiuni și forme ale limbii rezultate dintr-un uz cu adevărat judicios. Avem acum de-a face cu o a doua perioadă de vlăguire a limbii, dacă socotim că prima a fost cea a atrofierii impulsului creator exterior. În această a doua epocă de vlăguire a limbii se ofilește floarea caracterului acesteia, dar dintr-o astfel de stare limbile și națiunile pot fi trezite și salvate de geniul individual al unor mari personalități.

Limba își dezvoltă propriul caracter mai ales în perioadele de înflorire a literaturii și în acelea care le precedă și le pregătesc. În astfel de perioade, limba se smulge mai mult din banalitatea zilnică a vieții materiale și se ridică pe culmile dezvoltării pure a gândirii și a reprezentării libere. Poate însă părea ciudat că limbile, pe lângă caracterul pe care li-l conferă organismul lor exterior, trebuie să posede și un caracter specific, deoarece fiecare limbă este destinată să servească drept instrument celor mai diferite individualități. Într-adevăr, făcând abstracție de diferențele de sex și de vârstă, orice națiune [***196***] cuprinde toate nuanțele în care se înfățișează individualitatea umană. Chiar și națiunile care, pornind de la aceeași orientare spirituală, ajung la același rezultat se deosebesc între ele prin felul în care asimilează și în care se expun repercusiunilor. Această diversitate este încă și mai mare în privința limbii, căci aceasta pătrunde până în cutele cele mai tainice ale spiritului și ale sufletului. Fiecare întrebuințează una și aceeași limbă pentru a-și exprima particularitatea sa cea mai specifică; căci limba pornește întotdeauna de la individ și fiecare individ se servește de limbă în primul rând și exclusiv pentru sine însuși. La rigoare, limba este suficientă pentru oricine, în măsura în care cuvintele, rămânând, în principiu, întotdeauna insuficiente, se conformează totuși impulsului de a exprima sentimentele cele mai intime. Nu se poate însă considera că limbajul, în calitatea sa de organ universal, netezește aceste diferențe. El construiește, e drept, punți între o individualitate și alta și mijlocește înțelegerea reciprocă; diferența ca atare este mai degrabă accentuată, căci prin precizarea și rafinarea conceptelor, limbajul face mai clar pentru conștiință felul în care această diferență prinde rădăcini în dispoziția originară a spiritului. Posibilitatea de a servi ca expresie unor individualități atât de diverse pare să presupună mai degrabă absența completă a unui caracter în limba însăși, absență de care limba nu se face nicidecum vinovată. De fapt, limba conține ambele particularități opuse: aceea de a se distribui într-o infinită multiplicitate în sânul aceleiași națiuni, rămânând o limbă unică, și aceea de a reuni aceste multiple părți într-o entitate, având un caracter determinat

prin contrast cu limbile altor națiuni. Înțelegem cât de diferit asimilează și întrebuințează fiecare vorbitor aceeași limbă maternă – dacă nu ne-a arătat-o deja cu claritate viața zilnică – comparând între ei doi scriitori importanți, fiecare dintre ei construindu-și o limbă proprie. Dar diferența de caracter între mai multe limbi ni se relevă încă de la prima vedere, dacă încercăm să comparăm, de exemplu, între ele sanscrita, greaca și latina.

[***197***] Dacă vom examina acum mai îndeaproape modul în care limba conciliază această opoziție, vom constata că posibilitatea ca ea să servească drept organ pentru cele mai diferite individualități este înscrisă în esența cea mai profundă a naturii sale. Elementul său primar, cuvântul – ne oprim asupra lui pentru a simplifica expunerea – nu comunică, în calitate de substanță, ceva produs anterior și nici nu conține un concept deja definitivat, ci are doar rolul unui stimul, astfel încât un astfel de concept să se formeze printr-o forță autonomă, determinând doar modalitatea în care acest lucru trebuie să se petreacă. Oamenii se înțeleg unul cu altul nu prin aceea că își transmit realmente semne ale lucrurilor, nici prin aceea că se determină reciproc să producă precis și complet același concept, ci prin faptul că ating, fiecare în interiorul celuilalt, aceeași verigă din lanțul reprezentărilor lor sensibile și al producțiilor lor conceptuale interne, făcând să vibreze aceeași coardă a instrumentului lor spiritual, din care izvorăsc în fiecare concepte corespunzătoare, dar nu identice. Doar aceste limite și cu aceste divergențe oamenii ajung la un acord asupra unuia și aceluiași cuvânt. Când denumesc cel mai obișnuit obiect, de exemplu un cal, toți oamenii se gândesc la același animal, însă fiecare atribuie cuvântului o reprezentare diferită, mai sensibilă sau mai rațională, mai vie și mai asemănătoare cu obiectul sau mai apropiată de un semn lipsit de viață etc. De aceea, în perioada lor de formare, în unele limbi apar o mulțime de expresii desemnând unul și același lucru. E vorba de tot atâtea caracteristici prin care obiectul este conceput și a căror expresie ajunge în cele din urmă să îi țină locul. Dar, îndată ce o verigă din lanț sau o coardă a instrumentului este atinsă, ansamblul începe să vibreze; iar ceea ce izbucnește din suflet sub formă de concept va fi în consonanță cu tot ceea ce înconjoară fiecare verigă, până la limita cea mai îndepărtată. Reprezentarea pe care o declanșează cuvân-
[***198***] tul în indivizi diferiți poartă amprenta specificității fiecăruia, cu toate că este desemnată de toți prin același sunet.

Individualitățile care se află în interiorul unei națiuni sunt însă cuprinse într-o uniformitate națională, care, la rândul ei, distinge fiecare mentalitate specifică de cea similară a unui alt popor. Din această uniformitate și din

impulsul specific al fiecărei limbi decurge caracterul acesteia. Specificitatea fiecărei limbi este determinată de specificitatea națiunii, iar limba acționează la rândul ei asupra națiunii, determinând-o în mod uniform. Desigur, caracterul național este menținut, consolidat și, până la un anumit punct, chiar produs de comunitatea de locuire și de activitate; în realitate, caracterul național se întemeiază nu mai puțin pe identitatea dispozițiilor naturale, pe care le explicăm de obicei prin comunitatea de origine. În această origine comună rezidă cu siguranță misterul impenetrabil al îmbinării corpului cu forța spirituală, în formele ei infinit multiplicate, care constituie esența oricărei individualități umane. Singura întrebare ar fi aceea dacă nu există o altă modalitate de a explica identitatea dispozițiilor naturale ale omului; răspunsul la această întrebare nu poate în nici un caz exclude limbajul. Într-adevăr, în limbă, legătura dintre sunet și semnificație este ceva la fel de insondabil ca această dispoziție naturală. Putem descompune conceptele, putem analiza cuvintele, atât cât este cu putință, dar astfel nu vom pătrunde mai adânc în misterul care învăluie legătura dintre gândire și cuvânt. În relația lor originară cu esența individualității, fundamentul oricărei naționalități și limba acesteia sunt de o importanță egală. Limba exercită însă o acțiune mai evidentă și mai puternică, așa încât este preferabil să întemeiem pe ea conceptul unei națiuni. Întrucât în om dezvoltarea naturii umane depinde de dezvoltarea limbii, rezultă că prin limbă se definește în mod nemijlocit [***199***] și conceptul de națiune, înțeleasă ca un grup de oameni care configurează o limbă într-un mod determinat.

Limba posedă însă și forța de a înstrăina sau de a asimila și pune în lumină prin sine însăși caracterul național, chiar și acolo unde există o diferență de natură genealogică. Mai ales acest fapt diferențiază o familie de o națiune. Într-o familie înrudirea dintre membrii ei este recognoscibilă clar și concret; mai mult, una și aceeași familie poate continua să prospere în sânul a două națiuni diferite. În ceea ce privește națiunile, se mai poate ivi o chestiune dificilă, căci e foarte important a se stabili dacă la familiile de limbi foarte răspândite toți cei care vorbesc aceleași limbi au o origine comună sau dacă această uniformitate a lor a rezultat dintr-o dispoziție naturală originară, combinată cu răspândirea pe același teritoriu, sub influența unor cauze acționând în mod uniform. Oricare ar fi însă esența acelor cauze prime, de nepătruns pentru noi, este sigur că dezvoltarea limbajului a transferat pentru prima dată diferențele dintre națiuni în sfera mai luminoasă a spiritului. Aceste diferențe sunt aduse prin limbă în lumina conștiinței, iar prin limbă primesc

acele obiecte în care trebuie să se imprime în mod necesar, obiecte care vor fi mai accesibile unei înțelegeri clare și în care respectivele diferențe vor apărea ele însele mai fine și mai clar conturate. Întrucât limbajul îl stimulează pe om din punct de vedere intelectual până la limitele care îi sunt accesibile, zone din ce în ce mai ample sunt smulse din aria obscură a afectivității embrionare. Prin aceasta limbile, ca instrumente ale acestei dezvoltări, dobândesc un caracter atât de clar determinat, încât caracterul națiunii poate fi mai bine recunoscut în limbă decât în datini, obiceiuri și fapte. De aceea se întâmplă
[***200***] ca unele popoare, care nu posedă literatură și al căror uz al limbii nu ne este suficient de clar, să ne apară adesea mai uniforme decât sunt în realitate. Nu le recunoaștem trăsăturile caracteristice, deoarece nu dispunem de mijlocul care ne-ar putea conduce către ele și ni le-ar face vizibile.

Caracterul limbilor, dacă îl distingem și îl contrapunem formei lor externe, singura în care o limbă oarecare poate fi concepută, constă în modul în care conținutul gândirii intră în relație cu sunetele. Înțeles astfel, caracterul unei limbi este, ca să spunem așa, spiritul care se instalează în limbă și o însuflețește ca și cum aceasta ar fi un corp născut din el. Caracterul limbii este consecința firească a acțiunii neîntrerupte exercitate de specificitatea spirituală a națiunii. Adoptând semnificațiile generale ale cuvintelor întotdeauna în același mod individual și însoțindu-le cu aceleași idei secundare și cu aceleași senzații, această specificitate formează asociații de idei mereu în aceleași direcții și se servește de libertatea construcției discursului în aceeași proporție în care îndrăzneala sa intelectuală se situează în raport cu capacitatea înțelegerii ei; astfel, ea conferă limbii o culoare și o umbrire specifice, pe care aceasta le fixează și le răsfrânge astfel pe același drum. Din orice limbă se poate, așadar, deduce caracterul național. Chiar și limbile unor popoare primitive și necultivate poartă cu ele astfel de urme și ne permit adesea să aruncăm o privire asupra unor particularități intelectuale pe care nu ne-am aștepta să le găsim la un asemenea nivel precar de dezvoltare culturală. Limbile autohtonilor americani sunt bogate în exemple de acest fel: metafore îndrăznețe, cazuri în care obiecte neanimate sunt trecute în seria animatelor printr-o subtilă intu-
[***201***] iție a esenței lor răsfrântă asupra fanteziei etc. Întrucât aceste limbi nu respectă, din punct de vedere gramatical, diferența de gen, în schimb cunosc – și anume într-o măsură mult mai largă – diferența între obiectele inanimate și cele animate, perspectiva lor asupra lumii ia naștere din tratamentul gramatical. Astfel, dacă includ astrele în aceeași clasă gramaticală cu omul și cu animalele, aceasta arată că, evident, le privesc ca pe niște ființe înzestrate

cu personalitate, care se mișcă prin forțe proprii și care îndrumă, probabil, din înălțimi destinele oamenilor. În acest sens, parcurgerea vocabularelor idiomurilor unor astfel de popoare ne procură o plăcere specială, care ne conduce la cele mai variate reflecții; și, în același timp, dacă ne gândim că încercările de a analiza cu perseverență formele unor astfel de limbi, după cum am văzut în paginile precedente, ne permit să descoperim organizarea spirituală din care decurge structura lor, atunci din studiul limbilor vor dispărea orice ariditate și orice prozaism. În fiecare dintre părțile sale, studiul limbilor ne conduce la configurația spirituală interioară care, în toate generațiile umane, este purtătoare a celor mai profunde concepții, a celei mai mari bogății de idei și a celor mai nobile sentimente.

La popoarele la care doar în anumite elemente disparate ale limbii pot fi identificate trăsături ale specificității lor, rareori, dacă nu cumva niciodată, putem obține o imagine coerentă a acestei specificități. Dacă o asemenea întreprindere este întotdeauna dificilă, ea devine totuși cu adevărat posibilă doar acolo unde avem de-a face cu națiuni care și-au depozitat viziunea asupra lumii într-o literatură mai mult sau mai puțin bogată și au imprimat-o în limbă prin coerența discursului. Căci discursul conține, într-adevăr, atât în privința valorii elementelor sale componente, cât și în nuanțele construcțiilor sale, care nu se lasă reduse de fapt la regulile gramaticale, o bogăție infinită pe care, dacă analizăm discursul în părțile lui componente, nu o mai putem [***202***] recunoaște ca atare. De cele mai multe ori, un cuvânt își obține valoarea completă doar prin intermediul legăturilor în care se află angrenat. Acest tip de cercetare lingvistică reclamă de aceea o prelucrare critică exactă a monumentelor scrise existente într-o limbă și își găsește un material magistral elaborat în abordarea filologică a scriitorilor greci și latini. Căci, chiar dacă studiul limbii în întreaga ei complexitate reprezintă pentru filologie punctul de vedere suprem, ea pornește totuși de la monumentele de limbă care s-au păstrat și se străduiește să le restituie și să le conserve cu cea mai mare puritate și fidelitate, întrebuințându-le în scopul unei cunoașteri autentice a Antichității. După cum analiza limbii, exprimarea conexiunilor ei cu limbi înrudite și explicarea structurii ei, trebuie să rămână strâns legată de prelucrarea monumentelor de limbă, tot așa, evident, avem două direcții distincte în studiul limbii, care solicită talente diferite și produc în mod nemijlocit rezultate diferite. Nu ar fi probabil incorect să distingem astfel între lingvistică și filologie și să-i atribuim exclusiv acesteia din urmă semnificația mai restrânsă care i-a fost atribuită până acum, dar care a fost extinsă, în ultimii ani, mai

ales în Franța și Anglia, asupra oricărei preocupări având ca obiect limba. Este sigur cel puțin faptul că cercetarea lingvistică, în sensul la care ne referim aici, se poate sprijini doar pe o prelucrare filologică veritabilă a monumentelor de limbă. Marii oameni care au onorat această ramură a erudiției, stabilind cu scrupulozitate și fidelitate, până la cele mai mici modificări de sunet, întrebuințarea pe care o dă limbii fiecare scriitor, au pus în lumină felul cum
[*203*] limba se prezintă constant sub influența predominantă a unei individualități spirituale și oferă asupra acestei relații o perspectivă prin care devine în cel mai larg sens posibilă în același timp investigarea punctelor particulare de care depinde această conexiune. Aflăm în același timp ce ține de epocă, de loc sau de individ și cum limba cuprinde în sine toate aceste diferențe. Recunoașterea fiecărui element individual este însă însoțită adesea de impresia ansamblului, astfel încât fenomenul să nu piardă, atunci când este analizat, din specificitate.

Asupra limbii acționează evident nu doar dispoziția originară a specificității naționale, ci și orice schimbare produsă de timp în orientarea interioară, precum și de orice eveniment extern care stimulează sau, dimpotrivă, oprimă sufletul și diminuează elanul spiritual al națiunii; dar, mai presus de orice, asupra limbii acționează impulsul dat de mințile excepționale. Eternă mediatoare între spirit și natură, limba se transformă în funcție de fiecare treaptă a spiritului, dar urmele acestui proces devin din ce în ce mai subtile și mai greu de recunoscut în elementul individual, în timp ce efectul se manifestă doar în impresia de ansamblu. Nici o națiune nu ar putea să însuflețească și să fecundeze prin spiritul care îi este propriu limba unei alte națiuni fără ca prin aceasta să o transforme într-o altă limbă. Dar ceea ce am remarcat mai sus cu privire la orice individualitate este și în acest caz valabil. Faptul că, dintre diferite limbi, fiecare le exclude pe toate celelalte, urmându-și propriul drum, nu împiedică posibilitatea ca multe dintre ele să conveargă spre un scop general. Diferența de caracter dintre limbi nu constă în mod necesar în superioritatea absolută a uneia față de alta. Înțelegerea posibilității formării unui asemenea caracter presupune încă o examinare mai exactă a perspectivei din care o națiune trebuie să abordeze organizarea internă a
[*204*] propriei limbi, pentru a-i conferi o astfel de amprentă.

Dacă o limbă ar fi întrebuințată exclusiv pentru nevoile cotidiene ale vieții, cuvintele nu ar avea decât valoarea unor simpli reprezentanți ai hotărârii sau ai dorinței ce trebuie exprimate și n-ar mai fi vorba atunci de o interpretare interioară care admite în limbă posibilitatea unei diversități. Obiectul

sau acțiunea, în materialitatea lor, ar lua, imediat și nemijlocit, locul cuvântului în conștiința vorbitorului și a interlocutorului său. Din fericire, o asemenea limbă nu ar putea exista cu adevărat între oameni, ființe care, prin definiție, gândesc și simt. Cu o astfel de limbă ar putea fi comparate cel mult acele amestecuri de idiomuri pe care le produce ici și colo contactul dintre persoane aparținând unor națiuni și dialecte foarte diverse, mai ales în porturi, cum este de exemplu acea *lingua franca* de pe coastele Mării Mediterane. Mai mult însă, viziunea individuală asupra lumii și simțirea își cer deopotrivă și în egală măsură drepturile. Este chiar foarte probabil prima întrebuințare a limbii – de-ar fi cu putință să coborâm până la ea – să fi fost o simplă exprimare a senzațiilor. Am criticat deja mai sus (p. 59) explicația originii limbajului prin nevoia de ajutor a individului uman. Nici impulsul spre asociere nu izvorăște la ființele vii din nevoia de întrajutorare. Animalul cel mai puternic, elefantul, este deopotrivă și cel mai sociabil. Peste tot în natură viața și activitatea izvorăsc din libertatea interioară a cărei sursă o căutăm în zadar în sfera fenomenelor. În orice limbă, chiar și în cea mai cultivată, se face din când în când uz de această libertate interioară. Cel care poruncește să fie doborât un arbore nu se gândește la nimic altceva decât la trunchiul desemnat prin respectivul cuvânt; cu totul altfel se petrec lucrurile atunci când același cuvânt, chiar fără a fi însoțit de un adjectiv sau de o altă determinare, apare într-o descriere de natură sau într-o poezie. [***205***] Diversitatea stării de spirit în care se interpretează realitatea conferă acelorași sunete o valoare potențată în mod diferit, iar aceasta se petrece ca și când în fiecare expresie ar răbufni ceva ce ea nu poate determina în mod absolut.

Această diferență depinde evident de aceste două posibilități: dacă limba este raportată la un ansamblu intern rezultat din coeziunea ideilor și din senzație sau dacă este întrebuințată în raport unilateral, alături de o activitate sporadică a sufletului, în vederea realizării unui anumit scop. În această privință, limba este încă și mai strict limitată fie de întrebuințarea ei pur științifică, dacă aceasta nu se află sub influența și la dispoziția unor idei superioare, fie de nevoile cotidiene ale vieții, în care se amestecă emoția și pasiunea. Nici în concepte, nici în limba însăși nu există nimic izolat. Conceptele sunt însă angrenate în relații veritabile doar atunci când sufletul acționează în unitatea sa interioară, când deplina subiectivitate își revarsă razele asupra unei obiectivități desăvârșite. Nu este neglijată atunci nici o latură din care obiectul poate acționa și fiecare dintre aceste acțiuni lasă în limbă o urmă abia perceptibilă. Când în suflet se trezește cu adevărat sentimentul

că limba nu este un simplu mijloc de schimb în scopul înțelegerii reciproce, ci o veritabilă lume pe care spiritul trebuie să o așeze între sine însuși și obiecte prin intermediul activității interne a forței sale, atunci el se află pe calea cea mai bună pentru a găsi și a depune în limbă tot mai multe achiziții.

Acolo unde este vie o astfel de cooperare între limba circumscrisă în anumite sunete și interpretarea interioară care, potrivit naturii sale, tinde
[***206***] să ia amploare, spiritul nu tratează limba – înțeleasă, așa cum și este de fapt, ca o eternă creație – drept ceva închis și se străduiește fără întrerupere să introducă ceva nou, pentru ca acest nou, fixat în limbă, să acționeze la rândul lui asupra sa. Acest fapt presupune o dublă determinare: pe de o parte sentimentul că există ceva pe care limba îl conține în mod nemijlocit și pe care spiritul trebuie să îl completeze, stimulat fiind de limbă, și, pe de altă parte, tendința de a reuni în sunet tot ceea ce percepe sufletul. Ambele determinări izvorăsc din convingerea vie că natura umană se află în posesia presentimentului că există un domeniu aflat dincolo de limbă și care este delimitat de fapt de aceasta; pe de altă parte, limba rămâne totuși singurul mijloc de a explora și de a fecunda acest domeniu și doar ea este în stare ca, perfecționându-și tehnica și rafinându-și sensibilitatea, să asimileze o parte mereu mai cuprinzătoare din acest domeniu. Această dispoziție constituie baza exprimării conținutului în limbi; și, cu cât ea acționează mai viguros în ambele direcții, în cea a formei sensibile a limbii și în cea a profunzimii sufletului, cu atât mai precis și mai clar se manifestă specificitatea limbii. Limba câștigă oarecum în transparență și ne permite să privim în interiorul vorbitorului.

Ceea ce transpare în acest fel prin limbă nu poate fi ceva care să indice obiecte individuale, semnificându-le în mod obiectiv și calitativ. Căci orice limbă ar putea ajunge să indice orice lucru dacă poporul căruia îi aparține a traversat toate stadiile dezvoltării sale culturale. Fiecare limbă are o parte care este încă ascunsă sau care va rămâne pentru totdeauna ascunsă, dacă limba respectivă dispare înainte de a o fi pus în lumină. Orice limbă este, asemenea omului însuși, ceva infinit, ce se dezvoltă treptat în timp. Ceea ce transpare în limbă este de aceea ceva ce modifică toate actele de indicare în mod subiectiv și, încă și mai mult, cantitativ. Acest ceva nu apare ca efect al forței efective, dat fiind că aceasta se exprimă ca atare, nemijlocit, și tocmai
[***207***] de aceea într-un mod care îi este propriu, mai greu de recunoscut, ca și cum ar învălui cu suflul său efectele pe care le produce. Omul se confruntă cu lumea întotdeauna ca o unitate. El abordează și organizează obiectele întotdeauna în aceeași direcție, în același scop și cu aceeași măsură a mișcării.

Pe această unitate se bazează individualitatea sa. În această unitate există însă o sciziune, în care elementele divizate se determină totuși reciproc, și anume cea între forța efectivă și activitatea acesteia, la fel cum în lumea obiectelor corpul mobil se distinge de impulsul care îi determină vigoarea, rapiditatea și durata mișcării. Avem în minte primul aspect atunci când atribuim unei națiuni o capacitate intuitivă mai vie și o forță imaginativă mai creativă, o propensiune mai puternică spre ideile abstracte și o orientare practică mai hotărâtă; la cel de-al doilea aspect ne gândim atunci când definim o națiune ca fiind mai avântată, mai mobilă, mai rapidă în desfășurarea ideilor sale și mai constantă în senzații decât alta. În ambele privințe vom distinge, așadar, ființa de acțiune și o vom contrapune pe prima, în calitatea ei de cauză inaparentă, aspectelor fenomenale ale gândirii, percepției și acțiunii. Prin aceasta nu înțelegem însă ființa unor indivizi oarecare, ci ființa universală care se manifestă în fiecare individ, determinându-l. Orice descriere exclusivă a caracterului trebuie să aibă în vedere această ființă ca punct final al cercetării.

Dacă încercăm acum să urmărim activitatea interioară și exterioară a omului până la limitele sale extreme, vom constata că aceste limite se află fie în modul în care omul se raportează la realitate, înțeleasă ca obiect pe care îl percepe sau ca materie căreia îi dă formă, fie în modul în care, chiar independent de această realitate, omul își croiește drumuri proprii. Semnul caracteristic originar al individualității omului îl constituie profunzimea și [***208***] modalitatea în care acesta prinde rădăcini în realitate. Tipurile acestei legături pot fi nenumărate, în funcție de felul în care realitatea și interioritatea – nici una dintre ele neputându-se lipsi de cealaltă – încearcă totuși să se separe sau, dimpotrivă, să se reunească, în grade și în direcții diferite.

Nu trebuie totuși să credem că un astfel de criteriu este aplicabil doar națiunilor evoluate din punct de vedere intelectual. În manifestările de bucurie ale unei cete de sălbatici s-ar putea distinge până la ce punct această bucurie se deosebește de simpla satisfacere a unor pofte sau dacă, asemenea unei scântei divine, ea izbucnește dinlăuntrul sufletului ca o emoție cu adevărat omenească, destinată să înflorească mai târziu în cântec și în poezie. Dacă ceea ce numim caracterul unei națiuni se manifestă deopotrivă și în tot ceea ce îi este realmente specific – fapt de care nu ne putem îndoi –, nu e mai puțin adevărat că acest caracter se relevă mai ales prin limbă. Contopindu-se cu toate manifestările sufletului, prin chiar acest fapt limba îi va reda deseori acestuia amprenta individuală, care rămâne mereu egală cu sine. Dar limba însăși are legături atât de subtile și de intime cu individualitatea, încât trebuie

să fixeze mereu și cu precizie aceste legături în sufletul ascultătorului pentru a fi înțeleasă complet. Întreaga individualitate a vorbitorului este transferată astfel prin limbă asupra interlocutorului, dar nu pentru a-i înlătura acestuia individualitatea, ci pentru a da viață unui contrast nou și fecund între individualitatea proprie și cea a celuilalt.

Sentimentul distincției între substanța pe care o primește și, la rândul lui, o produce sufletul și forța care, în această dublă activitate, o impulsionează și, respectiv, o organizează, dintre acțiune și ființa care acționează, evaluarea justă și proporțională a amândurora și, ca să spunem așa, prezența mai clară a celei superioare înaintea conștiinței, toate acestea nu se manifestă cu egală
[***209***] intensitate în orice specificitate națională. Dacă vom cerceta mai profund temeiul unei astfel de distincții, îl vom descoperi în sentimentul, mai intens sau mai slab resimțit, al necesității legăturii dintre toate ideile și toate percepțiile individului pe parcursul întregii sale existențe și al aceleiași legături intuite și postulate în natură. Tot ceea ce este capabil sufletul să producă nu este altceva decât un fragment; și, cu cât activitatea sufletului este mai mobilă și mai vie, cu atât se pune mai ușor în mișcare tot ceea ce, în grade diferite, este înrudit cu acel produs. Din fiecare element individual se revarsă, așadar, ceva care își găsește o expresie mai puțin precisă sau, mai bine spus, orice element individual presupune cerința unei reprezentări și a unei dezvoltări care trec dincolo de ceea ce este imanent în respectivul element; iar această cerință este transferată, prin intermediul expresiei pe care o primește în limbă, asupra interlocutorului, care este îndemnat astfel să completeze armonios interpretarea sa, ceea ce lipsește cu ceea ce este dat. Acolo unde acest sentiment este viu, limba apare lacunară și insuficientă pentru o exprimare completă, în timp ce, în caz contrar, presupunerea că dincolo de ceea ce este dat s-ar mai putea găsi și altceva e aproape imposibilă. Între aceste două extreme există însă o mulțime nenumărată de trepte intermediare, iar extremele însele se bazează în mod evident pe prevalența orientării care conduce către interioritatea sufletului sau, dimpotrivă, a celei care conduce către realitatea exterioară.

Grecii, care oferă în această privință exemplul cel mai instructiv, obișnuiau, în poezia lor în general, dar în special în poezia lirică, să îmbine cuvintele cu cântarea, cu muzica instrumentală, cu mimica și cu dansul. Ei făceau însă toate acestea nu numai pentru a intensifica și diversifica impresia sensibilă, ceea ce se vădește din plin și din faptul că ei confereau tuturor acestor mijloace expresive individuale un caracter uniform. Muzica, dansul și vorbirea dialectală trebuia să se subordoneze uneia și aceleiași specificități

care avea la origine un caracter național, și abia după aceea puteau să fie [***210***]
dorice, eolice sau să aparțină oricărei alte tonalități muzicale sau oricărui alt dialect. Grecii căutau, așadar, ceea ce aduce în suflet impuls și modulație, pentru a menține gândurile exprimate în cântec pe un anumit drum, înviorându-le și potențându-le, pe acest drum, prin intermediul unei vibrații a simțirii cu o valoare diferită de cea a ideii. Căci, dacă în poezie și în cântec prevalează cuvintele și conținutul lor semantic, pe când intonația și ritmul care le însoțesc sunt doar marginale, în muzică lucrurile se petrec exact invers. Sufletul se înflăcărează și se entuziasmează doar cu ajutorul gândurilor, al senzațiilor și al acțiunilor. Acestea trebuie să se reverse în toată libertatea lor din sânul acestui entuziasm; tonalitățile le delimitează doar în măsura în care, pe căile pe care le orientează vibrația sufletului, se pot dezvolta doar unele dintre ele, și nu altele. Sentimenul a ceea ce aduce în suflet impuls și modulație este însă întotdeauna și în mod necesar, așa cum se vede la greci, sentimentul unei individualități deja existente sau postulate, căci forța care cuprinde întreaga activitate a sufletului nu poate fi decât una singură și nu poate acționa decât într-o anumită direcție.

Dacă în paragraful precedent am vorbit despre ceva care se revarsă asupra expresiei, ceva care îi lipsește acesteia, nu trebuie totuși să ne imaginăm acest ceva ca fiind absolut nedeterminat. Acest ceva este mai degrabă lucrul cel mai determinat din câte există, deoarece completează ultimele trăsături ale individualității, ceea ce cuvântul, întotdeauna mai puțin individualizator din cauza dependenței sale de obiect și a valabilității generale cerute de acesta din urmă, nu este în stare să realizeze dacă este întrebuințat separat. Dacă un sentiment oarecare presupune o predispoziție a sufletului mai intimă, care nu se limitează la realitate, și dacă acel sentiment nu poate izvorî decât dintr-o astfel de predispoziție, aceasta nu înseamnă că el reface drumul invers de la intuiția vie la gândirea abstractă. Emanând din individualitatea subiectului, acest sentiment suscită mai degrabă cerința maximei individualizări [***211***]
a obiectului, la care nu se poate ajunge decât prin penetrarea în toate articulațiile interpretării sensibile și printr-o maximă evidență intuitivă. Acest lucru îl demonstrează încă o dată grecii. Simțul lor se îndrepta mai ales spre ceea ce sunt lucrurile ca atare și spre felul cum se manifestă acestea, iar nu în mod unilateral spre valoarea pe care le-o conferă întrebuințarea în sânul realității. Orientarea grecilor era așadar, la origine, una lăuntrică și intelectuală. Acest fapt este dovedit de întreaga lor viață publică și privată, căci totul în viața grecilor era în parte tratat sub aspect etic, în parte însoțit de artă sau,

încă și mai exact spus, eticul era implicat în arta însăși. Astfel, la greci, aproape orice configurație exterioară amintește de una interioară, punând adesea în primejdie sau chiar prejudiciind utilitatea practică. Tocmai de aceea, în toate activitățile lor spirituale, grecii urmăreau interpretarea și reprezentarea caracterului, dar o făceau întotdeauna cu sentimentul că doar pătrunzând complet în adâncurile intuiției este cu putință ca acesta să fie cunoscut și delimitat și că, niciodată exprimabilă complet ca atare, intuiția, în totalitatea ei, poate izvorî doar din relațiile dintre elementele individuale, ordonate prin intermediul unei ritmicități adecvate, a cărei menire constă tocmai în realizarea acestei unități. Acest lucru face ca poezia lor, în special cea homerică, să fie atât de plastică. Natura este înfățișată așa cum este ea, acțiunea, chiar și cea mai neînsemnată, cum ar fi de exemplu îmbrăcarea armurii, este prezentată în dezvoltarea ei treptată, iar din descriere se reliefează întotdeauna caracterul, fără ca aceasta să coboare nici un moment la nivelul unei simple relatări a întâmplării. Aceasta nu se obține însă printr-o selecție operată în materia descrisă, ci prin forța impetuoasă a aedului însuflețit de sentimentul indivi-
[***212***] dualității și năzuind spre individualizare, forță care-i străbate poemul și care se transmite ascultătorului. În virtutea acestei particularități spirituale, grecii au fost împinși de intelectualismul lor spre toată această vie diversitate a lumii sensibile și, de aici, întrucât erau mereu în căutarea a ceva care să poată aparține doar ideii, erau împinși din nou către intelectualism. Ținta lor a fost întotdeauna caracterul, dar nu simplul element caracteristic, deoarece simțirea celui dintâi era total diferită de goana după celălalt. Această orientare către caracterul veritabil, individual, îi atrăgea pe greci deopotrivă spre ideal, căci conlucrarea individualităților conduce spre nivelul cel mai înalt al interpretării, spre aspirația de a nimici individualul, resimțit ca o limitare, și de a-l păstra doar ca pe o graniță slab conturată a unei anumite configurații. De aici a izvorât perfecțiunea artei grecești, imitarea naturii pornind de la centrul organismului viu al fiecărui obiect, artă a cărei izbândă se datorește aspirației către suprema unitate a idealului care îl însuflețea pe artist și care se adăuga la capacitatea acestuia de a pătrunde integral în sânul realității.

În evoluția istorică a seminției grecești a mai existat însă ceva care a îndemnat-o la cultivarea prioritară a propriilor elemente caracteristice, și anume divizarea sa în mai multe neamuri diferite prin dialect și prin mentalitate, precum și amestecul geografic rezultat din multiple migrații și dintr-o mobilitate constitutivă. Grecitatea comună cuprindea în sine toate neamurile grecești, conferind în același timp fiecăruia, în toate manifestările activității sale, de

la constituția statului până la tonalitățile cântăreților din flaut, amprenta ei specifică. Din punct de vedere istoric, la aceasta se mai adaugă o împrejurare favorabilă, aceea că nici unul dintre neamurile grecești nu a oprimat un altul, ci toate au înflorit urmând aproape aceleași aspirații, că nici unul dintre dialectele limbii grecești nu a fost redus la statutul de simplu grai [***213***] popular, dar nici ridicat la nivelul de limbă de cultură comună și că această ecloziune a individualității specifice, aceeași la toate neamurile, a fost mai puternică și mai decisivă exact în epoca cea mai viguroasă și mai energică de formare a limbii și a națiunii. Pe această bază, orientat în toate privințele spre evidențierea celei mai înalte idealități din sânul celei mai precise individualități, spiritul grec a creat o configurație care nu se manifestă cu aceeași intensitate la nici un alt popor. Spiritul grec a tratat particularitățile originare ale poporului drept specii ale artei și le-a impus în acest fel în arhitectură, în muzică, în poezie și în întrebuințarea mai nobilă a limbii.[1] Din aceste particularități originare a fost înlăturat ceea ce era prea popular, sunetele și formele dialectale au fost purificate și supuse simțului frumuseții și armoniei. Astfel înnobilate, particularitățile originare s-au ridicat la nivelul unor caracteristici proprii, capabile, în contrastele lor complementare, să aspire la o țintă ideală. Nu mai este nevoie să observ că, în ceea ce privește dialectele [***214***] și poezia, mă refer aici doar la întrebuințarea unor tonalități muzicale și a unor dialecte diferite în poezia lirică și la diferența între secvențele corului și cele ale protagoniștilor din poezia tragică; nu mă refer la cazurile în care, ca în comedie, personajele sunt puse să vorbească dialecte diferite. Aceste

[1] În comentariile care însoțesc ediția sa din Pindar, unde cititorului i se oferă spre studiu, prezentat într-o ordine metodică și profesionistă, un bogat tezaur de erudiție diversă și în mare parte necunoscută până acum, Böckh a pus într-o lumină clară și deplină strânsa corelație existentă între etnicitatea specifică a diferitelor neamuri grecești și poezia, muzica, coregrafia, mimica și chiar arhitectura lor. Într-adevăr, Böckh nu se mulțumește să definească caracterul tonalităților muzicale prin expresii generale, ci intră în detaliile fiecărui aspect metric sau muzical în care diferențele dintre ele apar mai evidente; înainte de acest erudit, nimeni nu a mai cercetat aceste fapte cu atâta temeinicie istorică și cu atâta precizie științifică. Ar fi de dorit ca acest filolog, care îmbină cea mai amplă cunoaștere a limbii cu o rară perspicacitate în înțelegerea Antichității grecești, să-și realizeze cât de curând intenția de a dedica o scriere monografică problematicii influenței caracterului și obiceiurilor fiecărui neam grecesc asupra muzicii, poeziei și artei sale, așa încât această importantă temă de studiu să fie tratată în toată amploarea ei. Afirmații cu privire la un asemenea proiect pot fi găsite în ediția sa din Pindar, *De metris Pindari*, tomul I, p. 253, nota 14, dar mai ales p. 279.

ultime cazuri nu au absolut nimic în comun cu primele și sunt mai mult sau mai puțin prezente în literaturile tuturor popoarelor.

La romani, în măsura în care specificitatea lor este și ea reprezentată în limbă și în literatură, se evidențiază mult mai puțin sentimentul necesității de a dota manifestările sufletului cu influența nemijlocită a acelei forțe care conferă impuls și modulație. Romanii ating perfecțiunea dezvoltării și a măreției lor urmând o altă cale, mai omogenă, purtând amprenta pe care au pus-o pe destinul lor exterior. Dimpotrivă, acest sentiment se exprimă în mentalitatea germană nu mai puțin viguros, poate, decât la greci, numai că, în timp ce grecii înclină spre individualizarea intuiției externe, noi tindem mai mult către individualizarea emoției interioare.

Am examinat până aici mai mult în ceea ce privește influența sa asupra manifestărilor individuale externe sentimentul că tot ceea ce se produce în suflet ca emanație a unei forțe unice alcătuiește un mare ansamblu și că elementul individual trebuie să poarte în sine ceva, ca să spunem așa, din suflul acestei forțe, ca semn distinctiv al legăturii sale cu ansamblul. Dar acest sentiment acționează nu mai puțin semnificativ și asupra felului în care această forță, în calitate de cauză primă a oricărei producții a spiritului, ajunge la conștiința de sine. Imaginea forței sale originare nu-i poate totuși apărea omului decât ca o aspirație urmând un drum determinat, iar o asemenea
[***215***] forță presupune un scop, care nu poate fi altul decât idealul uman. În această oglindă întrezărim intuiția pe care o au națiunile despre sine. Prima dovadă a unui nivel intelectual mai elevat și a unei interiorități mai profunde o oferă națiunile atunci când nu-și limitează acest ideal la rolul de a servi anumite scopuri, ci îl privesc ca pe ceva care își poate căuta propria finalitate doar în împlinirea sa, asemenea unei înfloriri progresive într-o dezvoltare fără sfârșit, din care decurg libertatea interioară și multilateralitatea. Dar chiar presupunând realizată, în diferite grade de puritate, această primă condiție, apar totuși diferite fenomene determinate de diversitatea orientării individuale către intuiția sensibilă, către emoția internă sau către gândirea abstractă. În fiecare dintre aceste fenomene se reverberează, în forme diverse, lumea ce-l înconjoară pe om, care a asimilat-o de fiecare dată altfel. În natura exterioară – ca să nu mai evidențiem aici decât această trăsătură – totul constituie o serie neîntreruptă, prezentă simultan înaintea privirilor noastre într-o dezvoltare succesivă a stadiilor. La fel se petrec lucrurile în arta plastică. La greci, dotați cu capacitatea de a extrage întotdeauna semnificația cea mai completă și mai delicată din intuiția sensibilă exterioară, trăsătura poate cea

mai caracteristică a activității lor spirituale este aversiunea față de orice exces și față de orice exagerare, înclinația înnăscută de a menține mereu tot ceea ce lua formă în ei în limitele proporției și ale armoniei, cu toată agilitatea și libertatea forței imaginative, cu toată aparenta independență a senzației, instabilitatea dispoziției sufletești și cu toată mobilitatea care-i ajuta să treacă de la o decizie la alta. Într-un grad mai înalt decât la oricare alt popor, grecii posedau măsură și bun-gust, calități care, manifestându-se în toate operele lor, se remarcau mai ales prin aceea că diminuarea delicateții simțirii [***216***] nu era niciodată evitată în dauna intensității sale sau a adevărului natural. Afectivitatea internă acceptă, chiar și fără a se abate de la traiectul corect, contraste mai violente, treceri mai bruște, scindări incurabile ale sufletului. Toate aceste fenomene se observă însă – începând deja cu romanii – la popoarele moderne.

Câmpul diversității particularităților spirituale este de o amploare incomensurabilă și de o profunzime insondabilă. În desfășurarea prezentelor reflecții preliminare nu mi-am putut permite totuși să le las total neabordate. Dimpotrivă, poate părea că am căutat caracterul națiunilor prea mult în dispoziția internă a sufletului, pe când acesta se manifestă, cu vigoare și claritate, mai degrabă în sânul realității. Făcând abstracție de limba și de operele literare, caracterul națiunilor se exprimă în fizionomia lor, în atitudinea corporală, în croiala îmbrăcămintii, în obiceiurile, în modul de viață, în instituțiile familiale și cetățenești și mai ales în amprenta pe care au lăsat-o popoarele de-a lungul secolelor în operele și în faptele lor. Acest viu tablou pare să se preschimbe într-o umbră dacă vom căuta configurarea caracterului unei națiuni în dispoziția sufletească aflată la baza tuturor acestor manifestări pline de viață. Pentru a arăta însă influența pe care o exercită caracterul națiunii asupra limbii, mi s-a părut că nu pot să evit acest fel de a proceda. Limba nu se lasă întotdeauna corelată în mod nemijlocit cu manifestările concrete ale caracterului național. Trebuie găsit neapărat un termen mediu în care amândouă, limba și caracterul național, se întâlnesc și, revărsându-se din una și aceeași sursă, își urmează apoi fiecare drumul propriu. Iar acest termen mediu nu este, evident, altceva decât zona cea mai intimă a sufletului.

Tot atât de dificil ca și delimitarea individualității spirituale este efortul [***217***] de a găsi un răspuns la întrebări precum următoarele: Cum prinde această individualitate rădăcini în limbi? Unde anume, în limbi, rezidă caracterul lor? În ce parte a limbilor este recognoscibil acest caracter? Specificitatea spirituală a națiunilor, în măsura în care acestea se servesc de limbi, este vizibilă

în toate stadiile din viața limbilor. Influența specificității spirituale sporește diferențele între limbi aparținând unor familii lingvistice diferite, între cele aparținând aceleiași familii, între dialectele existente în interiorul unei limbi oarecare, ba chiar, în fine, diferențele care se produc în diferite epoci și la diferiți scriitori în interiorul uneia și aceleiași limbi, care rămâne în exterior identică sieși. Caracterul limbii se amestecă apoi cu cel al stilului, rămânând însă întotdeauna specific limbii, deoarece doar anumite tipuri de stil sunt accesibile și naturale pentru fiecare limbă. Dacă distingem între aspectele diversității enumerate mai sus pornind de la cazul în care există o diferență între sunetele cuvintelor și ale flexiunilor, diferență care se reduce pe măsură ce trecem de la limbi din familii distincte la dialecte ale aceleiași limbi, și de la cazul în care – forma externă rămânând intregral sau în mod esențial identică – influența caracterului nu se exercită decât asupra întrebuințării cuvintelor și a îmbinărilor de cuvinte, vom putea atunci să constatăm că în acest ultim caz, deoarece limba respectivă trebuie să fi ajuns deja la un nivel superior de cultivare intelectuală, acțiunea spiritului este mai vizibilă, dar mai atenuată, în timp ce în primul caz este mai puternică, dar mai obscură, deoarece legătura dintre sunet și suflet poate fi doar rareori recunoscută și descrisă cu precizie și claritate. Totuși, chiar și în realitate, o transformare neglijabilă a anumitor vocale, care modifică foarte puțin limba în ansamblul ei, poate fi raportată la constituția sufletească a poporului, cum au observat deja gramaticienii greci când au evidențiat contrastul dintre mai masculinul *a* doric și mai delicatul *ae* (η) ionic.

[***218***] În perioada primară de formare a limbajului, perioadă în care, din punctul nostru de vedere, trebuie să plasăm acele limbi care nu derivă una din alta în cadrul diferitelor familii de limbi, efortul de a construi pentru prima dată limba, distilând-o din spirit și făcând-o transparentă pentru conștiința vorbitorului și inteligibilă pentru interlocutor – altfel spus, crearea tehnicii ei –, prevalează prea mult pentru a nu întuneca într-un măsură oarecare influența dispoziției individuale a spiritului, care ajunge să strălucească într-un mod mai liniștit și mai clar în întrebuințările ulterioare. Însă la aceasta contribuie tocmai dispoziția caracterologică originară a popoarelor, ce are acum, fără îndoială, cea mai puternică influență. Acest lucru îl putem observa mai bine examinând două aspecte care, în măsura în care caracterizează dispoziția intelectuală în ansamblul ei, determină în același timp multe alte concepte. Diferitele căi, menționate mai sus, pe care le urmează limbile pentru a realiza îmbinarea propozițiilor constituie componenta cea mai importantă a tehnicii lor. Tocmai aici se vădesc, în primul rând, claritatea și rigoarea ordinii logice,

singura care conferă un fundament sigur gândirii în elanul ei înaripat, garantând în același timp componentei intelectuale regularitate și amploare, și, în al doilea rând, nevoia mai mult sau mai puțin evidentă de bogăție și de armonie a simțurilor împreună cu cerința ca sufletul să exteriorizeze, îmbrăcând sonor, ceea ce poate fi perceput și simțit doar în interior. Dar chiar și în această formă tehnică a limbilor se află deja indicii despre alte trăsături individuale, chiar mai specifice, ale spiritului națiunilor, trăsături care, în acest caz, pot fi deduse totuși cu mai puțină siguranță. N-ar trebui, de exemplu, ca rafinata distincție între numeroasele modificări ale vocalelor și ale poziționărilor lor în cuvânt, ingenioasa întrebuințare a acestora, corelată cu caracterul exclusiv al acestui procedeu și cu aversiunea față de compunere, să dezvăluie și să evidențieze, la popoarele de neam semitic, în special la arabi, preponderența unui intelect capabil de a disocia cu mare perspicacitate și subtilitate? Bogăția figurativă a limbii arabe pare să contrasteze cu această [***219***] presupunere. Cu riscul de a face o distincție conceptuală excesiv de subtilă, aș spune că bogăția de forme a arabei rezidă în cuvintele deja formate, în timp ce limba însăși, comparată în această privință cu sanscrita și cu greaca, dispune de o bogăție de mijloace mult mai restrânsă pentru ca din ea să poată crește neîncetat orice fel de poezie. Ceea ce mi se pare totuși sigur este faptul că trebuie să facem distincția între un stadiu al limbii în care aceasta, în calitate de copie fidelă a acelei perioade de formare incipientă, conține mai multe elemente configurate poetic, pe de o parte, și stadiul în care în însuși organismul limbii sunt implantați, în sunete, în forme, în îmbinările libere de cuvinte și în construcțiile discursului, germenii indestructibili ai unei poezii pentru totdeauna fecunde, pe de altă parte. În primul stadiu, forma deja turnată în limbă se răcește treptat, iar conținutul poetic nu mai este resimțit ca un avânt însuflețitor. În al doilea stadiu, forma poetică a limbii poate, cu o prospețime mereu reînnoită, să-și însușească substanța pe care o produce limba, potrivit culturii spirituale a epocii respective și geniului poeților. Ceea ce am remarcat mai sus la sistemul flexionar se confirmă și în acest caz. Adevăratul merit al unei limbi constă în a orienta spiritul, pe parcursul dezvoltării sale, spre o activitate bazată pe norme și pe cultivarea fiecăreia dintre facultățile sale sau, pentru a ne exprima din perspectiva acțiunii spirituale, spre a purta asupra sa amprenta unei asemenea energii pure, vii și bazate pe norme.

Numai că și acolo unde sistemul formelor este același în mai multe limbi, ca în sanscrită, în greacă, în latină și în germană, limbi în care predomină flexiunea, care operează prin schimbarea vocalică și prin aglutinare, mai rar

[***220***] prin prima și în general prin cea de-a doua, pot exista, în aplicarea acestui sistem, deosebiri importante produse de specificitatea spirituală. Una dintre cele mai importante deosebiri constă în predominarea mai mult sau mai puțin vizibilă a conceptelor gramaticale corecte și complete, ca și a repartizării diferitelor forme fonetice către acestea. În funcție de gradul în care acest lucru predomină la un popor aflat pe o treaptă superioară de prelucrare a propriei limbi, atenția se întoarce de la plenitudinea sensibilă a sunetelor și de la multiplicitatea formelor și se îndreaptă către fermitatea delimitărilor, către finețea și rigoarea întrebuințării acestora. Acest proces poate fi observat și într-una și aceeași limbă, dar în perioade de evoluție diferite. O astfel de corelație precisă între forme și conceptele gramaticale prezintă fără îndoială limba greacă; și, dacă avem în vedere diferențele dintre anumite dialecte ale sale, constatăm că această limbă manifestă deopotrivă propensiunea spre a se debarasa de abundența formelor fonetice excesiv de sonore, comprimându-le sau înlocuindu-le cu unele mai scurte. În fenomenalitatea lui senzorială, primul murmur din copilăria limbajului se concentrează mai mult asupra adecvării sale la exprimarea interioară a gândurilor. La aceasta timpul contribuie în două feluri: pe de o parte în măsura în care spiritul, în procesul său de dezvoltare constantă, este înclinat mereu spre activitatea internă și, pe de altă parte, în măsura în care și limba, pe parcursul întrebuințării sale, procedează prin tocire și simplificare acolo unde specificitatea spirituală nu păstrează intacte toate sunetele care erau la origine purtătoare de semnificație. În comparație cu sanscrita, greaca prezintă deja această ultimă tendință, numai că nu într-un asemenea grad încât în acest fapt să putem găsi o explicație satisfăcătoare. Dacă, de fapt, în limba greacă, așa cum mi se pare, în întrebuințarea formelor rezidă o tendință intelectuală mai matură, atunci
[***221***] aceasta izvorăște din simțul pentru o dezvoltare mai rapidă, mai subtilă și mai riguroasă a ideilor, simț inerent națiunii grecești. Dimpotrivă, dezvoltarea spirituală germană, la nivelul ei mai elevat, a găsit limba noastră într-o fază în care sunetele purtătoare de semnificație erau deja atât de tocite și de mutilate, încât, la noi, slaba propensiune către plasticitatea intuitivă și o mai mare reticență față de emotivitate par să-și fi aflat și aici o explicație. În limba latină, asupra procesului de configurare fonetică nu s-a revărsat niciodată o abundență excesivă de sunete și nici o mare libertate a fanteziei; simțul acestui popor, mai viril, mai serios și mult mai orientat spre realitate și spre segmente ale realității care se pretează la o prelucrare intelectuală, nu a acceptat o înmulțire a sunetelor atât de liberă și de abundentă. În comparație

cu cele ale altor limbi din aceeași familie, formelor limbii grecești li se pot atribui, fără teama de a greși, ca urmare a marii mobilități a fanteziei și a delicatului simț al frumosului propriu acestui popor, o mai mare ușurință, flexibilitate și un farmec mai atrăgător.

Și măsura în care națiunile fac uz de mijloacele tehnice oferite de limbile lor este diferită, în funcție de diversitatea particularităților lor spirituale. Menționez în această privință doar formarea cuvintelor compuse. Sanscrita se servește de compunere în limitele cele mai largi pe care și le poate îngădui în genere o limbă, greaca într-un mod mult mai limitat și potrivit diversității dialectelor și stilurilor. În literatura latină, compunerea lexicală se găsește cu precădere la scriitorii mai vechi și este aproape abandonată pe măsură ce limba este cultivată mai intens.

Doar printr-o examinare mai atentă – dar, în acest caz, în mod clar și distinct – am putea defini caracterul diferit al conceperii lumii, pe care popoarele au fixat-o în valoarea cuvintelor. Am explicat deja în paginile anterioare (pp. 197 și 204) că nu este ușor ca unul și același cuvânt să fie perceput [***222***] și reținut ca reprezentare în același mod de indivizi diferiți, în afară de cazurile în care este întrebuințat într-un anumit moment ca semn material al conceptului respectiv. Putem de aceea afirma cu siguranță că în fiecare reprezentare rezidă ceva care nu poate fi la rândul său distins prin cuvinte și că totuși, chiar dacă desemnează în ansamblu aceleași concepte, cuvintele aparținând mai multor limbi nu sunt niciodată sinonime veritabile. În sens strict, o definiție nu le poate cuprinde pe toate și adesea nu este cu putință – ca să spunem așa – decât să indicăm locul pe care îl ocupă fiecare în câmpul căruia îi aparțin toate. Am menționat, de asemenea, în ce mod se verifică acest fapt chiar și în desemnarea obiectelor materiale. Dar adevăratul câmp în care se evidențiază valoarea diferită a cuvintelor este cel al desemnării conceptelor spirituale. În acest câmp rareori un cuvânt exprimă fără diferențe foarte vizibile același concept exprimat de un cuvânt din altă limbă. Acolo unde, ca în cazul limbilor popoarelor rudimentare și necultivate, nu avem nici o idee despre nuanțele mai subtile ale cuvintelor, ni se creează adesea impresia că avem de-a face cu contrariul. Doar dacă ne îndreptăm atenția spre alte limbi, mai cultivate, ne-am putea pune la adăpost de asemenea impresii pripite; ar fi atunci posibil să comparăm în mod profitabil astfel de expresii de același gen, stabilind o sinonimică a mai multor limbi, așa cum există ea pentru limbile individuale. La națiunile caracterizate printr-o mai mare vivacitate spirituală, această valoare rămâne totuși, dacă o urmărim până la straturile

ei cele mai fine, într-un fel de stare de permanentă fluiditate. Orice epocă, orice scriitor independent adaugă în mod involuntar ceva sau modifică ceva, căci este inevitabilă fixarea în limbă a individualității lor, care produce în aceasta nevoia unei noi expresii. În aceste cazuri, este instructiv să operăm o dublă comparație: pe de o parte între cuvintele întrebuințate în limbi diferite pentru a desemna în genere același concept și, pe de altă parte, între
[***223***] cuvintele care, în cadrul aceleiași limbi, aparțin aceleiași categorii. În acest ultim caz, se conturează specificitatea intelectuală în uniformitatea și unitatea ei; una și aceeași specificitate se amestecă întotdeauna în conceptele obiective. În primul caz ne dăm seama cum unul și același concept, de exemplu cel de suflet, este abordat din perspective diferite și ajungem astfel să cunoaștem oarecum amploarea modului în care oamenii și-au reprezentat lumea pe parcursul istoriei. Această comparație poate fi extinsă asupra fiecărei limbi și chiar a fiecărui scriitor. În ambele cazuri, rezultatul este dat în parte de diversitatea tensiunilor și a convergențelor din activitatea spirituală și în parte de multiplele conexiuni în care spiritul, în interiorul căruia nimic nu subzistă în mod izolat, introduce conceptele. Este vorba aici despre expresia care izbucnește din plenitudinea vieții spirituale, și nu despre configurația didactică a conceptelor, care se limitează la trăsăturile distinctive indispensabile ale acestora. Din această riguroasă și sistematică limitare și din această precizare a conceptelor și a trăsăturilor lor se naște terminologia științifică, pe care o găsim dezvoltată în sanscrită în toate epocile filozofiei și în toate domeniile cunoașterii, dat fiind că spiritul indian a manifestat o puternică înclinație către disocierea și enumerarea conceptelor. Dubla comparație de care vorbeam mai sus aduce în lumina conștiinței distincția precisă și subtilă între ceea ce este subiectiv și ceea ce este obiectiv și arată cum amândouă aceste aspecte interacționează și își schimbă succesiv rolurile și cum elevarea și înnobilarea forței creatoare pășește în același ritm cu arcuirea armonioasă a cunoașterii.

Din teza dezvoltată de mine aici au rămas excluse interpretările greșite sau defectuoase ale conceptelor. Nu am vorbit până acum decât despre energica
[***224***] aspirație comună, ce înaintează pe căi diferite, de a da expresie conceptelor și despre interpretarea acestor concepte care, reflectându-se în individualitatea spirituală, se prezintă într-o infinitate de aspecte. În cercetarea specificităților spirituale în interiorul limbii se impune atenției, firește, înainte de orice, disocierea corectă a conceptelor. Căci dacă, de exemplu, două concepte care apar adesea, deși nu neapărat necesar împreună, într-o conexiune reciprocă, sunt reunite într-unul și același cuvânt al unei limbi, acest fapt poate depinde

exclusiv de absența unei expresii proprii pentru fiecare dintre ele. Un exemplu în acest sens găsim în unele limbi la expresiile pentru 'a vrea', 'a dori' și 'a deveni'. Nu este nevoie să mai menționăm în mod special și în acest context influența exercitată de spirit asupra modalității de desemnare a conceptelor, realizată pe baza criteriului înrudirii dintre ele (înrudire care implică echivalența sunetelor) și cu referire la metaforele întrebuințate în acest scop.

Mult mai mult decât în cuvintele individuale, diversitatea intelectuală a națiunilor se conturează în construcțiile discursului, în amploarea pe care acesta este capabil să o confere propozițiilor și în varietatea care poate fi atinsă în interiorul acestor limite. Aici rezidă adevărata imagine a procesului și a înlănțuirii ideilor, la care discursul nu ar fi realmente în stare să adere, dacă limba nu ar deține o bogăție adecvată și o libertate stimulativă a îmbinărilor. Tot ceea ce reprezintă prin sine activitate a spiritului, în funcție de forma sa, apare aici în limbă și se repercutează apoi asupra interiorității. Treptele acestui proces sunt nenumărate și nu putem descrie întotdeauna prin cuvinte efectele produse de această acțiune. Dar spiritul nuanțat creat în acest mod plutește ca o suflare ușoară deasupra întregului.

Poezia și proza

Am atins până acum câteva puncte referitoare la influența reciprocă dintre [***225***] caracterul națiunilor și cel al limbilor. În limbi există însă două fenomene în care toate influențele individuale converg în modul cel mai explicit și, mai mult încă, influența întregului se manifestă într-o asemenea măsură, încât conceptul însuși al individualului dispare, absorbit în aceasta; cele două fenomene sunt poezia și proza. Este necesar să le numim fenomene ale limbii, deoarece dispoziția originară a limbii este cea care determină orientarea prioritară către una dintre ele sau, acolo unde forma este realmente grandioasă, către o dezvoltare egală și proporțională a amândurora. Pe parcursul desfășurării sale, această dispoziție originară se repercutează din nou asupra lor. De fapt, poezia și proza sunt în primul rând căi de dezvoltare a intelectualității înseși și, dacă dispoziția lor nu este defectuoasă, iar parcursul lor nu suferă perturbări, ele trebuie să-și aibă originea în acestea. Poezia și proza reclamă de aceea o cercetare foarte atentă nu doar, în general, în privința raportului lor reciproc, ci și în relația lor cu momentul în care au apărut.

Dacă le examinăm pe amândouă în aspectul lor deopotrivă cel mai concret și cel mai ideal, constatăm că fiecare urmează un drum diferit pentru a atinge

același scop. Căci atât poezia, cât și proza pornesc de la realitate pentru a se îndrepta spre ceva care nu ține de realitate. Poezia surprinde realitatea în manifestarea ei sensibilă, așa cum este aceasta percepută în interior și în exterior, dar nu se preocupă de ceea ce o face să fie ca atare, ci mai degrabă respinge în mod intenționat acest caracter al realității. Poezia îmbină manifestările sensibile oferindu-le imaginației și prin forța acesteia ne conduce la intuirea unui întreg artistic de natură ideală. Proza îi caută realității rădăcinile prin intermediul cărora aceasta se fixează în existență și firele care
[***226***] o leagă de existență. Ea îmbină astfel, pe calea intelectului, fapt cu fapt și concept cu concept, aspirând la o coeziune obiectivă în unitatea unei idei. Diferența dintre poezie și proză este marcată astfel potrivit modului în care, conform adevăratei sale esențe, se exprimă ea în interiorul spiritului. Dacă avem în vedere doar manifestarea exterioară care se poate obține în limbă și, chiar și în aceasta, doar un aspect al ei de o importanță covârșitoare privit în relație cu restul, dar aproape nulă privit izolat, vom constata că orientarea prozastică interioară se poate exprima și sub forma discursului legat, iar orientarea poetică și sub forma discursului liber, dar aceasta se petrece în cea mai mare parte în dauna amândurora, așa încât conținutul prozastic exprimat în mod poetic nu prezintă integral nici caracterul prozei, nici pe cel al poeziei, și la fel și poezia îmbrăcată în hainele prozei. Este obligatoriu ca un conținut poetic să poarte un veșmânt poetic; și nu lipsesc exemplele în care poeți sensibili la această obligație au terminat în versuri ceea ce începuseră în proză. Ca să ne întoarcem la adevărata lor esență, poeziei și prozei le sunt comune tensiunea și amploarea forțelor sufletești pe care le reclamă reunirea deplinei penetrări a realității cu obținerea coerenței ideale în cadrul unei infinite multiplicități, ca și concentrarea sufletului în urmărirea consecventă a căii alese. Totuși această urmărire trebuie la rândul ei concepută în așa fel încât să nu excludă, ci, dimpotrivă, să ușureze parcurgerea căii contrare în interiorul spiritului națiunii. Ambele dispoziții, cea poetică și cea prozastică, trebuie să se completeze una pe alta integrându-se într-un întreg care să permită omului să-și înfigă adânc rădăcinile în realitate, dar numai pentru ca aceste rădăcini să se ridice, în dezvoltarea lor, într-un mod mai favorabil deasupra realității, tinzând către un element liber. Poezia unui popor nu își atinge culmile dacă
[***227***] nu anunță în același timp posibilitatea unei dezvoltări corespunzătoare în proză. Deoarece spiritul uman, gândit în forța și în libertatea sa, trebuia să ajungă să le configureze pe amândouă, o vom recunoaște pe una în cealaltă, la fel cum din fragmentul unei statui ne dăm seama dacă aceasta a făcut parte dintr-un grup.

Proza poate să se limiteze însă la simpla reprezentare a realului și la niște obiective cu totul exterioare sau să rămână oarecum o simplă comunicare de lucruri, și nu un stimul de idei și de simțiri. În acest caz, ea nu se abate de la vorbirea obișnuită și nu ajunge la înălțimea adevăratei sale esențe. Ea nu poate fi socotită atunci o cale de dezvoltare a conținutului intelectual și nu prezintă raporturi formale, ci doar materiale. Acolo unde proza urmează calea mai elevată, ea are nevoie, pentru a-și atinge scopul, și de mijloace angrenate mai profund în viața sufletului și se ridică atunci la nivelul acelui discurs înnobilat, unicul de care putem vorbi atunci când considerăm că proza este o însoțitoare a poeziei în evoluția intelectuală a națiunilor. Proza pretinde în acest caz ca tema tratată să fie abordată cu toate forțele sufletului, de unde rezultă în același timp un mod de a o trata prin care această temă se arată ca un nucleu din care pornesc raze în toate direcțiile în care ea poate exercita o influență. Intelectul disociativ nu este singurul activ, celelalte facultăți ale spiritului cooperează și ele la realizarea acelei viziuni pe care, cu o expresie mai elevată, o numim spirituală. În această unitate, pe lângă prelucrarea temei, spiritul transferă asupra discursului și amprenta propriei dispoziții. Înălțată prin elanul gândirii, limba își pune în valoare trăsăturile, subordonându-le însă acelui scop care impune aici legile. Dispoziția etică a sentimentului se comunică limbii și sufletul strălucește iradiind în stil. Într-un mod cu totul specific, prin subordonarea și prin contrapunerea propozițiilor, în proză se relevă euritmia logică corespunzătoare dezvoltării gândirii, euritmie [***228***] care, printr-o ridicare generală a tonului, este oferită discursului prozastic în scopul urmărit de fiecare dată. Dacă se lasă prea mult pe seama acestei euritmii, poetul face ca poezia să fie asemănătoare prozei retorice. Or, atunci când toate elementele pe care le-am menționat aici separat colaborează în proza spirituală, în ele se conturează întreaga naștere vie a gândirii, confruntarea dintre spirit și obiectul său. Unde obiectul o îngăduie, conținutul gândirii se prefigurează ca o inspirație liberă și nemijlocită și imită, în sfera adevărului, frumusețea independentă a poeziei.

Din toate acestea rezultă că poezia și proza sunt condiționate de aceleași cerințe generale. În amândouă, un elan care se naște în interior trebuie să înalțe și să susțină spiritul. În întreaga sa specificitate, omul trebuie să se miște cu gândirea lui către lumea exterioară și către cea interioară și, reținând doar elementul particular, să îi confere totuși și acestuia forma care îl pune în conexiune cu întregul. Prin orientările și prin mijloacele lor de operare, poezia și proza sunt totuși diferite și nu pot fi de fapt amestecate una cu

alta. Cât privește acum limba, trebuie să subliniem mai ales faptul că poezia este, în esența ei, inseparabilă de muzică, în vreme ce proza se bazează exclusiv pe limbă. Se știe cât de mult era legată poezia grecilor de muzica instrumentală; același lucru este valabil și pentru poezia evreilor. S-a vorbit mai sus și despre influența diferitelor tonalități muzicale asupra poeziei. Oricât de poetice ar fi conținutul de idei și limba, dacă lipsește elementul muzical
[***229***] simțim că nu ne aflăm pe adevăratul tărâm al poeziei. De aici vine alianța naturală între marii poeți și marii compozitori, deși tendința muzicii de a se dezvolta într-o autonomie nelimitată pune în umbră în mod intenționat poezia.

Strict vorbind, nu se poate spune că proza derivă din poezie. Chiar și acolo unde, de exemplu în literatura greacă, lucrurile par să stea astfel din punct de vedere istoric,[1] acest fenomen poate fi corect explicat doar dacă vom considera că proza a izvorât dintr-un spirit exersat secole de-a rândul de cea mai autentică și mai variată poezie și în interiorul unei limbi formate în acest mod. Dar poezia și proza sunt diferite în esența lor. Germenele prozei grecești, ca și cel al poeziei se aflau încă de la început în spiritul grec, prin a cărui individualitate poezia și proza, neafectate în esența lor, își corespund totuși în amprenta lor specifică. Poezia greacă manifestă deja avântul amplu și liber al spiritului, din care decurge nevoia de proză. Dezvoltarea amândurora s-a petrecut în întregime în mod natural, pornindu-se de la originea comună și de la un impuls intelectual care le cuprindea pe amândouă deopotrivă și pe care doar împrejurările exterioare l-ar fi putut împiedica să ajungă la desăvârșirea propriei dezvoltări. Încă și mai puțin este cu putință să explicăm apariția prozei mai elevate printr-un amestec de forme poetice intens temperat de finalitatea discursului și de rafinamentul gustului. Diferențele de esență între poezie și proză exercită, firește, o influență și asupra limbii, iar limba poetică și cea a prozei prezintă fiecare propriile particularități în ceea ce
[***230***] privește selecția expresiilor, a formelor și a construcțiilor gramaticale. Dar, mult mai mult decât prin aceste particularități, poezia și proza se deosebesc între ele prin tonalitatea de ansamblu, care se întemeiază pe esența lor mai profundă. Perimetrul poeticului, oricât de infinit și de inepuizabil ar fi în interiorul său, rămâne întotdeauna o sferă închisă, care nu cuprinde în sine totul sau nu-i lasă părții pe care o cuprinde natura sa originară; conținutul

[1] În introducerea la *Wissenschaftliche Syntax der griechischen Sprache* (1829) de Bernhardy găsim o privire de ansamblu asupra dezvoltării literaturii grecești, cu o atenție specială pentru construcția discursului și pentru stil, care atestă o lectură atentă și profundă a anticilor.

de idei nelegat de vreo formă externă poate însă, dezvoltându-se în mod liber, să se miște în toate sensurile, atât în interpretarea unui obiect individual, cât și în asamblarea ideii generale. În acest sens, nevoia de perfecționare a prozei se bazează pe bogăția și pe libertatea vieții intelectuale, fapt care face din proză o caracteristică a anumitor perioade din evoluția spirituală. Dar proza mai conține un aspect care stimulează și mângâie sufletul: înrudirea sa strânsă cu relațiile vieții obișnuite, care, prin înnobilarea prozei, poate să-și sporească spiritualitatea, fără ca prin aceasta să-și piardă ceva din adevărul și din simplitatea ei naturale. Sub acest aspect, poezia poate îmbrăca și veșmântul prozei, pentru a reprezenta emoția în întreaga ei puritate și în întregul ei adevăr. La fel cum ajunge uneori chiar să deteste limba, atunci când o simte ca pe ceva care-i îngrădește sufletul și îi denaturează exteriorizările pure, și să tânjească după o simțire și o gândire eliberate de restricțiile medierii lingvistice, omul poate să se și refugieze, renunțând la toate ornamentele oferite de limbă, chiar și în clipele de supremă inspirație poetică, în simplitatea prozei. Potrivit esenței sale, poezia comportă întotdeauna și o formă artistică exterioară. În suflet se poate manifesta totuși o înclinație către natură, aflată în contrast cu arta, până într-acolo încât sentimentul naturii își conservă întregul conținut ideal; acest fapt pare să fie într-adevăr caracteristic popoarelor [***231***] cultivate moderne. Cel puțin în mentalitatea noastră germană, această trăsătură este prezentă fără nici o îndoială, și aceasta se află în legătură deopotrivă cu procesul de formare a limbii noastre, care, având o profunzime egală, este mai puțin sensibilă decât alte limbi. Poetul poate rămâne atunci în mod intenționat aproape de raporturile vieții reale, compunând, dacă forța geniului său este suficientă, o operă cu adevărat poetică, dar înveșmântată în proză. Ajunge să menționez în acest sens *Werther*-ul lui Goethe, unde orice cititor va simți cum forma exterioară este corelată în mod necesar cu conținutul interior. Mă refer la acest fapt doar pentru a arăta cum din stări sufletești cu totul diferite pot lua naștere pozițiile opuse ale poeziei și ale prozei și legăturile dintre esența lor exterioară și cea interioară, care exercită toate o influență asupra caracterului limbii, dar care, la rândul lor – iar aceasta este pentru noi încă și mai evident –, suportă repercusiunile acestui caracter.

Poezia și proza dobândesc, fiecare pentru sine, o coloratură specifică. În poezia greacă, potrivit specificității intelectuale a întregii națiuni, forma artistică exterioară predomină asupra tuturor celorlalte aspecte. Această trăsătură decurgea deopotrivă din legătura intimă și obișnuită cu muzica, dar și, mai ales, din rafinamentul cu care poporul grec știa să cumpănească și

să echilibreze efectele interioare produse în suflet. Comedia antică se îmbrăca astfel în cel mai bogat veșmânt ritmic. Cu cât se cobora mai adânc prin descrierile și expresiile comediei la lucrurile obișnuite sau adesea chiar triviale, cu atât mai mult se simțea nevoia de a se câștiga elan și conținut prin coeziunea
[*232*] formei exterioare. Legătura dintre tonalitatea elevat-poetică și soliditatea plină de miez a parabazelor*, absolut practică și patriarhală, țintind către simplitatea obiceiurilor și către virtutea cetățenească, emoționează sufletul, așa cum simțim cu intensitate când îl citim pe Aristofan, provocând în acesta un contrast ale cărui extreme se împacă în intimitatea lui. Și amestecul de proză și poezie, așa cum îl găsim la indieni și la Shakespeare, le era grecilor cu totul străin. Nevoia resimțită pe scenă de a se apropia de dialog și sentimentul corect că narațiunea mai detaliată, pusă în gura unui personaj dramatic, trebuia să se deosebească de relatarea epică a rapsodului – la care făcea de altfel trimiteri clare – au făcut ca, pentru aceste părți distincte ale dramei, să apară măsuri silabice adecvate fiecăreia, oarecum intermediare între forma artistică a poeziei și simplitatea naturală a prozei. Însă chiar și aceasta din urmă a suferit influența aceleiași dispoziții generale a sufletului, primind și ea o configurație exterioară mai artistică. Specificitatea națională se dezvăluie mai ales prin abordarea critică și prin evaluarea marilor prozatori. Cauza excelenței lor trebuie căutată mai ales în rafinamentul ritmului, în perfecțiunea artistică a procedeelor retorice, în caracterul explicit al structurii perioadei, în timp ce noi urmăm căi cu totul diferite. Efectul de ansamblu, intuiția dezvoltării interioare a gândirii, pentru care stilul este doar un reflex, par să dispară complet la lectura unor scrieri ținând de această materie, cum sunt de exemplu cărțile lui Dionysios din Halicarnas. Și totuși nu se poate tăgădui că, dincolo de unilateralitatea și subtilitatea excesivă a acestui tip de critică, frumusețea marilor modele se bazează și pe aceste aspecte particulare; iar studiul mai precis al acestei intuiții ne introduce deopotrivă mai adânc în specificitatea spiritului grec. Căci operele geniului își exercită cu adevărat influența doar în funcție de modul în care sunt interpretate de
[*233*] națiuni; și tocmai influența lor asupra limbilor, problemă de care ne ocupăm aici, depinde mai ales de această interpretare.

Cultivarea treptată a spiritului conduce la un stadiu în care acesta, începând oarecum să presimtă și să presupună, aspiră să confere un fundament cunoașterii

* Parabaza era partea de început a comediei antice, rostită de corifeu, în care autorul își exprima direct aprecierile și părerile proprii despre faptele care urmau să fie înfățișate de actori (*n. trad.*).

și să îi impună un prototip al unității. Acest stadiu constituie epoca în care apar știința și erudiția care se dezvoltă din aceasta; iar acest moment nu poate decât să influențeze în gradul cel mai înalt limba. Despre terminologia care se constituie la școala științei am vorbit deja mai sus (p. 223). Este acum momentul să menționăm influența generală a acestei epoci, căci știința, în înțelesul strict al cuvântului, reclamă veșmântul prozei și poate primi unul poetic doar parțial și întâmplător. În acest domeniu, spiritul are de-a face exclusiv cu ceea ce este obiectiv, ocupându-se de ceea ce este subiectiv doar în măsura în care este necesar; spiritul caută adevăruri și elimină tot ceea ce este aparență exterioară sau interioară. Doar prin intermediul acestei prelucrări limba își dobândește ultima trăsătură, care o face mai riguroasă în disocierea și fixarea conceptelor și mai echilibrată în îmbinarea propozițiilor și a părților lor, care ajung astfel să tindă spre un scop unic. Deoarece, datorită formei științifice a edificiului cunoașterii și datorită identificării raportului dintre acesta din urmă și capacitatea cognitivă, spiritului i se dezvăluie ceva absolut nou care întrece în măreție dobândirea oricărui element individual, toate acestea se repercutează deopotrivă și asupra limbii, conferindu-i un caracter de o severitate superioară și de o vigoare capabilă să ridice conceptele la un grad maxim de claritate. Pe de altă parte, întrebuințarea limbii în acest domeniu al științei presupune totuși răceală și sobrietate, cerând evitarea oricărei încâlceli artificiale, dăunătoare pentru ușurința înțelegerii și nepotrivită pentru scopul elementar al reprezentării obiectului. Tonul științific [***234***] al prozei este, așadar, cu totul diferit de cel descris până acum. Fără să-și pună în valoare propria autonomie, limba a trebuit să adere pe cât de strâns posibil la conținutul gândirii, însoțindu-l și reprezentându-l. În dezvoltarea spiritului uman, atât cât putem să o cuprindem cu privirea, Aristotel poate fi socotit pe bună dreptate întemeietorul științei și al orientării științifice. Deși înclinația spre știință a apărut, firește, mult mai devreme și a progresat în mod treptat, doar prin acesta a ajuns ea la perfecțiunea conceptului. Ca și cum acesta ar fi izbucnit în el dintr-odată cu o claritate nemaicunoscută până atunci, între metoda de expunere și de cercetare a lui Aristotel și cea a predecesorilor săi apare o ruptură netă, fără nici o treaptă intermediară. Aristotel cerceta faptele și, după ce le acumula, se străduia să le conducă spre idei generale. El verifica sistemele construite înaintea sa, le demonstra inconsistența și se străduia să-și întemeieze propriul sistem pe o profundă investigare a facultății cognitive umane. În același timp, Aristotel reunea

toate cunoștințele pe care le conținea mintea sa gigantică într-un ansamblu coerent, organizat în concepte. Dintr-un asemenea procedeu, tinzând în același timp spre profunzime și spre amploare, orientat la fel de riguros către materia și către forma cunoașterii, procedeu în care cercetarea adevărului se caracterizează mai ales printr-o radicală excludere a oricărei aparențe seducătoare, la Aristotel a luat naștere în mod necesar o limbă aflată în opoziție evidentă cu cea a lui Platon, contemporanul și înaintașul său nemijlocit. În realitate, nu putem să-i plasăm pe amândoi în aceeași perioadă de dezvoltare: stilul platonician trebuie socotit o culme a unei epoci care nu va mai
[***235***] reveni niciodată, iar cel aristotelic, început al unei epoci noi. Constatăm aici în mod surprinzător efectul modului specific de a proceda al cunoașterii filozofice. Am comite însă fără doar și poate o gravă eroare dacă am pune limba lui Aristotel, lipsită de farmec, neîmpodobită și adesea, fără putință de tăgadă, aspră pe seama unei sobrietăți naturale și, ca să spunem așa, a unei sărăcii a spiritului său. O mare parte a studiilor lui Aristotel au fost dedicate muzicii și poeziei. După cum se poate vedea din puținele aprecieri care ne-au rămas de la el în acest domeniu, efectul muzicii și al poeziei avea la el rădăcini adânci, și doar o înclinație înnăscută ar fi putut să-l îndrume spre această ramură a literaturii. Suntem în posesia unui imn compus de el, plin de avânt poetic; și, dacă scrierile sale exoterice, în special dialogurile, ar fi ajuns până la noi, judecata noastră asupra amplitudinii stilului său ar fi fost probabil cu totul diferită. Anumite pasaje din scrierile care ni s-au păstrat, în special din *Etica*, ne arată la ce nivel era Aristotel capabil să se ridice. Filozofia cu adevărat profundă și abstractă își găsește propriile căi pentru a ajunge pe culmile unui stil sublim. Soliditatea și însuși caracterul omogen al conceptelor conferă limbii, acolo unde doctrina izvorăște dintr-un spirit autentic creator, o măreție aflată în acord cu profunzimea lăuntrică.

Și la noi stilul filozofic a ajuns, în urmărirea conceptelor abstracte, la o formă de o frumusețe cu totul aparte, pe care o găsim în scrierile lui Fichte și ale lui Schelling sau, chiar dacă doar în anumite aspecte – dar atunci cu o forță într-adevăr impresionantă –, la Kant. Nu numai că rezultatele cercetărilor strict științifice sunt în mod special susceptibile de o proză impunătoare și elaborată, ivită spontan dintr-o viziune profundă și generală a întregului ansamblu al naturii, dar o astfel de proză stimulează la rândul ei cercetarea
[***236***] științifică, în măsura în care aceasta din urmă înflăcărează spiritul, singurul care poate duce, în acest context, la mari descoperiri. Menționând aici operele

fratelui meu*, care se încadrează în acest domeniu, cred că nu fac altceva decât să repet o judecată generală, frecvent formulată.

Câmpul cunoașterii se poate ridica din orice punct al său către orizontul universalului și tocmai această înălțare se află într-o intimă legătură cu cea mai precisă și mai completă prelucrare a fundamentelor reale. Doar acolo unde erudiția și efortul de a o amplifica nu sunt străbătute de adevărata spiritualitate limba are de suferit; iar acesta este unul dintre aspectele în care proza este amenințată de decadență, ca și de degenerarea dialogului elevat, plin de idei, în conversația cotidiană și convențională. Operele limbii pot să înflorească doar atât timp cât sunt susținute de elanul spiritului, orientat spre extinderea propriei dezvoltări și spre intrarea în legătură cu universul a propriei esențe. Acest elan se prezintă în nenumărate gradații și configurări, dar tinde în cele din urmă, întotdeauna, chiar și acolo unde individul uman nu este conștient de acest fapt, către acea puternică legătură cu universul, în conformitate cu impulsul său înnăscut. Acolo unde specificitatea intelectuală a națiunii nu se ridică suficient de intens la această treaptă sau acolo unde limba, în declinul intelectual al unei națiuni cultivate, este părăsită de spirit, singurul căruia îi datorează ea forța și o viață înfloritoare, nu va mai putea apărea niciodată o proză grandioasă sau aceasta va intra în declin, atunci când creația spiritului se va reduce la o simplă acumulare de erudiție.

Poezia poate să aparțină doar anumitor momente ale vieții sau anumitor dispoziții ale sufletului, proza îl însoțește însă pe om în mod constant în toate manifestările activității sale spirituale. Proza se mlădiază adaptându-se oricărui gând și oricărei senzații; și, dacă este cultivată într-o limbă oarecare [***237***] pe baza unor însușiri precum claritatea și transparența, vioiciunea și agilitatea, eufonia și armonia, până obține capacitatea de a se înălța din orice punct al său către o maximă libertate a aspirației și, deopotrivă, către o fină percepție a limitelor între care, de la caz la caz, această înălțare i se potrivește, atunci proza pune în lumină și ușurează parcursul tot atât de liber și de sprinten al spiritului, urmându-și întotdeauna, cu egală precauție, propria năzuință. Aceasta este culmea cea mai înaltă pe care o limbă este în stare să o atingă în procesul de cultivare a caracterului său, dar care are nevoie totuși, începând

* Alexander von Humboldt (1769–1859), geograf, naturalist și explorator, era socotit de unii dintre contemporani drept un al doilea descoperitor al Americii de Sud, în urma publicării amplei relatări a expedițiilor întreprinse pe acest continent între 1799 și 1808. Lucrarea care l-a făcut universal cunoscut se intitulează *Kosmos. Schiță a unei descrieri fizice a lumii* (*Kosmos. Entwurf einer physischen Weltbeschreibung*, 1845–1862) (*n. trad.*).

cu primele înmuguriri ale formei sale exterioare, de fundamentele cele mai ample și mai sigure.

În raport cu un astfel de proces de formare a prozei, poezia nu poate rămâne în urmă, căci amândouă, atât poezia, cât și proza, izvorăsc dintr-o sursă comună. Poezia poate atinge totuși un grad înalt de perfecțiune, fără ca proza să ajungă la o dezvoltare similară în limbă. Limba nu-și închide însă cercul dezvoltării decât prin intermediul amândurora deopotrivă. Literatura greacă ne prezintă, sub acest aspect, chiar dacă cu mari și regretabile lacune, drumul parcurs de o limbă într-un mod mai complet și mai pur decât apare acesta oriunde altundeva. Fără a suferi influența vizibilă a unor opere străine – fapt care nu exclude totuși influența ideilor străine – limba greacă s-a dezvoltat de la Homer și până la scriitorii bizantini, hrănindu-se în toate fazele parcursului ei doar din sine sau din transformările spiritului național, produse de evoluțiile interioare și exterioare. Specificitatea neamurilor grecești constă într-o mobilitate a spiritului național, angajat mereu în lupta pentru libertate și, în același timp, pentru supremație, dar înclinat mai degrabă spre a le lăsa celor supuși aparența celei dintâi. Asemenea valurilor mării închise care înconjoară Grecia, această mobilitate a produs în interiorul
[***238***] acelorași granițe restrânse neîntrerupte transformări, deplasări în spațiu, schimbări ale grandorii și ale dominației și a oferit neîncetat spiritului o hrană nouă și un nou imbold spre a se revărsa în orice fel de activitate. Iar acolo unde grecii și-au exercitat influența în locuri îndepărtate prin întemeierea de colonii domina același spirit al seminției. Atât timp cât s-a menținut o astfel de stare de lucruri, acest principiu național interior a străbătut limba și operele ei. În această perioadă se face simțită cu vigoare legătura interioară, progresivă, între toate produsele spiritului, îmbinarea vitală între poezie și proză și între toate genurile acestora. Atunci când, începând cu epoca lui Alexandru, limba și literatura greacă au fost răspândite prin intermediul cuceririlor, iar mai târziu, întrucât aparțineau unui popor învins, s-au aliat cu acelea ale învingătorului, care dominau lumea, s-au mai ridicat încă minți strălucite și talente poetice, dar principiul însuflețitor se stinsese, și odată cu el creativitatea vie care izvorâse din deplinătatea forței sale. Cunoașterea unei mari părți din suprafața pământului s-a deschis cu adevărat doar în această epocă; observația științifică și prelucrarea sistematică a întregului domeniu al cunoașterii au devenit clare spiritului datorită învățăturii și modelului lui Aristotel, personalitate care reunea în sine, într-un mod cu adevărat relevant pentru istoria universală, un excepțional om de acțiune cu un excepțional om de idei.

Lumea obiectelor se năpustește cu o forță covârșitoare asupra creativității subiective; încă și mai mult a fost reprimat acest tip de creativitate în literatura precedentă care, întrucât principiul ei însuflețitor dispăruse odată cu libertatea din care izvora, a trebuit să apară dintr-odată ca o forță față de care, deși s-au încercat numeroase imitații, era cu neputință orice confruntare. Cu această epocă începe, așadar, un declin treptat al limbii și al literaturii. Activitatea științifică s-a orientat acum către prelucrarea amândurora, așa cum s-au păstrat ele din perioada mai pură a înfloririi lor, așa încât până la noi [***239***] au ajuns deopotrivă un număr mare de opere din cele mai bune epoci, dar și maniera în care se reflectau aceste opere în preocupările sistematice ale generațiilor ulterioare ale aceluiași popor, rămas mereu egal cu sine, dar însoțit sub povara unor fatalități exterioare.

Cât privește acum sanscrita, după cunoștințele pe care le avem despre literatura scrisă în această limbă, nu ne este cu putință să formulăm încă o judecată sigură asupra nivelului și amplorii în care a fost cultivată proza. Condițiile vieții civile și sociale oferă cu greu în India ocazii similare pentru o astfel de dezvoltare. Spiritul și caracterul grecesc erau deja de la sine mai predispuse decât, probabil, la orice altă națiune către acele întruniri în care dialogul era, dacă nu singurul scop, în mod sigur ingredientul principal. Dezbaterile în fața tribunalului sau în adunarea poporului cereau o elocvență aptă să convingă și să orienteze spiritele. Acestor cauze și altora asemănătoare li se datorează probabil faptul că în ceea ce ni s-a păstrat din literatura indiană nu s-a descoperit și nu se va descoperi vreodată nimic ce ar putea fi comparat cu stilul istoricilor, oratorilor și filozofilor greci. Și totuși, limba aceasta bogată, flexibilă, înzestrată cu toate mijloacele prin care discursul capătă soliditate, demnitate și farmec conservă în mod evident în sine toți acești germeni și, printr-o prelucrare mai elevată a frazei, s-ar fi dezvoltat multe alte laturi ale caracterului ei, cu totul diferite de cele pe care i le cunoaștem acum. O dovadă în acest sens ne este dată de tonul simplu și fermecător al povestirilor din *Hitôpadêśa*, care ne atrage într-un mod admirabil deopotrivă printr-o descriere fidelă și delicată și printr-o subtilitate cu totul specială a înțelegerii.

Proza latină se afla cu poezia într-o cu totul altă relație decât cea greacă. [***240***] La romani, în această privință, au avut o puternică influență atât imitația modelelor grecești, cât și propria lor originalitate, care ieșea la iveală la tot pasul. Căci romanii și-au pus în mod clar asupra limbii și a stilului lor pecetea dezvoltării lor politice exterioare și interioare. Cu o literatură plasată în

circumstanțe temporale cu totul diferite, la ei nu s-a putut petrece o dezvoltare naturală începând chiar de la origini, așa cum observăm la greci începând cu epoca homerică și continuând sub influența constantă a acelor imnuri timpurii. Marea proză latină originală izvorăște nemijlocit din sufletul și din caracterul roman, din sobrietatea virilă, din severitatea moravurilor și din dragostea exclusivă pentru patrie, acționând când ca atare, când în contrast cu corupția de mai târziu. Proza latină este mai puțin marcată de o culoare pur intelectuală și, din toate aceste motive, este lipsită de acel farmec naiv al unora dintre scriitorii greci, care apare la romani doar în inspirația poetică, deoarece poezia este oricum în stare să trezească aceste stări sufletești. În general, în aproape toate comparațiile care pot fi făcute între scriitorii greci și cei latini, primii apar mai puțin solemni, mai simpli și mai firești. Rezultă de aici o puternică diferență între proza celor două națiuni; așa încât este greu de crezut că un scriitor precum Tacitus ar fi putut fi înțeles cu adevărat de grecii din vremea sa. O proză ca aceasta trebuia cu atât mai mult să exercite o influență diferită asupra limbii de vreme ce amândouă, atât proza, cât și limba, primeau un impuls similar din partea aceleiași specificități naționale. O flexibilitate oarecum nelimitată, capabilă să cedeze în fața oricărui conținut al gândirii, să urmeze orice parcurs al spiritului cu aceeași agilitate și să-și găsească adevăratul caracter tocmai în această multilateralitate și într-o mobilitate
[***241***] care nu respinge nimic, nu putea izvorî dintr-o astfel de proză și cu atât mai puțin ar fi putut să o producă. O examinare a prozei națiunilor moderne ne-ar conduce spre considerații încă și mai complexe, căci modernii, atunci când nu sunt originali, nu au putut evita să se lase atrași, într-un fel sau altul, de greci și romani, împrejurări cu totul noi putând totuși să producă și la ei, deopotrivă, o originalitate necunoscută până atunci. [Mă mulțumesc totuși să observ că, în ce privește gradul de diversitate al raportului care se poate stabili între poezie și proză, cu repercusiuni asupra spiritului, acesta nu poate fi, la o națiune și în limba acesteia, decât unul singur. În cadrul unei familii de limbi, această diversitate se poate observa însă în fiecare limbă în parte printr-o abordare mai cuprinzătoare și se prezintă astfel într-o succesiune evolutivă organică, în conformitate cu progresele înregistrate de formarea spirituală pe parcursul secolelor. Fundamentul rămâne întotdeauna forma externă specifică întregii familii, tendința comună și convergentă a particularităților intelectuale. În interiorul acestui spațiu comun, diversitatea este determinată de caracterul fiecărei națiuni în parte și de epoca în care fiecare națiune își atinge treapta de spiritualitate pe care pot înflori poezia și proza.

De acest aspect mă voi ocupa în cele ce urmează. Trebuie însă mai întâi să reflectez asupra unui alt raport, pe care nu l-am examinat încă până acum, și anume relația fiecăreia dintre ele cu scrierea.]*

După cercetările magistrale ale lui Wolf asupra apariției poemelor homerice, se admite în general ideea că poezia unui popor poate rămâne neînregistrată în scris încă multă vreme după inventarea scrierii și că cele două epoci nu coincid în mod necesar. Destinată să glorifice momentul prezent și să conlucreze la celebrarea unor împrejurări festive, poezia era, în epocile timpurii, mult prea strâns legată de viață și izvora mult prea spontan deopotrivă din forța imaginativă a poetului și din interpretarea dată de ascultători, pentru ca intenția unei reci înregistrări în scris să nu-i rămână străină. Poezia se revărsa de pe buzele poetului sau din școala de aezi care îi preluase imnele; ea se prezenta ca o recitare vie, însoțită de cântare și de muzică instrumentală. Cuvintele constituiau doar o parte și erau indisolubil legate de ansamblu. Această recitare a fost transmisă posterității ca atare și nimănui nu-i putea trece prin minte să separe ceea ce era atât de strâns îmbinat. Dată fiind modalitatea în care, în această perioadă din viața spirituală a poporului, poezia era înrădăcinată în el, nu putea apărea ideea de a o înregistra în scris. Această idee ar fi presupus mai întâi acel tip de reflecție care se dezvoltă întotdeauna în cadrul unei arte exersate de-a lungul unei întregi perioade într-un mod pur natural, și ar mai fi presupus de asemenea o disociere superioară a relațiilor din sânul vieții comunitare, care ar fi putut trezi simțul capabil să separe diferitele activități, permițând ca efectele lor să conlucreze în chip durabil. [***242***] Doar atunci legătura dintre poezie, recitare și bucuria imediată a vieții a putut să slăbească. Necesitatea îmbinării poetice a cuvintelor, împreună cu metrul, a făcut și ea ca apelul la ajutorul scrierii în sprijinul tradiției orale să fie, în cea mai mare parte, inutil.

Cu proza lucrurile s-au petrecut cu totul altfel. Dificultatea principală nu trebuie căutată, după părerea mea, în imposibilitatea de a încredința memoriei un discurs mai lung și lipsit de coerență. Există cu siguranță la unele popoare și o proză națională, păstrată prin tradiția orală, al cărei veșmânt și a cărei expresie nu sunt deloc întâmplătoare. În povestirile națiunilor care nu cunosc nici un fel de scriere regăsim un mod de întrebuințare al limbii,

* Pasajul pe care l-am așezat între paranteze lipsește din ediția Donatelei di Cesare din 1998, pe care am folosit-o ca text de referință. L-am preluat din ediția Wilhelm von Humboldt, *Werke in fünf Bänden*, III, *Schriften zur Sprachphilosophie*, Darmstadt, 1972, p. 598 (*n. trad.*).

o formă a stilului din care transpare cu claritate faptul că aceste narațiuni au fost transmise de la un povestitor la altul, suferind doar minime transformări. Chiar și copiii, atunci când repetă povestiri pe care le-au auzit, se servesc de obicei în mod scrupulos de aceleași expresii. Nu-i nevoie să amintesc în acest sens decât de povestea lui Tangoloa din insulele Tonga[1]. Printre basci circulă și astăzi asemenea poveşti neînregistrate în scris, care, ca dovadă evidentă că în ele este respectată deopotrivă și mai ales forma externă, își pierd, după spusele bascilor, tot farmecul și toată grația lor naturală atunci când sunt traduse în spaniolă. Poporul le este atât de devotat, încât le-a și împărțit în clase diferite, după conținut. Eu însumi am auzit povestindu-se o asemenea snoavă, destul de asemănătoare cu legenda noastră despre vrăji-
[*243*] torul din Hameln; altele relatează, dar cu diferite schimbări, miturile despre Hercule, iar o snoavă locală, dintr-o insuliță apropiată de coastă[2], relatează povestea despre Hera și Leandru, ai cărei protagoniști devin un călugăr și iubita sa. Dar fixarea prin scriere, idee care nu apăruse deloc în vremea poeziei timpurii, este totuși în mod necesar și nemijlocit înscrisă în proză prin însăși finalitatea ei originară, chiar înainte ca ea să se ridice la nivelul unei proze autentic artistice. Faptele trebuie să fie cercetate sau reprezentate, conceptele dezvoltate și corelate între ele, așadar ceva obiectiv trebuie pus în evidență. Dispoziția sufletească năzuind să îndeplinească aceste obiective este una sobră, orientată spre cercetare, preocupată să distingă adevărul de aparență și să lase inițiativa pe seama rațiunii. Proza respinge, așadar, de la început metrul, dar nu din cauza restricțiilor impuse de acesta, ci fiindcă în proză nevoia de metru nu își poate găsi un fundament; dimpotrivă, caracterului multilateral al intelectului, care pretudindeni investighează și face legături, nu-i convine o formă care să constrângă limba la exprimarea unui anumit sentiment. Din acest motiv și pe baza ansamblului de fapte, înregistrarea în scris a prozei devine de dorit și chiar indispensabilă. Obiectul supus cercetării și procesul însuși de cercetare trebuie reprezentate cu fermitate și siguranță în toate particularitățile lor. Scopul suprem este acela de a le conferi, în măsura posibilului, un caracter cât mai stabil și mai unitar: istoria trebuie să conserve ceea ce altfel s-ar volatiliza de-a lungul timpului, teoria trebuie să lege o generație de alta, pentru ca o dezvoltare ulterioară să fie cu putință. Doar proza oferă o bază solidă indivizilor de excepție, ajutându-i să se ridice deasupra mulțimii

[1] Mariner, *An Account of the Narratives of the Tonga Island in the South Pacific Ocean*, 1817, partea a II-a, p. 377.

[2] Izaro, în golful Bermeo.

prin produse ale spiritului; căci cercetarea reclamă investigații personale, călătorii în țări străine și posibilități de legătură rezultate din propriile opțiuni, mai ales când adevărul, în principal în epocile în care dovezile de alt tip lipsesc, are nevoie de un martor de încredere, iar istoricul nu-și poate obține con- [***244***] firmarea, asemenea poetului, din Olimp. Dispoziția sufletească pentru proză dezvoltată în sânul unei națiuni trebuie de aceea să caute mijloace de scriere cât mai flexibile, dar poate fi și stimulată de acestea când ele deja există.

Prin procesul natural de formare a popoarelor, în poezie iau naștere două genuri diferite.[1] Căci, dacă la un popor înclinat în mod fericit și spre poezie, și spre proză apar unele ocazii în care viața are nevoie de o elocință care să se reverse liber, vom avea atunci de-a face, dar într-un mod diferit de cel pe care l-am distins mai sus cu privire la poezie, de o îmbinare asemănătoare a prozei cu viața poporului. Acest tip de proză, atâta timp cât dăinuie fără conștiința unei arte intenționate, respinge inerta și recea înregistrare în scris. Așa s-a întâmplat cu siguranță în marea epocă a Atenei, între războaiele împotriva perșilor și Războiul Peloponeziac, și chiar mai târziu. Oratori precum Temistocle, Pericle și Alcibiade au dezvoltat cu siguranță un puternic [***245***] talent oratoric; pentru ultimii doi acest talent a fost evidențiat în mod expres. Totuși, nu ni s-a păstrat nici una dintre cuvântările lor, căci cele relatate de istorici sunt, evident, opera acestora din urmă și nici Antichitatea nu pare să fi deținut de la ei scrieri care să le poată fi atribuite cu certitudine. Este adevărat că în vremea lui Alcibiade existau deja cuvântări scrise și chiar cuvântări destinate să fie ținute de alții, nu de autorii lor; era însă de la sine înțeles că în toate raporturile vieții publice din acea perioadă acești bărbați, care erau cu adevărat cârmuitorii statului, nu aveau nici un motiv să-și scrie discursurile mai înainte de a le fi ținut în public, nici după aceea. Și totuși această elocință naturală nu numai că a păstrat, asemenea poeziei, germenele unei elocințe posterioare mai artistice, dar a și fost, în unele părți ale ei, modelul de nedepășit. În acest loc, unde mă ocup de influența celor două genuri de proză asupra limbii, nu puteam totuși să trec peste o evaluare

[1] Incomparabilă și pătrunsă de simțul său de poet este expunerea asupra poeziei timpurii la greci și la indieni pe care o face A. W. von Schlegel în prefața sa la *Râmâyaṇa*. Ne putem imagina cât de mare ar fi fost câștigul pentru evaluarea filozofică și estetică a acestor două literaturi și pentru istoria poeziei dacă acestui scriitor, cel mai înzestrat dintre toți cu talentul necesar pentru o astfel de operă, i-ar fi plăcut să scrie istoria literaturii indiene sau cel puțin să trateze unele părți din ea, și anume poezie dramatică, supunând-o unei analize critice la fel de reușite ca aceea pe care a dedicat-o, într-o abordare realmente genială, teatrului altor națiuni.

mai atentă a acestui raport. Oratorii de mai târziu, preluând limba dintr-o epocă în care, în arta plastică și în cea poetică, atâtea lucruri măreţe și superbe stimulaseră geniul oratorului și formaseră gustul poporului, au primit-o într-un moment când ajunsese deja la o perfecțiune și un rafinament superioare acelora cu care ea s-ar fi putut mândri în trecut. Ceva foarte asemănător trebuie să fi prezentat și dialogul viu practicat în școlile filozofilor.

§ 21

Nu putem privi fără admirație lunga serie de limbi – toate deopotrivă aflate în posesia unei structuri favorabile și toate la fel de capabile de o acțiune stimulatoare asupra spiritului – care au fost produse de limba pe care trebuie
[*246*] să o așezăm în fruntea familiei sanscrite, dacă presupunem în principiu existența, în cadrul oricărei familii de limbi, a unei limbi originare sau a unei limbi-mamă. Pentru a menționa aici doar momente mai apropiate de noi, găsim mai întâi limbile zend și sanscrită, limbi strâns înrudite, dar în același timp considerabil diferite între ele și pătrunse amândouă, în configurația cuvintelor și a formelor, de cel mai viu principiu al fecundității și regularității. Din acest trunchi primar se trag apoi cele două limbi ale culturii noastre clasice și, în ciuda dezvoltării științifice mai târzii, întreaga ramură a limbilor germanice. În fine, când limba latină a degenerat, fiind coruptă și alterată, din ea au înflorit, cu un fel de forță vitală reînnoită, limbile romanice, cărora cultura noastră actuală le datorează infinit de mult. Limba pe care o numim originară a păstrat, așadar, în sine un principiu vital pe baza căruia, de-a lungul a cel puțin trei milenii, a putut să se desfășoare firul dezvoltării spirituale a speciei umane și care a avut forța, pornind chiar și de la ruine și dărâmături, de a regenera formațiuni lingvistice noi.

În istoria popoarelor, oamenii și-au pus cu siguranță întrebarea care ar fi fost devenirea evenimentelor mondiale dacă cetatea Cartagina ar fi învins Roma și ar fi ajuns astfel să domine Occidentul european. Cu aceeași îndreptățire ne putem întreba în ce stare s-ar fi aflat cultura noastră actuală dacă arabii ar fi rămas în posesia exclusivă a științei, așa cum au fost o perioadă, și s-ar fi răspândit în Occident. În ambele cazuri ni se pare dincolo de orice îndoială că rezultatul ar fi fost mai puțin favorabil. Acelorași cauze care au condus la dominația mondială a Romei, adică spiritului și caracterului romanilor, și nu unor evenimente exterioare mai mult sau mai puțin întâmplătoare le datorăm puternica influență exercitată de această dominație mondială

romană asupra instituțiilor noastre civile, asupra legilor, limbii și culturii noastre. Prin orientarea către această cultură și în virtutea unei înrudiri [*247*] genealogice interne am fi devenit realmente receptivi la spiritul și la limba grecilor, pe când arabii s-au limitat la rezultatele activității acestora. Chiar și pe fundamentele aceleiași Antichități, arabii nu ar fi fost în stare să ridice acel edificiu al științei și al artei cu care noi ne mândrim pe bună dreptate.

Dacă admitem toate acestea, ne întrebăm atunci dacă superioritatea popoarelor din semința sanscrită trebuie căutată în aptitudinile lor intelectuale, în limba lor sau în niște evenimente istorice mai favorabile. Este bătător la ochi faptul că nici una dintre aceste cauze nu a putut acționa singură. Limba și aptitudinile intelectuale, în interacțiunea lor constantă, nu pot fi separate una de alta și chiar evenimentele istorice, cu toate că legăturile lor cu primele două nu ne apar deloc evidente în toate punctele, nu pot fi cu totul independente de esența internă a popoarelor și a indivizilor. Totuși această superioritate trebuie să poată fi recunoscută în ceva din interiorul limbii; de aceea, pornind de la exemplul grupului lingvistic sanscrit, trebuie să cercetăm pe ce se bazează faptul că o limbă posedă, în comparație cu alta, un principiu vital mai viguros și mai variat, care se produce în interiorul ei. Cauza pe care o căutăm rezidă, după cum se vede clar, în două puncte: pe de o parte, în faptul că vorbim despre o familie de limbi, și nu despre o limbă unică și, pe de altă parte, în caracterul individual al structurii fiecărei limbi. Mă opresc mai întâi la ultimul aspect, căci abia în cele ce urmează voi putea să revin asupra raporturilor speciale care intervin între limbi din aceeași familie.

Rezultă de la sine că limba a cărei structură este cea mai adecvată spiritului și-i stimulează acestuia în modul cel mai viguros activitatea trebuie să posede [*248*] și forța cea mai durabilă, pentru ca din ea să poată porni toate configurațiile noi pe care le aduc cu sine trecerea timpului și destinele popoarelor. Dar un răspuns astfel formulat la întrebarea pusă, întrebare care ne trimite înapoi la forma limbii în ansamblul ei, este prea general și, strict vorbind, nu facem nimic altceva decât să reformulăm întrebarea, dar în alți termeni. Avem nevoie de un răspuns mai clar conturat, iar formularea unui asemenea răspuns ni se pare posibilă. În fiecare cuvânt în parte, ca și în îmbinarea discursului, limba este un act, o acțiune cu adevărat creatoare a spiritului, iar acest act este, în orice limbă, un act individual, desfășurându-se într-un mod absolut determinat. Corelate într-o modalitate conformă cu esența lor adevărată și recognoscibilă exclusiv în realizarea de fapt a acestei corelații, conceptul și sunetul se prezintă în calitate de cuvânt și în calitate de discurs, iar prin aceasta, între lumea exterioară și spirit se creează ceva diferit de

amândouă. De intensitatea și de caracterul legic al acestui act depinde realizarea limbii în toate calitățile ei specifice, orice nume ar purta ele; pe această intensitate se bazează de asemenea și principiul viu care guvernează în limbă producerea actelor ulterioare. Nu este însă necesar să menționăm în mod special caracterul legic al actului lingvistic, deoarece acesta este inclus deja în conceptul de intensitate. În deplinătatea ei, forța se dezvoltă întotdeauna și exclusiv urmând traiectoria corectă. Orice pas greșit se izbește de o barieră care frânează dezvoltarea completă. Dacă deci limbile sanscrite au oferit, pe parcursul a cel puțin trei milenii, dovezi ale forței lor productive, aceasta este exclusiv un efect al intensității actului creator de limbă la popoarele cărora le-au aparținut aceste limbi.

Am vorbit mai sus pe larg (§ 12) despre îmbinarea dintre forma internă a cuvântului și sunet și am recunoscut aici o sinteză care, din cele două elemente de îmbinat, produce un al treilea, în care esența specifică a fiecăruia
[***249***] dispare, ceea ce este cu putință doar printr-un act cu adevărat creator al spiritului. Vigoarea acestei sinteze este factorul de care depinde totul. În producerea de către națiuni a limbilor, victoria va fi de partea acelei semințiii care poate înfăptui această sinteză cu cea mai mare vitalitate și cu forța cea mai neobosită. La toate națiunile care au limbi imperfecte, această sinteză este slabă prin natura ei sau este frânată și paralizată de o circumstanță exterioară oarecare. Dar chiar și aceste determinări indică, la un nivel încă și mai înalt de generalitate, ceea ce în limbile însele se poate dovedi în mod precis și prin fapte.

Actul instituirii spontane în limbi

În structura gramaticală a limbilor există într-adevăr puncte în care sinteza despre care vorbeam, împreună cu forța care o produce, ies la lumină, ca să spunem așa, într-o formă nudă și nemijlocită, puncte cu care întreaga structură a limbii se află în mod necesar în cea mai strânsă corelație. Deoarece această sinteză nu este o caracteristică și nici, propriu-zis, o acțiune oarecare, ci un proces dinamic și real, întotdeauna și în orice moment trecător, în cuvinte nu poate exista un semn special pentru a o desemna, iar efortul de a găsi un astfel de semn ar atesta deja absența unei veritabile vigori a actului verbal, în măsura în care îi cunoaștem natura. Prezența efectivă a sintezei trebuie să se evidențieze într-un mod, ca să spunem așa, imaterial; asemenea unui fulger, ea străbate limba în întregime cu lumina ei și, ca o pară de foc incandescentă venită din regiuni necunoscute, topește laolaltă materiile care trebuie reunite.

Acest punct este mult prea important ca să nu fie nevoie să-l ilustrăm printr-un exemplu. Când, într-o limbă, un radical primește, prin intermediul unui sufix, marca de substantiv, acest sufix este semnul material care indică relația [***250***] conceptului cu categoria de substanță. Dar actul sintetic prin care această fuziune petrecută efectiv în spirit se verifică imediat în momentul în care cuvântul este rostit nu este desemnat în interiorul cuvântului prin nici un semn specific, existența sa evidențiindu-se mai degrabă prin unitatea și interdependența ce caracterizează amalgamarea sufixului cu radicalul, așadar printr-o desemnare eterogenă și indirectă, dar provenind din aceeași tendință.

Așa cum am făcut-o aici, în acest caz particular, acest act poate fi definit, în general, drept actul de instituire spontană* prin punere laolaltă (sinteză). El se regăsește peste tot în limbă. Cel mai clar și mai evident îl recunoaștem în formarea propoziției, apoi la cuvintele derivate prin flexiune sau prin afixe și, în fine, în toate combinațiile conceptului cu sunetul. În fiecare dintre aceste cazuri se creează, prin combinare, ceva nou, care se prezintă într-adevăr drept ceva (ideal) de sine stătător. Spiritul creează ceva, dar, prin unul și același act, se opune la ceea ce a creat și permite ca acest nou creat să se răsfrângă, în calitate de obiect, asupra sa. Interpunându-se între om și lume, din lumea reflectată în om se naște limbajul, care îl pune pe om în legătură cu lumea și fecundează lumea prin intermediul omului. Devine astfel clar cum de intensitatea acestui act depinde întreaga viață care însuflețește o anumită limbă în toate perioadele ei de dezvoltare.

---

* Prin substantivul *instituire* am încercat să echivalez unul dintre conceptele-cheie propuse și întrebuințate de Humboldt în expunerea sa. Întrebuințat cu valoare abstract-nominală (*das Setzen*), termenul german corespunzător se referă, după cum ne lasă să înțelegem contextele în care apare, la atributul esențial al limbii, acela de a institui formula specifică a relației dintre conținutul semantic și expresia sa verbală, relație care face posibile predicația și realizarea enunțurilor. Referindu-se în special la verb și pronume, tipul de „instituire" pentru care a „optat" o limbă îi determină acesteia caracterul și încadrarea tipologică. Iată aceste contexte, cu trimitere la pagina originalului: *actul de instituire spontană = der Act des selbstthätigen Setzens* (p. 250); *actul de instituire sintetică = der Act des synthetischen Setzens* (p. 251); *forța de instituire proprie verbului = die im Verbum liegende Kraft des Setzens* (p. 275); *instituirea sintetică ce operează în pronumele relativ = das in dem Pronomen relativum vorgehende synthetische Setzen* (p. 277); *forța de instituire sintetică = die Kraft des synthetischen Setzens* (p. 279) sau *synthetisch setzende Kraft* (p. 289); *instituirea sintetică = das synthetische Setzen* (p. 281); *instituirea incertă și dependentă = das ungewisse und abhängige Setzen* (p. 333); *instituirea actualizatoare = das actuale Setzen* (pp. 333 și 364). Alte soluții de echivalare: engl. *positing*, de la verbul *to posit* 'a pune, a fixa, a stabili' (Heath 1988) și ital. *porre* 'a pune, a stabili' (Di Cesare 1993) (*n. trad.*).

Dacă însă, în scopul examinării și al evaluării istorice și practice a limbilor – scop de la care nu m-am abătut niciodată în cuprinsul cercetării de față –, încercăm să aflăm prin ce este recognoscibilă în structura limbilor intensitatea acestui act, vor ieși la iveală mai ales trei puncte pe care se sprijină
[***251***] el și în care slăbirea intensității originare este indicată de efortul de a o compensa pe altă cale. Căci și aici se evidențiază un fapt asupra căruia am revenit de mai multe ori în paginile anterioare, și anume faptul că tendința spre regularitate resimțită în limbă (cum este, de exemplu, în chineză, delimitarea părților de vorbire), deși este întotdeauna prezentă în spirit, nu are totuși întotdeauna o vitalitate atât de energică încât să se poată concretiza în sunet. În structura gramaticală externă se produce atunci o lacună care trebuie completată de spirit sau o substituire prin elemente asemănătoare, dar neadecvate. Și aici, totul depinde de această regăsire a actului sintetic în structura limbii, ceea ce indică nu doar eficacitatea acestuia în spirit, ci și transferul său efectiv în formarea sunetelor. Aceste trei puncte sunt verbul, conjuncția și pronumele relativ; asupra fiecăruia dintre ele trebuie să mai zăbovim câteva clipe.

Verbul

Verbul – ca să vorbim mai întâi despre el – se deosebește radical de nume și de alte părți de vorbire care pot apărea în propoziția simplă, deoarece doar lui îi este încredințat actul de instituire sintetică* sub formă de funcție gramaticală. Ca și numele declinat, verbul s-a născut din fuziunea elementelor sale proprii cu tema lexicală în virtutea unui astfel de act de instituire, dar a păstrat și această din urmă formă, pentru a putea prelua sarcina și capacitatea de a realiza la rândul lui actul de instituire necesar construirii propoziției. De aceea, între verb și celelalte cuvinte ale propoziției simple există o diferență care nu ne permite să îl includem în aceeași clasă cu acestea. Toate celelalte cuvinte ale propoziției sunt – ca să spunem așa – materia inertă care așteaptă să fie coagulată; doar verbul este punctul central care conține și răspândește viața. Printr-unul și același act sintetic, verbul îmbină prin inter-
[***252***] mediul ideii de 'a fi' predicatul cu subiectul, dar într-un asemenea mod, încât ideea de 'a fi', care în cazul unui predicat energetic se convertește în acțiune, este atribuită subiectului însuși, în sensul că ceea ce fusese conceput doar ca ceva anexabil devine o stare sau un proces în sânul realității. Nu gândim pur și simplu căderea fulgerului; fulgerul însuși este cel care cade; nu ne

* Vezi *supra*, p. 250 (*n. trad.*).

limităm la a pune laolaltă, concepându-le în conexiune, spiritul și eternitatea, căci spiritul este etern. Cu ajutorul verbului spiritul își părăsește, dacă ne-am putea exprima în modul acesta figurat, locuința lăuntrică și pășește spre realitate.

Or, dacă aici rezidă natura distinctivă și funcția specifică a verbului, configurația sa gramaticală trebuie să arate, în fiecare limbă în parte, dacă și în ce mod această funcție caracteristică este indicată în interiorul limbii. Pentru a oferi o idee despre caracterul specific al fiecăreia și despre diferența dintre limbi, obișnuim să arătăm câte timpuri gramaticale, câte moduri și câte conjugări are verbul, să enumerăm diferitele categorii de verbe etc. Toate punctele menționate aici își au indiscutabila lor importanță; numai că în privința adevăratei esențe a verbului, în măsura în care acesta este nervul întregii limbi, ele nu ne dau nici o informație. Ceea ce contează este dacă și cum se exprimă în verbul unei limbi forța sa sintetică, funcția în virtutea căreia acesta este verb;[1] dar tocmai acest punct este cel mai adesea neglijat. În acest fel, nu pătrundem destul de profund și nu ajungem până la adevăratele tendințe interioare ale formării limbii, ci ne oprim la aspectele exterioare ale structurii limbii, fără să ne dăm seama că acestea dobândesc [***253***] semnificație doar în măsura în care este în același timp pusă în evidență relația lor cu sensul tendințelor care acționează în profunzime.

În sanscrită, indicarea forței sintetice a verbului se bazează exclusiv pe tratamentul gramatical al acestei părți de vorbire, așa încât, conformându-se complet naturii verbului, acest mod de indicare îl reprezintă absolut integral. Întrucât, sub aspectul a ceea ce discutăm aici, verbul se deosebește în esența sa de toate celelalte părți de vorbire care apar în propoziția simplă, în sanscrită el nu are nimic în comun cu numele, ambele rămânând pure și distincte unul de altul. E drept că dintr-un nume deja format se pot construi, în anumite cazuri, verbe derivate; dar aceasta nu înseamnă decât că numele, fără a se ține seama de natura sa specifică, este tratat ca un cuvânt tematic. Terminația sa, adică tocmai partea sa distinctivă din punct de vedere gramatical, suferă în acest caz multiple schimbări. De obicei, dincolo de tratamentul gramatical care rezidă în flexiune, se mai adaugă o silabă sau o literă, prin care conceptul de nume se îmbină cu un al doilea concept, cel de acțiune. Acest fapt este foarte evident în silaba *kâmy*, care vine de la *kâma* 'a dori'. Dar chiar și atunci când elementele epentetice de diferite tipuri, cum ar fi *y*, *sy* etc., nu dețin

[1] Am încercat să dau un răspuns la această întrebare, cu referire la limbi americane cărora le cunoaștem gramatica, într-o comunicare susținută cu ocazia unei ședințe a Academiei din Berlin.

nici un conținut semantic real, ele exprimă relațiile lor cu verbul în mod formal, găsindu-și de obicei locul la verbe primitive, care își au originea de asemenea în radicali veritabili; dacă examinăm atent fiecare caz în parte, constatăm că acest mod de inserțiune este analog cu primul. Doar în cazuri extrem de rare numele se transformă în verbe fără ajutorul unui astfel de augment. În general însă, limba mai veche atestă o întrebuințare foarte limitată a acestei conversiuni totale a numelor în verbe.

Pe de altă parte, dacă, în funcția pe care i-am definit-o aici, verbul nu se află niciodată în repaus la modul substanțial, ci apare întotdeauna într-o
[*254*] acțiune individualizată precis delimitată din toate părțile, nici limba, la rândul ei, nu-i permite nici o clipă de odihnă. Altfel decât în cazul numelor, limba nu plăsmuiește pentru verb mai întâi o formă de bază la care să adauge apoi relațiile; nici măcar infinitivul nu este de natură verbală, ci, în mod evident, un nume derivat nu de la o parte a verbului, ci direct de la radical. Acest fapt ar trebui socotit un defect al limbii, care nu pare să recunoască realmente natura cu totul specială a verbului. De fapt, avem aici de-a face cu o dovadă în plus a grijii cu care limba se străduiește să țină departe de verb orice aparență de caracteristică nominală. Numele este un lucru și poate, ca atare, să intre în relații și să adopte semne care să le desemneze. Ca acțiune care dispare instantaneu, verbul nu este nimic altceva decât un mănunchi de relații; de fapt, așa îl și prezintă limba. Nu mai este cazul acum să observ că nimănui nu-i poate trece prin minte să considere că silabele care marchează clasele de timpuri speciale ale verbului în sanscrită corespund formelor de bază ale numelor. Dacă exceptăm verbele din clasele a patra și a zecea, despre care vom vorbi imediat mai departe, nu ne mai rămân decât vocale, cu sau fără inserțiune nazală, așadar, evident, doar augmente fonetice la radicalul care se convertește astfel în formă verbală.

În fine, în al treilea rând, dacă este adevărat că în limbi, în general, configurarea internă a unei părți de vorbire este anunțată fără un semnal fonetic direct, prin intermediul unității simbolice de sunet a formei gramaticale, putem afirma fără teama de a greși că la formele verbale ale sanscritei această unitate este mai strânsă decât la cele nominale. Am atras atenția în paginile precedente asupra faptului că numele nu-și fortifică, în timpul declinării, prin gunizare*, vocala tematică atât de frecvent cum o face verbul. Limba pare

* Prin acest termen am transpus germ. *Gunierung*, prin care Humboldt desemnează procesul de transformare vocalică specific limbii sanscrite și desemnat în această limbă prin termenul tehnic *guṇa* (vezi și *supra*, p. 144, nota) (*n. trad.*).

să vrea în mod evident să mai tolereze încă la nume o separare a temei de [***255***]
sufix, separare pe care la verb a făcut-o să dispară de tot. Cu excepția sufixelor pronominale din terminațiile personale, conținutul semantic al elementelor care nu sunt pur fonetice din formațiile verbale este și el mult mai greu de recunoscut decât la formațiunea nominală, cel puțin în câteva puncte ale acesteia. Dacă, în chip de perete despărțitor, între limbile care pornesc de la un concept veritabil al formelor gramaticale (limbi flexionare) și limbile imperfecte care aspiră spre aceasta (limbi aglutinante) stabilim două principii, și anume: fie a plăsmui pe baza formei un semn care, scos din context, ar fi ininteligibil, fie doar a lega strâns între ele două concepte semnificative –, atunci în întreaga limbă sanscrită formele verbale sunt acelea care ilustrează în modul cel mai clar primul principiu. Ca urmare a acestui proces, desemnarea fiecărei relații în parte nu este aceeași, ci este uniformă doar prin analogie, iar fiecare caz particular are parte de un tratament special, pe baza sunetelor din mijloacele de desemnare și din temă, pentru ca analogia generală să fie păstrată. Așadar, fiecare mijloc de desemnare are o calitate distinctă, aplicabilă însă întotdeauna unui caz precis determinat, după cum am amintit mai sus, cu ocazia discuției despre augment și reduplicare (pp. 152–156). Realmente admirabilă este simplitatea mijloacelor prin care limba produce o imensă varietate de forme verbale. Distincția dintre formele verbale este însă posibilă doar pentru că toate schimbările sunetelor, fie ele pur fonetice, fie purtătoare de conținut semantic, sunt corelate în mod disparat, iar între aceste multiple combinații doar cea specifică marchează fiecare caz de conjugare care, chiar prin simplul fapt de a ocupa un loc precis în schema conjugării, menține funcția de desemnare chiar și atunci când timpul a tocit tocmai sunetele purtătoare de sens. Terminațiile personale, desemnările simbolice [***256***]
cu ajutorul augmentului și al reduplicării, sunetele care joacă probabil doar rolul de simple semnale sonore indicând clasa verbului acestea sunt principalele elemente din care se compun formele verbale. În afară de aceste elemente, mai există doar două sunete, *i* și *s*, care, acolo unde nu sunt de origine pur fonetică, trebuie să funcționeze ca desemnări efective ale genurilor, timpurilor și modurilor verbelor. Deoarece mi se pare că în aceste două sunete atestă o întrebuințare foarte rafinată și judicioasă a tratamentului gramatical aplicat unor cuvinte dotate la origine cu un conținut semantic autonom, vom mai zăbovi o clipă asupra lor.

Bopp a demonstrat pentru prima dată, cu mare iscusință și cu o imbatabilă credibilitate, că, în sanscrită, viitorul I și una dintre formațiunile preteritului augmentat sunt alcătuite dintr-o temă și verbul *as* ‘a fi’. Cu o

egală subtilitate, Haughton crede a fi descoperit în *ya* de la formele posesive verbul 'a merge' (*i* sau *yâ*). Chiar și acolo unde *s* sau *sy* apar fără ca prezența verbului *as* să fie, în conjugarea care îi este proprie, atât de evidentă ca la timpurile menționate mai sus, putem accepta că aceste sunete provin de la *as*. Acest fapt fusese intuit deja, parțial, de Bopp. Dacă vom cântări cu atenție și în același timp vom pune laolaltă toate cazurile în care *i* sau sunetele care provin din el par să dețină un oarecare conținut semantic în cadrul formelor verbale, se va evidenția atunci la verb ceva asemănător cu ceea ce am constatat mai sus la nume. La fel cum, în cazul numelui, pronumele construiește în forme diverse cazurile cerute de flexiune, același lucru îl fac aici două verbe cu semnificația cea mai generală. Atât în privința acestei semnificații generale, cât și în privința sunetului, în această opțiune se trădează intenția limbii de a se servi de compunere nu atât pentru a lega realmente două concepte
[***257***] verbale precise, cum se întâmpla în alte limbi, care indică natura verbală prin adăugarea conceptului 'a face', cât, mai degrabă, sprijinindu-se ușor pe conținutul semantic propriu al verbului adăugat, pentru a întrebuința sunetul ca simplu mijloc de indicare, oricare ar fi categoria verbului în care s-ar încadra fiecare formă prezentă în discurs. 'A merge' putea fi folosit pentru a desemna o cantitate nedeterminabilă de relații ale conceptului. Din punctul de vedere al cauzei sale, mișcarea îndreptată către un anumit lucru poate fi privită ca fiind intenționată sau neintenționată, ca o voință activă sau ca o devenire pasivă; din punctul de vedere al efectului, respectiva mișcare poate fi privită ca un produs, ca un rezultat etc. Din punct de vedere fonetic, vocala *i* era însă cea mai potrivită pentru a servi în mod esențial ca sufix și pentru a juca acest rol ambivalent între capacitatea de a semnifica și simbolizare, în așa fel încât cea dintâi să slăbească complet, deși se aflase la originea sunetului. Căci acest sunet joacă adesea, la verb, rolul de sunet intermediar, iar transformările sale eufonice în *oy* și *ay* multiplică varietatea sunetelor întrebuințabile la configurarea formelor; vocala *a* nu a oferit acest avantaj, iar *u* are o sonoritate prea gravă pentru a putea servi la fel de frecvent ca instrument al simbolizării imateriale. Dacă nu același lucru, în orice caz ceva asemănător se poate spune și despre *s* din verbul *as* 'a fi', deoarece și el prezintă, cel puțin parțial, o întrebuințare pur fonetică și își modifică sonoritatea în funcție de vocala care îl precedă.[1]

[1] Dacă încerc aici să dau o mai mare amploare aserțiunii lui Haughton (*Institutes of Hindu law, or The ordinances of Manu*, 1825, vol. I, p. 329) este pentru că îmi fac iluzia că acest eminent învățat ar fi făcut el însuși acest lucru dacă, după cum mi se pare, s-ar fi preocupat în pasajul citat mai puțin de relevanța etimologică a ipotezei

Pasivul din gramatica sanscrită ne oferă o dovadă extraordinară despre [***258***]
felul în care, în cadrul limbilor, o dezvoltare pornește mereu dintr-o alta anterioară, așa încât aceasta din urmă joacă un rol determinant, ca și despre felul în care, mai ales în sanscrită, firul acestor dezvoltări începe să se desfășoare în formele fonetice. Păstrându-ne acum strict în sfera conceptelor gramaticale, constatăm că acest gen verbal nu este altceva decât un corelativ al

și ar fi acordat mai multă atenție stabilirii bazelor logice ale verbului neutru și ale pasivului. Trebuie să recunoaștem deschis că noțiunea de 'a merge' coincide cu conceptul de pasiv ca atare nu în mod nemijlocit, ci doar în măsura în care acesta din urmă este considerat, într-o mai strânsă legătură cu verbul neutru, ca desemnând o devenire. [***258***] Așa stau lucrurile, potrivit argumentației lui Haughton, în limba hindustani, unde 'a merge' se opune lui 'a fi'. Și limbile moderne care sunt lipsite de un termen capabil să exprime direct și fără metaforă mișcarea de trecere către 'a fi', cum este cazul cu grecescul *γίνεσθαι*, latinescul *fieri* sau cu *werden* al nostru, recurg la o expresie figurată a lui 'a merge', numai că, plasându-se oarecum la capătul drumului, îl interpretează mai explicit ca pe un 'a veni': *diventare*, *divenire*, *devenir*, *to become*. Este așadar necesar ca în sanscrită, chiar admițând corectitudinea etimologiei respective, forța proprie a pasivului să rezide întotdeauna în conjugarea neutră (cea a lui *atmanêpadan*) și ca legătura dintre aceasta din urmă și conceptul de 'a merge' să desemneze în mod prioritar faptul de a merge văzut în sine, ca și cum ar fi vorba despre o modificare internă, care nu poate avea efecte în exterior. În această perspectivă – iar Haughton ar fi putut găsi aici o confirmare a părerii sale –, nu este de mirare faptul că verbele intensive adoptă silaba intermediară *ya* doar în *atmanêpadan*, fapt care pune în evidență o afinitate specială a silabei *ya* cu această formă flexionară. La prima vedere, este surprinzător faptul că, atât la pasiv, cât și la intensiv, silaba *ya* dispare la timpurile generale asupra cărora nu acționează distincția de clasă. Însă tocmai acest lucru mi se pare o nouă dovadă în sprijinul ipotezei că pasivul s-a dezvoltat din verbul neutru al celei de a patra clase verbale și că limba, urmărind cu scrupulozitate progresia formelor, nu a voit să exporte din clasa respectivă silaba distinctivă. Cât îl privește pe *sy* al dezideRativelor, oricare ar fi semnificația sa, el se alipește la forme, chiar și la acele timpuri [***259***] generale la care ne referim, fără să se restrângă la timpurile distribuite în clase, deoarece nu intră în legătură cu acestea. Într-un mod mult mai natural dacât la pasiv, conceptul de 'a merge' se potrivește denominativelor formate prin adăugarea unui *y*, care desemnează o dorință, o cerință sau o imitație a unui lucru. Este posibil de asemenea ca același concept să fi prevalat și la verbele cauzative; de aceea, faptul că gramaticienii indieni au văzut în silaba distinctivă *i* sau *ay* a verbelor cauzative o extensie fonetică necesară a acestui concept nu merită desconsiderat, ci mai degrabă interpretat ca o dovadă că își aminteau încă bine de originea ei efectivă (*cf.* Bopp, *Grammatica linguae sanscritae*, 1829 și 1832, p. 142, nota 233). Compararea denominativelor formate într-un mod absolut asemănător face ca această ipoteză să fie încă și mai verosimilă. La verbele formate pornindu-se de la nume și cu ajutorul lui *kâmy*, această silabă enclitică pare să fie rezultatul unei combinații între *kâma* 'dorință' și *i* 'a merge', fiind, cu alte cuvinte, ea însăși un verb denominativ deplin și autonom. Dacă ne este îngăduit să dezvoltăm în continuare aceste

activului, și anume o simplă inversiune a acestuia. Totuși, în timp ce, în ceea ce privește sensul, agentul și pacientul își schimbă reciproc rolurile, în ceea ce privește forma gramaticală pacientul trebuie să devină subiect al verbului, iar agentul, elementul subordonat acestuia. Dar nu în această perspectivă, singura corectă, a fost conceput în sanscrită pasivul în procesul de constituire a formelor, așa cum se observă peste tot, dar mai ales acolo unde trebuie
[***259***] exprimat infinitivul pasiv. Pasivul desemnează însă în același timp ceva ce i se întâmplă persoanei, deplasând astfel accentul de la activitatea acesteia către ceea ce îi este propriu și interior. Și pentru că a ajuns în mod nemijlocit să separe, în întregul complex flexionar al verbului, acțiunea care se răsfrânge în exterior de orice proces interior, limba sanscrită a conceput și pasivul, în ceea ce privește forma, în această perspectivă. Acestei împrejurări i se datorează probabil faptul că acea clasă verbală care urma de preferință acest tip de conjugare internă a furnizat și prilejul pentru crearea silabei distinctive a pasivului. Dacă este greu de configurat un concept exact al pasivului, în măsura în care acesta încearcă să concilieze oarecum o contradicție latentă și insurmontabilă dintre semnificație și formă, încă și mai greu, dacă nu cumva imposibil, este să-i găsim o interpretare adecvată și să-l separăm net de
[***260***] concepte secundare, de vreme ce este implicat în acțiunea interioară a subiectului însuși. Sub primul aspect, cel al rigorii, vedem cum unele limbi, de exemplu limbile malaeziene și, între acestea, cu cea mai mare ingeniozitate, limba tagaleză, se străduiesc din greu să producă un tip de pasiv. În ceea ce privește al doilea aspect, cel referitor la acțiunea internă a subiectului, este clar că un concept pur al pasivului, pe care limba sanscrită mai târzie și l-a însușit cu precizie, după cum ne atestă operele literare, lipsea cu desăvârșire în fazele timpurii ale formării limbii. Într-adevăr, în loc să confere pasivului o expresie care să fie distribuită într-o manieră uniformă sau analogică la toate timpurile gramaticale, sanscrita îl atașează la clasa a patra a verbelor, lăsându-l să-și abandoneze silaba distinctivă într-o zonă marginală a acestei clase și mulțumindu-se cu o desemnare mai imperfectă pentru formele care nu se situează între aceste limite.

---

ipoteze, am mai putea susține că *sy* de la verbele dezideretive poate fi explicat ca un proces într-un stadiu determinat, ceea ce s-ar putea aplica, deopotrivă, și la etimologia viitorului al doilea. Teza pe care am prezentat-o până acum poate fi armonizată foarte bine cu ceea ce Bopp (*Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache*, 1816, pp. 29–33; *Annals of oriental literature*, pp. 45–50) a observat cu subtilitate și cu precizie, pentru prima dată, cu privire la afinitatea dintre potențial și viitorul al doilea. Denominativele par să se fi format după modelul dezideretivelor, prin adăugarea silabei distinctive *sya* sau *asya*.

În sanscrită, aşadar, ca să revenim la principalul nostru obiect de studiu, sentimentul forţei sintetice a verbului a pătruns adânc şi complet în întreaga limbă. În această limbă, verbul şi-a creat o expresie nu doar bine conturată, ci cu adevărat singura care i se potriveşte, adică o expresie pur simbolică, dovadă a vigorii şi vitalităţii sale. Într-adevăr, aşa cum am observat adesea în aceste pagini, acolo unde forma lingvistică se impune cu rigoare şi cu claritate spiritului, ea intervine în dezvoltarea externă, cea care orientează de obicei configurarea exterioară a limbii, se pune ea însăşi în valoare şi nu permite ca, în simpla depănare a urzelii începute, în locul formelor pure să se constituie un fel de surogate ale acestora. Sanscrita ne oferă în această privinţă exemple care ilustrează deopotrivă succesul şi eşecul acestui proces. Această limbă exprimă funcţia verbului cu claritate şi precizie, dar la desemnarea pasivului se lasă condusă într-o direcţie greşită, urmând un parcurs exterior.

Una dintre consecinţele cele mai naturale şi mai generale ale confuziei interne sau, mai bine spus, ale recunoaşterii incomplete a funcţiei verbale constă în obnubilarea limitelor dintre nume şi verb. Unul şi acelaşi cuvânt [***261***] poate fi întrebuinţat pentru ambele părţi de vorbire; orice nume este susceptibil să primească marca verbului; trăsăturile distinctive ale verbului operează mai mult modificându-i conceptul decât caracterizându-i funcţia; mărcile distinctive ale timpurilor şi modurilor însoţesc verbul păstrându-şi autonomia, iar legătura cu pronumele este atât de slabă, încât suntem obligaţi să completăm mental verbul ‘a fi’, inserându-l între pronume şi aşa-zisul verb, care este mai degrabă o formă nominală cu semnificaţie verbală. De aici rezultă în mod natural că relaţiile verbale veritabile se reduc până la urmă la relaţii nominale şi că amândouă tipurile de relaţii se convertesc una în alta în modalităţi foarte variate. Toate cele arătate mai sus nu-şi găsesc poate nicăieri un grad de realizare mai înalt decât în familia limbilor malaeziene, care, pe de o parte, cu puţine excepţii, suferă de lipsa flexiunii specifică limbii chineze şi, pe de altă parte, nu resping, precum chineza, cu o resemnare dispreţuitoare, configurarea formelor gramaticale, ci, dimpotrivă, o caută, o obţin în mod unilateral şi, în ciuda acestei unilateralităţi, îi conferă o eficacitate admirabilă. Formele corelate în mod sistematic de gramaticieni în ansamblul coerent al conjugărilor îşi relevă în mod clar natura nominală veritabilă şi, cu toate că verbul nu poate lipsi din nici o limbă, cine încearcă să precizeze modalităţile în care se exprimă cu adevărat această parte de vorbire în limbile malaeziene nu poate evita un fel de sentiment al absenţei din aceste limbi a verbului. Lucrul acesta este valabil nu doar pentru limba vorbită în Malacca, a cărei structură este în general mult mai simplă decât a celorlalte, ci şi pentru

limba tagaleză, limbă care, fapt caracteristic limbilor malaeziene, este foarte bogată în forme. E demn de remarcat că în javaneză formele nominale și cele verbale se schimbă reciproc una într-alta, prin simpla schimbare a literei inițiale cu o altă literă din aceeași clasă. Acest fapt pare să fie, la prima vedere,
[***262***] o modalitate de desemnare realmente simbolică; am arătat însă în cartea a II-a a tratatului meu despre limba kawi că această schimbare de literă nu este decât consecința tocirii unui prefix de-a lungul timpului. Nu mai insist aici asupra acestei teme, căci ea va fi tratată pe larg și la locul potrivit în cărțile a II-a și a III-a ale scrierii menționate.

În limbile în care verbul nu deține nici o marcă distinctivă a adevăratei sale funcții sau deține doar una foarte incompletă, el ajunge să coincidă de la sine, mai mult sau mai puțin, cu atributul, așadar cu un nume, iar verbul propriu-zis, care indică adevărata poziție a conținutului gândirii, trebuie restaurat între subiect și atribut sub forma verbului 'a fi'. Acolo unde unui lucru trebuie să-i fie atribuită pur și simplu o calitate, această elipsă a verbului nu este străină nici limbilor celor mai evoluate. O întâlnim adesea mai ales în sanscrită și în latină, dar mai rar în greacă. Când apare alături de un verb perfect configurat, acest procedeu nu are de-a face cu caracterizarea verbului, fiind pur și simplu o modalitate de construire a propoziției. Dimpotrivă, unele limbi care ajung doar cu mult efort să insereze expresia verbală în sistemul lor conferă acestor construcții o formă specială, incluzându-le astfel, într-o anumită măsură, în structura verbului. Astfel, în mexicană, conținutul '(eu) iubesc' se poate exprima atât prin *ni-tlazotla*, cât și prin *ni-tlazotla-ni*. În primul caz avem de-a face cu o combinare a pronumelui verbal cu tema verbului, în al doilea caz cu o combinare similară, cu adăugarea ulterioară a participiului, în măsura în care anumite adjective verbale mexicane care nu conțin conceptul de acțiune în desfășurare – acesta fiind singurul element din care, prin intermediul conexiunii cu cele trei stadii temporale,
[***263***] ia naștere timpul gramatical propriu-zis[1] – pot totuși să fie definite drept

[1] Urmez aici teoria gramaticienilor greci, după părerea mea prea deseori și pe nedrept desconsiderată în zilele noastre. Potrivit acestei teorii, orice timp gramatical constă în conexiunea unuia dintre cele trei timpuri reale cu unul dintre cele trei stadii de desfășurare a acțiunii; teza aceasta a fost pusă în lumină într-o manieră excelentă de Harris, în al său *Hermes*, și de Reitz [*De temporibus et modis verbi Graeci et Latini* (*n. trad.*)], ambele lucrări din păcate puțin cunoscute, iar Wolf [*cf.* Harris, *ibidem* (*n. trad.*)] a extins-o, aplicând-o riguros la cele trei aoriste. Verbul este sinteza unui atribut energetic (nu a unui atribut pur calitativ) prin intermediul lui 'a fi'. În atributul energetic rezidă cele trei stadii ale acțiunii, iar în 'a fi' cele ale timpului. După părerea mea, această teză a fost fundamentată și dovedită în mod convingător de Bernhardi.

participii în virtutea faptului că au o semnificație activă, pasivă sau reflexivă. În gramatica sa mexicană[1], Vetancurt face din cea de-a doua dintre formele mexicane menționate mai sus un timp indicând habitudinea. Este evident o opinie greșită, căci o asemenea formă nu poate fi un timp în structura verbului, căci ar trebui mai degrabă conjugată la diferitele timpuri gramaticale, ceea ce nu se întâmplă de fapt. Din definirea mai precisă a semnificației expresiei respective, oferită chiar de Vetancurt, reiese clar că nu este vorba decât de conexiunea dintre un pronume și un nume prin eliziunea verbului 'a fi'. '(Eu) iubesc' este o pură expresie verbală; '(eu) sunt un iubitor' (adică: 'sunt obișnuit să iubesc') nu este, la rigoare, o formă verbală, ci o propoziție. Limba aplică însă acestei construcții, într-o oarecare măsură, amprenta verbului, permițând însă în interiorul ei doar întrebuințarea pronumelui verbal. Limba tratează de asemenea și atributul ca pe un verb, alăturându-i cuvinte pentru care verbul joacă rolul de regent:

1 2 3 4 5
ni-te-tla-namaca-ni

1 2 5 4 3
eu (*sunt*) *un vânzător ceva cuiva*

adică: 'sunt obișnuit să vând', 'sunt vânzător'.

Limba mixtecă, vorbită și ea în Noua Spanie, distinge cazul în care atributul determină substantivul, fiind deja inclus în acesta, de cazul în care atributul implică o expresie verbală, conferind acestor două părți de vorbire [***264***] poziții diferite. În primul caz, atributul trebuie să urmeze după substantiv, în cel de-al doilea trebuie să-l preceadă: *naha quadza* 'femeie rea', *quadza naha* 'femeia este rea'.[2]

Incapacitatea de a impune în mod direct forma verbului expresiei destinate să redea sinteza ființei – incapacitate din care rezultă, în cazurile menționate mai sus, absența totală a unei asemenea expresii – poate conduce deopotrivă la un rezultat contrar, permițând expresiei să apară într-o haină materială acolo unde n-ar trebui să apară în acest fel. Acest fapt se întâmplă atunci când unui verb realmente atributiv ('el merge', 'el zboară') i se adaugă 'a fi' sub forma unui verb auxiliar ('el este mergând', 'el este zburând'). Acest expedient nu ajută de fapt deloc la înlăturarea încurcăturii în care se află spiritul

[1] *Arte de lengua Mexicana*, Mexico, 1673, p. 6.
[2] *Arte Mixteca, compuesta por Fr. Antonio de los Reyes*, 1750.

care configurează limba. Întrucât și acest auxiliar trebuie să aibă forma unui verb și, la rândul său, nu poate rezulta decât din conexiunea dintre 'a fi' și un atribut energetic, ne aflăm astfel mereu în fața aceleiași conexiuni, cu singura diferență că, dacă de obicei ea apare la orice verb, în cazul de față ea s-a fixat la unul și același verb. Sentimentul necesității unui astfel de verb auxiliar arată că, în procesul de formare a limbii, chiar dacă nu a existat forța suficientă pentru a crea o expresie potrivită pentru adevărata funcție a verbului, un concept al acesteia a fost totuși în permanență prezent. Ar fi superfluu să încercăm a da alte exemple pentru a ilustra un fenomen care apare atât de frecvent în limbi, fie în cazul configurării de ansamblu a verbului, fie în cadrul unor flexiuni particulare. Voi zăbovi mai degrabă câteva clipe asupra unui caz mai interesant și mai rar, și anume acela în care funcția de verb auxiliar (adjoncțiunea lui 'a fi') este atribuită, într-un mod în care restul rămâne absolut același, unei alte părți de vorbire decât verbul însuși, adică pronumelui.

[***265***] În limba neamului yarura, o populație care trăiește pe râul Casanare și pe Orinoco inferior, întreaga conjugare se formează în modul cel mai simplu, combinând pronumele cu particule indicând timpul. Aceste combinații constituie ca atare verbul 'a fi' și, adăugate unui cuvânt ca sufixe, joacă pe lângă acesta rolul unor silabe flexionare. Verbul 'a fi' nu deține deloc un sunet radical propriu care să nu aparțină pronumelui sau particulelor temporale; și, întrucât prezentul nu deține o particulă proprie, persoanele acestui timp nu sunt altceva decât persoanele pronumelui ca atare, care nu se deosebesc de cele ale pronumelui autonom decât prin aceea că sunt abrevieri ale acestuia.[1] Cele trei persoane ale singularului verbului 'a fi' sunt deci *que*, *mé*, *di*[2], în traducere

[1] Între pronumele autonom *coddé* 'eu' și caracteristica verbală corespunzătoare *que*, diferența se dovedește într-adevăr mai pronunțată. Dar, la acuzativ, pronumele autonom prezintă forma *qua* și astfel, confruntând pe *coddé* cu pronumele demonstrativ *oddé*, observăm clar că sunetul radical al persoanei I constă doar în sunetul *c*, *coddé* fiind doar o formă compusă.

[2] Informațiile pe care le avem despre această limbă se datorează meticuloasei hărnicii a eminentului învățat Hervás. El a avut ideea lăudabilă de a-i ruga pe iezuiții care s-au stabilit în Italia, după ce fuseseră alungați din America și din Spania, să consemneze în scris informațiile pe care și le mai aminteau despre limbile indigenilor americani în mijlocul cărora se aflaseră ca misionari. Hervás a adunat rapoartele acestora și le-a prelucrat acolo unde era necesar, rezultând astfel o serie de gramatici manuscrise ale unor limbi despre care ne lipsesc încă date din alte surse. Când eram ambasador la Roma, am transcris această culegere; prin amabila disponibilitate a domnului Bunsen, actualul ambasador al Prusiei la Roma, am mai făcut încă o confruntare atentă cu manuscrisul depus după moartea lui Hervás la Collegio Romano. Relatările privitoare la limba yarura provin de la fostul iezuit Forneri.

literală: 'eu', 'tu', 'el'. La imperfect, acestor silabe li se antepune un *ri*, rezultând *ri-que* 'eu eram' și, corelat cu un nume, *ui ri-di* 'apa era (prezentă)'; ca verb propriu-zis, avem însă *jura-ri-di* 'el mânca'. Astfel, *que* semnifica de fapt 'eu sunt', iar această formă a pronumelui servea pentru a exprima funcția [***266***]
de verb. Totuși această corelare a numelui cu particulele temporale nu poate funcționa niciodată în mod autonom: ea face întotdeauna apel la alt cuvânt, care poate fi orice altă parte de vorbire, cu ajutorul căruia se poate alcătui o propoziție. Întrebuințate autonom, *que* și *din* nu mai semnifică 'eu sunt', 'el este', în timp ce *ui di* semnifică 'aceasta este apă', iar *jura-n-di*, cu ajutorul unui *n* eufonic, semnifică 'el mănâncă'. Totuși, examinată mai cu atenție, forma gramaticală a acestei locuțiuni nu reprezintă un caz de încorporare a verbului 'a fi' în pronume, fenomenul despre care vorbesc aici; este vorba mai degrabă despre cazul discutat anterior, cel al omisiunii verbului 'a fi' și al integrării sale în combinația dintre un pronume și un alt cuvânt. În rest, particula temporală *ri* pomenită mai sus nu este nimic altceva decât un cuvânt indicând depărtarea. Ea se opune particulei *re*, care se prezintă ca marcă specifică a conjunctivului. Acest *re* nu este însă nimic altceva decât prepoziția '*in*', care apare în numeroase limbi americane, unde își găsește o întrebuințare similară. Ea constituie analogul unui gerunziu: *jura-re* 'mâncând', '*edendo*'; acest gerunziu, prin antepunerea pronumelui autonom, primește marca de conjunctiv sau de optativ: 'să mănânc' sau 'dacă aș mânca'. În acest caz, conceptul 'a fi' se combină cu caracteristica modului conjunctiv și de aceea, datorită antepunerii pronumelui autonom, dispar sufixele verbale de persoană, sufixe care, de regulă, sunt intim asociate cu acesta. În paradigma pe care o dă verbului 'a fi', Forneri interpretează pe *re* și *ri-re* ca gerunzii ale prezentului și ale trecutului și le traduce prin 'dacă aș fi', 'dacă aș fi fost'.

În cazuri ca acesta, limba definește, așadar, o formă proprie a pronumelui, cu care conceptul de 'a fi' este corelat în mod stabil și exclusiv; cazul despre [***267***]
care vorbim, cel al încorporării conceptului 'a fi' în pronumele însuși, nu există totuși în formă pură. Așa se prezintă lucrurile, chiar dacă în modalități diverse, în limba huaztecă, vorbită într-o parte din Noua Spanie. Și în această limbă pronumele se combină cu o particulă temporală (dar numai pronumele autonome), constituind astfel verbul 'a fi'. Pronumele se apropie de adevăratul concept al verbului 'a fi' cu atât mai mult cu cât aceste combinații, altfel decât am văzut în cazul limbii yarura, pot apărea și într-o formă complet izolată: *nânâ-itz* 'eu eram', *tâlâ-itz* 'erai' etc. La verbul atributiv, persoanele sunt indicate prin alte forme pronominale, care se aseamănă foarte mult cu pronumele posesiv. Numai că originea particulei combinate cu pronumele este prea

puțin cunoscută ca să putem ști cu certitudine dacă în ea nu este inclus un radical verbal propriu-zis. La ora actuală, ea servește oricum, în limbă, la caracterizarea timpurilor trecutului, a imperfectului în mod stabil și exclusiv, a celorlalte timpuri pe baza unor reguli speciale. Locuitorii din munți, la care s-a păstrat în mare măsură varianta cea mai veche a limbii, cunosc probabil o întrebuințare mai generală a acestei silabe, adăugând-o și la prezent, și la viitor. Uneori ea este atașată și unui verb, pentru a indica intensitatea acțiunii și, în acest sens, ca întărire (așa cum, în multe limbi, reduplicarea însoțește perfectul, întărindu-l), este posibil să fi devenit treptat caracteristica exclusivă a timpurilor trecutului.[1]

[***268***] În limba maya, vorbită în Peninsula Yucatán, cazul despre care vorbim aici se regăsește în toată puritatea și amploarea lui.[2] Această limbă posedă un pronume care, întrebuințat singur, constituie prin el însuși verbul 'a fi' și dovedește astfel, într-un mod exemplar, o admirabilă preocupare pentru a indica întotdeauna adevărata funcție a verbului prin intermediul unui element specific, destinat anume acestui scop. Pronumele este, într-adevăr, de două tipuri. Primul tip poartă în sine conceptul de 'a fi', cel de-al doilea nu are această proprietate, ci pe aceea de a se combina cu verbul. Primul tip de pronume se divide în două subtipuri, dintre care primul introduce semnificația lui 'a fi' doar în combinație cu un alt cuvânt, pe când al doilea subtip conține această semnificație în sine, în mod nemijlocit. Acest ultim subtip, combinându-se și cu particule temporale (care, pentru prezent și pentru perfect, lipsesc însă din această limbă), constituie forma perfectă a verbului 'a fi'. La primele două persoane ale singularului și pluralului, aceste pronume se prezintă astfel: *Pedro en* 'eu sunt Petru' și, tot așa, prin analogie: *ech*, *on*, *ex*; pe de altă parte, avem *ten* 'eu sunt', *tech* 'tu ești', *toan* 'noi suntem', *teex* 'voi sunteți'. În afară de aceste trei feluri de pronume, nu mai există un alt pronume autonom; cu această funcție se întrebuințează acel subtip care funcționează și ca verb 'a fi' (*ten*). Subtipul de pronume care nu implică conceptul de 'a fi' este întotdeauna afixat și *en* nu are altă întrebuințare decât cea pe care am menționat-o. Acolo unde este lipsit de primul tip de pronume, verbul
[***269***] se combină regulat cu cel de-al doilea tip. Dar, în acest caz, la formele verbului

[1] *Noticia de la lengua Huasteca que dá Karlos de Topia Zenteno*, Mexico, 1767, p. 18.

[2] Ceea ce știu despre această limbă am preluat din gramatica manuscrisă a lui Hervás. Acesta și-a alcătuit gramatica parțial pe baza rapoartelor scrise de fostul iezuit Domingo Rodríguez, parțial pe baza gramaticii tipărite de călugărul franciscan Gabriel de S. Bonaventura (*Arte de la lengua maya*, Mexico, 1684), pe care a găsit-o în biblioteca de la Collegio Romano. Am încercat în zadar să găsesc această gramatică în biblioteca menționată. Se pare că s-a pierdut.

se regăsesc două elemente (*cah* și *ah*) alternând după anumite reguli care se evidențiază atunci când, la analiza verbului, distingem toate celelalte elemente care îl însoțesc de obicei (persoană, timp, mod etc.). *En*, *ten*, *cah* și *ah* apar, așadar, în toate formele verbale, dar întotdeauna în așa fel încât una le exclude pe celelalte, de unde rezultă evident că toate sunt expresii ale funcției verbale: nici una nu poate lipsi, dar fiecare face ca întrebuințarea celorlalte să fie superfluă. Întrebuințarea acestor elemente se supune anumitor reguli. *En* se întrebuințează doar la verbul intranzitiv, dar chiar și aici nu la prezent și imperfect, ci doar la celelalte timpuri; *ah*, cu aceeași restricție, se întrebuințează la verbele tranzitive; *cah* se întrebuințează la toate verbele fără nici o deosebire, însă la prezent și la imperfect. *Ten* nu apare decât la o singură conjugare, presupusă a fi anomală. Totuși, dacă examinăm mai atent lucrurile, constatăm că *ten* poartă cu sine semnificația unei habitudini sau a unei stări de permanență, iar formele verbului aparținând acestei conjugări primesc, după eliziunea lui *cah* și *ah*, terminații care servesc în parte și la formarea așa-numitelor gerunzii. Avem deci de-a face în acest caz cu transformarea unei forme verbale în formă nominală, iar această formă nominală are nevoie acum de adevăratul verb 'a fi' pentru a redeveni verb. În acest sens, formele rezultate coincid în întregime cu timpul habitudinii din limba mexicană, pe care l-am menționat mai sus. Trebuie să mai remarc și faptul că, din această perspectivă, conceptul de verb tranzitiv este rezervat doar acelor verbe care joacă realmente rolul de regent în raport cu un obiect situat în exterior. Sunt tratate drept intranzitive unele verbe active veritabile, precum 'a iubi', 'a ucide', ca și verbele care, asemenea grecescului *οἰκοδομέω*, conțin în sine obiectul pe care îl determină.

Cititorul va fi uimit să constate că cele două subtipuri în care se împarte [***270***]
primul tip de pronume se deosebesc între ele exclusiv prin prezența sau absența unui *t* antepus. Deoarece acest *t* se găsește tocmai în pronumele care deține prin el însuși o semnificație verbală, rezultă în mod natural presupunerea că el constituie sunetul radical al unui verb, așa încât, ca să mă exprim mai exact, nu pronumele ar fi cel care se întrebuințează în limbă cu funcția verbului 'a fi', ci, dimpotrivă, verbul 'a fi' s-ar întrebuința ca pronume. Legătura indisolubilă dintre existență și persoană ar rămâne, așadar aceeași, dar perspectiva ar fi diferită. Faptul că *ten* și celelalte forme care depind de el se întrebuințează deopotrivă și ca simple pronume autonome ne este dovedit de rugăciunea *Tatăl nostru* în limba maya.[1] În realitate, și eu socotesc

[1] Adelung, *Mitridates*, partea a III-a, secțiunea 3, p. 20, unde Vater nu a recunoscut corect pronumele și a distribuit incorect cuvintele germane în raport cu cele din limba maya.

că acest *t* este un sunet tematic, numai că nu al unui verb, ci al pronumelui însuși. Pentru această interpretare pledează expresia corespunzătoare persoanei a treia. Aceasta este realmente complet diferită de primele două: pentru ambele modalități de exprimare a verbului 'a fi' avem la singular *lai-lo*, iar la plural, pentru tipul care funcționează ca verb, avem *ob*, pentru celălalt tip avem *loob*. Acest fapt nu s-ar putea explica în nici un fel dacă *t* ar fi sunetul tematic al unui verb. Dar, deoarece multe limbi întâmpină dificultăți în a exprima conceptul pur al persoanei a treia și în a-l distinge de pronumele demonstrativ, nu trebuie să ni se pară surprinzător că primele două persoane dețin un sunet tematic care le este specific în mod exclusiv. De fapt, în limbile maya există un pronume *lai* presupus a fi relativ, iar alte limbi americane posedă sunete tematice care apar la multe sau chiar la toate persoanele pronumelui. [***271***] În limba maipurilor, persoana a treia se regăsește în celelalte două, prezentând însă un element adițional diferit, aproape ca și cum persoana a treia ar semnifica în mod originar 'om', în timp ce persoana întâi ar semnifica 'eu-om', iar persoana a doua ar semnifica 'tu-om'. În limba neamului achagua, toate cele trei persoane ale pronumelui dețin aceeași silabă finală. Aceste două populații locuiesc amândouă între Rio Negro și cursul superior al fluviului Orinoco. În limbile maya, la cele două tipuri principale de pronume, o afinitate fonetică se întâlnește doar la anumite persoane, pe când la altele, dimpotrivă, se constată o mare diversitate. Un *t* nu se găsește niciodată într-un pronume afixat. Silabele *ex* și *ob* de la persoanele a doua și a treia plural ale pronumelui, care poartă semnificația 'a fi', au fost transferate ca atare persoanelor corespondente ale altor pronume, care nu poartă această semnificație. Dar, întrucât aceste două silabe sunt atașate persoanelor a doua și a treia singular doar ca simple terminații, recunoaștem cu ușurință că, preluate de la primul tip de pronume, probabil mai vechi, ele servesc pentru celălalt doar ca simple mărci ale pluralului. *Cah* și *ah* se deosebesc la rândul lor doar prin adăugarea consoanei, iar acesta nu pare un sunet radical veritabil care, combinat cu *ah*, să formeze un auxiliar 'a fi'. Acolo unde *cah* este încorporat în mod stabil într-un verb, el poartă cu sine conceptul de intensitate; pe această cale este posibil să se fi ajuns ca limba să se folosească de el pentru a desemna toate acțiunile, întrucât fiecare dintre acestea implică forță și mișcare. Totuși, printr-un autentic rafinament, *cah* s-a păstrat doar pentru a indica tensiunea continuă a acțiunii durative, așadar la prezent și la imperfect. Faptul că silaba *cah* este tratată realmente ca o temă verbală este dovedit de poziția diferită pe care o ocupă pronumele afixat în formele cu *cah* și cu *ah*. În formele cu *cah*, pronumele stă întotdeauna imediat după *cah*, în formele

cu *ah* pronumele nu stă înaintea acestuia, ci înaintea verbului atributiv. Or, [*272*]
întrucât pronumele este adăugat întotdeauna ca prefix la o temă nominală sau verbală, este clar că, în aceste forme, *ah* nu este nici una, nici alta, spre deosebire de *cah*. Astfel, *canan* 'a supraveghea' face la persoana întâi singular prezent *canan-in-cah*, în timp ce la aceeași persoană a perfectului face *in-canan-t-ah*. Silaba *in* este aici pronumele pentru persoana întâi singular, iar *t*-ul intercalat este un sunet eufonic. Ca prefix, *ah* deține în limbă întrebuințări multiple: este semn caracteristic pentru genul masculin, pentru locuitorii unui ținut și, în fine, pentru numele formate de la verbe active. Din această cauză este posibil ca *ah*, pornind de la un substantiv, să se transforme într-un pronume demonstrativ, pentru a ajunge în cele din urmă un afix. Întrucât, datorită originii sale, este mai puțin adecvat pentru a indica intensitatea și mobilitatea verbului, rămâne pe seama sa desemnarea timpurilor gramaticale care se mențin departe de manifestarea nemijlocită a fenomenului. Când este vorba de verbe intranzitive, aceste verbe au nevoie încă și mai mult de conceptul pur static de 'a fi' pentru a juca rolul de verb și se mulțumesc astfel cu acel pronume în care conceptul de 'a fi' este întotdeauna subînțeles. În acest fel, limba maya desemnează grade diferite de intensitate a fenomenelor și, pornind de aici, își configurează formele de conjugare într-un mod încă și mai ingenios decât reușesc să o facă limbile foarte evoluate, care nu urmează un drum atât de simplu și de natural și care nu delimitează cu atâta precizie funcțiile diferitelor părți de vorbire. Structura verbului este însă întotdeauna defectuoasă; din ea transpar totuși clar sentimentul adevăratei funcții a verbului și un efort realmente meticulos de a dota această funcție cu o expresie adecvată.

Pronumele afixat din a doua categorie principală servește și ca pronume posesiv pe lângă substantive. Or, faptul de a atribui verbului un pronume posesiv, de a confunda 'mâncarea noastră' cu 'noi mâncăm' trădează o ignorare [*273*]
totală a diferenței existente între nume și verb. În limbile care se fac vinovate de așa ceva, aceasta ni se pare mai degrabă o carență a delimitării adecvate a diferitelor feluri de pronume. Evident, eroarea este mai puțin gravă atunci când conceptul însuși de pronume posesiv nu este conceput în întreaga sa rigoare, cum mi se pare că stau lucrurile în cazul de față. În aproape toate limbile americane, înțelegerea structurii lor are ca punct de plecare, ca să spunem așa, pronumele; despărțindu-se în două mari ramuri, acesta se răsucește, ca pronume posesiv, în jurul numelui, ca pronume regent sau subordonat în jurul verbului, și ambele părți de vorbire rămân de cele mai multe ori asociate cu el. De obicei, limba posedă, în acest scop, și forme pronominale

diferite. Acolo însă unde nu avem acest caz, conceptul de persoană se corelează, nu fără incertitudini și oscilații, cu una sau alta dintre cele două părți de vorbire. Diferența dintre cele două cazuri este bine percepută, dar nu cu acuitatea formală și cu pertinența pe care le reclamă trecerea la desemnarea prin mijloace fonetice. Se întâmplă totuși uneori ca perceperea acestei distincții să găsească, pentru a se manifesta, o altă modalitate decât separarea netă a celor două pronume. În limba neamului betoi, care locuiește de o parte și de alta a râului Casanare, dar și pe cursul inferior al fluviului Orinoco, pronumele, atunci când se asociază cu verbul în calitate de element regent, ocupă o poziție diferită de cea ocupată de pronumele posesiv pe lângă nume. Pronumele posesiv este antepus, pe când pronumele care însoțește persoana verbului este postpus; diferența sonoră constă doar într-o prescurtare produsă de adjoncțiune. Astfel, *rau tucu* înseamnă 'casa mea', dar *humasoi-rrù* 'om sunt eu', iar *ajoi-rrù* 'eu sunt'. În ultimul exemplu, semnificația silabei radicale îmi este necunoscută. Această sufixare a pronumelui se petrece însă doar acolo unde acesta se asociază cu un alt cuvânt, cum ar fi un aorist fără determinare temporală specifică. Pronumele formează în acest caz, alături de cuvântul respectiv, un unic complex sonor, ceea ce dă naștere realmente unei forme verbale. Căci accentul trece, în astfel de cazuri, de la cuvântul asociat la pronume. Acest fapt reprezintă un fel de semn simbolic pentru mobilitatea acțiunii, cum observăm și în limba engleză, unde același cuvânt bisilabic poate fi întrebuințat alternativ ca nume sau ca verb, accentul tonic pe ultima silabă indicând forma verbală. Este adevărat că și în chineză transformarea numelui în verb și, invers, a verbului în nume se realizează tot cu ajutorul accentului, dar fără o referire simbolică la natura verbului, deoarece același accent, fără a suferi nici o schimbare, exprimă dubla conversiune, limitându-se să indice transformarea cuvântului în partea de vorbire opusă semnificației sale naturale și întrebuințării sale obișnuite.[1]

[*274*]

Nu mi s-a părut potrivit să întrerup această expunere privitoare la conjugarea din limba maya, dar aș dori să menționez totuși, în doar câteva cuvinte, o excepție notabilă. Viitorul se deosebește complet în formarea sa de alte timpuri gramaticale. Într-adevăr, el își combină silabele caracteristice cu *ten*, dar nu poartă niciodată cu sine nici pe *cah*, nici pe *ah*; posedă sufixe proprii, dar renunță uneori la orice sufix pe parcursul anumitor modificări suferite de forma sa și pare să respingă mai ales silaba *ah*. Căci o elimină chiar și acolo unde această silabă este desinența efectivă a temei verbale. Ne-ar lua

[1] Vezi lucrarea mea *Lettre à Monsieur Abel-Rémusat*, p. 23.

desigur prea mult timp să cercetăm mai amănunțit dacă aceste anomalii își au originea în natura sufixelor specifice ale viitorului sau dacă apar din alte cauze. Oricare ar fi cauzele, această excepție nu poate infirma teza schițată mai sus. Respingerea lui *ah* mai degrabă confirmă semnificația pe care i-am atribuit-o mai sus, căci incertitudinea proprie viitorului nu reclamă vitalitatea [***275***] unui pronume și contrastează cu un fenomen care s-a produs deja în mod real.

Acolo unde limbile aleg calea de a indica în mod simbolic funcția verbului prin intermediul unei conexiuni mai strânse între modificările sale, întotdeauna foarte mobile, și radical, chiar dacă nu își ating integral scopul propus, avem un indiciu explicit al existenței sentimentului funcției verbale, sugerat de legătura strânsă cu pronumele. Limbile se apropie astfel în mod treptat de punctul în care pronumele se transformă în persoană, apropiindu-se astfel de adevărata formă verbală, în care punctul esențial îl constituie indicarea formală a persoanei (care nu se obține prin simpla antepunere a pronumelui autonom). Toate celelalte modificări ale verbului (cu excepția modurilor, care țin mai mult de construcția propoziției) pot să caracterizeze și acea parte componentă a verbului care este prin ea însăși mai asemănătoare cu numele și pe care doar funcția verbală este capabilă să o pună în mișcare. Acesta este în primul rând motivul pentru care în limbile malaeziene, care prezintă în această privință o anumită asemănare cu chineza, natura verbului este atât de puțin vizibilă. Tendința fermă a limbilor americane de a afixa într-un fel sau altul pronumele conduce aceste limbi pe o cale mult mai riguroasă. Dacă toate modificările verbului sunt conectate efectiv cu silaba radicală, atunci perfecțiunea formelor verbale se va baza exclusiv pe gradul de sudură a îmbinării, pe eventualitatea ca forța de instituire proprie verbului* să se dovedească mai energică prin flexiune sau mai inactivă prin aglutinare.

Conjuncția

Cu o intensitate egală cu cea a verbului, formarea corectă și eficace a conjuncțiilor se întemeiază, în limbi, pe activitatea aceleiași forțe a spiritului orientat către formarea limbii, despre care vorbim aici. Căci, înțeleasă în [***276***] sensul strict al cuvântului, conjuncția indică relațiile pe care le stabilesc între ele două propoziții; de aceea, în conjuncție se realizează o dublă concentrare, o sinteză de o complexitate superioară. Orice propoziție trebuie înțeleasă ca o unitate; aceste unități, la rândul lor, trebuie îmbinate într-o unitate

* Vezi *supra*, p. 250 (*n. trad.*).

de rang superior, iar propoziția precedentă trebuie să rămână prezentă în suflet până când propoziția următoare oferă determinarea completă a ansamblului enunțării. Construcția propoziției se extinde aici până la nivelul frazei, iar conjuncțiile se împart în conjuncții mai simple, care se limitează la combinarea sau separarea propozițiilor, și în conjuncții mai complexe, care asigură dependența reciprocă între propoziții. În scurgerea liniară și continuă sau, dimpotrivă, mai elaborată, a frazei, gramaticienii greci vedeau deja criteriul deosebirii dintre stilul simplu și stilul mai elevat din punct de vedere artistic. Propozițiile legate între ele prin simpla adiționare se succedă în mod nedefinit, fără să ia forma unui ansamblu care între început și sfârșit să se stabilească anumite corelații, pe când, dimpotrivă, propozițiile corelate cu adevărat pentru a forma o frază se fixează și se sprijină reciproc întocmai ca pietrele care alcătuiesc o boltă.[1] Limbile mai puțin evoluate duc de obicei lipsă de conjuncții sau se servesc în acest scop de cuvinte adecvate doar parțial și care nu sunt destinate exclusiv unei astfel de întrebuințări; foarte adesea, aceste limbi lasă propozițiile să se succeadă fără o legătură explicită între ele. Chiar și propozițiile dependente una de alta sunt reduse, ori de câte ori este posibil, la o schemă liniară; urme ale unei astfel de scheme liniare s-au păstrat chiar și în limbile ajunse la un înalt nivel de evoluție. Dacă spunem, de exemplu, în germană: *Ich sehe, dass du fertig bist* 'văd că ești gata' nu spunem nimic altceva decât: *Ich sehe das: du bist fertig* 'văd aceasta: tu ești gata'; doar într-o
[*277*] epocă ulterioară sentimentul rigorii gramaticale a marcat în mod simbolic, prin inversiunea verbului, dependența propoziției aflate pe poziția secundă.

Pronumele relativ

Ceea ce pune cele mai mari dificultăți pentru interpretarea gramaticală este instituirea sintetică* ce operează în pronumele relativ. Două propoziții trebuie corelate în așa fel încât una dintre ele să reprezinte pur și simplu expresia unei însușiri atribuite unui nume din cadrul celeilalte. Cuvântul în virtutea căruia această operație se desfășoară trebuie deci să fie deopotrivă pronume și conjuncție, trebuie să reprezinte un nume și să îi țină locul și trebuie să fie regent al unei propoziții. Esența sa se pierde imediat, în momentul în care cele două părți de vorbire care se combină și se modifică reciproc în cadrul propoziției încetează să mai fie gândite ca un ansamblu inseparabil.

[1] Demetrius, *De elocutione,* §§ 11–13.

* Vezi *supra*, p. 250 (*n. trad.*).

Relația reciprocă dintre cele două propoziții reclamă, în fine, ca pronumele-conjuncție (relativul) să stea la cazul cerut de verbul propoziției relative, dar să rămână totuși, oricare ar fi acest caz, în poziția de regent în propoziția în fruntea căreia se află. Evident, în acest punct dificultățile se multiplică: o propoziție care conține un pronume relativ poate fi înțeleasă complet doar prin intermediul altei propoziții. Conceptului de pronume relativ îi pot corespunde integral doar limbile în care numele este declinabil. Dar, chiar dacă facem abstracție de această cerință, în cele mai multe dintre limbile mai puțin evoluate este cu neputință să găsim o expresie capabilă să definească realmente acest tip de propoziție; într-adevăr, pronumele relativ lipsește efectiv în astfel de limbi. Ele evită, pe cât posibil, întrebuințarea pronumelui relativ; acolo unde nu pot evita această situație, se folosesc, într-un mod mai mult sau mai puțin adecvat, de construcții care țin locul pronumelui relativ.

O astfel de construcție, care se vădește în fapt foarte ingenioasă, întâlnim în limba quechua, limba comună în Peru. Succesiunea propozițiilor este inversată: relativa apare pe primul loc ca enunțare simplă și autonomă, iar propoziția principală o urmează pe locul secund. În relativă, cuvântul spre [***278***] care se orientează relația respectivă este însă omis, și tocmai acest cuvânt, împreună cu pronumele relativ care îl precedă, este plasat la începutul propoziției principale și la cazul cerut de verbul acestei propoziții. Așadar, în loc să se spună: 'omul care are încredere în mila lui Dumnezeu o primește' sau 'ceea ce crezi acum vei vedea cândva revelat în cer' sau 'voi merge pe drumul pe care mă îndrumi', se spune: 'are încredere în mila lui Dumnezeu, acest om o primește' sau 'tu crezi acum, aceasta vei vedea cândva revelat în cer' sau 'tu mă îndrumi, pe acest drum voi merge'. În astfel de construcții, semnificația esențială a propozițiilor relative, și anume aceea că un cuvânt trebuie gândit exclusiv în funcție de determinarea conținută în relativă, este nu doar păstrată, ci și exprimată, cel puțin parțial, în mod simbolic. Propoziția relativă, asupra căreia trebuie să ne îndreptăm mai întâi atenția, apare pe primul loc și, în același timp, numele pe care îl determină această relativă este plasat la începutul propoziției principale, chiar și atunci când construcția principalei ar cere, de regulă, să fie plasat pe altă poziție. Toate dificultățile gramaticale produse de această îmbinare sunt însă depășite. Dependența reciprocă dintre cele două propoziții rămâne neexprimată; ingenioasa metodă care constă în a face ca pronumele să joace rolul de regent în relativă, subordonându-l totuși verbului din principală, dispare cu totul. În aceste îmbinări nu există, așadar, nici un pronume relativ. Numelui îi este atașat mai degrabă

pronumele demonstrativ obișnuit, ușor de înțeles, de unde rezultă că limba a perceput în mod neclar relația reciprocă dintre cele două pronume, pe care a desemnat-o însă pe calea cea mai simplă. Limba mexicană întrebuințează în acest context un procedeu mai simplu, dar nu atât de adecvat pentru exprimarea veritabilei valori semantice a propoziției relative. Această limbă
[***279***] plasează înaintea propoziției relative cuvântul *in*, care ține loc deopotrivă de pronume demonstrativ și de articol, conectând-o astfel ca atare cu propoziția principală.

Cercetare a limbilor flexionare în evoluția lor

Când un grup etnic conservă în limba sa forța de instituire sintetică* capabilă să se auto-exprime în structura acesteia într-un grad satisfăcător și găsind întotdeauna expresia adecvată, rezultă în mod inevitabil o organizare favorabilă a organismului lingvistic, care va rămâne neschimbată în toate părțile sale componente. Dacă verbul este riguros construit, dată fiind poziția sa dominantă în propoziție, tot așa va trebui să fie și celelalte părți de vorbire. Aceeași forță capabilă să fundamenteze gândirea și expresia în raporturile lor cele mai corecte și mai fecunde va străbate părțile propoziției până în cele mai mici detalii. Această forță nu poate eșua în realizarea unor sarcini mai simple după ce a reușit să depășească dificultatea majoră ridicată de sinteza prin care se configurează propoziția. Numai că exprimarea autentică a acestei sinteze nu poate fi proprie decât limbilor flexionare veritabile și, între acestea, doar acelora care au ridicat flexiunea la nivelul cel mai înalt. Desemnarea obiectelor și a relațiilor dintre ele trebuia să-și găsească o expresie care să reflecte raportul de cooperare cel mai riguros; unitatea cuvântului trebuie, sub influența ritmului, să dețină stabilitatea maximă, iar propoziția trebuie, la rândul ei, să-și asigure libertatea specifică prin separarea clară a fiecărui cuvânt. Acest organism fericit este, în ansamblul său, consecința necesară a acțiunii exercitate în limbă de forța de sinteză.

În adâncul sufletului, această forță implică acordul deplin al gândirii, în mișcarea ei progresivă, cu limba care o însoțește. Deoarece a gândi și a vorbi se completează întotdeauna reciproc, funcționarea lor corectă garantează o serie de progrese neîntrerupte. În măsura în care deține o bază materială și depinde în același timp de influențe exterioare, dacă este lăsată pe seama ei înseși, limba ajunge să producă dificultăți formei interne care operează

* Vezi *supra*, p. 250 (*n. trad.*).

în ea sau chiar, în lipsa unei acțiuni predominante a acesteia, să se lase purtată [***280***]
în configurările sale de jocul întâmplător al analogiilor care îi sunt familiare. Dacă este însă străbătută de forța energetică interioară și se simte susținută de aceasta, limba își recapătă spontan vigoarea și acționează din nou potrivit independenței sale materiale. Tocmai sub acest aspect natura stabilă și independentă a limbii exercită un efect binefăcător și, așa cum se întâmplă întotdeauna cu orice organism fericit alcătuit, servește ca instrument de inspirație noilor generații de vorbitori. Reușita activității spirituale în știință și în poezie depinde, pe lângă predispozițiile imanente ale națiunii și pe lângă configurația specifică limbii, și de variate influențe exterioare, uneori prezente și active, alteori absente, dar, întrucât structura limbii se menține independentă de astfel de influențe exterioare, este nevoie doar de un impuls favorabil din afară pentru a determina poporul căruia îi aparține limba respectivă să recunoască faptul că, în limba sa, el deține un instrument adecvat pentru un nou elan al gândirii. Predispozițiile naționale se trezesc la viață, iar pentru cooperarea lor cu limba începe o nouă perioadă de înflorire. Dacă vom privi comparativ istoria popoarelor, vom constata că rareori întâlnim o națiune a cărei literatură să fi cunoscut două perioade de înflorire diferite, independente una de alta. Sub alt aspect, am însă impresia că suntem obligați să admitem că această deschidere a popoarelor către o activitate spirituală mai elevată trebuie dedusă dintr-un stadiu istoric în care, atât în privința predispozițiilor lor spirituale, cât și în privința limbii lor, existau deja, prefigurați într-o stare oarecum latentă, germenii unei dezvoltări viguroase. Oricât de mulți am presupune că au fost aezii greci înainte de Homer, este sigur că limba greacă a fost doar rafinată de aceștia, și nu configurată în datele sale originare. Armoniosul ei organism, autentica sa natură flexionară, forța ei de sinteză, într-un cuvânt tot ceea ce constituie fundamentul și nervul structurii sale, aparținea limbii grecești, [***281***]
cu siguranță, de multe secole. Prin contrast, vedem că au existat popoare care au avut limbi foarte nobile, în care totuși, după știința noastră, nu s-a dezvoltat o literatură de o valoare comparabilă. Motivul acestei situații trebuie căutat în lipsa unui impuls suficient sau în absența unor împrejurări favorabile. Menționez în acest context doar limba lituaniană, care a rămas fidelă, într-un mod mai fericit decât celelalte limbi surori, grupului lingvistic sanscrit, căruia îi aparține. Expresia pe care o întrebuințez pentru a defini drept exterioare, întâmplătoare ori, încă și mai bine, istorice influențele favorabile sau nefavorabile este perfect justificată, dat fiind impactul efectiv pe care îl exercită prezența sau absența acestora. În realitate, acțiunea lor nu poate fi stimulată decât

din interior. Este necesar să se aprindă o scânteie, să fie ruptă legătura care împiedică, să spunem așa, forța elastică a sufletului să se extindă; acest fapt se poate petrece dintr-odată, fără pregătiri lente anterioare. Adevărata geneză, care va rămâne pentru totdeauna de neînțeles, nu devine mai ușor de explicat prin aceea că împingem tot mai departe în trecut momentul inițial.

În ceea ce privește acordul dintre formarea limbii și dezvoltarea gândirii în ansamblul ei, am convenit să vedem un indiciu favorabil în faptul că în structura concretă a limbii se găsește expresia capabilă să exprime instituirea sintetică*; acest acord ne trimite în cele din urmă spre acea activitate spirituală care nu-și obține forța creatoare decât din interior. Dacă o privim exclusiv în efectul său retroactiv, lăsând deoparte deocamdată faptul că ea furnizează în prezent spiritului ceea ce anterior primise ea însăși de la acesta, constatăm că structura lingvistică reușită este aceea care conferă energie forței intelectuale, claritate ordinii logice, trezind sentimentul a ceva mai profund decât ceea ce poate fi susținut prin intermediul simplei analize conceptuale, împreună cu dorința de a scruta acest ceva, trezind intuiția neclară a unei
[***282***] relații de reciprocitate între elementul spiritual și cel senzorial și oferind în cele din urmă posibilitatea de a supune sunetele unui tratament ritmic și melodic bazat pe o schemă artistică generală; toate acestea sunt favorizate acolo unde ele preexistă deja de la sine. Prin efortul convergent al forțelor spiritului, îndreptate în direcția corectă, se naște, așa cum se întâmplă cu o scânteie aprinsă, o activitate de dezvoltare pur spirituală a gândirii; este suscitată astfel cu vigoare o structură lingvistică favorabilă care, prin însăși natura ei, dă naștere filozofiei și poeziei. La rândul ei, înflorirea filozofiei și a poeziei atestă deopotrivă vitalitatea limbii. O limbă conștientă de sine se mișcă cel mai bine acolo unde i se atribuie un rol predominant; activitatea spirituală își concentrează ea însăși cu maximă intensitate forțele și dobândește cea mai înaltă satisfacție doar acolo unde, în reflecția intelectuală sau în evoluția culturală autonomă, își atinge deplinătatea sau înnoadă firele convergente ale cercetării științifice. Dar și în acest domeniu se evidențiază în modul cel mai viguros individualitatea intelectuală. O structură lingvistică perfecționată, rezultată din niște predispoziții favorabile pe care, la rândul ei, le hrănește și le stimulează în mod constant, consolidează principiul vital al limbii, încurajează și susține deopotrivă multiplicitatea direcțiilor care se manifestă prin diversitatea caracterelor limbilor aparținând aceleiași familii, diversitate la care ne-am referit mai sus. Cum se poate însă împăca această afirmație,

* Vezi *supra*, p. 250 (*n. trad.*).

potrivit căreia principiul vital care asigură fecunditatea limbilor se bazează în primul rând pe natura lor flexionară, cu faptul că bogăția de flexiuni este întotdeauna mai mare în epocile cele mai timpurii ale limbilor și descrește treptat odată cu trecerea timpului? Ne apare cel puțin ciudat faptul că tocmai principiul care pierde teren trebuie să fie cel chemat să susțină ansamblul. Tocirea flexiunilor este un fapt de netăgăduit. Din diferite motive și în diferite [***283***] stadii de evoluție, simțul formator al limbii se dispensează uneori de ele cu nepăsare, alteori se depărtează de ele în mod intenționat; și e chiar mai corect să explicăm fenomenul în cauză în acest fel decât să punem totul exclusiv pe seama timpului. Deja în formațiunile declinării și ale conjugării, care au cunoscut cu siguranță multe pierderi, sunetele caracteristice sunt evident eliminate cu o lipsă de preocupare cu atât mai mare cu cât conceptul schemei de ansamblu, care atribuie în mod direct fiecărui caz locul său precis, se consolidează mai mult. Se pot face astfel, cu mai mult curaj, sacrificii în favoarea eufoniei și se evită acumularea de mărci distinctive acolo unde este suficientă o singură marcă pentru ca forma respectivă să nu poată fi confundată cu alta. Dacă impresiile mele nu mă înșală, aceste schimbări de sunete, puse de obicei pe seama timpului, se petrec mai puțin în limbile socotite rudimentare decât în cele evoluate, iar acest fenomen poate fi explicat cu ușurință. Dintre toți factorii care influențează limba, cel mai mobil este însuși spiritul uman, și cea mai mare parte a transformărilor pe care le suferă limba se datorează viguroasei activități a acestuia. Dar, pe măsură ce capătă o încredere sporită în stabilitatea viziunii sale interioare, spiritul ajunge să considere superfluă o modulare prea atentă a elementelor fonetice. Tocmai din această cauză, într-o fază avansată a evoluției lingvistice, asupra limbilor flexionare planează amenințarea unei alterări care afectează profund însăși esența lor. Cu cât se simte mai matur, cu atât spiritul acționează mai curajos asupra propriilor conexiuni și rupe cu mai multă dezinvoltură punțile pe care le construiește limba în scopul înțelegerii. Acestei dispoziții i se asociază atunci cu ușurință diminuarea sentimentului de încântare poetică produs de melodicitatea sunetelor. Poezia însăși pornește atunci pe căi interioare, pe parcursul cărora s-ar putea lipsi fără riscuri de acest avantaj. Este vorba, așadar, de [***284***] trecerea de la o dispoziție sufletească mai sensibilă la una mai pură și mai intelectuală, trecere prin intermediul căreia limba își schimbă configurația. Totuși, cauzele prime ale acestei transformări nu sunt întotdeauna dintre cele mai nobile. Aspectul rudimentar al organelor fonatoare, mai puțin adecvate unei delimitări fine și clare a sunetelor, un auz prin natura lui mai puțin

sensibil și mai puțin exersat din punct de vedere muzical contribuie la indiferența față de principiul sonorității prezent în limbă. În paralel, orientarea prioritar practică a întrebuințării limbii poate impune abrevieri, eliziuni ale cuvintelor de relație, elipse de toate tipurile, deoarece, în măsura în care se are în vedere exclusiv înțelegerea, este desconsiderat tot ceea ce nu este nemijlocit necesar pentru acest scop.

Relația dintre spiritul poporului și limba acestuia variază în funcție de următoarele stadii ale limbii: limba se află încă în perioada de gestație a formei ei primare și, deja configurată, începe să servească exclusiv uzului vieții cotidiene. Atâta timp cât, în acea perioadă timpurie, elementele îi apar în întreaga lor claritate originară, iar el este preocupat să le combine, sufletul se implică intens în forjarea instrumentului care va sta la baza activității sale și nu abandonează nimic din ceea ce s-ar putea fixa în vederea exprimării oricărei nuanțe a simțirii. Prin urmare, are prioritate grija de a se face înțeles, semnificația elementelor devine mai obscură și obișnuința uzului lingvistic cedează locul unei atitudini neglijente față de detaliile specifice structurii limbii și față de conservarea riguroasă a sunetelor. În locul plăcerii cu care fantezia îmbină, inventiv, mărcile distinctive cu un ritm silabic bogat în sonorități, se impune acum principiul comodității înțelegerii, care dizolvă formele, făcând să apară verbele auxiliare și prepozițiile. Acest principiu impune în același timp o mai mare transparență ca scop prioritar în raport
[***285***] cu celelalte virtuți ale limbii; căci această metodă analitică reduce fără îndoială efortul înțelegerii, ba chiar, în anumite cazuri, amplifică nivelul de rigoare într-un mod mai eficace decât ar fi făcut-o metoda sintetică. În schimb, din cauza întrebuințării acestor auxiliare gramaticale, flexiunile devin din ce în ce mai inutile și își pierd treptat importanța pentru simțul imanent al limbii.

Oricare ar fi motivul real, este sigur că în acest fel limbile flexionare autentice devin mai sărace în forme, pe care le înlocuiesc frecvent prin cuvinte gramaticale; pe această cale, limbile flexionare pot ajunge să semene în unele privințe cu acele limbi care se deosebesc de familia lor lingvistică prin prezența unui principiu cu totul diferit și mai imperfect. Germana noastră actuală și limba engleză – ultima într-o mult mai mare măsură – ne oferă numeroase exemple de acest fel, fenomene pe care cred că nu le putem pune totuși pe seama amestecului acestor două limbi cu material romanic, deoarece acest amestec nu a exercitat decât o influență minoră, dacă nu cumva nulă asupra structurii gramaticale a limbilor menționate. Nu cred totuși că de aici am putea deduce o obiecție împotriva tezei că natura flexionară exercită o

influență fecundă și de durată asupra limbilor. Presupunând că ar fi existat o limbă sanscrită care, în modul descris mai sus, s-ar fi apropiat de chineză în ceea ce privește particularitatea acesteia de a renunța la mărci care indică relațiile dintre părțile de vorbire, diferența dintre cele două limbi ar fi rămas totuși covârșitoare. Structura limbii chineze implică în mod evident, oricare ar fi explicația pe care am da-o acestui fenomen, o imperfecțiune în configurarea limbii, probabil obișnuința proprie poporului chinez de a izola sunetele, obișnuință la care se adaugă o slabă capacitate a simțului limbii de a cere relaționarea și combinarea acestora. Dimpotrivă, într-o limbă sanscrită ca cea pe care am definit-o mai sus, natura autentic flexionară, împreună cu toate influențele sale binefăcătoare, s-ar fi consolidat pe parcursul nenumăratelor generații și ar fi impus propria ei fizionomie simțului limbii. În esența ei adevărată, o astfel de limbă ar fi rămas în mod constant sanscrită. Diferențele ar fi constat exclusiv în aspectele de detaliu, care nu ar fi putut șterge urmele pe care natura flexionară le-a lăsat în ansamblul limbii. Mai mult încă, aparținând unuia și aceluiași grup etnic, națiunea ar fi purtat în sine aceleași predispoziții naționale cărora li se datorează originea celei mai nobile părți din structura limbii și și-ar fi conceput limba în același spirit și potrivit acelorași criterii, chiar dacă, în unele detalii exterioare, limba ar fi corespuns mai puțin acestui spirit imanent. De asemenea, așa cum se întâmplă cu conjugarea limbii engleze, s-ar fi păstrat și aici unele flexiuni autentice, care nu ar fi îngăduit spiritului să se înșele cu privire la adevărata origine și la esența specifică a limbii. Cu toate acestea, o cantitate mai redusă de forme și o structură simplificată, rezultate în acest fel, nu fac ca limbile să devină, cum tocmai am observat mai sus în cazul englezei și al limbii noastre germane, mai puțin capabile de mari performanțe, ci le conferă doar un caracter diferit. E drept, poezia acestor națiuni este lipsită din acest motiv de eficacitatea deplină a unuia dintre elementele ei principale. Dar, dacă la o astfel de națiune poezia ar decădea efectiv sau și-ar pierde ceva din fecunditate, acest fapt nu ar trebui pus pe seama limbii, căci ar izvorî din cauze interne mai profunde. [***286***]

Limbile provenite din latină

Și limbile-surori provenite din latină își datorează puritatea structurii gramaticale atașamentului lor ferm – am putea spune chiar indelebil – la organismul lingvistic autentic care le-a devenit un bun comun. Pentru o evaluare corectă a uimitorului fenomen al apariției acestor limbi mi se pare de o importanță capitală să punem accent pe faptul că, în procesul de

reconstrucție desfășurat pe ruinele limbii latine, dacă avem în vedere doar
[***287***] aspectul formal al gramaticalității, materialul străin nu a exercitat o influență esențială. Limbile originare vorbite în țările în care au înflorit noile idiomuri romanice nu par să fi avut nici o contribuție în acest proces. În ceea ce privește limba bască, acest lucru este sigur; este foarte probabil ca el să fie valabil și pentru limbile care predominau, la origine, în Galia. Populațiile migratoare străine, aparținând în cea mai mare parte grupului etnic germanic sau unui grup înrudit cu germanii, au contribuit la remodelarea limbii latine cu ajutorul unui mare număr de cuvinte; în schimb, cu greu vom putea găsi în componenta gramaticală vreo urmă cât de cât semnificativă a idiomurilor germanice. Popoarele nu acceptă cu ușurință să li se modifice forma în care sunt obișnuite să-și toarne gândirea. Terenul din care s-a născut gramatica noilor limbi a fost de aceea, în primul rând și în mod esențial, cel al limbilor căzute în ruină. Însă ruinarea și prăbușirea, dacă urmărim cauzele care le-au produs, trebuie căutate într-o perioadă cu mult anterioară celei în care acestea au devenit evidente. Încă din timpurile de glorie ale Imperiului, limba latină era vorbită în diferitele provincii altfel decât în Latium și în capitală. Chiar și în aceste locuri de origine ale națiunii, putem presupune că limba populară prezenta niște particularități care nu au ieșit la lumină decât mai târziu, după declinul limbii cultivate comune. Au apărut, firește, abateri de la pronunția corectă, solecisme în construcția propozițiilor, poate chiar simplificări ale formelor, înlocuite prin cuvinte auxiliare acolo unde limba cultivată nu le accepta sau le accepta doar ca excepții foarte rare. Particularitățile populare trebuie să fi devenit preponderente, în timp ce limba cultivată, odată cu decăderea vieții publice, nu se mai simțea susținută și menținută pe culmi
[***288***] de literatură și de întrebuințarea publică orală.[1] Degenerarea limbii în provincii a continuat neîntrerupt, pe măsură ce slăbeau legăturile provinciilor cu Imperiul.

Acest dublu proces de dezintegrare a atins punctul culminant în urma migrațiilor popoarelor străine. Nu mai era vorba acum despre o simplă degradare a limbii odinioară suverane, ci despre o respingere și despre o distrugere a formelor ei esențiale, adesea despre o înțelegere greșită a acestora, dar toate acestea erau în același timp însoțite de recursul la noi mijloace capabile să restaureze unitatea vorbirii, mijloace create pe baza resurselor existente, deși adesea combinate între ele într-un mod contradictoriu. Pe parcursul tuturor

[1] Pentru acest punct, ca și pentru întregul capitol, *cf.* foarte interesanta lucrare a lui Diefenbach, *Über die jetzigen romanischen Schriftsprachen*, 1831.

acestor schimbări, în limba aflată în declin s-a păstrat totuși intact principiul esențial al structurii sale, distincția clară între conceptul lucrului și cel al relației, alături de nevoia de a găsi pentru fiecare expresia specifică, la fel cum în popor s-a păstrat conștiința acestui principiu adânc înrădăcinată printr-o obișnuință seculară. Amprenta acestui principiu a rămas neștearsă în fiecare fragment al limbii; ea n-ar mai fi putut fi ștearsă nici în cazul în care popoarele nu ar mai fi recunoscut-o. Era în firea lucrurilor ca popoarele să o caute, să o descifreze și să o reactiveze în scopul reconstrucției. În această uniformitate a noii remodelări, care decurgea din însăși natura generală a simțului imanent al limbii, în corelație cu unitatea limbii-mamă, rămasă necontaminată sub aspect gramatical, trebuie căutată explicația fenomenului prin care modul de a proceda al limbilor romanice se menține identic cu sine în zone geografice foarte depărtate una de alta, manifestându-se adesea prin potriviri de detaliu neașteptate. Ceea ce dispare sunt formele, dar nu [***289***]
și forma, care-și revarsă vechiul spirit asupra noilor configurații.

Căci, dacă în aceste limbi moderne o prepoziție substituie un caz, situația este diferită de aceea din limba în care un cuvânt indică un caz doar prin adăugarea unor particule. Chiar și în eventualitatea în care semnificația referențială originară a cuvântului s-a pierdut, acesta nu ajunge totuși să exprime o relație ca atare, deoarece limba în ansamblul ei nu acceptă această modalitate de exprimare, structura acestui tip de exprimare nu izvorăște din viziunea interioară asupra limbii, care reclamă în mod clar și energic o delimitare riguroasă a părților de vorbire, și, în fine, deoarece spiritul națiunii nu acceptă să impună formațiunilor limbii sale o astfel de strategie. Or, tocmai acest din urmă caz se verifică perfect în limba latină. Prepozițiile alcătuiau în latină un ansamblu de asemenea relații și fiecare dintre ele cerea, potrivit propriei semnificații, un anumit caz; doar împreună cu acest caz prepoziția desemna relația respectivă. Această frumoasă concordanță nu s-a transmis limbilor care au apărut în procesul de degradare a limbii latine. Dar sentimentul acestei concordanțe, recunoașterea prepoziției ca o parte de vorbire specifică, veritabila sa funcție semnificativă nu au dispărut; iar aceasta nu este deloc o ipoteză arbitrară. Acest fapt este evident, într-un mod pe care nu-l putem trece cu vederea, în configurarea de ansamblu a limbii care, chiar dacă are numeroase goluri în ceea ce privește detaliile formale, poartă în sine o tendință constantă de conservare a formei, rămânând ea însăși, în principiul său, o limbă nu mai puțin flexionară decât limba din care derivă. Același fenomen se constată la întrebuințarea verbului. Oricât de lacunare ar fi

formele acestuia, forța sa de instituire sintetică* rămâne totuși aceeași, căci limba poartă întipărită în sine, într-un mod de neșters, separarea numelui de verb. Chiar și pronumele, întrebuințat în numeroase cazuri și acolo unde în limba-mamă nu este exprimat în mod autonom, este simțit ca fiind cores-
[***290***] punzător adevăratului concept al acestei părți de vorbire. Dacă, în limbile în care verbul este lipsit de marcarea persoanelor, pronumele apare înaintea verbului în calitate de concept desemnând lucrurile, în limbile-surori derivate din latină pronumele indică realmente, potrivit propriului concept, persoana, numai că separată de verb, altfel decât stau lucrurile în latină. Căci inseparabilitatea verbului și a persoanei este o însușire ereditară a limbii-mamă, iar aceasta se manifestă și în limba-fiică prin prezența anumitor sunete finale care s-au păstrat. În general, ca în toate limbile flexionare, în limba-fiică se evidențiază mai mult funcția supletivă a pronumelui; și, întrucât această funcție conduce spre o interpretare exactă a pronumelui relativ, limba este orientată și pe această cale către întrebuințarea corectă a acestuia. Același fenomen tinde să se producă peste tot. Forma dezmembrată este reconstruită în moduri foarte diferite, dar spiritul ei veghează în continuare asupra noii formațiuni, dovedind durata aproape indestructibilă a principiului vital care domină în familiile de limbi configurate într-un mod autentic gramatical.

În ciuda uniformității modului de a trata materia supusă transformării, uniformitate pe care limbile-surori provenite din latină o manifestă în ansamblul lor, la baza perspectivei individuale a fiecăreia dintre ele se află un principiu specific. Numeroasele particularități pe care întrebuințarea limbii le cere imperios trebuie – după cum am subliniat mai sus în repetate rânduri – să fie îmbinate, oricare ar fi modalitățile concrete ale vorbirii, într-o unitate care nu poate fi decât individuală, dat fiind faptul că limba își înfige rădăcinile în toate fibrele spiritului uman. Prin simplul fapt că apare o schimbare în principiul unității și o nouă perspectivă în spiritul unui popor, ia ființă o nouă limbă; de asemenea, când o națiune suferă schimbări radicale care îi
[***291***] afectează puternic limba, ea trebuie atunci să reunească elementele modificate sau pe cele noi într-o nouă configurație. Am vorbit mai sus de acel moment din viața națiunilor în care acestora le apare clară posibilitatea de a orienta limba independent de întrebuințarea ei în exterior, către edificarea unui complex de idei și de sentimente. Chiar dacă nașterea unei literaturi, pe care am definit-o aici în esența ei efectivă și din punctul de vedere al realizării sale depline, se petrece de fapt doar treptat și pornind dintr-un impuls resimțit

* Vezi *supra*, p. 250 (*n. trad.*).

în mod confuz, începutul ei reprezintă întotdeauna un veritabil salt, un elan din interior spre exterior, care tinde către o conlucrare între forma limbii și forma individuală a spiritului; din acest elan iradiază natura autentică și pură a ambelor forme, iar singurul său scop este tocmai această iradiere. Modul de dezvoltare a acestui impuls devine parcursul intelectual pe care îl urmează națiunea până la sfârșitul procesului de decădere a limbii sale. Este vorba oarecum despre o nouă etapă în evoluția limbii, cea a unei coeziuni mai elevate a limbii ca unitate; și modul în care se raportează acest fapt la configurarea formei tehnice externe a fost examinat mai îndeaproape anterior, când am avut prilejul să vorbim despre caracterul limbilor.

Când abordăm trecerea de la limba latină la limbile romanice moderne derivate din ea, trebuie să distingem foarte clar acest dublu tratament care se aplică limbii. Două dintre limbile romanice, reto-romana și daco-romana, nu au ajuns să ia parte la dezvoltarea științifică,* fără ca prin aceasta să putem susține totuși că forma lor tehnică ar fi rămas în urmă în comparație cu a celorlalte limbi. Dimpotrivă, tocmai daco-romana a păstrat cel mai bine flexiunile limbii-mamă și se apropie foarte mult de italiană în ceea ce privește modul în care tratează aceste flexiuni. Neajunsul trebuie căutat astfel exclusiv în împrejurările exterioare, în absența unor evenimente și a unor situații favorabile care să fi provocat elanul necesar pentru întrebuințarea limbii în scopuri mai elevate.

Dacă ne referim acum la un caz asemănător, este incontestabil că o cauză [***292***]
identică stă la baza faptului că în urma decăderii limbii grecești nu a apărut o limbă distinctă, cu o nouă specificitate. Căci procesul de formare a limbii neogrecești este în multe privințe foarte asemănător celui specific limbilor romanice. Întrucât aceste remodelări sunt frecvente în evoluția naturală a limbilor, iar ambele limbi-mamă au același caracter gramatical, această asemănare este ușor de explicat; totuși diferența pe care o constatăm în rezultatul final este cu atât mai surprinzătoare. Ca provincie a unui imperiu aflat în declin, expus adesea devastărilor provocate de invaziile unor popoare străine, Grecia nu a putut mobiliza acea forță avântată și fecundă care în Occident a dat naștere prospețimii și vigorii unor împrejurări interioare și exterioare, ce vor ajunge să se concretizeze în forme noi. Dotate cu noi instituții sociale, favorizate de întreruperea oricărei legături cu un organism statal aflat în plină

* Se are aici în vedere faptul că, în ciuda unei tradiții scrise de aproximativ trei secole, limba română nu își conturase încă, în momentul în care Humboldt își elabora lucrarea, un stil științific bine articulat (*n. trad.*).

descompunere și întărite prin aportul unor grupuri etnice pline de vigoare și de curaj, națiunile occidentale și-au croit drumuri noi în toate activitățile spiritului și ale caracterului. Noua configurație a lucrurilor care a rezultat de aici a avut deopotrivă ca rezultat o îmbinare între sentimentul religios, cel războinic și cel poetic, îmbinare care a exercitat asupra limbii cea mai rodnică și mai decisivă influență. La aceste națiuni a înflorit o nouă tinerețe însetată de creație poetică, iar starea lor a devenit în această privință oarecum asemănătoare cu cea de la începuturile istoriei, de care ne desparte de altfel întunericul trecutului. Oricât de justificat ar fi să punem pe seama acestor răsturnări istorice exterioare înflorirea în Occident a limbilor și literaturilor moderne, care și-au conturat un specific atât de pronunțat, încât au ajuns să rivalizeze cu limba-mamă, totuși o influență după părerea mea esențială a exercitat în acest sens și o altă cauză, pe care am menționat-o în treacăt
[***293***] și mai sus (p. 288) și a cărei examinare, dată fiind importanța ei specială pentru limbă, își găsește un loc perfect justificat și în seria considerațiilor de față. Transformarea pe care a suferit-o limba latină a fost incomparabil mai profundă, mai intensă și mai bruscă decât cea pe care a cunoscut-o limba greacă. Transformarea latinei a fost o veritabilă descompunere, pe când cea care i-a afectat pe greci s-a menținut doar în limitele unor alterări disparate și ale dizolvării unor forme izolate. Acest exemplu ilustrează două modalități posibile, confirmate și de alte fapte din istoria limbajului, de trecere de la o limbă bogată în forme la una mai săracă. În primul caz, structura perfect articulată a limbii se dezagregă și este apoi reconstituită, dar într-un organism mai puțin desăvârșit. În al doilea caz, limba aflată în declin suferă doar câteva răni vindecabile; nu se produce o creație absolut nouă, ci limba perimată își continuă existența, rămânând marcată însă de stigmatele care au desfigurat-o. Întrucât, în ciuda fragilității și a slăbiciunii sale, Imperiul Bizantin a dăinuit încă multă vreme, vechea limbă a supraviețuit și ea, oferindu-se ca un tezaur la care se putea recurge mereu, ca un canon de la care se putea porni mereu. Nimic nu dovedește mai convingător diferența dintre neogreacă și limbile romanice în acest punct decât împrejurarea că drumul urmat în vremurile recente spre a redresa limba neogreacă* a fost întotdeauna cel al unei apropieri cât mai strânse cu putință de greaca veche. Ideea unei asemenea posibilități nu i-ar fi putut veni unui spaniol sau unui italian. Națiunile

* Humboldt se referă aici la eforturile unor cărturari greci, precum Adamantios Korais (1743–1833), de a forja, pornind de la elina clasică, o limbă literară grecească modernă, comună pentru toți grecii (*n. trad.*).

romanice s-au văzut într-adevăr proiectate pe traiectorii noi, iar sentimentul necesității ineluctabile a acestor traiectorii le-a insuflat curajul de a le netezi și de a le urma până la capăt, în direcțiile adecvate spiritului individual al fiecăreia, o cale de întoarcere nefiind posibilă. Dacă privim însă lucrurile din-
tr-o altă perspectivă, tocmai datorită acestei diferențe limba greacă se află [***294***]
într-o situație mai favorabilă. O diferență considerabilă consistă între limbile care, ca vlăstare ale unuia și aceluiași trunchi, păstrează o legătură de rudenie chiar și atunci când, urmând calea dezvoltării lor interne, se depărtează unele de altele, și limbile care se înalță pe ruinele și dărâmăturile altor limbi, cu alte cuvinte sub influența unor împrejurări exterioare. În limbile din prima grupă, insensibile la revoluții violente și la amestecuri semnificative cu elemente străine, este posibil să se ajungă la o imensă profunzime, pornindu-se, mai mult sau mai puțin, de la aceeași expresie, același cuvânt sau aceeași formă. Aceste limbi conservă într-adevăr, în mare parte, fundamentele unor asemenea forme și doar ele se pot lăuda că își sunt suficiente lor însele și că dețin o coerență integral circumscrisă în propriile limite. Limbile-fiice, cum sunt limbile romanice, nu se găsesc, evident, în această situație. Ele se bazează în întregime, pe de o parte, pe o limbă care a încetat să trăiască și, pe de altă parte, pe limbi străine. De aceea, atunci când le căutăm originea, toate expresiile lor ne conduc, de cele mai multe ori, de-a lungul unei serii relativ scurte de formațiuni intermediare, spre un domeniu străin, necunoscut de popor. Chiar și în componenta gramaticală, puțin sau deloc amestecată cu elemente străine, coerența configurării interne, în măsura în care este efectiv prezentă, poate fi pusă în evidență doar prin raportare la limba maternă, devenită străină. Înțelegerea profundă a acestor limbi și chiar impresia pe care o produce în fiecare limbă coeziunea armonioasă internă a tuturor elementelor nu sunt de aceea decât pe jumătate posibile prin ele însele și, pentru a putea fi îndeplinite în întregime, e nevoie să se apeleze la un material inaccesibil popoarelor care le vorbesc. La ambele tipuri de limbi ne vedem siliți să coborâm la limba mai veche. În modul în care se petrece această regresie percepem exact diferența dintre cele două tipuri de limbi, dacă vom
compara felul în care insuficiența limbii de a oferi prin sine o explicație ne [***295***]
conduce, în cazul latinei, spre teritoriul limbii sanscrite, iar în cazul francezei spre cel al limbii latine. Este evident că, în al doilea caz, transformarea este condiționată într-o mai mare măsură de arbitrariul unei influențe externe, și chiar și desfășurarea analogică naturală, care se petrece și aici, depinde de efectul acestor intervenții din afară. Or, tocmai pentru că nu a devenit

realmente o limbă propriu-zis nouă, limba neogreacă nu se află deloc sau doar într-o măsură absolut neglijabilă în situația descrisă aici pentru limbile romanice. Neogreaca se poate elibera, de-a lungul timpului, de amestecul cuvintelor străine, deoarece acestea nu au pătruns, cu puține excepții, adânc în viața sa efectivă, așa cum s-a întâmplat cu limbile romanice. Fondul ei autentic și primar, cel al limbii vechi grecești, nu poate apărea ca ceva străin nici în ochii poporului. Chiar dacă poporul n-ar mai fi în stare să pătrundă integral subtila structură a limbii vechi, el va trebui să-i recunoască aproape toate elementele ca făcând încă parte din propria limbă.

Iată deci o diferență considerabilă în ceea ce privește natura însăși a limbii. Exercită oare această diferență o influență semnificativă asupra spiritului și asupra caracterului națiunii? Răspunsul la această întrebare mi se pare mai degrabă îndoielnic. Se poate obiecta pe bună dreptate că orice evaluare care depășește stadiul actual al limbii este străină poporului, că, de aceea, capacitatea de a se autoexplica pe care o posedă limbile constituite ca organisme pure și închise în sine rămâne și ea infructuoasă pentru popor și că, pe de altă parte, orice limbă derivată dintr-o altă limbă, indiferent pe ce cale, dar cu condiția să se fi perfecționat pe parcursul mai multor secole, dobândește prin chiar acest fapt o coerență suficientă, care exercită asupra națiunii o
[***296***] puternică influență. Ne putem imagina într-adevăr că printre limbile cele mai vechi, care ne apar ca limbi-mamă, ar putea exista unele care în realitate să fie limbi derivate, asemănătoare cu limbile romanice; numai că o analiză atentă și riguroasă ne-ar revela cu ușurință imposibilitatea de a le explica exclusiv pe baza fondului propriu. Este însă de netăgăduit faptul că, în zonele obscure și insondabile în care capătă formă sufletul și se perpetuează individualitatea spiritului, rezidă un acord extrem de puternic între țesătura fonică a limbii și ansamblul gândurilor și al sentimentelor. De aceea, nu trebuie să ne fie indiferent dacă modul de a simți și modul de a gândi s-au întrepătruns de-a lungul neîntreruptului lanț al generațiilor cu aceleași sunete străbătându-le cu căldura conținutului lor sau dacă această neîncetată succesiune de cauze și de efecte cunoaște rupturi violente. De altfel, o nouă coerență se constituie și în acest ultim caz, iar în limbi, mai mult decât oriunde în ființa omului, timpul își arată capacitatea de a vindeca rănile. Nu trebuie să uităm însă faptul că această nouă coerență se reconstituie doar treptat și că, înainte ca ea să devină stabilă, generațiile active intervin în seria cauzelor și a efectelor, acționând ele însele în calitate de cauze. Nu mi se pare totuși cu totul lipsit de consecințe asupra profunzimii spiritualității, asupra intimității

modului de a simți și a vigorii gândirii dacă un popor vorbește sau nu o limbă care se sprijină în întregime pe ea însăși sau cel puțin provine dintr-o dezvoltare pur organică. În zugrăvirea națiunilor care ilustrează acest ultim caz nu trebuie, așadar, să rămână necercetat dacă și în ce măsură echilibrul odată rupt prin influența exercitată de limbă asupra lor este restabilit în alt mod, adică, altfel spus, dacă și în ce condiții dintr-o imperfecțiune incontestabilă nu s-a câștigat o nouă superioritate.

§ 22

Am ajuns acum la unul dintre punctele finale pe care ne-am propus să [***297***]
le atingem în cercetarea de față.

Perspectiva globală oferită aici asupra limbajului – ca să recapitulăm pe scurt, în legătură cu cele ce urmează, ceea ce am spus până acum – se fundamentează în esență pe teza că acesta reprezintă deopotrivă împlinirea necesară a facultății de a gândi și dezvoltarea unei aptitudini care caracterizează omul ca atare. Această dezvoltare nu este totuși dezvoltarea unui instinct care și-ar putea găsi o explicație pur fiziologică. Fără a fi un act al conștiinței imediate, și cu atât mai puțin al spontaneității instantanee sau al libertății, limbajul nu poate aparține totuși decât unei ființe înzestrate cu conștiință și cu libertate; în această ființă limbajul emană din adâncul, insondabil pentru ea însăși, al propriei individualități și din activitatea forțelor sale interne. Căci limbajul depinde de energia și de forma prin care și în care omul conferă individualității sale spirituale de ansamblu, fără a avea el însuși deplina conștiință a acestui fapt, impulsul stimulativ inițial.[1] În virtutea acestei strânse legături cu o realitate individuală, ca și în virtutea altor cauze adiacente, limbajul este însă dependent în același timp de condițiile care i se impun omului în lume, condiții care își exercită influența chiar și asupra actelor sale de libertate. În limbaj, în măsura în care acesta se manifestă efectiv în ființa umană, se disting două principii constitutive: simțul imanent al limbii (prin care nu înțeleg o forță particulară, ci ansamblul facultăților spirituale orientate spre configurarea și spre întrebuințarea limbii, așadar într-o unică direcție) și sunetul, în [***298***]
măsura în care acesta depinde de conformația organelor fonatoare și se fundamentează pe ceea ce este moștenit prin tradiție. Simțul imanent al limbii

[1] Vezi *supra*, pp. 2–6, 35, 37–41.

este principiul dominant: el controlează limba din interior, dându-i pretutindeni impulsul decisiv. În sine și pentru sine, sunetul ar fi asemănător materiei pasive care primește formă. Numai că, pătruns de simțul imanent al limbii, el este transformat astfel în sunet articulat; din acel moment, cuprinzând în sine o forță intelectuală și o forță sensibilă riguros complementare în unitatea lor indivizibilă și în constanta lor interacțiune, sunetul articulat devine adevăratul principiu creativ al limbii, dotat chiar cu o anumită autonomie și manifestându-se ca atare în neîntrerupta activitate de simbolizare. O lege generală a existenței omului în lume este aceea potrivit căreia acesta nu poate institui nimic în exteriorul său care să nu devină imediat o bază cu repercusiuni directe asupra sa și a creațiilor sale ulterioare; tot așa și sunetul modifică, la rândul lui, perspectiva și modul de funcționare a simțului imanent al limbii. În loc să conserve deci pur și simplu direcția urmată inițial de forța originară, orice nouă creație se îndreaptă într-o direcție rezultată din combinarea primeia cu cea trasată de ceea ce tocmai a fost creat. Deoarece predispoziția naturală pentru limbaj este o trăsătură universală a omului și toți oamenii trebuie să poarte în ei cheia potrivită pentru înțelegerea tuturor limbilor, rezultă de la sine că forma tuturor limbilor trebuie să fie în esență aceeași și să ducă întotdeauna la îndeplinirea scopului universal. Diversitatea poate să consiste doar în mijloacele întrebuințate și să se manifeste doar în limitele impuse de realizarea acestui scop. Diversitatea este prezentă în limbi în multiple ipostaze, și nu doar în sunetele ca atare, care nu ar face decât să desemneze în moduri diferite unele și aceleași lucruri; ea afectează deopotrivă întrebuințarea pe care simțul imanent al limbii o dă sunetelor potrivit
[***299***] cerințelor impuse de forma limbii, precum și viziunea specifică pe care o are simțul limbii asupra acestei forme. Dacă simțul limbii ar acționa singur și dacă limbile ar fi simple structuri formale, în ele n-ar trebui să se poată produce decât uniformitate. Căci simțul limbii ar trebui în acest caz să pretindă ca în toate limbile să se instituie o structură regulată și riguroasă, care nu ar putea fi decât una și aceeași. În realitate, lucrurile stau cu totul altfel, pe de o parte datorită efectului retroactiv al sunetului și, pe de altă parte, datorită faptului că simțul imanent al limbii nu se poate manifesta decât ca individualitate. Totul depinde în fapt de energia cu care acționează acesta asupra sunetului, făcând din el expresia vie a gândirii, până la cele mai fine nuanțe ale acesteia. Această energie nu poate fi peste tot aceeași și nu poate manifesta peste tot aceeași intensitate, aceeași vitalitate și aceeași grijă față de regularitate. Ea nu este nici susținută întotdeauna de aceeași înclinație spre

tratarea simbolică a gândirii și de același gust estetic pentru bogăția sonoră și pentru armonie. Totuși tendința simțului imanent al limbii rămâne constant orientată, în limbi, către identitate, iar autoritatea sa încearcă, într-un fel sau altul, să readucă pe calea cea dreaptă și acele forme care nu se supun flexiunii. Dimpotrivă, sunetul este realmente principiul responsabil pentru creșterea diversității. Căci sunetul este dependent de configurația organelor fonatoare, pe baza căreia se formează alfabetul, care conține, după cum ne arată o analiză corect efectuată, fundamentul oricărei limbi. Sunetul articulat își are propriile legi și habitudini, fundamentate în parte pe ușurința de a fi pronunțate, în parte pe eufonie, legi și habitudini care instaurează, desigur, o nouă uniformitate, nu fără a da naștere totuși, în întrebuințarea sa specifică, la noi diferențe. În fine, fiindcă nu avem niciodată de-a face cu o limbă complet izolată și absolut nouă, este obligatoriu ca sunetul articulat să se îmbine cu elemente reziduale, anterioare sau străine. În ansamblul tuturor acestor mecanisme rezidă cauzele necesarei diversități structurale a limbilor umane. Limbile nu pot prezenta aceeași structură, deoarece națiunile care le vorbesc sunt diferite și au condiții de existență diferite. [***300***]

Examinarea limbajului ca atare trebuie să evidențieze o formă care, dintre toate formele imaginabile, corespunde cel mai bine scopurilor acestuia; și trebuie să fie posibilă și o evaluare a avantajelor și defectelor limbilor existente în funcție de gradul în care fiecare se apropie de o asemenea formă. Urmând această cale, am descoperit că această formă este în mod necesar aceea care se potrivește cel mai bine procesului universal al spiritului uman, îi susține dezvoltarea prin activitatea cea mai regulată și nu se limitează la a-i facilita acordul armonios al tuturor direcțiilor de evoluție, ci îl trezește la viață prin efectul ei stimulativ. Activitatea spirituală nu are însă drept unic scop propria elevare interioară. Urmându-și calea interioară, ea tinde în mod necesar și spre atingerea unui scop exterior, acela de a înălța edificiul științific al unei concepții asupra lumii și de a acționa din nou mai departe, pornind de la acesta, în mod creator. Am luat în considerare și acest aspect, iar rezultatul evident al acestei examinări a fost constatarea că o asemenea lărgire a orizontului uman presupune în mod esențial, dacă nu cumva exclusiv, realizarea cea mai completă a formei limbii. Am examinat apoi mai îndeaproape acest aspect și am încercat să pun în evidență specificitatea acestei forme tocmai în punctele în care funcționarea limbii coincide în mod nemijlocit cu realizarea scopurilor sale ultime. Întrebarea referitoare la modul în care limba reușește să reprezinte gândirea în propoziția simplă și în fraza care îmbină în interiorul

[***301***] ei mai multe propoziții a părut să ofere aici soluția cea mai simplă la sarcina de a o evalua deopotrivă în funcție de scopurile ei interioare și de cele exterioare. Pornind de la acest mod de a proceda, a fost însă posibil să ne îndreptăm în același timp din nou atenția spre configurarea necesară a elementelor de detaliu. Nu ne putem aștepta însă ca o familie de limbi existente sau fie și numai o singură limbă din această familie să corespundă în mod absolut și în toate punctele cu forma lingvistică perfectă; sfera experienței noastre nu ne oferă oricum nici un exemplu de acest fel. Limbile derivate din sanscrită se apropie totuși cel mai mult de această formă perfectă și sunt deopotrivă acele limbi în care formarea spirituală a speciei umane s-a realizat în modul cel mai fericit pe parcursul celei mai îndelungate serii de progrese. De aceea, putem să le considerăm drept un punct de referință stabil pentru compararea tuturor celorlalte.

Limbile care se abat de la forma pur legitimă

Aceste din urmă limbi nu pot fi descrise cu aceeași ușurință. Tinzând către aceleași obiective ca și limbile care reprezintă legitimitatea în formă pură, dar fără să atingă acest scop în același grad sau pe o cale la fel de directă, aceste limbi nu au o structură în care să predomine o coerență la fel de puternică și de clară. Examinând modurile în care se poate realiza constituirea unei propoziții – lăsând la o parte limba chineză, lipsită de orice forme gramaticale –, am stabilit mai sus existența a trei forme posibile ale limbilor; forma flexionară, forma aglutinantă și forma încorporantă. Toate limbile dețin în interiorul lor una sau mai multe dintre aceste forme; pentru a evalua avantajele lor relative, este important să știm în ce mod limbile au primit acele forme abstracte în interiorul formei lor concrete sau, mai bine spus, să definim principiul care determină această combinație. Această distincție între formele lingvistice abstracte și posibile și cele concrete și efectiv existente va contribui deja – îmi fac iluzia să cred – la reducerea ciudatei impresii pe care o avem văzând cum unele limbi sunt supraapreciate și recunoscute ca fiind singurele
[***302***] legitime, în defavoarea altora, stigmatizate ca imperfecte. Ar fi într-adevăr greu de contestat faptul că, între formele abstracte, cele flexionare pot fi definite drept singurele corecte. Această judecată, valabilă prin extensie și pentru celelalte forme, nu afectează însă în aceeași măsură limbile concrete existente, în care nu predomină exclusiv vreuna dintre formele menționate, ci, dimpotrivă, se manifestă cu vigoare o vizibilă tendință către forma corectă. Avem

însă aici de-a face cu un aspect care necesită o examinare mai atentă, aptă să ne ofere o justificare.

Este foarte probabil ca cei care stăpânesc mai multe limbi să fi avut impresia că, în măsura în care aceste limbi se află la același nivel de dezvoltare culturală, fiecăreia dintre ele i se cuvin recunoscute merite specifice, fără ca prin aceasta să i se poată atribui uneia sau alteia o superioritate decisivă asupra celorlalte. Or, perspectiva adoptată în considerațiile de față se află în opoziție netă cu o astfel de impresie; perspectiva noastră poate părea multora cu atât mai greu de susținut cu cât efortul considerațiilor noastre se orientează în primul rând spre a dovedi legătura strânsă și indisolubilă dintre limbi și potențialul spiritual al națiunilor. Aceeași judecată negativă formulată cu privire la limbi ar părea, așadar, să afecteze și popoarele. Este nevoie totuși să facem în acest punct o distincție mai precisă. Am remarcat deja în paginile anterioare că avantajele fiecărei limbi depind în general de energia activității spirituale, dar și, într-un mod cu totul special, de propensiunea specifică a acestei energii de a se concentra asupra perfecționării gândirii prin intermediul sunetului. O limbă mai puțin desăvârșită indică doar că acțiunea stimulativă exercitată de națiune asupra limbii sale este mai redusă, fără să afirme prin aceasta ceva decisiv cu privire la celelalte merite intelectuale ale națiunii respective. Peste tot pe parcursul cercetării noastre am pornit de la structura limbilor și, pentru a formula o judecată asupra acesteia, ne-am limitat în mod constant la ea însăși. Or, este incontestabil, dacă vrem să [***303***] fim imparțiali, că această structură prezintă grade diferite de excelență de la o limbă la alta, în sanscrită mai mult decât în chineză, în greacă mai mult decât în arabă. Oricât am încerca să cântărim comparativ diferitele avantaje ale acestor limbi, va trebui să recunoaștem întotdeauna că un principiu al dezvoltării spirituale le însuflețește mai fecund pe unele dintre ele în comparație cu celelalte. Dar a nu voi să extindem diferitele consecințe care derivă din acest fapt asupra efectului retroactiv suferit de spiritul națiunilor din partea limbilor și asupra caracteristicilor intelectuale ale popoarelor care le-au format (în măsura în care acest lucru stă în puterea omului) ar însemna să nesocotim toate relațiile reciproce dintre spirit și limbă. În acest sens, perspectiva pe care am adoptat-o în aceste pagini își găsește o deplină justificare. Împotriva acestei perspective s-ar putea totuși obiecta că anumite virtuți ale limbii sunt în măsură să cultive anumite laturi intelectuale și că aceleași predispoziții spirituale ale națiunilor prezintă, în ceea ce privește caracterul lor mixt și constituția lor naturală, o diversitate cu mult mai mare decât

cea care ar putea fi determinată prin măsurători cantitative. Amândouă aceste obiecții sunt, incontestabil, juste. Numai că adevărata virtute a limbilor trebuie căutată în forța lor, care acționează în mod multilateral și armonios. Limbile sunt instrumente de care are nevoie activitatea spirituală, drumuri pe care înaintează aceasta. De aceea, ele exercită un efect cu adevărat binefăcător doar atunci când, înlesnind-o și însuflețind-o, însoțesc activitatea spirituală în toate direcțiile și o aduc în acel punct central din care fiecare dintre modalitățile sale particulare se dezvoltă în chip armonios. Dacă admitem cu bunăvoință că forma limbii chineze, mai mult poate decât a oricărei alte limbi, are capacitatea de a exprima gândirea pură și că, tocmai întrucât această
[***304***] limbă elimină toate micile sunete de legătură care ar putea acționa ca agenți perturbatori, sufletul se apropie de ea într-un mod mai exclusiv și mai tensionat, chiar dacă lectura fie și doar a câtorva texte chinezești ne-ar confirma această convingere sporind-o până la admirație, ar fi totuși foarte greu, chiar și pentru cei mai înverșunați apărători ai acestei limbi, să se afirme că limba chineză împinge activitatea spirituală până la veritabilul punct central din care înfloresc cu aceeași fervoare poezia și filozofia, cercetarea științifică și elocința.

Așadar, de oriunde mi-aș porni cercetarea, nu voi putea să evit prezentarea clară și explicită a contrastului dintre limbile cu formă pur legitimă și cele a căror formă se abate de la legitimitatea pură. Avem de-a face aici, sunt profund convins, pur și simplu cu expresia unui fapt de netăgăduit. Nu nesocotim prin aceasta și nu subapreciem prezența unor virtuți specifice chiar și în limbile care se abat de la legitimitate sau ingeniozitatea structurii lor tehnice; ceea ce le tăgăduim este capacitatea de a exercita prin ele însele asupra spiritului o acțiune deopotrivă regulată, dar și multilaterală și armonioasă. Departe de mine gândul de a formula o judecată de condamnare față de orice limbi, nici măcar față de cea vorbită de sălbaticii cei mai rudimentari. Aș socoti o asemenea judecată nu doar dezonorantă pentru umanitate, în predispozițiile sale cele mai specifice, ci și incompatibilă cu orice viziune corectă asupra limbajului, așa cum rezultă ea din reflecție și experiență. Căci fiecare limbă rămâne întotdeauna o întruchipare a predispoziției originare către limbaj; și, pentru a fi în stare să îndeplinească scopurile cele mai simple la care orice limbă trebuie în mod necesar să ajungă, este întotdeauna nevoie de o structură atât de ingenios alcătuită, încât observarea acesteia reușește inevitabil să trezească interesul pentru cercetarea ei, ca să nu mai vorbim
[***305***] despre faptul că orice limbă, dincolo de componenta ei deja dezvoltată, posedă capacitatea imprescriptibilă de a-și consolida flexibilitatea și de a îngloba în forma ei internă idei din ce în ce mai bogate și mai rafinate. În tot ceea

ce am afirmat până acum, am pornit de la presupunerea că națiunile sunt entități închise în ele însele. Națiunile pot însă de asemenea asimila o cultură străină și, pe această cale, activitatea lor spirituală are parte de o creștere care nu se datorează limbii lor și care, dimpotrivă, ajută activitatea spirituală să-și lărgească sfera specifică. Căci fiecare limbă posedă supleţea necesară pentru a putea cuprinde în sine totul și, pornind din interiorul ei, pentru a găsi la rându-i expresia cuvenită pentru orice lucru. Dar niciodată și în nici o condiție limba nu poate constitui pentru om o limită absolută. Singura diferență constă în posibilitatea ca punctul de pornire pentru amplificarea ideilor să rezide în limba însăși sau în afara ei, cu alte cuvinte ca aceasta să se implice total și cu însuflețire în împlinirea acestor obiective sau, dimpotrivă, să se limiteze la o colaborare mai mult sau mai puțin pasivă.

Or, dacă între limbi există o astfel de diferență, se pune întrebarea care sunt indiciile pe baza cărora o putem recunoaște. Poate părea un procedeu unilateral și neadecvat bogăției conceptului faptul că am căutat această diferență în însăși metoda gramaticală prin care se constituie o propoziție. Dar intenția mea nu a fost în nici un caz de a o limita la această metodă, căci ea este prezentă, cu siguranță la fel de viguros, în orice element și în orice îmbinare de elemente. În mod intenționat m-am întors la drumul care să mă ducă, pentru a spune așa, spre fundamentele limbii, a căror acțiune este la fel de hotărâtoare pentru dezvoltarea conceptelor. Organizarea logică a conceptelor, claritatea diferențierilor dintre ele și înfățișarea riguroasă a relațiilor dintre ele constituie baza indispensabilă pentru toate manifestările activității spirituale, chiar și pentru cele mai elevate, dar depind – fapt care trebuie să apară limpede tuturor – de acele metode diferite, active în limbă. Prin [***306***] aplicarea metodei corecte, gândirea însăși se desfășoară corect, ușor și natural, pe când prin aplicarea altor metode gândirea întâmpină dificultăți pe care trebuie să le depășească sau cel puțin nu se bucură de același ajutor din partea limbii. Aceeași dispoziție a spiritului din care izvorăsc cele trei moduri de a proceda diferite se extinde de la sine și asupra formării tuturor celorlalte elemente ale limbii, dar numai în construirea propoziției apare mai clar decât oriunde. Apropiindu-ne de sfârșit, să remarcăm că tocmai aceste particularități s-au dovedit deosebit de potrivite pentru o explicație satisfăcătoare a structurii limbii, împrejurare de o importanță capitală pentru o cercetare care își propune de fapt să descopere în elementul cu adevărat existent și istoric recognoscibil al limbilor forma pe care acestea o pun la dispoziția spiritului sau în care ele se înfățișează lăuntric spiritului.

§ 23

Structura lingvistică mai puțin perfectă

Căile care se abat de la traseul prescris de necesitatea pur legitimă pot fi de o varietate infinită. Limbile cuprinse în acest cadru nu pot fi descrise în mod exhaustiv și nici clasificate pe baza unor principii; ele pot fi cel mult comparate în funcție de asemănările existente în părțile principale ale structurii lor. Dar, dacă este corect să spunem că structura naturală depinde pe de o parte de o solidă unitate a cuvântului, iar pe de altă parte de o separare adecvată a părților de propoziție, rezultă că toate limbile despre care vorbim aici trebuie să-și reducă unitatea cuvântului sau libertatea de conexiune a ideilor ori să reunească în interiorul lor aceste două inconveniente. Aici va
[***307***] fi întotdeauna posibil să identificăm, chiar și în compararea celor mai diferite limbi, o unitate de măsură generală pentru a evalua raportul acestora cu dezvoltarea spirituală. Cercetarea motivelor unor astfel de abateri de la parcursul natural este grevată de dificultăți specifice. Este posibil să urmărim acest parcurs pe calea conceptelor, dar abaterea se sprijină pe anumite specificități individuale care, în întunericul care înconjoară preistoria fiecărei limbi, pot fi doar presupuse sau intuite. Dacă imperfecțiunea organismului provine exclusiv din faptul că simțul intern al limbii nu a fost întotdeauna capabil să-și procure prin sunet o expresie sensibilă, așa încât forța configuratoare a sunetului s-a diminuat înainte de a se fi ajuns la perfecționarea unei forme, atunci această dificultate survine mai rar, deoarece motivul imperfecțiunii rezidă în însăși această diminuare. Cazuri de acest fel se întâlnesc însă doar rareori; există în schimb alte cazuri, și anume cele mai stranii, care nu pot fi explicate în acest fel. Totuși, dacă nu dorim să renunțăm la dezvăluirea structurii limbii în fundamentele ei primare, trebuie să continuăm neobosit cercetarea pentru a ajunge la momentul în care această structură a prins rădăcini în organe și în spirit. Mi-ar fi cu neputință să epuizez aici acest subiect. Mă voi opri de aceea, pentru câteva momente, la două exemple; ca prim exemplu, voi alege limbile semitice și, între acestea, în mod prioritar, ebraica.

Limbile semitice

Această familie de limbi face parte, evident, din categoria limbilor flexionare; mai mult, după cum am remarcat mai sus, flexiunea, în aspectul ei cel mai propriu, acela prin care se opune îmbinării semantice, este cu adevărat

specifică acestor limbi. Ebraica și araba își dovedesc de altfel și virtuțile interne ale structurii lor, prima prin opere de un elevat avânt poetic, cea de-a doua printr-o amplă și bogată literatură științifică, pe lângă cea poetică. Chiar [***308***] și privit în sine, dintr-o perspectivă pur tehnică, organismul acestor limbi nu numai că nu este inferior oricărui altuia în ceea ce privește rigoarea coerenței interne, ingenioasa simplitate și inteligenta adaptare a sunetului la conținutul gândirii, dar întrece poate în toate aceste privințe celelalte limbi. Totuși aceste limbi dețin două particularități care nu se numără printre cerințele naturale ale limbajului și care, o putem afirma cu cea mai deplină siguranță, cu greu s-ar putea încadra în sfera a ceea ce admite în genere limbajul. Limbile semitice reclamă în mod absolut, cel puțin în configurația lor actuală, prezența a trei consoane în orice temă lexicală; în plus, consoana și vocala nu conțin împreună semnificația cuvintelor; dimpotrivă, conținutul semantic și cel relațional sunt distribuite în mod exclusiv și separat, primul consoanelor, iar cel de-al doilea vocalelor. În prima dintre aceste particularități își are originea o constrângere pentru forma cuvântului, căreia îi preferăm pe bună dreptate libertatea prezentă în alte limbi, îndeosebi în cele din familia sanscrită. Și la a doua particularitate găsim inconveniente pe care nu le comportă flexiunea, inconveniente ce apar prin adăugarea unor sunete în mod corespunzător subordonate. Pornind de la aceste aspecte, am convingerea că limbile semitice trebuie socotite printre cele care se abat de la parcursul cel mai convenabil al dezvoltării spirituale. Dacă încercăm acum să investigăm motivele acestui fenomen și relația sa cu predispozițiile lingvistice naționale, cu greu am putea ajunge la un rezultat pe deplin satisfăcător. S-ar ivi imediat dilema: care dintre cele două particularități trebuie să fie considerată drept motivul determinant pentru cealaltă. Este evident că cele două limbi se află în strânsă legătură una cu alta. Amplitudinea silabică, posibilă prin prezența celor trei consoane, a oferit, ca să spunem așa, prilejul ca multiplele relații dintre cuvinte să fie indicate cu ajutorul schimbării vocalice; și, dacă s-a dorit ca vocalele să fie destinate exclusiv acestui scop, atunci necesara bogăție de [***309***] semnificații nu a mai putut fi obținută decât prin inserarea mai multor consoane în același cuvânt. Interacțiunea descrisă aici pare mai degrabă mai potrivită pentru a explica coeziunea internă a limbii în configurația sa actuală decât pentru a servi ca principiu generic al unei asemenea structuri. Nu este just să admitem drept cauză determinantă primară indicarea relațiilor gramaticale numai cu ajutorul vocalelor, deoarece pretutindeni în limbi semnificația precedă în mod natural sunetul și, de aceea, excluderea vocalelor din

actul de semnificare trebuie să-și găsească o altă explicație. Vocalele trebuie să fie considerate sub un dublu aspect. Ele funcționează mai întâi ca sunete fără de care consoanele nu ar putea fi rostite; în al doilea rând, avem de-a face cu diferențierea sonoră pe care și-o asumă fiecare în cadrul seriilor vocalice. Sub primul aspect, nu există vocale, ci un unic sunet vocalic general, apropiat de consoane, sau, altfel spus, nu există de fapt o vocală autentică, ci un sunet neaccentuat indistinct, încă nedezvoltat ca sunet particular. Ceva asemănător se remarcă la consoane, în îmbinarea lor cu vocalele. Și vocala are nevoie, pentru a putea fi auzită, de aspirația consonantică; întrucât doar ea are calitatea cerută de această destinație, aspirația consonantică se distinge de tonalitățile ce se opun una alteia prin sonorități diferite într-o serie conso-
[***310***] nantică.[1] Rezultă de aici de la sine că, în exprimarea conceptelor, vocalele se limitează la a se asocia cu consoanele și, după cum au recunoscut deja cei mai profunzi cercetători ai limbajului[2], servesc în principal la determinarea ulterioară a cuvântului configurat mai întâi de către consoane. De altfel, ține de natura fonetică a vocalelor faptul că ele indică ceva mai fin, mai penetrant și mai interior decât consoanele și sunt, ca să spunem așa, mai lipsite de corp și mai însuflețite. Prin aceasta, vocalele sunt mai adecvate pentru indicarea relațiilor gramaticale, pentru care le recomandă ușurința de a fi rostite și capacitatea lor de a se asocia. Cu toate acestea, întrebuințarea exclusiv gramaticală a vocalelor în limbile semitice este ceva special, un fenomen, cred, unic în istoria limbilor, care reclamă identificarea unei cauze specifice în stare să îl explice. Dacă, pentru atingerea acestui scop, dorim pe de altă parte să pornim de la o structură bisilabică a radicalului, această încercare se va lovi de împrejurarea că structura bisilabică a radicalului, oricât ar fi ea de constitutivă pentru stadiul pe care îl cunoaștem al acestor limbi,

---

[1] Această teză a fost prezentată în modul cel mai clar și mai satisfăcător de Lepsius în lucrarea sa *Paläographie als Mittel für die Sprachforschung*, 1834, unde acest învățat arată diferența existentă în scrierea sanscrită între *a* inițial și *h.* Eu însumi am recunoscut în alfabetul buginez și în alte alfabete înrudite faptul că semnul care, în toate prelucrările limbilor cărora le aparține acest alfabet, este definit ca un *a* inițial nu este de fapt o vocală propriu-zisă, ci indică mai degrabă o slabă aspirație consonantică, asemănătoare
[***310***] cu *spiritus lenis* din greacă. Toate fenomenele indicate în lucrarea mea (*Nouveau Journal Asiatique*, 1832, IX, pp. 489–494) pot fi totuși mai bine și mai corect explicate prin disocierile propuse de Lepsius cu privire la acest aspect al alfabetului.

[2] Cu modul său judicios de a se exprima, Grimm formulează această idee în felul următor: consoana conferă o formă cuvântului, vocala îl determină și îl luminează (*Deutsche Grammatik*, 1826, vol. II, p. 1).

nu a fost, probabil, realmente originară. După cum voi arăta mai pe larg în cele ce urmează, la baza stadiului actual s-a aflat probabil, într-o măsură mai mare decât obișnuim astăzi să presupunem, o structură monosilabică a radicalului. Este posibil însă ca particularitatea despre care vorbim să provină tocmai de aici și din trecerea la formele bisilabice; spre acest monosilabism ne-a condus compararea între ele a formelor bisilabice. Aceste forme monosilabice aveau două consoane, între care era intercalată o vocală. Este posibil [***311***] ca vocala, îngrădită în acest fel între consoane și acoperită de sonoritatea consonantică, să fi pierdut capacitatea de a se dezvolta autonom în mod convenabil și să nu fi participat, din această cauză, la exprimarea conținutului semantic. Manifestându-se mai târziu, necesitatea de a desemna relațiile gramaticale a fost probabil cauza din care a izvorât pentru prima oară dezvoltarea respectivă, iar ulterior a acționat adăugarea unei a doua silabe, pentru ca flexiunile gramaticale să obțină un mai mare spațiu de mișcare. Întotdeauna trebuie să fi existat însă și un alt motiv pentru care cuvintele nu se pot termina cu o vocală liberă; acest motiv trebuie căutat mai degrabă în conformația organelor și în specificitatea pronunției, decât în viziunea interioară a limbii.

Mai sigur decât ceea ce am discutat până aici și mai important pentru definirea raportului limbilor semitice cu dezvoltarea spiritului mi se pare însă faptul că, la aceste popoare, simțului imanent al limbii i-au lipsit totuși precizia și claritatea necesare pentru realizarea distincției între semnificația materială a cuvintelor și cea a relațiilor dintre ele, pe de o parte în vederea configurării formelor generale ale vorbirii și ale gândirii, pe de altă parte în vederea construirii propoziției, așa încât, din această cauză, apare pericolul ca însăși distincția clară între destinația consoanelor și cea a vocalelor să slăbească. Trebuie mai întâi să atrag atenția aici asupra naturii speciale a acelor sunete numite în limbile semitice „radicali", care se deosebesc însă în mod esențial de sunetele radicale din alte limbi. Deoarece vocalele sunt excluse din semnificativitatea materială, cele trei consoane din radical trebuie să fie – în sens strict – lipsite de vocale, adică însoțite doar de sunetul indispensabil pentru a fi rostite. În aceste condiții, consoanelor din radicalul semitic le lipsește forma sonoră necesară pentru a se manifesta în discurs, căci limbile semitice nu tolerează mai multe consoane care să se succeadă, legate doar [***312***] printr-un sunet de sprijin neaccentuat. Prin adăugarea vocalelor, aceste consoane radicale ajung să exprime o anumită relație și încetează astfel să mai fie radicali neangrenați în nici o relație. Totuși, acolo unde radicalii apar efectiv în limbă, ei sunt deja veritabile forme lexicale; în configurația lor de radicali,

acestora le lipsește încă o componentă importantă pentru realizarea efectivă a formei lor fonetice în vorbire. În acest mod, flexiunea însăși dobândește, în limbile semitice, un sens diferit de cel pe care îl are acest concept în alte limbi, unde radicalul, liber de orice relație și perceptibil pentru ureche, apare în interiorul discursului cel puțin ca parte componentă a unui cuvânt. În limbile semitice, cuvintele flexionate conțin nu inflexiuni ale sunetelor originare, ci întregiri în vederea adevăratei forme fonetice. Or, întrucât sunetul radical originar nu poate deveni perceptibil pentru auz, dacă apare, în ansamblul discursului, alături de sunetul flexionat, va avea de suferit distincția vie între expresia conținutului semantic și expresia conținutului relațional. Astfel, însăși relația dintre aceste două expresii devine încă și mai strânsă, iar întrebuințarea sunetelor devine, potrivit ingenioasei și exactei observații a lui Ewald, mai adecvată decât în orice altă limbă, deoarece agilelor vocale le este atașat elementul mai spiritual, iar consoanelor elementul mai material. Dar sentimentul unității necesare a cuvântului, care include deopotrivă conținutul semantic și pe cel relațional, este mai intens și mai energic dacă elementele fuzionate pot fi separate, conservându-și integral fiecare propria autonomie; iar acest fapt este conform scopului limbajului, care separă și unește fără întrerupere, precum și naturii înseși a gândirii. Numai că, și la o examinare a fiecărui tip de expresie a conținutului relațional și a conținutului semantic, vom constata că limba nu este lipsită de un anumit amestec între cele două tipuri de expresii. Datorită absenței unor prepoziții inseparabile, limba nu
[***313***] este în stare să exprime o întreagă clasă de desemnări ale conținutului relațional care să alcătuiască un ansamblu sistematic și să poată fi reprezentate printr-o schemă completă. În limbile semitice, această absență este parțial compensată de faptul că acestor concepte verbale modificate cu ajutorul prepozițiilor le sunt destinate cuvinte speciale. Acest lucru nu poate însă garanta o stare de deplinătate, și cu atât mai puțin este capabilă această aparentă bogăție să producă vreo compensație pentru dezavantajul constând în aceea că, întrucât opoziția respectivă se prezintă într-o formă mai puțin perceptibilă, nici totalitatea nu este nemijlocit evidentă în ansamblul ei, iar vorbitorii pierd posibilitatea de a extinde cu ușurință și siguranță sfera propriei limbi prin întrebuințarea anumitor prepoziții rămase nefolosite până în momentul respectiv.

Nu pot trece aici cu vederea o distincție care mi se pare importantă pentru desemnarea diferitelor tipuri de conținuturi relaționale. Indicarea cazurilor numelui, în măsura în care acestea sunt susceptibile de a primi o expresie și nu sunt diferențiate pur și simplu prin poziție, se realizează prin adiționarea de prepoziții, iar indicarea persoanelor verbului se realizează prin

adiționarea de pronume. Prin indicarea acestor două feluri de relații, semnificația cuvântului nu este în nici un fel afectată; ele sunt expresii ale unor raporturi absolute, cu întrebuințare generală. Instrumentul gramatical este reprezentat însă de o adițiune, și anume de adiționarea acelor litere sau silabe cărora limba le recunoaște o existență autonomă, dar pe care le combină cu cuvinte doar până la un anumit grad de stabilitate. În măsura în care în acest proces apare și o schimbare vocalică, ea este o consecință a acelor adaosuri care nu pot rămâne fără efect asupra formei cuvântului într-o limbă care deține reguli precis definite pentru structurarea cuvintelor. Celelalte expresii corespunzătoare conținutului relațional, care pot consta într-o pură schimbare vocalică sau, în același timp, într-o adiționare de sunete consonantice, de exemplu în cazul lui *hifil*, *nifal* etc., sau într-o reduplicare a uneia dintre consoanele cuvântului, de exemplu la cea mai mare parte a gradelor [***314***] de comparație, sunt mai înrudite cu semnificația materială a cuvântului, pe care o afectează într-o măsură mai mică sau mai mare, iar uneori o modifică aproape integral, de exemplu atunci când de la tema lexicală 'mare', prin acest procedeu, este creat verbul 'a crește; a educa'. Funcția originară și principală a acestor expresii este aceea de a desemna relații gramaticale veritabile, precum diferența dintre nume și verb, verbele tranzitive sau intranzitive, reflexive și cauzative etc. Modificarea semnificației originare, prin intermediul căreia din teme se dezvoltă concepte derivate, este o consecință naturală a acestor forme, fără ca acest fapt să implice în mod necesar un amestec între expresia corespunzătoare conținutului relațional și cea corespunzătoare conținutului semantic. Acest aspect este ilustrat și de fenomenul analog din limbile sanscrite. Numai că diferența totală între cele două clase (pe de o parte, clasa afixelor cazuale și pronominale, pe de altă parte clasa flexiunilor verbale interne), împreună cu desemnarea lor diferită, ne apare în sine surprinzătoare. În această diferență se manifestă într-adevăr o anumită congruență cu diversitatea cazurilor posibile. Acolo unde conceptul nu suferă nici o modificare, conținutul relațional este desemnat doar prin mijloace externe; dimpotrivă, acesta este desemnat prin mijloace interne în chiar interiorul temei, acolo unde forma gramaticală, extinzându-se doar asupra cuvântului individual, îi afectează conținutul semantic. Vocala ia parte acum la conturarea delicatei trăsături finale ce realizează, cum am arătat mai sus, o modificare ulterioară, mai precisă. În realitate, toate cazurile din cea de a doua clasă sunt de acest tip și, ca să rămânem la sfera verbului, pot fi aplicate deja la simplele participii fără a mai apela la însăși forța actualizatoare a verbului. Acest fenomen se petrece realmente în limba birmană și chiar și protezele

verbale din limbile malaeziene conturează aproximativ același cerc pe care îl urmează limbile semitice în acest tip de desemnare. Căci, de fapt, toate
[*315*] cazurile de acest tip pot fi reduse la ceva care modifică conceptul ca atare. Acest lucru este valabil în privința indicării timpurilor, în măsura în care aceasta se realizează prin intermediul flexiunii, și nu prin mijloace sintactice. În acest fel, indicarea timpurilor marchează doar diferența dintre realitate și o incertitudine care nu poate fi încă definită cu precizie. Mi se pare dimpotrivă ciudat ca tocmai acele relații gramaticale care includ cel mai mult conceptul nemodificat într-un nou raport, de exemplu cazurile, și cele care contribuie în mod esențial la constituirea naturii verbale, cum sunt persoanele, sunt desemnate într-un mod mai puțin formal; dimpotrivă, aproape în contradicție cu conceptul de flexiune, acestea tind către aglutinare, în timp ce relațiile care modifică însuși conceptul își asumă expresia cea mai formală. Calea urmată de simțul lingvistic al națiunii pare să fi fost aici nu atât aceea de a separa net conținutul relațional de conținutul semantic, cât mai degrabă de a deriva, organizându-le în mod regulat, conceptele care decurg din semnificația originară, potrivit unei segmentări sistematice a formelor gramaticale în diferitele lor nuanțe. Dacă lucrurile ar fi stat altfel, natura comună a tuturor relațiilor gramaticale nu s-ar fi atenuat, fiind supusă unui tratament care îi atribuie două modalități de expresie diferite. Dacă acest raționament este corect și în concordanță cu faptele, atunci cazul de față dovedește cum un popor poate să-și trateze propria limbă cu o subtilitate admirabilă și deopotrivă cu un simț rar pentru cerințele reciproce existente între concept și sunet, și totuși să rătăcească drumul care este cel mai natural în limbă. Aversiunea limbilor semitice față de compunere se poate explica ușor prin întreaga lor formă, descrisă aici în trăsăturile ei principale. Chiar dacă ar putea fi depășită dificultatea de a da cuvintelor plurisilabice forma lexicală adânc înrădăcinată în limbă, așa cum o dovedesc de altfel numele proprii
[*316*] compuse, asemenea cuvinte compuse trebuie totuși evitate pe cât posibil, întrucât poporul s-a obișnuit cu o formă lexicală mai scurtă, care permite o structură internă riguros articulată și ușor de priceput.

Limba delaware

În limba delaware din America de Nord predomină, mai mult poate decât în orice altă limbă, obișnuința de a forma cuvinte noi prin compunere. Elementele acestor structuri compuse conțin doar rareori cuvântul de bază în integralitatea lui; doar unele părți din el sau doar anumite sunete intră

în cuvântul compus. Dintr-un exemplu oferit de Du Ponceau[1] trebuie chiar să tragem concluzia că depinde de vorbitori dacă vor să combine din fragmente de cuvinte simple astfel de cuvinte compuse sau chiar fraze întregi prezentate ca un cuvânt unitar: de la *ki* 'bun', *wulit* 'bun, frumos, grațios', *wichgat* 'labă' și *schis*, cuvânt întrebuințat ca terminație cu sens diminutival, se formează *k-uli-gat-schis* 'mica și grațioasa ta labă', formulă de chemare pentru o pisicuță. În același mod, expresii întregi se convertesc în verbe și sunt complet conjugate. *Nad-hol-ineen*, structură formată de la *naten* 'a lua', *amochol* 'barcă' și din pronumele în poziție subordonată de persoana întâi plural, care se pune la urmă, înseamnă: 'ia-ne cu barca', se înțelege: '(du-ne) dincolo de râu'. Din aceste exemple observăm deja că schimbările suferite de cuvintele care alcătuiesc compusele sunt foarte importante. Astfel, *wulit*, care în exemplul de mai sus dă *uli*, în alte cazuri, când în structura compusă nu există o consoană precedentă, dă *wul*, iar când există o consoană care să o preceadă apare varianta *ola*.[2] Și abrevierile sunt uneori foarte violente. [***317***] De la *awesis* 'animal', pentru a forma cuvântul pentru 'cal', nu este preluată în structura compusă decât silaba *es*. În același timp, întrucât fragmentele de cuvânt intră în contact cu alte sunete, apar schimbări datorate eufoniei, care fac respectivele fragmente încă și mai greu de recunoscut. La baza cuvântului menționat mai sus pentru 'cal' – *nanayung-es* –, în afară de terminația *es* se află doar *nayundam* 'a purta o povară în spate'. *G*-ul pare intercalat, iar consolidarea obținută prin reduplicarea primei silabe pare aplicată doar la structura compusă. Un simplu *m* inițial din *machit* 'rău' sau din *medhick* 'nociv' dă cuvântului un sens negativ sau depreciativ.[3] Aceste mutilări ale cuvintelor au fost de nenumărate ori blamate și socotite un semn de grosolănie barbară. Ar trebui totuși să avem o cunoaștere mai profundă a limbii

[1] Prefața la lucrarea lui Zeisberger, *Grammar of the language of the Lenni Lenape or Delaware*, 1827, 4, p. 20.

[2] *Transactions of the Historical and Literary Committee of the American Philosophical Society*, Philadelphia, 1819, vol. I, pp. 405 și urm.

[3] Zeisberger, *op. cit.*, observă că termenul *mannitto* reprezintă aici o excepție, căci prin el se înțelege Dumnezeu însuși, Spiritul bun și mare. Există totuși opinia larg răspândită că ideile religioase izvorăsc la popoarele necultivate din teama de spiritele rele. De aceea este foarte probabil ca semnificația originară a cuvântului să fi fost una de acest fel. Neavând la îndemână un dicționar al limbii delaware, nu dețin nici o informație privitoare la restul cuvântului. Surprinzătoare, deși probabil absolut întâmplătoare, este coincidența dintre această parte de cuvânt și cuvântul *aníto* 'idol' din limba tagaleză (v. lucrarea mea despre limba kawi, cartea I, p. 75).

delaware și a relațiilor de înrudire dintre cuvintele ei, pentru a putea stabili dacă în cuvintele contrase silabele tematice sunt realmente distruse sau nu cumva mai degrabă conservate. Că în unele cazuri se petrece în realitate chiar această conservare se vede din următorul exemplu surprinzător. *Lenape* semnifică 'om'; *lenni*, care împreună cu cuvântul anterior constituie numele principalului trib delaware (*Lenni Lenape*), are semnificația a ceva originar, neamestecat, aparținând pământului din vremuri imemoriale și înseamnă,
[***318***] așadar, 'comun, obișnuit'. Cu acest ultim sens, expresia servește la desemnarea a tot ceea ce este autohton, dăruit pământului de spiritul cel mare și bun, în contrast cu ceea ce a venit din străinătate abia odată cu oamenii albi. *Ape* înseamnă 'a merge pe două picioare'.[1] În *lenape* sunt, așadar, cuprinse în mod foarte exact trăsăturile caracteristice ale autohtonului care merge pe două picioare. Faptul că, ulterior, cuvântul capătă valoarea generică pentru 'om' și, pentru a deveni nume propriu, își anexează încă o dată conceptul de 'originar' este un fenomen ușor de explicat. În *pilape* 'adolescent', cuvântul *pilsit* 'pur, nevinovat' este combinat cu acea parte din *lenape* care desemnează însușirea caracteristică a omului. Deoarece cuvintele reunite în structura compusă sunt în cea mai mare parte plurisilabice și, la rândul lor, deja compuse, totul depinde de selecția acelei părți din ele care va fi folosită ca element al noului compus, fenomen asupra căruia doar cunoașterea mai precisă a limbii, realizabilă cu ajutorul unui dicționar complet, ne-ar putea oferi o clarificare. Se înțelege de la sine că uzul limbii va include aceste abrevieri după niște reguli precise. Aceasta se vede deja din faptul că, în exemplele pe care le-am dat, cuvântul modificat ocupă ultima poziție în cadrul compusului și stă întotdeauna după elementele care îl modifică. De aceea, procedeul prin care se realizează această aparentă mutilare a cuvintelor ar merita poate o judecată mai puțin aspră și nu s-ar dovedi atât de distrugător pentru etimologie cum ne-am teme la o examinare superficială. Acest procedeu se află în strânsă relație cu tendința menționată mai sus ca trăsătură caracteristică
[***319***] a limbilor americane – legarea de verb și de nume a pronumelui prezent într-o formă abreviată sau încă și mai deviantă. Ceea ce tocmai am afirmat despre limba delaware dovedește existența unei tendințe mai generale de reunire a mai multor concepte în cadrul aceluiași cuvânt. Dacă vom compara între ele mai multe dintre limbile care indică relațiile gramaticale fără ajutorul

[1] Cel puțin așa înțeleg eu la Heckewelder (*Transactions*, I, p. 411). În orice caz, *-ape* este terminația caracteristică pentru 'ființe care merg pe două picioare', la fel cum *-chum* este terminația pentru 'patrupede'.

flexiunii, servindu-se de particule, vom constata că unele dintre ele, precum birmana, cea mai mare parte a limbilor din insulele Mărilor Sudului și chiar manciuriana și mongola, separă particulele de cuvintele pe care le determină acestea, pe când limbile americane vădesc dimpotrivă tendința de a le îmbina. Această propensiune decurge în mod natural din procedeul încorporării, pe care l-am descris mai sus (§ 17); am prezentat acest procedeu ca pe o carență și l-am explicat prin teama simțului limbii de a strânge laolaltă, atât cât ar fi necesar pentru înțelegere, elementele constitutive ale propoziției.

Pornind de la procedeul prezentat aici, pe care îl urmează în formarea cuvintelor limba delaware, putem pune în evidență încă un aspect. În acest procedeu se evidențiază tendința de a prezenta sufletului ca pe ceva întreg conceptele corelate în procesul gândirii, consolidând această corelație și prin sunet, în loc de a i le înșirui unul câte unul. Avem de-a face aici cu o modalitate picturală de a trata limba, strict corelată cu modalitatea figurativă în care sunt tratate conceptele, modalitate care transpare în toate desemnările limbii. Ghinda se numește *wu-nach-quim* 'nuca mâinii-frunză' (de la *wumpach* 'frunză', *nach* 'mână' și *quim* 'nucă'), deoarece forță imaginativă vie a poporului compară frunzele palmate ale stejarului cu o mână. Și aici trebuie să observăm dubla aplicare a legii menționate mai sus în ceea ce privește poziționarea elementelor: mai întâi a ultimului element, apoi a primelor două, căci mâna, formată oarecum ca o frunză, apare după cuvântul 'frunză', și nu invers.
De o mare însemnătate este, evident, capacitatea unei limbi de a cuprinde [***320***]
cât mai mult posibil într-un singur cuvânt, în loc să se servească în acest scop de o perifrază alcătuită din mai multe cuvinte. Scriitorul talentat operează și el o atentă distincție acolo unde limba îi permite o opțiune liberă. Echilibrul corect pe care îl realizează în această privință limba greacă reprezintă cu siguranță una dintre marile ei frumuseți. Ceea ce se află în conexiune în interiorul unui unic cuvânt se prezintă și sufletului ca un ansamblu unitar, căci cuvintele sunt în limbă ceea ce sunt indivizii în sânul realității. Forța imaginativă este stimulată mai puternic de acest ansamblu unitar decât de o alcătuire care prezintă elementele în mod separat. De aceea, înglobarea într-un cuvânt unic este o sarcină mai cu seamă a forței imaginative, pe când separarea este mai cu seamă o sarcină a intelectului. Forța imaginativă și intelectul pot chiar și în această privință să se afle pe poziții opuse sau cel puțin să procedeze fiecare potrivit propriilor sale legi, a căror diversitate se evidențiază aici printr-un exemplu clar oferit de limbă. Intelectul cere cuvântului nu numai să suscite conceptul în mod complet și riguros, ci și

să indice în conceptul însuși relația logică în care apare acesta în limbă și în vorbire. Limba delaware nu răspunde acestor exigențe ale intelectului decât în felul ei specific, nesatisfăcător pentru un simț al limbii mai elevat. Ea devine însă un simbol viu al forței imaginative care înșiră imaginile una după alta, conservându-și astfel o frumusețe specifică. Și în limba sanscrită așa-numitele participii indeclinabile, care servesc astfel deseori la exprimarea propozițiilor incidente, contribuie în mod substanțial la reprezentarea vie a gândirii, ale cărei părți componente le prezintă simultan sufletului. Întrucât dețin mijloace pentru desemnarea gramaticală, în aceste participii indeclinabile rigoarea cerută de intelect se conjugă cu revărsarea liberă a forței imaginative. Pentru această latură a lor, participiile nedeclinabile sunt demne de laudă. Dar ele au totuși și o latură contrară, atunci când, prin aspectul lor
[***321***] greoi, încătușează libertatea necesară alcătuirii propoziției; metoda lor încorporantă ne face să ne gândim la o varietate insuficientă de mijloace care să ofere propoziției extensiunea cuvenită.

Deloc neglijabil mi se pare faptul că această îndrăzneață modalitate figurativă de a combina cuvintele caracterizează tocmai o limbă nord-americană, fără să vreau să trag de aici concluzii sigure asupra caracterului acestor popoare în opoziție cu cel al popoarelor meridionale, deoarece în acest scop ar trebui să avem mai multe date despre ambele grupuri etnice și despre istoria lor mai timpurie. Cert este însă faptul că, în discursuri și în dezbateri, la popoarele din aceste stirpe recunoaștem o mai mare înflăcărare a sufletului și un elan mai îndrăzneț al forței imaginative, în comparație cu ceea ce cunoaștem la popoarele din America de Sud. Este posibil ca la aceasta să fi contribuit deopotrivă natura, clima și viața de vânător specifică popoarelor din această parte a Americii, viață care presupune lungi incursiuni prin cele mai izolate păduri. Dacă acest fapt este adevărat în sine, nu mai puțin adevărat este că marile stăpâniri despotice, în special cea peruană, care a oprimat cu ajutorul castei sacerdotale libera dezvoltare a individualității, au exercitat incontestabil o influență nocivă, dat fiind că acele triburi de vânători, cel puțin după informațiile pe care le avem, obișnuiau să se asocieze întotdeauna liber unii cu alții. Mai mult încă, de la cucerirea de către europeni a continentului, cele două părți ale sale au cunoscut un destin diferit și în esență decisiv tocmai pentru perspectiva pe care o discutăm aici. Pe coasta nord-americană, străinii nou-veniți din Europa i-au izgonit pe autohtoni spre interior și i-au jefuit de posesiunile lor, fără să îi supună totuși, întrucât misionarii lor, animați de spiritul mai liber și mai indulgent al protestantismului, nu aveau nimic

în comun cu un regim monahal opresiv, cum a fost cel exercitat sistematic de spanioli și de portughezi.

E greu de găsit un răspuns la întrebarea dacă, în bogata forță imaginativă [***322***] a cărei amprentă o poartă limbi precum delaware, n-ar trebui să vedem și un indiciu că în ele s-a conservat o configurație caracteristică copilăriei limbilor, deoarece nu putem distinge cu ușurință între efectele trecerii timpului și ceea ce ține de orientarea spirituală a națiunii. Mă limitez în această privință să observ că este posibil ca acest tip de compunere a cuvintelor, din care, în limbile noastre de astăzi, nu s-au păstrat poate, uneori, decât anumite litere, să fi existat și în limbile cele mai frumoase și cele mai evoluate, căci este în firea lucrurilor să se pornească de la elementul cel mai simplu; de-a lungul atâtor secole însă, în care limba s-a transmis neîntrerupt de la o generație la alta, semnificațiile sunetelor originare firește că s-au pierdut.

§ 24

Dintre toate limbile cunoscute, chineza și sanscrita se află în cea mai puternică opoziție, căci prima lasă orice formă gramaticală pe seama efortului spiritului, pe când cea de a doua tinde să încorporeze în sunet toate formele gramaticale, până la cele mai fine nuanțe. În mod evident, diferența dintre cele două limbi rezidă în modalitatea de desemnare, defectuoasă într-una, excelentă în cealaltă. Cu excepția întrebuințării câtorva particule de care – cum vom vedea în continuare – s-ar putea lipsi, la rigoare, aproape în întregime, chineza indică orice formă gramaticală, în sensul cel mai larg al termenului, cu ajutorul poziției cuvintelor, cu ajutorul unor cuvinte fixate o dată pentru totdeauna într-o unică formă și cu ajutorul conexiunilor de sens, așadar cu mijloace a căror întrebuințare reclamă un efort interior. Dimpotrivă, sanscrita așază în sunetele însele nu doar sensul formei gramaticale, ci și [***323***] configurația spirituală a acesteia, raportul ei cu semnificația materială.

În consecință, am fi tentați să considerăm la prima vedere că limba chineză este cea care se abate cel mai mult de la cerința naturală a limbajului și cea mai imperfectă dintre toate limbile. O asemenea opinie nu rezistă însă la o examinare mai atentă. Chineza posedă, dimpotrivă, un înalt grad de perfecțiune și exercită asupra facultății spirituale o influență puternică, deși unilaterală. Motivul acestei situații poate fi căutat în dezvoltarea științifică timpurie și în bogata literatură a limbii chineze. Este însă evident că limba

însăși, cu funcția ei de stimulare și de susținere, a contribuit în mod substanțial la aceste progrese ale culturii. În primul rând, limbii chineze nu i se poate contesta marea coerență a structurii sale. Toate celelalte limbi non-flexionare, chiar dacă vădesc o puternică înclinație spre flexiune, se opresc totuși la jumătatea drumului, fără a-și atinge scopul. Abandonând complet acest drum, chineza reușește să-și ducă la capăt proiectul. În al doilea rând, tocmai natura mijloacelor întrebuințate în chineză pentru realizarea înțelegerii a tot ceea ce este formal, fără a se face apel la suportul unor sunete cu valoare semantică, a obligat această limbă să acorde o atenție mai strictă diferitelor raporturi formale și să le ordoneze sistematic. În sfârșit, în al treilea rând, distincția dintre semnificația materială și relația formală devine cu atât mai clară pentru spirit cu cât limba, așa cum este ea percepută de auz, se reduce mai mult la sunete dotate cu semnificație materială, în timp ce expresia relațiilor formale depinde de sunete doar ca un raport ce definește poziția și subordonarea acestora. Prin această modalitate aproape generală de desemnare a relațiilor gramaticale fără ajutorul sunetelor, limba chineză se deose-
[*324*] bește, în funcție de câtă diversitate permite acordul universal al tuturor limbilor într-o unică formă, de toate celelalte limbi cunoscute. Cel mai clar recunoaștem acest caracter al chinezei dacă încercăm să constrângem oricare din părțile ei componente să intre în tiparele formale ale altor limbi, cum a făcut-o unul dintre cei mai mari cunoscători ai chinezei, Abel-Rémusat, prezentând o schemă completă a declinării chinezești[1]. Este foarte ușor de înțeles că în orice limbă trebuie să existe mijloace de a distinge între diferitele relații ale numelui. Aceste mijloace nu pot fi însă tratate întotdeauna drept cazuri în adevăratul înțeles al termenului. Limba chineză nu are absolut nimic de câștigat, dacă este privită din această perspectivă. După cum observă foarte just și Rémusat la locul citat, avantajul caracteristic al chinezei rezidă, dimpotrivă, în sistemul ei, diferit de al altor limbi, chiar dacă tocmai din cauza acestui sistem ea este lipsită de diferite alte avantaje și devine într-adevăr, ca limbă și ca instrument al spiritului, inferioară limbilor sanscrite și semitice. Absența unei desemnări fonetice a relațiilor formale nu poate fi totuși privită izolat. În același timp, ba chiar în mod prioritar, trebuie să avem în vedere efectul reactiv pe care această carență îl exercită în mod necesar asupra spiritului, în măsura în care îl constrânge să coreleze într-un mod mai subtil aceste relații cu cuvintele și să le descopere realmente în interiorul acestora, fără să le insereze artificial în structura lor internă. Oricât de paradoxal ar

[1] *Fundgruben des Orients*, 1813, III, p. 283.

părea, consider că este dincolo de orice îndoială faptul că, în chineză, tocmai aparenta absență a oricărei gramatici sporește, în spiritul națiunii, agerimea simțului capabil să recunoască rețeaua formală a discursului, pe când, dimpotrivă, limbile care încearcă, fără a reuși de fapt, să desemneze raporturile gramaticale ajung mai degrabă să amorțească spiritul și să întunece simțul gramatical prin confuzia între conținutul material și cel formal. [***325***]

Această structură specifică a limbii chineze derivă indubitabil din habitudinea articulatorie a poporului chinez încă din epocile cele mai timpurii, din obiceiul de a menține separate net silabele în rostire și dintr-o carență în mobilitatea cu care un sunet acționează asupra altuia modificându-l. Dacă vrem să explicăm specificitatea spirituală a formei lingvistice interne, ar trebui să pornim de la această specificitate senzorială, căci nici o limbă nu poate proveni decât din limba populară necultivată. Când, în virtutea simțului reflexiv și inventiv al națiunii, a agerului și viului său intelect, care ajunge să prevaleze asupra fanteziei, s-a produs o dezvoltare filozofică și științifică a limbii, aceasta nu a putut lua altă cale decât aceea care se manifestase efectiv deja prin stilul mai vechi, menținând separarea sunetelor specifică rostirii populare, dar fixând și distingând cu precizie ceea ce, în uzul mai elevat al limbii, curățat de intonația și de gesturile care vin în ajutorul înțelegerii, era necesar în scopul unei reprezentări clare a gândirii. Că o asemenea prelucrare a limbii a început foarte devreme este un fapt istoric demonstrat ce apare și în urmele – incontestabile, deși vagi – de reprezentare figurativă prezente în scrierea chineză.

Putem afirma în general că, atunci când spiritul accede la înălțimea gândirii științifice, iar în prelucrarea limbii începe să se manifeste o astfel de orientare, scrierea figurativă nu mai poate fi menținută mult timp. La chinezi, acest aspect trebuie să fi fost de două ori adevărat. Ca toate celelalte popoare, chinezii ar fi trebuit să fie conduși și ei spre scrierea alfabetică de articularea [***326***] diferențiată a sunetului. Există însă o explicație a faptului că, la chinezi, inventarea scrierii nu a urmat această cale. Limba vorbită nu mai contopea sunetele între ele, așa încât o desemnare distinctă a acestora a fost mai puțin necesară. După modul în care percepea auzul monogramele sunetului, aceste monograme au fost imitate și în scriere. Îndepărtându-se de scrierea figurativă, fără să se apropie de cea alfabetică, chinezii au construit un sistem de semne ingenios, produs în mod arbitrar, nu fără o anumită coeziune a semnelor între ele – dar o coeziune întotdeauna ideală și niciodată fonetică. Deoarece orientarea spre înțelegere, specifică atât națiunii, cât și limbii, avea prioritate față de plăcerea procurată de schimbarea sunetelor, aceste semne au devenit

efectiv mai mult niște indicii ale conceptelor decât ale sunetelor, numai că fiecărui semn îi corespunde întotdeauna un anumit cuvânt, dat fiind că noțiunea nu-și găsește realizarea decât în cuvânt.

Caracterul și originea structurii lingvistice mai puțin perfecte

Se poate, așadar, afirma că limba chineză și limba sanscrită constituie cele două repere stabile în vastul domeniu al limbilor pe care le cunoaștem, inegale în ceea ce privește gradul lor de adecvare la dezvoltarea spiritului, dar egale în ceea ce privește coerența interioară și realizarea completă a sistemului lor. Limbile semitice nu pot fi situate în intervalul care separă aceste două extreme. Prin tendința lor clară către flexiune, ele aparțin unei clase unice, alături de limbile sanscrite. Toate celelalte limbi pot fi însă considerate ca ocupând poziții intermediare între cei doi poli, deoarece toate trebuie să se apropie fie de procedeul urmat de chineză, care privează cuvintele de relațiile lor gramaticale, fie de procedeul constând în anexarea fermă a sunetelor care desemnează asemenea relații. Chiar și limbile încorporante, precum mexicana, se găsesc în această situație, deoarece procedeul încorporării nu poate indica toate raporturile și, acolo unde acest procedeu nu este suficient,
[***327***] este necesară întrebuințarea unor particule, care pot fi anexate cuvântului de bază sau pot rămâne separate de acesta. Dincolo însă de aceste calități negative, și anume absența oricărei desemnări gramaticale și absența oricărei flexiuni, aceste limbi, diferite între ele în multe privințe, nu au nimic în comun una cu alta și de aceea pot fi cuprinse doar în mod cu totul aproximativ într-o clasă unică.

În această privință, se pune întrebarea dacă, examinând formarea limbajului (nu în interiorul unei familii de limbi, ci în general), nu ar trebui să admitem existența unui progres treptat către un stadiu tot mai desăvârșit. Aplicată la geneza efectivă a limbajului, această întrebare ne-ar putea duce cu gândul la ideea că, în diferite epoci de dezvoltare a speciei umane, ar fi existat doar configurații lingvistice succesive, situate pe diferite trepte de evoluție, fiecare dintre acestea presupunând și condiționând apariția celeilalte. Chineza ar fi, în acest caz, limba cea mai veche, iar sanscrita cea mai recentă. Este însă posibil ca timpul să fi conservat forme apărute în epoci diferite. Am explicat deja în paginile precedente, atât cât era necesar, unul dintre punctele fundamentale ale concepției mele lingvistice, potrivit căruia limba cea mai perfectă – din punct de vedere strict conceptual – nu trebuie să fie în mod necesar și cea mai recentă. Din perspectivă istorică nu putem decide

nimic în această privință; într-unul din paragrafele următoare ale lucrării de față, când voi vorbi despre apariția efectivă a limbilor și despre amestecul dintre ele, voi încerca totuși să precizez cu mai multă rigoare și acest punct. Dar, chiar dacă am face abstracție de ceea ce a existat cu adevărat, ne putem întreba dacă limbile care ocupă poziția intermediară de care vorbeam apar, una față de alta, doar pe baza structurii lor, ca stadii ale unei evoluții progresive sau dacă diversitatea lor ne interzice să le aplicăm o unitate de măsură atât de simplă. Pe de altă parte, adevărată pare aici prima dintre ipoteze. Limba birmană, de exemplu, dispune pentru cea mai mare parte a relațiilor gramaticale de modalități de desemnare fonetică concrete sub formă de particule, dar fără să îmbine aceste particule nici între ele, nici cu [***328***] cuvintele de bază, prin intermediul modificărilor de sunete; dimpotrivă, după cum am arătat, limbile americane îmbină elemente obținute prin abreviere și conferă cuvântului care se naște din această îmbinare o anumită unitate fonetică. Acest ultim procedeu pare să fie mai aproape de veritabila flexiune. Dacă însă, comparând birmana cu malaeziana propriu-zisă, vom constata că prima desemnează realmente un număr mai mare de relații, acolo unde cea de-a doua conservă absența, specifică chinezei, a modalităților de desemnare, iar pe de altă parte, malaeziana tratează silabele anexate de care dispune respectând cu grijă atât sunetele acestor silabe, cât și pe cele ale cuvântului de bază, ne vom afla atunci în situația de a nu putea decide căreia dintre cele două limbi ar trebui să-i acordăm întâietate, deși, dacă am judeca după alte criterii, această întâietate i s-ar cuveni, fără îndoială, limbii malaeziene.

Este limpede că ar fi unilateral să determinăm în acest fel și după astfel de criterii stadiile de dezvoltare a limbilor. Dacă, în considerațiile precedente, am recunoscut pe bună dreptate o unică formă ca fiind singura legitimă, această superioritate se bazează exclusiv pe aceea că, în virtutea unei întâlniri favorabile între un organ bogat și rafinat și un simț lingvistic viu și intens, ansamblul predispozițiilor care angajează ființa materială și pe cea spirituală a omului pe drumul către limbaj se dezvoltă în sunet în mod integral și nealterat. O structură lingvistică formată în împrejurări atât de prielnice pare să fi izvorât dintr-o intuiție exactă și dinamică a raportului dintre vorbire și gândire și a legăturii strânse dintre toate părțile componente ale limbii. În realitate, o structură lingvistică cu adevărat legitimă este posibilă doar acolo unde o astfel de intuiție, asemenea unei flăcări dătătoare de viață, străbate cu lumina ei formarea limbii. Nu s-ar putea ajunge la o astfel de structură fără a postula existența unui principiu al elaborării interne, pe care nici o

procedură mecanică, acționând progresiv, nu ar putea să-l împlinească. Chiar
[***329***] dacă împrejurări la fel de favorabile nu se întâlnesc peste tot, la toate popoarele se manifestă întotdeauna, în formarea limbii lor, una și aceeași tendință. Toate aspiră spre ceea ce este corect și natural și, pornind de aici, spre ceea ce este mai elevat. Limba este cea care, dezvoltându-se în sânul popoarelor și împreună cu ele, conduce de la sine și fără intervenția explicită a acestora la realizarea acestei aspirații; este de neconceput ca o națiune să desemneze, oarecum intenționat, de exemplu doar semnificația materială și să excludă relațiile gramaticale din sfera desemnării prin sunete. Întrucât, de altfel, ca să reiau o expresie pe care am folosit-o și anterior, omul este mai puțin cel care dă o formă limbajului, cât mai degrabă cel care descoperă în sine spontan, cu bucurie și uimire, niște evoluții ce par să izvorască din ele însele, limbajul este condiționat în dinamica lui creatoare de împrejurările în care se manifestă, așa încât el nu îndeplinește întotdeauna același scop, ci, percepându-și propria insuficiență, se simte îngrădit de o limită aflată în afara sa. În ciuda acestui fapt, necesitatea care îl împinge mereu către realizarea scopului lui general îi dă forța să se smulgă, într-un fel sau altul, din această îngrădire și să se îndrepte spre o configurație adaptată atingerii acestui scop. În acest fel ia naștere forma concretă a diferitelor limbi omenești, care, în măsura în care se abate de la structura legitimă, conține întotdeauna, deopotrivă, o parte negativă, care marchează limitele activității creatoare, dar și o parte pozitivă, care conduce către scopul general ceea ce nu fusese obținut complet. Partea negativă poate fi gândită ca o evoluție progresivă, măsurată în funcție de realizările forței creatoare a limbii. Partea pozitivă, în care rezidă structura individuală, adesea foarte ingenioasă chiar și în limbile mai imperfecte, nu ne îngăduie însă întotdeauna determinări atât de simple. Întrucât aici avem de-a face, într-o măsură mai mare sau mai mică, cu o conformitate sau, dimpotrivă, cu o abatere de la structura legitimă, trebuie să ne mulțumim cel
[***330***] mai adesea cu evaluarea avantajelor sau a carențelor limbii respective. În această – dacă îmi este îngăduit să mă exprim astfel – modalitate anormală de producere a limbii, adesea o anumită parte a limbii este oarecum avantajată față de celelalte, iar acestui fapt i se datorează adeseori trăsătura caracteristică a anumitor limbi. Firește însă că adevărata puritate a principiului just nu se poate exprima în nici una dintre cele două părți. Căci acest principiu reclamă într-adevăr un tratament uniform al tuturor părților componente și, în măsura în care ar putea pătrunde efectiv într-una dintre părți, s-ar revărsa imediat și asupra celorlalte. Absența unei reale coerențe interne reprezintă totuși o

caracteristică a tuturor acestor limbi. Chineza însăși nu poate atinge în mod complet o astfel de coerență internă, căci și această limbă, în unele cazuri – e drept, nu foarte numeroase – trebuie să vină în ajutorul principiului succesiunii cuvintelor prin întrebuințarea particulelor.

Dacă limbile mai imperfecte sunt lipsite de adevărata unitate a unui principiu care să-și iradieze din interior și în mod uniform lumina, procedeul descris aici, pe care îl urmează aceste limbi, implică totuși faptul că fiecare manifestă o fermă coeziune și o unitate care izvorăște întotdeauna nu atât din natura limbajului în general, cât mai degrabă din individualitatea specifică a fiecărei limbi. Fără o unitate a formei, nici o limbă nu poate fi concepută; vorbind, oamenii își concentrează în mod necesar vorbirea într-o astfel de unitate. Acest fenomen se petrece la orice creștere interioară sau exterioară de care are parte limba. Căci, potrivit naturii sale celei mai intime, limba construiește o țesătură coerentă de analogii, în care elementul străin nu se poate insera decât printr-o legătură care îi este proprie.

Considerațiile formulate aici arată ce varietate de structuri manifestă producerea limbajului de către om și ne fac în același timp să ne îndoim de [***331***] posibilitatea realizării unei clasificări exhaustive. O asemenea clasificare poate fi realizată în scopuri precise, dacă alegem drept criteriu de diferențiere fenomene specifice care se petrec în limbi; întâmpinăm însă dificultăți insolubile atunci când, la o cercetare mai aprofundată, distincțiile operate trebuie să pătrundă în configurația naturii limbilor și în legătura intimă dintre acestea și individualitatea spirituală a națiunilor. Stabilirea unui sistem complet al configurației și al diversității limbilor – chiar dacă o asemenea operație nu ar întâmpina dificultățile generale arătate mai sus – nu ar fi totuși imposibilă, dat fiind stadiul atins de știința limbii. O astfel de activitate ar trebui precedată de un număr important de cercetări, care nu au fost însă nici măcar începute. Căci înțelegerea exactă a naturii unei limbi presupune cercetări mult mai susținute și mai aprofundate decât cele care au fost dedicate până acum celor mai multe dintre limbi.

Totuși, și în limbi neînrudite din punct de vedere genealogic și în puncte care interesează în cel mai înalt grad orientarea spirituală, se regăsesc deosebiri care par să contureze realmente mai multe clase diferite. Am vorbit mai sus (§ 21) despre importanța faptului de a da verbului o modalitate de desemnare care să îi caracterizeze din punct de vedere formal adevărata funcție. Or, tocmai prin această particularitate se diferențiază între ele limbi care, în rest, în ceea ce privește configurația lor de ansamblu, par să se situeze la același nivel.

Este firesc să nu stabilească nici o distincție originară între nume și verb limbile cu particule, cum ar putea fi denumite acele limbi care, desemnând efectiv relațiile gramaticale prin intermediul silabelor sau al cuvintelor, nu le înglobează prin anexiune sau le anexează printr-o legătură slabă și ușor de recunoscut. Chiar și atunci când limbile desemnează unele tipuri particu-
[*332*] lare de nume, acest fapt se întâmplă totuși doar în relație cu anumite concepte și doar în anumite cazuri, dar nu în sensul unei distincții realizate în mod sistematic. De aceea, nu rareori se întâmplă ca orice cuvânt, fără deosebire, să poată fi configurat ca verb sau, invers, orice flexiune verbală să poată avea și valoare de participiu. Or, limbile care se aseamănă în această privință se deosebesc totuși între ele prin altceva, și anume prin faptul că unele nu dotează verbul cu nici un fel de expresie care să-i caracterizeze funcția specifică de realizare a conexiunii enunțiative, pe când altele fac acest lucru cel puțin cu ajutorul unor pronume, abreviate sau modificate sonor și anexate verbului, menținând totuși intactă diferența – menționată deja de mai multe ori mai sus – între pronume și persoana verbală. Primul procedeu apare, de exemplu, în limba birmană și, din câte pot aprecia, în limba siameză, în maniciuriană și în mongolă (în măsura în care aceste limbi nu abreviază pronumele până la a le transforma în afixe), în limbile din insulele Mărilor Sudului și în aproape toate celelalte limbi malaeziene din arhipelagul occidental. Al doilea procedeu este urmat de limba mexicană, de limba delaware și de alte limbi americane. Adăugând verbului pronumele regent și pronumele subordonat și încărcându-l astfel când cu o semnificație concretă, când cu una generală, limba mexicană exprimă realmente într-un mod mai spiritual funcția proprie doar verbului, transferând-o asupra celorlalte componente principale ale propoziției. În cadrul primului dintre cele două procedee menționate, subiectul și predicatul pot fi corelate doar indicându-se forța verbală prin adăugarea verbului ‘a fi’. De cele mai multe ori, ‘a fi’ este adăugat doar mental; ceea ce numim verb în limbile care urmează acest procedeu este de fapt doar un participiu sau un nume verbal și poate fi pe deplin întrebuințat ca atare, chiar dacă genul verbului, timpul și modul își găsesc și ele o întrebuințare explicită. Prin mod, în aceste limbi, se înțeleg însă doar cazurile în care sunt
[*333*] întrebuințate concepte precum ‘a dori’, ‘a se teme’, ‘a putea’, ‘a trebui’ etc. Conjunctivul pur le rămâne acestor limbi, de regulă, străin. Instituirea incertă și dependentă* exprimată prin conjunctiv fără adăugarea unui concept secundar de natură materială nu poate fi marcată în mod adecvat în limbi

* Vezi *supra*, p. 250 (*n. trad.*).

în care simpla instituire actualizatoare nu își găsește o expresie formală. Acest aspect al presupusului verb este tratat atunci cu mai multă sau mai puțină atenție și contopit în unitatea cuvântului. Diferența prezentată aici coincide întocmai cu aceea dintre dizolvarea verbului într-o perifrază și întrebuințarea lui ca unitate vie. Primul procedeu reflectă mai degrabă ordinea logică, al doilea este un procedeu figurativ orientat către simțuri; și, pătrunzând în specificitatea acestor limbi, avem impresia că vedem ceea ce trebuie să se petreacă în spiritul popoarelor ale căror limbi urmează procedeul perifrastic. Alte limbi, cum sunt cele care cunosc o configurație legitimă, se servesc de ambele procedee, în funcție de diferitele împrejurări. Prin natura ei, limba nu poate renunța fără mari inconveniente la exprimarea prin mijloace figurative și sensibile a funcției verbale. Într-adevăr, chiar și în limbile care – s-o spunem deschis – suferă de absența efectivă a adevăratului verb, acest inconvenient este diminuat de faptul că la un mare număr de verbe natura verbală rezidă în semnificația însăși și astfel coerența formală este compensată în mod material. Dacă la aceasta mai adăugăm, ca în cazul chinezei, faptul că unele cuvinte, care pot îndeplini ambele funcții, a numelui și a verbului, pot primi prin uz marca formală doar a unuia dintre acestea sau că acele cuvinte își pot indica propria valoare prin intonație, înțelegem atunci cum a reușit limba, chiar urmând o altă cale, să-și impună încă o dată singură drepturile.

Structura lingvistică mai puțin perfectă

Dintre toate limbile care îmi sunt mai îndeaproape cunoscute, nici uneia nu îi lipsește mai mult desemnarea formală a funcției verbale decât limbii [***334***] birmane.[1] În gramatica sa, Carey observă în mod explicit că în limba birmană verbele sunt întrebuințate aproape exclusiv ca forme participiale, acestea fiind

[1] Numele pe care și-l dau birmanii lor înșiși este *mrnmâ*, cuvânt care se scrie de obicei *mrammâ* și se pronunță *byammâ* (Judson, *A dictionary of the Burman language, with explanations in English*, 1826). Dacă ni s-ar permite să explicăm acest nume direct prin semnificația elementelor sale, vom constata că desemnează 'un neam puternic, robust'. Căci *mran* înseamnă 'iute', iar *mâ* 'a fi robust, puternic, sănătos'. Din aceste cuvinte autohtone s-au născut fără îndoială diferitele variante scrise, întrebuințate de regulă pentru a denumi poporul și regiunea, variante între care *barma* și *barmani* sunt cele corecte. Carey, *A grammar of the Burman language,* 1814, și Judson, *op. cit.*, au în vedere de fapt același sunet, inerent consonantic, pe care îl notează însă într-o manieră greșită, la care astăzi s-a renunțat în general. *Cf.* și Berghaus, *Asia*, 1832, I, fasc. nr. 8 – *Indochina*, p. 77, ca și Leyden, *Asiatick Researches*, 1808, X, p. 232.

suficiente, adaugă el, pentru a indica orice concept care trebuie exprimat printr-un verb. În alt loc, Carey neagă tranșant existența în birmană a oricărui verb.[1] Această particularitate o înțelegem însă pe deplin doar dacă o privim în relație cu restul structurii limbii.

Cuvintele de bază nu cunosc în birmană nici o schimbare prin adjuncție de silabe cu valoare gramaticală. Singurele schimbări de litere care se produc în această limbă sunt reprezentate de conversiunea primei litere aspirate într-una non-aspirată, acolo unde o aspirată este supusă reduplicării; de
[***335***] asemenea, de trecerea consoanei surde inițiale din al doilea cuvânt la o non-aspirată sonoră atunci când două cuvinte monosilabice sunt combinate într-un unic cuvânt sau când este repetată aceeași temă lexicală. Și în limba tamilă[2] *k*, *t* (atât ca lingual, cât și ca dentală) și *p* devin la mijlocul cuvântului *g*, *d* și *b*. Diferența constă doar în faptul că în tamilă consoana rămâne surdă, când este dublă în centrul cuvântului, în timp ce în birmană conversiunea se petrece și atunci când primul dintre cele două cuvinte de bază se termină în consoană. De aceea, birmana păstrează în toate cazurile cea mai stabilă unitate a cuvântului, în virtutea unei mai mari fluidități a consoanei adăugate.[3]

---

[1] *A grammar of the Burman language,* p.79, §1, p. 181 și, în special prefața, pp. 8–9. Autorul acestei gramatici este Felix Carey, fiul mai mare al lui William Carey, la rândul lui profesor pentru limbi indiene la Colegiul din Fort William, învățat căruia îi datorăm o serie de gramatici ale unor limbi asiatice. Felix Carey a murit din păcate în anul 1822 (*Journ. Asiat.*, III, p. 59). Tatăl său i-a urmat în anul 1834.

[2] V. la Anderson, *Rudiments of Tamul grammar*, 1821, în tabelul alfabetului.

[3] În ambele limbi, litera nu se schimbă în scriere ca urmare a modificării suferite în pronunțare, deși birmana, spre deosebire de tamilă, deține semne pentru toate literele sonore. În birmană, eventualitatea ca pronunțarea să se depărteze de scriere este frecventă. În scrisoarea mea către dl Jacquet (*Extraits d'une lettre de M. le baron G. de Humboldt à M. E. Jacquet sur les alphabets de la Polynésie asiatique*, în *Nouveau Journal Asiatique*, 1832, IX, p. 500), cu privire la cele mai importante abateri de acest tip care apar în temele lexicale monosilabice unde, de exemplu, forma scrisă *kak* se pronunță *ket*, am riscat formularea ipotezei că menținerea unei scrieri diferite de pronunțare are o motivație etimologică; rămân și azi la aceeași părere. Problema mi se pare următoarea: pronunțarea s-a îndepărtat treptat de scriere, dar, pentru ca aspectul originar al cuvântului să rămână ușor de recunoscut, abaterile survenite în rostire nu au mai fost reflectate și în scriere. Leyden pare să fi avut aceeași părere asupra acestui punct, căci atribuie (în *Asiatick Researches*, 1808, X, p. 237) birmanilor o pronunție mai delicată, mai puțin articulată și mai puțin coincidentă cu ortografia actuală a limbii lor decât este cea a populației rukhéng, locuitorii din Aracán (la Judson: *rariñ*). Dar, având în vedere natura însăși a problemei, nu este deloc oportun să credem că lucrurile ar sta altfel. Dacă, referindu-ne la primul exemplu, nu s-ar fi pronunțat cândva efectiv *kak*, această terminație nu s-ar fi reflectat nici în scriere. În opera sa *Paläographie als Mittel für die Sprachforschung*, pp. 6, 7 și 89, operă bogată în remarci pătrunzătoare

Structura cuvântului (excepție fac pronumele și particulele gramaticale) [***336***]
se bazează, în limba birmană, pe cuvinte tematice monosilabice și pe compuse formate pe baza acestora. Între cuvintele tematice se pot distinge două clase. Cele din prima clasă indică acțiuni și calități și se referă de aceea la mai multe obiecte. Cele din clasa a doua sunt denumiri ale unor obiecte particulare, ale unor ființe vii sau ale unor obiecte inanimate. Așadar, verbul, adjectivul și substantivul sunt inerente semnificației cuvintelor tematice. Diferența menționată mai sus constă la aceste cuvinte doar în semnificația, nu și în forma lor. Astfel, *ê* 'a fi rece', 'a se răci', *kû* 'a încinge', 'a lega', 'a ajuta', *ma* 'a fi puternic, robust, sănătos' nu sunt formate altfel decât *lê* 'vântul', *rê* (pronunțat *yê*[1]),

și în fine observații, dl Lepsius a propus, aducând suficiente argumente, un principiu potrivit căruia nimic nu poate fi reprezentat în scriere dacă nu a existat cândva, într-o etapă anterioară, în pronunțare. Formularea inversă a acestui raționament o consider mai mult decât îndoielnică, deoarece există exemple greu de respins care dovedesc că scrierea, oricât de ușor de priceput ar fi, nu mai reflectă integral pronunția. Faptul că în birmană aceste schimbări de sunet au apărut doar atunci când pronunția a devenit [***336***]
mai neglijentă este demonstrat de o observație justă a lui Carey, *op. cit.*, potrivit căreia terminațiile care se abat de la scriere ale cuvintelor monosilabice nu sunt pronunțate clar, ci în mod confuz și greu de distins de către auz. Nu rareori, în asemenea cazuri, se întâmplă ca, în pronunțare, sunetul nazal-palatal să dispară de tot la sfârșitul cuvintelor. Așa se explică de ce silaba notată în scris *thang*, folosită la indicarea mai multor relații gramaticale, în pronunțare apare la Carey când *theen* (unde *ee* corespunde unui *i* lung, în *op. cit.*, tabelul de la p. 20), când *thee* (p. 36, § 105), iar la Hough, *An English and Burman vocabulary*, 1825, apare de obicei *the*, așa încât abrevierea pare uneori mai puternică, alteori mai restrânsă. În alt punct se poate dovedi cu argumente istorice că scrierea conservă pronunția unui alt dialect, probabil a unuia mai vechi. Verbul 'a fi' este notat în scris prin *hri*, dar este pronunțat de birmani *shi*. În Arcan se pronunță în schimb *hi*, iar etnia din această provincie este socotită mai veche și mai civilizată decât cea a birmanilor (Leyden, *Asiatick Researches*, 1898, X, pp. 222 și 237).

[1] Potrivit lui Hough, *op. cit.*, *r* este pronunțat când ca un *r*, când ca un *y* și nu pare să existe în această privință o regulă sigură. Klaproth (*Asia polyglotta*, 1823, p. 369) transcrie cuvântul *jî* pe baza pronunției franțuzești, dar nu ne arată de unde a preluat grafia cuvintelor birmane. Deoarece pronunția se abate adesea de la scriere, prefer să scriu cuvintele birmane exact în conformitate cu scrierea originară birmană, așa încât, pe baza explicațiilor date la începutul prezentei lucrări cu privire la transliterarea [***337***]
alfabetului birman, orice cuvânt pe care îl citez să poată fi retranspus exact în semnele grafice birmane. În paranteze dau și pronunția, atunci când este neregulată și acest fapt îmi este cunoscut cu certitudine. În pasajele următoare, sigla H. indică faptul că avem de-a face cu pronunția propusă de Hough. Nu este însă clar dacă, în opera sa *Asia polyglotta*, Klaproth urmează scrierea sau pronunțarea. Astfel, pentru 'limbă' el scrie *la*, pentru 'mână' *lek*. Primul cuvânt este însă în scriere *hlyâ*, în pronunțare *shyâ*, iar al doilea este în scriere *lak*, în pronunțare *let*. Cuvântul pe care Klaproth îl dă pentru 'limbă' – *ma*, nu se găsește deloc în dicționarele pe care le am la îndemână.

[***337***] ‘apa’, *lû* ‘omul’. Carey a adunat cuvintele tematice care indică acțiuni și calități într-un indice alfabetic special, anexat la gramatica sa, și le-a tratat întocmai ca pe radicalii limbii sanscrite. Pe de o parte, asemenea cuvinte sunt de fapt comparabile cu radicalii limbii sanscrite. Căci, în configurația lor originară, ele nu aparțin unei anumite părți de vorbire, iar în cadrul discursului nu apar decât împreună cu particulele gramaticale care le conferă determinarea specifică a unei anumite părți de vorbire. De la ele sunt derivate și numeroase alte cuvinte, fapt care decurge în mod natural deja din tipul de concepte pe care le desemnează. Pe de altă parte, la o examinare mai atentă, constatăm că ele au o natură total diferită de aceea a radicalilor limbii sanscrite, căci pe baza tratamentului gramatical aplicat limbii în integralitatea ei cuvintele tematice și particulele nu pot apărea decât în succesiune, fără a constitui ansambluri lexicale unitare rezultate prin contopirea mai multor elemente și tocmai de aceea nu se produce îmbinarea simplelor silabe derivate cu sunetele tematice. Cuvintele tematice apar astfel în discurs nu ca părți inseparabile ale unor forme lexicale unitare, ci, într-adevăr, cu întreaga lor configurație neschimbată; și nu este nevoie de nici o separare artificială a lor de forme mai ample rezultate prin contopire. Nici derivarea pe baza acestor cuvinte tematice nu este o derivare veritabilă, ci o simplă compunere. În fine, substan-

[***338***] tivele nu au, în majoritatea lor, nimic care să le deosebească de aceste teme lexicale și nu pot fi, în cea mai mare parte, derivate de la acestea. În sanscrită, cu excepția unor cazuri rare, cel puțin forma numelor este diferită de forma radicalului, deși este incontestabil că nu toate numele pot fi derivate de la radicali prin intermediul sufixelor *unâdi*. Presupușii radicali ai limbii birmane se comportă, așadar, întocmai ca și cuvintele chinezești, dar, cuprinși în structura unitară a limbii, trădează într-adevăr o anumită asemănare cu radicalii sanscritei. Foarte adesea, fără a fi deloc modificat, presupusul radical are în plus semnificația unui substantiv, în cadrul căreia semnificația lui verbală specifică se evidențiază mai mult sau mai puțin clar. Astfel, *mai* semnifică ‘a fi negru’, ‘a amenința’, ‘a speria’, iar *nê* ‘planta indigo’ semnifică ‘a rămâne’, ‘a persista’, *pauñ* ‘soarele’ semnifică ‘a adăuga (în scopul consolidării)’, iar apoi ‘a amaneta’ și ‘(la animale) șale, șold’. Într-un singur caz am găsit modificarea radicalului și desemnarea categoriei gramaticale prin intermediul unei silabe derivate; cel puțin acesta este singurul caz care, după aparențe, se deosebește de simpla compunere. Este vorba despre faptul că din radicali se formează substantive (după Hough și adjective, *cf. Voc.*, p. 20) prin prefixarea lui *a*, de exemplu: *a-châ* ‘mâncare’, ‘hrană’, de la *cha* ‘a mânca’; *a-myak* (*amyet* H.)

'supărare', de la *myak* 'a fi supărat', 'a se supăra'; *a-pan* 'o ocupație obositoare', de la *pan* 'a respira greu'; *chang* (*châ* H.) 'a așeza într-o ordine neîntreruptă'. Acest *a* prefixat este însă la rândul lui eliminat atunci când substantivul intră într-un compus ca unul dintre componentele ultime. Această eliminare se petrece însă, după cum vom vedea mai jos la cuvântul *ama*, și în cazurile în care *a* nu este cu siguranță o silabă derivată de la un radical. Există și [***339***] substantive care, fără să-și modifice propria semnificație, uneori posedă această proteză, alteori sunt lipsite de ea. Astfel, cuvântul *pauñ* 'șale', citat mai sus, poate deveni uneori și *apauñ*. Acest *a* nu poate fi însă echivalat cu o veritabilă silabă derivată.

În compuse sunt reunite fie două cuvinte indicând calități sau acțiuni (cuvinte denumite de Carey radicali), fie două nume, fie, în fine, un nume și un astfel de radical. Primul caz este întrebuințat adesea pentru a reda un mod al verbului, de exemplu optativul, corelându-se un concept verbal oarecare cu verbul 'a dori'. Se poate întâmpla însă ca doi radicali să fie combinați într-un compus doar pentru a se obține modificarea sensului și, în acest caz, respectiva modificare adaugă uneori doar o mică nuanță de sens; din sensul fiecărui radical luat separat nu se poate nici măcar bănui cauza care a stat la baza compunerii. Astfel, *pan*, *pan-krâ:* și *pan-kwâ* înseamnă 'a cere permisiunea', 'a ruga'; *krâ:* (*kyâ:*) înseamnă 'a primi o veste', 'a da o veste', ba chiar 'a fi separat'; *kwâ* înseamnă 'a se separa', 'a deveni despărțiți (după o legătură anterioară)'. La alte compuse, procedeul compunerii este mai ușor de explicat: *prach-hmâ* înseamnă 'a păcătui împotriva a ceva' și 'a depăși', dar separat *prach* (*prîch*) înseamnă 'a arunca spre ceva', iar *hmâ* 'a rătăci', 'a fi pe un drum greșit' și de aici chiar 'a păcătui'. În astfel de cazuri, prin compunere se obține o consolidare a conceptului. Cazuri asemănătoare se găsesc frecvent în birmană și arată clar că această limbă posedă particularitatea de a forma foarte adesea, pe lângă un radical simplu și de aceea monosilabic, un verb compus din doi radicali și deci bisilabic, fără vreo modificare esențială a semnificației, așa încât radicalul care se adaugă fie redă conceptul celuilalt pur și simplu într-un mod diferit, fie se limitează doar la a-l reflecta, fie, [***340***] în sfârșit, adaugă un concept absolut general.[1] Voi reveni mai jos asupra [***341***]

[1] Gramatica lui Carey nu evidențiază acest tip de compuse și nu îl menționează în mod special. El rezultă însă de la sine, dacă examinăm cu atenție vocabularul birman. Judson, *op. cit.*, pare să facă și el referire la această specie de compunere, atunci când, în legătură cu *pañ*, observă că acest cuvânt este întrebuințat doar în compuse, alături de cuvinte cu semnificație asemănătoare. Pentru a fixa un cadru mai precis al situației, prezint în continuare câteva exemple de asemenea cuvinte:

acestui fenomen important pentru structura lingvistică în general. Unii radicali de acest tip nu sunt întrebuințați niciodată separat, chiar dacă sunt primele elemente dintr-un compus. De acest tip este *tun·*, element care apare întotdeauna alături de *wap (wet)*, cu toate că ambii radicali poartă semnificația compusului, adică 'a face plecăciuni respectuoase'. Compusul poate prezenta și ordinea inversată *wap-tu·n·*, de data aceasta cu un sens întărit: 'a se târî pe pământ', 'a se prosterna înaintea celor puternici'. Uneori, radicalii pot fi folosiți în compuse și în așa fel încât doar o parte a semnificației lor este preluată în compus și se neglijează faptul că partea rămasă din semnificație se află în contrast cu celălalt element al compusului. Astfel, potrivit observației explicite a lui Judson, *hchwat* 'a fi foarte alb' este întrebuințat

chî: și *chî:-nañ*, cu sensul de 'a călări ceva' sau 'a încăleca'; luat singur, *nañ* (*neñ:* H.) înseamnă 'a sări peste ceva';

tup (*tôk*. După Carey *o* se pronunță ca în englezescul *yoke*, după Hough ca în englezescul *go*) și *tup-kwa* 'a îngenunchea'; luat separat, *kwa* înseamnă 'a fi scund';

nâ și *nâ-hkan*. (*nâ-gan*.) 'a asculta cu atenție', 'a fi atent'; luat singur, *khan*. înseamnă 'a lua', 'a primi';

pañ (*peñ* H.) și *pañ-pan:* 'a fi obosit', 'a fi epuizat'; luat singur, *pan:* înseamnă același lucru. Un sens asemănător are la *pañ-hrâ:*; luat singur, *hrâ:* (*shâ*) înseamnă 'a se retrage', dar și 'a fi prezent în cantitate redusă';

rang (*yî*) 'a-și aminti', 'a se concentra asupra a ceva', 'a observa', 'a medita la ceva' și *rang-hchauñ* care are aceeași valoare, dar cu o semnificare mai precisă a concentrării pe ceva anume, pe reliefarea unui anumit lucru; luat separat, *hchauñ* înseamnă 'a purta', 'a ține', 'a îndeplini'. La fel ca și precedentul este *rang-pê*; luat singur, *pê* înseamnă 'a da';

hrâ (*shâ*) 'a căuta', 'a umbla după ceva' și *hrâ-kran*. (*shâ-gyan*.), cu aceeași semnificație. Luat singur, *kran* înseamnă 'a gândi', 'a reflecta', 'a chibzui', 'a avea intenția';

kan și *kan-kwak* 'a împiedica', 'a opri', 'a zădărnici'; luat singur, *kwak* (*kwet*) înseamnă 'a închide într-un cerc', 'a fixa limite';

chang (chî) și *chang-kâ:* 'a fi prezent în număr mare, în exces'. Luat separat, *kâ* înseamnă 'a lărgi', 'a extinde', 'a distruge';

ram (*ran*, vocala fiind ca în englezescul *pan*) și *ram:-hcha* 'a da un sfat', 'a încerca', 'a cerceta'. Luat separat, *hcha* înseamnă 'a reflecta', 'a sta la îndoială'. Luat separat sau legat de *hcha*, *taû* înseamnă 'a sfătui', însă nu este întrebuințat niciodată separat; *pa* și *pa-tha* 'a oferi ceva unui spirit rău', 'a sacrifica'. Luat singur, *tha* înseamnă 'a face din nou', 'a reconstitui', dar și 'a duce cu sine', 'a oferi'.

În aceste exemple am încercat doar să confrunt între ele cuvinte dotate cu același accent. Dacă ar exista posibilitatea – dar despre aceste aspecte instrumentele de lucru de care dispun nu-mi spun nimic – ca și cuvinte cu accent diferit să se afle în relație etimologică, s-ar dovedi că numărul cazurilor de asemenea compuse este mai mare și s-ar putea atunci deduce uneori și etimologia unor radicali ale căror semnificații corespund și mai bine cuvântului rezultat prin compunere.

și ca element de întărire alături de cuvinte desemnând alte culori. În fine, cât de mare poate fi efectul exercitat de compunere asupra fiecărui cuvânt component se poate deduce din ceea ce observă Judson cu privire la mai sus menționatul *hchauñ*, și anume că acest cuvânt primește uneori, prin intermediul relației în care este angrenat, o semnificație specială (*a specific meaning*).

Acolo unde numele sunt combinate cu radicali, aceștia din urmă stau de obicei după primele: *lac-tat* (*let-tat* H.) 'artist', 'artizan', de la *lak* (*let* H.) 'mână' și *tat* 'a fi priceput la ceva', 'a înțelege ceva'. Aceste compuse din birmană coincid atunci cu cele din sanscrită unde, ca în cazul lui *dharmawid*, un radical este adăugat la un nume în calitate de ultim component. Adesea însă, în aceste structuri compuse se întâmplă ca radicalul să capete sens adjectival și apare atunci un compus doar în măsura în care limba birmană tratează întotdeauna un adjectiv ca atare doar în relație cu substantivul său: *nwâ:-kauñ* 'vacă bună' (de fapt: 'a fi bun'). Un compus de acest fel, în sensul [***342***]
propriu al termenului, este *lû-chu* 'mulțime de oameni', de la *lû* 'om' și *chu* 'a se aduna'. La compunerea cu elemente nominale găsim cazuri în care numele constituind ultima componentă se depărtează de semnificația sa originară până într-acolo, încât devine un sufix cu semnificație generală. Astfel, *ama* 'femeie', 'mamă'[1] este abreviat și devine *ma* prin eliminarea lui *a*; conferă astfel primului element al compusului semnificația de 'mare', 'nobil', 'principal': *tak* (*tet*) 'vâslă', dar *tak-ma* 'vâslă principală', 'timonă'.

Între nume și verb nu există, în limba birmană, o distincție originară. Această distincție se definește doar în vorbire cu ajutorul particulelor alipite la cuvânt; nu este totuși cu putință să recunoaștem numele, ca în sanscrită, pe baza anumitor silabe derivative, iar conceptul unei forme de bază situate între radical și numele flexionat lipsește complet în birmană. Excepție fac cel mult substantivele (menționate și mai sus) formate prin prefixarea unui *a.* Orice proces de formare gramaticală a substantivelor și a adjectivelor constă într-un procedeu clar de compunere, în care ultima componentă conferă primului un concept mai general, indiferent dacă acest prim element este un radical sau un nume. În primul caz, numele se nasc din radicali, în al doilea caz mai multe nume sunt reunite într-un concept unic și deopotrivă într-o singură clasă. Ne sare în ochi faptul că ultimul membru al acestor compuse nu ar putea fi considerat un afix propriu-zis, deși în gramatica birmană a [***343***]

[1] Așa explică Judson, *op. cit.*, s.v. *ma*, cuvântul *ama*. Acestui cuvânt Judson îi atribuie însă doar semnificația 'soră mai mare' sau în general 'soră'; după acest învățat, cuvântul care înseamnă 'mamă' este *ami*.

purtat întotdeauna acest nume. Prin intermediul acțiunii pe care o exercită asupra sunetelor în interiorul unității cuvântului, afixul veritabil este acela care transpune componenta semantică a cuvântului într-o anumită categorie gramaticală, fără să îi adauge ceva de ordin material. Acolo unde, ca în limba birmană, lipsește o astfel de acțiune, această transpunere nu se reflectă în mod simbolic în sunet, ci mai degrabă vorbitorul este acela care trebuie să o insereze, extrăgând-o din semnificația presupusului afix sau din uzul lingvistic recunoscut. Trebuie să avem mereu în vedere această diferență față de sanscrită când facem o evaluare a ansamblului limbii birmane. Această limbă exprimă tot, sau cea mai mare parte, din ceea ce poate fi indicat prin flexiune, dar pretutindeni îi lipsește veritabila expresie simbolică prin care forma este transpusă în limbă, iar apoi, din limbă, se reîntoarce în suflet. De aceea, sub titlul „Formarea numelor", în gramatica lui Carey sunt regrupate împreună cazuri dintre cele mai diferite: nume derivate, nume pur compuse, gerunzii, participii etc.; și la urma urmei nu putem critica această regrupare, deoarece în toate aceste cazuri, prin intermediul unui presupus afix, cuvintele sunt reunite sub un unic concept și, în măsura în care limba posedă o unitate a cuvântului, în interiorul unui singur cuvânt. Nu se poate nega nici faptul că întrebuințarea constantă și recurentă a acestor compuse în spiritul vorbitorilor face ca ultimele lor componente să se apropie de aspectul adevăratelor afixe mai ales atunci când, cum se întâmplă uneori realmente în birmană, așa-numitele afixe nu au absolut nici o semnificație în sine sau posedă o astfel de semnificație doar atunci când sunt autonome, semnificație care, în momentul transformării lor în afixe, nu mai poate fi recunoscută deloc sau doar într-un mod cu totul neclar. Ambele cazuri – dintre care ultimul, dată fiind varietatea îmbinărilor de idei, nu poate fi întotdeauna evaluat cu mare pre-
[***344***] cizie, după cum ne dăm seama consultând dicționarul – apar nu rareori în limbă, deși nu sunt chiar cele mai frecvente. Această propensiune pentru compunerea prin afixare este dovedită și de faptul că, așa cum observam deja mai sus, un număr important de radicali și de nume nu sunt întrebuințați autonom în afara cadrului compunerii, fenomen care se întâlnește și în alte limbi, mai ales în sanscrită. Un afix întrebuințat în multiple modalități, care comportă de fiecare dată transformarea în nume a unui radical, respectiv a unui verb, este *hkyañ*.[1] Acest afix reliefează conceptul abstract al stării, pe care îl conține în sine verbul, adică acțiunea gândită ca lucru: *chê* 'a trimite',

[1] Carey, *op. cit.*, p. 144, § 8, scrie *hkrañ* și nu marchează nici un accent pe cuvânt. În ce mă privește, am urmat grafia lui Judson.

chê-hkyañ: (*chê-gyeñ:*) ‘trimitere’. Ca verb de sine stătător, *hkyañ* semnifică ‘a găuri’, ‘a străpunge’, ‘a pătrunde’; între aceste sensuri și sensul pe care îl capătă ca afix nu se remarcă nici o legătură. Nu se poate nega însă că la baza semnificațiilor concrete actuale se află semnificații generale care s-au pierdut.

Tratamentul la care este supus adjectivul își poate găsi explicația doar în cadrul compunerii și demonstrează destul de clar cum limba are mereu în vedere acest mijloc în procesul formării gramaticale. În sine și pentru sine, adjectivul nu poate fi altceva decât radicalul însuși. El își realizează condiția gramaticală proprie doar în combinație cu un substantiv sau când este luat în poziție absolută, caz în care, la fel ca numele, primește prefixul *a-*. În conexiune cu un substantiv, adjectivul îl poate preceda sau îi poate succeda acestuia, dar în primul caz trebuie să se unească cu substantivul prin intermediul unei particule conective (*thang* sau *thau*). Cred că motivul acestei [***345***] diferențe trebuie găsit în natura compunerii. În cadrul compunerii, ultimul membru trebuie să fie de o natură mai generală și să-l poată cuprinde pe primul în sfera sa mai largă. În cazul combinării unui adjectiv cu un substantiv, primul deține însă o sferă mai amplă și are nevoie, de aceea, de un adaos adecvat naturii sale pentru a se putea îmbina cu substantivul. Acestui scop îi corespund acele particule conective despre care voi vorbi mai pe larg în cele ce urmează; de altfel, pentru a da un exemplu, combinarea nu semnifică atât ‘un om bun’, cât mai degrabă ‘o bună ființă’ sau ‘un om care este bun’, numai că în birmană succesiunea acestor concepte este inversă (‘bun care om’). Presupusul adjectiv este tratat astfel întocmai ca un verb; căci, dacă *kauñ:-thang-lû* înseamnă ‘omul bun’, atunci primele două elemente ale compusului ar însemna, luate separat, ‘el este bun’. Încă și mai evident reiese acest fapt din aceea că, exact în același mod, un substantiv poate fi precedat, în loc de un adjectiv, de un verb complet, prevăzut chiar cu cuvântul căruia îi este regent. Expresia ‘pasărea care zboară în aer’ sună, potrivit ordinii cuvintelor în birmană: ‘aer în a zbura (particulă conectivă) pasăre’. În cazul în care adjectivul urmează substantivului, poziția conceptelor coincide cu cea din compusele în care un radical apărând ca ultim membru în compus, de exemplu ‘a poseda’, ‘a cântări’, ‘a fi demn’, formează împreună cu alte cuvinte nume modificate prin intermediul semnificației acestora.

În îmbinarea discursului, relațiile dintre cuvinte sunt semnalate prin particule. Este de la sine înțeles că aceste particule sunt diferite pentru nume și pentru verb. Totuși, aceasta nu se întâmplă întotdeauna, numele și verbul [***346***] ajung în cele din urmă să facă parte din aceeași categorie. Particula conectivă

thang este în același timp adevărata marcă a nominativului și tot ea formează indicativul verbului. În scurta locuțiune *ñâ-thang pru-thang* 'eu fac', această particulă îndeplinește ambele funcții, foarte apropiate una de alta. La baza acestei întrebuințări a cuvântului se află evident o perspectivă diferită de modalitatea obișnuită de a înțelege formele gramaticale, perspectivă pe care vom încerca să o detaliem în continuare. Aceeași particulă este prezentată și ca terminație de instrumental, și cu această funcție apare în următoarea secvență verbală: *lû-tat-thang hchauk-thang-im* 'casa construită de un om îndemânatic'. Primul dintre cuvintele sintagmei conține compusul alcătuit din 'om' și 'îndemânatic', căruia îi urmează presupusa marcă a instrumentalului. În al doilea cuvânt se găsește radicalul 'a construi', aici cu sensul 'a fi construit', antepus ca adjectiv substantivului *im* (*ieng* H.) 'casă', în modul arătat mai sus, prin intermediul particulei *thang*. Mă pune acum într-o mare dificultate întrebarea dacă sensul instrumental a fost încă de la început imanent particulei *thang* sau dacă această funcție i-a fost atribuită abia mai târziu de teoria gramaticală, căci inițial în primul cuvânt din sintagma citată exista doar conceptul de 'om îndemânatic' și îi revenea ascultătorului sarcina de a adăuga mental relația în care acest concept era implicat aici față de al doilea cuvânt. În mod asemănător, *thang* apare și ca marcă a genitivului. Dacă vom regrupa numeroasele particule care exprimă probabil relațiile cazuale ale numelui, vom vedea clar că gramaticienii limbii pali, cărora birmana le datorează în general propria sistematizare și terminologia științifică, s-au străduit să le împartă în cele opt cazuri ale sanscritei și ale propriei lor limbi și să construiască astfel o declinare. În sensul strict al termenului, o astfel de declinare [347] este însă cu totul străină unei limbi care întrebuințează presupusele terminații cazuale doar cu privire la semnificația particulelor, fără să afecteze deloc corpul sonor al numelui. Fiecărui caz îi sunt atribuite mai multe particule, fiecare exprimând însă nuanțe particulare ale conceptului de relație. Unele dintre aceste particule ni le prezintă Carey separat, ca anexă la schema sa de declinare. Unora dintre aceste mărci cazuale li se asociază, uneori precedându-le, alteori succedându-le, alte particule, care precizează încă și mai exact sensul relației gramaticale. Mai mult, ele vin întotdeauna după nume; iar între acestea și mărcile cazuale, când acestea sunt prezente, se situează desemnarea genului și cea a pluralului. Aceasta din urmă apare, ca toate mărcile cazuale, și la pronume; căci nu există pronume specifice pentru 'noi', 'voi', 'ei'. Limba segmentează, așadar, totul potrivit funcției semnificative, nu stabilește nici o conexiune cu ajutorul sunetului și respinge astfel în mod vădit aspirația

naturală și originară a simțului imanent al limbii de a face din gen, număr și caz modificări fonetice ale cuvântului purtător de semnificație materială care se combină cu acestea. Semnificația originară a mărcii cazuale poate fi totuși circumscrisă doar la unele dintre particule; chiar și la marca de plural *tôn:* (*do* H.), această semnificație originară poate fi identificată doar atunci când, făcând abstracție de accente, încercăm să o deducem din *tô:* 'a mări', 'a adăuga'. Pronumele personale apar întotdeauna doar în formă autonomă și nu funcționează niciodată, nici modificate, nici abreviate, ca afixe.

Dacă luăm în considerare tema lexicală ca atare, verbul este recognoscibil doar prin semnificația sa materială. Pronumele care funcționează ca regent îl precedă întotdeauna, arătând prin chiar acest fapt că nu aparține formei verbului, întrucât rămâne complet separat de particulele verbale care urmează întotdeauna după tema verbală. Formele verbale pe care le posedă această [***348***] limbă se bazează exclusiv pe astfel de particule care specifică pluralul, dacă acesta este prezent, modul și timpul. O formă verbală astfel construită este una pentru toate cele trei persoane; iar modalitatea cea mai simplă de a concepe verbul în ansamblul său sau mai degrabă construcția propoziției cere ca tema lexicală să dea naștere, împreună cu forma sa verbală, unui participiu care se combină cu subiectul – rămânând independent de acesta – prin intermediul verbului 'a fi' adăugat mental. Verbul 'a fi' este de fapt prezent în limbă și în mod explicit, dar se pare că este rareori asumat ca auxiliar în cadrul expresiei verbale obișnuite.

Întorcându-ne acum la forma verbală, constatăm că marca de plural aderă nemijlocit la tema lexicală sau la acea parte a cuvântului cu care constituie un întreg unic și inseparabil. Trebuie însă remarcat – și aici avem un mijloc de a recunoaște verbul – că marca de plural din conjugare este complet diferită de cea care apare în declinare. De obicei, chiar dacă nu întotdeauna, marca de plural monosilabică *kra* (*kya*), întotdeauna prezentă, primește, în poziția imediat următoare, un al doilea *kun*, înrudit cu *akun* 'deplin', 'complet'[1]; și cu acest prilej, limba își dovedește cele două caracteristici, aceea de a desemna relația gramaticală prin intermediul compunerii și aceea de a întări în aceasta din urmă expresia prin adăugarea unui al doilea cuvânt, chiar și acolo unde ar fi fost de ajuns unul singur. Se întâmplă aici ceva neobișnuit, unui cuvânt devenit afix prin pierderea semnificației originare adăugându-i-se un altul cu semnificație cunoscută.

[1] Hough transcrie *a-kun:*. Semnificația acestui cuvânt vine de la cea a verbului *kun* 'a duce la capăt', care este întrebuințat însă cu sensul 'a epuiza'.

[***349***] Modurile se bazează în cea mai mare parte, după cum am amintit deja, pe combinarea de radicali cu o semnificație generală cu radicali cu semnificație concretă. Astfel, orientându-se pur și simplu după conținutul semantic material, modurile depășesc complet sfera logică a formei verbale, iar numărul lor devine relativ nedeterminabil. Mărcile temporale, cu puține excepții, adiționându-se și ele la verbul propriu-zis, vin după cele modale; poziția mărcii de plural depinde însă de fermitatea cu care este tratată îmbinarea între radicalul care indică modul și radicalul concret; în această privință, în simțul lingvistic al poporului par să predomine două orientări diferite. În câteva cazuri, marca de plural se interpune între cei doi radicali, în cele mai multe dintre cazuri însă marca de plural urmează după cel de al doilea radical. Este evident că radicalii care indică modul sunt, în primul caz, însoțiți de un sentiment confuz al formei gramaticale, pe când în al doilea caz amândoi radicalii, prin reunirea semnificațiilor lor, ajung oarecum să aibă împreună valoarea unei teme lexicale unice. În ceea ce numim mod, constituit prin combinarea de radicali, se întâlnesc forme cu semnificații gramaticale foarte diferite, de exemplu verbe cauzative formate prin adăugarea radicalului 'a trimite', 'a însărcina', 'a porunci' și verbe a căror semnificație este modificată în alte limbi cu ajutorul prepozițiilor inseparabile.

Între particulele temporale, Carey enumeră cinci pentru prezent, trei deopotrivă pentru prezent și preterit, două aparținând exclusiv preteritului și câteva pentru viitor. Acest cercetător definește drept forme ale verbului flexiunile verbale constituite cu ajutorul particulelor, fără să precizeze totuși diferența de întrebuințare între cele care desemnează unul și același timp. Faptul că între aceste forme se face totuși o diferență este demonstrat de felul în care Carey se exprimă uneori, atunci când afirmă că două particule
[***350***] despre care tocmai vorbise se deosebesc puțin între ele în ceea ce privește semnificația. Câteva cuvinte acum despre particula *thê*; Judson observă că ea indică faptul că acțiunea nu a încetat încă să se desfășoare la momentul vorbirii. Pe lângă particulele menționate mai întâlnim și altele, în special una pentru trecutul perfect. Propriu-zis, aceste mărci temporale aparțin indicativului, de vreme ce, în sine și pentru sine, nu marchează nici un alt mod; unele dintre ele servesc însă în realitate și la desemnarea imperativului, care mai dispune totuși și de propriile sale particule specifice sau mai poate fi indicat și prin simplul radical nemarcat. Judson denumește aceste particule eufonice sau expletive. Dacă le căutăm în dicționar, vom găsi că cea mai mare parte a particulelor sunt în același timp și radicali propriu-ziși, chiar dacă posedă o semnificație deloc sau doar vag înrudită; și în acest caz, așadar,

limba recurge la procedeul compunerii pe baze semantice. Pentru atingerea acestui scop al limbii, particulele alcătuiesc împreună cu radicalul un cuvânt unitar și întreaga formă rezultată trebuie privită ca un compus. Această unitate a cuvântului nu este însă indicată printr-o schimbare de litere, excepție făcând acele cazuri menționate mai sus, în care pronunția convertește literele surde în corespondentele lor non-aspirate sonore. Nici acest fenomen nu este remarcat cu claritate de Carey; el pare însă să rezulte din regula generală formulată de Hough, ca și din grafia întrebuințată de acest învățat, care aplică această schimbare la toate cuvintele întrebuințate în acest mod pe post de particule, cum este, de exemplu, particula *byî:*, devenită în pronunție *prî:* ca marcă a trecutului perfect. Cred că și la viitorul verbelor cauzative constatăm prezența unei contrageri a vocalelor aparținând celor două cuvinte monosilabice, așa cum rezultă efectiv din limba scrisă. Semnul cauzal *chê* (radicalul 'a porunci') și particula *aṅ·* pentru marcarea viitorului dau forma *chim·*.[1] Același fenomen pare să se întâmple cu particula compusă a viitorului *limm·-mang*, unde particula *lê* se îmbină cu *aṅ·* rezultând *lim·*, la care se adaugă o altă particulă pentru viitor, *mang*. Este posibil ca limba să prezinte și alte cazuri asemănătoare, dar acestea nu pot fi prea numeroase, căci altfel ar fi trebuit să le întâlnim mai des. Formele verbale descrise aici sunt la rândul lor declinabile prin adjoncțiunea mărcilor cazuale, în așa fel încât marca cazuală aderă nemijlocit fie la radical, fie la particula care îl însoțește. Chiar dacă aceste fenomene coincid cu natura gerunziilor și a participiilor din alte limbi, vom vedea totuși mai jos că limba birmană tratează verbele și enunțurile verbale într-un mod cu totul particular, ca și cum ar fi nume. [***351***]

Trebuie să facem distincția între particulele modale și temporale menționate aici, pe de o parte, și o particulă, pe de altă parte, care exercită asupra constituirii formelor verbale o influență esențială, dar aparține totodată numelui și joacă un rol decisiv în gramatica ansamblului limbii. Din ceea ce am spus până acum, se poate ușor bănui că mă gândesc la particula *thang*, menționată anterior ca marcă a nominativului. Carey a intuit și el această distincție. Căci, cu toate că prezintă spontan pe *thang* drept prima dintre particulele care contribuie la constituirea formelor de prezent ale verbului, o tratează totuși în mod distinct sub numele de particulă conectivă (*conective increment*). Spre deosebire de alte particule, *thang* nu operează nici o modificare la verb,[2]

[1] Carey, *op. cit.*, p. 116, § 112, Judson, *op. cit.*, s.v. *chimn·*.

[2] Carey, *op. cit.*, spune explicit acest lucru de mai multe ori în gramatica sa, de exemplu la p. 96, § 34; p. 110, §§ 92–93. Vom vedea însă imediat cât de întemeiată este afirmația sa potrivit căreia acest cuvânt nu ar avea în sine nici o semnificație.

[***352***] fiind mai degrabă lipsită de importanță pentru semnificația acestuia. Ea indică însă în ce sens gramatical este luat cuvântul cu care se combină ea și, ca să mă exprim așa, îi delimitează formele gramaticale. La verb, particula *thang* se integrează deci nu doar în cuvintele cu un conținut semantic, ci și în cele care orientează înțelegerea în cadrul combinării elementelor în discurs și coincide astfel integral cu conceptul cuvintelor numite în chineză „cuvinte vide". Acolo unde *thang* însoțește verbul, această particulă se situează fie imediat după radical, în cazul în care nu mai apare nici o altă particulă, fie după celelalte particule. În ambele poziții, ea poate fi flexionată prin adiționarea mărcii cazuale. Aici se evidențiază o surprinzătoare diferență: în timp ce la declinarea numelui particula *thang* este doar o marcă a nominativului și nu mai apare ca adițiune pentru alte cazuri, la declinarea participiului (căci doar la participiu putem distinge o formă verbală) ea își menține, deopotrivă, poziția. Acest aspect pare să dovedească faptul că, în ultimul caz, rolul ei este de a indica apartenența particulelor la radical și, în consecință, delimitarea formei participiale. Doar la indicativ *thang* își găsește o întrebuințare regulată. De la subjonctiv este total exclusă, ca și de la imperativ; și este de asemenea absentă și în alte îmbinări. După părerea lui Carey, această particulă servește la legarea formelor participiale de cuvântul care urmează, ceea ce coincide cu părerea mea, în măsura în care *thang* constituie o delimitare a acestor forme de cele care le urmează. Dacă rezumăm ce am spus până aici și corelăm aceste afirmații cu întrebuințarea cuvântului la nume, vom constata imediat că nu este posibil să dăm fenomenului o explicație pe baza teoriei părților de vorbire și că – întocmai ca în cazul particulelor din chineză – trebuie să
[***353***] coborâm la semnificația sa originară. În acest stadiu primar, *thang* exprima conceptele de 'acesta' și 'așadar' și este definită de Carey și de Judson (care nu pun însă în legătură această semnificație cu întrebuințarea cuvântului ca particulă), pe bună dreptate, drept pronume demonstrativ și adverb. În ambele funcții, *thang* produce mai multe compuse în care ocupă primul loc. Chiar și la combinarea radicalilor verbali, unde un radical cu semnificația mai generală modifică sensul celuilalt radical, Carey îl menționează pe *thang* cu sens înrudit și cu semnificația sa adverbială originară, și anume sensul 'a corespunde', 'a coincide' (așadar, 'a fi la fel'), dar nu o preia în indicele său de radicali și nu dă, din păcate, nici un exemplu care să ilustreze această semnificație.[1] Într-un sens asemănător, *thang* mi se pare că este întrebuințat

[1] V. Carey, *op. cit.,* p. 115, § 110. Alte pasaje de confruntat mai sunt: pp. 67–74, § 75; p. 162, § 4; p. 169, § 4; p. 170, § 25; p. 173.

ca instrument de orientare pentru înțelegere. Dacă vorbitorul evidențiază anumite cuvinte pe care vrea să le prezinte ca pe un întreg sau să sublinieze în mod special anumite substantive și verbe, pune după ele 'acesta' sau 'așadar' și îndreaptă atenția ascultătorului spre ceea ce se spune, pentru a lega aceasta cu ceea ce urmează să se spună, precum și pentru a încheia un discurs complet, atunci când *thang* este ultimul cuvânt din propoziție. În acest caz, explicația pe care o dă Carey lui *thang,* prezentând-o ca pe o particulă care leagă ceea ce precedă de ceea ce urmează, nu este exactă și de aici pare să vină ipoteza lui, după care radicalul sau forma verbală combinată cu *thang* are forma unui verb chiar și când se găsește la sfârșitul unei propoziții.[1] La mijlocul discursului, forma verbală corelată cu *thang* este, după părerea sa, un participiu sau cel puțin o îmbinare în care doar cu greu se poate recunoaște verbul veritabil; în schimb, la sfârșitul cuvântului, respectiva construcție este un verb realmente flexionat. Această distincție mi se pare nefondată. Și la sfârșitul unei propoziții forma pe care o discutăm aici este [***354***] doar un participiu sau, ca să vorbim mai exact, doar o formă modificată prin analogie cu un participiu. Forța verbală propriu-zisă trebuie adăugată mental în ambele poziții.

Pentru a exprima efectiv această formă verbală, limba mai dispune totuși de un mijloc, despre a cărui autentică natură nici Carey, nici Judson nu ne oferă o explicație completă; acest mijloc prezintă o mare asemănare cu forța unui verb auxiliar adițional. Căci, dacă se dorește cu adevărat ca o propoziție să se încheie cu un verb realmente flexionat și să se renunțe la legătura cu elementul care urmează, atunci după radical sau după forma verbală, în locul lui *thang*, se pune *êng* (*î* H.). Se va evita astfel orice ambiguitate care ar putea decurge din natura conectivă a lui *thang* și va fi realmente sudată întreaga serie de participii succesive; *pru-êng* va semnifica acum realmente '(eu etc.) fac', și nu 'eu sunt făcând', *pru-prî:-êng* 'eu am făcut', și nu 'eu eram făcând'. Semnificația exactă a acestui cuvințel nu este dată nici de Carey, nici de Judson. Ultimul se mulțumește să spună că ar fi echivalent (*equivalent*) cu *hri* (*shi*) 'a fi'. În acest caz ne apare însă surprinzător faptul că particula în discuție este întrebuințată la conjugarea verbului 'a fi' însuși.[2] După părerea lui Carey și a lui Hough, această particulă este și marcă cazuală pentru genitiv: *lû-êng* '(al) omului'. Judson nu menționează această semnificație.[3] După

[1] V. Carey, *op. cit.*, p. 96, § 34.

[2] Vezi Evanghelia după Ioan, 21:2: *hri-kra-êng* (*shi-gya-î*) '(ei) sunt' sau 'erau'.

[3] Carey, *op. cit.*, p. 78, § 1; p. 96, § 37; pp. 44–46. Hough, *op. cit.*, p. 14. Judson, *op. cit.*, s.v. *êng.*

cum ne asigură Carey, această marcă finală este rareori întrebuințată în vorbire și chiar în scris se găsește mai ales în traduceri din limba pali; avem aici
[*355*] de-a face cu o diferență care se explică prin propensiunea limbii birmane spre a corela între ele propozițiile în discurs, tendință contrară structurii regulate a frazei, caracteristică unei limbi derivate din sanscrită. Un motiv mai plauzibil care să explice de ce tocmai în traducerile din pali este preferat acest element auxiliar cred că putem găsi și în faptul că limba pali leagă participiile cu verbul 'a fi' pentru a indica diferite timpuri, acționând în așa fel încât întotdeauna să urmeze, cu anumite modificări sonore, verbul auxiliar.[1] Este posibil ca traducătorii birmani, rămânând foarte aproape de litera textului tradus, să fi căutat un echivalent în limba lor pentru acest verb auxiliar și să fi ales în acest scop pe *êng*. Dar pentru aceasta nu trebuie să credem că acest cuvânt a încetat să mai fie un cuvânt birman autentic sau că a fost împrumutat din pali. O transpunere fidelă a formei auxiliare din limba pali ar fi fost imposibilă din simplul motiv că verbul birman nu conține în sine desemnarea persoanelor. O particularitate a limbii birmane constă în posibilitatea de a întrebuința acest cuvânt final după toate formele verbale, cu excepția celor ale viitorului. Construcția din limba pali pe care am menționat-o pare să se găsească mai ales la timpurile trecutului. Este însă greu să acceptăm că motivul rezidă în natura particulelor viitorului, căci acestea acceptă cu ușurință particula *thang*. Carey, care acordă o lăudabilă atenție distincției între formele participiale și cele ale verbului flexionat, observă că forma imperativă și cea interogativă ale verbului sunt singurele din această limbă care păstrează o oarecare aparență verbală.[2] Această aparentă excepție constă însă doar în faptul că formele menționate nu pot fi combinate cu mărcile cazuale, cu care particulele lor specifice nu s-ar putea combina. Aceste
[*356*] particule specifice ocupă ultimul loc în forma respectivă, iar particula conectivă *thang* le precedă la verbele interogative, pentru a indica legătura lor cu particulele temporale.

O natură foarte asemănătoare cu cea a particulei *thang*, discutată mai sus, prezintă particula conectivă *thau*. Întrucât ceea ce mă interesează aici este doar să prezint caracterul limbii birmane în ansamblul său, voi trece acum în revistă doar punctele în care cele două particule coincid sau se deosebesc. Există și alte particule conective care, fără să adauge ceva sensului, se atașează formei verbale, înlăturând astfel particulele *thang* și *thau* din pozițiile lor.

[1] E. Burnouf și C. Lassen, *Essai sur le Pali*, pp. 136–137.

[2] V. Carey, *op. cit.*, p. 109, § 88.

Unele dintre acestea sunt însă întrebuințate și cu alte prilejuri, ca desemnări ale conjunctivului, și doar ansamblul discursului le dezvăluie de fiecare dată destinația.

Succesiunea în care apar părțile propoziției se prezintă astfel încât mai întâi apare subiectul, apoi obiectul și la urmă verbul: 'Dumnezeu lumea a creat', 'regele generalului său a vorbit', 'el mie a dat'. Poziția verbului în această construcție nu este evident cea naturală, deoarece în succesiunea ideilor această parte de vorbire se situează între subiect și obiect. În birmană, poziția specifică a verbului se explică prin aceea că el nu este nimic altceva decât un participiu care așteaptă să fie completat ulterior și care poartă în sine și o particulă a cărei menire este aceea de a asigura legătura cu ceea ce urmează. Această formă verbală, care nu configurează propoziția cum ar face-o un verb adevărat, cuprinde în sine tot ceea ce o precedă și transferă acest tot asupra a ceea ce urmează. Carey observă că, în virtutea acestor forme, limba poate să îmbine după cum dorește propozițiile una cu alta, fără să ajungă la un sfârșit, și adaugă că acest lucru se regăsește foarte frecvent în toate operele care sunt autentic birmane. Cu cât cheia de boltă pe care se sprijină un raționament desfășurat integral în propoziții interconectate este împinsă către sfârșitul acestuia, cu atât mai mare trebuie să fie grija limbii de a-și încheia întotdeauna fiecare propoziție cu o particulă finală subordonată. Limba rămâne [***357***] absolut fidelă acestei forme și face în așa fel ca determinantul să preceadă întotdeauna ceea ce trebuie să fie determinat. Nu se spune totuși 'peștele este în apă', 'păstorul pleacă cu vitele', 'mănânc orez gătit în unt', ci se spune: 'în apă peștele este', 'cu vitele păstorul pleacă', 'cu unt gătit orez mănânc'. În acest fel, la sfârșitul oricărei propoziții intermediare se pune întotdeauna un cuvânt care nu așteaptă după sine nici o altă determinare. Mai degrabă se întâmplă de regulă ca determinarea cea mai generală să o preceadă pe cea mai restrânsă. Acest fapt este evident mai ales în traducerile din alte limbi. Enunțul din Evanghelia după Ioan (21:2), care în Biblia englezească sună: *and Nathanael of Cana in Galilee*, se contorsionează în traducerea în birmană și arată astfel: 'Galileea a districtului Cana al orașului cetățean Nathanael'.

Un alt mijloc de a îmbina între ele mai multe propoziții constă în reducerea acestora la părțile unui compus în care fiecare propoziție constituie adjectivul care precedă substantivul. În fraza: 'Îl preamăresc pe Dumnezeu care a creat toate lucrurile, care este fără de păcat etc.', fiecare dintre numeroasele propoziții secundare este legată de substantivul care apare abia la urmă, după ultima dintre ele, cu ajutorul particulei *thau*, despre a cărei funcție am vorbit

mai sus. Fiecare dintre aceste propoziții relative precedă, așadar, substantivul și este privită în mod unitar, împreună cu acesta, ca o sintagmă compusă; verbul ('preamăresc') încheie fraza. Pentru a ușura înțelegerea, scrierea birmană delimitează însă fiecare element al ansamblului compus printr-un semn de interpunctuație. Regularitatea acestei poziționări facilitează efectiv interpretarea structurii perioadei în care, în fraze de tipul descris mai sus, trebuie
[***358***] înaintat doar de la sfârșitul către începutul frazei. Numai că, atunci când fraza este ascultată, atenția trebuie încordată la maximum pentru a se putea afla la care dintre substantive se referă predicatele care le precedă într-un șir practic neîntrerupt. E de presupus că limba vorbită evită întrebuințarea excesivă a unor astfel de locuțiuni care se înșiră în număr mare una după alta.

Construcției frazei în birmană nu îi este specific faptul de a prezenta fiecare dintre elementele componente delimitându-le cum se cuvine, așa încât propoziția subordonată să urmeze propoziției regente. Această limbă încearcă mai degrabă să cuprindă subordonata în cadrul regentei, iar de aici rezultă că prima o precedă în mod natural pe cea de a doua. În acest mod, propoziții întregi sunt tratate ca nume. De exemplu, pentru a spune 'am auzit că ți-ai vândut cărțile', birmana inversează ordinea elementelor în frază, așezând pe primul loc 'cărțile tale', urmat de perfectul verbului 'a vinde', căruia îi atașează marca de acuzativ, iar la final alipește pe 'am auzit'.

Dacă analiza întreprinsă de mine aici a reușit să traseze corect calea urmată de limba birmană în efortul ei de a sintetiza în discurs conținutul gândirii, constatăm că, nefiind pe de o parte cu totul lipsită de forme gramaticale, această limbă nu cunoaște totuși, pe de altă parte, procesul de constituire a unor asemenea forme. De aceea, birmana se află în fapt la jumătatea drumului între cele două tipuri de structură a limbii. Structura originară a cuvântului o împiedică să ajungă realmente la crearea de forme gramaticale, această limbă făcând parte din grupul de limbi monosilabice vorbite de populații așezate între China și India. Această particularitate a formării cuvântului nu exercită o influență directă asupra structurii mai adânci a acestor limbi, așa încât să permită includerea oricărui concept în anumite grupuri sonore strâns legate între ele. Dar, întrucât în aceste limbi monosilabismul nu apare în mod întâmplător, ci este susținut mai degrabă în mod intenționat de
[***359***] organele fonatoare în virtutea tendinței lor individuale, rezultă că acest fenomen al monosilabismului este corelat cu emisia separată a fiecărei silabe, fapt care, dată fiind imposibilitatea de a contopi cuvintele deținând o semnificație materială cu sufixele indicând concepte de relație, afectează straturile

cele mai profunde ale structurii limbii. Leyden afirmă[1] că națiunile indo-chineze au preluat o mulțime de cuvinte din limba pali, adaptându-le totuși pronunției lor specifice, potrivit căreia fiecare silabă este rostită ca un cuvânt distinct. Această însușire trebuie privită ca o caracteristică proprie a acestor limbi și a limbii chineze și în cercetarea structurii lor trebuie să o avem constant în vedere, ba chiar să o punem la baza cercetării, întrucât orice limbă pornește de la sunet. Cu această însușire este corelată o a doua caracteristică, pe care alte limbi o dețin într-o măsură mult mai redusă, și anume multiplicarea și amplificarea patrimoniului lor lexical prin intermediul accentuării diferite a cuvintelor. Limbile chineze sunt cunoscute prin diversitatea accentelor; unele limbi indo-chineze, mai ales siameza și anamita, dețin o atât de mare cantitate de accente, încât urechii noastre îi este aproape cu neputință să le distingă în mod corect. Vorbirea devine astfel un fel de cântec sau de recitativ și Low compară accentele limbii siameze cu o scară muzicală.[2] Aceste accente produc în același timp varietăți dialectale încă și mai pronunțate și mai numeroase decât cele pe care le-ar putea produce literele propriu-zise; ni se dau asigurări că în Anam* fiecare localitate de o oarecare însemnătate are propriul ei dialect și că cei care trăiesc în localități învecinate trebuie, pentru a se înțelege între ei, să recurgă uneori la limba scrisă.[3] Limba birmană posedă două accente de acest tip, unul lung și slab, marcat în scrierea [***360***] birmană prin două puncte suprapuse așezate la sfârșitul cuvântului, și unul scurt și intens indicat printr-un punct pus sub cuvântul respectiv. Dacă mai luăm în calcul și pronunțarea neaccentuată, vom constata că unul și același cuvânt poate să apară în limbă, cu o semnificație mai mult sau mai puțin diferită, într-o triplă configurație: *pô* 'a opri', 'a îngrămădi', 'a umple în exces', 'un coș oval și lung'; *pô:* 'a fixa sau a lega un lucru de altul', 'a agăța', 'insectă', 'vierme'; *pôn·* 'a purta', 'a aduce', 'a instrui', 'a înștiința', 'a oferi (de exemplu un serviciu, o binecuvântare)', 'a fi aruncat în ceva sau peste ceva'; *ñâ* 'eu'; *ñâ:* 'cinci' sau 'pește'. Nu orice cuvânt se pretează însă la o accentuare atât de diferită. Unele vocale finale nu primesc nici unul dintre aceste două accente, altele primesc doar unul și același accent, și în orice caz accentele se pot atașa doar la cuvinte care se termină cu o vocală sau cu o consoană nazală. Această ultimă însușire demonstrează clar că accentele sunt modificări ale

[1] *Asiatick Researches*, 1808, X, p. 222.

[2] *A Grammar of the Thai or Siamese Language*, 1828, pp. 12–19.

* Vechiul nume al Vietnamului (*n. trad.*).

[3] Leyden, *Asiatick Researches*, 1808, X, p. 270.

vocalelor și sunt inseparabile de acestea. Atunci când două cuvinte monosilabice birmane apar reunite sub forma unui compus, primul cuvânt nu-și pierde din această cauză accentul, de unde putem deduce că pronunția continuă să considere silabele drept cuvinte separate inclusiv în compuse. Obișnuim să atribuim aceste accente nevoii limbilor monosilabice de a-și mări numărul de conexiuni posibile. Este însă greu de crezut că avem de-a face cu un procedeu intenționat. Pare, dimpotrivă, mult mai natural ca aceste multiple modificări ale pronunției să fi fost, la origine, bazate pe organele fonatoare și pe habitudinile fonatoare ale popoarelor, ca silabele, pentru a putea suna în mod distinct, să se fi prezentat auzului una după alta, separat și cu mici pauze între ele, și ca tocmai această habitudine fonatoare să nu fi reclamat formarea unor cuvinte plurisilabice.

[***361***] Limbile indo-chineze monosilabice, dincolo de orice eventuală înrudire istorică, au de aceea, prin însăși natura lor, mai multe însușiri comune, atât între ele, cât și cu limba chineză. În ce mă privește, mă voi limita aici la limba birmană, deoarece despre alte limbi nu am la dispoziție mijloace de informare care să-mi ofere date suficiente pentru o cercetare ca aceasta de față.[1] Trebuie să fim de acord mai întâi că limba birmană nu modifică niciodată structura fonetică a cuvintelor tematice pentru a exprima conținutul relațional și nu face din categoriile gramaticale fundamentul pentru construcția discursului. Am văzut mai sus că această limbă nu distinge categoriile gramaticale în interiorul formei originare a cuvintelor, atribuind aceluiași cuvânt mai multe categorii, că ignoră natura reală a verbului, ajungând chiar să folosească una și aceeași particulă atât ca verb, cât și ca nume, până într-acolo încât doar semnificația cuvântului, iar acolo unde aceasta nu este suficientă, conexiunile discursului ne permit să deducem despre care dintre cele două categorii este vorba. Principiul care decide în birmană construcția discursului constă în a indica ce cuvânt determină în discurs un alt cuvânt. În această privință, birmana coincide perfect cu chineza.[2] Ca să menționăm o singură trăsătură,

[1] Pentru limba siameză există, e drept, explicațiile de importanță capitală ale lui Low, care devin încă și mai instructive dacă le confruntăm cu excelenta evaluare a scrierii sale formulată de Burnouf în *Nouveau Journal Asiatique*, 1829, IV, p. 210. Numai că Low tratează pe scurt aproape toate componentele gramaticii și se mulțumește cu prea mare ușurință, în loc să formuleze reguli, să dea doar exemple, fără a le analiza deloc în mod corespunzător. Pentru limba anamită dispun doar de lucrarea lui Leyden, prețioasă în sine, dar insuficientă din punctul de vedere al lingvisticii actuale (*Asiatick Researches*, 1808, X, p. 158).

[2] V. lucrarea mea *Lettre à M. Abel-Rémusat*, p. 31.

asemenea limbii chineze, birmana deține printre particulele sale una destinată exclusiv stabilirii ordinii în cadrul construcției și, în acest scop, această particulă desparte și în același timp unește elementele; căci asemănarea dintre *thang* din [***362***] birmană și chinezescul *tchî* cu această întrebuințare în construcția discursului este prea evidentă pentru a putea fi trecută cu vederea.[1] Pe de altă parte, birmana se deosebește în mod semnificativ de chineză atât în modul în care marchează relația de determinare, cât și în mijloacele de indicare a acestei relații. În sensul de aici, prin determinare înțeleg două cazuri care trebuie net distinse unul de altul: cazul în care un cuvânt este subordonat altuia și cazul în care este completat un concept rămas, sub anumite aspecte, nedeterminat. Cuvântul trebuie delimitat din punct de vedere calitativ, potrivit extensiunii conformației sale, dar și din punct de vedere relativ, potrivit cauzalității sale, în măsura în care fie depinde de un alt cuvânt, fie, dimpotrivă, determină el însuși un alt cuvânt.[2] Limba chineză distinge cu precizie, în modul ei de a construi discursul, cele două cazuri și îl aplică pe fiecare acolo unde acesta este efectiv necesar. Această limbă așază cuvântul regent în fața celui determinat, subiectul înaintea verbului, verbul înaintea obiectului său direct și, în fine, obiectul direct înaintea obiectului indirect, dacă acesta este prezent. În acest din urmă caz nu se poate spune de fapt că cuvântul așezat în față conține o completare a conceptului; spunem mai degrabă că conceptul verbului este completat atât prin intermediul subiectului, cât și prin intermediul complementului (cuvinte între care verbul se situează), și că, deopotrivă, obiectul direct este completat prin intermediul obiectului indirect. Pe de altă parte, chineza așază întotdeauna cuvântul care [***363***] trebuie completat înaintea cuvântului care, din perspectiva conceptului termenului regent, este încă nedeterminat: adjectivul înaintea substantivului, adverbul înaintea verbului, genitivul înaintea nominativului, urmându-se astfel un procedeu evident contrar celui descris mai sus pentru limba birmană. Căci tocmai acest cuvânt încă nedeterminat, care aici este postpus,

[1] V. *loc. cit.*, pp. 31–34.

[2] În scrierea mea *Lettre à M. Abel-Rémusat*, pp. 41–42, am definit cazul completării unui concept ca pe o restrângere a acestuia de la o extensiune mai largă la una mai redusă. Ambele expresii („completare“ și „restrângere“) denumesc însă aici același fenomen. Căci adjectivul completează conceptul de substantiv și, odată cu fiecare întrebuințare concretă, semnificația sa mai largă se restrânge la un caz unic. La fel se întâmplă și cu adverbul, și cu verbul. Mai puțin clară apare situația la genitiv. Chiar și aici însă cuvintele care se află în această relație sunt privite ca și cum, dintre multele relații posibile, s-ar fi limitat la o relație unică și precisă.

reprezintă elementul regent și, în conformitate cu cazul din birmană, ar fi trebuit să fie antepus. Modalitatea de a construi discursul se fundamentează deci în chineză pe două mari legi generale, diferite în sine; chineza procedează evident în mod judicios, în așa fel încât relația verbului cu obiectul său să fie pusă în evidență printr-o poziționare specială, deoarece verbul are, în propoziție, într-o măsură mult mai decisivă decât orice alt cuvânt, calitatea de a fi regent. Prima dintre legile menționate mai sus se aplică la articulația principală a propoziției, cea de-a doua se aplică la părțile secundare ale acesteia. Dacă limba chineză ar fi copiat cea de a doua lege după modelul primeia, așa încât adjectivul să vină după substantiv, adverbul după verb și genitivul după nominativ, în mod cert ar fi avut de suferit armonia construcției propoziției, care decurge tocmai din contrastul existent între cele două legi, iar poziționarea adverbului după verb nu ar fi permis ca acesta să poată fi distins clar de obiect; doar datorită simplei succesiuni în cadrul propoziției și datorită concordanței între desfășurarea acesteia și evoluția internă a simțului limbii acest lucru nu produce nici un prejudiciu. Esențial a fost să se stabilească în mod corect conceptul de regență; și limba chineză respectă cu strictețe acest concept, cu puținele excepții care, în toate limbile, justifică mai mult sau mai puțin abaterile de la regula obișnuită a poziționării cuvintelor. Limba birmană nu face aproape nici o distincție între cele două cazuri, respectă de fapt o unică lege de construcție a discursului, neglijând-o tocmai pe cea mai importantă dintre ele. Această limbă se mulțumește să facă în așa fel încât subiectul să stea înaintea obiectului și a verbului, lăsându-l,
[***364***] așadar, pe acesta din urmă să stea după obiect. Prin această inversare, birmana face să devină mai mult sau mai puțin ambiguu faptul dacă, prin antepunerea subiectului, ar fi avut ca scop să-l reprezinte pe acesta realmente ca parte regentă sau să-l considere mai degrabă o completare a părților succesive ale propoziției. Obiectul subordonat este tratat, evident, ca o determinare integrativă a verbului care, fiind ceva nedeterminat în sine, vine după întreaga serie a determinărilor produse de subiect și de obiect și încheie astfel propoziția. Faptul că, la rândul lor, subiectul și obiectul, fiecare pentru sine, își anexează în poziție anterioară propriile determinări secundare integrative se înțelege de la sine și rezultă limpede din exemplele de mai sus.

Această diferență între modalitatea de construcție birmană și cea chineză decurge evident din concepția despre verb, care este corectă în chineză, dar defectuoasă în birmană. Construcția chineză relevă existența sentimentului adevăratei funcții specifice a verbului. Plasând verbul în centrul propoziției,

între subiect și obiect, această modalitate de construcție exprimă astfel ideea că verbul ocupă o poziție dominantă în propoziție și este sufletul întregii construcții a discursului. Chiar și lipsită de modificări fonetice în interiorul verbului, construcția chineză toarnă în propoziție, prin simpla lui poziționare, viața și mișcarea care îi sunt specifice; ea reprezintă astfel instituirea actualizatoare* operată de simțul limbii sau cel puțin relevă sentimentul interior al acesteia. În birmană, toate acestea se petrec într-un mod cu totul diferit. Formele verbale oscilează între verbul flexionat și participiu; în privința sensului lor material, formele verbale se reduc de fapt la participiu și nu pot ajunge la expresia formală, deoarece limba nu deține nici o formă pentru verbul însuși. Căci nu numai că funcția esențială a verbului nu își găsește nici o expresie în limbă, ci constituția specifică a presupuselor forme verbale și evidenta lor asemănare cu numele sunt fapte care dovedesc că vorbitorilor [***365***] înșiși le lipsește complet sentimentul viu și pătrunzător al adevăratei forțe a verbului. Dacă, pe de altă parte, ținem seama de faptul că limba birmană caracterizează verbul cu ajutorul particulelor incomparabil mai mult decât chineza, distingându-l astfel de nume, ne apare cu atât mai surprinzător că îl exclude totuși din categoria care îi este proprie. Acest lucru nu este doar de netăgăduit, dar prin el se clarifică deopotrivă și fenomenul prin care limba birmană indică verbul doar pe baza modificărilor care pot avea și un sens material, fără să trădeze fie și cel mai vag presentiment al unui sens exclusiv formal la verb. Limba chineză se servește rareori de acest tip de indicare materială, se abține adesea integral de la întrebuințarea lui, dar recunoaște în poziționarea corectă a cuvintelor o formă imperceptibil inerentă în discurs. S-ar putea spune că acestei limbi, cu cât dispune mai puțin de o gramatică externă, cu atât îi este mai imanentă o gramatică internă. Acolo unde reușește să transpară în limbă, viziunea gramaticală a chinezei este una logic corectă. Această viziune a introdus în limbă o primă sistematizare și a trebuit să se dezvolte ulterior în spiritul poporului prin intermediul întrebuințării unui instrument acordat cu mare precizie. La ceea ce am arătat aici se poate obiecta că nu este un fapt neobișnuit că și limbile flexionare așază verbul după obiectul lui și că, la fel ca acestea, limba birmană folosește particule specifice pentru a face ca, la nume, cazurile să rămână ușor de recunoscut. Dar, întrucât în multe alte puncte birmana arată clar că nu are la bază o reprezentare precisă a părților de vorbire, ci se slujește în sintagmele ei exclusiv de modificarea cuvintelor în interacțiunea lor, rezultă că, de fapt, această limbă nu poate

* Vezi *supra*, p. 250 (*n. trad.*).

fi absolvită de acuzația că posedă o viziune care ignoră adevărata esență a constituirii propoziției. O dovadă în acest sens este și imposibilitatea de a încălca regula potrivit căreia această limbă plasează întotdeauna așa-zisul
[***366***] verb la sfârșitul propoziției. Acest fapt ne sare cu atât mai mult în ochi cu cât și în privința celei de a doua cauze menționate mai sus, care determină această poziție a verbului, și anume aceea constituită de posibilitarea de a lega din nou de forma verbală o altă propoziție, ne apare limpede că limba birmană nu este pătrunsă nici de natura proprie a structurii frazei, nici de forța verbului, activă în cadrul acestei structuri. Birmana duce o evidentă lipsă de particule care, asemenea conjuncțiilor noastre, îmbinând între ele propozițiile, să confere frazei viață și diversitate. Chineza se dovedește și în această privință mult superioară limbii birmane, în măsura în care respectă și aici legea generală care determină poziționarea cuvintelor, făcând în așa fel ca propoziția care va fi ulterior mai precis determinată și completată să stea înaintea propoziției modificate prin intermediul ei, la fel cum genitivul este antepus nominativului. În birmană, propozițiile se succedă, ca să spunem așa, în linie dreaptă. Dar, chiar și așa, propozițiile sunt rareori coordonate prin conjuncții conective care, asemenea lui *und* 'și' al nostru, îi conservă fiecăreia autonomia. În birmană, propozițiile se îmbină într-un mod care tinde mai degrabă să le contopească conținutul material. Acest fenomen este evident în cazul particulei *thang*, care, așezată de obicei la sfârșitul fiecăreia dintre propozițiile care se succedă, marchează conexiunea propoziției anterioare și o folosește în același timp, întotdeauna, la realizarea înțelegerii propoziției imediat următoare. Este mai mult decât evident că de aici provine o anumită lipsă de suplețe căreia i se asociază inevitabil o monotonie obositoare.

În ceea ce privește mijloacele de care dispun pentru a indica ordinea cuvintelor în discurs, chineza și birmana coincid în măsura în care amândouă se folosesc în acest scop atât de poziția elementelor, cât și de particule separate. Birmana nu ar avea într-adevăr nevoie de legi atât de stricte privitoare la poziție, deoarece numărul ridicat de particule care indică relațiile asigură în mod acceptabil înțelegerea. Și totuși această limbă păstrează cu și mai mare
[***367***] grijă poziția cuvintelor, obișnuită în trecut, și doar într-un singur punct nu este la fel de consecventă în respectarea ordinii, căci permite ca adjectivul să fie așezat fie înainte, fie după substantiv. Dar, întrucât așezarea adjectivului înaintea substantivului reclamă întotdeauna adăugarea unei particule necesare pentru determinarea succesiunii cuvintelor, este evident că poziționarea adjectivului după substantiv trebuie considerată cea efectiv naturală; acest

lucru trebuie văzut ca o consecință a faptului că adjectivul și substantivul constituie împreună un compus în care flexiunea cazuală, care nu mai este atribuită adjectivului atunci când acesta este antepus, trebuie considerată ca aparținând exclusiv substantivului, modificat astfel în semnificația sa de către adjectiv. În compusele ei, atât în cele ale numelui, cât și în cele ale verbului, limba birmană plasează de obicei pe primul loc cuvântul care are, de fiecare dată, valoarea unui concept generic, punând pe locul al doilea cuvântul care are rolul de a particulariza (în măsura în care poate fi aplicat la mai multe categorii). Această limbă formează astfel modurile verbelor sau creează, plasând de exemplu ca prim membru al compusului cuvântul 'pește', un mare număr de nume de pești etc. Când însă, în alte cazuri, limba pare să fi apucat pe o cale contrară, ca atunci când, pentru a desemna diferite feluri de meșteșuguri, întrebuințează cuvântul general 'a confecționa' plasat, ca al doilea membru al compusului, după numele instrumentului, apare îndoiala dacă limba urmează de această dată realmente o altă metodă sau concepe doar dintr-o altă perspectivă ceea ce are de fiecare dată valoarea unui concept generic. La fel tratează birmana adjectivul în îmbinarea în care acesta vine după substantiv, raportându-se la funcția sa de specificare a conceptului generic. Limba chineză rămâne și aici fidelă legii ei generale; cuvântul căruia trebuie să i se atribuie o determinare mai specială constituie și în cadrul compusului ultimul membru. Dacă, într-un mod, desigur, mai puțin natural în sine, verbul 'a vedea' este întrebuințat pentru a forma pasivul sau, mai bine spus, în locul pasivului, atunci acest verb va preceda conceptul de bază: 'a vedea, a ucide', adică 'a fi ucis'. Deoarece sunt mai multe lucrurile [***368***] care pot fi văzute, 'a ucide' ar trebui plasat de fapt înainte. Poziționarea inversă indică însă faptul că 'a vedea' trebuie înțeles ca o modificare a cuvântului următor și deci ca o condiție a lui 'a ucide'; în acest fel, în locuțiunea rezultată, ciudată la prima vedere, raportul gramatical este indicat într-un mod subtil și ingenios. Într-un fel similar se formează cuvintele corespunzătoare pentru 'plugar', 'librărie' etc.

Limba birmană și limba chineză coincid prin aceea că, în construcția locuțiunilor, amândouă vin cu particulele în ajutorul poziționării. Aceste limbi mai sunt similare și prin faptul că reduc destinația anumitor particule exclusiv la indicarea construcției, până într-acolo încât aceste particule nu adaugă nimic la semnificația materială. Și totuși, tocmai în aceste particule se găsește punctul de cotitură în care limba birmană abandonează caracterul chinezei și dobândește unul propriu. Preocuparea de a desemna prin concepte

mediatoare relația în care un cuvânt trebuie să fie înțeles atunci când se îmbină cu altul multiplică numărul acestor particule, conferindu-le o anumită completitudine, chiar dacă, oricum, nu întru totul sistematică. Limba mai relevă însă și o tendință de a alipi aceste particule mai degrabă la cuvântul tematic decât la celelalte cuvinte din propoziție. O veritabilă unitate a cuvântului nu se poate totuși constitui, fie din cauza pronunției separate a silabelor, fie datorită orientării de ansamblu a spiritului limbii. Am văzut însă că în anumite cazuri acțiunea unui anumit cuvânt produce în cuvântul de care acesta se leagă nemijlocit o schimbare consonantică; iar la formele verbale particulele finale *thang* și *êng* reunesc într-un tot particulele verbale și cuvântul tematic. Într-un singur caz apare chiar și o îmbinare de două silabe într-o
[***369***] unică silabă, care ar putea fi reprezentată în scrierea chineză doar printr-o modalitate fonetică, așadar printr-o modalitat neobișnuită. Un sentiment al adevăratei naturi a sufixelor se bazează și pe faptul că și particulele care pot fi considerate adjective determinative, precum mărcile de plural, nu precedă niciodată cuvântul tematic și vin întotdeauna după acesta. În chineză, potrivit tipului de particule marcând pluralul, se întrebuințează când una, când cealaltă poziționare.

Cu cât ne îndepărtăm mai mult de structura limbi chineze, cu atât se apropie birmana de limba sanscrită. Ar fi însă inutil să descriem pe larg ce prăpastie separă birmana de sanscrită. Diferența dintre ele constă aici nu doar în alipirea mai mult sau mai puțin strânsă a particulelor la cuvântul de bază. Diferența rezultă mai ales din compararea acestor particule cu sufixele limbii indiene. Particulele din birmană sunt cuvinte dotate cu semnificație la fel ca toate celelalte cuvinte ale limbii, chiar dacă semnificația lor s-a șters în cea mai mare parte din memoria poporului. Sufixele sanscrite sunt în mare parte sunete subiective, adaptate pentru indicarea unor relații care sunt exclusiv interne. Deși limba birmană pare să se situeze la mijloc între chineză și sanscrită, ea nu poate fi deloc socotită un punct de trecere de la o limbă la alta. Viața fiecărei limbi se bazează pe intuiția interioară pe care o are poporul asupra modului de a-și înveșmânta gândirea în sunete. Acest mod este însă absolut diferit la cele trei familii de limbi pe care le-am comparat mai sus. Oricât de mult ar trăda numărul particulelor și frecvența întrebuințării lor o apropiere progresivă și treptată de metoda indicării gramaticale care, pornind de la vechiul stil al chinezei și traversându-l pe cel modern, ar ajunge până la birmană, această limbă rămâne totuși integral diferită de chineză în privința intuiției de bază care, în chineză, rămâne în esență aceeași atât

în stilul vechi, cât și în cel modern. Chineza se sprijină exclusiv pe poziționarea cuvintelor și pe urmele pe care le lasă forma gramaticală în interiorul spiritului. Birmana nu se bazează, în construcția discursului, pe ordinea cuvintelor, cu toate că se supune cu și mai multă fermitate acelei ordini conforme modalității ei de reprezentare. Ea transmite conceptele prin intermediul unor noi concepte și este constrânsă la acest procedeu prin propria lege de poziționare a cuvintelor care, fără acest mijloc auxiliar, ar duce la ambiguitate în interpretare. Deoarece conceptele mediatoare trebuie să fie expresii ale formelor gramaticale, rezultă că și acestea din urmă trebuie să se evidențieze în limbă. [***370***]

Intuiția formelor nu este însă la fel de clară și de distinctă ca în chineză și în sanscrită; nu la fel ca în chineză, pentru că, spre deosebire de această limbă, birmana posedă acele puncte de sprijin reprezentate de conceptele mediatoare care reduc necesitatea ca simțul limbii să se concentreze cu adevărat; și nu la fel ca în sanscrită, deoarece, spre deosebire de această limbă, birmana nu domină sunetele limbii și nu le pătrunde în profunzime până la configurarea unei adevărate unități a cuvântului și a unor forme autentice. Pe de altă parte, nu putem socoti limba birmană nici în rândul limbilor aglutinante, deoarece ea menține în pronunție în mod deliberat silabele separate una de cealaltă. Birmana este mai pură și mai coerentă în sistemul său decât limbile aglutinante, deși, tocmai din această cauză, se îndepărtează și mai mult de orice flexiune, care în limbile aglutinante nu decurge totuși din surse interne, ci este mai degrabă un fenomen accidental.

Sanscrita sau dialectele care provin din ea au intrat mai mult sau mai puțin în contact cu limbile tuturor popoarelor care locuiesc în jurul Indiei; și este interesant de văzut cum, datorită acestor legături, decurgând mai mult din spiritul religiei și al științei decât din raporturi politice sau din împrejurările vieții, aceste limbi diferite au ajuns la o anumită convergență. Limba pali, o limbă flexionară care și-a pierdut multe din distincțiile fonetice între [***371***] forme, a intrat în contact, în Indochina, cu limbi care coincid în unele puncte esențiale cu chineza, exact aici manifestându-se, așadar, cel mai intens contrast dintre prezența unei bogate serii de indicare a relațiilor gramaticale și absența totală a acestora. Nu pot împărtăși opinia potrivit căreia limba birmană ar fi suferit, în privința fizionomiei ei autentice și în privința a ceea ce, în ea, provine de la națiunea însăși, o remodelare oarecum substanțială prin intermediul limbii pali. Cuvintele plurisilabice au apărut în ea datorită propriei sale propensiuni spre compunere, fără să fi avut nevoie în acest sens de modelul limbii pali; mai mult încă, întrebuințarea particulelor, fenomen care se

aseamănă cu întrebuințarea formelor gramaticale, este o particularitate care îi aparține în mod exclusiv. Cunoscătorii de limbă pali nu au făcut altceva decât să îmbrace pe dinafară limba birmană în veșmintele gramaticale ale acelei limbi. Acest fapt se constată în prezența, în gramaticile birmane, a unor multiple mărci cazuale și a unor clase de cuvinte compuse. Ceea ce gramaticienii echivalează în birmană cu sanscritul *karmadhâraya* este în realitate complet diferit de acesta, căci adjectivul birman, întotdeauna antepus, are mereu nevoie de o particulă conectivă. Dacă judecăm după gramatica lui Carey, avem impresia că, în ceea ce privește verbul, gramaticienii nu au încercat să îi aplice propria lor terminologie. Nu se poate nega totuși eventualitatea ca, datorită studierii continue a limbii pali, stilul și, prin aceasta, chiar și caracterul limbii birmane să se fi putut schimba și să se poată schimba și mai mult în continuare, în direcția unei apropieri de limba pali. Forma efectiv materială a limbilor, bazată pe sunete, permite o asemenea acțiune doar în limite foarte precise. Dimpotrivă, intuiția internă a formei este foarte accesibilă unei asemenea acțiuni; iar concepțiile gramaticale, ba chiar și intensitatea și vigoarea simțului limbii sunt justificate și elevate prin intimitatea cu limbi mai perfecte. Acest lucru se repercutează asupra limbii în măsura
[***372***] în care aceasta permite uzului să domine în interiorul ei. În birmană, această repercusiune trebuie să fi fost deosebit de intensă, dat fiind că părți principale ale structurii ei se apropie deja de sanscrită, numai că acestor părți le lipsește în mod evident faptul de a fi luate în sensul corect, spre care limba în sine nu este capabilă să le conducă, deoarece ea însăși nu a izvorât din acest sens. În acest punct, concepția unei alte limbi le-ar putea veni în ajutor. Pentru realizarea acestui scop, ar fi necesar ca multiplele particule să fie acceptate doar treptat, să se renunțe la întrebuințarea mai multor forme gramaticale, să fie folosit mai des în construcții verbul auxiliar disponibil etc. Dar chiar și cel mai meticulos efort de acest tip nu va reuși niciodată să anuleze faptul că această limbă are totuși o formă proprie cu totul diferită; iar rezultatele unui asemenea mod de a proceda ar suna întotdeauna non-birman, deoarece – ca să punem în evidență doar acest aspect – numeroasele particule prezente pentru una și aceeași formă nu vor fi folosite la întâmplare, ci își vor găsi o aplicație bazată pe nuanțele fine inerente uzului limbii. Mereu vom recunoaște, așadar, că limbii i-a fost inoculat ceva care îi este străin.

Potrivit tuturor mărturiilor, între chineză și birmană nu pare să existe o înrudire istorică. Cele două limbi par să aibă în comun doar câteva cuvinte. Nu-mi dau seama totuși dacă acest punct nu ar avea nevoie cumva de o

examinare mai meticuloasă. Ceea ce ne surprinde este marea asemănare fonetică a câtorva cuvinte care fac parte tocmai din clasa elementelor gramaticale. Pun aceste exemple la dispoziția celor mai profunzi cunoscători ai celor două limbi. Mărcile de plural la nume și la verb sunt în birmană *tôn·* și *kra* (pronunțat *kya*), iar în chineză, atât în stilul antic, cât și în cel modern, sunt *toû* și *kyâi*; după cum am văzut deja, *thang* (pronunțat *thi*) îi corespunde lui *ti* din stilul modern și lui *tchî* din cel antic; *hri* (pronunțat *shi*) este verbul [373] 'a fi', la fel ca și *chi* din chineză, potrivit lui Rémusat. Morrison și Hough scriu ambele cuvinte în felul englezesc, așadar exact cu aceeași formă: *she*. Cuvântul chinezesc este însă deopotrivă un pronume și o particulă afirmativă, așa încât semnificația sa verbală nu poate proveni decât de aici. Această origine nu poate pune însă sub semnul îndoielii înrudirea dintre cele două cuvinte. În fine, expresia generală întrebuințată în cele două limbi pentru a desemna un număr determinat de obiecte, asemănătoare în această privință cu *Stück* 'bucată' al nostru, este în birmană *khu* și în chineză *ko*.[1] Cu toate că numărul acestor cuvinte este redus, ele aparțin tocmai acelei părți din structura celor două limbi care trădează cel mai mult înrudirea dintre ele; și chiar diferențele dintre gramatica birmană și cea chineză, oricât de mult și de profund ar afecta structura limbii, nu sunt totuși de tipul celor care ar putea face imposibilă orice înrudire, cum sunt de exemplu diferențele dintre birmană și tagaleză.

§ 25

În strânsă legătură cu cercetările întreprinse până acum se prezintă întrebarea dacă diferența dintre limbile monosilabice și limbile plurisilabice este una absolută sau doar una relativă și graduală, cu alte cuvinte dacă respectiva formă a cuvintelor contribuie în mod esențial la configurarea caracterului limbilor sau dacă monosilabismul reprezintă doar o fază de tranziție de la care s-au format treptat limbile plurisilabice.

În prima epocă de dezvoltare a lingvisticii, chineza și multe alte limbi din sud-estul Asiei erau considerate global drept monosilabice. Mai târziu, au început să apară îndoieli în această privință; Abel-Rémusat a contestat [374] în mod explicit această afirmație despre limba chineză.[2] Opinia lui Rémusat părea însă să contrasteze prea mult cu evidența faptelor; pe bună dreptate,

[1] V. scrierea mea *Über die Kawi Sprache auf der Insel Java*, cartea I, p. 253, nota 3.
[2] *Fundgruben des Orients*, 1813, III, p. 279.

putem afirma că ne-am întors astăzi, și nu fără justificare, la ipoteza mai veche. La baza întregii dispute se află mai multe aspecte echivoce și de aceea este necesar mai întâi să precizăm în mod convenabil ce înțelegem prin formă monosilabică și care este criteriul pe baza căruia distingem limbile monosilabice de cele plurisilabice. Toate exemplele invocate de Rémusat pentru a dovedi plurisilabismul chinezei provin din cazuri de compunere; și nu poate exista îndoială asupra faptului că structurile compuse reprezintă cu totul altceva decât un plurisilabism originar. În cadrul compunerii, chiar și conceptul considerat drept absolut simplu provine în realitate din îmbinarea a două sau mai multe concepte. Cuvântul rezultat prin compunere nu este, așadar, niciodată un cuvânt simplu; iar o limbă nu încetează a mai fi monosilabică prin aceea că deține cuvinte compuse. Factorul esențial este, evident, prezența cuvintelor simple, în interiorul cărora nu se pot distinge concepte elementare care să producă un concept compus unitar, dar în care desemnarea conceptului se realizează prin îmbinarea sunetelor a două sau mai multe silabe care nu mai dețin o semnificație autonomă. Chiar și atunci când găsim cuvinte care par să fie de acest fel, este nevoie întotdeauna de o cercetare mai atentă, pentru a verifica dacă nu cumva fiecare silabă nu a avut la origine o semnificație proprie, pierdută ulterior. Un exemplu corect împotriva monosilabismului unei limbi ar trebui să dovedească prin sine că toate sunetele unui cuvânt sunt purtătoare de semnificație doar luate împreună, ca un întreg, și nu văzute separat, fiecare pentru sine. Abel-Rémusat nu a examinat, la
[*375*] drept vorbind, cu suficientă claritate acest aspect și a ignorat de aceea, de fapt, în tratatul citat mai sus, configurația originară a chinezei.[1] Pe de altă

[1] Dl Ampère („De la Chine et les travaux de M. Abel-Rémusat", în *Revue des deux mondes*, 1832, 8, pp. 373–405) a înțeles bine acest lucru. El amintește totuși și faptul că tratatul respectiv datează din primii ani dedicați de Abel-Rémusat studiului limbii chineze, observând însă că nici mai târziu savantul nu a abandonat această părere. De fapt, Rémusat a fost prea mult înclinat să considere că structura limbii chineze este mai puțin divergentă de cea a altor limbi decât este ea în realitate. Probabil că la această părere l-au condus și ideile ciudate privitoare la chineză și la dificultatea de a o învăța, care predominau în epoca de început a studiilor sale. El nu a înțeles însă suficient de bine că absența anumitor desemnări gramaticale mai fine, chiar dacă, indubitabil, în anumite cazuri particulare, poate să fie inofensivă pentru semnificația ca atare, nu este însă lipsită de urmări negative pentru posibilitatea de a nuanța cu mai mare precizie gândirea în ansamblul ei. În rest, acest învățat rămâne evident cel dintâi care a prezentat adevărata esență a limbii chineze. Și începem să recunoaștem cu adevărat marea valoare a gramaticii sale abia acum, după ce a fost tipărită gramatica Părintelui Premare (*Notitia linguae Sinicae*, 1831), operă merituoasă de altfel și aceasta, în felul ei. Compararea acestor două scrieri ne dovedește cât de mare este serviciul

parte, părerea lui Rémusat se întemeiază pe ceva adevărat și corect observat. Rémusat a rămas de fapt la ideea clasificării bipartite a limbilor în monosilabice și plurisilabice, dar scrutării lui pătrunzătoare îi scapă faptul că o asemenea clasificare bipartită nu poate fi luată în sensul strict în care este înțeleasă de obicei. Am observat deja mai sus că o astfel de clasificare bipartită nu se poate sprijini pe simplul fapt al predominanței cuvintelor monosilabice sau plurisilabice și că la baza ei trebuie să stea ceva mult mai esențial, [376] și anume dubla condiție a absenței afixelor și a prezenței particularității de pronunțare constând în a menține separate sunetele silabelor chiar și acolo unde spiritul unește conceptele corespunzătoare. Cauza absenței afixelor se află realmente în profunzimea spiritului. Căci, dacă spiritul ar percepe acut raportul de dependență al afixului față de conceptul de bază, limba nu ar putea în nici un fel să îi atribuie afixului o valoare sonoră echivalentă, prin intermediul unui cuvânt specific. Fuziunea a două elemente diferite în cadrul unității cuvântului reprezintă o consecință necesară și nemijlocită a acestei percepții. Rémusat a greșit, după părerea mea, doar atunci când, în loc să pună la îndoială monosilabismul chinezei, nu a încercat mai degrabă să arate că și celelalte limbi pornesc de la o structură monosilabică a radicalului și ajung la plurisilabism urmând parțial calea, care le este specifică, a afixării și parțial calea, care nu este străină nici chinezei, a compunerii, și ating efectiv acest scop întrucât nu întâmpină în evoluția lor, spre deosebire de chineză, obstacolele despre care am vorbit undeva mai sus (p. 72). Intenționez acum să mă înscriu pe acest traseu și să cercetez cu atenție, urmând firul unei analize efective, evoluția câtorva limbi care merită să fie luate în considerare.

Oricât ar fi de greu și, în parte, chiar imposibil să urmărim cuvintele până la adevărata lor origine, o analiză minuțios aplicată ne conduce totuși, în cea mai mare parte a limbilor, la teme monosilabice; puținele cazuri contrare

---

făcut studiului de gramatica lui Rémusat (*Éléments de la grammaire chinoise, ou principes généraux du Kou-wen, ou style antique*, 1822). Peste tot în cartea Părintelui Premare este reflectată individualitatea limbii chineze, pe care cititorul o poate surprinde cu ușurință datorită modului sistematic și transparenței cristaline cu care este tratată. Lucrarea predecesorului său prezintă un material extrem de prețios și cuprinde cu siguranță toate particularitățile limbii; numai că autorul nu a putut să convingă de faptul că a deținut o imagine foarte clară a ansamblului limbii sau cel puțin nu a reușit să o comunice cititorilor săi. Cunoscătorii profunzi ai limbii chineze ar dori probabil să vadă acoperite lacunele din gramatica lui Rémusat; acestui învățat îi va reveni oricum pentru totdeauna marele merit de a fi pătruns în punctul central al viziunii corecte asupra acestei limbi și, în plus, de a fi făcut accesibil pentru toată lumea studiul chinezei, căruia i-a fost adevăratul întemeietor.

nu pot fi socotite dovezi ale existenței unor teme plurisilabice, deoarece cauza reală a acestei aparențe trebuie căutată, cu cea mai mare probabilitate, într-o analiză insuficient de bine condusă către elementele primare. Nici nu ajungem însă prea departe dacă tratăm problema drept ceva abstract, considerând
[*377*] că, în general, orice concept a fost la origine desemnat printr-o unică silabă. La inventarea limbii, conceptul este impresia pe care obiectul, interior sau exterior, o produce asupra omului, iar sunetul care izbucnește din pieptul omului datorită vivacității acestei impresii este cuvântul. Din această cauză, nu este cu putință ca două sunete să corespundă uneia și aceleiași impresii. Dacă ar fi apărut efectiv două sunete succedându-se nemijlocit unul altuia, ele ar fi dovedit existența a două impresii produse de unul și același obiect și ar fi constituit o structură compusă încă din momentul nașterii cuvântului, fără ca prin aceasta principiul monosilabismului să fi fost lezat. Aceasta se întâmplă de fapt prin fenomenul de reduplicare, care se petrece în toate limbile, dar mai ales în cele mai puțin evoluate. Fiecare dintre sunetele repetate exprimă obiectul în integralitatea lui; prin intermediul repetării i se adaugă expresiei o anumită nuanță, fie o simplă întărire, ca semn al unei mai mari vivacități a expresiei încercate, fie un indiciu al caracterului repetitiv al obiectului; din această cauză reduplicarea se petrece de preferință la adjective, căci ceea ce ne surprinde în mod special la calitate este faptul că ea apare nu ca un scop în sine, ci ca un fel de suprafață care se întinde peste tot în interiorul aceluiași spațiu. În multe limbi, dintre care menționez aici doar limbile vorbite în insulele din Mările Sudului, reduplicarea aparține de preferință, ba chiar aproape exclusiv, adjectivelor sau substantivelor formate de la acestea, percepute, așadar, la origine ca adjective. Dacă ne imaginăm însă desemnarea lingvistică originară ca pe o repartizare intenționată a sunetelor între obiecte, problema ne apare, desigur, într-o cu totul altă lumină. Grija de a nu atribui aceleași semne unor concepte diferite este cauza probabilă a faptului că unei silabe i se adaugă o a doua și o a treia silabă absolut independent de nevoia de a desemna un nou conținut semantic. Numai că
[*378*] este, evident, eronată această modalitate de a ne imagina lucrurile, în care uităm complet că limba nu este mecanismul mort al unui ceasornic, ci o creație vie și spontană, și că primii oameni capabili să vorbească aveau simțuri mult mai ascuțite decât noi, ființe amorțite de cultură și de cunoașterea bazată pe experiența altora. Toate limbile conțin în mod cert cuvinte care, desemnând prin sunete întru totul identice semnificații complet diferite, sunt în stare să producă ambiguitate. Faptul că aceasta se petrece însă rareori și că,

de regulă, fiecărui concept îi corespunde un sunet modulat în chip diferit nu se datorează cu siguranță comparării intenționate a unor cuvinte deja existente, la care vorbitorul nu se putea oricum gândi în același timp; mai degrabă rezultă din aceea că atât impresia lăsată de obiect, cât și sunetul provocat de această impresie erau întotdeauna individuale și nici o individualitate nu coincide perfect cu o altă individualitate. Pe de altă parte, inventarul lexical a fost amplificat desigur și prin extinderea desemnărilor deja existente. Pe măsură ce omul ajunge să cunoască obiecte noi sau să aprofundeze cunoașterea celor vechi, i se prezintă, în urma confruntării mai multor obiecte, o diversitate specială în interiorul asemănării generale; și această nouă expresie producea firește un sunet nou, care, îmbinat cu precedentul, devenea un cuvânt plurisemantic. Dar, chiar și în acest caz, concepte legate între ele, împreună cu sunete legate între ele, nu sunt altceva decât desemnări ale aceluiași obiect. În ceea ce privește desemnarea originară, am putea considera posibil fie faptul că vocea, din simpla plăcere senzorială procurată de freamătul sunetelor, a adăugat câteva sunete noi lipsite de conținut semantic, fie faptul că simple aspirații finale au devenit, într-o pronunțare mai regulată, vocale veritabile. Nu vreau să contest că există în limbi sunete lipsite de orice conținut semantic, care se mențin doar la nivelul simțurilor; acest lucru se întâmplă însă doar fiindcă semnificația lor s-a pierdut. La origine, din [***379***] piept nu izbucnește nici un sunet articulat pe care să nu-l fi suscitat o emoție.

De-a lungul timpului, lucrurile se schimbă în general și în ceea ce privește plurisilabismul. Nu putem nega prezența plurisilabismului în limbile evoluate; controverse suscită doar prezența acestuia în radicali. În afara acestui cadru, în ceea ce privește originea plurisilabismului, despre care se poate emite o ipoteză globală și se poate argumenta în detalii, acesta se bazează pe compunere, pierzându-și prin aceasta natura sa specifică. Într-adevăr, nu doar pentru că nu cunoaștem semnificația fiecărui element component al cuvântului aceste elemente ne apar lipsite de semnificație; la baza acestui fenomen se află adesea și ceva pozitiv. Limba îmbină mai întâi concepte care se modifică efectiv reciproc. După aceea, la un concept de bază anexează altul, dar numai în mod metaforic sau punând în valoare doar o parte din semnificația acestuia, ca în cazul limbii chineze, care, pentru a indica diferența între bătrân și tânăr la raporturile de rudenie, întrebuințează cuvântul 'fiu' în numele compuse ce desemnează gradele de rudenie, acolo unde nu contează nici descendența directă, nici sexul, ci doar poziția inferioară în ierarhia vârstelor. Or, dacă unele dintre aceste concepte, dat fiind gradul lor superior de generalitate,

pot deveni elemente de cuvânt destinate specificării altor concepte, limba se va obișnui ușor să le folosească acolo unde relația desemnată de ele este vagă și aproape imperceptibilă sau acolo unde trebuie admis în mod tranșant că nu subzistă nici o relație efectivă, și de aceea conținutul semantic dispare de fapt în neant. Acest fenomen prin care limba, urmând calea unei analogii generale, preia sunete din contexte în care sunt realmente inerente pentru a le întrebuința în alte contexte cărora le sunt extrinseci, se regăsește și în alte componente ale modului ei de a proceda. Nu se poate nega, de exemplu,
[***380***] că în multe flexiuni ale declinării sanscrite se ascund teme pronominale, dar în unele dintre aceste contexte nu se poate identifica realmente nici un motiv pentru care tocmai o anumită temă și nu alta a fost atribuită unuia sau altuia dintre cazuri; nu putem spune nici măcar cum este posibil în general ca o temă pronominală să constituie expresia acestei relații cazuale determinate. Este plauzibil, desigur, ca și, dintre contextele menționate, în cele care ni se par cele mai convingătoare să se ascundă conexiuni absolut individuale și concepute cu finețe între concept și sunet. Aceste conexiuni sunt lipsite totuși de o necesitate generală și sunt recognoscibile, chiar dacă nu întâmplător, doar dintr-o perspectivă istorică, până în punctul în care existența lor se pierde pentru noi. Încorporarea într-o limbă a cuvintelor străine plurisilabice nu o mai menționez aici în mod intenționat deoarece, dacă teza prezentată aici este corectă, înseamnă că plurisilabismul unor asemenea cuvinte nu este deloc originar, iar absența conținutului semantic în elementele lor individuale rămâne pur relativă pentru limba în care s-au dezvoltat.

În limbile non-monosilabice există însă, deși în grade foarte diferite, o înclinație, izvorâtă din concomitența unor cauze exterioare și interioare, către silabismul pur, fără a se ține seama că acesta își are originea, încă recognoscibilă sau deja obscură, în fenomenul compunerii. Într-un asemenea caz, limba reclamă o anumită extensie fonetică pentru a putea exprima concepte simple și face ca în această extensie să se contopească conceptele elementare corelate în interiorul lor. Pe această dublă cale apare, așadar, desemnarea unui concept unic prin intermediul mai multor silabe. Căci, după cum limba chineză opune rezistență plurisilabismului, iar scrierea ei, rezultată în mod evident din această rezistență, îi consolidează și ea această tendință, tot așa și alte limbi vădesc o predispoziție contrară. Datorită plăcerii procurate de
[***381***] eufonie și aspirației lor către realizarea unor relații ritmice, aceste limbi se orientează spre formarea unor ansambluri lexicale mai ample și, recurgând la un simț interior, operează ulterior distincția între simpla compunere, care

apare exclusiv prin intermediul discursului, și acea compunere care poate fi înțeleasă ca expresie a unui concept simplu cu ajutorul mai multor silabe a căror semnificație individuală nu mai este cunoscută sau nu mai este luată în seamă. Dar, întrucât totul în limbă se află întotdeauna într-o intimă conexiune, și această aspirație care apare mai întâi ca pur sensibilă se sprijină pe o bază mai largă și mai stabilă. Căci tendința spiritului de a îmbina conceptul cu relațiile sale în cadrul unitar al unuia și aceluiași cuvânt contribuie evident la consolidarea acestei aspirații; or, dacă este cu adevărat flexionară, limba va putea atinge efectiv acest scop; dacă este aglutinantă, se va opri la jumătatea drumului. Forța creatoare prin care limba însăși – ca să mă folosesc de o expresie figurată – face ca din radical să crească tot ceea ce aparține configurației interne și externe a formei cuvântului este aici o forță care acționează în mod originar. Cu cât această creație se extinde mai mult, cu atât aspirația va fi mai intensă, cu cât forța creatoare se epuizează mai repede, cu atât nivelul aspirației va fi mai redus. În dimensiunile sferei fonetice a cuvântului, care decurg din această aspirație, împlinirea acestei aspirații spre dobândirea de legi eufonice stabilește legile necesare. Tocmai limbile mai puțin norocoase în privința fuziunii silabelor în cadrul unei unități aranjează un mare număr de silabe una după alta, fără ritm, căci împlinirea aspirației către unitate asamblează în mod armonios doar puține silabe. Reușita internă și cea externă coincid și aici strict și precis. Prin intermediul conceptelor însele, în unele cazuri se declanșează un efort de a le îmbina pe unele exclusiv în scopul de a atribui unui concept simplu un semn adecvat, fără a se păstra amintirea fiecăruia dintre conceptele îmbinate. Plurisilabismul care decurge de aici este în mod natural cu atât mai veritabil cu cât conceptul [***382***] compus în acest mod se limitează la a-și afirma simplitatea.

Între cazurile despre care vorbim aici se evidențiază în principal două clase. În cadrul primei clase, conceptul deja dat prin intermediul unui sunet trebuie să fie determinat mai precis sau clarificat mai bine cu ajutorul conexiunii cu un al doilea concept; cu alte cuvinte, în ansamblul rezultat trebuie evitate incertitudinea și indistincția. În acest mod, limbile îmbină adesea unul cu altul concepte cu semnificație absolut echivalentă ori diferită doar prin minime nuanțe sau îmbină concepte generale cu concepte particulare; în virtutea acestei întrebuințări, unele concepte generale sunt adesea făurite pornindu-se de la concepte particulare, așa cum, de exemplu, în chineză, conceptul de 'a izbi' se convertește aproape, în cadrul unor asemenea compuse, în cel de 'a face'. Din clasa a doua fac parte acele cazuri în care din două

concepte diferite se formează efectiv un al treilea concept; de exemplu, 'soarele' este numit 'ochiul zilei', iar 'laptele' se cheamă 'apa sânului'. La baza primei clase de îmbinări se află o neîncredere în claritatea expresiei întrebuinţate sau o intensă aversiune faţă de multiplicarea unor astfel de îmbinări. Prima clasă nu ar trebui să se găsească decât rareori în limbi foarte evoluate, este însă foarte frecventă în unele limbi care sunt conştiente de o anumită indeterminare a structurilor lor. În cazurile care corespund celei de-a doua clase, cele două concepte care trebuie îmbinate reprezintă descrierea nemijlocită a impresiei dobândite, cu alte cuvinte, prin semnificaţia lor specifică ele constituie cuvântul propriu-zis. În sine şi pentru sine, amândouă contribuie la această configurare, dar, deoarece amândouă desemnează unul şi acelaşi lucru, intelectul le constrânge la o îmbinare foarte strânsă în interiorul formei lingvistice. Şi, întrucât puterea intelectului asupra limbii creşte, iar interpretarea originară dispare în interiorul formei lingvistice, metaforele cele mai ingenioase şi mai plăcute de acest tip îşi pierd influenţa reactivă şi, în
[***383***] măsura în care mai pot fi încă recunoscute în mod distinct, nu mai stârnesc atenţia vorbitorilor. Ambele clase se găsesc şi în limbile monosilabice, cu singura diferenţă că în aceste limbi nevoia internă de a îmbina conceptele nu poate depăşi propensiunea pentru rostirea separată a silabelor.

În acest mod trebuie concepute şi evaluate în limbi fenomenul monosilabismului şi cel al plurisilabismului. Vreau acum să încerc să ilustrez prin câteva exemple acest raţionament general, pe care am preferat să nu îl întrerup printr-o enumerare de fapte.

Stilul modern al chinezei posedă deja un număr semnificativ de cuvinte care sunt alcătuite din două elemente, în aşa fel încât combinarea lor nu are alt scop decât formarea unui al treilea concept simplu. La unele dintre aceste cuvinte este chiar evident că adăugarea celui de-al doilea element, fără ca sensului să i se adauge ceva, a devenit o obişnuinţă doar pornindu-se de la cazuri în care semnificaţia era realmente prezentă. Extinderea conceptelor şi a limbilor trebuie să conducă la desemnarea de noi obiecte prin intermediul comparării acestora cu altele deja cunoscute şi la transferul asupra limbilor al procedeului pe care îl urmează spiritul în formarea de concepte proprii fiecăreia. Această metodă trebuie să o înlocuiască treptat pe cea precedentă, care consta în redarea simbolică a expresiei prin intermediul analogiei prezente în sunetele articulate. Dar şi metoda precedentă se reîntoarce, într-o etapă foarte avansată, la popoarele care deţin o mare vioiciune a forţei imaginative şi o acuitate a interpretării sensibile; de aceea, mai ales limbile formate

mai recent posedă un mare număr de astfel de cuvinte care reprezintă în mod pitoresc și sugestiv natura obiectelor. În chineza modernă se evidențiază, în această privință, o deformare caracteristică de obicei doar culturilor mai [***384***] târzii. Descrieri perifrastice mai mult ingenios-ludice decât poetice ale obiectelor, prin care acestea din urmă sunt adesea tăinuite ca și cum ar fi niște ghicitori, dau naștere în mod frecvent la asemenea cuvinte alcătuite din două elemente.[1] O altă categorie de astfel de cuvinte ne apare foarte ciudată la prima vedere; e vorba de cuvinte în care două concepte, opuse unul altuia, exprimă prin reunirea lor conceptul general care le subsumează pe amândouă; așa sunt, de exemplu, locuțiunile 'frații mai mari și cei mai mici' sau 'munții înalți și cei mai mici', întrebuințate pentru a denumi în general 'frații' și, respectiv, 'munții'. Ideea de universalitate, prezentă, în asemenea cazuri, în articolul hotărât, este indicată de elemente extreme și opuse și într-o manieră care nu admite excepții. Până la urmă, și această categorie de cuvinte este mai mult o figură retorică decât o metodă de formare a limbii. În schimb, într-o limbă în care expresia, de regulă pur gramaticală, trebuie plasată atât de frecvent, în mod material, în conținutul discursului, acest tip de îmbinare este inclus pe bună dreptate în seria metodelor de formare a limbii. Ici și colo, astfel de structuri compuse se întâlnesc de altfel în toate limbile; în sanscrită, ele amintesc de structurile *sthâwara-jaṇgamam*, care apar frecvent în poemele filozofice. În chineză mai apare însă încă o dificultate, și anume aceea că, în unele dintre aceste cazuri, limba nu posedă nici un cuvânt pentru a desemna conceptul general simplu și trebuie, așadar, să se servească în mod necesar de aceste expresii perifrastice. Condiția de vârstă, de exemplu, nu poate fi separată de cuvântul 'frate' și de aceea se poate spune doar 'frate mai mic' sau 'frate mai mare', nu însă și 'frate' în general. Este posibil ca acest fenomen să decurgă dintr-un stadiu primitiv al lipsei de cultură. Dorința de a reprezenta în cuvânt într-un mod sugestiv obiectul, împreună cu însu- [***385***] șirile sale, ca și absența abstractizării conduc la neglijarea expresiei generale care să subsumeze mai multe elemente diverse; interpretarea individuală sensibilă precedă, producându-i daune, interpretarea generală prin intermediul intelectului. Acest fenomen se întâlnește frecvent și în limbile americane. Dintr-un punct de vedere complet opus și chiar printr-un procedeu

[1] St. Julien din Paris (*Vindiciae philologicae in linguam sinicam*, 1830) a atras primul atenția asupra acestei terminologii a stilului poetic – cum ar putea fi denumită aceasta –, terminologie care cere un studiu specific și detaliat, în lipsa căruia ne-am înfunda în mari echivocuri.

intelectual căutat în mod artificial, acest tip de îmbinare a cuvintelor se evidențiază în chineză încă și mai mult prin faptul că ordinea simetrică a conceptelor, dispuse unul după altul potrivit unor raporturi precise, este privită ca un avantaj și ca un factor de eleganță a stilului, fenomen asupra căruia exercită o oarecare influență și natura scrierii chineze, care închide fiecare concept într-un semn unic. Se urmărește, așadar, intenționat ca astfel de concepte să fie împletite în discurs, iar retorica chineză și-a făcut o preocupare specifică din catalogarea conceptelor contrastante în limbă, dat fiind că nici un raport nu este atât de precis ca cel al opoziției pure.[1] Stilul chinez mai vechi nu face uz de cuvinte compuse, fie pentru că, probabil, în epocile trecute nu se ajunsese încă la acest procedeu, fapt evident la unele clase din aceeași categorie, fie pentru că acest stil sever, care, în general, avea oarecum oroare să vină, prin limbă, în ajutorul intelectului, îl excludea din sfera sa.

[***386***] Peste limba birmană pot să trec mai repede, pentru că am arătat deja mai sus, când am descris structura ei în general, cum această limbă formează teme plurisilabice pornind de la unele monosilabice, fixând una de alta teme cu semnificație autonomă sau teme modificatoare.

În limbile malaeziene, după separarea afixelor – foarte adesea, s-ar putea spune de cele mai multe ori –, ceea ce rămâne este o temă bisilabică, indivizibilă ulterior din perspectiva gramaticală a construcției discursului. Chiar și acolo unde tema este monosilabică, ea este reduplicată adesea, în tagaleză chiar în mod curent. De aceea, nu rareori găsim referiri la structura bisilabică a acestor limbi. Din câte știu, o analiză a acestor teme lexicale nu a fost întreprinsă până acum. O asemenea analiză am încercat eu; și chiar dacă nu am reușit încă să ofer o dare de seamă completă asupra naturii elementelor tuturor acestor cuvinte, am ajuns totuși la convingerea că în foarte multe cazuri se poate dovedi că fiecare dintre cele două silabe unificate reprezintă, în limbă, o temă monosilabică și că legătura dintre ele are o cauză comprehensibilă. Dacă am reușit acest lucru, în ciuda mijloacelor auxiliare incomplete și a unei cunoașteri lacunare, pot trage concluzia că acest principiu are o rază de acțiune mai largă și că aceste limbi plurisilabice au fost la origine monosilabice. O dificultate mai mare presupun, e drept, acele cuvinte care, precum *lisà* și *lisaỳ*

[1] În lucrarea sa *Supplément au Dictionnaire chinois–latin du Basil de Gemona*, 1818, Klaproth ne-a oferit un asemenea catalog, considerabil mai amplu în comparație cu cele cunoscute în Europa până la el. Acest catalog se distinge de asemenea și în comparație cu indicele care se găsește în gramatica lui Premare (*op. cit.*) prin observații extrem de prețioase, care aruncă lumină asupra sistemelor filozofice chinezești.

din tagaleză, provenite din radicalul *lis* (v. mai jos), se termină în simple sunete vocalice; dar și acestea vor putea fi, probabil, explicate într-o cercetare viitoare. Ne apare chiar în clipa de față evident faptul că, dacă luăm în considerare majoritatea cazurilor, silabele ultime ale temelor bisilabice din limbile malaeziene nu pot fi socotite sufixe anexate la cuvinte dotate cu conținut semantic; în ele pot fi recunoscuți radicali propriu-ziși, întru totul identici cu cei care constituie prima silabă. Acești radicali se găsesc în limbă atât ca elemente complet separate, cât și ca prime silabe în aceste structuri compuse. Temele monosilabice trebuie căutate însă, în cea mai mare parte, în sfera [***387***] reduplicărilor.

Din această constituție a cuvintelor care par la prima vedere bisilabice, dar sunt în realitate reductibile la monosilabism decurge o tendință a limbii spre plurisilabism, tendință care, după cum constatăm din frecvența reduplicării, nu este pur intelectuală, ci, în parte, și fonetică. Silabele care apar împreună fuzionează însă efectiv în cadrul unui cuvânt unitar mai mult decât în birmană, întrucât accentul le leagă una de alta. În birmană, orice cuvânt monosilabic are accent propriu, pe care îl aduce cu sine în compus. Într-o pronunție care separă distinct și perceptibil pentru auz silabele, este imposibil ca un cuvânt care tocmai se constituie ca întreg să posede un accent capabil să îi țină laolaltă silabele. În tagaleză, cuvântul plurisilabic are întotdeauna un accent care îi reliefează penultima silabă sau o lasă să cadă. Fenomenul compunerii nu are totuși nici o legătură cu modificarea literelor.

În cercetările mele pe această temă, m-am concentrat în mod prioritar asupra tagalezei și a neozeelandezei. Tagaleza prezintă, după aprecierea mea, structura lingvistică malaeziană în toată amploarea și în pura ei coerență. A fost important să includem în cercetarea noastră limbile vorbite în insulele din Mările Sudului, deoarece structura lor pare să fie mai arhaică sau pare cel puțin să conțină un număr mai mare de elemente arhaice. În exemplele următoare, luate din tagaleză, am abordat aproape exclusiv acele cazuri în care tema monosilabică, cel puțin la reduplicare, încă aparține ca atare limbii. Mult mai mare este, firește, numărul unor astfel de cuvinte bisilabice ale căror teme monosilabice apar doar în structuri compuse, în cadrul cărora [***388***] sunt recognoscibile prin semnificația lor întotdeauna identică cu sine. Aceste cazuri nu au o valoare probatorie prea mare, în măsura în care apar de obicei și cuvinte în care această egalitate pare să fie prezentă foarte puțin sau deloc, deși asemenea aparente excepții apar probabil doar pentru că nu este ghicită o conexiune de idei mai îndepărtată. Se înțelege de la sine motivul pentru

care am revenit constant la analiza ambelor silabe, căci procedeul contrar ar fi putut să indice doar în mod incert natura acestor formațiuni lexicale. Trebuie să ținem seama, firește, și de acele cuvinte care nu își au tema originară în una și aceeași limbă, ci în altă limbă, cum se întâmplă în tagaleză, limbă care posedă anumite cuvinte provenite din sanscrită sau din limbile Mărilor Sudului.

Exemple din limba tagaleză

bag-sàc 'a arunca ceva cu violență la pământ' sau 'a împinge către ceva'; *bag-bàg* 'a ajunge la țărm' sau 'a sparge un ogor (cu plugul)' (când se referă deci la o ciocnire sau o izbire violentă); *sac-sàc* 'a introduce ceva', 'a băga', 'a îndesa', 'a arunca în ceva' (*apretar embutiendo algo, atestar, hincar*); *lab-sàc* 'a arunca ceva în excremente, în latrină', format de la cuvântul citat imediat mai sus și de la *lab-làb* 'mlaștină', 'hazna', 'latrină'. Din acest cuvânt și din cel imediat următor, *as-às*, rezultă compusul *lab-às* '*semen suis ipsius manibus elicere*'.* Din această serie face parte probabil și *sac-àl* 'a-i apăsa cuiva spatele, mâna, piciorul', deși semnificația celui de-al doilea element, *al-àl*, 'a pili dinții cu o pietricică' se potrivește mai puțin în acest context, ca și *sac-yór* 'a prinde lăcuste', exemple la care nu știu cum se explică al doilea element. Dimpotrivă, în această serie de compuse nu putem include pe *sacsì* 'martor', 'a mărturisi',
[***389***] deoarece cuvântul este fără îndoială același cu sanscritul *sâkshin* și este posibil să fi intrat în limbă ca termen juridic odată cu cultura indiană. Același cuvânt, cu aceeași semnificație, se găsește și în limba malaeziană propriu-zisă.

bac-às 'urmă', 'urmă lăsată de oameni sau de animale', 'semn care rămâne pe corp după lacrimi, lovituri etc.'; *bac-bàc* 'a îndepărta sau a pierde coaja'; *ás-as* 'a se uza', întrebuințat cu referire la haine și la alte obiecte.

bac-làs 'rană', și anume aceea produsă prin zgâriere; de la '*bac-bàc*', pe care tocmai l-am citat, și *las-làs*, 'a îndepărta frunzele sau țiglele', întrebuințat și pentru distrugerea ramurilor și a acoperișurilor din cauza vântului. Cuvântul poate fi și *bac-lìs*, de la *lis-lìs* 'a plivi', 'a smulge iarba' (v. mai jos).

às-al 'uzanță introdusă', 'obicei adoptat', format de la cuvintele citate mai sus *às-as* și *al-àl*, așadar prin îmbinarea conceptelor 'a consuma' și 'a pili'.

it-ìt 'a suge' și *im-ìm* 'a încuia', întrebuințat cu referire la gură. Din aceste două elemente a apărut probabil *it-ìm* 'negru' (în malaeziană: *ētam*), deoarece această culoare poate fi comparată foarte bine cu ceva absorbit sau încuiat.

tac-lìs 'a ascuți', și anume un cuțit cu ajutorul altuia; *tac* semnifică 'golirea corpului', 'a-și face nevoile', prin reduplicare *tac-tàc* 'o cazma mare', 'o sapă'

* În latină în original: 'a-și scoate sămânța cu propriile mâini' (*n. trad.*).

(*azadon*) devine verb și înseamnă ‘a lucra cu aceste unelte’, ‘a săpa’. Rezultă de aici clar că acest ultim concept reprezintă de fapt și semnificația de bază a radicalului simplu. *Lis-lìs*, cuvânt care va apărea și mai jos, îmbină în el conceptele de ‘a distruge’ și ‘mic’, ‘a micșora’. Amândouă conceptele se potrivesc bine cu acțiunea de a ascuți prin frecare.

lis-pìs, cu prefixul *pa* ‘a curăța grăunțele pentru semănat’, provine din [***390***] frecvent menționatul *lis-lìs* și din *pis-pìs* ‘a peria’, ‘a mătura’, întrebuințat mai ales cu referire la firimiturile de pâine îndepărtate cu o perie.

lá-bay ‘un ghem de mătase, ață sau bumbac’ (*madeja*) și, de aici, ca verb, ‘a depăna’; *lá-la* ‘a țese covoare’; *bay-bay* ‘a merge’, în special de-a lungul țărmului mării, așadar într-o direcție precisă, ceea ce se potrivește bine mișcării implicate de ‘a depăna’.

tú-lis ‘ascuțiș’, ‘a ascuți’, întrebuințat mai ales cu referire la țăruși mari de lemn (*estacas*) și aplicat în javaneză și malaeziană la conceptul de ‘a scrie’.[1]

lis-lìs ‘a distruge, a smulge buruieni rele, nefolositoare’ l-am întâlnit mai sus. Conceptul propriu-zis este ‘a micșora’ și de aceea potrivit pentru ‘a răzui’ în scopul de a obține un tăiș. *Lisà* sunt micile lindini de păduchi, iar de la conceptele de ‘mic’ sau ‘praf’ vine și întrebuințarea *ua-lìs* ‘a curăța’, care este termenul generic pentru această activitate. Primul element din *tú-lis* nu se găsește în tagaleză nici în formă simplă, nici reduplicată, îl întâlnim însă în limbile din Mările Sudului, de exemplu în limba tonga: *tu* (în grafia lui Mariner: *too*) ‘a tăia’, ‘a se ridica’, ‘a sta ridicat’; în neozeelandeză are această ultimă semnificație, alături de cea de ‘a lovi’.

tó-bo ‘a ieși’, ‘a încolți’ (*nacer*), *bo-bò* ‘a goli ceva’; *tó-to* are în tagaleză doar semnificații metaforice: ‘a lega prietenie’, ‘a fi pașnic’, ‘a-și realiza o [***391***] intenție prin cuvânt și faptă’. Dar în neozeelandeză *to* înseamnă ‘viață’, ‘însuflețire’ și, de aici, *toto* ‘flux’. În limba tonga *tubu* (în grafia lui Mariner: *tooboo*) are aceeași semnificație, de ‘a încolți’, ca și în tagaleză, dar semnifică

[1] V. scrierea mea „Extraits d’une lettre de M. le baron G. de Humboldt à M. E. Jacquet sur les alphabets de la Polynésie asiatique“, în *Nouveau Journal Asiatique*, 1832, IX, p. 496. Cuvântul tahitian pentru ‘a scrie’ este *papai* (Faptele Apostolilor, 15, 20), iar în hawaiiana de pe Insulele Sandwich *palapala* (Marcu, 10, 4). În neozeelandeză avem *tui* ‘a scrie’, ‘a coase’, ‘a desemna’. Din informațiile pe care le-am primit prin scrisori, știu că Jacquet a făcut fericita descoperire că la aceste popoare conceptele de ‘a scrie’ și ‘a tatua’ se află în strânsă legătură. Această idee este confirmată de limba neozeelandeză. Căci, în această limbă, în loc de *tuinga* ‘acțiunea de a scrie’ se spune și *tiwinga*; iar *tiwana* reprezintă acea parte a semnelor incizate prin tatuare care se prelungește de la ochi până spre partea laterală a capului.

și ‘a țâșni’. *Bu* se găsește în tonga în cuvântul *bubula* ‘a se umfla’; *tu* înseamnă ‘a tăia’, ‘a despărți’ și ‘a sta’. Lui *tubu* din limba tonga îi corespunde neozeelandezul *tupu*, atât în ceea ce privește semnificația, cât și derivarea. Căci *tu* înseamnă ‘a sta’, ‘a sta în picioare’, pe când în *pu* este prezent conceptul unui corp devenit rotund după ce s-a umflat și semnifică ‘o femeie însărcinată’. Semnificațiile ‘cilindru’, ‘pușcă’, ‘trestie’, pe care le atribuie Lee acestui cuvânt, sunt doar derivate. Faptul că în *pu* rezidă și conceptul a ceva care se sparge, după ce a fost umflat, este dovedit de existența compusului *pu-ao* ‘revărsatul zorilor’.

Exemple din limba neozeelandeză

Dicționarul tagalez al lui Los Santos, ca majoritatea lucrărilor de acest tip alcătuite de misionari, în special cele mai vechi, este destinat să fie exclusiv un manual pentru a scrie și a predica în această limbă. De aceea, la cuvinte sunt date întotdeauna semnificațiile cele mai concrete, așa cum sunt ele conturate prin uzul limbii, și rareori se coboară până la semnificațiile originare și generale. Chiar și sunete foarte simple, aparținând de fapt radicalilor limbii, poartă foarte adesea semnificații ale unor obiecte determinate, ca de exemplu *pay-pày*, care înseamnă ‘omoplat’, ‘evantai’, ‘umbrelă de soare’, semnificații în care rezidă conceptul de ‘a întinde’. Acest lucru se constată și în *sam-pày* ‘a atârna rufe sau pânzeturi la aer pe o frânghie sau o prăjină’ (*tender*), în *cá-pay* ‘a vâsli cu mâinile în lipsă de vâsle’, ‘a face semne de chemare cu mâinile’, și în alte structuri compuse. Cu totul altfel stau lucrurile în dicționarul neozeelandez întocmit cu multă iscusință de profesorul Lee de la Cambridge,
[***392***] pe baza materialelor culese la fața locului de Thomas Kendall prin consultarea a doi indigeni. Sunetele cele mai simple dețin semnificațiile cele mai generale, precum cele de ‘mișcare’, ‘spațiu’ etc., după cum ne putem convinge prin confruntarea articolelor din dicționar dedicate sunetelor vocalice.[1] Câteodată rămânem nelămuriți însă cu privire la întrebuințarea specifică a unor elemente și suntem chiar tentați să punem la îndoială dacă o anumită extensie conceptuală există realmente în limba vorbită sau a fost poate rezultată dintr-o deducție abstractă. Și totuși, Lee a obținut cu certitudine informațiile de la indigeni; și nu se poate tăgădui că acest lucru ne ușurează în mod considerabil deducerea originii cuvintelor neozeelandeze.

[1] Articolul *a*, de exemplu, începe în acest mod: „A signifies universal existence, animation, action, power, light, possession cet., also the present existence, animation, power, light, cet. of a being or thing.“

ora ‘sănătate’, ‘creșterea sau restabilirea acesteia’; *o* ‘mișcare’ și, într-un sens foarte special, ‘înviorare’; *ra* ‘putere’, ‘sănătate’, iar apoi și ‘soarele’; *ka-ha* ‘tărie’, ‘o flacără care se întețește’, ‘a arde’, ‘însuflețire’ (cu această ultimă semnificație cu referire la flacără ca act și ca acțiune intensivă); *ha* ‘expirație’.

mara ‘un loc expus la căldura soarelui’, iar apoi ‘o persoană aflată în fața celui care vorbește’, probabil de la strălucirea feței, întrebuințat apoi și pentru a desemna semnificația ‘a se adresa cuiva’; *ma* ‘clar’, ‘asemenea culorii albe’; *ra*, cuvânt menționat mai sus, pentru ‘soare’; *marama* înseamnă ‘lumină’ și ‘lună’.

pono ‘adevărat’, ‘adevăr’, *po* ‘noapte’, ‘regiunea întunericului’, *noa* ‘liber’, ‘dezlegat’. Dacă această derivare este realmente corectă, atunci îmbinarea conceptelor este admirabil de judicioasă.

mutu ‘sfârșitul’, ‘a sfârși’; *nu* întrebuințat ca particulă cu sensul ‘ultimul’, ‘la urmă’, *tu* ‘a sta’.

Exemple din limba tonga [***393***]

fachi ‘a rupe’, ‘a scrânti’; *fa* ‘capabil de a fi sau de a face ceva’; *chi* ‘mic’, în neozeelandeză *iti*.

loto semnifică ‘mijlocul’, ‘punctul central’, ‘ceea ce este închis în interior’, de unde, neîndoielnic, derivă la modul metaforic ‘suflet’, ‘mentalitate’, ‘temperament’, ‘gând’, ‘părere’. Cuvântul este același cu neozeelandezul *roto*, care are totuși doar semnificația materială, nu și pe cea figurată, așadar doar ‘interiorul’ și, ca prepoziție, ‘în’. Cred că pot deriva corect ambele cuvinte din cele două limbi. Primul element mi se pare a fi neozeelandezul *roro* ‘creier’. *Ro* simplu este tradus în dicționarul lui Lee doar prin cuvântul polisemantic *matter* ‘materie’, care trebuie luat mai degrabă în înțelesul de ‘puroi’, ‘materie a unui abces’ și care semnifică probabil, la un nivel mai general, ‘orice fel de materie vâscoasă conținută (în ceva închis)’. Despre al doilea element, *to*, s-a vorbit deja la cuvântul neozeelandez *togo* și remarc aici doar că este întrebuințat cu referire la graviditate, așadar la ființa vie închisă în pântecul matern. În limba tonga, acest cuvânt îmi este cunoscut până acum doar ca nume al unui arbore ale cărui fructe au o carne vâscoasă, care este întrebuințată pentru a lipi diferite lucruri. Și în această semnificație rezidă conceptul de ‘a adera la ceva’. În tonga însă, expresia pentru ‘creier’ intră doar parțial în această sferă de cuvinte. Creierul este denumit *uto* (la Mariner: *ooto*). Ultimul element component al cuvântului nu este, după părerea mea, altceva decât acel *to* pe care l-am discutat mai sus, căci adezivitatea se potrivește

foarte bine pentru masa creierului. Prima silabă nu este nici ea mai puțin expresivă pentru descrierea creierului, căci *u* înseamnă 'legătură' (*a bundle*), adică 'pachet'. Cred că regăsesc acest cuvânt și în *ótac* din tagaleză, ca și în
[***394***] *ūtak* din malaeziană, cuvinte ale căror radicali nu îi voi căuta așadar în interiorul acestor limbi. Este foarte ușor ca acel *k* final să nu fie nici aici, ca și în alte cuvinte malaeziene, un element radical. Ambele cuvinte semnifică deopotrivă, evident, datorită egalității materiei, 'măduvă' și 'creier' și sunt de aceea distinse adesea, ba chiar de obicei, prin adăugarea lui 'cap' sau 'os'. În limba malgașă, cuvintele corespunzătoare sunt, după dicționarul lui Flacourt, *oteche* 'măduvă' și *otechendoha* 'creier', adică 'măduva corpului', în măsura în care cuvântul *loha* 'cap', potrivit unei modificări de litere foarte uzuale, este scris *doha* și anexat la un alt cuvânt prin intermediul unui sunet nazal. O altă expresie pentru 'creier' este, după vocabularul lui Challan, *tso ondola* și, în mod analog, pentru 'măduvă', *tsoc*, *tsoco*. Este greu de decis dacă *ondola* trebuie să aparțină în mod necesar lui *tso*. Probabil că doar semnul distinctiv a fost omis; în partea malgașă-franceză a vocabularului citat se găsește cuvântul *ondola*, pe care n-am reușit să-l explic până acum și care ar desemna doar creierul. În vocabularul manuscris întocmit de Jacquet, 'creierul' este denumit *tsokou loha*, iar Jacquet remarcă în această privință că nu găsește cuvinte corespunzătoare în alte dialecte.[1] Eu consider însă că *tsokou* și variantele care se găsesc la Challan nu sunt altceva decât modificări ale malaezianului *ūtak* printr-o eliziune a vocalei inițiale și o pronunțare sibilantă a lui *t*, fiind așadar echivalent cu *oteche* de la Flacourt, care amintește încă și mai mult de tagalezul *ótac*. Dicționarul manuscris al lui Chapelier, a cărui consultare o datorez amabilității domnului Lesson, are pentru 'creier' cuvântul *tsoudoa*, în care elementul final *doa* 'cap' îl înlocuiește pe *loa*. Regret foarte mult că nu cunosc cuvântul așa cum se prezintă el astăzi în relatările misionarilor
[***395***] englezi. Conceptul 'creier' apare în Biblie doar în două locuri din Cartea Judecătorilor în *Vulgata* latinească, pe când Biblia englezească, după care traduc misionarii englezi, prezintă în loc de 'creier' cuvântul 'țeastă'.

Bisilabismul temelor în limbile semitice (ca să nu luăm în seamă aici numărul redus al acelor teme care conțin silabe mai multe sau mai puține) este de cu totul alt tip decât cel prezentat de mine până acum, fiind indisolubil legat de structura lexicală și gramaticală. Acest bisilabism semitic constituie o parte esențială a caracterului acestor limbi și nu poate să nu fie luat în considerare ori de câte ori este vorba despre originea lor, despre procesul

[1] *Nouveau Journal Asiatique*, 1833, XI, p. 108, nota 13 și p. 126, nota 13.

lor de formare și despre influențele suferite. Totuși putem considera drept sigur faptul că acest sistem plurisilabic se întemeiază și el pe un sistem monosilabic originar, ale cărui urme sunt încă recognoscibile în limba actuală. Această teză a fost recunoscută de numeroși cercetători ai limbilor semitice, mai cu seamă de Michaelis, dar și de alții înaintea lui, și a fost dezvoltată și precizată ulterior de Gesenius și de Ewald.[1] Există, spune Gesenius, serii întregi de verbe tematice care au în comun doar primele două consoane tematice, a treia fiind complet diferită; și totuși, aceste verbe coincid în ceea ce privește semnificația, cel puțin în privința conceptelor de bază. După Gesenius, ar fi exagerat să reducem toți radicalii bisilabici la radicali monosilabici, cum voia Caspar Neumann, învățat care a murit la Breslau la începutul secolului trecut. În cazurile menționate aici, la baza actualelor cuvinte tematice bisi- [***396***]
labice se află, așadar, radicali monosilabici alcătuiți din două consoane, care includ între ei o vocală, radicali la care, în cursul unei reașezări ulterioare a limbii, a fost anexată o a treia consoană, prin intermediul unei a doua vocale. Klaproth a recunoscut și el acest fenomen și a prezentat într-un studiu propriu câteva dintre seriile indicate de Gesenius[2]. Acest autor a arătat într-un mod deopotrivă remarcabil și ingenios cum radicalii respectivi, eliberați de cea de-a treia consoană și reduși astfel la radicali monosilabici, ajung foarte adesea să coincidă, parțial sau integral, cu radicali sanscriți, atât în privința sonorității, cât și a semnificației. Ewald observă că o comparație atentă a temelor ne-ar conduce la rezultate noi, dar adaugă că, printr-o astfel de etimologie, s-ar depăși limitele epocii căreia îi aparțin de fapt limba și forma semitice. Sunt întru totul de acord cu el în acest ultim punct, fiind convins că orice formă esențial nouă pe care chiar și un idiom din interiorul aceleiași familii de limbi o dobândește pe parcursul timpului dă naștere în fapt unei noi limbi.

În problema privitoare la amploarea procesului de generare a radicalilor bisilabici pornind de la radicali monosilabici, ar trebui mai întâi să stabilim

[1] Gesenius, *Haebräisch-deutsches Handwörterbuch über die Schriften des A. T., durchaus nach alphabetischer Ordnung*, 1810–1812, I, p. 132, II, prefața, p. XIV. În mod special, v. detaliata sa lucrare *Ausführliches grammatisch kritisches Lehrgebäude der hebräischen Sprache mit Vergleichung der verwandten Dialekte*, 1817, p. 138, și opera lui Ewald, *Kritische Grammatik der hebräischen Sprache*, 1827, pp. 166, 167.

[2] *Observations sur les racines des langues sémitiques*. Acest tratat constituie un supliment la lucrarea lui Merian, *Principes de l'étude comparative des langues*, 1828, publicată imediat după moartea autorului (25 aprilie 1828). Printr-o întâmplare nefericită, scrierea lui Merian a dispărut din comerț imediat după ce a fost publicată. De aceea, și tratatul lui Klaproth a ajuns la puțini cititori, iar o retipărire a sa ar fi necesară.

cu precizie până unde ar fi bine să împingem analiza etimologică. Dacă ar rămâne unele cazuri care nu pot fi reduse la radicali monosilabici – fapt de care nu ne putem îndoi –, cauza ar putea fi totuşi identificată, şi anume în absenţa unor componente care ar putea să indice seriile în mod complet. Dar, chiar şi din motive de ordin general, mi se pare necesar să formulez
[***397***] ipoteza că sistemul de expansiune a tuturor radicalilor către structura bisilabică nu a fost precedat nemijlocit de un sistem absolut monosilabic, ci mai degrabă de un amestec de teme lexicale monosilabice şi bisilabice. Nu ne este îngăduit să gândim schimbările survenite în limbi într-un mod atât de forţat sau cel puţin atât de abstract-teoretic, ca şi cum un nou principiu de formare, pentru care până acum ne lipsesc exemplele, ar fi putut fi impus poporului (cu alte cuvinte, limbii înseşi). Trebuie să fi existat indubitabil cazuri de acest tip, şi chiar destul de multe, de vreme ce anumite caracteristici fonetice au fost generalizate prin intermediul unei reglementări de ordin gramatical, cu siguranţă mult mai eficace în suprimarea formelor existente decât în introducerea unora noi. Nu doresc nicidecum să neg existenţa la origine şi a radicalilor bisilabici doar în temeiul tezei generale potrivit căreia un radical trebuie să fie întotdeauna monosilabic. Asupra acestui aspect m-am pronunţat limpede în cele precedente. Dacă însă, în consecinţă, explic fenomenul însuşi al bisilabismului prin compunere, aşa încât două silabe să constituie reprezentarea unificată a două impresii, rezultă atunci că actul compunerii a putut să existe deja în spiritul celui care rosteşte pentru prima dată cuvântul. Acest lucru este cu atât mai posibil cu cât este vorba despre un grup etnic înzestrat cu un simţ al flexiunii. În limbile semitice se mai adaugă o a doua împrejurare importantă. Oricât ne-ar proiecta anularea legii bisilabismului într-o epocă anterioară actualei structuri a limbilor semitice, persistă totuşi şi astăzi două indicii caracteristice, şi anume faptul că silaba radicală spre care ne conduce analiza temelor actuale a fost întotdeauna un radical încheiat printr-o consoană şi faptul că vocala a fost privită întotdeauna ca fiind indiferentă în raport cu conţinutul semantic al conceptului. Căci, dacă vocalele mediane ar fi avut realmente un conţinut semantic-conceptual, ar fi fost imposibil ca acest conţinut să le fie smuls ulterior. În ceea ce priveşte raportul care
[***398***] intervine între vocale şi consoane în interiorul rădăcinilor monosilabice, mi-am formulat deja părerea în paginile anterioare.[1] Pe de altă parte, şi prima configurare a limbii ar putea fi făcută să exprime o emoţie dublă prin două silabe îmbinate între ele. Simţul flexiunii acţionează în aşa fel încât cuvântul să

[1] *Cf.* pp. 306–315 ale acestei scrieri.

fie văzut ca un întreg cuprinzând în sine elemente diverse, iar propensiunea de a așeza indicația gramaticală în sânul cuvântului ar trebui să-i confere acestuia o amplitudine mai mare. Pe baza motivelor dezvoltate aici, care nu mi se par deloc forțate, ar fi cu putință să susținem chiar teza existenței originare a unor radicali în mare parte bisilabici. Configurarea identică a semnificației pe care mulți radicali bisilabici o prezintă în prima lor silabă nu ar fi decât dovada identității impresiei principale produse de obiecte diferite. Mi se pare însă mai natural să admit existența radicalilor monosilabici, fără să exclud totuși prezența alături de aceștia a celor bisilabici. Nu pot decât să regret faptul că cercetările care îmi sunt cunoscute nu au avansat suficient în examinarea celei de a treia consoane adăugate primelor două. Doar această abordare analitică, desigur extrem de dificilă, ar putea aduce deplină lumină în această materie. Dacă vom considera, în plus, și toate temele semitice bisilabice drept teme compuse, vom constata din capul locului că această compunere este de un cu totul alt tip decât cea din limbile pe care le-am trecut în revistă anterior. În aceste din urmă limbi, fiecare membru al compusului este un cuvânt în sine. Chiar dacă, cel puțin în birmană și în malaeziană, sunt frecvente cazurile în care cuvintele nu mai apar separat, ci doar în interiorul unor asemenea compuse, acest fenomen nu este altceva decât o consecință a uzului lingvistic. Nimic nu se opune, în asemenea cuvinte, autonomiei lor; ele au fost anterior, cu siguranță, cuvinte autonome și au ieșit din uz [***399***] doar pentru că semnificația lor era foarte potrivită pentru a desemna modificările intervenite în interiorul structurilor compuse. Silaba a doua, adăugată pe această cale la temele limbilor semitice, nu ar fi putut să reziste separat și pentru sine, deoarece nu prezenta efectiv, prin vocala care o precedă și prin consoana care o urmează, forma legitimă a numelor și a verbelor. Rezultă de aici limpede că la baza acestei formări a temelor bisilabice se află, în spiritul poporului, un procedeu cu totul diferit de cel din chineză și din limbile care i se aseamănă în această componentă a structurii lor. Nu sunt alăturate pur și simplu două cuvinte, ci, cu intenția evidentă de a menține unitatea cuvântului, se formează prin extensie un singur cuvânt. Și în acest punct trunchiul limbilor semitice își păstrează forma sa mai nobilă, mai potrivită pentru cerințele simțului limbii și în măsură să sprijine cu mai multă siguranță și libertate progresele gândirii. Puțini radicali plurisilabici din limba sanscrită pot fi reduși la radicali monosilabici și, potrivit teoriei gramaticienilor indieni, toate celelalte cuvinte ale limbii se nasc din aceștia din urmă. De aceea, limba sanscrită nu cunoaște nici un alt fel de plurisilabism în afară de cel produs de combinația

gramaticală sau de o evidentă compunere. Am menționat deja mai sus (p. 116) faptul că gramaticienii merg poate prea departe în această privință, deoarece între cuvintele cu origine nesigură, care nu pot fi derivate în mod natural din radicali, se află și unele bisilabice, a căror geneză rămâne îndoielnică în măsura în care în ele nu sunt recognoscibile nici derivarea, nici compunerea. Probabil că asemenea cuvinte sunt rezultatul compunerii, numai că, pe de o parte, semnificația originară a fiecărui element s-a pierdut din
[***400***] memoria poporului și, pe de altă parte, și sonoritatea lor a suferit o tocire treptată, care le-a făcut să pară simple sufixe. Ambele fenomene trebuie să se fi produs încetul cu încetul prin acțiunea principiului derivării sistematice postulat de gramaticieni.

În unii radicali, compunerea este însă realmente ușor de recunoscut. Astfel, deja Bopp a considerat că *śarad* 'toamnă', 'anotimpul ploios' este un compus alcătuit din *śara* 'apă' și din *da* 'care dă'; tot așa, și alte cuvinte de tipul *unâdi* sunt socotite asemenea compuse.[1] Conținutul semantic al cuvintelor intrate într-un compus de tipul *unâdi* este posibil să se fi schimbat în întrebuințare atât de mult, atunci când a fost introdusă această formă, încât semnificația originară nu a mai putut fi recunoscută. Probabil că spiritul care, în general, impune formarea cu ajutorul afixelor a determinat un tratament asemănător pentru aceste forme. În unele cazuri, sufixele *unâdi* au încă fizionomie de substantive, care se bucură de un statut autonom în limbă. De acest fel sunt *aṇḍa* și *aṇga*. Or, potrivit legilor limbilor, nu ar fi posibil ca substantivele să fie combinate cu un radical în calitate de componente finale ale unui compus și, din această cauză, natura acestui procedeu de formare rămâne pentru totdeauna enigmatică. Doar printr-o examinare precisă a tuturor cazurilor particulare s-ar putea rezolva, probabil, complet această problemă. Acolo unde cuvântul, potrivit derivării sale naturale, nu poate fi anexat nici radicalului avut în vedere, nici oricărui alt radical, dificultatea se rezolvă de la sine, pentru că într-un asemenea caz în cuvânt nu este prezent nici un radical. În alte cazuri, putem presupune că radicalul s-a transformat într-un nume doar prin intermediul sufixului *a* de tip *krit*. În fine, între sufixele de tip *aṇda*, par să existe multe care, pe bună dreptate, pot fi incluse în seria sufixelor
[***401***] de tip *krit*. În realitate, diferența dintre cele două tipuri de sufixe este greu de determinat; n-aș ști să indic altă diferență decât aceea că – oscilant adesea în întrebuințările particulare – sufixele de tipul *krit* pot fi aplicate la întregi clase de cuvinte în virtutea unui concept general exprimat în mod explicit,

[1] *Ausführliches Lehrgebäude der Sanskrita-Sprache*, 1824 și 1827, § 646, p. 296.

pe când sufixele de tip *unâdi* generează doar cuvinte individuale a căror formare nu poate fi explicată pornindu-se de la conceptele de bază. În principiu, cuvintele derivate pe baza sufixelor *unâdi* nu sunt altceva decât cuvinte pe care vorbitorii au încercat să le reducă într-un mod anormal la radicali, întrucât nu admiteau întrebuinţarea sufixelor obișnuite ale limbii. Peste tot unde acest procedeu de reducere la radical decurge în mod natural și unde sufixul respectiv apare destul de frecvent, mi se pare că nu avem nici un motiv să nu îl includem în rândul sufixelor de tip *krit*. De aceea, în versiunea latinească a gramaticii sale sanscrite, ca și în cea prescurtată în germană, și Bopp a urmat metoda de a prezenta în ordine alfabetică, laolaltă cu sufixele de tipul *krit*, și sufixele *unâdi* mai uzuale, care își păstrează mai mult funcția lor de sufixe.

aṇda 'ou', el însuși un cuvânt *unâdi* rezultat din radicalul *aṇ* 'a respira' plus sufixul *ḍa*, a fost probabil, cel puțin la origine, identic cu sufixul omonim de tip *unâdi*. Conceptele 'hrănire' sau 'figură rotundă', provenite din conceptul de 'ou', se potrivesc mai mult sau mai puțin la acele cuvinte formate cu respectivul sufix, care nu ne evocă în minte nici o legătură cu oul ca atare. La cuvântul *waraṇḍa*, semnificația de 'portic închis' (*open portico*) rezidă probabil în conceptul unei părți din ornamentația acestui tip de edificiu. Conceptele de 'rotunjime' și de 'acoperiș', date de cele două elemente ale cuvântului respectiv, se disting cu foarte mare claritate în altă semnificație a cuvântului, care constă în indicarea unei boli de piele manifestându-se [***402***] printr-o erupție facială (*primples in the face*). Aceste concepte au mai primit, fie separat, fie împreună, și alte semnificații, pe cea de 'cantitate' și pe cea de 'portic deschis'.[1] Sufixul de tip *unâdi aṇda* se îmbină, potrivit exemplelor

[1] *Cf.* W. Carey, *A grammar of the Sungskrit language, composed from the works of the most esteemed grammarians*, 1806, p. 613, nota 168, și Wilkins, *Grammar of the Sanskrita language*, 1808, p. 487, nota 863. A. W. v. Schlegel, în *Berliner Kalender für das Jahr 1831*, 1831, p. 65, definește cuvântul *waranda* drept un nume portughez întrebuințat pentru a desemna porticurile deschise, foarte răspândite în India, nume pe care englezii le-au preluat în limba lor. Și Marsden, *A dictionary of Malayan language in two parts, Malayan and English, English and Malayan*, 1812, atribuie cuvântului echivalent din malaeziană (*barāndah*) o origine portugheză. Este însă posibil ca acest lucru să fie exact? Nu se poate tăgădui că *waranda* este un cuvânt sanscrit autentic. Acest cuvânt apare deja în Amara Kôsha (cap. 6, secțiunea 2, p. 281). Cuvântul are mai multe semnificații și poate fi justificată îndoiala dacă semnificația de 'portic' este realmente sanscrită. Wilson (*A dictionary, Sanskrit and English*) și Colebrooke (*Cósha, or Dictionary of the Sanskrit language, by Amera Sinha: with an English interpretation and annotations*, 1808) reține cuvântul ca atare. Ar fi însă mult prea ciudat ca un cuvânt

care îmi sunt cunoscute, exclusiv cu radicali al căror sunet final este un *-r* vocalic și preia în aceste cazuri întotdeauna pe *guṇa*. Am putea deci lua prima silabă (*war*) drept un nume format de la radical. Această explicație este totuși contrazisă de faptul că *a* final din acest nume nu se convertește, împreună cu *a* inițial din *aṇda*, într-un *a* lung. Ea ne apare totuși posibilă, pentru că, altfel poate decât în situația originară, această formațiune este tratată într-o fază ulterioară a limbii nu ca o structură compusă, ci ca una derivată; și este întotdeauna mai dificil să presupunem că vocabula 'ou' și omonimul său, sufixul de tip *unâdi*, ar fi fost complet diferite decât să înțelegem mai degrabă cum a devenit substantivul treptat un sufix, atât ca semnificație, cât și ca tratament gramatical.

[***403***] Despre sufixul *aṇga* de tip *unâdi* s-ar putea spune cam același lucru ca despre *aṇda*, poate chiar cu mai multă îndreptățire, căci substantivul *aṇga* 'corp', 'a merge', 'a mișca' deține o semnificație încă și mai amplă, care se potrivește mai bine pentru formarea unui sufix. Nu ar fi incorect să comparăm un asemenea sufix cu sufixele noastre germane *-thum*, *-heit* etc. Cu toate acestea, Bopp a descompus acest sufix în părțile sale constitutive, făcând din prima silabă o terminație de acuzativ a cuvântului de bază și derivând a doua silabă din *ga*, într-un mod atât de subtil și de adecvat tuturor contextelor de întrebuințare a acestui sufix care îmi sunt cunoscute, încât nu doresc să formulez aici o obiecție la reconstrucția propusă de el. Totuși, în limba kawi și în alte câteva limbi malaeziene actuale se întâlnește o întrebuințare atât de relevantă a sufixului *aṇga*, conformă modului obișnuit de reprezentare din sanscrită, încât nu cred că pot trece mai departe fără să fac aici o mențiune specială. În *Brata Yuddha*, poemul în limba kawi despre care voi vorbi pe larg în scrierea mea *Über die Kawi-Sprache auf der Insel Java*, apar substantive sanscrite de declinarea I cu terminațiile *-anga* și *-angana*: pe lângă *sura* (1, a) 'erou' (*śûra*) apare și *suranga* (97, a), pe lângă *rana* (82, b) 'luptă' (*raṇa*) apar și *rananga* (83, d) sau *ranangana* (86, b). Aceste sufixe adiționale nu par să

atât de lung, prezentând absolut aceleași sunete, dar cu semnificații diferite, să fi fost un cuvânt obișnuit în Portugalia și în India. Mi se pare de aceea că acest cuvânt a venit din India în Portugalia, intrând în limbă. În hindustani, după Gilchrist (*Hindoostanee philology, comprising a dictionary English and Hindoostanee…*, vol. I., 1825, s.v. *balcony*, *gallery*, *portico*), forma corespunzătoare ar fi *burandu* sau *buramudu*. Este totuși posibil ca englezii să fi împrumutat denumirea respectivului edificiu de la portughezi. Totuși, în dicționarul său (*A dictionary of the English language, to which are prefixed a History of the language and an English grammar*, ediție îngrijită de H. J. Todd, 1818), Johnson definește acest cuvânt drept „a word adopted from the East".

aibă nici o influență asupra semnificației, căci comentariul manuscris explică prin același cuvânt din javaneza actuală atât cuvintele simple, cât și pe cele prelungite. Ca limbă poetică, limba *kawi* trebuie să admită atât abrevieri, cât și prelungiri de silabe, complet lipsite de semnificație. Coincidența dintre aceste sufixe adiționale și substantivele sanscrite *aṇga* și *aṇgana*, ultimul având și o semnificație foarte generală, este totuși prea neobișnuită într-o limbă destinată efectiv a fi creată pe baza sanscritei ca să nu fim obligați să ne [***404***] gândim la ele. Împreună cu omonimul lor de tip *unâdi*, aceste sufixe au putut produce astfel de terminații acceptate de armonia silabică. În javaneza obișnuită actuală n-aș putea indica nici un exemplu. Dimpotrivă, *anga* se găsește în această limbă, dar cu o mică modificare și cu rol de substantiv, pe când în neozeelandeză și în limba tonga apare absolut invariabil atât ca substantiv, cât și ca terminație, așadar într-un mod care ne poate justifica presupunerea că și aici am avea de-a face cu o origine sanscrită. În javaneză există forma *hanggê:* cu sensul de 'mod în care se petrece ceva'; și împrejurarea că acest cuvânt aparține limbii claselor superioare reprezintă de la sine un indiciu al provenienței din sanscrită. În limba tonga, forma este *anga* 'dispoziție a sufletului', 'obișnuință', 'întrebuințare', 'locul în care se întâmplă ceva'; în neozeelandeză, acest cuvânt are și această ultimă semnificație, după cum se poate constata în structurile compuse, dar are în principal sensul de 'a face', în special 'a lucra în comun'. Aceste semnificații coincid doar cu semnificația generală de 'mișcare' din sanscrită; cuvântul sanscrit prezintă în plus semnificația de 'suflet' și 'spirit'. Adevărata asemănare între situațiile din limbile citate ni se pare că rezidă în extensiunea conceptului, care poate fi în consecință interpretat în diferite moduri. În neozeelandeză, întrebuințarea lui *anga* ca ultim membru într-o structură compusă este atât de frecventă, încât devine pe această cale aproape o terminație gramaticală pentru substantive abstracte: *udi* 'a se învârti', 'a se rostogoli', întrebuințat și cu referire la an, *udinga* 'o rostogolire'; *rongo* 'a auzi', *rongonga* 'acțiunea sau momentul auzirii'; *tono* 'a porunci', *totonga* 'poruncă'; *tao* 'o suliță lungă', *taonga* 'bunuri dobândite cu sulița'; *toa* 'un bărbat viteaz, îndrăzneț', *toanga* 'a obține prin forță', 'a subjuga'; *tui* 'a coase', 'a desemna', 'a scrie', *tuinga* [***405***] 'scrisul', 'tabla pe care se scrie'; *tu* 'a sta', *tunga* 'locul unde se stă', 'punctul de ancorare al unei corăbii'; *toi* 'a se scufunda în apă', *toinga* 'scufundare în apă'; *tupu* 'vlăstar', 'a încolți', *tupunga* 'bunicii', 'locul unde a crescut ceva'; *ngaki* 'a cultiva pământul', *ngakinga* 'o gospodărie'. Pe baza acestor exemple am putea crede că terminația este *nga*, și nu *anga*. Însă *a* inițial a fost elidat

din cauza vocalei precedente. Totuși, după cum remarcă în mod explicit Lee, se spune *udi-anga* în loc de *udinga*, iar limba tonga îl menține pe *a* și după vocală, după cum dovedesc următoarele exemple: *maanga* 'o mușcătură', de la *ma* 'a mesteca', *taanga* 'doborârea copacilor', dar și (probabil în mod figurat, pornind de la sunetul ritmic al tactului) 'cântec', 'vers', 'poezie', de la *ta* 'a bate' (coincident ca sunet și ca semnificație cu cuvântul chinez corespondent) și *nofoanga* 'locuință', de la *nofo* 'a locui'. Pentru a stabili până la ce punct cuvântul *manghe* 'a face' din malgașă are vreo legătură cu aceste cuvinte, ar fi încă nevoie de o cercetare specifică. Această cercetare ar trebui să ne conducă la ideea unei înrudiri, deoarece *m* inițial, întrebuințat el însuși în acest cuvânt ca auxiliar și ca prefix, ar putea fi foarte bine un prefix verbal separabil de cuvântul de bază. Froberville[1] îl derivă pe *magne* (ortografia este a lui) de la *maha aigne* sau de la *maha angam* și menționează numeroase modificări fonetice ale acestui cuvânt. Pentru că între aceste forme se găsește și *manganou*, rezultă că și javanezul *mangun* 'a construi' face parte probabil din această serie.[2]

[406] În cazul în care s-ar pune întrebarea dacă, după ce îndepărtăm toate sufixele, în sanscrită rămân doar cuvinte simple monosilabice sau bisilabice, răspunsul nu poate fi în mod necesar decât unul afirmativ, deoarece în fapt ni se prezintă cuvinte în care ultima componentă nu poate fi considerată cu siguranță un sufix atașat la un radical. Cu toate acestea, caracterul simplu al acestor cuvinte este doar aparent. Ele sunt, incontestabil, structuri compuse, în care semnificația fiecărui element component s-a pierdut.

Făcând abstracție de plurisilabismul vizibil, apare întrebarea dacă nu cumva în sanscrită există și un altfel de plurisilabism, ascuns. Poate părea într-adevăr dificil de decis dacă radicalii care încep cu două consoane sau cei care se termină în consoană nu au devenit cumva monosilabici pornind de la radicali la origine bisilabici, primii prin procedeul contragerii, ceilalți prin eliziunea consoanei finale. Într-o scriere anterioară[3], am exprimat această idee cu referire la limba birmană. Structura silabică simplă terminată cu o vocală, căreia multe limbi din Asia orientală i-au rămas în mare parte foarte fidele, pare într-adevăr să fie cea mai naturală; astfel, structurile care ne apar azi ca fiind

[1] Acest învățat este autorul culegerilor conținând material despre limbile malgașe menționate de Jacquet (*Nouveau Journal Asiatique*, 1833, XI, p. 102, nota), care se află azi la Londra, în posesia fratelui decedatului guvernator Farquhar.

[2] *Cf.* dicționarul lui Gericke. În vocabularul manuscris al lui Crawfurd, acest cuvânt este tradus prin *to adjust*, *to put right*.

[3] În *Nouveau Journal Asiatique*, 1832, IX, pp. 500–506.

monosilabice ar fi putut fi ușor radicali bisilabici într-o limbă anterioară, care se află la baza celei pe care o cunoaștem azi, sau într-un stadiu primitiv al limbii de azi. Consoana finală cu care se termină radicalul ar fi atunci consoana inițială a unei noi silabe sau a unui nou cuvânt. Căci această ultimă componentă a radicalilor actuali ar fi atunci, potrivit diversității geniului limbilor, fie o configurare mai precisă a conceptului de bază prin intermediul unei modificări suplimentare, fie o structură compusă într-adevăr din două [***407***] cuvinte autonome. În limba birmană, de exemplu, s-ar manifesta o structură compusă vizibilă, bazată pe o altă structură compusă care nu mai poate fi recunoscută astăzi ca atare. Cel mai mult au contribuit la acest rezultat radicalii care dețin o vocală simplă, intercalată între două consoane egale, una inițială și una finală. În sanscrită, dacă facem abstracție de radicalul *dad*, la care lucrurile par să stea cu totul altfel, acești radicali au o semnificație care se atașează la expresia rezultată în urma reduplicării, în măsura în care desemnează o 'mișcare rapidă' – precum *kak*, *jaj*, *śaś* –, o 'dorință', o 'poftă' – ca *lal* –, sau 'a dormi', o 'stare care se prelungește în mod uniform' – ca *sas*. Nu ne putem gândi că radicalii *kakk*, *khakkh*, *ghaggh*, care imită sonoritatea râsului, ar fi putut apărea altfel decât prin reduplicarea întregii silabe. M-aș îndoi însă că, urmând această cale a analizei, s-ar putea face progrese prea mari; și este foarte probabil ca o asemenea consoană, prin care se termină un radical, să fi fost la origine realmente un simplu sunet final. Chiar și în chineză, limbă care nu cunoaște, în varietatea mandarină și în cea scrisă, consoane în poziție finală, dialectele provinciale adaugă foarte frecvent asemenea consoane finale la cuvintele terminate în vocale.

Dintr-o altă perspectivă, și poate că și într-un alt sens, Lepsius[1] a susținut ipoteza că toți radicalii care în sanscrită se termină în consoane sunt bisilabici. Necesitatea acestui bisilabism este dedusă dintr-un sistem coerent și ingenios, prezentat în opera citată, potrivit căruia în sanscrită predomină exclusiv o articulare silabică, iar silaba indivizibilă poate produce, în configurarea ulterioară a radicalului, nu o singură literă, ci, la rândul ei, exclusiv o silabă [***408***] indivizibilă. Autorul insistă asupra necesității de a considera sunetele flexionare doar drept evoluții organice ale radicalului și nu, ca să spunem așa, drept epenteze sau adaosuri arbitrare de litere; iar întrebarea care se pune în continuare este dacă, de exemplu în *bôdhâmi*, acest *â* trebuie considerat vocala finală de la *budha* sau o vocală care se atașează la radicalul *budh* doar în mod exterior, în cursul conjugării. Pentru tema pe care o tratăm aici importantă

[1] *Paläographie als Mittel für die Sprachforschung*, 1834, pp. 61–74, §§ 47–52, pp. 91–93, notele 25–30 și în special p. 83, nota 1.

este mai ales semnificația consoanei finale, fie ea aparentă sau efectivă. Ocupându-se pe larg doar de vocalism în prima parte a operei sale, Lepsius nu se pronunță deloc asupra punctului care ne interesează aici. Mă limitez de aceea să observ că, fie și dacă nu ne servim de expresia doar aparent figurată „dezvoltare ulterioară a radicalului" și vorbim doar despre epenteză și îmbinare, dintr-o perspectivă corectă rămâne totuși exclusă orice fel de arbitrarietate, deoarece atât îmbinarea, cât și epenteza se petrec întotdeauna doar în conformitate cu și în virtutea unor legi organice.

Am văzut deja anterior că în unele limbi conceptului concret i se adaugă adesea conceptul său generic; aceasta fiind una dintre căile principale prin care în limbile monosilabice pot apărea cuvinte bisilabice, trebuie să revin încă o dată asupra acestui aspect. În toate limbile se găsesc numeroase exemple pentru acest fenomen, la numele pentru obiecte din natură care, precum plantele, animalele etc., fac parte în mod evident din clase distincte. În unele limbi ne întâlnim însă cu un mod neobișnuit pentru noi al acestei îmbinări a două concepte; și despre acest aspect intenționez să vorbesc aici. Este vorba despre faptul că nu întotdeauna conceptul generic real în care se încadrează
[*409*] obiectul concret este întrebuințat în mod nemijlocit; mai degrabă apare expresia pentru un lucru care își subordonează obiectul în măsura în care se leagă de acesta prin intermediul unei oarecare asemănări generice, de exemplu atunci când conceptul de 'lungime' este corelat cu cuvintele pentru cuțit, spadă, lance, pâine, rând, sfoară etc., în așa fel încât obiectele cele mai diferite sunt puse în aceeași clasă doar pentru că au în comun o proprietate oarecare. Dacă deci asemenea legături între cuvinte dovedesc pe de o parte prezența unui simț al ordinii logice, pe de altă parte, încă și mai frecvent, în ele se manifestă dinamismul unei forțe imaginative vii; așa se întâmplă, de exemplu, în birmană, unde 'mâna' servește drept concept general pentru a indica toate felurile de instrumente, de la arma de foc până la daltă. În ansamblu, această modalitate de expresie constă în zugrăvirea obiectelor, uneori pentru ușurarea înțelegerii, alteori pentru îmbogățirea evidenței intuitive. În unele cazuri particulare, la baza procedeului stă o nevoie reală de clarificare, chiar dacă aceasta nu mai este perceptibilă pentru noi. Pretutindeni suntem separați de semnificația originară a cuvintelor. Ceea ce în toate limbile desemnează 'aer', 'foc', 'apă', 'om' etc. nu reprezintă pentru noi, cu puține excepții, decât un sunet convențional. Ne rămâne străin ceea ce a întemeiat acest sunet, adică viziunea originară a popoarelor asupra obiectelor, interpretate pe baza proprietăților lor specifice care determinau semnul verbal. Tocmai în acest punct poate apărea însă necesitatea unei clarificări obținute prin adăugarea unui concept

generic. Dat fiind că, de exemplu, în chineză, *ji* 'soare' și 'zi' avea la origine semnificația 'care încălzește', 'care luminează', a fost necesar să i se adauge *tseoû*, cuvânt indicând un 'obiect material de formă sferică', pentru a face să se înțeleagă că nu se au în vedere căldura sau lumina răspândite în aer, ci corpul ceresc care luminează și încălzește. Dintr-un motiv asemănător, a fost posibil ca, prin adăugarea lui *tseù*, ziua să fie denumită, printr-o altă [***410***] metaforă, 'fiu al căldurii și al luminii'. Este foarte ciudat faptul că expresiile citate aparțin doar stilului modern al chinezei, nu și celui antic, în timp ce modul de reprezentare conținut de ele, potrivit acestui tip de explicație, pare să fie mai degrabă cel arhaic-originar. Acest fapt favorizează părerea că astfel de expresii au fost formate cu intenția de a evita echivocurile care puteau apărea din întrebuințarea aceluiași cuvânt pentru mai multe concepte sau pentru mai multe semne grafice. Este însă cu putință ca limba să fie metaforic-imitativă chiar și într-o epocă deja avansată a dezvoltării sale și să nu fi utilizat mai degrabă mijloace asemănătoare pentru a atinge scopul principal al înțelegerii, desemnând astfel ziua în alt fel decât prin intermediul unui concept înrudit?

Nu pot să îmi reprim în această privință un sentiment de îndoială pe care l-am mai exprimat foarte adesea atunci când am comparat stilul vechi al chinezei cu cel modern. Stilul vechi ne este cunoscut exclusiv din opere scrise, în cea mai mare parte cu caracter filozofic. Despre limba vorbită din acea epocă nu știm nimic. Nu ar trebui oare să considerăm că unele, poate chiar multe dintre elementele pe care le atribuim astăzi stilului modern erau deja în uz în stilul vechi, ca limbă vorbită? Un fapt pare să confirme această presupunere. Stilul mai vechi al lui *koù wên* conține, fără să punem la socoteală combinațiile mai multora, un număr redus de particule, în timp ce stilul modern al lui *kouân hoá* conține un număr mult mai mare de particule, în special dintre cele care marchează o determinare ulterioară a relațiilor gramaticale. Ca un fel de al treilea stil, distingându-se în mod esențial de primele două, trebuie considerat stilul istoric, *wên tchang*; acesta se folosește foarte parcimonios de particule, ba chiar se abține aproape total să le folosească. Totuși stilul istoric își are începutul mai târziu decât cel antic, dar oricum [***411***] deja în jurul secolului al II-lea înainte de era noastră. Dacă avem în vedere procesul obișnuit de formare a limbilor, acest tratament divergent al unei părți de vorbire, în chineză de două ori importantă, cum este cea a particulelor rămâne inexplicabil. Dacă presupunem însă că cele trei stiluri nu sunt nimic altceva decât trei prelucrări ale aceleiași limbi vorbite, realizate în scopuri diferite, atunci acest tratament diferit devine comprehensibil. Frecvența mai

mare a particulelor caracteriza în mod natural limba vorbită, care are întotdeauna tendința de a se face înțeleasă prin adăugarea de noi elemente și care nu respinge în această privință nici ceea ce se dovedește cu adevărat inutil. Stilul mai vechi, presupunând prin însăși materia tratată un efort de înțelegere, a diminuat întrebuințarea particulelor cu funcție de clarificare, dar a găsit în ele un mijloc excelent de a conferi expunerii, prin intermediul distincției dintre concepte și propoziții, o dispunere simetrică a expresiei, corespunzătoare logicii interne a ideilor. Stilul istoric are, ca și cel vechi, aceleași motive de a respinge abundența particulelor, dar nu vădește aceeași tendință de a le include în propria sferă în vederea unui scop diferit. Acest stil se adresa unor cititori avizați, dar trata teme ușor de înțeles, prezentate sub forma unei narațiuni simple. Din această diferență este posibil să decurgă faptul că scrierile istorice renunțau chiar la întrebuințarea obișnuitei particule finale (*yè*), la trecerea de la o materie la alta. Stilul modern al teatrului, al romanelor și al poeziei populare, întrucât reprezenta cadrul social contemporan și introducea limba vorbită, a trebuit să adopte întregul dispozitiv al acesteia, așadar și întregul ei repertoriu de particule.[1]

[***412***] După această digresiune, mă întorc la problema cuvintelor în aparență bisilabice apărute în limbile monosilabice prin atașarea unei expresii generice. Dacă prin asemenea cuvinte înțelegem expresii pentru concepte simple, la a căror desemnare ia parte fiecare silabă în parte, dar nu ca atare, ci doar îmbinându-se cu alta, vom vedea că aceste cuvinte pot apărea pe două căi: în mod relativ, adică în funcție de înțelegerea viitoare a cuvântului, sau în mod absolut, în și pentru sine. Originea expresiei generice poate dispărea din memoria națiunii, iar expresia însăși poate deveni astfel un element adăugat lipsit de semnificație. În acest caz, conceptul cuvântului în ansamblul său se bazează efectiv pe ambele silabe care alcătuiesc cuvântul; acest fapt este însă pentru noi doar relativ, căci conceptul nu mai poate fi compus pornind de la semnificațiile fiecărei silabe în parte. Elementul atașat, chiar și atunci când semnificația îi este cunoscută încă, iar întrebuințarea lui este frecventă,

[***412***] [1] Mă bucur să pot adăuga aici că dl profesor Klaproth, căruia îi datorez datele cuprinse în expunerea de mai sus, este de acord cu mine în privința îndoielii pe care am exprimat-o cu privire la raporturile dintre diversele stiluri ale chinezei. Pe baza vastei sale erudiții în problemele limbii chineze, în special ale scrierilor istorice, Klaproth trebuie să fi adunat un bogat tezaur de observații asupra limbii, din care sperăm ca o mare parte să se verse în noul dicționar al limbii chineze pe care are de gând să îl publice. Ar fi în acest caz foarte de dorit și o sinteză a observațiilor sale generale asupra structurii lingvistice chineze, expusă într-o introducere specială.

poate fi atașat în mod inconștient și automat la obiecte cu care nu se află în nici o corelație, așa încât devine în cele din urmă lipsit de semnificație proprie în cadrul îmbinării respective. Conceptul imanent cuvântului ca întreg rezidă atunci efectiv în unificarea ambelor silabe, dar proprietatea sa absolută constă în aceea că semnificația nu se produce pornind de la reunirea sensului fiecărei silabe în parte. Rezultă de la sine că ambele tipuri de bisilabism pot apărea cu ușurință prin trecerea cuvintelor de la o limbă la alta. O clasă specială a acestor combinații, în parte încă explicabile, în parte [***413***] imposibil de explicat, este impusă vorbirii de uzul unor limbi, ca expedient necesar pentru corelarea numerelor cu obiectele concrete. Există patru limbi în care, după cunoștința mea, această lege prezintă o valabilitate extraordinar de extinsă: chineza, birmana, siameza și mexicana. Firește, exemple de acest fel nu lipsesc din toate limbile, și mai ales din limba noastră. Două sunt cauzele conjugate care, după părerea mea, determină această întrebuințare: mai întâi anexarea generală a unui concept generic (despre care tocmai am vorbit) și, în al doilea rând, natura specială a anumitor obiecte subsumate unui număr, unde, dacă nu este indicat un criteriu de măsură real, unitățile numerice trebuie să fie create artificial, ca în situația în care se spune „patru căpățâni de varză pentru un mănunchi de fân" sau ca atunci când, printr-un număr general, sunt, ca să spunem așa, anulate elementele de diferențiere ale obiectelor enumerate, ca în expresia „patru capete de vite", prin care se înțeleg laolaltă vaci și tauri. În nici una dintre limbile menționate această întrebuințare nu este atât de extinsă ca în birmană. În afară de un mare număr de expresii fixate realmente pentru anumite clase, vorbitorul poate întrebuința întotdeauna, în acest scop, orice cuvânt din limbă care indică o similitudine ce subsumează mai multe obiecte; și, în sfârșit, mai există un cuvânt general (*hku*), aplicabil tuturor obiectelor de orice fel. Compusul este format în așa fel încât, indiferent de numărul distincțiilor atașate, cuvântul concret constituie componenta inițială, numărul pe cea mediană, iar expresia generică pe cea finală. Dacă obiectul concret trebuie să-i fie cunoscut ascultătorului în vreun fel oarecare, atunci se întrebuințează doar expresia generică. Astfel de compuse, dat fiind faptul că devin indispensabile deja prin simpla întrebu- [***414***] ințare a unității ca articol nehotărât, trebuie să apară foarte adesea în această extensie, în special în dialog.[1] Pentru că multe dintre conceptele generice

[1] Să se compare, pentru toată această materie, Burnouf, în *Nouveau Journal Asiatique*, 1829, IV, p. 221; Low, *A grammar of the Thai, or Siamese Language*, 1828, p. 21, pp. 66–70; F. Carey, *A grammar of the Burman language*, 1814, pp. 120–141, §§ 10–56; Rémusat, *Éléments de la Grammaire Chinoise*, 1822, p. 50, notele 113, 115 și p. 116, notele 309,

sunt exprimate prin cuvinte la care nu se poate ghici nici o relație cu obiecte concrete sau care, chiar și dincolo de această întrebuințare, au devenit complet lipsite de semnificație, numeralele sunt considerate în gramatici deopotrivă particule. La origine, ele sunt însă întotdeauna substantive.

Din problematica pe care am dezvoltat-o aici, atât în ceea ce ține de indicarea relațiilor gramaticale prin intermediul unor sunete specifice, cât și în ceea ce privește extensiunea silabică a cuvintelor, rezultă că, dacă vom considera chineza și sanscrita ca borne extreme, în limbile plasate între ele două, atât în limbile care mențin silabele separate una de cealaltă, cât și în cele care tind să le îmbine într-un mod imperfect, se manifestă o înclinație progresivă către o indicare gramaticală mai evidentă și către o expansiune silabică mai liberă. Fără să trag de aici concluzii privitoare la un progres istoric, sunt mulțumit că am prezentat această corelație în ansamblul ei și că i-am expus câteva dintre varietățile particulare.

310; Leyden, în *Asiatick Researches*, 1808, X, p. 245. Dacă Rémusat tratează aceste numerale când se referă la stilul vechi al chinezei, o face probabil din alte motive; căci, în realitate, ele aparțin stilului modern.

Anexă

Repartiţia teritorială şi relaţiile culturale ale seminţiilor malaeziene* [*I*]

Populațiile neamului malaezian[1], dacă avem în vedere teritoriile pe care le locuiesc, organizarea, istoria, dar mai ales limba lor, se află într-o relație mai specială decât oricare alt popor de pe pământ cu neamuri aparținând unor culturi diferite. Aceste neamuri locuiesc doar în insule și arhipelaguri a căror răspândire și depărtare una de alta sunt atât de mari, încât acest fapt constituie în sine o dovadă irecuzabilă a dezvoltării timpurii a artei navigației. Colonia continentală întemeiată de aceste neamuri în Peninsula Malacca aproape că nu merită să fie menționată, de vreme ce a apărut într-o epocă mai târzie și a fost creată de coloniști veniți din Sumatra; cu atât mai puțin merită să fie luată în discuție colonizarea încă și mai recentă de pe coastele Mării Chinei și ale Golfului Siam, în Champa[2]. În nici un alt loc, nici chiar în cea mai îndepărtată antichitate, nu suntem în măsură să dovedim cu oarecare certitudine prezența malaezienilor pe continent. Dacă, dintre aceste neamuri, le punem acum laolaltă pe cele care merită numele de „malaeziene“ în sens

---

* În ediția separată din 1836, pe care am luat-o ca bază a traducerii mele (vezi „Notă asupra traducerii“), acest text nu este tipărit. Am considerat însă foarte util să îl preiau din introducerea propriu-zisă la tratatul *Über die Kawi-Sprache auf der Insel Java*, vol. I–III, Berlin, 1836–1839, unde este tipărit ca prim capitol (în paranteze drepte am marcat paginația din original). Cititorul român va avea astfel prilejul să înțeleagă mai bine trimiterile și aprecierile făcute de Humboldt cu privire la diferitele limbi și culturi malaeziene și polineziene (*n. trad.*).

[1] Sub această denumire îi cuprind, pe lângă populația din Malacca, pe locuitorii tuturor insulelor din marele Ocean Meridional, ale căror limbi fac parte, alături de malaeziana în sens mai restrâns, vorbită în Malacca, dintr-una și aceeași familie. Despre pronunțarea acestui nume, vezi cartea I, p. 12, nota 2. [Între secolele al III-lea și al XV-lea, în zona de coastă din sudul Vietnamului actual a existat un înfloritor regat cu acest nume, a cărui cultură a fost influențată de cea indiană (*n. trad.*).]

[2] Numele acestui district, care se scrie în moduri foarte diferite, este redat aici potrivit scrierii limbii birmane. V. Judson, *A Dictionary of the Burman Language, with Explanations in English*, 1826.

strict, întrucât, pe baza unei infailibile cercetări gramaticale, constatăm că
[*II*] vorbesc limbi strâns înrudite între ele și explicabile una prin cealaltă, atunci vom găsi aceste popoare, pentru a aminti doar acele puncte în care cercetarea lingvistică găsește un material faptic suficient de bine organizat, în Filipine și mai ales acolo unde limba a atins cea mai amplă și mai bogată disociere a formelor și cel mai specific stadiu de dezvoltare, adică în Java, Sumatra, Malacca și Madagascar. Un mare număr de înrudiri lexicale indubitabile, ca și numele însele ale multora dintre ele, demonstrează însă că și aceste insule sunt locuite de aceeași populație și că perimetrul lingvistic malaezian în sens strict se extinde probabil dincolo de toată partea Oceanului Sud-Asiatic care pornește din Filipine spre sud, până spre coastele occidentale ale Noii Guinee, cuprinzând astfel, spre vest, lanțul de insule care se apropie de coasta orientală a insulei Java și ajungând, după ce a traversat apele care scaldă Java și Sumatra, până la Strâmtoarea Malacca. Nu putem decât să regretăm faptul că limbile vorbite în marile insule Borneo și Celebes, pentru care de asemenea pare să fie valabil ceea ce tocmai am afirmat, nu pot fi încă evaluate convenabil din punct de vedere gramatical.

La est de perimetrul malaezian propriu-zis, pe care l-am conturat mai sus, pornind din Noua Zeelandă și până la Insula Paștelui, iar de aici spre nord, până la Insulele Sandwich, și spre vest, până la Filipine, se întinde o vastă arie locuită de o populație insulară care prezintă cele mai evidente urme ale unei vechi înrudiri cu neamurile malaeziene. Limbile acestor populații, dintre care cunoaștem cu precizie, inclusiv din punct de vedere gramatical, neozeelandeza, tahitiana, sandwiciana și limba tonga, vădesc aceeași înrudire, printr-un număr mare de cuvinte identice și prin coincidențe esențiale în structura lor organică. O înrudire similară se constată în privința datinilor și a obiceiurilor, mai ales în măsura în care cele malaeziene pot fi recunoscute într-o formă pură și nealterată de obiceiuri indiene. Pe baza mijloacelor de cunoaștere pe care le avem la îndemână – întrucât cercetările efectuate asupra limbii din Insulele Mariane nu au fost încă făcute publice – nu este cu putință
[*III*] să stabilim dacă etniile care locuiesc în zona de nord-vest a acestei părți a Oceanului se aseamănă mai mult fie cu neamurile malaeziene în sens strict, fie cu celelalte din aceeași familie sau dacă nu constituie poate o verigă de legătură între cele două. Toate aceste grupări etnice dețin o asemenea organizare socială, încât am comite o nedreptate dacă le-am exclude din rândul națiunilor civilizate. Ele dispun de o constituție politică solidă și deloc simplă, de reglementări și datini religioase, parțial chiar de un fel de castă sacerdotală, dovedesc îndemânare în activități variate și au navigatori îndrăzneți și pricepuți.

La multe dintre aceste populații găsim fragmente ale unei limbi sacre, care le sunt astăzi lor însele de neînțeles, iar obiceiul de a reînvia în mod sărbătoresc, la anumite ocazii, expresii învechite dovedește nu doar bogăția, vechimea și profunzimea limbii, ci și atenția acordată desemnării obiectelor, schimbările pe care le-a suferit aceasta pe parcursul timpului. Totuși, aceste popoare au tolerat – și parțial încă mai tolerează – în mijlocul lor obiceiuri barbare, incompatibile cu un comportament civilizat, par să nu fi ajuns niciodată în posesia scrierii și sunt lipsite din această cauză de orice formă de cultură scrisă, deși nu duc lipsă de legende bogate în înțelesuri, de o elocință eficace și de o poezie în care se disting deja tonalități diferite. Limbile lor nu au apărut în nici un caz prin coruperea sau prin transformarea limbii malaeziene vorbite în perimetrul ei mai restrâns; credem mai degrabă că în ele poate fi perceput un stadiu originar și mai puțin configurat al malaezienei.

Alături de toate neamurile de care am amintit aici împărțindu-le în două ramuri bine conturate, în unele insule din marele arhipelag meridional se [***IV***] găsesc niște oameni care, după aspect, trebuie încadrați într-o rasă cu totul diferită. Atât malaezienii, în sensul strict al cuvântului, cât și popoarele care locuiesc în partea mai estică a Mărilor Sudului aparțin, fără nici o îndoială, aceleiași rase umane și, dacă ar fi să distingem cu mai multă precizie culoarea pielii, ei constituie, în cadrul general al rasei albe, grupul celor de o nuanță mai mult sau mai puțin brun-deschisă. Popoarele despre care vorbim aici se aseamănă însă și cu negrii din Africa, datorită culorii închise a pielii, părului parțial încrețit și sârmos, trăsăturilor cu totul speciale ale feței și ale conformației corpului, cu toate că, potrivit celor mai credibile mărturii, se deosebesc în mod absolut esențial de negri și nu pot fi deloc incluși într-o singură rasă, alături de aceștia.[1] Pentru a-i deosebi de negrii din Africa, scriitorii care s-au ocupat de aceste ținuturi i-au numit când „negritos“, când „negri australieni“; ei sunt mai puțin numeroși. Pe insulele locuite deopotrivă de neamuri malaeziene, cum sunt Filipinele, aceste populații distincte trăiesc de obicei în centrul insulei, în regiuni muntoase greu accesibile, unde par să fi fost împinși treptat de populația albă, mai numeroasă și mai puternică. Situația aceasta trebuie distinsă cu grijă de cea a populațiilor haraforas[2] sau alafuris, numite în Celebes și turajas[3], care se găsesc în Borneo, în Celebes, în Moluce,

[1] Pentru nuanțele de culoare, *cf.* Klaproth, *Nouveau Journal Asiatique*, XII, 1833, p. 240.

[2] Vezi Marsden, *Miscellaneous Works,* 1834, pp. 47–50.

[3] Acest nume are o formă și o sonoritate sanscrită atât de clare, încât nu ne putem reține să considerăm că avem de-a face cu o denumire dată de neamuri malaeziene

la Mindanao și în alte câteva insule. Aceștia din urmă par să fi fost și ei
[*V*] oprimați de vecini, dar fac parte din neamurile de culoare brun-deschisă, iar Marsden pune pe seama persecuțiilor suferite din partea musulmanilor alungarea lor de pe coastă. Prin starea de sălbăticie în care trăiesc, ei se aseamănă cu rasa neagră și reprezintă o populație aflată pe diferite trepte de evoluție culturală. Alte insule, unele dintre ele chiar mari, cum sunt Noua Guinee, Noua Britanie și Noua Irlandă, ca și câteva din Insulele Hebride, adăpostesc, însă doar în interiorul lor, astfel de etnii negroide; iar locuitorii marelui continent din Noua Olandă* și din Terra Van Diemen**, atât cât a fost cu putință să-i cunoaștem până acum, aparțin aceleiași rase umane. Deși această rasă prezintă, în cele trei zone de locuire descrise aici, caracteristici generale de asemănare și de înrudire, aceasta nu înseamnă totuși că a fost îndeajuns de studiată, astfel încât să se poată constata și în interiorul ei diferențe etnice esențiale. Mai cu seamă limbile vorbite de aceste popoare nu au fost supuse unei examinări care să satisfacă cerințele unei cercetări lingvistice temeinice. Pentru a face o evaluare a structurii lor organice și gramaticale, avem la dispoziție doar materialele adunate de misionarul Threlkeld, privitoare la limba vorbită de o etnie din New South Wales. Această rasă se deosebește pretutindeni de cea mai deschisă la culoare printr-o stare de sălbăticie și o lipsă de cultură mai accentuate; diferențele în această privință depind exclusiv de contactele mai mult sau mai puțin intense cu neamuri aparținând acestei din urme rase. Locuitorii din Noua Olandă și din Terra Van Diemen par să se găsească pe cea mai de jos treaptă de cultură pe care a cunoscut-o specia umană vreodată pe pământ. Un fenomen ciudat îl constituie prezența laolaltă, chiar și în Peninsula Malacca, a rasei deschise la culoare și a celei negre. Populația semang***, care locuiește într-o zonă a munților acestei peninsule, reprezintă, potrivit unor mărturii absolut sigure, un grup etnic de
[*VI*] negroizi cu părul sârmos. Întrucât aceștia se găsesc în acest singur punct de pe continentul asiatic,[1] este incontestabil că ei au emigrat în acele locuri

dezvoltate unor neamuri rămase încă mai puțin dezvoltate. Această împrejurare ar trebui să indice deja o diviziune mult mai timpurie a acestei populații constituite din două grupe diferite.

* Vechiul nume al Australiei (*n. trad.*).

** Vechiul nume al Tasmaniei (*n. trad.*).

*** Grup etnic de pigmei, vânători și culegători nomazi, care trăiesc în Peninsula Malacca (*n. trad.*).

[1] Klaproth a dovedit cu acribie și cu erudiție netemeinicia ipotezei după care ar exista populații de rasă neagră în munții Kuen Lun (sub 35 grade latitudine nordică), munți care separă Tibetul de Buhara Mică, și în munții dintre Anam și Cambodgia. *Cf. Nouveau Journal Asiatique*, 1833, XII, pp. 232–243.

doar într-o epocă mai veche. Și la rasa mai deschisă la culoare au avut loc probabil mai multe colonizări, după cum par să demonstreze cu claritate acei *orang benua* 'oameni ai pământului' malaezieni.[1] Aceste două evenimente demonstrează doar că aceleași împrejurări geografice dau naștere, în epoci diferite, unor evenimente istorice similare și nu prezintă, în această privință, nimic surprinzător. Este totuși riscant să punem pe seama migrațiilor stadiul de dezvoltare culturală a diferitelor neamuri omenești care trăiesc în acest arhipelag. Pentru națiunile întreprinzătoare, marea posedă realmente o forță care mai degrabă unește decât desparte, iar omniprezența activilor și iscusiților navigatori malaezieni își poate astfel găsi o explicație în călătoriile lor de la o insulă la alta, când mânați de propria voință cu ajutorul vânturilor regulate, când împinși de furtuni. Calități precum mobilitatea, agilitatea și priceperea în arta navigației îi caracterizează nu doar pe malaezienii propriu-ziși, ci, mai mult sau mai puțin, toată populația de culoare brun-deschisă. Este suficient să-i amintim în acest sens pe bugii care trăiesc în Celebes și pe locuitorii insulelor din Marea de Sud. Totuși, dacă ar trebui să oferim aceeași explicație pentru negroizi și pentru răspândirea lor din Noua Olandă până în Filipine și din Noua Guinee până în Insulele Andamane, ar trebui să admitem că aceste populații, mai mult decât ne putem noi imagina, au decăzut de la un anumit stadiu de civilizație, sălbăticindu-se. Starea lor actuală ne [***VII***] îndreptățește suficient să acceptăm ipoteza, destul de probabilă în sine, că, în urma unor evoluții naturale, despre care în Java circulă și azi străvechi legende, un continent locuit de oameni a fost fragmentat în actuala puzderie de insule. Asemenea unor sfărâmături, atât cât este în stare natura umană să supraviețuiască unor astfel de schimbări radicale, oamenii au trebuit să rămână pe fâșiile de uscat menținute încă deasupra nivelului mării. Aceste două explicații – probabil doar îmbinate între ele – pot să dea seamă într-o oarecare măsură de răspândirea celor două rase care ne apar astăzi atât de diferite, cu toate că între risipirea datorată forțelor naturii și reunirea popoarelor prin intermediul migrațiilor umane trebuie presupus un interval de câteva milenii.

În Tanna, o insulă din Hebride al cărei nume este însă de origine malaeziană[2], în Noua Caledonie, în Timor, în Ende* și în alte câteva insule domină o populație pe care, în stadiul actual al cercetării, nu știm dacă trebuie să

[1] Marsden, *Miscellaneous Works*, 1843, p. 75. Raffles, „On the Malayan nation, with a translation of its Maritime institutions", în *Asiatick Researches*, 1816, XII, pp. 108–110.

[2] În limba malaeziană, *tānah* înseamnă tocmai 'uscat', 'pământ', 'sol'.

* Actualul nume al acestei insule este Flores (*n. trad.*).

o considerăm împreună cu Crawfurd[1], o a treia rasă sau, împreună cu Marsden[2], un amestec între cele două rase menționate mai sus. Căci locuitorii acestor insule se află, datorită conformației corporale, părului creț și culorii pielii, undeva la mijloc între rasa brun-deschisă și cea neagră. Dacă o analogie similară se confirmă și în privința limbilor lor, acest fapt ar pleda atunci în favoarea ipotezei amestecului. Ar mai rămâne în principiu încă o problemă importantă, căreia însă nu-i putem găsi, pe baza cunoștințelor care ne stau la dispoziție, o rezolvare satisfăcătoare, și anume: până la ce punct ar fi putut ajunge, în aceste regiuni, amestecurile cele mai vechi și cele mai profunde între rasa albă și rasa neagră și în ce măsură s-ar fi putut produce schimbări treptate în limbă și chiar în culoarea pielii și în forma părului, a cărui încreștire
[*VIII*] este, de altfel, în unele locuri, accentuată în mod artificial, din înclinația spre împodobire.[3] Pentru a estima corect și în fizionomia sa pură rasa negroidă, va trebui să pornim întotdeauna de la locuitorii părții meridionale a marelui continent asiatic, deoarece între aceștia și etniile cu pielea brună nu se poate imagina nici un contact direct și, pe baza condițiilor lor actuale, este greu de imaginat fie și numai posibilitatea unui contact indirect. Cu atât mai surprinzător rămâne însă faptul că și în limba acestor etnii există anumite cuvinte – nu deținem însă decât un număr restrâns de asemenea cuvinte – care trădează o evidentă asemănare cu cuvinte din limbile vorbite în insulele din Mările Sudului.

În aceste condiții geografice și în aceste raporturi de vecinătate mai mult sau mai puțin apropiate, unele populații malaeziene au asimilat cultura indiană atât de mult, încât nu găsim poate nicăieri un exemplu asemănător de națiune care, fără a renunța la propria autonomie, să fi fost pătrunsă într-o măsură atât de mare de configurația spirituală a altei națiuni. În ansamblul său, fenomenul este ușor de înțeles ca atare. O mare parte a arhipelagului, și anume aceea mai atrăgătoare prin climă și prin fertilitatea pământului, se găsește la mică distanță de marele subcontinent indian; ocaziile de a intra în contact și punctele de întâlnire nu puteau deci lipsi. Acolo unde acest contact s-a

[1] *Foreign Quarterly Review*, 1834, nr. 28, art. 6, p. 11.

[2] *Miscellaneous Works*, 1834, p. 62.

[3] Doctorul Meinicke din Prenzlow, de la a cărui solidă cercetare și de la ale cărui studii dedicate de mulți ani acestui aspect al etnografiei așteptăm pe bună dreptate un rezultat semnificativ, și-a îndreptat atenția mai ales asupra ipotezei dacă nu cumva rasa negroidă constituie baza unică pentru întreaga populație actuală a acestor insule, rasă care s-a schimbat treptat prin amestecul cu emigranți străini și prin asimilarea noii culturi, așa încât ipoteza unei alte origini a grupului etnic malaezian este infirmată de la sine.

produs, superioritatea unei civilizații atât de vechi și ajunse la un asemenea grad de rafinament în toate ramurile activității umane, cum era cea indiană, a atras spre sine națiuni dotate cu o receptivitate mai activă și mai viguroasă. [*IX*]
Totuși a fost vorba despre o transformare mai mult morală decât politică. O recunoaștem în consecințele ei, adică în elementele de cultură indiană care, mai ales la anumite neamuri malaeziene, se impun imperios atenției noastre. Dar cum a apărut acest amestec? În jurul acestei întrebări, la malaezienii înșiși circulă – după cum vom vedea – doar niște legende nesigure și obscure. Dacă această situație ar fi fost determinată de ample deplasări etnice și de mari cuceriri, s-ar fi păstrat urme evidente ale unor astfel de evenimente. Forțele spirituale și morale acționează însă, ca și natura însăși, neobservate și izbucnesc brusc, dintr-o sămânță care se sustrage oricărei observații. Chiar și felul în care hinduismul a prins rădăcini la neamurile malaeziene dovedește că acesta, ca forță spirituală, a dat un impuls la rândul lui spiritual, a pus în mișcare fantezia și a dobândit forță datorită impresiei și admirației pe care le-a trezit la popoare capabile să se cultive. În India, atât cât cunoaștem din istoria și literatura ei, nu găsim însă, după știința mea, nici o mențiune a arhipelagului sud-estic. Chiar dacă se presupunea că Lankâ* s-ar fi situat mai la sud de punctul până la care ajunge Ceylonul, aceasta nu a fost, fără îndoială, decât o știre nesigură și obscură sau pur și simplu o presupunere poetică. Din arhipelagul însuși, cum se poate cu ușurință înțelege, nu a pornit nimic care ar fi putut exercita o influență cât de cât semnificativă asupra continentului. O influență puternică a exercitat însă India, și probabil chiar prin intermediul unor colonii, a căror intenție nu era aceea de a considera în viitor țara de origine drept adevărata patrie și de a întreține mai departe legături cu aceasta. Cauzele unei astfel de colonizări pot fi multiple. În cele ce urmează voi încerca să lămuresc în ce măsură au putut contribui persecuțiile buddhiștilor la această stare de lucuri.

Pentru a evalua însă cum se cuvine amestecul de elemente indiene și malaeziene, ca și influența exercitată de India asupra întregului arhipelag sud-estic, trebuie să facem distincție între modalitățile de exercitare a acțiunii [*X*]
sale, pornind mai ales de la aceea care, oricât de timpuriu ar fi putut începe, s-a prelungit până într-o epocă avansată, lăsând, firește, urmele cele mai evidente și mai inconfundabile. Ca în orice amestec de popoare, și aici are influență nu doar vorbirea limbii străine, ci și, în același timp, întreaga cultură

* Punct geografic greu de localizat cu precizie, la care făceau referire vechii geografi indieni (*n. trad.*).

spirituală care înflorește în interiorul și cu ajutorul acelei limbi. O influență de acest tip apare indubitabil în transferul limbii, al literaturii, al miturilor și al filozofiei religioase din India către Java. Tema aceasta va fi tratată pe larg în cuprinsul lucrării de față, cu o referire mai detaliată la limbă, așa încât aici mă mulțumesc doar să o menționez. Această influență afectează doar arhipelagul indian propriu-zis sau perimetrul malaezian în sens restrâns, însă nici pe aceasta în întregime și, cu siguranță, nu în mod uniform. Focarul central s-a situat în Java în așa de mare măsură, încât pe bună dreptate ne putem pune întrebarea dacă nu cumva în restul arhipelagului avem de-a face, în mare parte, cu o influență indirectă, iradiată din această insulă. În afară de Java, mărturii clare și intacte ale culturii literare indiene mai găsim doar la malaezienii propriu-ziși și la bugii din Celebes. O literatură adevărată putea să apară – și anume pe baza acelorași motivații interne care determină și configurarea limbii – doar împreună cu o scriere deja existentă și în uz. De aceea, un moment important în relațiile culturale din arhipelagul sud-oriental îl constituie faptul că tocmai perimetrul insulelor pe care l-am definit drept malaezian în sens restrâns posedă o scriere alfabetică, iar aceasta, dacă nu peste tot, cel puțin prin raportare la alte părți. Mai avem aici încă o diferență care nu trebuie trecută cu vederea. Scrierea alfabetică din această parte a lumii este cea indiană. Acest fapt e implicat în mod natural în con-
[*XI*] textul cultural din aceste ținuturi, iar în cea mai mare parte a acestor alfabete, cu excepția, poate, a celui al bugilor, e vizibil și prin asemănarea caracterelor, ca să nu mai vorbim despre organizarea internă a desemnării sunetelor care, întrucât s-ar fi putut adapta și ulterior alfabetului străin, nu ne furnizează de altfel nici un argument decisiv. Totuși doar în Java și poate în Sumatra există o asemănare perfectă cu modelul, deși cu o adaptare la sistemul fonetic cel mai simplu al limbii autohtone. Scrierea tagaleză și cea folosită de bugi se deosebesc atât de mult de cea malaeziană propriu-zisă, încât ar putea fi considerate un stadiu din procesul general de inventare a scrierii alfabetice. În Madagascar s-a impus scrierea arabă, așa cum s-a întâmplat cu cea indiană în punctul central al arhipelagului. Nu știm încă în ce perioadă s-ar fi putut petrece acest fapt. Și nici nu există vreo urmă de scriere autohtonă care să fi fost înlocuită cu cea arabă. Întrebuințarea scrierii arabe la popoarele malaeziene propriu-zise, fiind evident introdusă mai târziu, nu este de o importanță decisivă pentru cadrul cultural despre care discutăm. Despre absența oricărei scrieri în insulele din Mările Sudului și la neamurile de rasă negroidă am vorbit deja mai sus. Urmele hinduismului, pe care le-am avut aici în

vedere, sunt de natură a fi recunoscute pretutindeni cu ușurință și în același timp distinse ca elemente străine. Nu este vorba aici despre o veritabilă împletire și cu atât mai puțin despre o fuziune, ci doar despre un mozaic de elemente străine și autohtone. În ceea ce privește datinile și obiceiurile, în Antichitatea indiană se pot recunoaște clar, în sanscrita care a ajuns până la noi, cuvintele străine care nu și-au pierdut încă haina formei lor gramaticale inițiale; putem detecta chiar legile care au guvernat această transplantare de elemente de limbă străine pe teren autohton. Aceasta a fost baza pe care s-a format limba nobilimii și a poeților din Java, proces strâns legat de transferul, [*XII*] în această insulă, al literaturii și religiei indiene. Sunt departe de a crede că toate elementele de acest tip au fost acceptate și în limba poporului și, cu atât mai puțin, de a susține că, acolo unde aceasta din urmă posedă cuvinte indiene, le-ar fi primit doar pe această cale. Dacă vom urmări mai departe cele două tipuri diferite ale influenței exercitate de cultura indiană, vom vedea că apar două întrebări mai profunde, determinate de împrejurări concrete, la care este greu de formulat cu precizie o soluție. Prima întrebare se referă la posibilitatea ca întreaga civilizație din arhipelag să fie, în general, de origine indiană. A doua întrebare privește eventuala existență, chiar începând cu o epocă anterioară, în literatură, ca și în cea mai recentă și mai rafinată dezvoltare a limbii, a unor legături între sanscrită și limbile malaeziene în sensul cel mai larg, legături care pot fi evidențiate pe baza elementelor de limbă comune.

La prima întrebare aș fi înclinat să dau un răspuns negativ. Mi se pare indiscutabil să fi existat cândva o civilizație proprie și originară a rasei brune din arhipelag. Această rasă se găsește încă în partea estică și nu a dispărut, evident, nici din Java. S-ar putea afirma că populația arhipelagului a pornit din acel centru unde influența Indiei s-a exercitat în mod prioritar și s-a răspândit treptat către est, astfel încât caracterul marcat indian a fost asimilat mai puțin în zonele periferice. O astfel de ipoteză este cu atât mai puțin confirmată de asemănări clare, cu cât tocmai în acele componente care nu se vădesc a fi mai specific indiene decât altele au fost evidențiate concordanțe surprinzătoare cu obiceiurile populațiilor din centrul și estul arhipelagului. Nu văd de ce am contesta unui grup etnic cum este cel malaezian o organizare civilă produsă în mod autonom în interiorul său, oricare ar fi până la urmă [*XIII*] calea urmată de dezvoltarea populației și de evoluția treptată a moravurilor civilizate. Însăși capacitatea popoarelor care aparțin acestui grup etnic de a asimila hinduismul care li se oferea reprezintă o dovadă în acest sens;

o dovadă încă și mai convingătoare este modul în care au îmbinat particularitățile proprii cu elementul indian, acesta din urmă pierzându-și fizionomia străină. Aceste două fenomene ar fi trebuit să rămână în mod necesar diferite dacă procesul colonizărilor indiene ar fi găsit etniile malaeziene într-o stare de sălbăticie primitivă și necultivată. Vorbind aici despre indieni, mă gândesc firește doar la grupul etnic de limbă sanscrită, și nu la locuitorii subcontinentului indian în general. În ce măsură etniile indigene au intrat în contact cu grupul etnic venit din India și au fost poate izgonite de acesta – aceasta este o problemă în care nu intru acum, căci mă interesează aici doar să arăt cât de divers era contextul cultural în care se găseau etniile malaeziene.

A doua întrebare, referitoare exclusiv la limbă, cred că trebuie să primească un răspuns afirmativ. În această privință, limitele influenței indiene se lărgesc ulterior. Fără să mai menționăm tagaleza, care conține un număr considerabil de cuvinte sanscrite pentru a desemna genuri de obiecte foarte diferite, și în limba din Madagascar, ca și în limbile insulelor din Mările Sudului, se găsesc, până la nivelul pronumelui, sunete și cuvinte care aparțin deopotrivă și sanscritei; de asemenea, și gradele de realizare a schimbărilor fonetice, care pot fi considerate un indiciu comparativ pentru vechimea asimilării elementelor sanscrite, sunt diferite și în limbile din sfera malaeziană propriu-zisă, limbi în care, precum în javaneză, este vizibilă de altfel și o influență exercitată mult mai târziu de limba și literatura indiană. Rămâne acum extrem de problematic ce explicație trebuie să dăm acestui fenomen și ce fel de raport de reciprocitate trebuie să recunoaștem între cele două mari grupuri etnice
[*XIV*] care, în această privință, se apropie unul de altul. La sfârșitul scrierii de față voi reveni cu mai multe detalii asupra acestei problematici, mulțumindu-mă deocamdată că am atras atenția asupra influenței sanscritei asupra limbilor din grupul malaezian, influență care se deosebește în mod esențial de cea exercitată de cultura spirituală și de literatura preluate ulterior din India de aceste popoare și care pare să se fi exercitat într-o epocă mult mai timpurie și într-un context etnic diferit. Mă voi opri apoi și la limbile raselor negroide; trebuie să recunosc însă aici, anticipând, faptul că, dacă în unele dintre aceste limbi, de exemplu în limba papuașă din Noua Guinee, găsim unele asemănări cu cuvinte din sanscrită, aceasta nu dovedește în nici un caz vreo legătură directă între indieni și autohtonii din acele insule, deoarece asemenea cuvinte comune cu sanscrita ar fi putut fi importate și în mod indirect, de către navigatorii malaezieni, cum s-au petrecut lucrurile în mod evident cu araba (Cartea I, p. 246, p. 251).

Dacă vom cuprinde acum într-o privire de ansamblu descrierea pe care am încercat să o facem aici stadiului cultural al marelui arhipelag, vom constata că populațiile malaeziene ne apar – ca să spunem așa – prinse între înrudiri și influențe contrastante. În aceleași insule și grupuri de insule în care trăiește, parțial, și azi o populație aflată în stadiul cel mai de jos al umanității sau în care o asemenea populație a existat măcar în antichitatea timpurie, o cultură indiană străveche s-a aclimatizat la condițiile indigene, ajungând în același timp la o minunată înflorire. Etniile malaeziene și-au însușit această cultură în întreaga ei bogăție. Și totuși, malaezienii sunt înrudiți din punct de vedere etnic cu locuitorii insulelor din Mările Sudului, care, în raport cu această cultură, trebuie socotiți niște sălbatici; și este încă discutabil dacă cel puțin limba lor nu este cu totul străină de cea a rasei negroide. De aceste etnii rudimentare, malaezienii s-au menținut separați atât prin felul lor particular de a fi, cât și prin forma limbii lor, care, în perfecțiunea ei, le aparține [***XV***] doar lor și se lasă conturată cu precizie. Acea populație a marelui arhipelag, a cărei prezență, potivit stadiului actual al cunoștințelor, nu este atestată pe continentul asiatic, se găsește, dacă facem abstracție de influența străină, fie într-o stare absolut rudimentară de sălbăticie, fie pe treapta de civilizație inferioară proprie începuturilor societății umane. Această apreciere este justă mai ales pentru rasa negroidă și pentru locuitorii din Mările Sudului, dar nu are în vedere etniile care trebuie definite drept malaeziene în sens strict, deși nu există nici un motiv întru totul suficient de a le atribui acestora din urmă, în ciuda influenței indiene, un grad de cultură cu mult mai ridicat. La triburile batta* din Sumatra, în ale căror mituri și în a căror religie se poate recunoaște o neîndoielnică influență indiană, se întâlnește și azi obiceiul barbar de a mânca, cu diferite ocazii, carne de om. Marele arhipelag se întinde de-a lungul întregii coaste a Asiei, depășind-o spre sud, și este mărginit pe ambele laturi, la est de America, iar la vest de Africa. Centrul acestui spațiu se află la o distanță care, privită chiar și din punctele cele mai depărtate ale continentului asiatic, pentru navigație este mai degrabă modestă. Cele trei mari focare ale primei configurări spirituale a speciei umane, China, India și ținuturile semințiilor semitice, și-au putut astfel exercita, în diferite epoci, influența asupra acestui spațiu. Influența reală a tuturor acestor culturi s-a

* Populații din regiunile muntoase și împădurite din interiorul insulei Sumatra, a căror cultură arhaică prezintă puternice influențe indo-malaeziene și javaneze. La începutul secolului al XIX-lea, exploratorii menționau persistența la aceste triburi a unor vechi rituri și practici antropofage (*n. trad.*).

resimțit aici relativ târziu. Asupra configurării sale originare o influență cu adevărat profundă a exercitat doar India; Arabia, exceptând Madagascarul, despre care persistă încă îndoieli în privința coordonatelor temporale, nu a avut nici o influență, iar China a avut una la fel de nesemnificativă, dacă facem abstracție de colonizările timpurii. O înrudire a limbii chineze cu
[*XVI*] idiomurile din Mările Sudului, spre care ne-ar putea conduce întrebuințarea anumitor cuvinte asemănătoare unor particule, nu a fost dovedită până acum.

O asemenea situație și astfel de raporturi între popoare și între limbi pun cercetării etnografice și lingvistice cele mai importante, dar și cele mai dificile probleme. Nu am aici intenția să discut aceste probleme. O astfel de discuție ar putea face obiectul unor observații finale, în urma prezentării convenabile a faptelor, în măsura în care ar fi cu putință să ajungem la un rezultat acceptabil în această privință. Pentru a începe această expunere a faptelor din punctul pentru care ne stau la dispoziție date istorice foarte clare și foarte sigure, voi porni cercetarea, în primele două cărți ale scrierii de față, de la epoca în care influența indiană a acționat în modul cel mai profund și mai energic asupra formării culturii malaeziene. Punctul culminant îl reprezintă, evident, înflorirea limbii kawi, cea mai intimă fuziune între cultura indiană și cea autohtonă, pe insula care a cunoscut cele mai timpurii și mai numeroase colonizări indiene. Voi avea în vedere întotdeauna mai ales elementul autohton din această combinație lingvistică, dar îl voi trata constant dintr-o perspectivă mai largă, în toate raporturile sale de înrudire, urmărind dezvoltarea sa până în punctul în care cred că îi voi găsi caracterul specific, acolo unde acesta se prezintă în cea mai amplă și mai pură înflorire a sa, și anume în limba tagaleză. În cartea a treia mă voi reîntoarce la problemele menționate mai sus, extinzând cercetarea, atât cât îmi permit mijloacele disponibile, la întregul arhipelag, și voi verifica astfel dacă această cale, îmbinată cu cea urmată în dezbaterea de până acum, m-ar putea conduce la o evaluare corectă a condițiilor etnice și de limbă din toate insulele.

Limbi menționate și discutate de Humboldt

achagua (germ. *Achagua*) Limbă amerindiană din familia arawak, vorbită astăzi doar de aproximativ o sută de vorbitori din zona de graniță dintre Columbia și Venezuela, mai ales în zona Maracaibo.

anamită (germ. *Anam-Sprache*) Nume vechi pentru limba vietnameză. Face parte din familia de limbi austro-asiatice, grupul mono-khmer, și este atestată în scris începând cu secolul al XVI-lea d. Hr., într-o scriere de origine chineză. În secolul al XVII-lea misionarii introduc alfabetul latin. Este vorbită azi de 55 de milioane de persoane, cele mai multe în Vietnam, unde este limbă oficială.

arabă (germ. *Arabisch*) Limbă aparținând grupului semitic din marea familie de limbi afro-asiatice. Înrudită genealogic și tipologic cu limba ebraică, araba își descoperă vocația universală în secolele al VII-lea – al VIII-lea d. Hr., când devine limbă unică a religiei islamice. Codificată prin gramatici începând cu secolul al VIII-lea și înregistrată în scris printr-un alfabet propriu, varietatea cunoscută sub numele de arabă clasică a fost nu doar limba *Coranului*, ci și a unei mari și prestigioase culturi medievale, cu realizări de prim rang în literatură, filozofie, teologie, medicină, matematică etc. Ca limbă națională și oficială în numeroase state (Arabia Saudită, Irak, Egipt, Siria, Iordania, Libia, Tunisia, Maroc, Algeria etc.) și întrebuințată de peste 150 de milioane de vorbitori nativi, araba vorbită cunoaște numeroase dialecte și varietăți regionale. Unitatea culturală a lumii arabe se bazează pe așa-numita arabă literară, varietate standardizată prin scriere.

bască (germ. *Vaskisch*) Limbă vorbită astăzi de aproximativ un milion de vorbitori nativi, în special în Țara Bascilor, regiune de graniță între Spania și Franța. Întrucât nu este înrudită direct cu nici una dintre familiile de limbi cunoscute, învățații nu au putut ajunge la un consens cu privire la originea ei. Cele mai plauzibile ipoteze converg spre a fi considerată singura continuatoare a unei familii de limbi pre-indo-europene, înrudită eventual cu unele limbi caucaziene. Limbă cu o structură predominant aglutinantă, basca l-a preocupat constant pe Humboldt, care i-a dedicat și câteva studii speciale.

betoiană (germ. *Betoi*) Limbă amerindiană cunoscută astăzi mai ales sub numele de „tucanoană“ și aparținând familiei de limbi cu același nume. Este încă vorbită de aproximativ 4 000 de persoane în regiunea amazoniană, la granița dintre Brazilia și Columbia.

birmană (germ. *Barmanisch*) Limbă din familia sino-tibetană, grupul birmano-tibetan. Este vorbită în actuala Birmanie – unde este limbă oficială –, în India și în

Bangladesh de aproximativ 30 de milioane de oameni. Varietatea literară a fost puternic influențată de sanscrită și de limba pali.

buginezǎ (germ. *Bugis*) Limbă din marea familie austroneziană, grupul indonezian, vorbită în părțile meridionale ale insulelor Celebes și în Borneo de aproximativ 3 milioane de persoane.

cahită (germ. *Cahita*) Limbă amerindiană aparținând grupului uto-aztec. La începutul secolului al XVI-lea era vorbită de peste 200 000 de persoane de-a lungul cursului superior al râurilor Yaqui și Mayo și de-a lungul cursului mijlociu al râurilor Rio Fuente și Rio Petlatlan sau Sinaloa. Este vorbită astăzi în Guatemala și Belize de aproximativ 300 000 de persoane.

chiquită (germ. *Chiquitisch*) Limbă amerindiană cu origine încă neclarificată. Populațiile care vorbeau această limbă locuiau în trecut în partea sud-estică a Boliviei, între Chaco (sud), Río Paraguay (est) și Río Guapay (vest). Astăzi sunt recenzați aproximativ 20 000 de vorbitori în regiunea Santa Cruz.

chineză (germ. *Chinesisch*) Aparținând familiei sino-tibetane și alcătuind singură ramura sinică sau chineză, este limba cu cei mai mulți vorbitori nativi (aproximativ un miliard). Este limbă oficială în China, Taiwan, Singapore, Hong Kong. Înregistrată în scris printr-o scriere hieroglifică inventată în urmă cu aproximativ 4 000 de ani și aflată încă în uz, chineza prezintă o relativă stabilitate în timp. Specialiștii disting totuși câteva varietăți istorice: chineza arhaică (aproximativ 1500 î. Hr. – aproximativ 100 d. Hr.), chineza medie (aproximativ 100 d. Hr. – aproximativ 1200 d. Hr.) și chineza modernă (după 1200). În toate epocile existenței sale istorice, chineza a fost limba oficială a unor state puternice, limbă de cultură cu o bogată literatură și limbă de largă circulație în spațiul asiatic, cu iradieri importante în zonele învecinate ale Oceanului Indian și ale Oceanului Pacific. Este analizată de Humboldt ca limbă-paradigmă pentru tipul lingvistic izolant (absența aproape totală a flexiunii).

cora (germ. *Cora*) Limbă amerindiană aparținând familiei uto-aztece, vorbită astăzi de aproximativ 15 000 de persoane în statele mexicane Jalisco și Nayarit.

daco-romană (germ. *Dako-Romanisch*) Prin această sintagmă Humboldt desemnează limba română.

delaware (germ. *Delaware*) Limbă amerindiană din familia algonkină, astăzi pe cale de dispariție. La începutul secolului al XVII-lea era vorbită în America, pe coasta Atlanticului, între cursul inferior al râului Hudson și ținutul Baltimore.

ebraică (germ. *Hebräisch*) Aparținând, ca și araba, grupului semitic din marea familie de limbi afro-asiatice, ebraica este una dintre cele mai vechi limbi de cultură din istorie. Inițial limbă a unor triburi canaaneene din Palestina, devine limba originară a majorității cărților din Biblie și limbă liturgică a iudaismului primar în primul mileniu î. Hr. După ce a încetat să mai fie limba curentă a evreilor în urma exilului babilonian (secolele al VIII-lea – al VI-lea), ebraica biblică a supraviețuit exclusiv ca limbă de cult și limbă a erudiților, menținându-și o uimitoare unitate și stabilitate. Ebraica modernă (ivrit), limbă oficială a statului Israel (aproximativ 2 milioane de vorbitori), s-a constituit în secolul al XX-lea, ca urmare a voinței politice de a reînvia o limbă unică pentru toți evreii, pe baza structurii gramaticale a ebraicei biblice și cu masive aporturi din limbile moderne în vocabular.

greacă (germ. *Griechisch*) Limbă din marea familie a limbilor indo-europene, a fost adusă în Grecia continentală actuală, în Creta și Cipru, în insulele arhipelagului grecesc și pe coasta mediteraneeană a Asiei Mici, începând cu aproximativ 2 000 de ani î. Hr., de triburi migratoare indo-europene care vorbeau dialecte foarte apropiate. Greaca arhaică a cunoscut mai multe varietăți regionale, dintre care mai importante au fost dialectele ionian, eolian, arcado-cipriot și dorian, fiecare dintre ele purtător al unei culturi scrise, pe baza unui alfabet propriu. După perioada clasică a culturii grecești antice (secolele al VI-lea – al IV-lea î. Hr.), varietatea atică a dialectului ionian s-a impus ca limbă comună a tuturor grecilor, devenind apoi principala limbă de cultură și de comunicare curentă în întregul spațiu mediteraneean și în Orientul Apropiat, ca urmare a cuceririlor militare ale lui Alexandru Macedon (secolul al IV-lea î. Hr.). Limbă a unei culturi literare, filozofice și științifice superioare și a unei civilizații de tip urban (elenismul), bază a culturii clasice europene, greaca a devenit și limba primară a creștinismului, asigurându-și astfel o istorie continuă și pe parcursul Evului Mediu. Cultivată ca limbă de cultură în învățământul european, greaca a fost permanent un model și o sursă de împrumuturi pentru multe dintre limbile europene naționale moderne. Greaca modernă sau neogreaca este vorbită, ca limbă națională și oficială în Grecia și în Cipru, de aproximativ 10 milioane de persoane.

hawaiiană (germ. *Hawaiianisch*) Limbă din familia austroneziană, grupul polinezian, vorbită astăzi de aproximativ 7 500 de persoane în insulele Hawaii. Se presupune că vorbitorii acestei limbi au migrat aici în secolele al II-lea – al VIII-lea din Insulele Societății.

hindustani (germ. *Hondostanisch*) Limbă de tip indo-arian, identică din punct de vedere gramatical cu limba hindi, limbă oficială în India. Numită astăzi de obicei urdu, este limbă oficială în Pakistan. Formată pe bazele limbii comune din Pundgeab în secolul al XI-lea, această limbă a suferit puternice influențe persane și turcești. Termenul *hindustani* a fost creat de filologul John Borthwick Gilchrist în prima jumătate a secolului al XIX-lea, pentru a desemna limba care juca în zonă rolul unei *lingua franca*.

huaztecă (germ. *Huastekisch*) Limbă amerindiană aparținând familiei maya-soque. Înainte de cucerirea spaniolă era vorbită în regiunea Tampico, de la Rio Tuxpam până la Sierra Tamaulipas și de la coasta Golfului Mexic până la Sierra Madre Orientale. Astăzi nu mai există decât aproximativ 70 000 de vorbitori, concentrați în special în statele mexicane San Luis Potosí și Veracruz.

javaneză (germ. *Javanisch*) Limbă din familia limbilor austroneziene, grupul indonezian, cea mai răspândită limbă din acest grup. Atestată în scris încă din secolul al IX-lea, a fost puternic influențată de sanscrită. Javaneza modernă prezintă o structură gramaticală simplificată în comparație cu javaneza veche; vechile împrumuturi din sanscrită au fost înlocuite prin împrumuturi din arabă. Se disting două varietăți: una cultivată (*krama*) și una populară (*ngoko*). Această limbă este vorbită astăzi de aproximativ 70 de milioane de persoane în insula Java (cu excepția coastei nord-estice, unde domină limba sundaneză) și pe coasta învecinată a insulei Madura.

kawi (germ. *Kawi-Sprache*) Limbă scrisă din insula Java, întrebuințată în special de poeți (< sanscr. *kavi* 'poet') și constituită pe baza vechii javaneze. Atestată încă

din secolul al IX-lea, această limbă se diferențiază de celelalte limbi austroneziene prin mulțimea împrumuturilor lexicale din limba sanscrită (o treime din vocabular).

latină (germ. *Lateinisch*) Desemnată adesea de Humboldt prin sintagma *römische Sprache* 'limba romană', latina este o limbă din familia indo-europeană, grupul italic, adusă în Italia de triburi indo-europene pe la jumătatea mileniului al II-lea î. Hr. Odată cu întemeierea Romei la jumătatea secolului al VIII-lea î. Hr., latina a devenit progresiv și rapid limba unei mari culturi, însoțind expansiunea politică și civilizatorie a Imperiului Roman. Cultivată sistematic în școală și prin numeroase gramatici, bazându-se pe o bogată și diversă literatură, latina s-a impus ca una dintre cele mai „perfecte" (i. e. codificate și regularizate) limbi din istorie, comparabilă din acest punct de vedere cu sanscrita, greaca sau ebraica. Către începuturile erei creștine, latina s-a impus ca limbă universală a întregului spațiu mediteraneean, fiind adoptată, într-o formă sau alta, de majoritatea vechilor popoare care trăiau aici, singura limbă pe care latina nu a reușit să o asimileze fiind limba greacă. Prin influențe reciproce, latina și greaca au conturat împreună fundamentele clasice ale culturii europene. Încetând să mai fie o limbă populară vorbită și transformându-se la acest nivel în limbile romanice moderne (italiana, franceza, spaniola, portugheza, româna etc.), latina a supraviețuit ca limbă oficială a creștinismului occidental, ca limbă de stat și ca limbă de cultură în toate țările occidentale pe parcursul întregului Ev Mediu, până în zorii epocii moderne. După ce a fost înlocuită treptat, în funcțiile sale de comunicare (în domeniile administrativ, literar, filozofic etc.), de limbile literare naționale moderne, latina a rămas, ca limbă de cultură, principalul punct de referință și sursă de inovație lexicală pentru palierele superioare ale culturii moderne europene (filozofie, știință, teologie). Inventat încă din epoca arhaică, alfabetul latin se bucură astăzi de o răspândire universală.

lenni lenape Limba desemnată de Humboldt prin numele său amerindian originar este un dialect al limbii delaware, practic dispărut. În vremea primilor coloniști europeni în America, triburile lenape ocupau regiunea orientală a Pennsylvaniei și regiunea sud-estică a actualului stat federal New York.

lituaniană (germ. *Litthauisch*) Limbă indo-europeană aparținând, alături de letonă, grupului baltic. Prezintă numeroase caracteristici arhaice în vocabular și morfologie, unele comune cu limbi vechi precum sanscrita, latina sau greaca, fapt care a atras în mod prioritar atenția învățaților din epocile de început ale lingvisticii comparativ-istorice. Limbă națională și oficială în Lituania, este vorbită astăzi de aproximativ 3 milioane de persoane.

maipură (germ. *Maipure*) Limbă amerindiană dispărută, aparținând uneia dintre cele mai importante familii lingvistice din America de Sud, cea a limbilor arawak.

malaeziană (germ. *Malyisch*) Humboldt întrebuințează termenul *malaezian* pentru a desemna trei realități etnico-lingvistice diferite: a) întreaga familie lingvistică din care fac parte ramura occidentală a limbilor indoneziene și ramura orientală a limbilor polineziene, b) limbile malaeziene occidentale și c) limba malaeziană în sens strict. Limbă aparținând familiei austroneziene, grupul indonezian, malaeziana propriu-zisă prezintă cele mai vechi atestări scrise (secolul al VII-lea d. Hr.) dintre toate limbile acestei familii. La origini, a fost vorbită în peninsula Malacca, în insulele Riau și Linga și pe coasta orientală a Sumatrei. Ca limbă de circulație, este folosită astăzi în întreaga

Indonezie de aproximativ 125 de milioane de persoane. În lexic există numeroase împrumuturi din vechea indiană, din arabă, din persană, din portugheză și din neerlandeză.

malgașă (germ. *Madecassich*) Limbă din familia austroneziană, grupul indonezian, vorbită azi de aproximativ 10 milioane de persoane. Este atestată din secolul al XV-lea în scriere arabă. Prezintă împrumuturi din limbile africane, din arabă și din limbile indo-europene. Este limba oficială în Madagascar.

manciuriană (germ. *Mandschuisch*) Denumite și limbi tunguse, limbile manciuriene fac parte din familia altaică. Cea mai importantă dintre ele este manciuriana propriu-zisă, limbă literară în Manciuria. Aceste limbi sunt astăzi pe cale de dispariție, singura excepție fiind dialectul xibo, vorbit în regiunea Xinjiang din China de aproximativ 18 000 de oameni.

massachusetts (germ. *Massachusetts-Sprache*) Limbă amerindiană din familia algonkină, dispărută azi. La începutul secolului al XVII-lea, era vorbită în America de aproximativ 10 000 de persoane care locuiau în zona din jurul golfului cu același nume și în Rhode Island. Este cunoscută mai ales datorită Bibliei traduse în această limbă de misionarul John Eliot, în anul 1663.

maya (germ. *Maya*) Limbă amerindiană din grupul limbilor maya-soque. Sunt înregistrați oficial aproximativ 300 000 de vorbitori, concentrați mai ales în statele mexicane Yucatán și Campeche. Vorbitori de limba maya se mai găsesc însă și în regiunile meridionale, până în Tabasco, pe platourile Guatemalei, în vestul Hondurasului și în nordul Salvadorului. Pentru a se refugia în fața expansiunii spaniole, populațiile nordice, care vorbeau maya clasică, au migrat spre sud, căutând adăpost în păduri. Se consideră azi că numărul total al vorbitorilor de limbă maya ar fi de aproximativ 2 milioane. Diferențele dintre limba maya clasică și yucataneza modernă sunt neînsemnate.

mexicană (germ. *Mexicanisch*) Limbă amerindiană din familia uto-aztecă, grupul aztecan. Numită aici de Humboldt *mexicană* și denumită de regulă *aztecă*, este desemnată astăzi în patria ei prin cuvintele *nahuatl* sau *nahua*, termeni care vin de la *nahua-tlatolli* ‘vorbire inteligibilă, care sună corect’. Până spre jumătatea secolului al XIX-lea, a fost una dintre limbile importante din punct de vedere cultural ale „Lumii Noi“. După ce a fost *lingua franca* în întregul imperiu aztec, în epoca cuceririi spaniole a fost răspândită într-un teritoriu care se întindea de la orașul Mexico până la Tuxla (Veracruz) și de la Pachuca (Hidalgo) până la Iguala (Guerrero), precum și în numeroase alte enclave lingvistice. A cunoscut o scriere proprie și o literatură destul de bogată. Astăzi mai există doar aproximativ 650 000 de vorbitori nativi.

mixtecă (germ. *Mixtekisch*) Limbă amerindiană din familia mixtecană, grupul otomangue. Este vorbită astăzi de aproximativ 170 000 de persoane în statul mexican Oxaca și în zonele limitrofe din Puebla și din Guerrero. Înrudirea sa cu grupul zapatec este încă și astăzi o problemă controversată. Limba mixtecă cuprinde numeroase dialecte, dintre care multe sunt încă necunoscute.

mohicană (germ. *Mohegans*) Limbă amerindiană din familia algonkină, dispărută între timp. Mohicanii trăiau în regiunea de la vărsarea râului Hudson.

mongolă (germ. *Mongolisch*) Limbă din familia limbilor altaice, care cunoaște numeroase varietăți. S-a scris în această limbă o veche literatură cu conținut buddhist începând cu secolul al XIII-lea. Este astăzi limba oficială în Mongolia (aproximativ 2 milioane de vorbitori), fiind vorbită și în unele regiuni din China și Rusia.

neozeelandeză (germ. *Neu-Seeländisch*) Limbă denumită adesea *maori*, aparține familiei limbilor polineziene și este vorbită astăzi de aproximativ 100 000 de persoane, mai ales în Noua Zeelandă.

pali (germ. *Pali*) Limbă din familia indo-europeană, ramura indo-ariană, grupul indian; este importantă ca idiom religios, căci în ea au fost redactate cele mai vechi și mai importante texte sacre ale buddhismului. Supraviețuiește astăzi doar ca limbă scrisă și limbă liturgică în Birmania, Thailanda și Ceylon (Sri Lanka).

papuașă (germ. *Papua-Sprache*) Termen generic folosit de Humboldt pentru a denumi grupul de limbi vorbite de populațiile ne-malaeziene din Noua Guinee și din insulele vecine.

persană (germ. *Persisch*) Limbă din familia indo-europeană, ramura indo-ariană, grupul iranian, vorbită astăzi de aproximativ 25 de milioane de persoane în Iran (limbă națională și oficială) și în țările învecinate. Limbă a unei vechi și prestigioase culturi, persana a cunoscut numeroase varietăți istorice sau regionale, dintre care cele mai importante sunt următoarele: persana veche (achemenidă), limba oficială și de circulație în Imperiul Persan (secolele al VII-lea – al IV-lea î. Hr.), persana medie (secolele al III-lea î. Hr. – al VIII-lea d. Hr.), limbă a Imperiului Sasanid, și persana modernă (începând cu secolul al IX-lea). În toate epocile evoluției sale istorice, persana a exercitat puternice influențe asupra limbilor învecinate.

peruană (germ. *Peruanisch*), v. **quechua**.

quechua (germ. *Quechua*) Limbă amerindiană din familia quechumaran, actualmente cea mai răspândită dintre limbile indigene ale Americii Latine, vorbită de aproximativ 6 milioane de persoane, mai ales în Peru și Bolivia, unde este limbă oficială alături de spaniolă. A fost limba oficială și limbă de cultură în Imperiul Incaș, care ocupa vaste teritorii din actualele state Peru, Bolivia, Ecuador, Chile și Columbia. Preluată și întrebuințată de conchistadorii spanioli ca *lingua franca* și în scopuri misionare, a cunoscut o bogată literatură. A fost desemnată de Humboldt și cu termenul de *peruană*.

reto-romană (germ. *Rhäto-Romanisch*) Limbă romanică dezvoltată pe baza romanizării vechii provincii romane Raetia, reto-romana este una dintre cele patru limbi oficiale în Elveția, alături de germană, franceză și italiană. În ciuda eforturilor susținute ale statului elvețian și ale numeroaselor asociații locale de vorbitori nativi, această limbă nu mai este vorbită astăzi decât de aproximativ 35 000 de persoane (recensământul din anul 2000).

sandwiciană (germ. *Sandwich-Sprache*) Cu acest nume, Humboldt desemna limba hawaiiană, căci numele inițial atribuit de englezi insulei Hawaii a fost cel de *Insulele Sandwich*. V. **hawaiiana**.

sanscrită (germ. *Sanskrit*) Humboldt împărtășea prețuirea unanimă a contemporanilor săi pentru această limbă, socotită, alături de latină și greacă, întruchiparea desăvârșită a geniului creator al omului. Adjectivul corespondent (germ. *sanskritisch*)

este folosit frecvent de Humboldt pentru a desemna întreaga familie a limbilor indo-europene (sau indo-germanice). Sanscrita propriu-zisă este o limbă din marea familie a limbilor indo-europene; aparținând ramurii indo-ariene, s-a desprins de ariană pe la începutul mileniului al II-lea î. Hr., iar câteva secole mai târziu purtătorii acestei limbi au ocupat India, punând aici bazele unei mari culturi, a cărei expresie lingvistică a fost tocmai sanscrita. Încă din Antichitate s-au conturat două varietăți distincte: sanscrita vedică, limba celor patru cărți sacre ale brahmanismului (*Rigveda*), a comentariilor teologice (*Brahmana*) și filozofice (*Upanișad*), respectiv sanscrita clasică, idiom în care s-a scris o bogată literatură (*Panciatantra*, *Mahabharata*, *Ramayana*). Ambele varietăți au fost intens și continuu cultivate, prima ca limbă liturgică, iar a doua ca limbă literară și savantă, perfecționându-se deopotrivă prin codificări succesive și ajungând astfel la un înalt grad de regularitate fonetică și morfologică și la un vocabular bogat și nuanțat. Numeroasele gramatici elaborate de-a lungul timpului de gramaticienii indieni, dintre care cel mai cunoscut este Pānini (secolele al VI-lea – al V-lea î. Hr.), gramatici elaborate pe principii descriptive și normative clare și riguroase, au contribuit și ele la rafinarea sanscritei. Alfabetul sanscritei, numit *devanagari* ('scrierea zeilor'), este socotit, cu cele 13 semne vocalice și 34 de semne consonantice ale sale, drept unul dintre cele mai desăvârșite sisteme de scriere inventate vreodată. Aria de influență culturală și lingvistică a sanscritei este imensă, ea exercitându-se nu doar asupra limbilor indiene medievale și moderne, ci și asupra limbilor din întregul spațiu asiatic (limbile sino-tibetane, polineziene etc.). Acest destin istoric de excepție, alături de calitățile intrinseci ale sanscritei, au trezit în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea admirația erudiților europeni. În 1786, orientalistul englez Sir William Jones (1746–1794) a subliniat asemănările izbitoare dintre sanscrită și limbile clasice europene, latina și greaca, arătând că acestea nu pot fi întâmplătoare și că nu se pot explica decât printr-o origine comună a celor trei limbi (la care se adaugă alte limbi vechi, gotica și celtica). Descoperirea de către europeni a sanscritei a contribuit astfel la nașterea gândirii lingvisticii moderne, fundamentată pe principiile studiului comparativ și istoric al limbilor. Este analizată de Humboldt ca model ideal de limbă flexionară.

semitică (germ. *das Semitische*) Termen generic prin care Humboldt desemnează fie întregul ansamblu al limbilor aparținând familiei semitice (ebraica și araba, mai ales), fie presupusa limbă-mamă a tuturor limbilor aparținând acestei familii.

siameză (germ. *Siamesisch*) Limbă aparținând familiei limbilor sino-tibetane, grupul thai. Denumită adesea și *thai*, siameza este singura limbă din această familie care a reușit să se concretizeze într-o literatură destul de veche și de bogată (secolul al XIV-lea d. Hr.). Limbă națională și oficială în Thailanda, este vorbită de asemenea în Birmania, China și Vietnam (aproximativ 30 de milioane de vorbitori).

tagaleză (germ. *Tagalisch*) Limbă aparținând grupului de limbi austroneziene. Denumită și *tagalog*, a fost atestată în scris din secolul al XVI-lea și, ca limbă oficială în Filipine, este vorbită astăzi de 40–50 de milioane de persoane.

tahitiană (germ. *Tachitisch*) Limbă aparținând marii familii austroneziene, grupul polinezian; vorbită de aproximativ 60 000 de vorbitori nativi în Polinezia franceză (Tahiti, Moreea, Insulele Societății etc.), este întrebuințată ca *lingua franca* de populațiile din întreaga Polinezie centrală. Beneficiind de o ortografie stabilită de misionari

englezi la începutul secolului al XIX-lea, este întrebuințată în diferite publicații, mai ales confesionale.

tamilă (sau **tamulă**) (germ. *Tamulische*) Cea mai importantă limbă din familia limbilor dravidiene, limbi care au predominat în subcontinentul indian înainte de venirea aici a indo-arienilor. Posedă o bogată literatură datând încă din secolul al III-lea d. Hr. Este folosită azi de aproximativ 50 de milioane de vorbitori: în India (45 de milioane), Ceylon, Vietnam, Africa de Sud, Malaezia, Singapore, Insulele Fiji, Insulele Mauritius.

telingă (germ. *Telingisch*) Denumită și *tebugu*, face parte din familia limbilor dravidiene, fiind cea mai răspândită dintre ele. Este vorbită de la Madras până la nord de Vizagapatam, ocupând bazinele medii și inferioare ale râurilor Kistna și Godavari. Primele atestări literare datează din secolul al XI-lea. Astăzi, limba telingă sau tebugu este limba oficială a statului indian Andhra Pradesh și este vorbită de aproximativ 55 de milioane de oameni.

tonga (germ. *Tongisch*) Limbă polineziană aparținând familiei malaio-polineziene, vorbită mai ales în insula Tonga; înrudită cu hawaiiana, tahitiana și samoana.

yarura (germ. *Yarura*) Limbă vorbită încă de aproximativ 2 000 de persoane în regiunea amazoniană, pe țărmurile fluviilor Orinoco și Apure, în Venezuela. Numele local al acestei limbi dificil de clasificat este *pumé*.

zend (germ. *Zend*) Termenul *zend* este o denumire improprie, dar larg răspândită în secolul al XIX-lea pentru a desemna limba *Avestei*. În realitate, cuvântul nu se referă la această limbă, ci la explicațiile (*zend*) pe marginea *Avestei*, adică la întreaga literatură medio-persană de comentarii ale textelor sacre ale zoroastrismului; de aceea, acest idiom este denumit astăzi mai ales *persana avestică*.

Bibliografie generală

A. Lucrări citate de Humboldt

Adelung, Johann Cristoph, *Mithridates, oder allgemeine Sprachenkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in bey nahe fünfhundert Sprachen und Mundarten*. Fortgesetzt und bearbeitet von Johann Severin Vater, Vossische Buchhandlung, Berlin, I–1806, II–1809, III–1816, IV–1817.

Ampère, Jean Jacques, „De la Chine et des travaux de M. Abel-Rémusat", în *Revue des deux mondes*, VIII, 1832, pp. 373–405.

Anderson, Robert, *Rudiments of Tamul grammar, combining with the rules of Kodun Tamul, or the ordinary dialect, an introduction to Shen Tamul, or the elegant dialect of the language*, J. M. Richardson, London, 1821.

Anonim, „Nouvelles. Société asiatique", în *Journal asiatique*, III, 1823, pp. 57–63.

Arcadius, *Ἀρκαδίου περὶ τόνων*. Arcadius grammaticus Antiochenus, *De accentibus*. E codicibus Parisinis primum edidit Edmund Henr. Barkerus, apud Gerhardum Fleischerum, Lipsiae, 1820.

Berghaus, Heinrich Karl Wilhelm, *Asia Sammlung von Denkschriften in Beziehung auf die Geo- und Hydrographie dieses Erdtheils*. Zusammengetragen von H. Berghaus, J. Perthes, Gotha, I–VII, 1832–1835.

Bernhardi, August Ferdinand, *Anfangsgründe der Sprachwissenschaft*, Frölich, Berlin, 1805.

Bernhardy, Gottfried, *Wissenschaftliche Syntax der griechischen Sprache*, Duncker und Humblot, Berlin, 1829.

Böckh, August, *De metris Pindari libri III*. Apud J. A. G. Weigel, Lipsiae, 1814.

Bopp, Franz, *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache. Nebst Episoden des Ramajan und Mahabharat in genauen metrischen Übersetzungen aus dem Originaltexte und einigen Abschnitten aus den Veda's*. Herausgegeben und mit Vorerinnerungen begleitet von Dr. K. J. Windischmann, Andräische Buchhandlung, Frankfurt, 1816.

—, „Analitical comparison of the Sanskrit, Greek, Latin, and Teutonic languages, shewing the original identity of their grammatical structure", în *Annals of the Oriental Literature*, I, 1820, pp. 1–65.

—, *Ausführliches Lehrgebäude der Sanskrita-Sprache*. Apud Ferdinandum Dümmler, Berolini, I–III, 1824–1827.

—, „Vergleichende Zergliederung des Sanskrits und der mit ihm verwandten Sprachen. Erste Abhandlung. Von den Wurzeln und Pronominen erster und zweiter Person", în *Abhandlungen der philosophischen Klasse der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin aus dem Jahre 1824*, 1826, pp. 117–148.

—, „Deutsche Grammatik von Dr. Jakob Grimm. Zweite Auflage. Göttingen in der Dietrich'schen Buchhandlung. Erster Theil. 1822. XIX und 1802 S. Zweiter Theil. 1826. XII und 1020 S. in 8°", în *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik*, 1827, pp. 251–303; pp. 725–759 (recenzie).

—, „Vergleichende Zergliederung des Sanskrits und der mit ihm verwandten Sprachen. Dritte Abhandlung. Über das Demonstrativum und den Ursprung der Casuszeichen", în *Abhandlungen der philosophischen Klasse der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin aus dem Jahre 1826*, 1826, pp. 65–102.

—, *Grammatica critica linguae sanscritae.* Fasc. I et II, quo continentur euphoniae leges una cum declinationis et conjugationis doctrina. Ex Officina Academica, Berolini, 1829, 1832.

—, „Etymologische Forschungen auf dem Gebiet der Indo-Germanischen Sprachen, mit besonderem Bezug auf die Lautumwandlung im Sanskrit, Griechischen, Lateinischen, Littauischen und Gothischen von Aug. Friedr. Pott. Lengo, im Verlag der Meyerschen Hofbuchhandlung, 1833", în *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik*, I, 1834, pp. 81–88; pp. 89–94; pp. 97–99 (recenzie).

—, *Kritische Grammatik der Sanskritsprache in kürzerer Fassung*, Dümmler, Berlin, 1834.

—, *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen, Altslavischen und Deutschen*, I–III, Dümmler, Berlin, 1833–1852.

Burnouf, Eugène, „A grammar of the T'hai or Siamese language by capt. J. Low. Calcutta, „1828. Article de M. Eug. Burnouf", în *Nouveau Journal Asiatique*, IV, 1829, pp. 210–228.

Burnouf, Eugène/Lassen, Christian, *Essais sur le Pali, ou langue sacré de la presqu'île au-delà du Gange, avec six planches lithographiées, et la notice des manuscrits palis de la Bibliothèque du Roi*, Dondey-Dupré, Paris, 1826.

Buschmann, Johann Karl Eduard, *Lehrbuch der englischen Aussprache*, Dümmler, Berlin, 1832.

Camaño, Joaquín, *De la lengua Chiquita*. Manuscris din colecţia Schlözer, Coll. Ling. Fol. 23, Berlin.

Carey, Felix, *A grammar of the Burman language. To which is added a list of the simple roots from which the language is derived*, The Mission Press, Serampore, 1814.

Carey, William, *A grammar of the Sungskrit language, composed from the works of the most esteemed grammarian. To which are added examples for the exercise of the students, and a complete list of the dhattos, or roots*, The Mission Press, Serampore, 1806.

Challan, Abbé, *Vocabulaire Malgache, distribué en 2 parties, la 1ère François et Malgache, la 2e Malgache et François*, Isle de France, f. ed., 1773.

Chapelier, Louis Armand, *Vocabulaire malgache–françois (district nord de Madagascar) par M. Chapelier, nouvellement rédigé, en suivant l'ordre alphabétique,* Berlin, 1830 (prelucrare manuscrisă de Eduard Buschmann).

Cicero, Marcus Tullius, *Ad Marcum Brutum orator*. Ed. Heinrich Meyer, Lehnhold, Lipsiae, 1827.

Colebrooke, Henry Thomas, *Cósha, or Dictionary of the Sanskrit language by Umura Singha, with an English interpretation and annotations*, Serampore, 1808 (ed. a II-a: 1825).

Crawfurd, John, Dicționar manuscris javanez-englez trimis lui Humboldt de autor în anul 1831.

Demetrios Phalereus, *De elocutione*. Apud Iuntas, Florentiae, 1552; sau *Δημητρείου Περὶ ἑρμηνειας βιβλίον. Demetrii de elocutione liber*. Curavit Johannes Gottlob Schneider, ex bibliopolio Richterio Altenburgii, 1779.

Diefenbach, Lorenz, *Über die jetzigen romanischen Schriftsprachen*. J. Ricker, Leipzig, 1831.

Du Ponceau, Peter Stephen (citat de Eliot 1822, Heckevelder 1819 și Zeisberger 1827).

Edwards, Jonathan, *Observations on the language of the Muhhakaneew Indians*. A new edition with notes by J. Pickering. As published in the Massachusetts historical collections, Phelps and Farnham, Boston, 1823.

Eliot, John, *A grammar of the Massachusetts Indian language*. A new edition with notes and observations by Peter S. Du Ponceau, and an introduction and supplementary observations by John Pickering. As published in the Massachusetts historical collections. Phelps & Farnham, Boston, 1822.

Ewald, Georg Heinrich August, *Kritische Grammatik der hebräischen Sprache ausführlich bearbeitet*, Hahn, Leipzig, 1827.

—, *Grammatik der hebräischen Sprache des Alten Testamentes, in vollständiger Kürze neu bearbeitet*, Hahn, Leipzig, 1828. Ed. a II-a: 1835.

Flancourt, Étienne de, *Dictionnaire de la langue de Madagascar avec un petit recueil des noms* & *dictions propres des choses qui sont d'une mesme espèce. Plus quelques mots du language des sauvages de la baye de Saldagne au cap de Bonne Espérance. Un petit catéchisme* & *les prières du matin* & *du soir que les missionaires font* & *enseignent aux néophites* & *cathécumènes de cette isle, le tout en françois* & *en cette langue*. I–II, G. Josse, Paris, 1658.

Forneri, Giuseppe Maria, Autor al unui manuscris neidentificat, citat de Humboldt după gramatica limbii yarura de Lorenzo Hervás y Panduro.

Forster, Henry Pitts, *An essay on the principles of Sanscrit grammar*, Press of Ferris, Calcutta, 1810.

Froberville, Barthélemi Huet de, Vocabular malgaș–francez manuscris, în șapte volume, prelucrat în 1816 de Froberville și aflat în posesia lui Sir Robert Tarquhar; citat de Jacquet 1833 și împrumutat de Humboldt de la Alexander Johnson.

Gericke, Johann Friedrich Karl, *Eerste Gronden der Javaansche Taal, benevens Javaansch Leer- en Leesboek, met eene Woordenlijst ten gebruike bij hetzelve*. Ter Lands Drukkerij, Batavia, 1831.

Gesenius, Friedrich Heinrich Wilhelm, *Hebräisch – deutsches Handwörterbuch über die Schriften des Alten Testaments, durchaus nach alphabetischer Ordnung. Mit Einschluß der geographischen Namen, der chaldäischen Wörter beim Daniel und Esra und einem analytischen Anhange*. F. C. W. Vogel, Leipzig, I–II, 1810–1812.

—, *Kritische Geschichte der hebräischen Sprache und Schrift. Eine philologisch-historische Einleitung in die Sprachlehren und Wörterbücher der hebräischen Sprache*. F. C. W. Vogel, Leipzig, 1815.

—, *Ausführliches grammatisch-kritisches Lehrgebäude der hebräischen Sprache mit Vergleichung der verwandten Dialekte*. F. C. W. Vogel, Leipzig, 1817.

Gilchrist, John Borthwick, *Hindoostanee philology, comprising a dictionary English and Hindoostanee, also Hindoostanee and English, with a grammatical introduction.* I–Manners and Miller, Edinburgh, 1810; II–Parbury, Allen & Co., London, 1825.

Gilij, Filippo Salvatore, *Saggio di Storia Americana, o sia Storia naturale, civile, e sacra de'regni e delle provincie Spagnuole di Tarra-ferma nell'America meridionale*, Luigi Perego, Roma, I–IV, 1780–1784.

Gonzales, Diego Pablo, *Manual para administrar á los Indios del idioma Cahita los santos sacramentos segun la reforma de NN. SS. PP. Paulo V. y Urbano VIII*, Imprenta Real de Superior Gobierno de Doña Maria de Ribera, México, 1740.

Grimm, Jacob, *Deutsche Grammatik*, Dieterich, Göttingen, I–1819, II–1826, III–1831, IV–1837.

Harris, Jakob James, *Hermes oder Philosophische Untersuchungen über die allgemeine Grammatik*. Uebersetzt von Christian Gottfried Swerbeck, nebst Anmerkungen und Abhandlungen von Friedrich August Wolf und dem Uebersetzer. J. J. Gebauer, Halle, 1788.

Haughton, Sir Graves Chamney (ed.), *Mánava-Dherma-Sásra, or The Institutes of Menu.* Vol. I, *Sanskrit text*. Vol. II, *Institutes of Hindu law, or The ordinances of Menu, according to the gloss of Cullúca. Comprising the Indian system of duties, religious and civil. Verbally translated from the original, with a preface by Sir William Jones.* A new edition, collated with the Sanskrit text. Cox and Baylis, London, 1825.

Heckewelder, John, „Correspondence between Mr. Heckewelder and Mr. Duponceau on the languages of the America Indians", în *Transactions of the Historical and Literary Comitee of the American Philosophical Society held at Philadelphia for promoting useful knowledge*, Philadelphia, I, 1819, pp. 351–451.

Hervás y Panduro, Lorenzo, *Elementi grammaticali della lingua Yarura*. Manuscris, op. nr. 342 din *Archivio romano della Compagnia di Gesù* din Roma.

—, *Elementi della lingua Maya o Yucatana*. Manuscris, op. nr. 342 din *Archivio romano della Compagnia di Gesù* din Roma.

Homer, *Ilias*. Nova editio accurata in usum praelectionum academicarum et scholarum, herausgegeben von Gottfried Heinrich Schäfer, Weigel, Lipsiae, 1819.

Hough, George Henry, *An English and Burman vocabulary, preceded by a concise grammar in which the Burman definitions and words are accompanied with a pronunciation in the English character*, S. ed., Serampore, 1825.

Humboldt, Wilhelm von, „Ueber die Aufgabe des Geschichtsschreibers", în *Abhandlungen der historisch-philologischen Klasse der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Aus den Jahren 1820–1821*, 1822, pp. 305–322.

—, „Ueber das Entstehen der grammatischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung", în *Abhandlungen der historisch-philologischen Klasse der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Aus den Jahren 1822–1823*, 1825, pp. 401–430.

—, *Lettre à M. Abel-Rémusat sur la nature des formes grammaticales en général, et sur le génie de la langue chinoise en particulier*, Imprimerie Royale, Paris, 1828.

—, „Ueber den Dualis", în *Abhandlungen der historisch-philologischen Klasse der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Aus dem Jahre 1827*, 1830, pp. 161–187.

—, „Ueber die Verwandschaft der Ortsadverbien mit dem Pronomen in einigen Sprachen", în *Abhandlungen der historisch-philologischen Klasse der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Aus dem Jahre 1829*, 1832, pp. 1–26.

—, „Extraits d'une lettre de M. le baron G. de Humboldt à M. E. Jacquet sur les alphabets de la Polynésie asiatique", în *Nouveau Journal Asiatique*, IX, 1832, pp. 481–511.

—, *Ueber die Kawi-Sprache auf der Insel Java, nebst einer Einleitung über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, I–III, F. Dümler, Berlin, 1836–1839.

—, „Ueber die Verwandschaft des Griechischen Plusquamperfectum, der reduplicirenden Aoriste und der Attischen Perfecta mit einer Sanskritischen Tempusbildung [1838]", în Wilhelm von Humboldt, *Gesammelte Schriften* („Akademieausgabe"), Albert Lertzmann (ed.), vol. VI/1, 1907, pp. 58–75.

—, „Ueber das Verbum in den Americanischen Sprachen", în vol. Jürgen Trabant (ed.), Wilhelm von Humboldt, *Über die Sprache. Reden vor der Akademie*, Francke, Tübingen, 1994, pp. 82–97.

Jacquet, Eugène Vincent Stanislas, „Mélanges malays, javanais et polynésiens", în *Nouveau Journal Asiatique*, XI, 1833, pp. 97–160.

Johnson, Samuel, *A Dictionary of the English language, in which the words are deduced from their originals and illustrated in their different significations by examples from the best writers, together with a history of the language and an English grammar.* With numerous corrections and with the addition of several thousand words by Henry John Todd, I–II, Longman/Hurst, London, 1818.

Judson, Adoniram, *A Dictionary of Burman language, with explanations in English. Compiled from the manuscripts of. A. Judson and of other missionaries in Burmah*. Baptist Mission Press, Calcutta, 1826.

Julien, Stanislaus, *Vindiciae philologicae in linguam sinicam. Dissertatio prima de quibusdam litteris sinicis quae nonnunquam, genuina significatione deposita, accusandi casum mere denotant. Conscripsit et exemplis sinice impressis instruxit et illustravit Stanislaus Julien*, Dondey-Dupré, Paris, 1830.

Klaproth, Julius Heinrich, *Supplément au Dictionnaire chinois–latin du P. Basile de Gemona* [= Basilio da Gemona, *Dictionnaire chinois, français et latin*. Publié par M. De Guignes, Paris, 1813], Imprimerie Royale, Paris, 1819.

—, *Asia polyglota*, I. M. Eberhart, Paris, 1823.
Lassen, Christian, v. Burnouf/Lassen 1826.
Lee, Samuel (ed.), *A Grammar and vocabulary of the language of New Zeeland*. By Thomas Kendall, with a preface of Samuel Lee. Published by the Church Missionary Society, R. Watts, London, 1820.
Lepsius, Richard, *Paläographie als Mittel für die Sprachforschung, zunächst am Sanskrit nachgewiesen*, Oehmgke, Berlin, 1834.
Leyden, John, „On the languages and literature of the Indo-Chinese nations", în *Asiatick Researches, or Transactions of the Society, instituted in Bengal for inquiring into the history and antiquities, the arts, sciences and literature of Asia*, X, 1808, pp. 158–289.
Los Reyes, Antonio de, *Arte de la lengua Mixteca*. En casa de Pedro Balli, México, 1583.
Los Santos, Domingo de, *Vocabulario de la lengua tagala* [1703]. Ed. de Balthasar Mariano, Sampaloc, 1794.
Low, James, *A grammar of the Thai, or Siamese language*, Baptist Mission Press, Calcutta, 1828.
Mariner, William, *An account of the natives of the Tonga Islands in the South Pacific Ocean, with an original grammar and vocabulary of their language. Compiled and arranged from the extensive communications of Mr. William Mariner, several years resident in those islands*. Ed. a II-a, John Martin (ed.), I–II, Murray, London, 1818.
Marsden, William, *A Dictionary of Malayan language in two parts, Malayan and English, and English and Malayan*. Cox & Baylis, London, 1812.
Merian, Andreas Adolf von, *Principes de l'étude comparative des langues. Suivi d'observations sur les racines des langues sémitiques, par M. Klaproth*. Schubart/Heideloff, Paris, 1828.
Michaelis, Christian Benedict, *De seminibus bilitteris et significatu vocum Hierogliphico*, Halae, 1709.
Morrison, Robert, *A Dictionary of the Chinese language*, Honorable East India Company's Press, I–III, Macao, 1815–1823.
Neumann, Caspar, *Hoc est Clavis domus Heber, reserans januam ad significationem hieroglyphicam litteraturae hebraicae perspiciendam*, Esaia Fellgibell, Bratislava, 1712–1715.
Pott, August Friedrich, *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der Indo-Germanischen Sprachen, mit besonderem Bezug auf die Lautumwandlung im Sanskrit, Griechischen, Lateinischen, Littauischen und Gothischen*, Meyer-Buchhandlung, Lemgo, I–II, 1833–1836.
Prémare, Joseph Henry de, *Notitia linguae sinicae*. Sumptibus Collegii Anglo-Sinici, Mallaccae, 1831.
Reitz, Friedrich Wolfgang, *De temporibus et modis verbi Graeci et Latini*. Pars I, ex officina Langenheimiana, Lipsiae, 1766.
Raffles, Thomas Stamford, „On the Malayu nation, with a translation of its maritime institutions", în *Asiatick researches, or Transactions of the Society, instituted in Bengal*

for inquiring into the history and antiquities, the arts, sciences, and literature of Asia, 1816, XII, pp. 102–158.

Rémusat, Jean Pierre, Abel, „Utrum lingua sinica sit vere monosylabica? Disputatio philologica in qua de grammatica Sinica obiter agitur", în *Fundgruben des Orients*, III, 1813, pp. 279–288.

—, *Éléments de la grammaire chinoise, ou principes généraux du Kou-wen, ou style antique*, Imprimerie Royale, Paris, 1822.

Rodríguez, Domingo, [citat ca informator de Hervás în *Elementi della Lingua Maya, o Yucatana*].

San Buenaventura, Francisco Gabriel de, *Arte de la lengua maya*, Viuda de Bernardo Calderón, México, 1684.

Schlegel, August Wilhelm von, *Ramayana, id est carmen epicum de Ramae rebus gestis, poetae antiquissimi Valmicis opus.* Textum codicibus manuscriptis collatis recensuit, interpretationem latinam et annotationes criticas adiecit Aug. Guil. a Schlegel, vol. I–II, Weber, Bonn, 1829–1838.

—, „Über die Zunahme und den gegenwärtigen Stand unserer Kenntnisse von Indien", în *Berliner Kalender auf das Gemeine Jahr 1831*. Herausgegeben von der Königlichen Preußischen Kalender-Deputation, 1831, pp. 3–160.

Schlegel, Friedrich von, *Über die Sprache und Weisheit der Indier. Ein Beitrag zur Gründung der Alterthumskunde*, Mohr und Zimmer, Heidelberg, 1808.

Sophocles, *Sophoclis Œdipus Tyrannus et Euripidis Orestes ex optimis exemplaribus emendati.* Cura et studio Rich. Fr. Ph. Brunck, praefatio est I. Schweighaeuser, apud Trettel et Würtz, Argentorati et Parisiis, 1779.

Tapia Zenteno, Carlos de, *Arte novissima de lengua Mexicana*. Por la viuda de Joseph Bernardo de Hogal, México, 1753.

—, *Noticia de la lengua Huasteca*. En la Imprenta de la Bibliotheca Mexicana, México, 1767.

Vetancurt, Augustin de, *Arte de la lengua Mexicana.* Dispuesto por orden, y mandato de N. R.mo P. Fr. Francisco Treviuser, apud Trettel et Würtz, Argentorati et Parisiis, 1673.

Wilkins, Charles, *Grammar of the Sanskrita language,* Bulmer & Co., London, 1808.

Wilson, Horace Hayman, *A dictionary, Sanskrit and English. Translated, emended and enlarged from an original compilation prepared by learned natives for the College of Fort William*, Pereira, Calcutta, 1819.

Wolf, Friedrich August, *Prolegomena ad Homerum, sive de operum Homericorum prisca et genuina forma variisque mutationibus et probabili ratione emendandi*, vol. I, a libraria Orphanotropei, Halis Saxonum, 1794–1795.

—, *Encyclopädie der Philologie.* Nach dessen Vorlesungen im Winterhalbjahre 1798–1799, herausgegeben und mit einigen literarischen Zusätzen versehen von S. M. Stockmann, Leipzig, 1831.

Zeisberger, David, *Grammar of the language of the Lenni Lenape or Delaware Indians. Translated from the German manuscript of the author by Peter Stephen Du Ponceau, with a preface and notes by the translator*, Philadelphia, 1827.

B. Lista principalelor scrieri ale lui Wilhelm von Humboldt*

1788–1790 – *Über Religion* (*Despre religie*).
1789–1801 – *Pariser Tagebücher* (*Jurnale pariziene*).
1791 – *Ideen über Staatsverfassung durch die neue französische Constitution veranlasst* (*Idei despre constituție sugerate de noua Constituție franceză*).
—, *Über die Gesetze der Entwicklung der menschlichen Kräfte* (*Despre legile de dezvoltare a forțelor omului*).
1792 – *Ideen zu einem Versuch, die Gränzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen* (*Idei pentru o încercare de a defini granițele acțiunii statului*).
1793 – *Theorie der Bildung des Menschen* (*Teoria educării omului*).
—, *Über das Studium des Alterthums, und des Griechischen insbesondere* (*Despre studiul Antichității, și în special al celei grecești*).
1794 – *Rezension von Jakobis Woldemar* (*Recenzie la Jakobis Woldemar*).
—, *Über den Geschlechtsunterschied und dessen Einfluss auf die organische Natur* (*Despre deosebirea dintre sexe și influența acesteia asupra naturii organice*).
1795 – *Plan einer vergleichenden Anthropologie* (*Plan pentru o antropologie comparată*).
—, *Über die männliche und weibliche Form* (*Despre forma masculină și cea feminină*).
1795–1796 – *Über Denken und Sprechen* (*Despre gândire și vorbire*).
1796–1797 – *Das achzehnte Jahrhundert* (*Secolul al optsprezecelea*).
1797 – *Schema der Künste* (*Schemă a artelor*).
—, *Über den Geist der Menschheit* (*Despre spiritul umanității*).
1798 – *Über die Kantische und Fichtesche Philosophie* (*Despre filozofia kantiană și cea fichteană*).
—, *Über Göthes Hermann und Dorothea* (*Despre* Hermann și Dorothea *al lui Goethe*).
1799 – *Musée des Petits Augustins* (*Muzeul Petits Augustins*).
1801–1802 – *Fragmente der Monographie über die Basken* (*Fragmente din monografia despre basci*).
1801 – *Die Vasken, oder Bemerkungen auf einer Reise durch Biskaya und das französische Baskenland im Frühling des Jahres 1810, nebst Untersuchungen über die vaskische Sprache und Nation und einer kurzen Darstellung ihrer Grammatik und ihres Wortschatzes* (*Bascii sau Observații asupra unei călătorii prin Biscaya și prin provincia franceză Țara Bascilor în primăvara anului 1801, împreună cu Cercetări asupra națiunii și limbii basce și o scurtă Prezentare a gramaticii și vocabularului acesteia*).
1806 – *Latium und Hellas oder Betrachtungen über das classische Alterthum* (*Latium și Hellas, sau Considerații despre Antichitatea clasică*).
1807 – *Geschichte des Verfalls und Unterganges der Griechischen Freistaaten* (*Istoria declinului și prăbușirii statelor libere grecești*).
—, *Über den Charakter der Griechen, die idealische und historische Ansicht desselben* (*Despre caracterul grecilor, examinarea ideală și istorică a acestuia*).

* Redactată pe baza ediției Academiei din Berlin (*Wilhelm von Humboldts Gesammelte Schriften*, vol. I–XVI, ed. Albert Leitzmann, Berlin, 1903–1936) (*n. trad.*).

1810–1811 – *Einleitung in das gesammte Sprachstudium* (*Introducere în studiul complet al limbajului*).
1811 – *Berichtigungen und Zusätze zum ersten Abschnitte des zweiten Bandes des Mithridates über die Cantabrische oder Baskische Sprache* (*Rectificări și adaosuri la primul capitol, volumul al doilea din Mithridates, despre limba cantabrică sau bască*).
1812 – *Ankündigung einer Schrift über die Vaskische Sprache und Nation, nebst Angabe des Gesichtspunctes und Inhalts derselben* (*Comunicat cu privire la o scriere despre limba și națiunea bascilor, împreună cu o informare despre punctul de vedere și conținutul acesteia*).
—, *Essai sur les langues du Nouveau Continent* (*Eseu despre limbile Noului Continent*)
1812–1814 – *Über Sprachverwandschaft* (*Despre înrudirea dintre limbi*).
1814 – *Über die Bedingungen unter denen Wissenschaft und Kunst in einem Volke gedeihen* (*Despre condițiile în care înfloresc la un popor știința și arta*).
—, *Betrachtungen über die Weltgeschichte* (*Considerații despre istoria mondială*).
1816 – *Aeschylos Agamemnon metrisch übersetzt* (Agamemnon *al lui Eschil tradus în structuri metrice*).
—, *Bruchstück einer Selbstbiographie* (*Fragment dintr-o autobiografie*).
1818 – *Betrachtungen über die bewegenden Ursachen in der Weltgeschichte* (*Considerații despre cauzele care pun în mișcare istoria mondială*).
1820 – *Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung* (*Despre studiul comparativ al limbilor în relație cu diferitele epoci ale dezvoltării acestora*).
1820–1821 – *Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Hispaniens vermittelst der Vaskischen Sprache* (*Verificare cu ajutorul limbii basce a cercetărilor despre băștinașii din Hispania*).
1821 – *Über den Einfluss des verschiedenen Charakters der Sprachen auf Literatur und Geistesbildung* (*Despre influența caracterului diferit al limbilor asupra literaturii și formării spirituale*).
—, *Über die allgemeinsten Grundsätze der Wortbetonung mit besonder Rücksicht auf die Griechische Accentlehre* (*Despre principiile cele mai generale ale accentuării cuvintelor, cu o atenție specială asupra accentuării grecești*).
—, *Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers* (*Despre sarcina istoriografului*).
—, *Versuch einer Analyse der Mexikanischen Sprache* (*Încercare de analiză a limbii mexicane*).
1822 – *Über das Entstehen der grammatischen Formen, und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung* (*Despre apariția formelor gramaticale și influența acestora asupra dezvoltării ideilor*).
—, *Über die in der Sanskrit-Sprache durch die Suffixa twâ und va gebildeten Verbalformen* (*Despre formele verbale construite prin sufixele* twâ *și* va *în sanscrită*).
—, *Über den Nationalcharakter der Sprachen* (*Despre caracterul național al limbilor*).
1823 – *Inwiefern lässt sich der ehemalige Culturzustand der eingebornen Völker Amerikas aus den Überresten ihrer Sprachen beurtheilen?* (*În ce măsură poate fi evaluat stadiul cultural din trecut al popoarelor băștinașe din America pe baza fragmentelor rămase din limbile lor?*).
—, *Über das Verbum in den Americanischen Sprachen* (*Despre verb în limbile americane*).

1823–1824 – *Über den Zusammenhang der Schrift mit der Sprache* (*Despre relația dintre scriere și limbă*).
1824 – *Über die Buchstabenschrift und ihren Zusammenhang mit dem Sprachbau* (*Despre scrierea alfabetică și relația acesteia cu structura limbii*)
1824–1826 – *Grundzüge des allgemeinen Sprachtypus* (*Principii ale unei tipologii generale a limbilor*).
—, *Lettre à Monsieur Abel-Rémusat sur la nature des formes grammaticales en général et sur le génie de la langue Chinoise en particulier* (*Scrisoare către dl Abel-Rémusat despre natura formelor gramaticale în general și despre geniul limbii chineze în special*).
1825 – *Über die Bhagavad-Gîtâ. Mit Bezug auf die Beurtheilung der Schlegelschen Ausgabe im Pariser Asiatischen Journal* (*Despre Bhagavad-Gîtâ. Cu referire la evaluarea în Jurnalul asiatic parizian a ediției schegeliene*).
1825 (aprox.) – *Mexikanische Grammatik* (*Gramatică mexicană*).
1825–1826 – *Über die unter dem Namen Bhagavad-Gîtâ bekannte Episode des Mahâ-Bhârata* (*Despre episodul din Mahâ-Bhârata cunoscut sub numele de Bhagavad-Gîtâ*).
1826 – *Notice d'une grammaire Japonoise imprimée à Mexico* (*Notiță asupra unei gramatici japoneze tipărite în Mexic*).
—, *Über den grammatischen Bau der Chinesischen Sprache* (*Despre structura gramaticală a limbii chineze*).
—, *Untersuchungen über die Amerikanischen Sprachen* (*Cercetări asupra limbilor americane*).
1827 – *Erwiderung auf einen Aufsatz von Guido Görres* (*Replică la un articol de Guido Görres*).
—, *Mémoire sur la séparation des mots dans les textes sanscrits* (*Memoriu asupra separării cuvintelor în textele sanscrite*).
—, *Über den Dualis* (*Despre dual*).
1827–1828 – *Geschichte der Abhängigkeit im Menschengeschlechte* (*Istoria dependenței în specia umană*).
1827–1829 – *Über die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues* (*Despre diferențele de structură dintre limbile omenești*).
—, *Von dem grammatischen Baue der Sprachen* (*Despre structura gramaticală a limbilor*).
1828 – *An Essay on the best Means of ascertaining the Affinities of Oriental languages* (*Eseu despre cele mai bune căi de a evidenția înrudirile dintre limbile orientale*).
—, *Lebenslauf 1767–1828* (*Autobiografie 1767–1828*).
—, *Über die Sprachen der Südseeinseln* (*Despre limbile din insulele din Mările Sudului*).
—, *Über die Verwandschaft des Griechischen Plusquamperfectum, der reduplicirenden Aoriste und der Attischen Perfecta mit einer Sanskritischen Tempusbildung* (*Despre înrudirea dintre mai mult ca perfectul grecesc, aoristele reduplicate și perfectele atice și formarea timpurilor în sanscrită*).
1829 – *Anhang zu Rückerts Rezension von Durschs Ghatakarparam* (*Anexă la recenzia lui Rückert la* Ghatakarparam *a lui Dursch*).
—, *Über die Verwandschaft der Ortsadverbien mit dem Pronomen in einigen Sprachen* (*Despre înrudirea dintre adverbele de loc și pronume în câteva limbi*).
1830 – *Rezension von Goethes zweitem römischen Aufenthalt* (*Recenzie despre cea de-a doua ședere a lui Goethe la Roma*).

—, *Über Schiller und den Gang seiner Geistesentwicklung* (*Despre Schiller și parcursul dezvoltării sale spirituale*).

1830–1835 – *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* (*Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*).

1832 – *Lettre à Monsieur Jacquet sur les alphabets de la Polynésie Asiatique* (*Scrisoare către domnul Jacquet despre alfabetele din Polinezia Asiatică*).

1835 – *Über die Kawi-Sprache auf der Insel Jawa, nebst einer Einleitung über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* (*Despre limba kawi din insula Java, împreună cu o introducere despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*) (Berlin, vol. I–III, 1836–1839).

—, *Sokrates und Platon über die Gottheit, über die Vorsehung und Unsterblichkeit* (*Socrate și Platon despre divinitate, despre providență și nemurire*).

—, *Über das Verhältnis der Religion und der Poesie zu der sittlichen Bildung* (*Despre relația religiei și a poeziei cu educația morală*).

C. Ediţii ale operei lui Wilhelm von Humboldt

Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Herausgegeben von Eduard Buschmann, Königliche Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1836.

Über die Kawi-Sprache auf der Insel Jawa, nebst einer Einleitung über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Herausgegeben von Eduard Buschmann, F. Dümmler, vol. I: Erstes Buch, *Über die Verbindungen zwischen Indien und Jawa*, Berlin, 1836; vol. II, Zweites Buch: *Über die Kawi-Sprache*; Drittes Buch: *Über die Malayischen Sprachstamm*, Berlin, 1838; vol. III: *Über die Malayischen Sprachstamm* (continuare), Berlin, 1839.

Wilhelm von Humboldt's Gesammelte Werke. Herausgegeben von Carl Brandes, vol. I–VII, Reimer, Berlin, 1841–1852.

Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Herausgegeben von August Friedrich Pott, Calvary, Berlin, 1876 [ed. a II-a: 1880; retipărire: Olms, Hildesheim – New York, 1974].

Die sprachphilosophischen Werke Wilhelm's von Humboldt. Herausgegeben von Heymann Steinthal, Dümmler, Berlin, 1883–1884.

Wilhelm von Humboldt's Gesammelte Schriften. Im Auftrag der Königlichen Preußischen Akademie der Wissenschaften, herausgegeben von Albert Leitzmann et alii, vol. I–XVII, Behr, Berlin, 1903–1936 [retipărire: De Gruyter, Berlin, 1968] (= „Akademie-Ausgabe").

Kleine Schriften. Eine Auswahl aus den geistesgeschichtlichen Aufsätzen. Herausgegeben von Otto Heuschele, Reclam, Leipzig, 1828.

Wilhelm von Humboldts philosophische Anthropologie und Theorie der Menschenkenntnis. Herausgegeben von Fritz Heinemann, Niemeyer, Halle, 1929.

Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Herausgegeben von Ewald Wasmuth, Schneider, Berlin, 1935 [retipărire anastatică a ediției princeps din 1836].

Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Herausgegeben von Herbert Nette, Claasen & Roether, Darmstadt, 1949.

Schriften zur Anthropologie und Bildungslehre. Herausgegeben von Andreas Flitner, Frankfurt am Main, 1956.

Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Mit einem Nachwort des Verlegers (W. Lehmann), Dämmler, Bonn, 1960 [retipărire anastatică a ediției princeps din 1836].

Werke in fünf Bänden. Herausgegeben von Andreas Flitner und Klaus Giel, vol. I–V, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1960–1981.

Schriften. Ausgewält von Walter Flemmer, Goldmann, München, 1964.

Wilhelm von Humboldt Studienausgabe. Herausgegeben von Kurt Mueller-Vollmer, Fischer, vol. I–II, Frankfurt am Main, 1970–1971.

Schriften zur Sprache. Herausgegeben von Michael Böhler, Reclam, Stuttgart, 1973.

Über die Sprache. Ausgewählte Schriften. Herausgegeben von Jürgen Trabant, dtv, München, 1985.

Über die Sprache. Reden von der Akademie. Herausgegeben, kommentiert und mit einem Nachwort versehen von Jürgen Trabant, Francke, Tübingen, 1994.

Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Herausgegeben von Donatella di Cesare, Ferdinand Schöningh, Padeborn/München/Wien/Zürich, 1998.

Schriften zur Sprachwissenschaft. Historisch-kritische Ausgabe, herausgegeben von Kurt Mueller-Vollmer in Zusammenarbeit mit Tilman Borsche, Bernhard Hurch, Frans Plank, Manfred Ringmacher, Jürgen Trabant und Gordon Whittaker, Ferdinand Schöningh, Padeborn, 1994 și urm. [au apărut primele 2 volume din cele 20 prevăzute].

D. Traduceri în alte limbi ale unor scrieri despre limbaj

De l'origine des formes grammaticales et de leur influence sur le développement des idées, par Guillaume de Humboldt. Opuscule traduit par Alfred Tonnellé, suivi de l'analyse de l'opuscule sur la diversité dans la constitution des langues, Franck, Paris, 1959.

O različii organizmov èloveèeskago jazyka po vlijaniju etogo različija na umstvennoe razvitije èloveèeskogo roda. Perev. Petr Spiridonoviè Biljarskij, Akademija Nauk, Sanktpeterburg, 1859.

Linguistic Variability and Intellectual Development. Translated by George C. Buck and Frithjof A. Raven, University of Miami Press, 1971.

Introduction à l'œuvre sur le kavi et autres essais. Traduction et introduction de Pierre Caussat, Seuil, Paris, 1974.

Izbrannye trudy po jazykoznaniju. Perev. Guram Ramišwili, Progress, Moskva, 1985.
On language. The Diversity of Human Language-Structure and ist Influence on the Mental Development of Mankind. Translated by Peter Heath, with an Introduction by Hans Aarsleff, Cambridge University Press, Cambridge/New York/New Rochelle/ Melbourne/Sydney, 1988.
Sobre la diversidad de la estructura del lenguaje humano y su influencia sobre el desarrollo espiritual de la humanidad. Traducción y prólogo de Ana Agud, Anthropos, Barcelona/Madrid, 1990.
Escritos sobre el lenguaje. Edición y traducción de Andrés Sanchez Pascual, Prólogo de José Maria Valverde, Peninsula, Barcelona, 1991.
La diversitá delle lingue. Introduzione e traduzione a cura di Donatella Di Cesare, Premessa di Tullio De Mauro, Laterza, Bari, 1993.
Essays on Language. Edited and translated by Theo Harden and Dan Farrelly, P. Lang, Frankfurt/Berlin/New York, 1997.
On the Diversity of Human Language Construction and its Influence on the Mental Development of the Human Species. Edited by Michael Losonsky, translated by Peter Heath, Cambridge University Press, London/New York, 1999.
Sur le caractère national des langues et autres écrits sur le langage. Traduits, présentés et commentés par Denis Thouard, Seuil, Paris, 2000.

E. Literatură secundară

Aarsleff, Hans, „Guillaume de Humboldt et la pensée linguistique des Idéologues", în vol. André Joly/Jean Stéfanini (ed.), *La grammaire générale. Des modistes aux idéologues*, PUL, Villeneuve-d'Ascq, 1977, pp. 217–241.
—, *From Locke to Saussure. Essays on the study of language and intellectual history*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1985.
—, „Introduction" la Wilhelm von Humboldt, *On language. The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind*. Translated by Peter Heath […], Cambridge University Press, Cambridge/New York/New Rochelle/Melbourne/Sydney, 1988, pp. VII–LXV.
Benveniste, Émile, *Probleme de lingvistică generală.* Traducere de Lucia Magdalena Dumitru, vol. I–II, Universitas, București, 2000 [vers. orig.: *Problèmes de linguistique générale*, 1966].
Bloomfield, Leonard, *Language*. With a new Foreword by C. F. Hocket, The University of Chicago Press, Chicago/London, 1984 [ed. I: 1933].
Borsche, Tilman, *Sprachansichten. Der Begriff der menschlichen Rede in der Sprachphilosophie Wilhelm von Humboldts*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1981.
—, *Wilhelm von Humboldt,* Beck, München, 1990.
Brown, R.L., *Wilhelm von Humboldt's Conception of Linguistic Relativity*, Mouton, The Fague/Paris, 1967.
Brugmann, Karl/Delbrück, Berthold, *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, vol. I–V, Trübner, Straßburg, 1886–1900.

Cassirer, Ernst, *Philosophie der symbolischen Formen*, vol. I-III, Wissenschaftilche Buchgesellschaft, 1973 [ed. I: 1923–1929].

Chomsky, Noam, *Syntactic Structures*, Mouton, La Haye, 1957.

—, *Cartesian Linguistics. A Chapter in the History of Rationalist Thought*, Harper & Row, New York/London, 1966.

—, *The Logical Structure of Linguistic Theory*, The Plenum Press, New York/London, 1975.

—, *Cunoașterea limbii.* Traducere de Alexandra Cornilescu, Ileana Baciu și Tatiana Duțescu Coliban, postfață de Alexandra Cornilescu, traducerea notelor de Ioan Dimitriu, Editura Științifică, București, 1996 [vers. orig.: *Knowledge of language*, 1985].

Coseriu, Eugenio, *Sprache, Strukturen und Funktionen*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1970.

—, *Humboldt und die moderne Sprachwissenschaft*, în Jörn Albrecht/Jens Lüdtke/Harald Thun (ed.), *Energeia und Ergon. Sprachliche Variation, Sprachgeschichte, Sprachtypologie. Studia in honorem Eugenio Coseriu*. Vol. I, *Schriften von Eugenio Coseriu (1965–1987)*, Gunter Narr, Tübingen, 1988, pp. 15–43.

—, „Über die Sprachtypologie Wilhelm von Humboldts. Ein Beitrag zur Kritik der sprachwissenschaftlichen Überlieferung", în vol. *Beiträge zur vergleichenden Literaturgeschichte. Festschrift für Kurt Wais zum 65. Geburtstag*, Tübingen, 1972, pp. 107–135.

—, „Sprachtypologie und Typologie von sprachlichen Verfahren", în vol. Manfred Faust (ed.), *Allgemeine Sprachwissenschaft, Sprachtypologie und Textlinguistik. Festschrift für Peter Hartmann*, Gunther Narr, Tübingen, 1983, pp. 269–279.

—, *Semn, simbol, cuvânt.* Versiune românească de Eugen Munteanu, în *Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza – lingvistică*, tom. XXXIX (1993), pp. 5–22.

—, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*. Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 1997 [ed. I: 1958].

—, *Geschichte der Sprachphilosophie, von den Anfängen bis Rousseau* . Neu bearbeitet und erweitert von Jörn Albrecht, Francke, Tübingen, 2003 [ed. I: 1969].

—, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*. Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 1994 [vers. orig.: 1967].

Coșeriu, Eugeniu, *Lingvistica integrală.* Interviu realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

Degérando, Joseph-Marie, „Considérations sur les diverses méthodes à suivre dans l'observation des peuples sauvages", în Jean Copans/Jean Jamin, *Aux origines de l'anthropologie française. Les mémoires de la société des observateurs de l'homme*, Jean-Michel Place, Paris, 1980, pp. 73–109.

De Mauro, Tullio/Formigari, Lia (ed.), *Leibniz, Humboldt, and the Origins of Comparativism*, Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 1990.

Di Cesare, Donatella, „Die aristotelische Herkunft der Begriffe érgon und enérgeia in Wilhelm von Humboldts Sprachphilosophie", în Jörn Albrecht/Jens Lüdtke/Harald Thun (ed.), *Energeia und Ergon. Sprachliche Variation, Sprachgeschichte, Sprachtypologie. Studia in honorem Eugenio Coseriu*. Vol. II, *Das sprachtheoretische*

Denken Eugenio Coserius in der Diskussion (1), Gunter Narr, Tübingen, 1988, pp. 26–46.

—, *Introduzione*, în vol. Wilhelm von Humboldt, *La diversitá delle lingue*. Introduzione e traduzione a cura di Donatella Di Cesare, Premessa di Tullio De Mauro, Laterza, Bari, 1993, pp. V–XCVI.

—, *Einleitung*, în vol. Wilhelm von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*. Herausgegeben von Donatella di Cesare, Ferdinand Schöningh, Padeborn/München/Wien/Zürich, 1998, pp. 11–131.

Dove, Alfred, *Humboldt*, în Thomas A. Sebeok, *Portraits of Linguists. A Biographical Source Book fort the History of Western Linguistics, 1746–1963*, *Volume one: from Sir William Jones to Karl Brugmann*. Indiana University Press, Bloomington/London, 1966, pp. 71–101.

Gipper, Helmut/Schmitter, Peter, *Sprachwissenschaft und Sprachphilosophie im Zeitalter der Romantik*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1979.

Gadamer, Hans-Georg, *Adevăr și metodă*. Traducere de Gabriel Cercel, Larisa Dumitru, Gabriel Kohn și Cătălin Peteana, Teora, București, 2001 [vers. orig.: *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 1960].

—, „Mensch und Sprache" (1966), în Hans Georg Gadamer, *Gesammelte Werke*, Bd. 2, *Hermeneutik II. Wahrheit und Methode; Ergänzungen*, Tübingen, 1993, pp. 146–156 (trad. rom. de Eugen Munteanu, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" – filozofie*, tom. LII–LIII [2005–2006], pp. 257–266).

Grimm, Jacob/Renan, Ernest, *Două tratate despre originea limbajului*. Versiuni în limba română, cuvânt înainte, introduceri și bibliografie de Eugen Munteanu, Editura Universității, Iași, 2001.

Hamann, Johann Georg, *Schriften zur Sprache*. Einleitung und Anmerkungen von Josef Simon, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1967.

Haym, Rudolf, *Wilhelm von Humboldt. Lebensbild und Charakteristik*, Gaertner, Berlin, 1856.

Heeschen, Volker, *Die Sprachphilosophie Wilhelm von Humboldts* (Diss.), Universität Bochum, 1972.

Heidegger, Martin, *Unterwegs zur Sprache,* Neske, Pfullingen, 1959.

Hennigfeld, Jochen, „Sprache als Weltansicht. Humboldt-Nietzsche-Whorf", în *Zeitschrift für Philosophische Forschung*, XXX (1976), pp. 435–451.

Herder, Johann Gottfried, *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. Hrsg. von Hans Dietrich Irmscher, Reclam, Leipzig, 1975 [ed. I: 1772].

Hjelmslev, Louis, *Preliminarii la o teorie a limbii*. Traducere din limba engleză de D. Copceac, Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale, București, 1967 [vers. orig.: 1953].

—, *Die Sprache. Eine Einführung.* Aus dem Dänischen übersetzt […] von Otmar Werner, Darmstadt, 1968 [vers. orig.: 1963].

Ivănescu, Gh., „Die Erzeugung der Rede", în vol. Horst Geckeler/Brigitte Schlieben-Lange/Jürgen Trabant/Harald Weydt (ed.), *Logos Semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, de Gruyter & Gredos, Berlin/New York/Madrid, vol. I, 1981, pp. 89–114.

Jerspersen, Otto, *Language, its Nature, Development and Origin*, G. Allen & Unwin, London, 1922.

Jost, Leonhard, *Sprache als Werk und Wirkende Kraft. Ein Beitrag zur Geschichte und Kritik der energetischen Sprachauffassung seit Wilhelm von Humboldt,* Haupt, Bern, 1960.

Kessel, Eberhard, *Wilhelm von Humboldt. Idee und Wirklichkeit*, Koehler, Stuttgart, 1967.

Leibniz, Gottfried Wilhelm, *Nouveaux essais sur l'entendement humain*. Chronologie et introduction par J. Brunschwig, Garnier-Flammarion, Paris, 1966 [ed. I: 1765].

Leitzmann, Albert, *Wilhelm von Humboldt. Charakteristik und Lebensbild*, Niemeyer, Halle, 1919.

Lepschy, Giulio C., *Storia della linguistica*, vol. III, Il Mulino, Bologna, 1994.

Liebrucks, Bruno, *Sprache und Bewußtsein.* Bd. 2: *Sprache. Wilhelm von Humboldt. Von den Formen „Sprachbau und Weltansicht" über die Bewegungsgestalten „innerer Charakter der Sprachen und Weltbegegnung" zur dialektischen Sprachbewegung bei Wilhelm von Humboldt*, Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main, 1964.

John Locke, *An essay concerning human understanding*. Edited with an Introduction by John W. Yolton, Dutton, London/Dent/New York, 1961 (ed. I: 1690).

Mattoso-Camara, J. jr., *Wilhelm von Humboldt et Edward Sapir*, în *Actes du Dixième Congrès International des Linguistes* (Bucarest, 16 Août–2 Septembre 1967), Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, pp. 327–332.

Mattson, Philip, *Die Dichtung als Medium der Sprachtheorie. Der poetologische Gehalt von Wilhelm von Humboldts Sprachphilosophie. Eine historische Studie* (Diss.), Wien, 1972.

Mauro, Tullio de, *Introducere în semantică*. În românește de Anca Giurescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978 [vers. orig.: 1970].

Meschonnic, Henri, „Humboldt ou le sens du langage", în vol. Henri Meschonnic (ed.), *Le signe et le poème*, Gallimard, Paris, 1975, pp. 123–139.

Mounin, Georges, *Istoria lingvisticii.* Traducere de Constantin Dominte, Paideia, București, 1999 [vers. orig.: 1972].

Mueller-Vollmer, Kurt, *Poesie und Einbildungskraft. Zur Dichtungstheorie Wilhelm von Humboldts. Mit der zweisprachigen Ausgabe eines Aufsatzes Humboldts für Frau von Staël*, Metzler, Stuttgart, 1967.

—, *Wilhelm von Humboldts Sprachwissenschaft. Ein kommentiertes Verzeichnis des sprachwissenschaftlichen Nachlasses*. Mit einer Einleitung und zwei Anhängen, Schöningh, Paderborn/München/Wien/Zürich, 1993.

Navarro-Pérez, Jorge, *Sprache und Individuum. Ein Versuch über den Gedanken der nicht mehr zu findenden Einheit in der Sprachphilosophie Wilhelm von Humboldts*, Deimling, Wuppertal, 1993.

Oesterricher, Wulf, „Wem gehört Humboldt? Zum Einfluß der französischen Aufklärung auf die Sprachphilosophie der Romantik", în vol. Horst Geckeler/Brigitte Schlieben-Lange/Jürgen Trabant/Harald Weydt (ed.), *Logos Semantikos. Studia*

linguistica in honorem Eugenio Coseriu, de Gruyter & Gredos, Berlin/New York/Madrid, vol. I, 1981, pp. 117–135.

Paul, Hermann, *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Achte, unveränderte Auflage, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1968 [ed. I: 1880].

Porzig, Walter, *Das Wunder der Sprache. Probleme, Methoden und Ergebnisse der modernen Sprachwissenscahft*, A. Francke AG Verlag, Bern, 1950.

Rivarol, *Discurs despre universalitatea limbii franceze, urmat de Maxime, reflecții, anecdote, cuvinte de duh*. Antologie, traducere, introducere și bibliografie de Eugen Munteanu, Institutul European, Iași, 2003 [vers. orig.: 1784].

Robins, John, *Scurtă istorie a lingvisticii*. Traducere în limba română de Dana Ligia Ilin și Mihaela Leaţ, Polirom, Iași, 2003.

Rosén, B. Haiim, „Wilhelm von Humboldts Begriff des Phonems", în Jörn Albrecht/Jens Lüdtke/Harald Thun (ed.): *Energeia und Ergon. Sprachliche Variation, Sprachgeschichte, Sprachtypologie. Studia in honorem Eugenio Coseriu*. Vol. II, *Das sprachtheoretische Denken Eugenio Coserius in der Diskussion (1)*, Gunter Narr, Tübingen, 1988, pp. 11–17.

Rousseau, Jean-Jacques, *Eseu despre originea limbajului*. Traducere, introducere, note și comentarii de Eugen Munteanu, Polirom, Iași, 1999 [vers. orig.: 1781].

Sala, Marius/Vintilă-Rădulescu, Ioana, *Limbile lumii. Mică enciclopedie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

Sapir, Edward, *Selected Writings in Language, Culture and Personality*. Edited by David G. Mandelbaum, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/London, 1985.

Saussure, Ferdinand de, *Curs de lingvistică generală*. Traducere și cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Polirom, Iași, 1998 [vers. orig.: *Cours de linguistique générale*, 1916].

—, *Scrieri de lingvistică generală.* Text stabilit și editat de Simon Bouquet și Rudolf Engler, cu colaborarea lui Antoinette Weil, traducere de Luminița Botoșineanu, Polirom, Iași, 2004.

Scharf, H.-W., *Das Verfahren der Sprache. Humboldt gegen Chomsky*. Schöningh Paderborn/München, Wien/Zürich, 1994.

Scurla, Herbert, *Wilhelm von Humboldt. Werden und Wirken*, Claassen, Düsseldorf, 1976.

Simenschy, Th./Ivănescu, Gh., *Gramatica comparată a limbilor indo-europene*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981.

Steinthal, Heymann, *Die Sprachwissenschaft Wilhelm von Humboldts und die Hegelsche Philosophie,* Dümmler, Berlin, 1848.

—, *Der Ursprung der Sprache im Zusammenhang mit den letzen Fragen des Wissens. Eine Darstellung der Ansicht Wilhelm von Humboldts, vergliechen mit Herders und Hamanns*, Dümmler, Berlin, 1851.

Sweet, Paul Robinson, *Wilhelm von Humboldt. A Biography*, vol. I–II, Ohio University Press, 1978–1980.

Swiggers, Pierre, „Fonction du langage et typologie linguistique chez Humboldt", în *Studii și cercetări lingvistice*, XXXVII (1986), nr. 4, pp. 277–285.

Trabant, Jürgen, *Apeliotes oder Der Sinn der Sprache. Wilhelm von Humboldts Sprach-Bild*, Fink, München, 1986.
—, *Traditionen Humboldts*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1990.
—, *Europäisches Sprachdenken. Von Platon bis Wittgenstein*, C. H. Beck, München, 2006.
Vossler, Karl, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, Winter, Heidelberg, 1904.
—, *Sprache als Schöpfung und Entwicklung*, Winter, Heidelberg, 1905.
—, *Geist und Kultur in der Sprache*, Winter, Heidelberg, 1925.
Wald, Lucia/Slușanschi, Dan, *Introducere în studiul limbii și culturii indo-europene*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
Weisgerber, Leo, „Zum Energeia-Begriff in Humboldts Sprachbetrachtung", în *Wirkendes Wort*, IV (1953–1954), pp. 374–377.
—, *Die geistige Seite der Sprache und ihre Erforschung*, Pädagogischer Verlag Schwann, Düsseldorf, 1957.
—, *Die Muttersprache im Aufbau unserer Kultur*, Pädagogischer Verlag Schwann, Düsseldorf, 1957.
—, *Die Entdeckung der Muttersprache im europäischen Denken,* Heliand Verlag, Lüneburg, 1958.
—, *Die geschichtliche Kraft der deutschen Sprache*, Pädagogischer Verlag Schwann, Düsseldorf, 1971.
Welke, Klaus, „Zur philosophischen und sprachtheoretischen Begründung der Einheit von Sprache und Denken bei Wilhelm von Humboldt", în vol. *Sprache – Bewußtsein – Tätigkeit. Zur Sprachkonzeption Wilhelm von Humboldts*, Akademie Verlag, Berlin, 1986, pp. 9–67.
Wendt, Heinz F., *Sprachen*, Fischer Bücherei KG, Frankfurt am Main/Hamburg, 1961.
Whitney, W. D., *The Life and Growth of Language. An Outline of Linguistic Science*, New York, 1875.
Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus logico-philosophicus*. Traducere românească de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, Humanitas, București, 2001 [vers. orig.: 1921].
Whorf, Benjamin L., *Language, Thought and Reality*. Selected writings of Benjamin Lee Whorf, edited and with an Introduction by John B. Carroll, Technology Press of Massachusetts Institut of Technology, Cambridge, 1956.
Zöllner, Detlef, *Wilhelm von Humboldt. Einbildung und Wirklichkeit. Das bildungstheoretische Fundament seiner Sprachphilosophie*, Waxmann, Münster, 1989.
*** *Wilhelm von Humboldt*, în *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (http://plato.stanford.edu/entries/wilhelm-humboldt/).

F. Despre Humboldt în limba română

Bahner, Werner, „Observații asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului (I)", în *Limba română*, 1961, nr. 3, pp. 193–203 [despre conceptul humboldtian al „formei interne" și constituirea teoriilor despre câmpurile semantice].

—, „Observații asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului (II)“, în *Limba română*, X, 1961, nr. 4, pp. 304–311 (despre posteritatea lui Humboldt).

Boboc, Alexandru, „Prolegomene la o filozofie a limbajului. Momente semnificative de la W. von Humboldt la L. Wittgenstein și M. Heidegger“, în *Secolul 20*, nr. 325–327, 1988, pp. 144–160.

Borcilă, Mircea, „Eminescu şi Humboldt“, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Philologia*, XXXVI (1992), pp. 27–37.

Cobeț, Doina, „Petru Maller Câmpeanu – gramatician“, în *Limba română*, XLI, 1992, nr. 3, pp. 115–121 [ecouri ale operei lui Humboldt la autorul studiat].

Graur Alexandru/Wald, Lucia, *Scurtă istorie a lingvisticii*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Științifică, 1965 (cap. „Prima generație a lingviștilor comparatiști“).

Heidegger, Martin, „Despre gândirea și vorbirea nonobiectivatoare“, în *Secolul 20*, nr. 325–327, 1988, pp. 177–182 [fragmente din Humboldt traduse de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu].

Humboldt, Wilhelm von, „Fragmente lingvistice“, în *Secolul 20*, nr. 325–327, 1988, pp. 161–164 [fragmente traduse de Ștefan Aug. Doinaș].

Iordan, Iorgu, „Lingvistica și filologia. Raporturile dintre ele“, în *Limba română*, XX, 1971, nr. 4, pp. 321–329 [despre Humboldt ca întemeietor al filozofiei limbajului].

Kisch, Ruth/Heinrich Mantsch, „Note asupra teoriei câmpurilor semantice“, în *Limba română*, XVIII, 1969, nr. 1, pp. 25–31 [despre Humboldt ca precursor al teoriei câmpurilor semantice].

Lozbă, Mihai, „Humboldt despre limba dacoromână în contextul limbilor romanice“, în *Cronica*, XXI, 1986, nr. 48, pp. 5, 8 [recenzie a versiunii rusești, Ramišwili, 1985].

Munteanu, Eugen, *Introducere în lingvistică*, Polirom, Iași, 2005, cap. „Wilhelm von Humboldt: limba ca organ configurator al gândirii și ca activitate creatoare“, pp. 83–96.

—, „Lecturi humboldtiene“, în *Timpul*, Iași, nr. 1, ianuarie 2004, p. 21 (I), nr. 2, februarie 2004, p. 19 (II), nr. 3, martie 2004, p. 19 (III).

—, „Hans-Georg Gadamer – Limba ca medium al ființei umane“, în vol. Mihaela Lupu, Eugen Munteanu, Florin-Teodor Olariu, Iulian Popescu (ed.), *Signa in rebus. Studia linguistica et semiologica in honorem M. Carpov*, Editura Universității „Al. I. Cuza“, Iași, pp. 281–290.

Pamfil, Carmen-Gabriela, „Latina populară de la baza românei în concepția lui Timotei Cipariu“, în *Limba română*, XXXVI, 1987, nr. 6, pp.173–185 [Humboldt studiat de Cipariu].

Pohl, J., „Probleme actuale ale sociolingvisticii“, în *Limba română*, XIX, 1970, nr. 4, pp. 283–295 [despre Humboldt și Vossler].

Popa, Teodora, „Un strălucit precursor al lingvisticii moderne: William Dwight Whitney“, în *Limba română*, XIX, 1970, nr. 3, pp. 189–203 [Humboldt, întemeietor al lingvisticii generale alături de Whitney].

Rosetti, Al., „Actualitatea gramaticii de la Port-Royal“, în *Limba română*, XVII, 1968, nr. 4, pp. 287–291.

Wald, Lucia, recenzie la Luigi Rossielo, *Linguistica illuminista*, Bologna, 1967, în *Limba română*, XVIII, 1969, nr. 1, pp. 95–98 (despre Humboldt ca reprezentant al concepției lingvistice mentaliste).

—, „Aspecte dialectice în teoria limbii a lui Wilhelm von Humboldt", în vol. *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, Editura Academiei R.P.R., București, 1962, pp. 193–201.

—, „Hasdeu și problemele de teorie a limbii", în *Limba română*, XII, 1963, nr. 5, pp. 464–469 (despre influența lui Humboldt asupra lui Hasdeu prin intermediul neogramaticilor).

Glosar de echivalențe terminologice german–român

Ablaut = alternanță vocalică
Ableitungsylbe = silabă derivativă
Abwandlung = transformare; flexiune
Abwechslung = variație
Abwandlungsart = tip de flexiune
Abwandlungsform = formă flexionară
Abweichung = abatere; anomalie
Act = act
Ahnen, *das* = presimțire, presentiment
Anbildung = aglutinare
andeuten = a indica
Andeutung = indicare
Anfügung = îmbinare (de elemente)
Anfügungsgesetz = lege de îmbinare
Anlage = aptitudine; predispoziție
Anregung = stimul
Anschaulichkeit = plasticitate, transparență; caracter intuitiv; evidență intuitivă; capacitate intuitivă
Anschauung = intuiție
Anschliesung = anexare; adăugire
Arbeit = acțiune; activitate
Artikulationsvermögen = capacitate articulatorie
Assimilationsgesetz = lege a asimilării
Auffassung = interpretare; perspectivă
Ausbildung = educație; (despre limbă) cultivare
Aussage = enunțare

Bahn = itinerar, traseu, parcurs
Bau = structură
bedeuten = a semnifica; a deține un conținut semantic
Bedeutsamkeit = semnificativitate; capacitatea de a semnifica; funcție semnificativă; semnificație
Bedeutung = semnificație; conținut semantic
Begebenheit = eveniment
Begierde = dorință
Begriff = concept; noțiune
Begriffsbildung = formare a conceptelor
Begriffseinheit = unitate a conceptului
Beredsamkeit = elocvență
Beschaffenheit = caracter, constituție, natură, alcătuire; caracteristică, particularitate, specificitate
Bestimmung = determinare; definire
Bestrebung = tendință
Beugung = flexiune
Beugungsart = tip de flexiune
Beugungsform = formă flexionară
bezeichnen = a desemna; a marca
Bezeichnung = desemnare
Bezeichnungsmittel = mijloc de desemnare
Beziehung = relație
Bildsamkeit = plasticitate
Bildung = formare, configurare; educație; cultură
Bildungsbetrieb = tendință formativă; impuls formativ
Bildungsgang = proces formativ
Bildungskraft der Sprachen = forță configuratoare a limbilor
Bildungsprinzip der Sprache = principiu formativ al limbii

Casusendung = terminație cazuală
Casuszeichen = marcă cazuală

Charakter = caracter
Charakteranlage = dispoziție caracterologică
Consequenz = coerență

Dasein = existență
Denkart = mod de a gândi
Denkkraft = facultatea de a gândi; facultate intelectuală
Denkvermögen = facultatea de a gândi
Denkweise = mod de a gândi, concepție
Deutung = indicare; conținut semantic al unui sufix

Eigentümlichkeit = caracter specific; specificitate; caracteristică, particularitate
Einbildungskraft = forță imaginativă
Einerleiheit = uniformitate; unicitate
Einrichtung = organizare
Einverleibung = încorporare
Einverleibungssystem der Sprachen = sistemul de încorporare al limbilor
Einzelheit = individualitate; particularitate
Einzelne, der = individ
Empfänglichkeit = receptivitate
Empfindung = simțire, sentiment; percepție; afectivitate
Empfindungsart = mod de a simți
Empfindungsvermögen = facultate senzitivă
Empfindungsweise = perceptivitate; modalitate de a percepe; sensibilitate
Endung = terminație; desinență
Entwicklung = dezvoltare
Erhabenheit = măreție; caracter sublim
erkennendes Vermögen = facultate cognitivă
Erscheinung = fenomen
Erscheinungswelt = lumea fenomenală
Erzeugnis = produs
Erzeugung = producere
Evolutionssystem = sistem evolutiv

Flexionssinn = simț al flexiunii (sau flexionar)
Flexionssprachen = limbi flexionare
Formenbau = construcție a formelor
Formenbildung = configurare a formelor
Formenerzeugung = producere a formelor
Formenschöpfung = creare a formelor
Formensystem = sistem al formelor
Formung = formare

Ganze, das = ansamblu; totalitate
Gattung = clasă, tip, specie
Gebrauch = uz; întrebuințare
Gedachte, das = ceea ce este gândit; conținut al gândirii; gând; idee
Gedanke = gând; idee; conținut semantic
Gedankenentwicklung = dezvoltare a ideilor
Gedankenform = formă a gândirii (sau de gândire)
Gedankengehalt = conținut al gândirii; conținut semantic
Gedankenverknüpfung = complex de idei; complex semantic
Gedankenverschlingung = îmbinare a ideilor
Gefühl = simțire; sentiment
Geist = spirit
Geistesanlage = dispoziție a spiritului
Geistesarbeit = activitate spirituală
Geistesbahn = traseu spiritual
Geistesbildung = configurare spirituală
Geisteseigentümlichkeit = specificitate spirituală
Geisteserhebung = înălțare spirituală
Geisteserzeugung = producție a spiritului
Geisteskraft = forță spirituală
Geistesprodukt = produs al spiritului
Geistesschwung = elan spiritual
Geistestätigkeit = activitate a spiritului
Geistesvermögen = facultate a spiritului
Geisteswürdigung = apreciere a valorilor spirituale
Gemüth = suflet
Gemüthstimmung = dispoziție sufletească

Gemüthsbeschaffenheit = constituție sufletească; fire
Gepräge = caracteristică; marcă
Gesamtbildung = configurație de ansamblu
Geschiedenheit = caracter distinctiv; distinctivitate
Geschlecht = specie; neam; generație
gesetzmässige Form = formă regulată
Gesetzmässigkeit = legitate; caracter legic; caracter regulat; regularitate
Gesinnung = convingere; ținută morală
Gesittung = comportament civilizat; civilitate
Gesprochene, das = ceea ce se exprimă prin vorbire; exprimabil
Gestalt = formă, configurare
Gestaltung = formare, plăsmuire; configurație; paradigmă
Gewebe = țesătură
Gliederung des Satzes = articulare a enunțului

Hervorbringung der Sprache = producere a limbajului

Ideenerzeugung = producere a ideilor
Individuum = individ, personalitate
innere Sprachform = formă internă a limbii
Innerliche, das = interioritate
Isolierung = izolare

Kennsylbe = silabă distinctivă
Kennzeichen = marcă distinctivă
Kraft = forță

Laut = sunet
Lautabsonderung = delimitare a sunetelor
Lautähnlichkeit = asemănare fonetică
Lautbehandlung = tratament al sunetului
Lautbeschaffenheit = caracteristică fonetică
Lautbezeichnung = desemnare prin sunete
Lauteigentümlichkeit = particularitate fonetică (articulatorie); habitudine articulatorie
Lauterweiterung = expansiune fonetică (sau a sunetului)
Lautform = formă fonetică
Lautformung = formare a sunetului
Lautganze, das = ansamblu fonetic
Lautgefühl = simț fonetic
Lautgesetz = lege fonetică
Lautgewohnheit = habitudine fonatoare
Lautneigung = tendință a sunetului
Lautorgane = organe vocale
Lautsystem = sistem fonetic
Lautumformung = transformare fonetică
Lautumstellung = transpunere a sunetelor
Lautveränderung = schimbare fonetică
Lautverbindung = legătură între sunete; conexiune fonetică
Lautverknüpfung = îmbinare de sunete
Lautverschiedenheit = diferențiere sonoră (sau fonică)
Lautverschlingung = împletire de sunete
Lautverschmeltzung = fuziune a sunetelor
Lautverstärkung = consolidare a sunetului
Lautverwandschaft = înrudire între sunete; afinitate sonoră
Lautzusammenhang = coeziune fonetică

Macht = putere
Markenzeichen = semn distinctiv
Merkmal = însușire; caracteristică

Naturlaut = sunet natural
Nebenbestimmung = determinare secundară

Organisation = organizare

Periode = frază; perioadă
Planmässigkeit = conformitate cu un scop

Rede = vorbire; discurs
Redefigur = figură a discursului; procedeu retoric
Redefügung = construcție a discursului
Reden, das = vorbire; actul de a vorbi
Redensart = locuțiune

Sachbedeutung = semnificație referențială
Satz = enunț; propoziție
Satzbildung = construcție a enunțului
Satzeinheit = unitate a enunțului
Satzverknüpfung = conexiune enunțiativă; coerență internă a enunțului
schaffen = a crea
schöpferische Kraft = forță creatoare
Seele = suflet
Seelenregung = tendință a sufletului (sau sufletească)
Seelenstimmung = dispoziție sufletească
Seelentätigkeit = activitate a sufletului (sau sufletească)
Selbstbewusstsein = conștiință de sine
Selbsttätigkeit = activitate spontană; spontaneitate
setzen = a institui
Setzen, das = instituire
Sinnesart = mentalitate
Sprachanlage = facultate a limbajului; predispoziție pentru limbaj
Sprachansicht = viziune asupra limbii; concepție despre limbă
Sprachbau = structură lingvistică
Sprachbezeichnung = desemnare prin limbă; desemnare lingvistică
sprachbildende Kraft = forță de creație lingvistică
Sprachbildung = formare a limbilor (sau a limbii); formare a limbajului
Sprache = limbaj; limbă
Sprachentstehung = geneză a limbajului; geneză a limbii
Sprachentwicklung = dezvoltare a limbajului; dezvoltare a limbii
Spracherfindung = inventare a limbii; inventare a limbajului
spracherschaffender Act = act creator de limbă
Spracherzeugung = producere a limbajului; producere a limbii
Sprachforderung = cerință a limbajului
Sprachform = formă a limbii
Sprachformung = formare a limbii
Sprachforschung = cercetare lingvistică
Sprachgebiet = domeniu al limbii
Sprachgebrauch = întrebuințare a limbii, uz lingvistic
Sprachkraft = forță a limbii; facultate a limbajului
Sprachkunde = știință a limbii; lingvistică
Sprachlaut = sunet al vorbirii
Sprachorganismus = organism al limbii
Sprachsinn = simț lingvistic; simț al limbii
Sprachstamm = familie de limbi
Sprachstudium = studiu al limbilor; cercetare lingvistică
Sprachsystem = sistem lingvistic
Sprachtechnik = tehnică a limbii
Sprachtendenz = tendință a limbii
Sprachumgestaltung = prefacere a limbii
Sprachuntersuchung = cercetare a limbii
Sprachverfahren = procedeu al limbii
Sprachvermögen = facultate a limbajului
Sprachverschiedenheit = diferență între limbi
Sprachvollendung = desăvârșire lingvistică
Sprachwerkzeug = organ vocal; aparat fonator
Sprachzergliederung = analiză a limbii
Sprachzweck = finalitate a limbajului; scop al limbii
Sprechen, das = vorbire; act de vorbire; faptul de a vorbi
Sprechende, der = subiect vorbitor
Sprechtrieb = instinct al limbajului
Stamm[1] = temă (verbală)
Stamm[2] = grup etnic; etnie
Stammlaut = sunet tematic
Stammsylbe = silabă tematică
Stammverwandtschaft = înrudire genealogică
Stammwort = cuvânt tematic; temă lexicală
Stimme = voce
Stimmung = dispoziție

Stoff = substanță, materie; conținut (material)
Struktur der Sprache = structură a limbii
Sylbenbau = structură a silabei
Sylbenumfang = amplitudine silabică

Tätigkeit = activitate
That = faptă, acțiune
Tonaufhebung = anulare a accentului
Tongewebe = țesătură fonică; structură fonică
Treiben = imbold; impuls

Übereinstimmung = consonanță; concordanță
Umänderung = modificare, schimbare; alterare
Umgestaltung = transformare
Unterscheidung = distincție; diferență
Unterscheidungszeichen = semn distinctiv; marcă distinctivă
Urbild = prototip
Urbildung = formațiune primară
Urform = formă primară
Urlaut = sunet primar
Ursprache = limbă originară

Verbalbegriff = concept verbal
Verbalendung = terminație verbală
Verbalfunktion = funcție verbală
Verbindung = relație; legătură
Verbindungslaut = sunet de legătură
Verbindungsmittel = mijloc de legătură; conector
Verbindungspartikel = particulă conectivă
Verfahren = procedeu; mod de a proceda; procedură
vergleichendes Sprachstudium = studiu comparativ al limbilor
Verhängnis = soartă, fatalitate
Verknüpfung = conexiune; îmbinare
Verknüpfungsgesetz = lege de îmbinare (a cuvintelor)
Vermenschlichung = umanizare
Vermittlung = mediere
Verschiedenheit = diversitate
Verschlingung = împletire
Verschmeltzung = fuziune
Verstand = intelect; înțelegere
verstehen = a înțelege
Verwandlung = transformare
Verwandtschaft = înrudire, afinitate
Verwebung = țesătură (a limbii)
Vokalabstufung = gradație vocalică
Vokalverlängerung = alungire a vocalei
Vokalwechsel = schimbare vocalică
Völkergestaltung = configurație etnică
Völkervertheilung = diviziune etnică
Volkseigentümlichkeit = particularitate etnică
Volksgeist = spirit al poporului
Volksstamm = familie etnică; grup etnic; seminție, neam
Volksthümlichkeit = etnicitate; caracter etnic
Vorschlagssylbe = silabă protetică
Vorstellung = reprezentare; idee
Vorstellungsweise = mod de reprezentare, mod de a vedea lucrurile; interpretare
Vorzeit = preistorie, trecut

Weltanschauung = concepție despre lume; viziune asupra lumii
Weltansicht = viziune asupra lumii
Weltauffassung = concepere a lumii
Wendung = locuțiune
Wesen = esență, natură
Willkührlichkeit = arbitrarietate; caracter arbitrar
Wirken, das = activitate
Wirksamkeit = activitate; eficacitate
Wohllaut = eufonie
Wohllautgesetz = lege a eufoniei
Wohllautsgefühl = simț al eufoniei
Wortausbildung = formare a cuvântului
Wortbau = structură a cuvântului
Wortbezeichnung = desemnare lexicală

Wortbildung = formare a cuvântului; formațiune lexicală
Worteinheit =unitate a cuvântului
Worterfindung = inventare a cuvântului
Wortganze, das = ansamblu lexical
Wortgeltung = valoare a cuvântului
Wortstamm = temă lexicală
Wortverschmelzung = fuziune a cuvântului
Wortvorrath = inventar lexical
Wortzeichen = semn verbal
Wurzel = rădăcină; radical
Wurzelbau = structură a radicalului
Wurzellaut = sunet radical
Wurzelstamm = temă radicală

Zeichen = semn; marcă
Zeitmaaß = măsură silabică
Zergliederung = analiză
Zusammenfügung = îmbinare, asamblare
Zusammenhang = conexiune
Zusammensetzung = compunere
Zuwachs = expansiune (a formei cuvântului)
Zwischensatz = propoziție intercalată

Indici

a) Indice analitic de termeni şi concepte

abatere 274, 294n, 314, 391; ~de la o lege 156; ~de la principiul pur 190; ~de la pronunția corectă 260; ~de la structura legitimă 290;
abstractizare 103, 108n, 124, 177, 182, 329
accent 53, 82n, 151, 161, 167-68, 168n, 169, 169n, 170, 170n, 250, 298, 300n, 303, 311-12, 331; ~ascuțit 50, 170; ~circumflex 49, 170; ~grav 50; ~principal 138, 168; ~secundar 168, 168n, 169n; ~tonic 250
achagua (limba) 248, 363
act 11-12, 79, 82, 90, 91, 95, 99, 139, 231-33, 267, 335; ~creator de limbă 232; ~de vorbire 21, 82, 83, 91, 96, 100, 105, 107, 111, 140, 169; ~ul desemnării 139; ~ul instituirii 53, 232, 233, 233n, 234; ~de indicare 112; ~ul înțelegerii 98, 99; ~de producere 63; ~de semnificare 267; ~sintetic 233-34; ~verbal 232
activitate 11, 12, 29, 57, 58, 71, 79, 82, 89, 90, 91, 101, 119, 131, 140, 187, 193, 197, 201, 203, 206, 211, 224, 231, 240, 256, 257, 258, 267, 269, 291, 357, 391, 395; ~creatoare 9, 12, 290, 389; ~intelectuală 11, 78, 89; ~interioară 77, 78, 81, 131, 202, 203, 204, 212; ~lingvistică 23; ~practică 72; ~de simbolizare 268; ~spirituală 60, 76, 83, 86, 119, 206, 209, 214, 255, 256, 269, 271, 272, 273, 392; ~a spiritului 81, 82, 97, 129, 139, 192, 215, 223, 251, 264, 392; ~spontană 76, 101, 119, 394; ~subiectivă 90; ~a sufletului 201, 204, 205, 394; ~umană 57, 60, 79; ~a vorbirii 12
adevăr 91, 95, 99, 143, 219, 222, 229
adjectiv 162, 201, 295-96, 299, 301-02, 309, 313, 313n, 314, 316-18, 320, 324; ~verbal 242
adverb 306, 313, 313n, 314
afectivitate 131, 198, 392
afinitate 92, 103, 106, 122, 132, 165, 239, 240; ~dintre concepte 105, 111, 130, 133; ~fonetică 157, 248; ~lexicală 53, 130; ~logică 130; ~a sunetelor 130
afix 144, 249, 292, 299, 300-01, 303, 323, 330, 340; ~cazual 279; ~pronominal 179
africane (limbi) 367
afro-asiatice (limbi) 363-64
aglutinare 53, 61, 139, 142-47, 153, 190, 211, 251, 280, 391
alafuris (populație) 353
alfabet 49, 50, 86, 86n, 101-03, 151, 167, 172n, 269, 276n, 294n, 295n, 358, 363, 365-66, 369, 380
algebră 64
algonkină (familie de limbi) 364, 367
altaică (familie de limbi) 367
alterare (a sunetelor) 145, 395
alternanță (vocalică) 163, 391 ~de litere 146
alungire 167; ~a vocalei 165, 395

americane (limbi) 30, 172n, 182, 191, 235n, 245, 248-49, 251, 282-83, 289, 292, 329, 379, 380
amerindiene (limbi) 31, 32, 363-68
amplitudine 118, 222, 339; ~a cuvântului 107; ~silabică 275, 399
analiză 12-13, 88, 106-07, 135-36, 140, 149, 153, 180, 192, 247, 256, 266, 269, 324, 330, 332, 338, 345, 379, 396; ~etimologică 338; ~gramaticală 106; ~a limbii 88, 103, 114, 122, 125, 184, 189, 199, 394; ~științifică 83
analogie 76, 81, 87, 95, 112, 144, 158n, 162, 179, 237, 246, 255, 291, 307, 326, 328, 356; ~a conceptelor 111; ~de desemnare 112; ~a formelor 151; ~a sunetelor 105, 111, 145-46
anamită (limba) 311, 312n
ansamblu 11, 13, 16, 17, 21, 55, 65, 106-07, 133, 140, 149, 150, 171, 173, 177-78, 201, 208, 261, 278, 283, 392; ~al cuvântului 166; ~al discursului 309; ~fonetic 62, 393; ~lexical 111, 296, 326, 396; ~al limbajului 61; ~al limbii 259, 305, 323n; ~al propoziției 181; ~sonor 150, 167
antichitate 5, 28, 30, 63, 69n, 72-73, 124, 229, 351, 361, 369, 378
antropologie 7-8, 28, 378
anulare ~a accentului 168, 395; ~a intonației 168; ~a legii 338
aorist 163, 186, 242n, 250, 375, 380
aparat fonator 16, 102, 394
arabă (limba) 103, 112, 114-15, 127, 211, 271, 275, 360, 363-67, 369
arabi 211, 230-31
arawak (limbi) 363, 366
arbitrarietate 111, 346, 395
arcado-cipriot (dialect) 365
argumentum temporale 164
armonie 60, 65, 73, 105, 116, 118, 163, 166, 207, 209, 211, 223, 269, 314; ~silabică 343
artă 46, 63-65, 69, 70, 76, 127, 206-07, 207n, 208, 219, 230-31; ~a istoriei 133; ~a navigației 251
articulare 92, 100-02, 112, 149, 345, 393; ~a propoziției 53, 149, 171, 172; ~a sunetului 62, 101, 104
articulație 105, 110, 116, 148, 163
asamblare 82, 101, 143, 150, 152, 219, 396
asiatice (limbi) 51, 294n
aspirată 50, 294
aspirație 50, 60, 102-03, 325; ~consonantică 276, 176n
augment 165-66, 173-74, 236-37
austroneziene (limbi) 364-67, 369
auz 11, 60, 89, 100, 102-04, 109, 113, 136, 143, 150-53, 157, 160, 167, 189, 287, 312
aztecă (limba) 367

bască (limba) 29, 32, 179, 181, 191, 260, 363, 378-79
basci 29, 31, 228, 378
betoi (poporul) 250
betoiană (limba) 363
birmană (limba) 49-50, 54, 67, 279, 283, 289, 292-97, 294n, 295n, 299, 300-302, 305, 308-12, 315, 321, 330-31, 339, 344, 346, 349, 351n
birmani 293n, 295n, 308
birmano-tibetane (limbi) 363
bisilabism 117n, 338
bizantini (scriitori) 224
buddhism 368
bugi (poporul) 355, 358
buginеză (limba) 276, 364

cahită (limba) 174n, 364
cantabrică (limba) 378
cânt 57, 65
cântare 96, 104, 204, 227, 238
cântec 58, 194, 203, 205, 311
capacitate ~articulatorie (de articulare) 100, 147, 391; ~cognitivă 221; ~crea-

tivă a limbii 143; ~intelectuală 188, 191; ~de a semnifica 100, 109, 110, 238
caracter 65, 69, 70, 207, 210, 225-26, 230, 264, 288, 358, 378, 391; ~gramatical 263; ~al limbii 18, 20-21, 53-54, 73, 81-82, 117, 123, 127, 140, 191-93, 195-98, 200, 203, 210, 215, 219, 231, 233n, 235, 242, 256, 263, 308, 317, 321, 379; ~al națiunii 55, 119, 124, 169, 170, 193, 197-98, 203, 205, 206, 209, 215, 226, 266, 284; ~simbolic 145; ~specific 195, 392
caracteristică 101-03, 131, 149, 160, 191, 232, 236, 245, 246
caz 236, 238, 253, 314; ~nominativ 49, 146, 181, 302, 305-06, 313-14, 316; ~genitiv 182, 302, 307, 313, 313n, 314, 316; ~acuzativ 146, 181, 244n, 310, 342; ~instrumental 302
cehă (limba) 32
celtică (limba) 26, 369
celtistică 19
cercetare a limbii (lingvistică) 16-17, 20, 53, 55-56, 61, 81-82, 84-85, 100, 149, 151n, 199, 200, 254, 337, 352, 354, 362, 380, 394; ~a discursului 120; ~gramaticală 53
cerință a limbajului 17, 55, 141, 189, 268, 275, 285, 394
chineză (limba) 32, 51, 54, 65, 105, 116, 136, 147, 171-72, 176, 178, 190-91, 234, 241, 150-51, 259, 270-72, 285-89, 291, 293, 306, 311-22, 322n, 323, 323n, 325-30, 339, 345, 347, 348n, 349-50, 350n, 362, 364, 379-80
chinezi 259, 287
chiquita (limba) 172n, 364
civilizație 53, 66-70, 75, 355, 357, 359, 361, 365
clasicism 2, 5, 27-28, 33
coerență ~internă a limbii 55, 265-66, 270, 275, 286, 290-91, 293, 331, 392, 394; ~a discursului 199; ~a configurării limbii 265; ~a sistemului 288
coeziune ~a cuvântului 165; ~fonetică 134, 138, 393; ~a formei 220; ~a limbii 263, 265, 275, 291; a semnelor 287
comedie 297, 220, 220n
comparație (a limbilor) 72, 81, 82, 110, 125, 128, 191, 213, 214
comparativ 159
complex ~de idei 262, 292; ~semantic 186, 392
compunere (lexicală) 77, 105, 138, 142-44, 146-47, 154, 190, 211, 213, 238, 280, 285, 296-97, 298n, 299-301, 305, 319, 322-23, 326-27, 331, 338, 340, 396
concept 14, 53, 60, 64, 67-69, 84, 86-87, 91, 94, 105, 106-07, 111, 117, 121-125, 129-156, 159-166, 172, 181-185, 191, 195-97, 201, 210, 213-216, 221-222, 233, 237, 241, 280, 282-84, 288, 292, 294, 296-97, 301, 313, 317, 319, 322, 324-30, 338, 345-49; ~filozofic despre limbaj 11, 15, 23; ~general 329, 340, 346; ~gramatical 122, 137, 139, 299, 327; ~individual 106, 111, 124, 183; ~verbal 121, 127, 156, 162, 238, 278, 297
concepție despre lume 11, 61, 78, 395
concordanță ~între gândire și organele fonatoare 101; ~între facultățile spiritului 185; ~a legilor 119; ~simbolică 143; ~universală 16, 87
conector 183, 295
conexiune ~a conceptelor 123; ~enunțiativă 292; ~a discursului 107, 116; ~între fenomene 61
configurare ~a formelor 184, 192, 238, 241, 392; ~spirituală 76, 292

conjugare 137, 154, 162-63, 165, 179-80, 183, 194, 235, 237-38, 239n, 240-41, 244, 247, 249, 257, 303, 307, 345
conjuncție 53, 184, 234, 251-53, 316
conjunctiv (modul) 115, 120n, 245, 292, 309
consoană 50, 102-03, 117, 152, 156, 161-62, 167, 174n, 248, 275-79, 281, 294, 337-39, 345; ~aspirată 49; ~dentală 49; ~finală 152, 154, 164, 145-6; ~guturală 103; ~inițială 102, 155, 167, 294; ~linguală 49; ~nazală 49, 311; ~palatală sonoră 49; ~palatală surdă 49, 294; ~simplă 159; ~sonoră 152; ~surdă 152; ~șuierătoare linguală 49; ~șuierătoare palatală 49; ~tematică 337
consolidare a sunetului 157, 159, 160, 393
consonanță 92-93, 395
constituție sufletească a poporului 210
construcție 62, 156, 184, 199, 242-43, 253, 307-09, 313, 317, 330; ~a discursului 124-25, 191, 193, 198, 211, 215, 218n, 312-15, 319, 330, 393; ~a formelor 192, 392; ~a frazei 150, 310; ~gramaticală 218; ~a locuțiunii 317; ~a propoziției 149, 173, 181, 251-52, 260, 303; ~organică a limbii 118; ~sintactică 125
conștiință 113, 123, 136, 188, 194-95, 202, 210, 214, 229, 230-31, 261, 267; ~imediată 267; ~individuală 75; ~interioară 71; ~reflexivă a limbii 185; ~de sine a limbii 139, 202, 394
conținut 46, 87, 92, 94, 107, 112, 126, 131, 144, 145, 147, 161, 195, 218, 219, 220, 329, 347; ~formal 287; ~al gândirii 100, 106, 118, 124-25, 129-30, 150-53, 169, 182, 199, 217, 221, 226, 242, 310, 392; ~general 108; ~intelectual 217; ~interior 219; ~material 287, 316, 395; ~semantic 37, 40, 134, 144, 146, 153, 157, 159, 161-62, 165, 178, 180, 191, 205, 233n, 236-38, 275, 277-80, 304, 306, 324-26, 331, 338, 340, 391-92; ~poetic 211, 216; ~prozastic 216; ~relațional 278-80, 312
cora (limba) 172n, 174n, 364
creare ~a formelor gramaticale 310, 329, 392; ~a limbii 76; ~a unei lumi ideale 145; ~a silabei distinctive 240; ~a tehnicii 210;
creație 59, 119, 202, 268, 327; ~a indivizilor 78; ~de forme 186; forța de~ ~lingvistică 61, 394; ~a limbii 22, 189; ~a națiunilor (a popoarelor) 58, 78; ~poetică 79, 264; ~în sens propriu și absolut 113; ~spirituală 76, 79, 223; ~a spiritului 220; ~umană 80; ~vie și spontană 324
creativitate 27, 29, 224-25, 264
cultivare a limbii 13, 210, 211, 223
cultură 53, 63, 66, 67-70, 73, 75, 152, 182, 230-31, 273, 286, 324, 329, 332, 351, 351n, 354, 356, 356n, 357, 359, 361, 361n, 362-63, 366-69, 391; ~artistică 56; ~clasică 230; ~literară 358, 365; ~politică 56; ~scrisă 353, 365; ~spirituală 211, 360; ~științifică 56, 365
cuvânt ~abstract 130; ~și accent 168n, 170, 311; acumulare de~ 93; analiză a~ 107; ~autohton 293; ~autonom 170; ~auxiliar 260; ~de bază 85, 109, 114, 154, 156, 289, 294, 318, 342, 344; ~birman 295, 308, 312; ~bisilabic 331, 337, 344, 346; ~chinezesc 296, 321, 344; clasă de~ 135, 139, 155; coeziune fonetică a~ 13; ~compus 136, 155, 174, 213, 280, 281, 320, 322; ~și concept 16, 107, 123, 132, 348, 349; ~concret 130, 132, 349; constituire a~ 117, 135; ~derivat 135, 138, 154, 233, 341; discurs și~ 139; ~enclitic 170; ~ca entitate articulată 92; ~și flexiune 122; formare

a~ 85, 122, 127, 132, 134, 139, 163, 188, 193, 283, 310; ~și formă 107, 108, 117n, 130, 164, 230, 276n, 279; ~general 349; ~gramatical 258; ~individual 92, 140, 152, 215, 341; izolare a~ 139, 177; ~împrumutat 85, 133, 174n; întrebuințare a~ 62; ~monosilabic 294, 295n, 305, 312, 323, 337, 344; ~neozeelandez 334; obiect și~ 94, 122, 137; ordine a~ 316, 319; ~originar 134-35; ~origine obscură și incertă 138, 340; percepere a~ 92; ~plăsmuit de un subiect 91; ~plurisilabic 312, 319, 323, 325, 326, 331; ~polisemantic 335; producere a~ 134; ~radical 108, 109, 142, 153; reguli și~ 83, 97; ~de relație 258; ~sanscrit 40, 49, 138, 341, 343, 360; schimbare a~ 99, 148, 315; semnificație a~ *vezi* semnificație; ~separat 153, 154, 156; ~simplu 107, 109, 155, 137-38, 281, 322, 343; ~de sprijin 170; ~străin 138, 266, 326, 359; ~tahitian 333; ~tematic 117, 121, 134-35, 235, 295-96, 318, 337; unitate a~ 62, 143-44, 148-57, 161, 165, 167, 170-02, 178, 181, 190, 254, 274, 278, 293, 300, 305, 319, 323; valoare a~ 213; ~vid 306

daco-română (limba) 263, 389
dans 64, 204
declin ~intelectual 223; ~ al limbii 63, 225, 260-61, 263-64
declinare 85, 154, 161, 181, 194, 236, 257, 286, 302-03, 306, 326, 242
definiție 12, 84, 128, 213; ~a actului de vorbire 82; ~a limbii 82; ~a omului 64
delaware (limba) 54, 67, 179-80, 191, 280, 281n, 282-85, 292, 364, 366, 377
derivare 77, 107-08, 131, 138, 296, 334-35, 340
desemna (a) 37, 68, 81, 96, 99, 103, 116, 118, 120, 125-26, 132, 134-37, 140, 146, 158, 172, 125-26, 132, 134-37, 140, 146, 158, 172, 176-78, 183, 187, 192, 196, 201, 213-14, 232-33, 236, 238, 248, 254, 268, 279, 289-90, 292, 296, 299, 304, 317, 321, 328-29, 292, 296, 299, 304, 317, 321, 328-29, 339, 360; ~idei 115, 132; ~conținuturi generale 108, 324; ~obiecte 110, 130, 328, 356; ~relații (generale) 53, 111, 122, 130, 176, 181, 190, 261, 277, 279, 287, 303
desemnare 22, 37, 110, 111-12, 115, 122-23, 137, 139, 142, 150, 178, 187-88, 237, 240-41, 249, 280, 283, 285, 287-88, 291, 293, 302, 304, 308-09, 325; ~analogică 111; ~a conceptelor 16, 87, 105, 107, 109, 122, 123, 129, 130, 139-41, 147, 213, 215, 322, 326; ~a conținuturilor de gândire 106; ~a flexiunii 190; funcție de~ 144, 237; ~gramaticală 284, 288, 296, 322n; ~eterogenă și indirectă 233; ~individuală 124; ~lexicală 132; ~lexicală primitivă; 110; ~lingvistică originară 324; ~mijlocit imitativă 110; ~nemijlocit imitativă 109; ~a obiectelor 88, 94, 106, 123, 213, 254; ~prin mijloace fonetice 250, 286, 289, 358; proces de~ 106, 121; raporturi de~ 16; ~secundară 191; ~simbolică 110, 237, 242; similitudine de~ 16, 87; ~a stărilor 109.
desinență 36, 161, 69, 174, 179, 181, 183, 250, 392
devanagari 369
dezvoltare ~a artei navigației 351; ~culturală 198, 202, 271, 355; ~a existenței umane 59; ~a facultății limbajului 93-94; ~a flexiunii 178; ~a forței active 61; ~a forțelor spirituale 61, 68, 81,

96; ~a gândirii 149-50, 217, 220, 256; ~a ideilor 119, 125, 150, 192; ~a individualității 284; ~internă a limbii 127, 137, 211; ~istorică universală 56; ~a limbajului 56, 188, 192, 197; ~a limbii individuale 66, 82, 106, 126, 187, 289, 352; ~a lingvisticii 321;~națională 89; ~a populației 359; ~spirituală 57, 70, 74, 77, 79, 221, 320, 271, 274, 275, 288; ~a studiului general și comparativ al limbilor 45; ~a științei 70, 263, 285; ~a speciei umane 71-72, 288;
dialect 55, 82, 162, 201, 205-07, 210, 212-13, 295n, 311, 391, 345-67, 371
dialog 194, 220, 222-23, 225, 230, 349
discurs 11, 12, 16, 83, 85, 87, 107-109, 116, 120-22, 124-25, 130, 132, 136-37, 139, 141, 146, 148-52, 168, 170, 180-81, 183, 189-91, 193, 198-99, 211, 215-18, 225, 227, 229, 231, 238, 277-78, 284, 287, 296, 301, 306-10, 312-16, 319, 327, 329-30, 393
distincție 62, 66, 81, 85, 109, 115, 121-22, 124, 135, 137, 141-03, 167n, 171, 187, 193, 204, 211, 214, 237, 239n, 250, 261, 270-71, 277-78, 283, 286, 291-92, 299, 305, 307-08, 314, 326-27, 348-49, 395; ~conceptuală 211; ~fonetică 179, 319; ~gramaticală 159
distinctivitate a sunetelor 102-03
doric (dialect) 205
dramă 72, 220
dravidiene (limbi) 370
dual 118, 300

ebraică (limba) 114, 181, 183, 274-75, 363-64, 366, 369
educație 28, 53, 68, 381, 391
egipteană veche (limbă) 32
ἔγκλισις 170
elif 103
elocință 169, 229, 272, 353
elocvență 225, 391
enérgeia 82
energie ~a activității spirituale 271; ~a forței intelectuale 169, 256; ~a limbajului 75, 190, 211, 267-68
engleză (limba) 32, 118, 169, 169n, 250, 258-59, 298
englezi 341, 342n, 368-69, 385
enunț 35, 171, 177, 183, 185, 233n, 305, 393-94; ~eliptic 35; ~logic 17
enunțare 165, 171, 177, 252-53, 391
eolic (dialect) 205
ergon 82
esență 11, 56, 58, 60, 71, 84, 89, 93, 100, 129, 131, 138, 149, 193, 196-98, 217, 235, 252, 262, 322n, 395; ~a actului de vorbire 100; ~a limbajului 66, 116, 126; ~a limbii 11, 12, 15, 82, 83, 85, 98, 138, 189-91, 259; ~a omului 11, 13, 64, 76, 94; ~a națiunii 17, 55; ~a poeziei 217, 219; ~a semnificației 134; ~a umanității 75
etnicitate 207n, 395
etnie 295, 352, 354, 356, 360-61, 394
eu 134
eufonie 68, 101, 108n, 113, 127, 153, 156-58, 164-65, 167, 169, 223, 257, 269, 281, 326, 395
evrei 31, 218, 364
existență ~umană 13-14, 21, 58, 59, 61-62, 64, 66, 72, 74-75, 83-84, 90, 93-94, 96-98, 104, 124, 187, 204, 216, 245, 268, 392; ~interioară 55

facultate 96, 137, 211; ~cognitivă 221, 392; ~de a gândi 89, 91, 267, 392; ~intelectuală 79, 188; ~a limbajului 12-13, 68, 91-94, 101, 116, 121, 132, 185, 394; ~senzitivă 92, 125, 392; ~a spiritului 119, 185, 285, 392; ~sufletească 177

familie ~de limbi 61, 82, 87, 112, 114-15, 126, 129, 179-80, 186, 192-93, 197, 210, 213, 226, 230-31, 241, 256, 258, 262, 270, 274-75, 288, 318, 337, 351-52, 363-70, 394; ~etnică 66, 74-75, 163, 395
fantezie 60, 68, 71, 73, 107, 119, 123-24, 198, 212-13, 258, 287, 357; ~creatoare 151; ~populară 179, 181
filolog 5, 26-28, 31
filologie 2, 26, 199, 399
filozof 5-7, 22, 23, 26-28, 31, 125, 225, 230
filozofie 2, 6, 22, 26-27, 76, 214, 222, 256, 272, 363, 366, 378, 385, 388; ~indiană 63; ~a limbajului 2, 41, 389, 394; ~religioasă 358; ~a științei limbii 45
finalitate 58, 147, 149, 208, 228; ~a limbii 145; ~a flexiunii 146; ~a discursului 218
fino-ugristică 19
fiziologie 13
flexiune 53, 61, 116, 117n, 122, 139, 140-41, 143-49, 155-157, 163, 171-72, 176, 178, 180-81, 183-86, 189, 190, 210, 211, 233, 235, 238, 241, 244, 251, 254, 259, 263, 269, 274, 278, 279, 280, 283, 286, 288-89, 300, 304, 317, 319, 326, 338, 364, 391, 392
fonem 36, 86
formă 15, 16, 28, 56, 59, 61-66, 72, 76-77, 80, 82, 85-87, 92, 96, 108, 117, 120-21, 135-37, 140-41, 155-56, 167, 173-75, 179-80, 184, 186, 188-89, 190, 192-95, 199, 202-03, 208, 211, 213, 215, 218, 222, 229, 231, 325-36, 238, 240, 242, 245-47, 250-52, 258, 261-63, 270, 288-90, 294, 296, 300, 302, 305-06, 310, 312, 316, 337, 339, 353, 362, 378-79, 393; ~a conținutului 20; ~a expresiei 20; ~externă a limbii 128, 187, 198, 210, 219, 220, 224, 228; ~flexionară 161-62, 179, 239n, 270, 391; ~fonetică 53, 88, 109, 114-19, 121-23, 126-27, 165, 172, 184, 189, 212, 239, 393; ~a gândirii 111, 140; ~gramaticală 26, 32, 85, 109, 147, 158n, 160, 164, 180, 184, 186, 240-41, 245, 279, 280, 285, 302, 304, 306, 310, 319, 320; ~internă a limbii 15, 17, 20, 22, 53, 57, 87-88, 99, 106, 115, 128, 254, 272, 287, 388, 393; ~legitimă 54; ~lexicală 280, 296; ~a sunetelor 128; ~primară 62, 77, 133, 358, 395
formare ~a conceptului 14, 86, 91, 122, 124; ~a cuvântului 85, 107, 127, 134, 310, 312; ~a limbajului 177, 188, 288, 394; ~limbii 60, 85, 86, 94, 106, 112-15, 118, 123, 147, 172, 196, 207, 211, 219, 235, 240, 244, 251, 256, 263, 289-90, 329, 347, 394; ~a limbilor 17, 56, 61, 77, 141; ~a propoziției 176, 178, 233; ~a silabei 62; ~a sunetului 150, 164, 186, 234, 393
forță ~configuratoare a limbilor 113; ~imaginativă a limbii 188, 186, 203, 209, 226, 283-85, 346, 392
frază 107, 125, 145, 150, 161, 184, 225, 252, 269, 281, 308, 310, 316, 393
funcție 188; ~de desemnare 90, 138, 144, 237; ~gramaticală 234; ~verbală 241, 244, 247, 249, 251
fuziune ~a cuvântului 161; ~a silabelor 327; ~a sufixului 144; ~a sunetelor 148, 152, 153, 155-56, 194, 379; a vocalelor 152, 160n
gândire 11-12, 14, 17, 61, 68, 89-90, 113, 116, 118-19, 125, 127, 129, 131, 133, 139-41, 146, 149, 150-53, 169, 180, 182, 184-85, 188-89, 192, 195, 197-98, 203, 217, 254, 256, 260, 268-69, 272-73, 275, 277-78, 287, 289, 318, 339; ~abstractă 72,

205, 208; ~concretă 98; ~liberă 88; ~pură 191
gen 118, 140, 147, 155, 161, 224, 229, 237, 249, 302, 360
geneză a limbii 256, 288, 340, 394
geniu 63, 66, 75, 129, 132, 195, 220; ~al limbii greceşti 125; ~al limbilor 345; ~al poeţilor 211, 219
germană (limba) 124, 163, 172n, 211, 252, 259, 341, 368
germanice (limbi) 230, 360
gerunziu 245, 247, 300, 305
gotică (limba) 26, 369
gramatică 6, 30, 32, 85, 108n, 129, 151, 167, 172n, 235n, 244n, 246n, 260, 287, 293, 294n, 296, 297n, 300, 305, 312, 322n, 323n, 330n, 350; ~birmană 299, 320-321; ~chineză 321; ~clasică 18; ~externă 315; ~internă 315; ~latină 19; ~mexicană 243; ~tagaleză 115; ~sanscrită 108, 151n, 158n, 239, 341
gramaticieni 21, 29, 107, 108, 180, 194, 241, 320, 340; ~greci 168, 169n, 170n, 210, 242, 252; ~indieni 108, 133, 137-38, 158n, 160, 239n, 339; ~latini 168; ~spanioli 172n, 174; ~(ai limbii) pali 302
greacă (limba) 25, 26, 32, 63, 82n, 120, 124, 125, 155, 164, 184, 187, 193, 196, 211-13, 218, 224,242, 255, 264-65, 271, 276n, 283, 365-66, 268-89
greci 69, 73-4, 168n, 170, 170n, 184, 199, 204-06, 208-09, 218, 220, 224-26, 229n, 231, 242, 255, 264, 265n, 265, 378
grup etnic 13, 58, 59, 260, 264, 284, 338, 352, 354n, 356, 369-60, 394, 395

habitudine 243; ~fonatoare 312, 393
haraforas 353
hawaiiană (limba) 333n, 368, 370
hinduism 35, 73, 58, 359
homeric 73, 86; epoca~ 226; limba~ 187; poezia~ 206
huaztecă (limba) 245

iezuiţi 30, 172, 244n, 246n
imagine 71, 82, 94, 101, 103, 119, 151, 199; ~a lumii 21
imperativ (mod) 304, 306, 308
imperfect (timp) 245-48
împletire ~de sunete 152, 393; ~a temelor pronominale 186
incaşi 66, 368
încorporare 53, 148, 174, 177-78, 181, 183, 184, 186, 190, 245, 283, 288, 326, 392; metodă de~ 176, 186
indicare 112, 141, 142, 150, 152, 172, 175-76, 178, 181, 202, 235, 238, 251, 278, 280, 313, 315, 317-18, 391, 392; ~gramaticală 147, 275-76, 278-79, 295, 319, 350
indicativ 120, 302, 306; conţinuturi~ 145, 147
individ 11-15, 17, 30, 55, 58, 62, 64, 71-72, 74-79, 91, 98-99, 140, 188, 195, 200, 203-04, 215, 223, 392, 393
individual 119, 193, 195, 206; act de vorbire~ 12, 82, 96; amprentă~ 203; concept~ 106, 111, 124, 183; configurare~ 107, 119; desemnare~ 124; diversitate~ 123; elan~ 84, 263; formă ~a limbii 88, 190; limbă~ 82, 103, 213; reprezentare~ 18; unitate~150, 183
individualitate 12-13, 23, 27-28, 55, 57, 60, 64, 69, 75-76, 84, 92, 94-95, 99, 106, 136, 152, 195-97, 200, 203-04, 207, 209, 214, 256, 266-68, 291, 323n, 325, 392
individualizare 16, 87, 138, 188, 205-06, 208
indo-chineză (limba) 311-12
indo-europenistică 19
infinitiv 120-21, 236, 240

institui (a) 18, 59, 92, 110, 233n, 268
instituire 138, 233n, 234, 251-52, 254, 262, 292-93, 315, 394; act al~ în limbă 53, 232-33, 394
instrument 255, 258, 307, 346; ~gramatical 279; limba ca~ 11, 23, 68, 79, 118, 192, 195, 198, 272; ~gramatical 279; ~de lucru 160, 160n, 208; ~al simbolizării 238; ~spiritual 196, 286
instumental (mod) 302
intelect 89, 90, 111, 116, 119-21, 127, 131, 138, 145, 151, 153, 155-57, 211, 216-17, 228, 283-84, 287, 328-30, 395
interioritate 65, 71, 94, 123, 160, 203, 393
interjecție 135
interlocutor 201, 204, 210
intranzitiv 112, 174, 178, 247, 249, 279
intuiție 84, 119, 122, 128, 185-86, 190, 205-06, 208, 220, 256, 289, 318, 391; ~a formelor 319; ~intelectuală 113; ~interioară 318; ~meditativă 79; ~senzorială 123-24, 126
inventar lexical 108, 325, 396
inventare ~a cuvântului 13, 122, 130, 396; ~a limbajului 9, 114, 394; ~a limbii 17, 177, 234, 394
ionic 210
istorie 8, 21, 56, 75, 79, 83, 192, 214, 228, 230, 255, 264, 284, 365; ~limbilor 276; ~a limbajului 264; ~universală 55, 58, 66, 71, 79, 224
istorism 7
italiană (limba) 32, 172, 263, 366, 368
izolare 14, 53, 74, 139, 393

înrudire 26, 63, 197, 215, 282, 313, 320-21, 344, 352, 354, 361-62, 367, 380, 395; ~între limbi 87, 321, 379, 380; ~genealogică 87, 231, 394; ~lexicală 352; ~între sunete 107, 393
întrebuințare 35, 62, 88, 99, 103, 114, 120n, 126, 130, 132, 159, 162, 183, 205, 211, 227, 276, 293, 304, 347, 392; ~a limbii 22, 94, 128, 158, 184, 201, 207, 212, 221, 258, 262, 267, 394
înțelege (a) 12, 66, 69, 85, 91-92, 105, 302, 395
înțelegere 9, 13, 15, 17, 20, 22-23, 55-56, 72, 74, 77, 81, 83, 91-92, 96, 98-99, 129, 138, 158, 169, 171, 174-75, 178-79, 188, 195, 221, 225, 257-58, 283, 286-87, 306-07, 316, 346-47, 395

japoneză (limba) 32, 380
javaneză (limba) 161, 242, 333, 343-44, 360, 361n, 365, 373

kawi (limba) 6, 33, 37-39, 45, 74, 87, 114, 242, 281, 321, 342-43, 351, 362, 365, 375, 380, 381
kridanta 154-55, 158, 161
krit (sufix) 137, 155-56, 158, 340-41

legătură 11, 53, 55, 63, 71, 75-78, 88-89, 101, 111, 114-15, 118, 126-27, 140, 144, 148, 150, 155, 158, 169, 180-81, 197, 199, 203-04, 208, 210, 219-220, 224, 228, 256, 267, 271, 395; ~între sunete 109, 393
lege 10, 20, 59, 64, 68, 88, 105-06, 119, 122, 125-126, 129, 138, 152, 162, 164-65, 170, 184, 193, 267, 283, 316, 341, 346, 378; ~a asimilării 159, 176, 391; ~de derivare 107-108; ~a eufoniei 108, 112, 156, 169, 327, 395; ~fonetică 20, 159n, 393; ~gramaticală 120; ~de îmbinare a cuvintelor 155-56, 391, 395; ~de producere 22, 93;
legitate 96, 150, 188, 191, 393
lenni lenape (limba) 180, 281-82, 377
letonă (limba) 366
libertate 27, 35, 58, 99, 100, 125, 127, 145, 188-91, 198, 205, 215-16,

223-25, 254, 267, 274-75, 284, 339; ~de articulare 177; ~a discursului 180; ~a fanteziei 212; ~a forței imaginative 209; ~interioară 201, 208; ~a vieții intelectuale 219; ~a vorbitorului 168
limbă ~aglutinantă 147, 237, 319, 327; ~ca activitate a spiritului 83; ~artificială 17; cercetare a~ 81; ~clasică 25, 369; cultivare a~ 13; ~cultivată 66, 163, 260; ~derivată 266; diversitate a ~lor 12, 16, 55, 60, 80, 88, 291; esență a~ 15; ~evoluată 257, 325, 328; familie de~ 82, 114, 126, 210; ~-fiică 262, 265; ~flexionară 143-44, 171, 194, 237, 257-58, 262, 274, 315, 319, 369; formă originară a~ 57; ~individuală 82, 103; ~istorică 15, 18; ~încorporantă 288; învățare a~ 85; ~liturgică 364-65, 369; ~logică 17; ~-mamă 230, 261-64, 266; ~maternă 50, 94, 97, 196, 265; ~moartă 132-33, 167; ~monosilabică 310, 312, 321-22, 326, 328, 346; ~oficială 363, 367-69; ~naturală 17; ~națională 363; ~necultivată 66-67; organism al~ 47, 139, 211; ~originară 76-77, 83, 133, 230, 260; origine a~ 25; ~particulară 17, 65, 88, 94; ~plurisilabică 321, 331; ~poetică 343; ~populară 260; ~rară 40; ~rudimentară 267; stadiu primitiv al~ 136; ~sacră 353; simț al~ 104, 110, 115-17, 123, 137, 139, 144-45, 147, 150-51, 153-55, 164, 166, 171, 179, 186, 257, 261, 268-69, 314; sistem fonetic al~ 53; ~-soră 158, 262; ~străină 85, 94, 265, 357, 359; ~superioară 61; tehnică a~ 117-18, 211; tendință internă a~ 88; ~universală 17; ~veche 26; ~vie 12, 83; ~vorbită 50, 347-48;
limbaj cerințe ale~ 141, 285; desăvârșire a~ 61; esență a~ 66; facultate creatoare a~ 12-13, 68, 93-94, 101, 116, 132; instinct al~ 189; organism al~ 10; ~originar 68; origine a~ 12, 201; producere a~ 61, 81-82;
lingua franca 201, 365-59
literă 35-6, 49-50, 53, 86n, 103-03, 110-11, 146, 151-56, 165-67, 172n, 174n, 235, 279, 285, 294, 249n, 308, 311, 345; ~ distinctivă 180; ~eufonică 180; ~finală 178; ~inițială 179, 242; ~surdă 305
literatură 73, 79, 124-25, 128, 194-95, 198-99, 208, 225, 229n, 255, 260, 262, 264, 357, 358-59, 363-64, 367-70; ~chineză 285; ~ greacă 218, 218n, 222, 224; ~indiană 225, 229n, 359, 360; ~latină 213, 366; ~scrisă 99
lituaniană (limba) 32, 255, 366
locuțiune 120n, 155, 245, 310, 317, 329, 393
maghiară (limba) 32
maipură (limba) 248, 366
malaeziană (limba) 87, 112, 118, 163, 167, 190-91, 289, 331-33, 339, 341n, 352, 355n
malaio-polineziene (limbi) 370
malgașă (limba) 51, 344, 344n, 373,
manciuriană (limba) 283, 367
maori 368
marcă ~cazuală 302-03, 305-08, 320, 391; ~distinctivă 150, 242, 257-58, 393
massachusetts (limba) 179, 367
maya (limba) 246-47, 247n, 248-50, 265, 267, 272, 277
maya-soque (familie de limbi) 365, 367
memorie 93, 107, 132, 227
metaforă 35, 67, 126, 143, 170n, 178n, 215, 328, 347
metodă 130, 132, 171-72, 174-78, 180, 189-90, 253, 273, 317-18, 328; ~analitică 258, ~comparativ-istorică 19, 31; ~istorică-deductivă 110; ~de formare a limbii 86, 329; ~grama-

ticală 273; ~sintetică 258; ~de traducere 17-18
mexicană (limba) 67, 172, 172n, 173, 174n, 175n, 176, 177-79, 181-83, 242-43, 247, 254, 288, 292, 349, 367, 377, 379
mijloc de desemnare 37, 237, 391
mimică 204, 207n
misionari 67, 244n, 284, 334, 363, 369
mit 22, 229, 358, 361
mixtecă (limba) 243, 367, 376
modificare 395; ~a consoanei 102, 152; ~a conținutului semantic 165; ~a cuvântului 109, 130, 152, 315, 317; ~a formei 250; ~internă 142, 144, 146, 167, 239n; ~a literei 331; ~a semnificației 279; ~a sensului 297; ~a sunetului 90, 102, 137, 164, 200, 303, 308, 315, 344; ~a verbului 251, 305
mohicană (limba) 180, 367
mongolă (limba) 283, 292, 367
monosilabism 54, 277, 310, 321, 323-24, 331
morfologie 366
muzică 64, 204-05, 207, 207n, 218-19, 222, 227

nahua (limbă) 367
nazalitate 102
negritos 353
neogramatici 20, 389
neogreacă (limba) 264, 266, 365
neozeelandeză (limba) 331, 333, 333n, 334-35, 343, 352
nume 129, 134-35, 172n, 173n, 174, 176, 178, 181-82, 235-38, 239n, 241-46, 249-53, 262, 278-79, 286, 296-97, 299, 300-02, 305-06, 310, 312, 315, 317, 321, 339-40, 342, 344; ~compus 325; ~propriu 175, 280, 282; ~verbal 292
numeral 350, 350n

obicei 124, 207n, 209, 220, 352-53, 359; ~indian 352, 361
obiect 14-16, 81, 88-90, 94-95, 97-98, 106, 109-11, 135, 137, 181, 185-86; ~al acțiunii 146, 178, 180; ~concret 138, 348, 350; ~corporal 122; ~desemnat 92; ~determinat 173, 175, 334; ~direct 179, 313; ~indirect 179, 313; ~inanimat 134, 198, 294; ~individual 122-23, 130, 202, 220; ~al verbului 183
obiectivare 14
obiectivitate 13-15, 91, 123, 145, 201; ~afectivă 90
optativ 245, 297
orang benua 355
orator 225, 229-30
organ 11, 17; ~configurator al gândirii 9, 11, 89; ~al ființei interioare 55
organe fonatoare 16, 87, 100-02, 105, 109, 163, 257, 267, 269, 310, 312
organe vocale 11, 60, 89, 112, 116
organele vorbirii 88, 113
organicism 7
organism 17; ~al limbajului 10, 13, 45, 47, 56, 61, 63, 66, 77, 139, 148, 193-95, 211, 259, 274-75; ~al limbii 10, 13, 17, 45, 47, 56, 61, 63, 66, 129, 138-39, 148, 172, 185, 193-95, 211, 254-55, 259, 274-75
organizare ~internă 200; ~a limbii 181, 254, 257; ~spirituală 199
origine ~a interjecțiilor 135; ~a limbajului 9, 12-13, 19, 25, 94-95; ~a plurisilabismului 325

pali (limba) 67, 302, 308, 311, 319-20, 363, 368, 372
papuașă (limba) 360, 368
parabază 220, 220n
paradigmă 163, 180, 245, 393
participiu 242-43, 279, 292, 300, 303, 305-07, 309, 315; ~indeclinabil 183, 284; ~viitor pasiv 159;

particulă 244, 261, 283, 288-89, 291-92, 296, 299, 302-03, 305-07, 309, 312-13, 315-18, 335, 347-48, 350, 362; ~afirmativă 321; ~conectivă 301, 305, 308, 320; ~eufonică sau expletivă 304; ~gramaticală 295-96; ~modală 305; ~temporală 244-46, 304-05, 308; ~verbală 308, 318; ~a viitorului 308
particularitate 68, 86, 141, 155, 170, 177, 195, 218, 260, 262, 273, 275, 291, 308, 323n; ~etnică 260; ~intelectuală 198, 226; ~spirituală 206, 209, 313
pasiv (diateză) 239, 239n, 240, 243, 317
pauză 53, 112, 151, 312
percepție 18, 91, 94, 132, 203-04, 223, 323, 392; ~elementară 123; ~internă 65, 90; ~lăuntrică 126; ~senzorială 185-86
perceptivitate 90
perioadă 220, 310, 393
persană (limba) 26, 118, 366, 368; ~avestică 370
persoană 123, 134-35, 179, 181, 247; ~pronominală 179, 244, 248, 251; ~a singularului 244; ~a verbului 143, 145-46, 175, 179-80, 182-83, 186, 244-46, 248-50, 262, 278, 281, 292, 303, 308
personalitate 199, 393
peruană (limba) 66, 284, 368
plasticitate 212, 391
plural 112, 148, 178, 182-83, 246, 248, 281, 302-05, 318, 321
plurisilabism 322-23, 325-28, 331, 339, 344
poezie 53, 63, 76, 104, 124-25, 201, 203-07, 207n, 211, 215, 216-20, 222, 224-29, 229n, 255-57, 259, 272, 353, 381; ~dramatică 229n; ~a evreilor 218; ~a grecilor 218; ~lirică 207; ~populară 248; ~tragică 207
polineziene (limbi) 32, 351n, 366, 368-69
portugheză (limba) 366
portughezi 285, 342n
predicat 234, 292, 310; ~energetic 234
predispoziție 13, 117, 242, 289, 326, 391; ~naturală pentru limbaj 268, 272; ~a națiunii 255, 259, 271, 275; ~originară a limbii 68, 94; ~spirituală 255; ~a sufletului 205
prefacere a limbii 60, 141, 183, 187, 394
prefix 144, 154-55, 242, 249, 301, 333, 344
prefixare 296, 299
preistorie 57, 64, 274, 395
prepoziție 134-35, 245, 258, 261, 278, 335; ~inseparabilă 278, 304; ~prefixală 144
preterit 148, 163, 165-66, 304; ~augmentat 163, 165, 267; ~multiform 163-66
prezent 246-49, 303-05
principiu 113, 127, 133, 140, 161, 195, 240, 261, 267-70, 312, 330, 379; ~artistic-creativ 129; ~al comodității 258; ~al complementarității 5, 93; ~constitutiv 110; ~creator 62, 66; ~al derivării sistematice 340; ~al desemnării 140; ~al diviziunii logice 140; ~al elaborării interne 289; ~explicativ 80-81; ~al fecundității și regularității 230; ~formativ universal 16, 53, 188, 391; ~al formării limbilor 61, 338; ~implicit al vieții 59; ~însuflețitor 224-25; ~al libertății 99; ~monosilabismului 324; ~național interior 224; ~originar 111; ~al progresului 70; ~al sonorității 258; ~spiritual al limbii 105, 141, 150, 271; ~al succesiunii cuvintelor 291; ~suprem 80, 189; ~al totalității 64; ~al umanității universale 69; ~al unității 262; ~vital 79, 187, 230-32, 256-57, 262
procedeu 53, 62, 129, 143, 166-67, 172, 176, 179, 182, 186, 211, 222, 242, 254, 273, 279, 282-83, 289, 291-92, 312-13, 319, 328, 330, 332, 339,

346, 394-95; ~al accentuării enclitice 170; ~al compunerii 105, 297, 299, 305; ~al contragerii 344; ~al deformării numelor colective 112; ~al derivării 105; ~figurativ 293; ~intelectual 329; ~intern 148; ~al încorporării 178, 181, 190, 283, 288; ~lingvistic 129, 130; ~mecanic 143; ~perifrastic 293; ~de reducere la radical 341; ~retoric 220, 393
procedură 150; ~mecanică 290, 395
proces ~de aglutinare a silabelor 146; ~de articulare 100; ~de constituire a formelor 309-10; ~de deformare a limbii 68, 164, 219, 244, 263, 347; ~de degradare a limbii 261; ~de desemnare 106, 121; ~de dezvoltare 57, 77, 187, 188, 212; ~de dezvoltare a spiritului uman 77, 81; ~de dezintegrare 260; ~al evoluției umane 53, 65, 79; ~de formare a popoarelor 229; ~de formare a propoziției 178; ~de formare a prozei 224; ~de generare a radicalilor 337; ~de inventare a limbii 177; ~de inventare a scrierii 358; ~de înțelegere 99, 158, 174; ~de organizare interioară 147; ~de percepere externă 100; ~de reconstrucție 260; ~universal de configurare spirituală 76, 114-15, 166, 184, 212; ~universal al producerii limbajului 82, 114, 122-23
producere 392; ~a cuvintelor 134; ~a forței spirituale 56; ~a ideilor 68, 149; ~a limbajului 61, 114, 117, 121; ~a limbilor 81, 104, 119-20, 126-27, 133, 188, 290
pronume 123, 129, 134-35, 143, 145-46, 173-74, 178-79, 180-82, 238, 241, 244-49, 279, 281-82, 292, 295, 302, 321, 360, 380; ~afixat 248-49; ~autonom 244-45, 247, 251; ~demonstrativ 244n, 248-49, 254, 306; ~hotărât 175; ~nehotărât 173, 175; ~personal 175, 183, 303; ~posesiv 182-83, 245, 249-50; ~regent 178, 249, 292; ~relativ, 53, 183, 233-34, 252-53, 262; ~subordonat 181, 292; ~verbal 242-43
pronunțare 50, 105, 156-57, 159, 169, 172n, 174n, 260, 277, 294n, 311, 321, 323, 351
propoziție 65, 129, 149, 171, 173, 176, 245, 313, 316, 394; articularea~ 149, 171-72; ~completă 177; ~compusă 183; construcție a~ 181, 251-52, 260, 273, 277, 303, 314, 316; formare a~ 233; ~incidentă 284; îmbinare a~ 151, 221; ~intercalată 183, 396; ~principală 253-54; părți ale~ 176, 189, 254, 274; ~regentă 310; ~relativă 184, 253-54, 310; ~secundară 309; ~simplă 172, 175, 183, 234-35, 269; ~subordonată 310; unitate a~ 171
prototip 395; concept și~132; ~al unității 221
provensală (limba) 32
prozaism 127, 129
proză 53, 215-20, 223-25, 228-29; ~artistică 228; ~latină 225-26; ~națională 227; ~a națiunilor moderne 226
pumé (limba) 370

quechua (limba) 253, 368
quechumaran (limbi) 368

radical 107-08, 108n, 109n, 135, 139, 143, 154-55, 158n, 161, 163, 233, 236, 248, 251, 276-78, 297-99, 301-02, 304-07, 323, 325, 327, 331, 333-34, 340-42, 344-46, 396; ~bisilabic 297, 337-39, 345; concept~ 207; consoană~ 277; ~lexical 85, 106, ~al limbii birmane 296; ~al limbii sanscrite 296, 337, 345; ~monosilabic 297, 337-39; ~obiectiv 135-36; ~plurisilabic 339; ~pur 136; ~semitic 277; silabă~ 137-38, 142, 144, 156, 160-62,

250-51, 338; sunet~ 134, 136-38, 164, 244, 244n, 396; sunet~ radical originar 278; temă~ 145, 396; ~verbal 137, 246, 306; vocală~ 157, 162-63, 166-67
receptivitate 113, 357, 392; grad de~ 131; spontaneitate și~ 90, 141
reduplicare 36, 160, 163-66, 237, 246, 279, 281, 294, 324, 330-32, 345
reflectare a realității 23
reflexiv diateză~ 243; simț~ 287; verb~ 379
regularitate 103, 138, 149, 162, 180, 194, 211, 268, 310, 393; ~fonetică și morfologică 369; ~a formelor gramaticale 158; principiu al~ 230; tendință spre~ 234
regulă 50, 85, 92, 107, 134, 140, 144, 154, 167, 179, 246-47, 279, 282, 295n, 312n, 316; ~de alcătuire a discursului 85; cuvinte și~ 11-12, 82-83; ~descriptivă 19; ~de formare a cuvintelor 85; ~generală 305; ~generativă 22; ~gramaticală 199, 329; ~de îmbinare a cuvintelor 21, 154-55; ~a limbii 81; ~logică 11; ~a poziționării cuvântului 314; sistem de~ 97
relație 117, 122, 145-49, 167, 170-71, 175-76, 179, 182, 189, 206, 215, 236-37, 241, 254, 261, 279, 299, 302, 313, 318, 326-27, 391, 295; ~între cuvinte 21, 275, 277, 301; ~cazuală 302, 326; concept de~ 302, 310; ~între concepte 273; ~între cuvânt și discurs 130; cuvinte de~ 258; desemnare a~ generale 53, 111, 130, 190, 254; ~de determinare 313; ~între elementul spiritual și cel senzorial 256; ~etimologică 298; ~formală 286; ~între gândire și limbă 90; ~genealogică 80; ~gramaticală 19, 275-77, 279-80, 282, 286, 288-90, 292, 295n, 302-03, 319, 347, 350; ~indirectă 181; ~între limbă și activitatea spiritului 81, 271; ~între limbă și comunitate 97; ~între limbă și facultatea formativă 137; ~între pronume posesiv și nume 183; ~între obiect și concept 186; ~între părți de vorbire 259; ~între propoziții 251, 253; ~între scriere și limbă 379; ~senzorială 135; ~spațială 123, 135; ~între spiritul poporului și limbă 258; ~de subordonare 181; ~între sunet și impresia sensibilă 87; ~între sunet și semnificație 109, 198; ~între sunete articulate 102; ~între sunet și obiectul desemnat; ~între verb și obiectul său 314; ~între vorbire și facultatea de a vorbi 89
religie 22, 319, 361, 381; ~indiană 359; ~islamică 363;
reprezentare 11, 13-15, 60, 63, 68, 76, 85-91, 101, 131, 195, 206, 213, 315, 319, 338, 342, 347, 395; capacitate de~ 18; ~a conceptului 150; ~a conținutului gândirii 100, 284, 287; ~figurativă 287; forță de~ 89; ~gramaticală 178; mod de~ 95, 173; ~a obiectelor 109, 123, 221; ~a realului 217; ~senzibilă 196
retoric figură~ 329; operă~ 118; procedeu~ 220, 393; proză~ 217
retorică ~chineză 330
reto-romană (limba) 263, 368
ritm 60, 93, 118, 127, 150, 205, 214, 220, 254, 258, 327
romani 69, 73, 208, 209, 225-26
romanice (limbi) 230, 260-61, 263-66, 368
romanistică 19
romantism 29
rukhéng 294n

samoană (limba) 370
sandwiciană (limba) 352
sanscrită (limba) 26, 32, 45, 49, 50, 65-66, 82, 87, 103, 108, 112, 118,

120-22, 124-27, 133, 135-36, 138, 144-46, 151, 151n, 152, 154-55, 157, 157n, 158n, 160, 160n, 163-67, 167n, 171-72, 176, 178, 181, 183-84, 187, 190, 193, 196, 211-14, 225, 230, 232, 235-37, 239, 239n, 240-42, 259, 265, 270n, 284-285, 288, 296, 299-30, 302, 308, 318-20, 329, 332, 339, 342-45, 350, 359-60, 363, 365-66, 368-69, 379-80
sanscritologie 159n
schimbare 107, 262, 395; ~a consoanei 161, 319; ~a cuvântului 141, 281; ~datorată eufoniei 281; ~fonetică 53, 105, 159, 360, 393; ~a formei 62; ~gramaticală 166; ~internă 142; ~a limbii 77, 82, 88, 99, 338, 353, 356; ~a literei 53, 150, 152-53, 155, 242, 294, 305; ~lingvistică 18, 384, 395; ~a sunetului 157, 161, 163, 237, 257, 287, 295n; ~vocalică 148, 158, 160, 165, 211, 275, 279, 395
scop 13-14, 27, 59-60, 62, 64, 59, 76, 83, 86, 89-90, 105, 118, 126, 164, 171, 189, 200, 202, 208, 221, 251, 268; ~designativ 112; ~al existenței umane 124; ~al înțelegerii 347; ~al limbii 114-16, 142, 270, 272, 305, 394; ~și mijloace 119; ~natural al limbajului 117-18, 154, 269, 278; ~al prozei 217
scriere 12, 50, 73, 82, 98-03, 175, 227, 228-29, 276n, 287, 294n, 295n, 295, 322, 326, 353, 358, 363, 379; ~alfabetică 287, 358, 379; ~arabă 358, 367; ~birmană 295n, 310-11, 351; ~chineză 287, 318, 330; ~figurativă 287; ~hieroglifică 364; ~tagaleză 358
semang 354
semitică (limba) 54, 82, 115, 117, 117n, 126, 148, 154, 160, 183, 190-91, 274-78, 280, 288, 337-39, 361, 363-64, 369
semn 49-50, 93, 101, 109, 153, 167, 196, 232, 236-37, 288, 294n, 324, 384, 396; ~adecvat 327; ~caracteristic 249; ~cauzal 305; coeziune a~ 287; ~al conceptelor individuale 106; ~consonantic 369; ~distinctiv 141, 149, 175, 208, 393, 395; ~general valabil 17-18; ~grafic 295n, 347; ~incizat prin tatuare 33; ~de interpunctuație 310; ~al limbajului 17; ~al lucrului 196; ~material al conceptului 213, 233; ~non-verbal 17; ~simbolic 250; sistem de~ 287; ~specific 233; ~verbal 13, 346, 396; ~vocalic 369; ~unic 330
semnalare 178; ~fonetic 236; ~sonor 237
semnifica (a) capacitatea de a~ 100, 109-10, 238;
semnificare actul de~ 276;
semnificație 22, 37, 92, 106, 109, 113, 115-16, 130-31, 134, 142, 144, 146, 150, 153, 163, 168, 177, 179-80, 186, 197, 208, 235, 246-47, 251, 253, 258, 275, 293, 295, 299-01, 305-06, 310-12, 322, 325, 328, 334-37, 342-46, 348-50, 391; ~activă 243; ~adverbială 306; ~autonomă 322, 330; ~de bază 333; ~concretă 292, 301, 304; ~și formă 240; ~generală 198, 238, 292, 299, 304, 306, 334, 343; ~gramaticală 304; ~individuală 327; lărgire a~ 135; ~materială 277, 279, 285-86, 290, 303, 317, 355; ~metaforică 333; modificare a~ 297; ~naturală 250; ~originară a cuvântului 111, 299, 303, 306, 334, 340; ~a particulelor 302; ~pasivă 243; ~reflexivă 243; ~referențială originară 261, 279, 280, 285. 394; ~a silabei radicale 250; ~verbală 241, 247, 296, 321
semnificativitate 37, 146, 169, 391; ~materială 277

siameză (limba) 292, 311, 312n, 349, 369
sibilație 102
silabă 82n, 102-03, 106, 112, 114-17, 123, 144, 152, 154, 157-65, 168-70, 235, 246, 248, 250, 277, 279, 281, 287, 289, 292, 294, 296, 310-12, 318-19, 322, 324, 326-28, 330-32, 336, 339, 342-43, 345, 348, 350; ~accentuată 144, 168; ~aglutinată 146; ~antepusă 144; ~derivată 296-97; ~derivativă 299, 391; ~distinctivă 239-40, 393; formare a~ 62, 102; ~flexionară 145-46, 244; ~indivizibilă 345; ~protetică 164-65, 395; ~radicală 137-38, 142, 144, 160-62, 166-67, 250-51, 338; segmentare a~ 102; structură a~ 136, 396. ~tematică 161, 169n, 282, 394
silabic amplitudine~ 275, 395; armonie~ 343; articulare~ 345; cadență~ 167; extensiune~ 350; interval~ 169n; măsură~ 396; reduplicare~ 112; ritm~ 258; sonoritate~ 112, 127; structură~ 344
simbol 150, 384; conceptul de~ 110; ~al forței imaginative 284; ~al unității interne a cuvântului 161
simbolic 145-46, 150; aspect~ 160; caracter~ 144-45; concordanță~ 143; conținut~ 161; desemnare~ 237, 342; expresie~ 186, 241, 300; imitație~ 112; indicare~ 152; mod~ 251-53; modificare~ 144; redare~ a expresiei 328; referire~ 250; schimbare~ 153, 160; semn~ 250; semnificație~ 153; sufix~ 145; sunet~ 153; tratare~ a gândirii 269
simbolism fonetic 16
simbolizare 189, 190, 238, 268; ~imaterială 238
simț ~al articulării (sau articulatoriu) 113, 117-18, 122, 146, 148, 153, 164; ~al eufoniei 157, 395; ~(intern sau imanent) al limbii 102, 110, 115, 137, 139, 147, 150, 154-55, 166, 176, 186, 257-58, 261, 267-69, 274, 277, 284, 303, 394; ~flexionar 148
singular 178, 244, 246, 248-49
sino-tibetană (familie de limbi) 363-64, 369
sinteză 9, 33, 35, 74, 86, 147, 233, 242, 251; ~a ființei 243; forță de~ a limbii 254-55; ~pură între fapt și concept 121; limba ca~ 126-27; ~între forma internă și cea externă a limbii 128; propoziția ca~ 254
sistem 20, 22, 101, 103-04, 106, 122, 133, 158, 176, 183, 212, 221, 242, 286, 291, 319, 338, 345; ~evolutiv 177, 192; ~filozofic 330n; ~al finalităților 58; ~fonetic 51, 53, 109, 111-18, 167, 184, 358, 393; ~flexionar 186, 211; ~al formelor 211, 392; ~de generalizare 108; ~de indicare a relațiilor 170; ~închis 111; ~lingvistic 37, 103, 394; ~monosilabic 337-38; ~plurisilabic 337; ~de reguli 97; ~de semne 287; ~specific 106; ~de sunete 103, 129; ~vocalic 103
slavistică 19
socialitate 95
solecism 260
spaniolă (limba) 32, 172, 174, 228, 366, 368
spanioli 172, 174-75, 264, 285, 368
specificitate 37, 56, 64, 78, 84, 87, 95, 98, 125, 189, 194, 196, 198, 200, 217, 391; ~formală 191, 269; ~intelectuală 62, 80-81, 170, 214, 219; ~intelectuală a popoarelor 76, 199, 223; ~a limbii 18-19, 32, 197, 202, 293; ~națională 123-24, 197-98, 204, 220, 226; ~a neamurilor grecești 224; ~a pronunției 277; ~senzorială 287; ~spirituală 16-17, 55, 78-80, 88,

209-10, 212, 214, 287, 392; ~a spiritului grec 220; ~umană 76
spirit (uman) 12, 27, 53, 64, 68-70, 73, 77-79, 81-83, 88, 90, 97, 101, 107, 115-16, 118-19, 122-24, 126, 128-29, 140-43, 145-46, 148, 151-53, 158, 170-71, 183-84, 191-93, 221, 257, 269, 378, 392; activitate a~ 192; facultăți ale~ 185; ~formativ al națiunii 121; forțe ale~ 185; ~grec 219, 220; ~și natură 200; ~(imanent) al națiunii 75, 211, 224, 261, 271, 287; legile~ 114; ~al lumii 318; ~obiectiv 21; operație a~ 186; ~poetic și filozofic 126; ~al popoarelor 80, 179, 185, 194, 258; ~al romanilor 230
spiritus lenis 276n
spontaneitate 58, 141, 267; ~a limbii 143; ~a limbajului 58; ~a omului 90
stil 74, 210, 213, 217, 218n, 220, 222, 225, 228, 252, 287, 318-21, 328, 329n, 330, 347-48, 350n; ~elevat 292; ~filozofic 222
stimul 94, 196, 217, 391
structură 19-21, 26, 61, 67-68, 78, 138, 180, 189, 270, 275, 280, 292, 329, 342-44; ~de adâncime 22; ~a configurației interne 126; ~a cuvântului 153-54, 163, 165, 181, 191, 279, 295, 310; ~destrămată a latinei 77; diversitate a~ limbilor 128-29; ~fonetică 116, 153, 312; ~a formei fonetice 126; ~formală 268; ~a frazei 125, 181, 316; ~gramaticală 191-93, 232, 234, 258-59; ~internă a limbii 81, 183; ~legitimă 290; ~a limbii 37, 78, 80, 82, 96, 128, 148, 172, 177, 189, 192-93, 199, 231-32, 234-35, 241, 249, 255, 259, 264, 266, 271-74, 294, 310-11, 319-21; ~a limbilor chineză și sanscrită 65; ~lingvistică 54, 61, 80, 137, 188, 256, 258, 274, 288-89, 293, 298, 331; ~a perioadei 220, 310; ~a radicalului 154, 276-77, 323; ~regulată și riguroasă 268, 308; ~ritmică a cuvintelor 138; ~a silabelor simple 136; ~a sunetelor 147; ~a verbului 120-21, 179, 242-43, 249
studiu (comparativ) al limbilor 8, 16, 19, 29, 32, 45, 55, 81, 133, 199, 369, 379
subiect 14-15, 91-92, 97-98, 146; ~al acțiunii 146, 179-80, 183; ~gramatical 175, 234, 240, 242, 292, 303, 309, 313-15; ~al verbului 240; ~vorbitor 136, 145, 394
subiectivitate 13-15, 90-91, 94-95, 124, 145, 201
substanță 57, 83, 85, 87, 89, 92, 123, 137, 188, 196, 204, 395; ~conceptuală 121; ~și formă 85-86, 116 ~a gândirii 96; ~și idee 127; ~independentă 145; ~a limbii 86, 93, 111, 211; ~lipsită de formă 85; ~a percepției 18; ~senzorială 96; ~a vieții spirituale 97
substantiv 155, 173, 233, 243, 249, 295-97, 299, 301-02, 307, 309-10, 313-14, 316-17, 324, 340, 342-43, 350; ~abstract 161, 343; ~colectiv 161; ~postpus 182
sufix 137, 140, 142-45, 148, 154, 156, 158n, 233, 237-38, 244, 250, 310, 318, 331, 340-42, 344, 479; ~adițional 342-43; ~ale limbii indiene 328; ~propriu 250; ~sanscrite 318; ~cu semnificație generală 299; ~specific al viitorului 251; ~verbal 245
sunet ~radical 164, 244, 248, 396; ~tematic 248, 294; ~al vorbirii 89-90, 104, 394
superlativ 159
surdomuți 100-01
știință 19, 21, 28, 64, 69-70, 76, 84, 125, 221, 255, 319, 366, 379; ~a limbajului 23; ~a limbii 45, 291, 394; ~politică 26

taddhita (sufix) 54-56, 158n, 161-62
tagaleză (limba) 51, 115, 118, 240, 242, 281n, 321, 330-34, 336, 360, 362, 369
tagalog (limba) 369
tahitiană (limba) 333n, 352, 370
tamilă (limba) 294, 294n, 370
tebugu (limba) 370
tehnică 118, 134, 202, 210; ~fonetică 117-18; ~intelectuală 118; ~a limbii 22, 37, 53, 117-18, 211, 394
telingă (limba) 152, 370
temă 182-83, 217, 330, 332, 345, 358; ~lexicală 234, 279, 303; ~a verbului 242, 303
tendință 19, 73, 88, 92, 101, 127, 129, 144, 147, 187, 189, 202, 212, 218, 226, 233, 251, 269, 282-83, 290, 308, 310, 318, 326-27, 348, 391; ~de desemnare a unității cuvântului 151; ~de diferențiere 154; ~a limbii 60, 64-65, 88, 109, 115, 139, 141; ~a sunetului 116; ~formativă 62, 78, 127; ~spre flexiune 148, 190, 288; ~către forma corectă 270; ~intelectuală 212; ~interioară a formării limbii 235; ~spre plurisilabism 331; ~spre regularitate 234; ~către unitate a cuvântului 148, 178
teologie 363, 366
terminație 36, 157, 162-63, 177, 235, 247-48, 282n, 294n, 295n, 343, 392; ~de acuzativ 146, 342; ~cazuală 155-56, 302, 391; ~gramaticală 343; ~de instrumental 302; ~de nominativ 146; ~personală 237; ~scurtă 138; ~cu sens diminutival 281; ~sufixală 144; ~verbală 155-56, 395
thai (limbă) 311n, 349n, 369, 376
timp 135, 139, 145; conceptul de~ 118, 120; ~gramatical 120n, 127, 235, 240, 243-44, 247, 249-50, 280, 292, 303, 380; ~al habitudinii 247; ~al imperfectului 246; intrare în~ 57; ~trecut 71, 165, 173-74, 246, 308; ~verbal 115, 118, 178, 236-38, 241, 242n, 243
tonga (limba) 333-35, 343-44, 352, 370
tradiție 83, 268; ~moartă 99; ~orală 227; ~scrisă 363
transcendentalism 7
transformare 88, 116, 157-58, 257, 262, 265, 300, 391, 395; ~(internă) a cuvântului 134, 142, 148, 250; ~fonetică 105, 137, 157n, 158, 393; ~a formei verbale 247; ~gramaticală 148; ~a latinei 264; ~a limbii 22, 99, 139, 142, 192, 257, 264; ~a limbii malaeziene 353; ~morală 357; ~a numelui în verb 250; ~în nume a unui radical 300; ~a silabei 159, 162; ~a spiritului național 224; ~a sunetelor 105-06, 108, 137, 158; ~a vocalelor 210, 236; ~a vocalei în semivocală 165; ~a vocalei radicale 157
tranzitiv 178; verb~ 183, 247, 249
tratament 237, 263, 280, 290, 301, 340, 347; ~diferențiat al silabelor 154; ~fonetic al cuvântului 156; ~gramatical 198, 235, 237, 296, 342; ~ritmic 256; ~al sunetelor 157, 393
troheu 166
tu 134
tucanoană (limba) 363
turajas (populație) 353

umanitate 14, 28, 47, 55, 73, 95, 272; dezvoltare spirituală a~ 45, 57, 380-81; drum al~ 62; economie spirituală a~ 126; esență a~ 75; evoluție a~ 79; istorie (culturală) a~ 27, 56, 192; limbi ale~ 21; limite ale~ 124; natură a~ 61; necesitate internă a~ 61; sferă a~ 67; spirit al~ 378; stadiul cel mai de jos al~ 361
umanizare 59, 395
unâdi (sufix) 137-38, 158n, 296, 340-43

uniformitate 115, 119, 187, 214, 261-62, 269, 392; ~a facultății limbajului 132; ~națională 196; ~sonoră 107
unitate a cuvântului 143-44, 148-52, 154, 165, 167, 170-72, 178, 181, 190, 254, 274, 293-94, 300, 305, 318, 396
universalitate 185; ideea de~ 329; ~a limbajului 18
uto-aztec (grup de limbi) 364, 367
uz lingvistic (al limbii) 198, 258, 320, 339

verb 53, 127, 154, 160, 162-63, 173, 176, 178-79, 183, 190, 233n, 234-51, 253-300; ~activ 112, 247; adevărata esență a~ 235; ~atributiv 243, 249; ~auxiliar 115, 127, 243-44, 248, 258, 303, 307-08, 320; ~birman 308; clase ale~ 114; ~cauzativ 161, 164, 166, 167n, 178, 239n, 279, 304-05; ~compus 173; conceptul de~ 137; ~denominativ 239n; ~dezideravtiv 240n; eliziune a~ 243; forța actualizatoare a~ 280; forța sintetică a~ 235; ~'a fi' 127, 237, 242, 245-48; ~intensiv 160, 164, 239n; ~interogativ 308; ~intranzitiv 112; istoria formelor flexionare ale~ 162; marcă a~ 241; ~mexican 242; natură a~ 121, 235; ~primitiv 236; ~în principală 153; trăsătură distinctivă a~ 241
vietnameză (limba) 363
viitor 70, 115, 237, 240, 246, 250-51, 304-05, 308; timp~ 246, 305
violență ~a omului asupra limbii 99; ~care emană de la individ 99
viziune ~asupra lumii 68, 78, 95, 185-86, 199, 201, 394; ~asupra limbajului 88; ~asupra limbii 145, 261, 277
vocabular 85, 130, 132-34, 169n, 199, 297n
vocală 49, 102, 117, 136-37, 148, 156-57, 159, 161, 163, 166, 210-11, 236, 275-76, 278-79, 305, 337, 344; ~finală 152, 161, 311, 345; ~inițială 103, 152, 164-65; ~liberă 277; ~lungă 160; ~mediană 161, 338; ~omogenă 160; ~originară 158; ~prelungită 112; ~protetică 164-65; ~radicală 157, 162-63; ~simplă 159; ~tematică 236
voce 90, 161, 326
vorbire 11, 14, 51, 83, 89-90, 92, 102, 130, 132, 136, 140, 190, 262, 278, 291, 299, 304, 308, 311, 393-94; act (individual) de~ 12, 21, 82-83, 91, 96, 100, 107, 111, 140, 169, 394; activitate a~ 12; element al~ 101, 106; ~dialectală 204; facultate a~ 92; forță a~ 60; modalitate a~ 96; ~obișnuită 217; organe ale~ 88, 113; parte de~ 134, 184-86, 234-36, 241, 243-45, 249-50, 252, 254, 259, 261-62, 296, 306, 309, 315, 346; ~și gândire 91, 139-40, 146, 277, 289, 378, 389; ~și înțelegere 98; ~și limbă 149, 192, 284, 349; ~a limbii străine 357; lanț al~ 170; simultaneitate a~ 98; unitate a~ 260
vorbitor 12, 14, 90, 99-100, 106-07, 125, 134, 136, 145, 161, 168, 171, 174n, 182, 187, 196, 201-02, 204, 255, 278, 281, 300, 307, 315, 325, 328, 341, 349

wisarga 49, 103
wriddhi (transformare fonetică) 157, 157n, 158n, 159, 159n, 160-62, 165

xibo (limba) 367

yarura (limba) 244-45, 370, 373-74
yucatanеză (limba) 367

zend (limba) 80, 230, 370, 372

b) Indice de nume proprii

Aachen 33
Aarsleff, Hans 7, 382-83
Adelung, Johann Christoph 6, 247n, 371
Africa 353, 361
Africa de Sud 370
Agud, Ana 382
Alamán 174n
Albrecht, Jörn 384, 388
Alcibiade 229
Alexandru Macedon 224, 365
Algeria 363
Amara Kôsha 341n
America 7, 29, 30, 66, 244n, 361, 364, 366, 367, 379
America de Nord 178, 280
America de Sud 51, 284, 366
America Latină 368
Ampère, Jean Jacques 322n, 371
Anam 311, 354n
Andamane, Insulele 355
Anderson, Robert 294n, 371
Andra Pradesh 370
Apure 370
Arabia 362
Arabia Saudită 363
Aracán 394n
Arcadius 169n, 371
Aristofan 169, 220
Aristotel 6, 11n, 221-22, 224
Asia 6, 45, 321, 361, 376
Asia Mică 365
Auerstadt 30
Austria 32
Avesta 370

Baciu, Ileana 383
Bahner, Werner 388
Baldinger, Kurt 20
Baltimore 364
Bangladesh 363
Benveniste, Émile 383
Berghaus, Heinrich Karl Wilhelm 294, 371
Berlin 2, 5-6, 19, 25-26, 29, 30, 32, 38, 40-41, 47, 113, 122, 235, 351n, 371-76, 378n, 381, 383, 385-88
Bermeo, Golful 228
Bernhardi, August Ferdinand 242n, 371
Bernhardy, Gottfried 219n, 371
Biblia 309, 367
Biester, Johann Erich 26
Birmania 363, 368-69
Bizantin, Imperiul 264
Bloomfield, Leonard 20, 383
Boboc, Alexandru 388
Böckh, August 207n, 371
Bodea, Lidia 41
Böhler, Michael 382
Bolivia 364, 368
Bologna 385, 389
Bopp, Franz 2, 19, 32-33, 45, 117n, 120n, 135-36, 146, 151n, 157, 157n, 158n, 159, 159n, 162, 166, 237-38, 239n, 240n, 340-42, 371
Borcilă, Mircea 388
Borneo 352-353, 364
Borsche, Tilman 382-83
Botoșineanu, Luminița 387
Bouquet, Simon 387
Brahmana 369
Brandes, Carl 381
Breslau 337
Brinckmann, K. G. von 30
Brown, R. L. 383
Brugmann, Karl 20, 383-84
Brunck, Rich. Fr. Ph. 168n, 377
Brunschwig, J. 385
Buck, C. George 36, 382
Buhara 354n
Buhara Mică 354
Bunsen, C. K. J. von 244
Burnouf, Eugène 308n, 312n, 349n, 372, 375

Buschmann, Johann Karl Eduard 37, 38, 45, 169n, 174n, 372-73, 381

Cabanis, Pierre Jean Georges 7
Camaño, Joaquín 172, 372
Cambodgia 354n
Cambridge 334, 382-83, 388
Campe, Joachim Heinrich 25
Câmpeanu, Petru Maller 388
Cana 309
Carey, Felix 293, 293n, 294, 294n, 295n, 296-97, 297n, 298, 300, 300n, 302, 304-05, 305n, 306, 306n, 307, 307n, 308, 308n, 309, 320, 349n, 372
Carey, William 294n, 341n, 372
Carpov, Maria 389
Carroll, John B. 388
Cartagina 230
Casanare 244, 250
Cassirer, Ernst 22, 383
Castilia 172n
Castorena 174n
Caussat, Pierre 36, 382
Caxtil 172n
Celebes 352-53, 355, 358, 364
Cercel, Gabriel 385
Ceylon 357, 368, 370
Chaco 364
Challan, Abbé 372
Champa 351
Champollion, Jean-François 33
Chapelier, Louis Armand 373
China 74, 310, 361-62, 364, 367, 369
Chomsky, Noam 21, 383, 387
Cicero, Marcus Tullius 168, 373
Cipariu, Timotei 389
Cipru 364-65
Ciubotaru, Mircea 41
Cobeț, Doina 388
Colebrooke, Henry Thomas 341n, 373
Collegio Romano 244, 246n
Colomb, Maria Elisabeth 25
Columbia 363, 368
Condillac, Étienne Bonnot de 7, 18
Confederația Rinului 30
Cooper, Fenimore F. 180
Copans, Jean 384
Copceac, D. 385
Coran 363
Cornilescu, Alexandra 383
Coseriu, Eugenio (Coșeriu, Eugeniu) 15, 15n, 21-22, 40-41, 384-87
Crawfurd, John 344n, 356, 373
Creta 364
Croce, Benedetto 21

Dachroeden, Caroline Friederike von 2, 26-27
Dahmen, Wolfgang 41
David, Jacques Louis 29
De Mauro, Tullio 383-84, 385
Degérando, Joseph Marie 7, 29
Delbrück, Berthold 383
Demetrios Phalereus 252n, 373
Descartes, René 21
Destut de Tracy, A. L. C. 7
Di Cesare, Donatella 23, 37, 39-41, 227, 233, 382-84
Diderot, Denis 7
Diefenbach, Lorenz 260, 373
Dimitriu, Ioan 383
Dionysios din Halicarnas 220
Dohm, Wilhelm von 26
Doinaș, Ștefan Aug. 389
Dominte, Constantin 386
Dove, Alfred 384
Du Ponceau, Peter Stephen 180n, 281, 373-74, 377
Dumitru, Larisa 385
Dumitru, Lucia Magdalena 383
Dumitru, Mircea 388
Duțescu Coliban, Tatiana 303

Edwards, Jonathan 180n, 373
Egipt 363
Eliot, John 180, 180n, 367, 373
Eminescu, Mihai 388
Engel, Johann Jakob 26

Engler, Rudolf 387
Erfurt 2, 27
Eschil 32, 35, 379
Europa 284, 330n
Ewald, Georg Heinrich August 117, 278, 337, 337n, 373

Faptele Apostolilor 333
Farquhar 344
Farrelly, Dan 383
Fichte, Johann Gottlieb 6, 28, 31, 222, 378
Fiji, Insulele 370
Filipine 352-53, 355, 369
Flancourt, Étienne de 373
Flemmer, Walter 282
Flitner, Andreas 381-82
Flonta, Mircea 388
Flores 355
Formigari, Lia 384
Forneri, Giuseppe Maria 244-45, 373
Forster, Georg 27
Forster, Henry Pitts 167, 373
Francez, Institutul 164n
Frankfurt/Main 33, 371, 381-83, 385-88
Frankfurt/Oder 26
Franța 6, 25, 29, 46, 200, 363
Frederic II 25-26
Frederic Wilhelm II 26
Frederic Wilhelm III 29
Freiburg 41
Froberville, Barthélemi Huet de 344, 373

Gadamer, Hans-Georg 23, 385, 389
Galileea 309
Geckeler, Horst 385-86
Gemona, Basilio da 330, 375
Gericke, Johann Friedrich Karl 344, 373
Germania 2, 7, 19-20, 26-29, 31, 46
Gesenius, Friedrich Heinrich Wilhelm 337, 337n, 373
Giel, Klaus 382
Gilchrist, John Borthwick 342, 365, 374
Gilij, Filippo Salvatore 172n, 374
Gipper, Helmut 7, 385
Godavari 370
Goethe, Johann Wolfgang 2, 5-6, 27-29, 219, 378, 380
Gonzales, Diego Pablo 174, 374
Göttingen 2, 26, 372, 374
Graecia Magna 69
Graur, Alexandru 388
Grecia 57, 224, 263-65
Greimas, Algirdas Julien 20
Grimm, Jacob 2, 19, 32, 163, 276, 372, 374, 385
Guatemala 364
Guerrero 367

Halle 374, 381, 385
Hamann, Johann Georg 6, 22, 26, 385
Hameln 228
Harden, Theo 383
Hardenberg, Karl August von 32
Harris, Jakob James 6, 242, 374
Haughton, Sir Graves Chamney 238, 238n, 239n, 374
Hawaii 365, 368
Haym, Rudolf 385
Heath, Peter 37, 233, 282-383
Hebride, Insulele 354-55
Heckewelder, John 282, 374
Heeschen, Volker 383
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 31
Heidegger, Martin 22, 385, 388-89
Heidelberg 41, 377, 387
Heinemann, Fritz 381
Hennigfeld, Jochen 385
Hercule 228
Herder, Johann Gottfried 6, 7, 22, 25, 27-29, 385, 387
Hermes 242, 374
Hervás y Panduro, Lorenzo 30, 244n, 246n 373-74, 377
Herz, Henriette 26
Heuschele, Otto 381
Heyne, Christian Gottlob 26

Hildesheim 381
Hitôpadêsa 120, 225
Hjelmslev, Louis 20, 385
Hocket, C. F. 383
Hogal, Joseph Bernardo de 377
Homer 27, 57, 224, 255, 374, 377
Honduras 367
Hong-Kong 364
Hough, George Henry 50, 295n, 296, 298, 303n, 305, 307, 307n, 321, 374
Hudson 364, 367
Humboldt, Alexander Georg von 25-26
Humboldt, Alexander von 2, 6, 25-26, 38, 47, 223
Humboldt, Karl Wilhelm von 30
Humboldt, Maria Elisabeth 25, 28
Humboldt, Wilhelm von 2, 3, 5-23, 25-33, 35-43, 46n, 82, 86n, 114n, 157n, 158n, 227n, 233n, 236n, 263n, 264n, 294n, 333n, 351n, 363-64, 366-69, 373-75, 377, 381-89, 399
Hurch, Bernhard 382

Iberia 70
Iberică, Peninsula 70n
Iguala 367
Iliada 170
Ilin, Dana Ligia 386
Incaș, Imperiul 368
India 57, 66, 71, 73, 225, 310, 341n, 342n, 357-58, 360-63, 365, 369-70
Indian, Arhipelagul 114
Indian, Oceanul 364
Indochina 293, 319
Indonezia 366
Iordan, Iorgu 389
Iordania 363
Ipsen, Gunther 20
Irak 363
Irmscher, Hans Dietrich 385
Ivănescu, Gh. 3, 85, 387
Izaro 228n

Jacobi, Friedrich Heinrich 27
Jacquet, Eugène Vincent Stanislas 39, 294n, 333n, 344n, 375, 380
Jalisco 364
Jamin, Jean 384
Java 45, 66, 70, 114, 114n, 321, 342, 351-52, 355, 358-60, 365, 375, 381
Jena 28, 30, 41
Jespersen, Otto 385
Johnson, Samuel 342n, 375
Joly, André 383
Jones, Sir William 26, 369, 374, 384
Jost, Leonhard 385
Judson, Adoniram 293-94, 297-99, 299n, 300n, 304, 305n, 306-07, 307n, 351, 375
Julien, Stanislaus 329n, 375

Kant, Immanuel 6, 25, 27, 222
Kendall, Thomas 334, 375
Kessel, Eberhard 385
Kisch, Ruth 389
Kistna 370
Klaproth, Julius Heinrich 31, 295, 330n, 337, 337n, 348n, 353n, 354n, 375, 376
Klein, Ernst Ferdinand 26
Kleininger, Thomas 389
Kohn, Gabriel 385
Korais, Adamantios 264
Kuen Lun 354n
Kunth, Gottlob Christian Johann 25

Lankâ 357
Languedoc 25
Lassen, Christian 308, 372, 375
Lavater, Johann Kaspar 27
Leaț, Mihaela 386
Lee, Samuel 334-35, 344, 375
Leibniz, Gottlieb Wilhelm 6, 26, 384-85
Leipzig 31, 373-74, 377, 381, 385
Leitzmann, Albert 30, 377n, 381, 385
Lepschy, Giulio C. 385

Lepsius, Richard 158n, 276n, 295n, 345-6, 376
Leyden, John 293-95, 311, 311n, 312, 350n, 376
Libia 363
Liebrucks, Bruno 386
Liiceanu, Gabriel 389
Linga 366
Locke, John 18, 383, 386
Londra 2, 32, 344
Los Reyes, Antonio de 243, 376
Los Santos, Domingo de 334, 376
Losonsky, Michael 383
Low, James 311-312, 349n, 372, 376
Lozbă, Mihai 389
Lüdtke, Jens 384, 386
Lumea Nouă 66
Lupu, Mihaela 389

Madagascar 114, 352, 358, 360, 362, 367, 373
Madras 370
Madura 365
Mahabharata 369
Mainz 26
Malacca, Peninsula 241, 351, 351n, 352, 354, 354n, 366
Malacca, Strâmtoarea 352
Mandelbaum, David G. 387
Mantsch, Heinrich 389
Manu 57, 238
Maracaibo 363
Mariane, Insulele 352
Mariano, Balthasar 376
Mariner, William 220, 333, 335, 376
Maroc 363
Marsden, William 341, 353-56, 376
Mattoso-Camara, J. 386
Mauritius, Insulele 370
Mauro, Tullio de 383-84, 386
Mayo 364
Mediterană, Marea 201
Meinicke, K. E. 356
Mejico 172n
Mendelssohn, Moses 2, 26
Merian, Andreas Adolf von 337, 376
Meschico 173
Meschonnic, Henri 386
Messico 173
Metternich, Klemens von 29
Metzeltin, Michael 41
Mexic 51
Mexic, Golful 365
Mexico 172n, 174n, 243n, 246n, 367, 380
Mexitli 172n
Michaelis, Christian Benedict 337, 376
Mindanao 354
Moluce, Insulele 353
Mongolia 367
Moreea 369
Morrison, Robert 321, 376
Mounin, Georges 21, 386
Mueller-Vollmer, Kurt 37, 38, 382, 386
Münster 41, 388
Munteanu, Eugen 2, 3, 10n, 23, 41, 384-87, 389

Napoleon Bonaparte 29-30
Nathanael 309
Navarro-Pérez, Jorge 386
Nayarit 364
Nette, Herbert 381
Neumann, Caspar 337, 376
New South Wales 354
New York 366, 381-83, 385-86, 388
Nicolai, Christoph Friedrich 2, 26
Niebuhr, B. G. 31
Noua Anglie 179
Noua Britanie 354
Noua Caledonie 355
Noua Guinee 354
Noua Irlandă 354
Noua Olandă 354
Noua Spanie 51, 243, 245
Noua Zeelandă 352, 368

Occident 63, 74, 230, 263-64
Oceania 6, 7
Oesterreicher, Wulf 7, 386

Olariu, Teodor 389
Olimp 229
Orfeu 57
Orinoco 244, 248, 250, 370
Osthoff, Hermann 20
Oxaca 367

Pachuca 367
Pacific, Oceanul 51, 228n, 364, 376
Panciatantra 369
Pānini 369
Pascual, Andrés Sanchez 382
Paștelui, Insula 352
Paul, Hermann 20, 386
Peloponeziac, Războiul 229
Pennsylvania 336
Pericle 229
Persan, Imperiul 368
Peru 66, 253, 368
Peteana, Cătălin 385
Pickering, John 180n, 373
Pindar 27, 207, 208n, 371
Plank, Frans 382
Platon 6, 222, 381, 387
Pohl, J. 389
Polinezia 369, 380
Popa, Teodora 389
Popescu, Iulian 389
Porzig, Walter 20-21, 386
Pott, August Friedrich 39, 108, 136, 372, 376, 381
Pottier, Bernard 21
Praga 2, 31
Prémare, Joseph Henry de 376
Prusia 2, 25, 26, 28-33, 244n
Puebla 367

Raffles, Thomas Stamford 355n, 376
Ramayana 69, 377
Ramišwili, Guram 382, 389
Rask, Rasmus Kristian 33
Raven, Frithjof A. 36n, 382
Reitz, Friedrich Wolfgang 242n, 376
Rémusat, Jean Pierre, Abel 9, 250n, 286, 312-313, 321-322, 322n, 323, 323n, 349, 350n, 371, 375-76, 379
Renan, Ernst 19, 385
Riau 366
Rigveda 369
Ringmacher, Manfred 382
Río Fuente 364
Río Guapay 364
Río Negro 248
Río Paraguay 364
Río Petlatlan 364,
Río Tuxpam 365
Rivarol, Antoine de 25, 386
Robins, John 386
Rodríguez, Domingo 246, 377
Roma 2, 29, 30, 230
Roman, Imperiul 260, 266
Rosén, B. Haiim 386
Rosetti, Al. 389
Rossielo, Luigi 389
Rousseau, Jean-Jacques 2, 25, 384, 387
Rusia 31, 367

Sala, Marius 387
Salvador 367
San Buenaventura, Francisco Gabriel de 372, 377
San Luis Potosí 365
Sandwich, Insulele 175, 333, 352, 368
Santa Cruz 364
Sapir, Edward 21, 386-87
Saramandu, Nicolae 384
Sasanid, Imperiul 368
Saussure, Ferdinand de 20, 383, 387
Savigny, F. K. von 31
Scharf, H.-W. 387
Scharnhorst, Gerhardt von 31
Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von 222
Schiller, Friedrich 2, 5, 6, 28-29, 33, 46n, 380
Schinkel, K. F. von 46n
Schlabrendorf, Gustav von 29

Schlegel, August Wilhelm von 34
Schlegel, Friedrich von 6, 30, 31, 160n, 229n, 341n, 377, 380
Schleiermacher, Friedrich, Daniel, Ernst 6, 26, 31
Schlieben-Lange, Brigitte 385-86
Schlözer von 172n, 372
Schmitter, Peter 7, 385
Schweighaeuser, I. 377
Schweighäuser, Gottfried 29
Scurla, Herbert 387
Sebeok, Thomas A. 384
Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germanică 30
Shakespeare, William 220
Siam, Golful 351
Sicilia 69
Sierra Madre Orientale 365
Sierra Tamaulipas 365
Sieyès, Emmanuel Joseph 7
Simenschy, Th. 387
Simon, Josef 385
Sinaloa 174, 364
Singapore 364, 370
Siria 363
Sluşanschi, Dan 387
Societăţii, Insulele 365, 369
Sofocle 168
Sophocles 377
Spania 29, 46, 244, 263
Sri Lanka 368
Staël, Doamna de 29, 386
Stéfanini, Jean 383
Stein, Heinrich Friedrich Karl von 31, 36
Steinthal, Heymann 19-20, 381, 387
Stockmann, S. M. 377
Sud-Asiatic, Oceanul 352
Sudului, Mările 51, 114, 283, 292, 324, 331-33, 353-56, 358, 360-62, 380
Sweet, Paul Robinson 387
Swiggers, Pierre 387

Tabasco 367
Tacitus 226
Tahiti 175, 369
Taiwan 364
Tampico 365
Tanna 335
Tapia Zenteno, Carlos de 174n, 175, 175n, 377
Ţara Bascilor 29, 363, 378
Tarabac, Irina Izverna 387
Tatăl nostru 247
Tegel 2, 22, 25, 28, 32-33, 46n
Temistocle 229
Terra Van Diemen 354
Thorwaldsen, B. 46
Thouard, Denis 383
Threlkeld, L. E. 354
Tibet 354
Tilsit 31
Timor 355
Todd, Henry John 342, 375
Tonga, Insulele 228
Tonnellé, Alfred 382
Trabant, Jürgen 5, 7, 8, 41, 375, 382, 385-87
Trier, Jost 20
Tunisia 363
Tuxla 367

Ullmann, Stephan 20
Upanişad 369

Valverde, José Maria 382
Varnhagen, Rahel 26
Vater, Johann Severin 247n, 371
Venezuela 363, 370
Veracruz 365, 367
Vetancurt, Augustin de 243, 377
Vico, Giambattista 6, 22
Viena 2, 31, 41
Vietnam 311, 351, 363, 369-370
Vintilă-Rădulescu, Ioana 387
Vizagapatam 370
Vossler, Karl 21, 387, 389

Wald, Lucia 387-89
Wâlmiki 57

Wasmuth, Ewald 381
Waterloo 32
Weil, Antoinette 387
Weisgerber, Leo 20, 21, 387
Welke, Klaus 388
Wendt, Heinz F. 388
Werner, Otmar 385
Weydt, Harald 385-86
Whitney, W. D. 388-89
Whittaker, Gordon 382
Whorf, Benjamin L. 21, 385, 388
Wilken 46
Wilkins, Charles 160, 341, 377
Wilson, Horace Hayman 341, 377
Windischmann, K., J. 371
Wittgenstein, Ludwig 387-88
Wolf, Friedrich August 27-29, 31, 227, 242n, 374, 377
Wyâsa 57

Yaqui 364
Yolton, John W. 386
Yucatán, Peninsula 246, 367

Zeisberger, David 180n, 343, 377
Zöllner, Detlev 388

Cuprins

Introducere. Humboldt și humboldtianismul (Eugen Munteanu) . . . 5

Tabel cronologic 25

Notă asupra traducerii 35

Despre diversitatea structurală a limbilor 43

Limbi menționate și discutate de Humboldt 363

Bibliografie generală 371

A. Lucrări citate de Humboldt 371

B. Lista principalelor scrieri ale lui Wilhelm von Humboldt . . . 378

C. Ediții ale operei lui Wilhelm von Humboldt 381

D. Traduceri în alte limbi ale unor scrieri despre limbaj 382

E. Literatură secundară 383

F. Despre Humboldt în limba română 388

Glosar de echivalențe terminologice german–român 391

Indici 397

a) Indice analitic de termeni și concepte 397

b) Indice de nume proprii 416

Redactor
ANDREI ANASTASESCU

Tehnoredactor
MANUELA MĂXINEANU

DTP
DUMITRU OLTEANU

Corector
GEORGETA-ANCA IONESCU

Apărut 2008
BUCUREȘTI – ROMÂNIA

Lucrare executată la „UNIVERSUL“ S.A.